KİŞİSEL, KOLEKTİF VE EVRENSEL

TANRI KOMPLEKSİ

II

KUTSALA KARŞI

Halis ÇETİN

kadim

Kişisel, Kolektif ve Evrensel
TANRI KOMPLEKSİ
II
KUTSALA KARŞI

HALİS ÇETİN

1969 yılında Sivas'ta doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu (1993). Cumhuriyet Üniversitesinde Yüksek Lisans (1996), Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde Doktora yaptı (2001). 2005 yılında "Siyasal Düşünceler" alanında Doçent, 2011 yılında Profesör oldu. Halen Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir. Siyaset Bilimi, Siyasal İdeolojiler ve Siyaset Felsefesi alanlarında çok sayıda makale ve kitap yazan ÇETİN'in yayınlanmış kitapları şunlardır: İnsan ve Siyaset: Siyasetin PsikolojikTemelleri (Siyasal Kitabevi: 2003); Modernleşme ve Türkiye'de Modernleştirme Krizleri (Siyasal Kitabevi: 2003); Türk Toplum Sözleşmesi: Siyasetin Sosyolojik Temelleri (Lotus Yayınları: 2004); Çağdaş Siyasal Akımlar (Orion Yayınları: 2007); Cumhur ve Başkanı: Kral Çıplak, Halk Çırılçıplak (Orion Yayınları:2007); Modernleşme Krizi: İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye (Orion Yayınları:2007); Totaliter soylu Gelenek (Kadim Yayınları:2010); Siyaset Bilimi (Orion Yayınları: Edit: 2011) ve Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu (İletişim Yayınları: 2012).

Kişisel, Kolektif ve Evrensel

TANRI KOMPLEKSİ

II

KUTSALA KARŞI

Halis ÇETİN

kadim

Kişisel, Kolektif ve Evrensel
TANRI KOMPLEKSİ II
KUTSALA KARŞI
Halis ÇETİN

Kadim Yayınları : 69
Siyaset : 34

© Kadim Yayınları. Bu kitabın tüm hakları saklıdır ve Kadim Yayınlarına aittir. Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı Ekim, 2014.

Yayın Yönetmeni: Serhat Buhari BAYTEKİN
İç Tasarım: Yeter BAYSAL
Kapak: Ezgi ZORLU

Sertifika No: 17590

KÜTÜPHANE KARTI

ÇETİN, Halis
Kişisel, Kolektif ve Evrensel
Tanrı Kompleksi II
Kutsala Karşı

1. Baskı, 15,5x23 cm
VI + 474 sayfa, Dizin ve Kaynakça var

ISBN: 978-975-9000-54-7
1.Tevrat 2.İncil 3. Kur'an 4.Tanrı 5. Kutsal

Basım
MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri
Ağaçişleri Sanayi Sitesi 1357. Sok.
No:41 Ostim/Ankara

KADİM YAYINLARI
Kazım Özalp Mah. Rabat Sok. No:27-2
Gaziosmanpaşa– Çankaya/Ankara
Tel: 0-312 431 21 55 www.kadimyayinlari.com

Kadim Yayınları, Orient Yayıncılık markasıdır

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 1

GİRİŞ / 5

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANLAR: TANRI'YA KARŞI TANRI KOMPLEKSİ

A. Tanrı Kompleksi Kişiliğin Psikolojisi: "Ben" ve "Benim" / 12

B. Tanrı Kompleksi Kişiliğin Doğası ve Siyaseti: "Biz" ve "Bizim" / 34

C. Tanrı Kompleksi Kişiliğin Kişisel, Kolektif ve Evrensel Doğada İnşası: "Tanrı Gibi" Olmak Ya Da Olmamak / 65

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLER: KUTSALA KARŞI KUTSAL

A. Yahudiler, Tanrı ve Tevrat: Yahudi Halkının Yol Hikâyesinin Dini-Politiği veya Tanrı Kompleksinin İlahi/Kutsal Kaynakları / 101

B. Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Yol Hikayesinin Ekonomi-Politiği veya Tanrı Kompleksinin Maddi/Mali Kaynakları / 248

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMALILAR: KUTSALA KARŞI SEKÜLER

A. Roma Tarihi; Tanrı Komplekslerinin Geçit Töreni / 299

B. Roma Uygarlığı; Tanrı Kompleksinin Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Dini Kaynakları / 340

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HIRİSTİYANLAR: KUTSALA KARŞI KUTSANMA

A. İsa'nın İşleri: Kim'likten Ne'liğe / 366

B. Elçilerin İşleri: Gökyüzü Egemenliğinin Yeryüzü Kralları / 368

C. Hıristiyanların İşleri: Gökyüzü Egemenliğinin Yeryüzü Egemenleri / 440

SONUÇ / 461

KAYNAKÇA / 468

DİZİN / 470

ÖNSÖZ

"Narkisos, annesi Liriope'nin ırmak tanrısı Sefisus'un tecavüzüne uğramasının ardından doğar. Doğumundan itibaren müstesna bir güzelliğe ve mükemmel bir fiziğe sahiptir. Bu öyle bir güzelliktir ki, haset dolu dedikoducular kehanet bilgesi Tiresias'a gelip böyle güzel bir yaratığın uzun bir süre yaşayıp yaşayamayacağını sorarlar. Tiresias gizemli bir yanıt verir: "Uzun yaşayabilir, kendini tanımazsa şayet!". Narkisos büyümüş; yakışıklı, herkesi kendine aşık eden, yürekler yakan bir delikanlı olup çıkmıştı. Narkisos'a aşık olan Eko adlı güzeller güzeli bir peri hep onun peşinde dolaşıyor ve ona aşkını ilan ediyordu. Narkisos ise onu her gördüğünde "Bana dokunmana izin vermektense ölürüm daha iyi" diyerek kaçıp gidiyordu. Bu kırdığı ilk kalp değildi Narkisos'un, daha evvel de ona aşık pek çok periyi reddetmişti. Bunun üzerine beddua ettiler periler ve yakararak tanrılara, Narkisos'un cezalandırılmasını istediler: "Narkisos da düşsün aşka. Ve acı çeksin, aynı bize çektirdiği gibi. O da, bizim gibi aşık olsun. Ve görsün umutsuzluğu". Yakarışları duyan yüce tanrılar "Başkalarını sevmeyen kendini sevsin!" dediler ve katı yürekli delikanlının cezalandırılması işini adı "Haklı Öfke" anlamına gelen tanrıça Nemesis'e bıraktılar. Nemesis'in görevini yerine getirmesi uzun sürmedi. Avdan dönen Narkisos susayıp da duru bir pınara eğilince suda kendi yüzünü gördü. Neden sonra, yansımanın kendine ait olduğunu fark etti ve "Başkaları benim yüzümden ne acılar çekmiş; şimdi anlıyorum" dedi. "Kendime olan sevgimle yanıyorum ben. Suda yansıyan bu güzelliğe nasıl kavuşabilirim? O güzellikten vazgeçemem de. Artık yalnız ölüm kurtarır beni. Anlıyorum o benim. Aldatmıyor beni artık hayalim. Tutuşturan da ben, tutuşan da, kendime olan sevgimle yanıyorum. İsteneyim mi, isteyeyim mi? İstenecek

ne kaldı artık? Beni yoksul ediyor varlığım; arzuladığım benliğimle. Ayrılabilsem vücudumdan; garip bir dilek seven için ama. Sevdiğim uzak olsa keşke!, Kemirsin artık gücümü acı; geldi son günleri ömrümün. Göçüyorum hayatımın baharında. Ölüm zor gelmeyecek bana, dinecekse acılarım. Sevdiğim daha uzun ömürlü olsun dilerdim. Ve şimdi can verelim, ikimiz de bir solukta" sözleriyle bir su kıyısında eriyip gitti Narkisos. Canı ölüler ırmağını geçerken suya eğildi, son bir kez baktı o güzel yüzüne. Su perileri, gömmek için boşa aradılar Narkisos'un ölü gövdesini. Ancak, eridiği yerde güzel, yepyeni bir çiçek açmıştı. Sevdiklerinin adıyla adlandırdılar onu, Narkisos (Nergis) dediler o çiçeğe".

Tanrı kompleksinin Tanrı-kul ilişkisinin kaynağını Tanrının ilk insan olarak Adem'i yaratmasına ve Tanrı-Adem-Şeytan arasında gerçekleşen çatışma ve test edilme münazaralarına dayandıran kutsal kitaplar (Tevrat, İncil, Kuran) oldukça derinlikli örneklikler kaynağı sunmuştur. Kutsal kitaplara göre aslında Adem'in Tanrı kompleksine giden yol hikâyesi Tanrı ve Şeytan arasında kalmışlıktan veya doğasının ve yazgısının onlar arasındaki bahsin konusu olmasından kaynaklıdır. Bu yüzden de Tanrı kompleksini "anlamaya çalışma" çabasına ancak Tanrı-Adem-Şeytan üçlüsünün ilişkisini tarihi, siyasi, ekonomik, toplumsal ve dini iktidar çatışması ve değerleri üzerinden anlatan kutsal kitaplar (Tevrat, İncil ve Kuran) ve onların bu gerçekliklerine "Işık" tutan insanların yorumlarıyla ulaşılabilir.

Kutsal kitaplarm ortak kutsal yasalarında "kendini yücelten herkesin alçaltılıp kendini alçaltan herkesin ise yüceltileceği"; "kıyaslayanların kıyaslanmakla lanetleneceği"; "ötekini yargılayanların ötekini nasıl ve hangi ölçekle yargılarsa aynı şekilde yargılanacağı"; "kendine yapılmasını istemediği şeyi ötekilere yapanların zalimlerden olacağı"; "adalet, merhamet ve sadakat ortak değerleri üzerinde ve üzerinden kimlik, hayat, kolektivite ve evrensellik inşa etmeyenlerin göklerin egemenliğine sahip/layık olamayacağı"; onların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi için, içinde ve altında sürgün edilmişlik ruhu ve doğası ile yaşamaya mecbur ve mahkûm oldukları "yazılmıştı". Bu yazgıya isyan edip meydan okuyan insanlar, ilk Adem gibi doğalarındaki "üstünlük tutkusu", "mutlak bilgi arzusu" ve "ölümsüzlük hırsı" ile meyvelerin efendisine ulaşmak ve son Adem gibi "mutlak iktidar ihtirası", "başkalarının mukadderatına muktedir olma tutkusu" ve "doğalarındaki zaafları Tanrı gibi mükemmellikle giderme tekebbürü" ile ihtirasların efendisine sahip olmak için "kendini yüceltip öteki olan herkesi alçaltma" dilemmasını sürdürerek ilahi trajediyi ilahi komedyaya dönüştürdüler.

Her bir insan Narkisos gibi "başkalarını sevmeyenin kendini sevmekle lanetleneceğini" unutup bu laneti bırakın lanetlemeyi bir erdem ve ayrıcalık olarak kutsadı. Her bir insan Tanrı kompleksi ve "Omnipotent" kutsanmaları içinde Narkisos'un ihtiras hastalığı olan Narsisizm'e tutkuyla bağlandı. Sonuçta da insanlar Tanrı kompleksi, "Omnipotent" ve Narsisizm ayrıcalıkları ile de birbirlerini, kolektif ve evrensel birliklerini kutsadılar. Bu kutsamalar eşliğinde insanın kendisini Tanrı zannetmesi, Tanrı'ya ait özelliklerin, niteliklerin ve sıfatların birini veya bir kısmını mutlak veya nispi olarak kendi üzerinde taşıdığına inanması ve bu inancının gereği olarak da diğer insanlara göstermeye, ispatlamaya ve uygulamaya çalışması sıradanlaştı. 'Tam güçlülük', 'mutlak güç tutkusu', 'üstünlük iddiası' ve 'iktidar ihtirası' olarak ifade edilen Omnipotens'ın narsist doğası "başkalarını sevmeyen kendini sevmekle kutsansın" anlayışının hakim olduğu bir evrensel "hayat tarzı"na dönüştürüldü. Her bir insanın "güç" ile ötekine yapacağı zulmün meşruluğu ortak ve evrensel bir kutsal yasaya dönüştü. Bu yüzden herkes güç karşısında kutsal yasalardan ve evrensel ahlaki erdemlerden vazgeçti. Tanrı kompleksi, kutsal yasaların lanetlediği bir hastalık olmaktan çıkıp "yetenek", "kişisel gelişim", "bireyselcilik", "kült", "idol", "ikon", "bodizm" (bedene tapınma), "bencillik" ve "karizma" olarak yüceltildi. İnsanlar belki putlara tapınmayı bıraktılar ama kendileri gibi olan insanları bu sıfatlarla kutsadılar. Freud ve Fromm'a rahmet okuturcasına insanlar, insanların doğasında/içinde yaşattıkları id, ego ve süper ego kaynaklı narsizm çatışmalarını, dinler, mezhepler, cemaatler, partiler, ideolojiler, hayat tarzları, etnik ayrımlar, devletler ve uluslararası kolektif narsizm savaşlarına dönüştürdüler. Tanrı kompleksi doğa, kişiselliğin ruhundan çıkıp kolektif ve evrensel olanın bedeninde hayat buldu.

İnsanlar kendi ruhlarını ve doğalarını esir alan asli güdüleri aşağılık kompleksini üstünlük kompleksleri ile kapatmaya yöneldiler. Hayata, eşyaya, güce, mülkiyete ve öteki insanlara dair her konuya bu gözle baktılar. Doğalarının bir tarafında var olan aşağılık olma, yetersizlik ve güvensizlik duygularını doğalarının öteki yarısında olan Tanrı kompleksleri ile kapattılar. Tüm bu aşağılık/kul kompleksleri insanda hayatı yaşanmaya değer bir amaç olarak kendini başkalarına kabul ettirme ihtirasına dönüşerek "üstünlük kompleksi" yarattı. Her insan "aşağılık kompleksi" içinde yaşamı boyunca bu duyguyu üstünlük kompleksi ile gidermek için çabaladı. İnsanlar eksik, kusurlu ve zaaflar içinde yaratılmış olmayı kabul ederek insanlıklarıyla barışık yaşayamadılar. Sürekli bir eksiklik duygusu onların hayatlarını mahvetti. İnsan hayatı boyunca, bu eksikliğini gidermek için eksikliklerini giderici değerler ve güçler olan iktidar, zenginlik, ihtişam, bilgi,

itibar, mülk ve üstünlük kaynaklarına muhteris bir şekilde sarıldı. İnsanlardaki, kolektivitelerdeki ve devletlerdeki "hegemon" veya "otoriteryen" kişiliğin (Tanrı kompleksi yansımaları) altında yatan şey de işte bu aşağılık/kul kompleksi doğadan kurtulma çabası oldu. Üstünlük ancak iktidar ile sağlanacağı için de insan doğası sadece güce yöneldi ve güçlüye taptı. Bu totolojik dilemma insanlık tarihinin özeti ve insanın kaderinin özü oldu. Herakleitos'un da dediği gibi "insanın doğası, insanlığın kaderi" oldu. Bu yüzden...

GİRİŞ

"İnsanın doğasında iki tür narsizm vardır: kişisel narsizm ve kolektif/grup narsizm. İnsan doğasmda kişisel narsizmin göstergesi 'insanın başkalarını değil kendini sevmesi', 'kendine tapınması' veya kendisini 'Tanrı gibi' görmesidir. Bu kişiliğin doğmasının nedeni salt üstünlük güdüsü değil aym zamanda da 'aşağılanmanın güçsüzlükle birleşmesi' durumudur. Kişisel narsizm, dış dünyada tatmine ulaşamayan doğanın geri yani içine çekilerek kendi benliğine (ego) yönelmesi ve böylelikle de özseverlik/tekebbür olarak adlandırılabilecek bir tutuma sarılması ile ortaya çıkmaktadır. Kişisel narsizmin farklılık nosyonu 'bir kişinin başka bir kişi üzerinde sınırsız iktidar sahibi olmak', 'mutlak ve kısıtlanmamış denetime sahip olmak' ve 'başka bir insanın Tanrısı haline gelmek' tutkusudur. Sevgi, nefret, açgözlülük, kendini beğenmişlik, hırs, tamah, kıskançlık, zalimlik, öç, şefkat; hepsi bu tasarımın yansıması tutkulardır. Kolektif Narsizm veya Küme/Grup Narsizmi ise bir insanın özne olarak kabul ettiği bir topluluğun nesnesi olmayı gönüllü olarak kabul etmesidir. Kolektif narsizm, önyargılara dayalı grup bağnazlığı içinde 'Benim ülkem', 'Benim ulusum', 'Benim dinim' 'en harika, en kültürlü, en güçlü, en barışsever, en iyi olandır' savı ile yurtseverlik, inanç ve bağlılık anlatımına yönelmektir. Kolektif narsizm, kişisel narsizmlerin üstünü örten hatta onlara büyük bir kahramanlık ve yücelik değeri atfeden bir bütünlüktür. Kişinin kendi kolektif narsistlik imgesi en yüksek noktaya çıkarılırken, karşıt grubun değersizleştirilmesi en alt düzeye indirilir. Kişinin kendi kolektivitesi, insanlık onurunun, dürüstlüğün, ahlâkın ve hakların savunucusu durumuna gelir. 'Öteki' gruplara şeytanca nitelikler verilir; o grup haindir, acımasızdır, zalimdir ve temelde insanlık dışıdır. Bu narsist kişilikler kendilerinin öz-

sever güç olarak insanlıktan çıkmalarının diyeti olarak öteki insanları da köleleştirerek insanlıktan çıkarmaya yönelirler. Bu iki insanlıktan çıkmanın hangisinden en çok kaçılacağı, dinsel ve ahlaksal ya da siyasal inanç sorunudur. Çağdaş düşünüşün tersine, Buda'cılığın, Yahudi geleneğinin ve Hıristiyan İncillerinin bu konudaki kararı kesin ve apaçıktır. Güçlülük ve güçsüzlük arasında ince ayrımlar belirlemek pek yerinde bir tutumdur; ama kaçınılması gereken bir tehlike vardır; o da aynı anda hem Tanrıya hem de Sezar'a kulluk edilmesini öğütlemek için ya da daha da kötüsü ikisini özdeşleştirmek için belli sözcüklerin belirsiz anlamlarından yararlanılmasıdır. İnsanoğlunun beyni yirminci yüzyılda yaşamakta; çoğu insanın beyniyse hâlâ Taş Çağı'nda yaşıyor. İnsanların büyük çoğunluğu bağımsız olma, akılcı, nesnel olma olgunluğuna henüz erişemediler, insanoğlunun kendisiyle baş başa olduğu, kendisinin dışında, yaşama anlam verecek hiçbir yetkenin bulunmadığı olgusunu kabullenmek için mitlere ve tanımlara gerek duyuyorlar. İnsanoğlu usdışı yıkıcılık tutkularını, nefret, kıskançlık, öç alma duygularını bastırıyor; güce, yetkeye, paraya, egemen devlete, ulusa tapıyor; öte yanda insan ırkının büyük tinsel liderlerinin, Budha'nın, peygamberlerin, Sokrates'in, Musa'nın, İsa'nın, Muhammed'in öğretilerine sahte bir bağlılık gösteriyor, bu öğretileri bir batıl inançlar ve putperestlik ormanına dönüştürmüş bulunuyor. İnsanlık zihinsel-teknik alandaki aşırı olgunlukla coşkusal gerilik arasındaki bu uyuşmazlıktan dolayı kendi kendini yok etmekle yüz yüzedir" (Erich Fromm, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri ve Özgürlükten Kaçış).

Psikolojik, sosyal ve siyasal alanda çok sık tekrarlanan kompleks ve sendrom kavramları çeşitli olay ve olgular karşısında insanlarm tutum ve davranışlarını anlatmak için kullanılır. Kompleks olgusu, insanm kendinde olmayan bir şey ile ilişkisidir. Sendrom ise insanm başka birinde olan şeylerle ilişkisidir. Kompleks, insanın kendinde olmayan bir değeri, varmış gibi yapmasıdır. Sendrom ise başkasındaki bir varoluşa yönelik duygu ve davranış kalıplarıdır. O varoluş durumunu ya alarak ya tolere ederek ya küçümseyerek/aşağılayarak/şeytanlaştırarak ya da itibarsızlaştırarak eksiklik hissinden kaynaklı davranışlarını uygulamaya çalışmasıdır. Kompleks bardağın boş tarafı ile ilgili bir sorun iken sendrom bardağın dolu tarafıyla ilgili bir sorundur. Her ikisi de temelde idealize edilmiş dolu bir bardağın olması gerekliliğine olan tutkulu bir inançtan kaynaklanan sorunlardır. Bardağın boş kısmı (kompleks) tatmin edilmemiş arzuları temsil ederken dolu kısmı (sendrom) ise insanın kendindeki birikimlerin farkına varılması tutkusuyla başkalarını tatmin etme arzusunun eksikliğinden kaynaklanır. Kompleks, içinde yaşanılan ve engel olunamayan sıkıntılardır. Bir şekilde

çevresindeki kişiler ile aynı seviyede ve/veya onlardan üstün olma çabası olarak dikkat çekmektedir. Kişinin tutum ve davranışını etkileyen, kişinin belli bir konuyla eşleştirdiği bir grup zihinsel faktör olarak tanımlanan kompleks, içinde nefret, kıskançlık, ön yargı, kibir, garez, ihtiras gibi duygular barındırır. Kompleks, kişiyi alıştığı, tekrarlamalı bir düzene göre düşünmeye, hissetmeye ve eylemde bulunmaya zorlayan, birbirine bağlı, bastırılmış fikirlerden oluşan karmaşık bir bütün olarak tanımlanmaktadır.

Kompleks, genellikle küçük yaşlardan itibaren süregelen yetişme tarzına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Sahip olunan şeylerin, dünyadaki emsalleriyle kıyaslandığında en güzeline sahip olma tutkusu kompleksli bir insan yapısının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu yüzden insanın kendinde olanı yüceltme hırsının, kendinde olmayanı yüceltip ona ulaşmak arzusu ve ihtirasının ürünüdür. Kompleksli insanların yetişmesinde, içinde yaşanılan toplumun ve kültürün etkisi de önemlidir. Her toplumda farklı şekillenen kültür, içinde çeşitli kompleksler ortaya çıkarmaktadır. Bunların en yaygın olanı üstünlük ve aşağılık kompleksleridir. Dünyanın her yerinde üstünlük ve aşağılık kompleksini doğuran, besleyen ve kökleştiren nedenler hemen hemen aynıdır. Ama doğurduğu sonuçlar birbirlerinden çok farklı olabilmektedir. Halklarm, ulusların, devletlerin, dinlerin, kültürlerin, medeniyetlerin kısaca kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin sendrom eşiklikleri ile tek tek bireylerin kişisel Tanrı kompleksi eşikleri arasında paralellikler vardır. İnsanlar arasında kendilerini farklı gören ve bu fark nedeniyle diğer insanlardan daha üstün olduğuna inanan kompleksli insanlar, herkesten daha akıllı, güçlü, bilgili, üstün, asil, onurlu ve yetenekli olduklarını ileri sürmektedirler. Diğer insanları ise yeteneksiz, onursuz, kabiliyetsiz ve aşağılık olarak niteleyebilmektedirler. Bu sistematik söylemler ve eylemler bazı insanlarda aşağılık yani kulluk kompleksini bazı insanlarda da üstünlük yani Tanrı kompleksini ortaya çıkarır. Tanrı kompleksi eğer bir insanın kendinde üstünlük hırsı ve kibir ihtirasları ile donanımlı ise kişisel; içinde bulunduğu bir toplumsal, etnik, dini, medeniyetçi, siyasi veya ekonomik bütünlükle ilgili ise kolektif; bu kolektif üstünlüğün öteki kolektivitelere daha/en üstünlük ve tahakküm iddiası ile donanımlı ise evrensel Tanrı kompleksi ile yüz yüzeyiz demektir.

Adler'in de ifade ettiği gibi insan, doğasında/karakterinde var olan bu kul/aşağılık kompleksini gidermek için beş tür üstünlük/Tanrı kompleksi davranışı belirledi. İlk olarak insan "gurur ve harislik" içinde kendini başkalarına kabul ettirmek için çaba gösterirken öteki insanları hiç mi hiç önemsemedi. Başkalarına egemen olmaktan hoşlanan bu kibirli insanlar,

başkalarını kendine bağlayabilmek için önce onları elde etmeye; sonra ise büyük bir "kıskançlık" krizi içinde başkalarına güvenmeme ve onlara zulmetme, kıyaslama, yargılama, küçük görme, başkalarını eleştiren bir tavır takınma ve sürekli bir ihmal edilmiş olma korkusu duyma gibi davranışlara yöneldi. Bunun doğurduğu kıskançlık, onların kendi kendini yiyip bitirme yani şiddetli bir inatçılık olarak ortaya çıktı. Üstünlük/Tanrı kompleksinin diğer bir davranış özelliği olan "haset", güçlü olma ve başkalarına egemen olma ve tahakküm etme çabasının bulunduğu yerde bir karakter özelliği olarak ortaya çıktı. Ahlaki "cimrilik" ise genellikle bir insanın başkasına zevk vermemesi, topluma ve başka insanlara karşı takındığı tavırda kısıtlı ve sınırlı davranması ve insanlar arasına geçilmez duvarlar örmesi ile ortaya çıktı. Tüm insanlar hayat ve ahlak açısından birbirine karşı cimrilik içinde mutluluğu çok gördüler. Son olarak evrensel bir ahlak olarak "kin" ortaya çıktı. Kin de artık üstünlük iddia ve ilişkilerinin en yüksek noktasında düşmanca bir tavır takınmış olan insanların ortak bir niteliği olarak doğdu ve öteki insanlara kendi üstünlüğünü kabul ettirme savaşı şeklinde sürdü. Böylece Tanrı kompleksi, evrensel bir "kişilik" oldu. Sonuçta da her Tanrı kompleksi kişiliğin başına geldiği gibi kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin kul kompleksi yaratan "mükemmellik" tuzağına düştüler.

İnsan, doğasındaki mükemmellik tutkusunun birini kendisi için diğerini de içinde bulunduğu kolektitivite için inşa etti. Böylece Fromm'un da ifade ettiği gibi iki tür narsizm yarattı: kişisel narsizm ve grup/kolektif narsizm. İnsan doğasında kişisel narsizmin göstergesi olarak 'insanın başkalarını değil kendini sevmesi', 'kendine tapınması' veya kendisini 'Tanrı gibi' görmesi olurken farklılık nosyonu da 'bir kişinin başka bir kişi üzerinde sınırsız iktidar sahibi olmak', 'mutlak ve kısıtlanmamış denetime sahip olmak' ve 'başka bir insanın Tanrısı haline gelmek' tutkusu oldu. Sevgi, nefret, açgözlülük, kendini beğenmişlik, hırs, tamah, kıskançlık, zalimlik, öç, şefkat; hepsi bu tasarımın yansıması tutkular olarak kutsandı. Bir insanın özne olarak kabul ettiği bir topluluğun nesnesi olmayı gönüllü olarak kabul etmesi olan kolektif narsizm içinde, önyargılara dayalı grup bağnazlığı ile 'Benim ülkem', 'Benim ulusum', 'Benim dinim' 'en harika, en kültürlü, en güçlü, en barışsever, en iyi olandır' savı ile yurtseverlik, inanç ve bağlılık anlatımına yöneldiler. Kolektif narsizmlerini, kişisel narsizmlerin üstünü örten hatta onlara büyük bir kahramanlık ve yücelik değeri atfeden bir bütünlük olarak putlaştırdılar. Kendi kolektif narsistlik imgelerini, ilkelerini ve aidiyet değerlerini en yüksek noktaya çıkarırlarken öteki gruplarınkini değersizleştirerek en alt düzeye indirdiler.

Her bir insanın kendi kolektivitesi, insanlık onurunun, dürüstlüğün, ahlâkın ve hakların savunucusu durumuna geldi. 'Öteki' gruplara şeytanca nitelikler atfedip onları 'kâfir, sapkın, hain, acımasız, zalim ve insanlık dışı' ilan ettiler. Bu narsist kişilikler kendilerinin özsever güç olarak insanlıktan çıkmalarının diyeti olarak öteki insanları da kul kompleksleri içinde köleleştirerek insanlıktan çıkarmaya yöneldiler. Hem Tanrıya hem de Sezar'a kulluk edilmesini öğütlemek için ya da daha da kötüsü ikisini özdeşleştirmek için belli sözcüklerin belirsiz anlamlarından yararlanılarak müphemliğin gizemci diline ve iktidarına sığınıp gökyüzü egemenliğini yeryüzü egemenliğine kurban ettiler. Ayrıca Yahudi geleneğinin ve Hıristiyan İncillerinin bu konudaki kararı kesin ve apaçık olmasına rağmen güçten yana kutsalı heba ettiler. İnsanoğlu usdışı yıkıcılık tutkularını, nefret, kıskançlık, öç alma duygularını bastırıp güce, iktidara, ihtişama, paraya, egemen devlete, ulusa tapınmaya yöneldi. Büyük tinsel liderleri Musa, İsa ve Muhammed'in öğretilerine sahte bir bağlılık gösterip bu öğretileri bir batıl inançlar hiyerarşisine ve insanların birbirini Tanrı edindikleri putperestlik ormanına dönüştürdüler. Birbirlerini Tanrı edinip tapınmanın çok daha aşağısında hemen hemen her şeyi putlaştırıp tapındılar. İnsan, Tanrısı olmak için yarattığı her şeyin kulu/kölesi oldu. Bu yüzden de bir tarafta ilahi mükemmellik eksikliği, öte yanda da beşeri zafiyet yüceltisi içinde kendi kendini yok etmekle yüz yüze geldi. İnsanlık "insanı özgür kılan gerçeği" bırakıp sadece ait olduğu kendi kolektivitesine ait gerçekliği tek mükemmel gerçek olarak ilan etti. Her bir kolektivite kadar "gerçek" yaratıldı. Bu 'gerçek'ler de insanlığı gerçeğin gerçeklilik idealine yani mükemmellik ihtirasına köle kıldı.

Mükemmellik iddiası ile inşa edilen her bir kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi içindeki bu kolektivite veya kategorik güçler, büyük bir tekebbür ve tahakküm içinde mutlak doğru, mutlak gerçek ve mutlak "iyi"yi mutlak temsil etmenin tekliği inancını; hakikatin yegâne temsilcisinin tek olduğu düşüncesini; öteki veya alternatif kutsal algılamalarının kategorik olarak kötü ve düşman ilan edilmesini; kendi gerçeklerini evrensel bir hegemonik değer olarak ilan edip ötekileri buna itaate mecbur bırakılmasını; barış yerine savaşın bir diyalog türü olarak dayatılmasını; insanlığın kültürel ve yerel farklılıklarına saygı yerine tek kültürlülüğün hakim kılınmasını evrensel bir değer olarak kabul etti. Her bir kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kendi kul komplekslerine yaptıkları zulümleri öteki ve düşman ilan ettiği Tanrı kompleksleriyle savaşarak örtmek konusunda anlaşarak birbirleri üzerine sürekli kullarını/kölelerini gönderdiler. Tanrı kompleksleri yaşasın için kul komplekslerinin ölmesi gerektiği inancını aşılayan kul kompleksi yaratım kurumları/ideolojileri/inançları/okulları/tapınakları inşa ettiler.

İnsan bedeninin en büyük tapınak olarak ilan edildiği bu evrende Yahudiler kutsal olana karşı kutsalın tüm kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi silahlarıyla meydan okudular. Roma ise insan bedeninin tapınağından çıkardığı kolektif Tanrı kompleksi tabu ve totemleriyle tüm dünyayı kutsala karşı seküler bir evrensel Tanrı kompleksi egemenliği (imparatorluğu) ile yeniden inşa etti. Hıristiyanlar ise kişisel Tanrı komplekslerinin tüm hastalıklarından arınmanın verdiği yüceltilmişlik ve kurtarılmışlık ayrıcalıklarıyla Roma'nın vesayetinde kolektif Tanrı kompleksi olarak inşa ettikleri kurumsal tahakküm aygıtlarıyla (kilise, devlet) evrensel Tanrı kompleksini gökyüzü krallığında değil yeryüzü krallığında bir ellerinde kutsal, diğer ellerinde seküler çifte kılıçlarıyla (Haç) gerçekleştirmenin mücadelesine giriştiler. Kitap boyunca da görüleceği gibi Fromm'u doğrularcasına "Musa ve İsa öğretilerine sahte bir bağlılık gösterip bu öğretileri bir batıl inançlar ve putperestlik ormanına dönüştürerek" kutsala karşı kutsalın ve dünyevi olanın tüm silahlarıyla savaştılar.

Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi bu kurumların her biri kendi dini ve seküler tapınaklarında ortak ataları olan İbrahim'in "tüm insanlığı yargılayan evrensel güç adil olmalı" ilkesini sadece kendilerinin temsil ettiğini, "tüm insanlığı yargılayan evrensel güç" kendilerinin olduğunu ve yaptıkları her türlü zulmün aslında "adalet olduğunu" öğrettiler. Kutsal yasaların ortak hukukunu oluşturan üç sacayağı "adalet, merhamet ve sadakat" ilkelerini sadece kendileri için ve kendileri adına kabul edilebilir ilan ettiler. Her bir din ve onların kurumsallaşmış iktidar kaynakları kendi tapınaklarında yeryüzü egemenliği için Gökyüzü Egemenliğini sadece kendisinin temsil ettiğini iddia ederek "tapınaklarını pazar yeri haline dönüştürdüler". "Haklıyı, haksızı aynı kefeye koyarak haksızın yanında haklıyı da öldürdüler. Bütün dünyayı kendi ön yargılarıyla yargılayıp zalim oldular". "Doğru söylüyorsam neden vuruyorsunuz, yalan söylüyorsam neden doğrusunu söyleyip beni düzeltmiyorsunuz?" yakarışlarına bile tahammül etmediler. Üstelik tüm bunları "Yaş ağaçlara yaptılar". Böylece de her yerde kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kabileci asabiyyetin ve kolektif narsizmin kişisel Tanrı kompleksleri aracılığıyla yarattığı ve etrafını çitlerle çevirdiği kul kompleksleri düzenleri olan devletlerinin diliyle yeryüzünde kendi egemenliklerini her biri de kendisi gibi olan ötekilere ilan ettiler. "Başkalarını sevmeyenin kendini sevmekle lanetleneceği" kişisel Tanrı kompleksini de "ötekilerini sevenler bizi sevmemekle lanetlenecektir" kolektif ve evrensel Tanrı kompleksine dönüştürdüler. Sonuçta da tüm dünyayı sadece Narkisos'un ruhunda yetişen "Nergis" çiçekleriyle donattılar. Çünkü...

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANLAR: TANRI'YA KARŞI TANRI KOMPLEKSİ

"Gerçeğe Karşı Vehim".

Tanrı kompleksi veya psikolojideki adıyla "Omnipotent" bir insanın kendisini Tanrı zannetmesi, Tanrı'ya ait özelliklerin, niteliklerin ve sıfatların birini veya bir kısmını mutlak veya nispi olarak kendi üzerinde taşıdığına inanması ve bu inancının gereği olarak da diğer insanlara göstermeye, ispatlamaya ve uygulamaya çalışmasıdır. Tanrı kompleksi, başta psikiyatri alanı olmak üzere, sosyal, siyasal ve ekonomik alanların tamammda kendini gösteren bir psikolojik doğadır. Analitik psikiyatride narsizmin bir aşaması olarak ele alınan ve Tanrı kompleksi anlamında kullanılan 'Omnipotens' terimi Türkçede 'tam güçlülük', 'mutlak güç tutkusu', 'üstünlük iddiası', 'iktidar ihtirası' olarak ifade edilir. Omnipotens doğasının özünde ise Narkisos mitolojisinde geçen "başkalarını sevmeyen kendini sevmekle lanetlensin" anlayışı vardır. Bu anlayışın merkezinde ise hayata sadece "Ben" ve "Benim" gözlüğüyle bakmak vardır. Yahudilerin tarihi serüveninin, Roma'nın imparatorluk kült ve kültürünün ve Hıristiyanlığın mazlum ve zalim rollerini birlikte üstlendiği dönemlerin incelendiği bu bölümlerde çok yoğun ve yaygın olarak geçecek olan kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri örneklikleriniin de çok daha iyi anlaşılması için mutlaka Tanrı kompleksi kişiliklerinin psikolojik, dini, siyasi ve kültürel kodlarının analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle diğer bölümlerde anlatılacağı üzere Yahudi, Roma ve Hıristiyanlığın Tanrı komplekslerinin kaynağının kökenlerini analiz etmek için önemine binaen ilk bölümü bu kompleksle-

rin üzerine inşa edildiği "Tanrı kompleksi kişiliğin doğasını, psikolojisini ve siyasetini" anlamak üzerinden yorumlamaya çalışacağız. Çünkü insana ait "Ben" ve "Benim" doğası anlaşılmadan insanlığa dair "Biz" ve "Bizim" ihtirası anlaşılamaz.

A. TANRI KOMPLEKSİ KİŞİLİĞİN PSİKOLOJİSİ: "BEN" ve "BENİM"

Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin ortak özelliği[1], her üçünde de var olan kendini, kendine ait olanı ve kendinin ait olduğu şeyi yüceltme, üstün görme tekebbürü olmasıdır. Bir kişi için bu bireysel düşünce ve yeteneklerin mutlaklığı iken bir kolektivite için inanç birliği, ulusal bütünlük, ortak tarih ve değerler paylaşımı olabilirken evrensel bir Tanrı kompleksi için de devletin ve ulusun kutsallığı, evrensel misyonun yüceliği ve dinin yaratacağı medeniyet işlevinin kutsallığı/yüceliği/üstünlüğü olabilmektedir. Bu nedenle narsist ihtiraslar bir kişinin id'inden çıkıp bir kolektivitenin egosuna, oradan da bir evrensel iddia ve kurumun süper egosuna tahakküm edebilir.

Psikanalitik algıda Tanrı kompleksinin kaynağı olarak id, ego ve süper ego arasındaki çatışmalar gösterilir. Freud, insanın dış dünya arasındaki ilişkilerindeki yani gerçek ile hayal edilen arasındaki düş kırıklıklarının etkisi olduğunu belirtir. Freud'a göre, hayalde ya da gerçekte bir sevgi veya nefrete bağımlı güç nesnesinin kaybı söz konusudur ve buna bağlı olarak kişinin benliğinde bir yoksullaşma, boşluk, terk edilmişlik duygularıyla birlikte öz değerde belirgin azalma veya yok olma vardır. Tanrı kompleksi işte bu öz değeri (ego) kendi içinden kaynaklı olarak kendi dışında ispatlama girişimleridir. O'na göre bu kompleks her türlü ulaşılmak istenen, arzulanan ve ihtirasa varan tutku ile bağlanılan nesneye karşı ona ulaşamamanın verdiği kin ve intikam duygusuyla düşmanca duyguların, saldırgan dürtülerin kişinin kendine geri dönmesidir. Kişi içe alma ile kaybedilen nesneyle özdeşim kurar. Bu, kaybın travmasına ve onun ruhsal sonuçlarına karşı bir savunmadır. Bu kompleksli kişilerde içe alınan nesneye karşı duyulan sevgi-nefret gibi ikilemli duygularda narsisistik dışa vurumlar ortaya çıkar. Bu kişiler yüksek egolarının doyurulmaması nedeniyle uğradıkları hayal kırıklıklarından dolayı, yaşamları boyunca dış narsisistik destekler peşinde koşar, diğer insanlara karşı yakınlık, sevgi ve regresif bağımlılık

[1] Bu bölümdeki akademik bilgi kaynakçası: http://psikoloji-phantasmal.blogspot.com/2007/08/narsisizm-hakkinda-herey; Alfred Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, Çeviren: Ayda Yörükan, İş Bankası Yayınları, 1994; http://tr.wikipedia.org.

duyguları taşırlar. Bu narsisistik destek arayışları yüzünden süper egonun gelişmesini de bozarak, aşırı kibirlilik, affetmeyen, cezalandırıcı, katı bir üst benlik geliştirirler. Bu kişiler ego tatmini için gereksinimlerini ancak kendilerini üstün göstererek, başkalarına hükmederek, ego pazarlayarak karşılama eğiliminde olduklarından dolayı aşağılama, şiddet, saldırganlık, öfke, otoriter ve totaliter kişilik gibi duyguları yansıtabilmektedirler. Fikirlerde katılık, davranışlarda dogmatiklik, inançlarda kesinlik, sözlerde aşırı eleştiricilik, düşünce ve algı dünyasında otoriter ve totaliter kişilik ve hayata ve insanlara bakışta yargılayıcılık özellikleri öne çıkmaktadır. Kişi kendi egosunun nesneleştirdiği güç ve nesne ile diğer insanlardaki süper egoyla kendini özdeşleştirebilmektedir. Böylece kişi başkalarının hayatı ile kendi hayatı arasında kurduğu özdeşlikten kaynaklı olarak onların hayatına da hükmetme (süper ego) yani Tanrı kompleksi hakkını ve gücünü kendinde görür. Bu nedenle ilişkilerinde ve konuşmalarında kesin inançlılığın verdiği iddiacı yapısıyla her zaman son sözü söyleyenin kendisi olması gerektiği inancına saplantılı bir şekilde bağlılık göstermektedir. Bu kişisel ego, bir toplumsal veya evrensel kişiliğin de doğasında yaşayabilir.

Narsizm ve Omnipotens (Tanrı kompleksi) ilişkisini Freud, "Totem ve Tabu" adlı eserinde inceler. Bireyin gelişimi ile insanlığın evreni kavrayış tarzını karşılaştırdığı 'Totem ve Tabu' adlı eserinde Freud, ilkel insanın animistik omnipotensini ve megalomanisini narsisizmle ilişkilendirir. Bu eserinde Freud, insanın evreni kavrayışındaki aşamaları animistik, dinsel ve bilimsel olarak üçe ayırır. Animistik evrede insanlar omnipotensiden kaynaklanan tüm Tanrısal unsurları kendilerine atfetmektedirler. Dinsel evrede omnipotensi tanrılara aktarırlar; ancak arzularına uygun yollarla tanrıları etkileme gücünü korudukları için omnipotensi kesin olarak da terk etmiş sayılmazlar. Evrenin bilimsel görüşü, kişinin omnipotensine fazla yer bırakmaz; insanlar kendi küçüklüklerini kabul ederler ve hayat karşısındaki tanrılık iddialarını ölüm karşısındaki kulluklarına teslimiyete bırakırlar. Freud, animistik evreyi narsisizmle eşleştirir. Nesne ilişkilerinin geliştiği aşama dinsel evreye karşılık gelmektedir. Bilimsel evre ise bireyin gerçekliğin gerekliliklerini kabul ettiği olgunluk evresidir. Bu kabulü kolaylaştıran insanın doğa karşısında yetkinleşmesi, nispeten özneleşmesidir. Fakat bilgi, bilim ve teknolojinin de yarattığı üstünlük algıları insanın eksiklik güdüsünü tam olarak doyuramadığı için bu kez Tanrı kompleksleri bu değerler üzerinden tatmin edilir.

"İnsanın kaderi ruhunda/doğasında saklıdır" diyen Herodotos ve "karakterim/doğam kaderimdir" diyen Herakleitos'un sözlerinden yola çıkan

Adler'e göre bu insandaki doğa ve ruhun en asli ve öncelikli amacı da insan organizmasının varlığını sürdürmesini sağlamak ve ona güvenlik içerisinde gelişebilmek imkânını vermektir. İnsanın bu ruhsal hayatı, gayesi ile belirlenmiştir. İnsanın bütün etkinlikleri her zaman için var olan belli bir gayeye doğru yönelmedikçe, etkinliklerini belirleyen, değiştiren ve sürekliliğini sağlayan bir gaye bulunmadıkça, hiçbir insanın düşünmesi, istemesi ve hayal kurması mümkün değildir. Bir ruhsal gelişmeyi ancak her zaman için var olan bir asli gayeyi göz önünde tutacak olursak anlayabiliriz. İnsanların hareketlerine yön veren gaye, onun doğasında ve ruhundaki pozitif ve negatif etkiler ve onda yaratmış olduğu izlenimler, karakterler ve davranışlarla belirlenmiştir. Bu yüzden insan ruhu ve doğası özgür bir kuvvet olarak hareket edemez. İnsanm ruhu ve doğasını esir alan asli güdü ise aşağılık kompleksidir. Adler'e göre bir insanın hayatının gayesini belirleyen şey, aşağılık olma, yetersizlik ve güvensizlik duygusudur. Tüm bu aşağılık kompleksleri insanda hayatı yaşanmaya değer bir amaç olarak kendini başkalarına kabul ettirme ihtirasına dönüşerek "üstünlük kompleksi" yaratır. Biz Adler'in aşağılık kompleksi dediği şeye "kul kompleksi", "üstünlük kompleksi" dediği duruma da "Tanrı kompleksi" diyoruz. Her insan "aşağılık kompleksi" içinde doğar ve yaşamı boyunca bu duyguyu gidermek için çabalar. Çünkü insanlar eksik, kusurlu ve zaaflar içinde yaratılmıştır. Bundan dolayı da insan ruhunda sonraki tüm yaşamı boyunca peşinden gittiği bir eksikliğini giderme mücadelesi yani Tanrı kompleksi içinde yaşar. İnsan, bu eksikliğini gidermek için eksikliklerini giderici değerler ve güçler olan iktidar, zenginlik, ihtişam, itibar, bilgi, mülk ve üstünlük kaynaklarına muhteris bir şekilde sarılır. İnsanlardaki "hegemon" veya "otoriteryen" kişiliğin (Tanrı kompleksi yansımaları) altında yatan şey de işte bu aşağılık/kul kompleksi doğadan kurtulma çabasıdır.

Adler'e göre insanlardaki güç, iktidar ve ihtişama yönelme durumu (Tanrı kompleksi) insanın aşağılık kompleksini üstünlük kompleksi ile gidermeye çabalamasıdır. Bu yüzden her üstünlük/Tanrı kompleksinin altında mutlaka bir aşağılık/kul kompleksi yatar. Üstünlük ancak iktidar ile sağlanacağı için de insan doğası sadece güce yönelir ve ona tapar. Bu totolojik dilemma insanlık tarihinin özetidir. Adler'e göre insan, doğasında var olan bu kul/aşağılık kompleksini gidermek için beş tür üstünlük/Tanrı kompleksi davranışı belirler. İlk olarak insan "gurur ve harislik" içinde kendini başkalarına kabul ettirmek için çaba gösterirken öteki insanları hiç mi hiç önemsemez. Başkalarına egemen olmaktan hoşlanan bu gururlu insanlar, başkalarını kendine bağlayabilmek için önce onları elde etmeye çalışırlar. İkinci olarak ise büyük bir "kıskançlık" krizi içinde başkalarına

güvenmeme ve onlara pusu kurma, başkalarını eleştiren bir tavır takınma ve sürekli bir ihmal edilmiş olma korkusu duyma gibi davranışlara yönelir. Sonuçta kıskançlık, onların kendi kendini yiyip bitirme başka bir şekli ise şiddetli bir inatçılık olarak ortaya çıkar. Üstünlük/Tanrı kompleksinin üçüncü davranış özelliği olan "haset", güçlü olma ve başkalarına egemen olma çabasının bulunduğu yerde bir karakter özelliği olarak ortaya çıkar. Bir insanla o insanın görülmemiş derecede yüksek olan gayesi arasındaki uçurum, aşağılık kompleksi şeklinde görünür. Dördüncü davranış biçimi olan "cimrilik" ise genellikle bir insanın başkasına zevk vermemesi, topluma ve başka insanlara karşı takındığı tavırda kısıtlı ve sınırlı davranması ile ortaya çıkar. Beşinci davranış biçimi olan "kin" de artık üstünlük iddia ve ilişkilerinin en yüksek noktasında düşmanca bir tavır takınmış olan insanların ayırt edici bir niteliği olarak doğar ve öteki insanlara kendi üstünlüğünü kabul ettirme savaşı şeklinde sürer.

Psikiyatri alanında kullanılan Omnipotens yani Tanrı kompleksi olgusu insanın kendini aşırı sevmesi, yüceltmesi ve neredeyse kendine tapınması anlamında kullanılan narsisizm kavramı içinde değerlendirilir. Narsizm, kişisel Tanrı kompleksinin psikolojik olarak en üst aşamasını simgeler. Narsizm, en temelde insanın kendisinden, hayatından ve bu dünyadaki varoluşundan haz veya acı duymasıyla ilgili bir sorundur. Aslında bu yüzden bir nevi hayat felsefesi, yaşama güdüsü ve motivasyon değeri/kaynağıdır. Tanrı kompleksi, insanın varoluş gerçekleri ile hayat gerçekleri arasındaki ilişkilerde kendisine haz ya da acı verecek tarzda yaşanması, benliği ile dünya gerçekleri arasında doğan uyuşmazlık ve sorunları kendi dünyası içinde ürettiği meşruiyet değerleri ile uyum ve örtüşmeye dönüştürme çabasıdır. Bu meşruiyet değerleri bedensel, akılsal, ırksal, dilsel, kültürel olabileceği gibi dinsel, mitolojik, ideolojik, bürokratik, teknokratik, ekonomik, statü ve bilimsel üstünlük değer kaynakları açısından da gerçekleştirilir. Bu üstünlük değerleri ise narsizmin sadece kişisel değil aynı zamanda kolektif ve evrensel Tanrı kompleksine dönüşmesi yeteneğine tekabül eder. Çünkü narsisistik kişilik kendine has gelişim dinamiği içinde, oluşturduğu fantastik omnipotent imgeyle kolektif ve evrensel anlamda da özdeşleşmek veya onun parçası haline gelmek suretiyle yaşamın getirdiği problemlere karşı dokunulmazlık kazanmayı amaçlar. İnsanın doğal ve toplumsal güçler karşısındaki acizliğinden kaynağını alan ve ruhsal gerçekliğinde çok önemli bir yer tutan bu fantastik yapılanma yani omnipotent özdeşleşme narsisistik kişilik bozukluğunda merkezi dinamiktir. Bu narsisistik bozukluk "Tanrı karmaşası" olarak nitelendirilmektedir.

Tanrı kompleksinin kaynağı olarak narsisistik kişiler, en temelde içselleştirilmiş nesne ilişkilerindeki spesifik çatışmalarla bağlantılı olarak benlik değerlerinde, kendine güven ve saygı duymada ciddi sorun yaşayan kişilerdir. Narsisistik kişinin tüm çabası bu dünyada değerli, anlamlı ve üstünlüğünün meşru olduğunu diğer insanlara tasdik ettirmektir. Görünüş itibariyle narsisistik kişi, genellikle, kibirli, üstten bakan, kendini beğenmiş, soğuk ve mesafeli bir izlenim verir. Diğer insanlara kıyasla özel, ayrıcalıklı ve üstün biri olduğunu düşünür. Yüzeyde bu kişiler ciddi bir davranış bozukluğu göstermeyebilirler, hatta bazıları sosyal ve mesleki olarak oldukça başarılıdırlar. Kendilerinden memnuniyet duymak, kendilerini sevilebilir hissetmek için mükemmel, kusursuz görünmeye ihtiyaç duyarlar. İnsanların takdirini, onayını, sevgisini, beğenisini; karakteristik olarak ise hayranlığını kazanmanın peşindedirler. Başkalarından aldıkları takdir ya da kendi büyüklenmeci/kibirli fantezileri dışında hayattan pek zevk almazlar. İnsanların hayranlığını kazandıklarını, onların gözünde mükemmel göründüklerini veya idealize ettikleri kişinin onayını hissettikleri durumda ancak kendilerini iyi, sevilebilir, güven dolu ve mutlu hissederler. Bu olmadığı takdirde hissettikleri huzursuzluk, isyan, tepkisellik, aşağılama, intikam, sıkıntı ve çöküntüdür. Çöküntü ihtimali arttıkça Tanrı kompleksi ihtirası da artar.

Tanrı kompleksinde gözlemlenen kendilerine dair kibirli, şişkin bir benlik temsiline sahip olmakla ötekinin hayranlığına muhtaç olmak çelişki gibi görünebilir. Ötekinin hayranlığını elde etmek suretiyle kibirli benlik temsilini ve iyilik halini sürdürebilir ve ancak bu sayede bilinçdışında tuttukları olumsuz duygulanım ve imgelerle yüklü özbenliklerini bastırmaya devam edebilirler. Özellikle idealize ettikleri insanlar, kolektiviteler ve kurumların kendileri hakkındaki duygu ve düşüncelerine aşırı bir hassasiyet gösterirler. İmaj yani dışarıya karşı nasıl göründüğü bu kişi için hayati bir önem taşır. Gerçekte ne olduklarından ziyade nasıl göründüklerini daha çok önemserler. İktidar tutkularını ihtişam gösterilerinin arkasına gizlerler. Tanrı kompleksi de zaten nasıl oldukları ile nasıl göründükleri arasındaki farkta gizlidir. Kendilerini, dışarıdan bir gözle izlerler. Bu nedenle, bu kişinin zihni tipik olarak sürekli biçimde kendisiyle, insanların gözündeki izlenimiyle meşguldür. Ötekinin gözüne girmek ihtirası, benliği ifade etmek hırsının önüne geçmiştir. Bu kişiler kendilerine hayranlık kazandıracak sahte, gerçek özdeşleşmelerden uzak, yüzeysel özdeşleşmeleri yansıtan imajlara, davranışlara bürünürler. İdealize ettikleri kişiye/kişilere özenir, onu/onları görünüş, davranış olarak taklit ederler. Tanrı kompleksi içindeki kişilerin idealize ettiği değer de Tanrı olduğu için hayatı ve hayata dair her şeyi "Tanrı gibi" algılar ve yaşarlar. Sürekli biçimde reel benliklerini özdeşleşmek istedikleri

ideal Tanrı benlikleriyle kıyaslar ve uygunluğunu sınarlar ve başka insanlar üzerinde tatbik etmeye, test etmeye yönelirler. Bu yüzden de başkalarına olduğu kadar kendilerine karşı da acımasız biçimde eleştireldirler ve kendilerini sürekli biçimde olmaları gerekenden eksik hissederler. Olan olgu ile olması gereken idealler ve algılar arasındaki fark açıldıkça Tanrı kompleksi doğadaki olandan intikam alma ihtirası da artar. Tanrı kompleksi doğadaki bu en güçlü güdü yani olması gerekeni kutsama yani 'mükemmellik ihtirası' sürekli 'eksiklik hissini' de kendisiyle birlikte büyütür.

Tanrı kompleksinin doğurduğu mükemmellik iddiası içindeki bu kibirli kişilik sürekli olarak mükemmel imajını diri tutacak, besleyecek aynalamalara ihtiyaç duyar. Bu tepkileri elde etmek için uğraşır durur. Dolayısıyla, kendini iyi hissetmenin yolu olarak, tipik olarak büyüklük ve üstünlük hissini pekiştirmek için sürekli bir şeyler yapmak zorunda hisseden, performans zorlantısı içindeki kişidir. Bu kibirli kişilik, benliğinin uzantısı olarak yaşantıladığı çevresindeki canlı ve cansız tüm nesnelerin de kendi Tanrısal mükemmelliğini yansıtmasını, onların da mükemmel görünmelerini bekler; hayata, gerçeğe, eşyaya bakış açıları gibi ilişki içinde oldukları insanların mükemmelliği de onun mükemmelliğinin kanıtıdır. Dünyayı şöhretli, zengin, üstün, güçlü, büyük ve önemli insanlar ile aşağılanabilir, değersiz, düşük kalite insanlar biçiminde ikiye böler. Büyük, önemli, zengin ve güçlü gruba değil de "düşük kaliteli" gruba ait olmaktan korkarak o grubu ve değerlerini aşağılarken kendisinin de içinde bulunduğu kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi birlikleri yüceltir. Kişisel Tanrı komplekslerinin kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri doğurmasının kaynağı da burasıdır. Tanrı kompleksinin verdiği üstünlük güdüsü içinde sıradan olmak onun için aşağılayıcı ve korkutucudur. Mükemmel olmadığını veya görünmediğini hissettiğinde Tanrı gibi davranarak ya hep ya hiç kuralını işleterek ya kendini değersiz, önemsiz, yetersiz, zavallı, kusurlu, hiçbir işe yaramayan bir hiç hisseder ya da diğer herkesi değersizlikle lanetler. Kibirli Tanrı kompleksi benliğin çöktüğü depresif dönemlerinde ölüm anksiyetesi, paranoid kaygılar yoğunlaşır. Bu duygulanımlar, o kişinin kendini neye karşı savunduğunu açığa çıkarır. Tüm gayreti, ona derin bir ıstırap veren değersizlikle yüklü özbenliğin inkârına yöneliktir. Mükemmel olmaktaki başarısızlık şiddetli utanç ve inkâr duygularını açığa çıkarır. Bu yüzden Tanrı gibi olamamak eksikliği arttıkça onu gerçekleştirme ihtirasının şiddeti de artar. Büyük işlerin küçük kahramanı olmaktansa küçük işlerin büyük kahramanı olmaya/Tanrı kompleksi yönelir. Kendi yarattığı kolektif ve evrensel kompleks dünya(sı)nın Tanrısı olur. Her insan kul kompleksi içinde kendi Tanrısını yaratır. İnsan, Tanrısını kendisine benzetmedikçe ona kul-

luk etmez/tapınmaz. Sonuçta tapındığı şey kendisi olur. Böylece insan, hem kendisinin kulu (kul kompleksi) hem de Tanrısı (Tanrı kompleksi) olur.

Tanrı kompleksi kişilik, kendini mükemmel kabul etme ve gösterme arzusu içinde olduğu için eleştiriye ve başarısızlığa karşı oldukça hassastır. Bu durumda kendini incinmiş ve küçük düşmüş hisseder ve bu duruma öfkeyle tepki verir. Bu kişilik açısından "başarısızlık" rekabet içeren bir ortamda birinci, önde gelen ya da tercih edilen kişi olamamak anlamını taşır. Tanrı kompleksi kişilik her konuda "en" ve "tek" olmak ister. Tıpkı "Tanrı gibi" kendisine şirk/ortak koşulmasına tahammül edemez. Gücünü özbenliğinden değil yatırımda bulunduğu ötekilerin gözündeki hayranlık dolu ihtişamdan aldığı için Tanrı kompleksi kişilik, kendini iyi hissetmenin tümüyle nesneye endeksli bu yolu sonunda kendine, gerçeğe, hayata ve çevreye karşı "yabancılaşma" içine girer. Spontan yani olduğu gibi değil, ancak, hayranlık uyandıracağını düşündüğü, özbenliğine yabancı sahte bir benlik sayesinde üstün görüleceğine, takdir edileceğine ve sevilebileceğine derinden inanmıştır. Aslında bu kişilik bilinçdışında kendini değersiz, eksik, kusurlu ve küçük gördüğü için tüm savunmaları nefret ettiği özbenliğini bastırmak ve hayranlık elde etme yoluyla temel nesne nezdinde kendini "en" ve "tek" olarak üstün görünen, takdir edilen ve sevilen biri haline getirmeye yöneliktir. Ancak bu durumda, benlik değerini yükseltebilir ve dolayısıyla kendini iyi hissedebilir. Tanrıya özenmenin hem nedeni hem de bedeli budur. Özbenliğiyle dışarı yansıttığı imajı arasındaki bu zıtlık o kişinin yapaylık, yapmacıklık ve sahtelik hissi yaşamasına yol açar. Tüm bu hisler ise onu gerçeklik dünyasından koparak sahte ve yalan bir dünyanın içine hapseder.

Üstün olmak ve hayranlık uyandırmak için "Tanrı gibi" kusursuz, mükemmel, hayranlık uyandırıcı olmak gerektiğine inanan Tanrı kompleksi kişilik, hayata dair her şeyi ona güç ve güvenlik hissi veren bir korkuluk olarak tanımlar. Böylece kendini evrenin merkezi olarak tanımlayarak diğer her şeyi kendine ötekileştirir, yabancılaştırır. Böylece içsel özgürlük olarak da nitelenebilecek spontanlığını yitirmiş olarak özbenlik kaybına ulaşır. Hayatı da zaten kaybettiği bu özbenliğini bulmak, tatmin etmek ve başkalarına ispatlamak üzerine kuruludur. Üstünlük yitimi, saygınlık kaybı, korku kuşatması, travmaya uğrama tehdidi, gözden düşme endişesi; nesnenin ve benliğin agresyonunu uyaracağı, yaralı ve kusurlu benliğinin açığa çıkacağı kaygısıyla spontanlığını ketler. Dolayısıyla, sürekli kibirli Tanrı kompleksi benliğin empoze ettiği biçimde ölçülü, kontrollü, hesapçı ve mükemmellik içinde davranır. Özbenliklerini sürekli biçimde bastırdıkları için spontan/

hakiki/gerçek gereksinimleri hiçbir zaman tatmin bulmaz. Gerçek gereksinimlerin güdülemediği, aksine bu gereksinimlerin bastırılmasından enerjisini alan sahte benliğin kazanımları, başarıları ve tatminleri ancak geçici bir mutluluk verir. Hakiki mutluluğun ve doyumun içsel ve dışsal nesne tarafından olumlanan özbenlik kökenli arzularm spontan ifadesi ve doyumuyla mümkün olabileceği gerçeğinden habersiz, her doyumsuzluğun ardından yeni bir sahte tatmin kaynağına yönelirler. Doymak bilmez bir özbenlik kibri içinde tatmin edilemez bir ruhsal sonsuzluğa ve doyumsuzluğa evrilirler. Özbenliğin bastırılmış olması nedeniyle hakiki/spontan gereksinimlerin asla tatmin nesneleriyle buluşamaması, bu kişide tipik olarak anlamsızlık hissi yaratır; zira anlam ancak özbenliğin nesnesiyle buluştuğunda benliğin yaşayabileceği hissiyattır. Ezeli ve ebedi tatminsizlik ve memnuniyetsizlik hissinin doğurduğu sonsuz boşlukta yaşama duygusu Tanrı kompleksi kişiliklerin en karakteristik özelliğidir. Bu yüzden bu içsel boşluklarını doldurmak için çeşitli dışavurum davranışlarına yönelirler ve her türlü aşırı ve radikal düşünce ve eylem, kadere ve Tanrıya aşırı övgü veya sövgü, derinliği ve geleceği olmayan gelişigüzel ilişkiler, anlamsız ve/veya sapkın etkinlikler, aşırı başarı hırsı, işkoliklik ile birlikte kolektif Tanrı kompleksi kaynakları olan ideolojik, dinsel, etnik, kültürel, cemaatsel, grupsal fanatizm ve dogmatik ve kesin inançlılık gibi yaygın dışavurum eğilimleri içinde tatmin, tasdik ve takdir ararlar. Kişisel Tanrı komplekslerini tatmin edemedikleri yerde kolektif Tanrı kompleksi iddialarına müracaat ederler. Kolektif Tanrı kompleksinin yetersiz olduğu durumlarda ise evrensel Tanrı komplekslerine sığınırlar.

Tanrı kompleksinin doğurduğu bu kibirli benlik tatmine ulaştığında ve bu sayede insanların hayranlığını kazandığında sonsuz iktidar, güvenlik, mükemmellik, mutluluk ve sevgiye kavuşacağı fantezisi ile yaşar. Onu hayatın risklerinden, acılarından, tatminsizliklerinden ve tehlikelerinden; aslmda temelde bir türlü başa çıkamadığı dünya karşısındaki acizliğinden kurtaracak ideal, tatmin edici, sevgi dolu omnipotent nesneyle, onun hayranlığını kazanmak suretiyle kaynaşma arzusu tüm davranışlarının ardındaki temel güdülenme kaynağıdır. Onun için yaşam, bu fantastik kaynaşmanın peşinde koşarken geçen zamandır. Ancak, hiçbir zaman bu kaynaşma vehimde ve fantezide olduğu gibi gerçekleşmez; kişi hep bu umutla sürekli başarı, hayranlık, idealler, ideal başarılar peşinde sonsuz bir arayış içinde koşar durur. Bu da onları "Tanrı gibi" olmanın en rasyonel görünenlerinde bile bilinçdışı kurtarıcı fantezisini yaratır. Bir kurtarıcı, koruyucu ve kurucu olarak başkalarının hayatına hükmetme arzusuna yönelir. Kolektif olarak öncü ve önder, siyasi olarak lider, dini olarak Mesih ve evrensel ola-

rak da ideal örneklik iddiaları içine girer. Sahip olduğu iradeyi, özbenliği doğrultusunda değil büyüklenmecilik ve idealizasyon yoluyla üstünlük yatırımında bulunduğu kişi veya kişilerin iradelerini, kendi savunmacı kompleks gereksinimleri lehine etkilemede kullanmaya çalışır. Bu kişiler kendi arzuları peşinde gitmektense ötekilerin arzusunun nesnesi olmayı tercih ederler. Çünkü arzu tatmini ego becerisi sayesinde değil "Tanrısal benliğine hayran öteki" aracılığıyla gerçekleşecektir.

"Tanrısal benliğine hayran öteki" olmadan Tanrı gibi olamayacağını bilen Tanrı kompleksi kişilik, ideal ötekinin arzu nesnesi haline geldiği takdirde arzusunun doyurulacağı, içsel özgürlüğüne kavuşacağı beklentisi içindedir. Paradoksal biçimde idealize edilmiş tutkuların ve ötekilerin takdirini kazanmaya yönelik itaatkârlığın özgürlüğü ve tatmini getireceğine inanır. Kul/köle kompleksi ile Tanrı/efendi kompleksi arasındaki ince çizginin kaynağı da burasıdır. Özgürlük ise sadece kendisinin istediğini yapabilmesi durumudur. Kibirlilik, ideal öteki temsilinin yansıtıldığı kişinin hayranlığını kazanmak suretiyle onun yaşamsal desteğini almaya yönelik bir manevradır. Ancak, ötekinin arzu nesnesi olmak için kendi arzusunu bastırdığı ve dolayısıyla arzunun nesnesiyle buluşma imkânını ortadan kaldırdığı için kendini hiçbir zaman gerçek anlamda tatminkâr ve huzurlu hissedemez. Tanrı gibi olduğu için huzurlu iken Tanrı olmamaktan dolayı huzursuzdur. Tanrı gibi olmak ne kadar itaatkâr, boyun eğici olursa kendinden, gerçek tatminden, özgürlüğünden ve mutluluğundan da o kadar uzaklaşırken Tanrı olamamanın isyankâr doğası içinde de bir o kadar tatminsizdir.

Tanrı kompleksi kişilik, temelde özbenliğinin bastırılmasına bağlı kibir çatışmalarının yol açtığı içsel güçsüzlüğünü ya güce sahip olarak ya da gücün parçası olarak aşmaya çalışır. Güce tapınma hiyerarşisinde en üstünü temsil eden Tanrı gibi olmaya yönelir. Kendini "potent" hissedemediği için "omnipotent" olmaya çalışır; bilinçdışında kendini "hiç" hissettiği içindir ki "hep" olmak ister. Kibirlenmenin yanı sıra güç atfettiği kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kişi, kurum ve değerleri idealize etmesi, ancak ilk kusurlarında ya da yaşadığı hayal kırıklıklarında hızla gözden düşürmesi bu kişiliğin tipik davranışıdır. Çünkü kolektif ve evrensel Tanrı kompleksini üstün yapan şey onun kişisel Tanrı kompleksi kibridir. Onlar onun kişisel Tanrı kompleksi kibrini beslemedikçe o da onların kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi tekebbürünü yüceltmez. Aslında idealize ettiği her şey, kendi büyüklenmeci/kibirli benliğinin yalnızca bir uzantısıdır. Bu yüzden Tanrı kompleksi kişiliğin gücü, güçsüzlüğündedir. Yani güçsüzlüğünün ürünüdür. İnsan kendi doğasına ve çevresine uyum sağlayamayacak kadar

güçsüzleşirse doğasını ve çevresini kendi gücüne güç ile uyumlulaştırmak için o kadar güç kullanır. Ne kadar güçsüzlük yetmezliği içinde ise o kadar güçlülük arayışı ve yeterliliği peşinde koşar. Doğasmdaki güçsüzlük güdüsü ne kadar eksikse doldurması ve ispat etmesi gereken güçlülük gösterisi ve onun ürünü olan Tanrı kompleksi de o kadar güçlü olmak zorundadır. Bu yüzden güç ilk önce sahibi olduğu insanın doğasmı bozar, mutlak güç tutkusu olan Tanrı komplesi ise tüm insanlığı bozar. En güçlü kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi birlikteliklerin en zayıf kişisel Tanrı kompleksi kişiliklerden oluşmasının nedeni de budur.

Tanrı kompleksi kişilik bir tarafta Tanrı gibi olmak diğer tarafta Tanrı olamamak paradoksu içinde düşünsel anlamda aşkın bir vehim dünyası içinde yaşarken aslında duygusal anlamda da sığ bir dünya içinde bocalar. Duygusal derinlikten yoksun, diğer insanlardaki karmaşık duygulanımları fark etmede başarısız olmanın yanı sıra kendi duyguları da farklılaşmamıştır; çabuk alevlenen ve ertesinde sönen duygulanımlara sahiptirler. Gerçek üzüntü ve yas içeren özlemden yoksun oldukları gözlenir; depresif tepkiler yaşantılama kapasitesine sahip olmamaları temel özelliklerindendir. Kulları tarafından terk edildiklerinde veya hayal kırıklığına uğradıklarında görünüşte depresyona benzeyen tepkiler verseler de yakından incelendiğinde bu tepkilerin değer verilen şeylerin kaybında duyulan hakiki bir üzüntüden çok, intikam arzularıyla yüklü kızgınlık, haset ve kin olduğu fark edilir. Bu yüzden kin, nefret, haset ve intikam güdüleri Tanrı komplekslerinin ayrılmaz parçasıdır. Bu duyguların kökeninde yatan güdü ise kendi özel, ayrıcalıklı ve üstün konumunu insanların takdir etmemesine olan nefrettir. Bu nedenle diğer insanlara yönelik ilgi ve empati yoksunluğu sergiler. İnsanların duygularına ve düşüncelerine empati göstermediği gibi saygı da duymaz. Saygı ve empati gösterir gibi göründüğünde ise bunun ardındaki motivasyon da o kişinin minnettarlığını harekete geçirip onu kendi iktidar ve ihtiras gereksinimleri doğrultusunda davranmaya ve kullanmaya sevk etmeye yöneliktir. İnsanların kendilerine has arzularından bağımsız gereksinimleri, duyguları ve düşünceleri olduğunu kabullenmez. Bildiği ve inandığı her şeyin mutlak gerçek ve doğru olduğu kesin inancı içinde kendinde görmeye tahammül edemediği, kurtulmaya, saklamaya çalıştığı eksik ve kusurlara sahip olduğunu düşündüğü kişileri küçümser, aşağılar ve değersizleştirir. Bu nedenle kronik ve yoğun bir 'haset' kişisel Tanrı kompleksi bu kişiliklerin duygusal yaşamlarının temel bir özelliğidir. Bu kişiler, kendilerinin sahip olmadığına sahip olan insanlara karşı oldukça yoğun haset duyarlar. Özellikle kibirli Tanrı kompleksi benliğiyle özdeşleştiklerinde, dolayısıyla kendilerini mükemmel hissettiklerinde diğer insan-

ların onlara haset ettiklerini düşünürler. Herkesin kendisine hasetlik yaptığı düşüncesiyle herkese hasetlik beslerler. "Darı sendromu" içinde herkesi tavuk görürler.

Tanrı kompleksi kişilik tüm insanların kendisine haset ettiği düşüncesiyle haset etmeyi meşrulaştırarak insanlarla eşit ilişki kurmak yerine üstünlük ilişkisi geliştirirler ve ilişkilerini sömürü, tahakküm ve çıkar üzerine inşa ederler. İlişkilerini sanki bir limonun suyunu sıkıp posasını bir kenara çıkarırmış gibi yaşarlar. İnsanlar onun için ya içinden alınıp çıkarılacak potansiyel narsisistik besinlere sahip veya içi boş ve değersiz olarak görünürler. Sömüremeyeceği veya Tanrı kompleksi doğalarını ve ruhlarını tatmin edemeyeceğini düşündüğü insanları ötekileştirirler. Öteki insanların narsisistik Tanrı kompleksi kişiliğin hayatında onun egosunu doyurmak; onun tarafından kullanılmak ve sömürülmek; ona biricik, özel, ayrıcalıklı, önemli ve üstün biri olduğunu hissettirmekten başka bir işlevleri yoktur. Tanrı kompleksi ihtiraslarını tatmin için destek bekledikleri kişileri idealleştirme, hiçbir şey beklemediklerini ise küçük görme, yok sayma eğilimindedirler. İnsanları gerçekte sevmez, kendilerinden nefret ettikleri gibi aslında insanlardan da nefret ederler. Onları savunmacı narsisistik amaçları, gereksinimleri doğrultusunda davranmaya zorlamak tipik davranışlarıdır. Bu tutum omnipotent iktidarı yani "Tanrı kompleksi kontrolü" olarak adlandırılır. Kontrol Tanrı kompleksinin diğer adıdır.

Omnipotent kontrol (Tanrı kompleksi), bilinçdışı patolojik/patojen nesne ilişkisinden kaçınmak ve ilişki içindeki nesneyi çeşitli taktikler aracılığıyla bu kaçınmayı sağlayacak gereksinimler doğrultusunda davranmaya zorlamayı içerir. Tüm Tanrı komplekslerinin ortak özelliği kontrol tutkusu ve takıntısıdır. Kontrol etmek demek onlar için karşısındakini sınırlandırmak ve kısıtlamak demektir. Kontrol edilmedik her şeyi iktidar ve ihtişam algılarına büyük bir tehdit olarak gören Tanrı kompleksi kişilik, adeta muhteris bir beklentiyle dünyanın arzusuna göre şekillenmesini ve gereksinimleri doğrultusunda vaziyet almasını umar. Tanrı kompleksini tatmin ve kontrol yatırımında bulunduğu "iyi nesne" arzu ve ihtirasına uygun davranmadığında birden "kötü nesne"ye dönüşür. Herkesin Tanrı gibi olan kendisine kusursuz kulluk etmesini ve kendi kontrolünde hareket etmesini bekler. Kontrol ihtirası sadece akıl ve ahlak üzerinde değil aynı zamanda bedenler üzerinde de tahakküm arzularını besler. Buna da hakkı, yetkisi ve yeteneği olduğuna derinden inanır. Ya hayranlık bekler ya da idealize ettiği kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi gücün ve ihtişamın yüceliğine sığınmak ister. Bu beklentisi karşılanmadığında şiddetli bir hüsran ve öfke yaşar ve kul-

larını veya tanrılarını değersizleştirerek karşılık verir. Değersizleştirmeyi hayal kırıklığı olarak yaşantılar ve meşrulaştırır. Sonu gelmez ve asla doyum bulmayan kompleks talepleri yoğun, mutlak ve ısrarcıdır. İlişkilerinde hakim ve dominant taraf olmak isterler. Özel ve üstün olduklarını düşündüklerinden dolayı insanlardan ayrıcalıklı muamele beklerler. İlişkileri her zaman gizli bir gündeme sahiptir. Yüzeyde arkadaşça, samimi görünebilseler de altta ilişkinin tek bir amacı vardır: büyüklenmeci/kibirli benliği ayakta tutacak narsisistik geribildirimleri/tepkileri/itaati elde etmek. Kişilik yapıları gereği kendilerini duygusal olarak içtenlikle birine adayamazlar; zira yakın ilişkiler kendini ifade etme, ortaya koyma ve empati becerisi; gerektiğinde ötekinin gereksinimleri adına kendi gereksinimlerini ikincil plana alabilme özverisi ve esnekliği gerektirdiği için üstünlük iddiası içindeki bir kompleksin özellikle beceremediği ve kaçındığı bir ilişki tarzıdır. Ayrıca, yakın ilişkiler insanlardan ve kendinden sakladığı yaralı, boş, değersiz hissedilen ve pek doğal olarak aslında hiç de mükemmel olmayan gerçek benliğin açığa çıkma, fark edilme riskini de taşıdığı için bu kişinin özellikle kaçındığı ilişkilerdir. Bu nedenle de sık sık kişilik bölünmeleri ve kişilik çatışmaları yaşarlar.

Tanrı kompleksi kişilik, kendi içindeki eksikliği en iyi kendisi bildiği için onu örtmek için azami bir kibir gösterisine girişir. İçsel güçsüzlüklerini dışsal güçlülükle kapatmaya çalışır. İçsel güçsüzlük ne kadar azsa dışsal güçlülük gösterisi o kadar yoğun ve baskın olur. Derin bilinçdışı düzeyde insanlara yönelik yoğun güvensizlikleri ve kuşkuları nedeniyle herhangi birine güvenemez, ilişkilere kendilerini emniyet duygusu içinde teslim edemez. Bu durumda, yoğun olarak güçsüz benliklerinin zarar göreceği kaygısı yaşadıkları için korkularını korkutmakla bastırırlar. Bu kişilerin en büyük korkusu bir başkasına bağlı ve bağımlı olmaktır; zira bağımlı olmak muhtaç olmak, nefret etmek, haset duymak, kendini sömürülme, aşağılanma ve kötü muamele görmeye açık hale getirmek anlamına gelir. Ötekine bağımlılığı bir zayıflık olarak değerlendirirler. Nitekim kibirli benliğin önemli bir işlevi de kişinin diğer insanlara bağımlılığının inkârına imkân tanımasıdır. Kendine yeterlilik vehimleri ile bağımlılık gereksinimlerine karşı kendilerini korurlar; davranış düzeyinde bu savunma kendini katı bir gurur, güçlü ve kendine yeterli görünme, gerçekten ihtiyaç duyduğu bir şeyi talep edememe, reddedilme kaygıları, muhtaç duruma düşmekten korku duyma, böyle bir durumda kendini aşağılanmış hissetme ve kaçınmacı davranışlar biçiminde açığa vurur. Kendi iyiliğine yönelik uyarı ve tavsiyeleri veya yaptığı davranışlarındaki yanlışlıkları ifade edenlere karşı bile acımasız bir savunma refleksi içinde saldırır. Fiil ile faili, davranış

ile yapanı, söz ile söyleyeni birbirinden ayırt edememe kibri nedeniyle her türlü görüş ve eleştiriyi "kişiliğine yapılan bir saldırı" olarak kabul ederek daha büyük bir saldırı ile cevap verir. Ona göre en iyi savunma saldırıdır. Bu özelliklerinin kaynağında da temel vehimlerinden biri olan, hayranlık elde ettiklerinde diğerlerinin onun gereksinimlerini kendiliğinden doyuracakları veya hayranlık uyandırdıkları için onlardan bunları rahatlıkla isteyebilme hakkına erişecekleri hissi vardır. Bu yüzden insanların görevi onu eleştirmek değil sürekli takdir ve tebrik etmektir. Bu kişiler oldukça güçlü ve bilinçli güvensizlik ve üstünlük duyguları yaşadıkları için bu duygularını kibirlenme ve omnipotent vehimlerle yenmeye çalışırlar. Bilinçdışı omnipotens büyüklenmecilik kibrinin benmerkezci kişilikleri baskın tarzda idealizasyon savunmasını kullanarak mükemmelliklerini ispata yönelirler. Bu mükemmellik ispatında kişisel Tanrı komplekslerinin yetersiz kaldığı durumlarda kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini de yardıma çağırırlar. Bu yüzden Tanrı kompleksi kişiliğin gücü güçsüzlüğündedir. Tanrı kompleksi kişilik çevresine uyamayacak kadar güçsüz olduğu için çevresini kul kompleksleri içinde kendisine uydurmaya yönelir. Kendini değiştirmenin güçsüzlüğünü çevresini değiştirmenin güçlülüğü ile yener. Güçsüzlük güç yarattığı gibi ihtiyaç da iktidar yaratır: Tanrı kompleksi iktidarı. Bu yüzden "kendilerine yapılmasını istemedikleri her şeyi başkalarına yaparlar".

Tanrı kompleksi kişilik, narsisistik gereksinimlerini onun aracılığıyla tatmin edebileceği bir başka kişi, grup, kurum veya ilke, idea ve değer (kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi iddiaları) bulmak zorundadır. Kendi kişisel iktidarını (ego) özdeşleştireceği bir kurumsal iktidar (süper ego) yaratmadan Tanrı kompleksi ihtiraslarını (id) yaşaması/gerçekleştirmesi mümkün değildir. Tanrı kompleksi, Tanrılık iddiasına inanacak kullar bulmadan kendini gerçekleştiremez. Omnipotent öteki imgesiyle kaynaşmış büyüklenmeci bir benlik imgesi içinde yatırımı büyüklenmeci benlikten ziyade omnipotent ötekine yönelmiştir. İçsel güçsüzlüğünü idealleştirdiği bir figürün parçası haline gelerek gidermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, bu kişiler aktif biçimde büyüklenmeci benliğin aynalanmasının peşinde değildir, daha ziyade ötekini (kişi veya değer) idealleştirir ve onun hayranlığını elde etmek suretiyle onun "yüceliğine ve ihtişamına sığınırlar". Herkesin kabul edebileceği kendi egosundan daha büyük, üstün, kutsal veya güçlü bir süper egonun (kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kurum, birlik veya iddialarının) üyesi, temsilcisi, banisi veya sahibi gibi davranırlar. Büyüklenmeci benliklerini, açık güç gösterisi ile değil yarattığı öteki idealinin yüceliğine sığınmak suretiyle şişirirler. O ideali ne kadar yüceltir, kutsar ve mutlaklaştırırlarsa kendilerini de o kadar yüceltmiş, kutsamış ve mutlak-

laştırmış olurlar. Kendi eksikliklerini o idealin mükemmelliği ile örterler ve onu temsil etmenin seçilmişliği, kutsanmışlığı ve yücelmişliği ile ötekileri lanetler ve aşağılarlar. O idealin mutlak bilgi ve doğruluğuna olan inançla ve onu temsil etmenin kibri ve üstünlük tutkusu içinde herkesi kıyaslayabilme ve yargılayabilme gücünün kendilerinde olduğuna inanırlar. Kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin tek ve mutlak temsilcisi de yine kendi otoriter ve totaliter kişisel Tanrı kompleksi doğalarıdır.

Kişisel Tanrı kompleksi doğasının ihtirasları içinde yaşayan böyle bir insanın psikolojik dünyası şu yansımalara sahiptir: Kendisinin önemine dair büyüklenmeci/kibirli bir duyguya sahiptir; başarılarını ve yeteneklerini abartır; yeterli başarılar olmaksızın üstün biri olarak takdir edilmeyi bekler; sınırsız başarı, güç, zekâ, güzellik veya ideal sevgi vehimleriyle meşguldür; "en", "tek", "özel" ve "biricik" olduğuna ve ancak özel veya üst düzey insanlar veya kurumlar tarafından anlaşılabileceğine veya onlarla ilişkide bulunması gerektiğine inanır; aşırı hayranlık bekler; yetkin ve hak sahibi olduğu hissine sahip olarak özellikle ayrıcalıklı muamele görme veya beklentilerine kendiliğinden uyum gösterileceğine dair beklentilere sahiptir; kişilerarası ilişkilerde sömürücü olarak amaçlarına ulaşmak için insanları kullanmaya çalışır; empatiden yoksun olarak diğer insanların duyguları ve gereksinimlerini kabullenme veya paylaşmada gönülsüzdür; çoğu kez diğerlerine haset duyar veya diğerlerinin ona haset duyduklarına inanır; kibirli ve küstah davranış veya tutumlar sergiler; en üstün, en büyük ve en güçlü olma tutkusu, doyumsuz takdir görme arzusu, yetki sahibi olma isteği, empati yoksunluğu içindedir; 'ben özel biriyim, doğal olarak bana özel davranılmalı, diğer insanlar için geçerli olan kurallar bana uygulanmamalıdır' anlayışı içinde keyfiliğe eğilimlidir; tanınma, övgü ve takdir görme arzusu yüksektir.

Tanrı kompleksi kişilik bu psikolojik durumunu bir takım davranış kalıpları ile meşrulaştırmaya çalışır. Tanrı kompleksi içindeki her kişide yaygın ve yoğun olarak görülen bu davranışların başında "filtreleme" gelir. Tanrı kompleksi karşılaştığı durumlar ya da olayların tek bir yönü onun için önem ifade ediyor, diğer alanları anlam taşımıyorsa, o kısımları hesaba katmayarak gerçeğe ve doğruya yönelik filtre oluşturur. Kendi gerçek ve doğrularını mutlak kabul ettiği için diğer insanlarınkini umursamayarak elinde, dilinde ve aklında yarattığı "cımbızla" yaşar. Başkasının gözündeki kıymığı görür ama kendi gözündeki merteği yok sayar. Başkalarının hayatını ve eksikliklerini mikroskoptan bakar gibi büyütür ama kendisine teleskopla bakılmasını savunur. Tanrı kompleksinin ikinci davranış biçimi her

şeyi "ya hep ya hiç tarzında kutuplarda düşünmektir". Ona göre her şey ya siyah ya beyaz, ya iyi ya kötü, ya doğru ya da yanlıştır. Ara kategorilerin hiçbiri yoktur. Eğer bir şey yeterince mükemmel değilse, o yetersizdir ve kötüdür. Hayatta hataya ve olağan olana yer yoktur. Üçüncü özellikleri ise "aşırı genellemeler yapmaktır". Tanrı kompleksi kişilik karşılaştığı bir olay, durum veya düşünce nedeniyle o şeyin sonucunu bütün hayatına yönelik yargı haline getirip, yetersiz verilerle genelleme yaparak sık sık 'herkes', 'hiç kimse', 'her şey', 'her zaman', 'hiçbir zaman' gibi ifadelerle gerçeği yargılar. Bu tür düşünce yapısı ile hayatı sınırlayıcı ve ötekileri mahkûm edici bir üslup geliştirir. Bir diğer özellikleri ise her konuda "komplocu" olarak olası en olumsuz temayı senaryolaştırma eğilimidir. Bu eğilim çok küçük ve basit bir durumu felaket senaryoları ile içinden çıkılmaz hale getirmektir. Sonucunda kişinin o olayın bir felaketle sonlanıp, olası bir facia haline getirmesidir. Normal bedensel belirtileri bile bir kanser habercisi olarak düşünebilir. Ekonomik sıkıntı, yaşam endişesi, kaza korkusu ile hem kendisinin hem de diğer insanların hayatını kısıtlayabilir. Buluttan nem kaparak korku ve tedirginlik içinde yaşarlar. İfrat ve tefrit arasında bir hayatı aynı anda yaşayabilirler.

Tanrı kompleksi kişilik her şeyi "kişiselleştirme" davranışı içindedir. Çevresindeki söylem ve eylemlerin her zaman muhatabının kendisi olduğu tedirginliği içinde her şeyden uygunsuz anlamlar çıkarır. Çevreden gelen her bir uyaranı (bakış, söz, davranış vb.) kendisine verilen değerin bir ölçütü olarak değerlendirir. Hayatı sürekli olarak, kendini başkaları ile kıyaslama ve rekabet üzerine dayalıdır. Bu yüzden de sürekli "kontrol odağı" olma peşindedir. Kendini çevresel şartların, insanların, olayların akışına bırakmak yerine büyük bir teyakkuz halinde her şeyi kontrol etmeye çalışır. Kontrol edemediği her şeyi tehdit olarak algılar. Hayata Tanrı olma ve kurban olma şeklinde baktığı için kendisi kurban olmamak için Tanrı olmayı tercih eder. Hayatın özünün 'ilahlar kurban istiyor' felsefesi üzerine kurulduğuna inandığı için kurban yerine İlah olmaya çalışmaktadır. Kendini Tanrı gibi aşırı güçlerle donanmış hissettiği için etrafındakilerin söylem ve eylemlerinden kendisini sorumlu tutarak her durumdan vazife çıkartmaya çalışır. Kendisini mitolojideki tüm dünyayı omuzları üzerinde taşıyan 'Atlas' gibi hissederek etrafındakilerin gereksinimlerine aşırı duyarlı olma şeklinde bir sınırsızlık hali, her türlü gereksinimleri giderebilecek kadar kendini adeta Tanrı gibi hissetme durumu ve bu ihtiyaçların karşılanması sorumluluğunun başkasına değil de kendine ait hissetme sorunu ortaya çıkar. Hayatı başkalarının üzerinde "ben olmasaydım!" mihneti doğurma üzerinden kurgular. İnsanlara 'ihtiyaç giderme değil iktidar edinme' üze-

rinden yardım ve destek sağlar. Etrafındaki herkesi kendisine muhtaç ve korunması, desteklenmesi, beslenmesi gereken kişiler olarak algılayıp onların yapmaları gereken sorumlulukları ve üstlenecekleri görevleri tanzim etmeye çalışır. Tanrı gibi olmaya çalışmaktan kendi gibi olmaya fırsat bulamaz.

Kişisel Tanrı kompleksi doğaya sahip insan, hayatı ve ilişkileri ben merkezli algıladığı için sorunlar karşısında da "bireysel adalet algısı" içinde hareket eder. Bireysel ilişkilerinde ona özel, mutlak, doğru ve iyi ama başkalarının yapması ve uygulaması gereken bir takım "keyfi" kural ve yönetmelikleri vardır. Buna uymayanlar ötekiler ve kişisel düşmanlardır. Onların yargılanması ve cezalandırılması gerekir düşüncesindedir. Bu yüzden de duygu, düşünce ve kararlarından ve onların doğruluğundan "taviz vermemek" üzerine bir ilişki geliştirirler. Onların sorgulanmasına dahi tahammül edemezler. Onlara yönelik en küçük hatta yapıcı bir eleştiriyi dahi kişisel Tanrı kompleksi kişiliklerine bir saldırı olarak değerlendirirler. Kesin inançlarına körü körüne inandıkları için herkesin de öyle davranmasını beklerler. Kendi yanılmazlık kompleksi içinde yanlışı hep başkalarında ararlar. Bu nedenle de "kendilerini değil ötekileri değiştirme" düşüncesi içinde hareket ederler. Eğer ötekilerin hareket ya da düşüncelerini değiştirebilirlerse o insanlar onun mutluluğuna, üstünlüğüne ve Tanrı komplekslerine hizmet edebilir kul kompleksleri haline gelecektir algısına sahiptirler. Tanrı gibi iyilikle olmuyorsa zora da başvurabileceklerdir. Ötekileri kendi düşüncesindeki ve hayatındaki şekle uydurmak için baskı, şiddet, tehdit, ısrar, duygu sömürüsüne dahi başvurabilmektedirler.

Tanrı kompleksi kişiliği yöneten tek değer "önyargılarıdır". Tanrı kompleksinin önyargısı son yargısıdır. İnsanları kendi önyargıları ile sınıflayıp kategorize etmekte ve insanların kendisinin beğenmediği özellikleri nedeniyle yaftalamaktadırlar. Aşılmaz kural ve ilkeler dünyası ile kendi etraflarını yasak surları ile çevirip kendilerini gerçeğe, hayata ve ötekine kapatmaktadırlar. Kendi mutlak ve kutsal kesin inançlarının doğurduğu Tanrı kompleksleri içinde öteki insanları "günah keçisi" haline getirip suçlu aramaktadırlar. Dünya onlar için avukatı, savcısı ve yargıcı kendilerinin ama sanığı hep başkalarının olduğu bir mahkeme hükmündedir. Bu mahkemede verdikleri her karar da Tanrısal/ilahi adaletin (takdir-i ilahi) sorgulanamaz bir hükmüdür. Aynı özelliklerle donattıkları kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri de onlar için evrensel anlamda 'ilahi adaletin tecelligâhı' kurumlardır. Zaten kendilerine benzemeyen veya kendilerine benzetmedikleri hiçbir kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri içinde de yer almazlar.

Tanrı kompleksi kişilik kalıplaşmış 'mutlaka' ve 'asla' düşünce yapısı içinde aşırı derecede, olması ya da olmaması gereken belirli ve sınırlı hareketler ve kurallar silsilesi içinde yaşar. Onun hayatı ve kuralları Hammurabi kanunları gibi kesin ve detaylı nitelikler taşır ve tartışılamaz. Duygu ve düşüncelerini daima kontrol ederek asla yanlış yapmama sendromu halinde yaşar. Yanlış yapmaktan ve yanlışı yüzünden yargılanmaktan korktuğu için hayatı "vezir olmak ile rezil olmak" arasında geçer. Koyduğu kurallar mutlak doğru ve gerçek olduğu için bunlardan en ufak bir taviz bile verilmemesi gerektiğine inanır. Kendine hizmet etmek için koyduğu kuralların hizmetçisi olur. Bu nedenle de onun kurallarını, düşünüş, giyim tarzı, idealleri, hayat tarzı ve yaşam standartları vb. özelliklerinin dışında hareket eden kişiler tahammül edilemez, tehdit, sıkıntı ve kaygı uyandıran kişiler haline gelir. Bu kişiler sürekli 'endişeli kişilikler' evrenini temsil ederler. Kendi düşünce ve hayat standartlarını tehdit eden 'Onlar' ona göre ötekidir, yabancıdır, düşmandır, zarar vericidir. Ona göre her şey tek tip olmalıdır. Otoriter olmakla birlikte daha belirgin olarak da totaliter bir düşünce ve davranış kalıbı içindedir. Bu yüzden farklılıklara ve çok sesliliğe tahammül edemez. Böyle düşünerek insanların hayatını kısıtlar. Sürekli olarak "yapmalı-yapmamalı, olmalı-olmamalı" söylemi içindedir. Bu nedenle öteki insan ve değerlere karşı hoşgörü yerine horgörü içindedir. Tanrı kompleksinin yarattığı kibir ile "kendini doğruluk ve haklılık abidesi olarak görme" eğilimindedir. Devamlı olarak, kendi fikirleri ve hareket tarzının haklılığını, doğruluğunu, gerekliliğini ispata yönelik bir savunma davranışı içindedir. Fakat savunmasını "en iyi savunma saldırıdır" anlayışı ile yapar. Farklı görüşler onu ilgilendirmemekte, onun için önemli olan şey, fikirlerini değiştirilemez şekilde koruyup, çevreye empoze etmeye çalışmaktır.

Tanrı kompleksi kişilik, ciddi ve kesin bir "sabit fikirlilik" içinde esnek olmayan bir düşünce yapısma sahip olduğu için değişime ve gelişime de kapalıdır. Görüşleri çeşitli dogmalar ve şablonlar arasında kaldığı için bağnazlığı yüksektir. Kendi düşüncelerine uymayan, diğerlerinin daha mantıklı olan savlarını destekleyen bulguları yok sayıp hesaba bile katmaz. Başkalarının düşünce, his ve davranışlarını objektif olarak tartmadan kendisinin her konuda her zaman haklı olduğu şeklindeki algı ile yaşar. Kendisini merkez alıp hep "nalıncı keseri" gibi düşünsel açıdan durumları kendi tarafına yontar. Sürekli "Haklıyım! Çünkü..." ve "Bu benim en doğal hakkım! Çünkü..." şeklinde konuşur. Tüm bu Tanrı kompleksleri içinde sürekli olarak da bir "ödüllendirilme ve takdir edilme beklentisi" içinde yaşar. Bu tür ödüllendirilme beklentisi ile hareket etmek onda başkaları üzerinde bir takım haklar sahibi olduğu yönünde bir bakış açısına sokar.

Hayatı insanların gözünde çok yükseklere çıkmaya endekslenmiştir. Herkesin kendisine "Tanrı gibi" tapınmalarını bekler. Bu tapınma gerçekleşmediğinde de yine Tanrı gibi kullarını nankörlük, zalimlik, cahillik, hainlik ve alçaklıkla suçlar.

Tanrı kompleksi büyüklenmeci/kibirli kişilik tüm bu davranışlarını bir takım psikolojik savunma mekanizmaları ile meşru kılmaya çalışır. Kendi üstünlük değerlerini öteki insanlar nezdinde kabul edilebilir ve itaat edilebilir bir hale dönüştürmek için en başta "bastırma" mekanizmasını kullanır. Bastırma, normal durumda istenmeyen id dürtülerinin istek ve duyguların bilince çıkmasına engel olan bir ego işlevi görürken Tanrı kompleksi kişilikte kendi ihtiraslarını başka yüce ve üstün ideallerle gizleme işlevi görür. Bu durum kişinin kendisini gerçeklerden "yalıtma" sürecine neden olur. Tanrı kompleksi kişilik, gerçek ile kendi eksikliği arasındaki tüm farkları amacına endeksli hale dönüştürmek için kendi gerçeklerinden izole ederek gerçeği de dönüştürür. Tanrı kompleksi kişilik bu çelişkiyi yok etmek için sürekli "zıt tepkiler kurma" eğilimine yönelir. Kişi kendi gerçekliğine kendini kesin inançlı kılmak için dürtüsel olan, bilinçdışı olan bir duygunun, düşüncenin veya eylemin bilinçte tersini, aşırı vurgulamaktadır. Kişi bilinçdışı olarak nefret ettiği bir şeyi bilinçli olarak aşırı derecede sevmeye, yanlış olduğunu bildiği bir şeyin mutlak doğruluğunu ispatlamaya yönelir. Zamanla gerçek-yalan, doğru-yanlış, iyi-kötü arasındaki farkları da kendi gerçekliği doğrultusunda yeniden inşa eder. Böylece birçok kabul edilmez duygu, düşünce ve davranış yerine toplumun olumlu bulduğu, ahlaki değer yargılarının kabul ettiği durumlar ortaya konmuş olur. Nefrete karşı sevgi, zulme karşı adalet, kötülüğe karşı iyilik gibi savunmalar ortaya çıkar. Bu duygulanımların ters yönde işlemesi de söz konusu olabilir.

Tanrı kompleksinde kibirli olmanın en büyük ürünü olarak kendi yaptıklarının mutlak doğruluğuna olan inanç olduğu için sürekli "yapma-bozma" davranışı içinde bulunur. Kişi günlük yaşantısında ya da düşüncelerinde yaptığını sandığı olumsuz eylemlerin sonucunu ortadan kaldırmak, yapılmamış gibi saymak amacıyla bir takım hareketlerde bulunur. Gerçeği tamamen kendi sanrılarına uydurarak merkezinde kendisinin olduğu yeni bir gerçeklik inşa eder. Hakikati aramanın eksiklik erdemleri üzerinden değil hakikati bilmenin ve bulmanın mükemmellik değerleri üzerinden kişisel, kolektif ve evrensel bir hakikati temsil etme misyonu üretir. Bu hakikate/gerçekliğe uygun olmayan her şeyi "yadsıma" yoluna gider. Kişi kibirli egosu için tehlikeli olarak algıladığı bir takım duygu, düşünce ve gerçekleri bilinçdışı olarak yok sayarak, yokmuş ya da olmamış gibi davranır. Şişiril-

miş egosuna yönelik eleştiri ve değerlendirmeleri inkâr/ret yoluna giderek kendi kibirli varlığını sürdürür. Bunu sürdürmek için de mutlaka "yansıtma" mekanizmasına başvurur. Tanrı kompleksi kişiliğin kendisinde algıladığı ama asla kendine yakıştıramadığı, bastıramadığı, yadsıyamadığı bir takım dürtü, duygu, düşünce ve davranışlarını kendisinde değil de dışarıda, başkalarında olduğunu ve kendisine yönelik olumsuz şeyler yapılacağı biçiminde bir komplocu düşünce geliştirir. Nefret ettiği, yok olmalarını istediği kişi ve şeylerin kendisinden nefret ettiklerini, kendisini yok etmek istediklerini düşünür. Bu durumda da Tanrı kompleksi "yer değiştirme" denen bir mekanizma ile bir duygu, düşünce ya da davranışın asıl nesnesine yöneltilmesinin yoğun sorunlar getireceği durumlarda, sorunu bir başka nesneye yöneltmeye çalışır. Bu yöneltmeyi meşrulaştırmak için de mutlaka o ilişkinin akla uygun hale getirilmesi yani "rasyonalize" edilmesi gerekir.

Tanrı kompleksi benlik için yaptığı şeylerin mutlaka akıl tarafından meşrulaştırılması gerekir. Bir insanın Tanrı gibi var olup Tanrı gibi davranabilmesinin başka insanlar tarafından akla uygun kabul edilmesi gerekir. Tanrı gibi davranışların akla yatkın hale gelmesi için kendilerini sürekli dini, geleneksel, kültürel, ideolojik, ilkesel ve değersel kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi araçlarıyla haklı gösterme çabası içinde olur. Bu çaba çoğunlukla Tanrı kompleksi kişiliğin "entelektüalizasyon" denen bir mekanizma ile sorunu bir bilim adamı, din bilgini, ahlak ve erdem abidesi, mutlak otorite tutumuyla açıklamaya çalışma biçiminde ortaya çıkar. Tüm bu mekanizmaları kendi doğasında ve ruhunda makul kılmak için mutlaka "düş kurma/fantazi/vehim" denen insanın dış dünyada doyuramadığı istek ve dürtülerini düşler kurarak kendi dünyasında doyurma çabası vardır. Kendi egosunun doyumu için yarattığı tüm kompleks davranışlarında dış dünyanın gerçeklerini ve doğrularını dahi hesaba katmaz. Bu düş ve vehim alanı onun Tanrı kompleksini yarattığı ve büyüttüğü dokunulmazlık ve kutsallık alanıdır. O alanı koruduğu ve sürdürdüğü kadar Tanrı kompleksi iddiasını da koruyup sürdürebileceğine inanır. Bu sürecin son halkası da zaten "yüceleştirme" denen Tanrı kompleksinin kendini üstün gördüğü alanlarını başka insanlara kabul ettirme çabasıdır. Beden, akıl, ırk, din, mezhep, servet, iktidar, bilgi, zenginlik ve makam gibi üstünlük araçlarını kendi Tanrı kompleksinin gerçekleştirilmesi için bir yüceleştirme kaynağı olarak kullanır. Bunların yetersiz kaldığı durumlarda ise daha önce bir araç olarak kullandığı kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini amaç haline dönüştürür.

Tanrı kompleksi kişilikteki bu kibir ile kendini "yüceleştirme" davranışı kendi egosunu ve önemini "şişirilmişlik, kendini beğenmişlik, kendini

büyükseme/superiority ve benzersiz olduğuna güçlü inanmışlık" ile açıklanabilir. Kendini beğenmeye, üstün görmeye, benzersiz olduğuna inanmaya dayalı şişirilmiş bir ego ve tekebbür patlamasının olmadığı yerde kişisel Tanrı kompleksinin/tohumunun de doğup büyüyeceği bir ortam/toprak oluşmaz. Kendini beğenmişlik başkaları tarafından beğenilme arzusuyla buluşmadıkça Tanrı kompleksi gerçekleşmez. Bu yüzden her Tanrı kompleksi mutlaka kendi egosunu şişirecek kul komplekslerine ihtiyaç duyar. Bunun için de mutlaka ve mutlaka kolektif/toplumsal Tanrı kompleksi yaratması gerekir. Kişisel Tanrı kompleksi olmadan kolektif/toplumsal Tanrı kompleksi, kolektif/toplumsal Tanrı kompleksi olmadan da evrensel Tanrı kompleksi var olamaz. Taraflar veya izleyiciler, dostlar veya düşmanlar yoksa Tanrı kompleksi oyunu da oynanmaz. Şişirilmiş/yüceltilmiş ego ile kibri temsil eden Tanrı kompleksi kişilik doymak bilmez üstünlük ihtirası, sınırsız başarı arzusu, güç tutkusu, iktidar isteği, ihtişam gösterisi ve ideal bir hayat vehimleri ile uğraş halinde olma durumudur. Bu yüzden şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksinin hayata yansıyan davranış güdü ve yansımalarının başında "gerçeğin saptırılması" yani evhamın kişisel tahakkümü vardır. Şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, kendilerine her durum ve konumda bir üst ve üstün pozisyon ve yüksek bir önem/değer yüklerler. Bu durum sorgulanamaz şişirilmişlik ve önemlilik yaşantısıdır. Şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, "doymak bilmez alkışlanma açlığı ve patolojik hırs" içinde sınırsız bir başarı ve onun aracılığıyla iktidar ve tahakküm elde etme çabası içindedir. Şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, "tüm güçlülük/omnipotens ve tüm bilirlik/omniscience" yani mutlak iktidar ve mutlak bilgi kibri içinde üstünlük iddialarını abartılı bir şekilde diğer insanları ezmek adına gerçekleştirir.

Şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, "sansasyonalizm" etkisi altında güç ve ihtişam gösterisine yönelir. Kendi egosunu tatmin edeceğine inandığı her türlü iktidar ve ihtişam ilişkisinde üstün taraf olarak boy göstermeyi sever. Kendi şişirilmişliğini doğrulamak isteği yüzünden dikkat çekeceği her ortamı değerlendirir. Şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, kibirli kişiliğinin içsel büyükseme yaşantı enerjilerini narsisistik ödül sağlayacak "hedeflenmiş" dışsal bir "imge"ye dönüştürebilme becerisine sahiptir. Çevreden en olumlu takdiri alacak özellik ya da yeteneğine önem verir. Bazıları için önemlilik gösterisi fiziksel güce, bazıları için zenginlik ve gösterişe, bazıları için zekâ, bilgi, hitabet ya da yönetme becerisine, bazıları için de öteki insanlar üzerinde duygusal otorite kurmaya dönüşür. Önemlilik ve üstünlük gösterileri gerçekte hayranlık kazanmak için uygulanan en yaygın görünümlerdir. Onların tek amacı "özel olmak", "sosyal imaj ya-

ratmak" ve "yüceltilmeye dayalı ödüllendirilmek" ihtirasını doyurmaktır. Şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, gerçekliğin benmerkezci algılaması içinde olduğu için sadece kendi şişirilmiş benlik ve yaşantılarında var olan gerçekliği kabul ederler. Onlar, gerçekliğin kendi önemliliklerini ve mükemmelliklerini tehdit eden tüm yönlerini inkâr ederler. Bu yüzden konuşma dilleri de monologa dayalı "Ben" ve "Benim" üzerine kuruludur. Konuşmaları aşırı iddialı ve kesin ifadelerle örülü fantastik, mutlak, abartılı ve itiraz edilemez bir üslup içindedir. Onların temel konuşma biçimi "kendileriyle konuşan kişiler" olarak tanımlanmaktadır. Diğer insanları aşırı eleştirel yaklaşımlarla küçülterek kendilerini yükseltirler ve yüceltirler. Bu yüzden de şişirilmiş kendilik önemi hissi nedeniyle bilmediği herhangi bir şeyin olabileceğini kabullenemezler. Şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, kendi mükemmeliyetçiliklerinin içsel yaşantısına bağlı olarak hangi biçimde olursa olsun büyüklük elde etmek, anlamlı bir yaşamın birincil ölçütü haline gelmiştir. Gerçekliğin kibirli saptırılmasıyla yakından bağlantılı olarak şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, patolojik yalancılığa yani kişisel yetersizlikler, başarısızlıklar ya da sorumsuz davranışları rasyonalizasyona tabi kılar. Şişirilmiş kendiliğin taleplerinin zorlamasıyla, dış dünyayı kendi tümgüçlülük/Tanrı kompleksi gereksinimlerine en uygun biçimde biçimlendirirler. Bir yöneten, bir bilen olmak ve benmerkezcilik güdüsü içinde Tanrı kompleksini yüceltme ve üstünlük değerleri ile beslerler.

Tanrı kompleksi özellikle bazı meslek gruplarının davranışlarındaki elitist üsluplar için de çok sık kullanılmaktadır. Mesleklerde görülen Tanrı kompleksinin kaynağında kişinin kendini ve meslekini aşırı ciddiye almasından kaynaklanan "Ben olmasam" sendromu yatmaktadır. Onlara göre kendileri ve meslekleri insanlık için "olmazsa olmaz" asli bir önemi ve değeri haizdir. Bu gerekçelerden dolayı insanlardan kendi önem ve değerlerinin takdir edilmesini, saygı duyulmasını ve neredeyse Tanrı gibi boyun eğilmesini beklemektedirler. Kendi şahsiyetlerinin değerinden çok mesleklerinin öneminden güç, itibar ve saygınlık devşirmeye yönelmektedirler. Bunu göremediklerinde ise tıpkı Tanı gibi insanları aşağılama, yargılama, cezalandırma ve intikam alma yoluna gitmektedirler. Mesleklerinden kaynaklı imkânları minnete, minneti de iktidara dönüştürme kaygısı içindedirler. Tanrının eli olarak yaptıkları mesleki beceri, başarı ve iyiliklerden dolayı ellerinin sürekli öpülmesini beklemektedirler. Özellikle cerrahlarda genelde ise doktorlarda gözlenen bu Tanrı kompleksi durumu, yaptığı işin çok önemli ve hayati olduğunu, elinde büyük bir güç bulunduğunu düşünerek kendini başta hastaları olmak üzere tüm insanlardan daha üstün görmek ve Tanrı gibi can verme misyonunu kendine izafe etmek şeklinde gözlemlenebilir.

Meslekten kaynaklanan Tanrı kompleksi kişiliğin bir başka kaynağı da ordudur. Tanrı kompleksi kişilikler, askeri hiyerarşi gereği hayat ve ölümün sürekli üstlerin emir ve komutasında var veya yok olduğu ordu birliklerinde yoğun olarak görülür. Yine aynı şekilde öğretmenlerde öğrencisine vereceği bir not ile onun hayatının ve geleceğinin kısaca kaderinin kendi elinde olduğuna inanma durumu olabilir. Anne ve babalarda çocuğunu doğurmadan ve yetiştirmeden kaynaklı minnet gösterileri olabilir. Bu sebeplerden dolayı mimarlarda sanat yapıtı ile övünmenin, hakimlerde bir insanı cezalandırmanın veya affetmenin gücünün, kamu yöneticilerinde istediğini aşağılamanın istediğini yükseltmenin gücünün, özel sektör yöneticileri ve patronlarında rızkı veren, ekmek verenin kendisi olması dolayısıyla insanların kaderine hükmetmenin kısaca "küçük dağları ben yarattım" veya "kendini dev aynasında görmek" egosunun başka insanlara Tanrı veya Tanrısal bir güç, özellik veya irade olarak yansımasıdır. Tanrı kompleksinin en yoğun alanlarından biri olan din adamları ve din uzmanlarının Tanrının da üzerine çıkarak insanların özgür iradelerini yok sayarak herkesi aynı dini inanç, ahlak ve ibadet konusunda tek tipleştirmeye yönelmeleri ve insanları cennete veya cehenneme gönderme bilgisinin, hakkının ve yetkisinin kendi uhdelerinde olduğuna mutlak ve kesin bilgi ile iman etmeleri söz konusudur. Tanrıya ait yaratıcılık, yok edicilik, sanatkârlık, rızık vericilik, hüküm vericilik, yargılayıcılık, cennete veya cehenneme layık görücülük, yapılan iyilik veya yardımları minnete dönüştürmek, her şeyi bilmek vb. gibi özelliklerin kendisinde olduğu inancı ile kendini izzete karşısındaki insanları zillete mahkûm etme durumudur. İnsanların herhangi bir özelliğinden dolayı kendisini Tanrının yeryüzündeki eli, aklı, gözü, kulağı, iradesi, yargısı, yargıcı, yazgısı, gölgesi veya temsilcisi olarak görmesi, yeryüzünde Tanrı rolü oynamasıdır. İkinci ve üçüncü bölümlerde incelediğimiz Yahudiler, Romalılar ve Hıristiyanların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi örneklerini de bu Tanrı kompleksi kişiliğin psikolojik özellikleri bağlamında anlamaya çalışmak ufuk açıcı olacaktır.

Unutmamak gerekir ki, Tanrı kompleksi tek bir kişide ve meslek grubunda olduğu gibi bir ırkın üstünlüğünde, bir etnik grupta, bir dini inançta, bir mezhep kimliğinde, bir cemaat birliğinde, bir ideolojik söylemde, bir parti yönetiminde, bir millet/ulus algısmda, bir devlet inancında da olabilir. Bu yüzden Tanrı kompleksi, iktidar kavramında mündemiç olan başka insanların kaderine tıpkı Tanrı gibi ya umutla ya da korkuyla muktedir olup hükmetme aklını, iradesini, gücünü ve hakkını kendinde gören her türlü kişi ve kolektivite için de geçerlidir. Tanrı kompleksi kişilik "Tanrı gibi" kendisinin yazdığı senaryolarda insanlara istediği kaderi/rolü veren

bir yazar/author olarak hareket etme kibrini ve iktidarını/authority sembolize eder. Bu yüzden çalışma boyunca Tanrı kompleksi kişisel, toplumsal/kolektif ve evrensel tanımlamalar ile incelenmektedir. Şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı kompleksi, kişisel olabileceği gibi toplumsal/kolektif ve evrensel bir takım dinsel, ulusal, cemaatsel, mezhepsel, ırksal, ideolojik kolektiviteler için de geçerlidir. Tüm bu Tanrı kompleksi özelliklerini daha önceki ciltte Kutsal Kitap okumaları ve yorumlamalarında gördüğümüz gibi bu cildin ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ele aldığımız Yahudiler, Romalılar ve Hıristiyanların dini ve siyasi tarih örneklemlerinde de yaygın ve yoğun olarak göreceğiz. Bu kişisel, toplumsal/kolektif ve evrensel şişirilmiş/yüceltilmiş Tanrı komplekslerinin kendini gerçekleştirmek ve ihtiyaç duyduğu şişirilme ve yüceltilme ihtirasını tatmin etmek için ihtiyaç duydukları kul komplekslerinin bulunduğu en yaygın ve yoğun alan ise kutsal kitapların da gösterdiği gibi siyaset alanıdır.

B. TANRI KOMPLEKSİ KİŞİLİĞİN DOĞASI ve SİYASETİ: "BİZ" ve "BİZİM"

Tanrı kompleksi[2] kavramını ilk kez sosyal ve siyasal hayat literatürüne sokan kişi Birinci Dünya Savaşında Alman kamplarındaki esirlere yöneticilerin 'onların hayatını bağışlayan veya yok eden kişilermiş gibi davranmaları' üzerine yine bir esir olan Dr. Archie Cochrane tarafından sokulmuştur. O'na göre Tanrı kompleksi, kendiliğinden işleyen hayatın rastlantısal kurallarını reddedip insanın kendi duygu, düşünce, din, idea veya ideolojisi ile mükemmel bir dünya inşa etme iddiasıdır. Bu iddia insanların nispi güçleri ile mutlak iktidar peşinde koşmaları yüzünden onları ve toplumları hayat ve gerçekler karşısında zayıflatan bir güç yitimidir. Tanrı kompleksi, insana, gerçeğe ve hayata dair problem ne kadar karmaşık olursa olsun cevap bulmada, hatasız bir şekilde doğru olduğuna dair kesinlikle ezici bir

[2] Bu başlık altında yapılan alıntı ve yorumların tüm ana kaynakları şunlardır: Tim Harford; Trial, Error and the God complex, http://www.youtube.com/watch?v=K5wCfYujRdE, 25.12.12; M. Ali Ağaoğulları, Eski Yunanda Siyaset Felsefesi, V/Teori Yayınları, Ankara, 1989; Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul, 1987; George Sabine, Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev: Özer Ozankaya, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991; Cemal Bali Akal, Sivil Toplumun Tanrısı, Afa Yayınları, İstanbul, 1990; Kenneth Minogue, Siyaset ve Despotizm; Liberte Yayınları, Ankara, 2002; Max Weber, Sosyoloji Yazıları, Çev: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993; Thomas Carlyle, Kahramanlar, Çev: Behzat Tanç, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1976; G.W.F. Hegel, Tarihte Akıl, Çev: Önay Sözer, Ara Yayınları, İstanbul, 1991; Nevzat Tarhan: http://www.haber7.com/prof-dr-nevzat-tarhan/haber/331989-siyasette-tanri-kompleksi, 05.10.2012; Halis Çetin, Siyaset: Kral Çıplak Halk Çırılçıplak, Orion Yayınları, Ankara, 2012; Halis Çetin, İnsan ve Siyaset, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003; Halis Çetin, Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

mutlak inancın olmasıdır. O'na göre Tanrı kompleksi, başta askerler olmak üzere, doktorlar, politikacılar, iktisatçılar, yöneticiler kısaca insanların hayatına müdahil olan eşitsiz güç ilişkilerinin olduğu her kesim ve her durumda görülen bir algı ve olgudur. Tanrı kompleksi, inanılmaz derecede karmaşık bir dünyanın karşısında dünyanın nasıl çalıştığını anladıklarına ne olursa olsun kesinlikle ikna olmuş olma halidir. Onlar, gerçeği aramanın veya bulmanın değil bizzat gerçeği bilmenin temsilcisi oldukları iddiasındadırlar. Bu yüzden binlerce değişkene bağlı bir problemi kişinin kendisinin merkezinde olduğu tek bir unsurla açıklamaya, karar vermeye ve topluma dikte etmeye yönelik bir tavırdır.

Anlaşılmaz olanı anlama, karmaşık olanı basite indirgeme, bilinemez olanı bilme, yönetilemez olanı yönetme iddiası içindeki Tanrı kompleksi doğa, alçakgönüllü bir şekilde sorunlarla yüzleşmek yerine Tanrı gibi davranarak sorunu ya yok etmek ya da çözdüğünü iddia etmek ihtirasıdır. Deneme-yanılma yöntemi yerine her şeyin mutlak bilgisine sahip olma gururu içinde dikte yöntemine yönelmektir. İnsanların milyonlarca yıldır deneme-yanılma yöntemiyle ürettikleri evrimsel yaşam, teamül ve değişim ilkeleri yerine tepeden inme mutlak bilgi ve mutlak doğru iddiası ile kendi devrimsel ilkelerini dayatma çabası, yöntemi ve siyasetidir. En gerçek, en faydalı olan yerine en iyiyi, en doğruyu aramak çabasıdır. Farklılıklarda başarısızlık görüp tek biçimli başarı odaklı düşünmektir. Başarısızlıkların örnekliğini yok sayıp sonuç odaklı mutlak başarıya yönelmektir. Mutlak doğruyu fikir ayrılıklarında değil tek bir fikri sabitede ısrar etmekte arayan bir düşünce yöntemidir. Hayata ve gerçeğe dair soru ve sorunların tek ve mutlak doğru tek bir cevabının olmadığı inancı yerine tek doğru tercihli bir algının dayatılmasıdır. Her sorunu nasıl çözeceğine dair mutlak bir cevabın olduğuna inanmaktır. İnsanın kendi yanılabilirliğini kabul edememe kibridir. İnsanların kendi küçük dünyalarındaki Tanrı iddiasını büyük fikirleri ile başka insanların dünyalarında hakim kılma çabasıdır. İnsanların fikirlerine yöneltilen eleştirileri kendi şahıslarına meydan okuma olarak algılayıp kendi aşağılanmışlığına savaş açma halidir. Farklı bakış açılarının ve fikirlerin karmaşıklığında ve belirsizliğinde bunalmak yerine tek, basit, belirgin ve mutlak bir doğruya inanmanın ve yaşamanın konforunu sürme arzusudur. İnsanlara hata yapma hakkı ve özgürlüğü tanımayıp mükemmel ve hatasız bir yaşam vaat etmektir. Güzel bir yönde hata yapmaktansa kötü bir yönde doğru yapmayı tercih etmektir. Hata yapmaktan korkmak yerine mükemmellik iddiası içinde hatasız yaşamak arzusudur.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Tanrı kompleksi doğanın siyaset algısı, hayatın tek aktörü ve tek figüranı, tek amacı ve tek aracı olan insanı, insamn doğasını ve doğasındaki sorunları/zaafları göz ardı ederek mükemmel bir insan, hayat, gerçek ve onlara dayanan bir sosyal ve siyasal düzen kurgulaması yapmaktır. İnsanın doğasmdaki zaaflar, hastalıklar, eksiklikler ve yetersizlikleri sorun kabul edip insanda asla var olmayan mutlak olanı bulma çabasıdır. Eksiklik içerisinde mükemmeli aramayı zaaf olarak değerlendirip mükemmelliğin kendisindeki zaafı arattırmak ahlakına yönelmektir. İnsana ve insan ürünü olan herhangi bir şeye mükemmellik atfetmektir. İnsanın zaaflarla kuşatılmış bir gerçeklik dünyası olduğu yerine ideallerle örülmüş bir mükemmellik hülyası yaratma uğraşıdır. Tanrı kompleksi Defoe'nun "olabilseler bütün insanlar tiran olmak isterler" ve Mevlana'nın "hangi insanın eline aynı kudret düşse o da hemen firavunluğa başlar" sözlerindeki gerçek, bütün insanların tiran/Firavun olmak isteğindeki tutku ve ihtiras ile yine bütün insanların başka birinin tiranlığını/firavunluğunu önleme çabasındaki tutku ve ihtiras arasındaki mücadeledir. İnsanı mükemmellik algısı içinde hatadan münezzeh olmaya yöneltmektir. İnsanı tek bir dürtünün aracı veya rasyonel veya irrasyonel bir tek belirleyici sebebin deterministik nedeni veya sonucu/ürünü olarak değerlendirip tüm insanları ortak bir üst aklın ürünü mükemmel bir düzen, mükemmel bir hayat ve ilkeler ile şekillendirmeye zorlamaktır. Tanrı kompleksi, insan doğasının kendisini gerçekleştirmesinin önündeki engelleri kaldırmak ve gelişmesini kolaylaştıran şartları yaratmak değil insanların doğasını, doğasının iyileştirilmesini, geliştirilmesini düzenlemek üzerine kurulu bir hayat ve siyaset felsefesidir. Tanrı kompleksi, ne kadar farklı olursa olsun, insan doğasmdaki sırrın keşfedilmesi, özgürleştirilmesi ve farklılıklara saygı duyulması değil o doğanın belirlenmesi, gerekirse yok edilmesi, tekleştirilmesi üzerinden kurgulanan bir hayat ve siyaset algısıdır.

Adını Tanrı kompleksi koymasalar da insanın doğasında ve ruhunda var olan üstünlük tutkusu, iktidar ihtirası ve ihtişam arzusunu araştırma geleneğinin en köklü kaynakları siyaset teorilerinde mevcuttur. Tüm siyaset teorilerinde göze çarpan ortak özellik, öncelikle oluşturulacak siyasal düzene/sisteme/kurama uygun insan yaratmak, kendi siyasal sistemini kuracak insanı kurmaktır. Her bir teorinin amacı, kolektif veya evrensel Tanrı kompleksi olarak yücelttiği veya kutsadığı bir bütünlüğe uygun kişisel Tanrı kompleksleri ve ona uyumlu insan doğaları yaratmaktır. Bu yüzden her teori, kendi insanının psikolojik özelliklerini, insan doğası argümanlarıyla aktarmaya çalışır. Doğal olarak, insana bakış açısı, insanı tanımlayış biçimi ile siyaset teorisi arasmda uyumluluk vardır. Bunun, insanın doğasından

yola çıkıp evrensel Tanrı kompleksi bir devlet kurmak veya devletin doğasından yola çıkıp insan kurmak sorunu mu olduğu ayrı bir tartışma konusudur. İnsanın doğasını "kötü" ilan etmedikçe kolektif Tanrı kompleksi bağlamında topluma, evrensel Tanrı kompleksi bağlamında ise devlete iyilik atfedilemeyeceği gibi, insanın doğasındaki "iyi"likleri keşfetmeden de bu Tanrı komplekslerine (topluma ve devlete) de kötü denemez. Bu açıdan bakılınca, topluma ve devlete mutlak iyilik ve üstünlük atfeden teoriler, otoriter ve totaliter sistemlere kaynaklık ederler. Bu sistemlerde bir Tanrı kompleksine dönüşen toplumun ve devletin misyonu, insanın kötü doğasını iyileştirmek ve onu, ondan ve ötekilerden ona gelebilecek kötülüklerden korumaktır. İyi doğaya sahip insan algılaması içerisindeki teoriler açısından, toplum ve devlet; eşitlik ve özgürlük sağlamak ödevini yüklenir. Hatta toplumun ve devletin bizzat kendisi, tüm kötülüklerin kaynağı ilan edilerek; ya olmaması gerektiğine, ya sınırlandırılması gerektiğine, ya da yok edilmesi gerektiğine dair iddialar savunulur.

İnsanın doğasını keşfetmek, insanın bilinçaltından yola çıkarak genel kanunlar koymak, insanın doğasının özelliklerinden kaynaklı siyasal sistem ve teori oluşturmak oldukça eski bir gelenektir. Aslında bu gelenek, insanı düzenlemenin ve insan üzerinde kadiri mutlak bir gücün (insanın doğasını bilen Tanrı kompleksi iradenin/aklın/düşünürün), insanın toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerini belirleme bilgisi, yetkisi ve gücüyle donatıldığına inanarak, insan yaratma ve düzen kurma ideolojisinin bir yansımasıdır. Bu yüzden bu gelenek, insanı keşfetmek değil belirlemek, anlamak değil yargılamak, özgürleştirmek değil düzenlemek/kontrol etmek üzerine kurulu bir kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin felsefi arka planına da sahiptir.

İnsanın doğasından ve onun ürünü olan kişisel Tanrı kompleksi özelliklerinden yola çıkarak kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynaklarını açıklamak üzerine kapsamlı bir siyasal sistem kurma geleneği Platon'la başlar. Platon'a göre; "insanların üç ayrı (psikolojik) yanı/doğası olduğuna göre, bunların her birine özgü üç ayrı zevk, üç ayrı istek, üç ayrı buyruk vardır. İnsan bir yanıyla bilgi edinir, bir yanıyla öfkelenir, bir yanıyla da ister. Açlık, susuzluk, cinsel sevgi gibi istekler ve nihayet bu isteklerimizi doyurmak için paraya sahip olma arzusu vardır. İnsanın bu doğasının amacı kazançtır ve bundan dolayı ona, para ve kazançsever doğa denir. İnsanın kızan, coşan doğası ise; var gücüyle başa geçmek, zafer kazanmak, ün salmak isteyen şerefsever yanıdır. Bilgi edinen doğa ise, devamlı gerçekliği aradığı için ona da düşüncesever doğa denir. İnsanın içine buyruk veren

yan; kişiden kişiye göre değişir. İşte bu yüzden üç insan tipi vardır: bilgisever, ünsever ve parasever". Paton, kişisel Tanrı komplekslerini açıkladıktan sonra evrensel Tanrı kompleksi olan 'Devlet'ini bu üç insan doğası üzerine kurmaya çalışıyordu ve devletin, bu doğalara uygun toplumsal düzen kurması gerektiğini savunuyordu. O'na göre, devletin görevi tıpkı örnek aldığı "Tanrı gibi" mutlak adaleti sağlamaktır ve mutlak adalet ise ancak Tanrının yaptığı gibi; herkese hak ettiği şeyi vermek ve hak ettiği yere yerleştirmektedir. "Her toplumda iktidar kimde ise güçlü odur. Her iktidar, kanunları işine geldiği gibi koyar. Kendi işlerine gelen şeylerin yönetilenler için de doğru olduğunu söylerler, kendi işlerine gelenden ayrılanları da kanuna, adalete, doğruluğa aykırı diye cezalandırırlar. Adalet/doğruluk her yerde birdir: yönetenin işine gelendir. Güç de yönetende olduğuna göre; adalet/doğruluk her yerde güçlünün işine gelendir". Herkesin kendi doğasına uygun bir hiyerarşik toplumsal düzen (kolektif Tanrı kompleksi) içinde, itirazsız yaşaması ve bu tek yanlı adalet ilkesine boyun eğmesi yani kul kompleksine sahip olması için, bu üç insan psikolojisine uygun bir "gerekçe" üretmek gerekir ki bu gerekçe yine Tanrının insan doğasına yüklediği farklı Tanrı parçacıklarıdır. Platon, bu gerekçeyi topluma kabul ettirmek için, yine üç ayrı insan doğası üretir: Altın, Gümüş ve Demir/Tunç madenliler. Tüm insanlar topraktan yaratıldıkları için kardeştir, ama toprağında altın madeni olanlar toplumun kişisel Tanrı kompleksi sahibi güçlü önderleri olan yönetici sınıf; gümüş madeninin daha çok olduğu insanlar ise koruyucular; ve demir ya da tunç madeninin toprağmda daha çok bulunanlar ise kul kompleksine mahkûm olmuş çiftçiler ve işçiler olacaktır. Böylece kişisel Tanrı kompleksi ile başlayan organizmacı hiyerarşik kulluk düzeni kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin tahakkümü ile sonlandırılır.

Platon'dan sonra gelen Aristo ise; insanı "zoon politikon"/siyasal hayvan olarak tanımlar. Bu tanımdan sonra Aristo, insanın tek amacının, tek yaşam kaynağının toplumsal ilişkiler ağı içerisinde mutluluğu aramak olduğunu belirtir. Mutluluğun tek yolu da, Tanrı kompleksinin asli kaynaklarından biri olan bilgi ile kazanılacak erdemliliktir ki, o da ancak; bilgeliğe sahip olmak, arzuları eğitmek, istekleri olgunlaştırmak, istekleri, eylemleri arasında dengeli davranmak ve kolektif Tanrı kompleksi kaynağı olan Polis ile uyumlu yaşamak ile elde edilir. Bu da her insanın toplumdaki rolünü ölçülülük içerisinde bilmesi ile mümkündür. Doğasındaki Tanrı komplekslerinin hiyerarşik emirleri doğrultusunda insan, efendi ise, emir vermeyi; köle ise, emirlere itaat etmeyi kabullenmesine bağlıdır. İnsanların doğasındaki bu Tanrı kompleksi ve kul kompleksi dengesi ve düzeni bozulursa hiyerarşik kulluk düzeni de yok olur. İnsan ve siyaset ilişkilerini insanların

psikolojik kökenlerine inerek açıklamaya çalışan bu filozoflar ne ilk ne de sondur. Çünkü insan doğası üzerine bir tanımlama yapılmadan siyaset ve devlet üzerine teori geliştirmek oldukça zordur. Eski Yunan filozoflarının yaptığı gibi, modern çağ düşünürleri de insan psikolojisini siyaset teorilerin merkezine oturturlar.

Modern siyasetin babası kabul edilen Machiavelli'ye göre insan; kötü doğaya sahip, iyiyi kötüden ayırabilecek bilgi ve erdeme sahip olmayan, çaresiz, kararsız bir varlıktır. İnsanların çoğu kul kompleksi içinde yaşamaya mecbur ve mahkûmdurlar. İnsanlar, başında bir efendi olmadığı zaman iyi ve kötüyü tam anlayamaz ve devamlı kaos ve kargaşa içerisinde basit arzularının peşinde koşarlar. Bu yüzden, "iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olmuş" bir efendi onları terbiye etmeli; neyin iyi, neyin kötü olduğunu onlara öğretmeli; onlara yol göstermelidir. İnsanların bu güvensiz kul kompleksi doğaları nedeniyle de devamlı teyakkuz içinde olmalı, insanları kontrol altında tutmalı, insanları yönetme amacını gerçekleştirmek için hiçbir engel tanımamalı, onları bazen okşayarak, bazen tepeleyerek yönetmelidir. Bu efendi kişi/egemen; halkını yoktan var eden ve bu yüzden herkesin ona şükran borcu olduğu hem kişisel hem kolektif hem de evrensel Tanrı kompleksini temsil eden kimsedir. O, tıpkı Tanrı gibi insanlara inanma gücünü aşılayan, bir amaç etrafında kenetleyen ve hiç hata yapmayan kişidir. Egemen Hükümdar, toplumun ortak iyiliği, birlik ve bütünlüğü sağlamak ve korumak için ister korku isterse ikna ile toplumun itaatini sağlamalıdır. İnsanları korkuları yönetir ve en çok kimden korkuyorlarsa ona itaat ederler. Egemen bunu sağlamak için tıpkı Tanrı gibi hiçbir kayıt ve şart altında değildir. Bunu sağlamak için egemenin "hayvan gibi davranması gerekir, tuzakları tanımak için tilki, kurtları ürkütmek için aslan" gibi olmalıdır. Çünkü halk, her zaman ve her yerde sadece güce tapar.

Bodin, kişisel ve evrensel Tanrı kompleksinin kaynağını kolektif Tanrı kompleksi olarak yücelttiği aile üzerinden analiz eder. Bodin'e göre; ailedeki kolektif Tanrı kompleksi sembolü baba otoritesi ne ise, evrensel Tanrı kompleksi sembolü devletin egemen otoritesi de odur. Ailede, babanın iyiyle kötüyü ayıran bilgi sahibi olarak ortak çıkarı tek bilen ve tek gerçekleştiren olması gibi, "devlet de; birçok ailenin ve bu ailelerin ortak çıkarlarının egemen bir güçle, doğruluk üzere yönetilmesidir". Ailedeki baba otoritesi ile devletteki egemen otorite birbiriyle özdeştir. Doğal, tartışılmaz ve sınırsızdır. Toplumdaki tüm iktidar odakları yetkilerini bu ilkeden almışlardır. Evrensel Tanrı kompleksi devletin mutlak iktidar kaynağı olarak "Egemenlik, yurttaşlar ve uyruklar üzerindeki en yüksek, en mutlak ve

en sürekli güçtür. Egemenlik, güçlülük niteliğinden ötürü böyle adlandırılmaktadır. Egemenin, egemen güçten yoksun bırakılması düşünülemez. Egemenlik daima bölünmez ve devredilmez olacaktır. Egemenliğin sahibi prens veya halk ise, Tanrı dışında hiç kimseye hesap vermek durumunda değildir". Çünkü o bizzat Tanrı olarak evrensel yeryüzü egemenliğinin maliki ve hakimidir.

Modern siyaset anlayışının en etkili düşünürü olan Hobbes'a göre; insanın doğası, kavga, savaş, güvensizlik ve kaostan oluşan bir Tanrı kompleksi yumağıdır. O, insanın doğasında üç temel kavga nedeni keşfeder; "rekabet, güvensizlik ve şan-şeref tutkusu. Birincisi insanları kazanç için, ikincisi güvenlik için, üçüncüsü şöhret için mücadele etmeye iter. İnsanların doğuştan eşitliği güvensizliğe, güvensizlik ise savaşa yol açar. Devletin olmadığı durumda herkesin herkese karşı daima savaş hali vardır". Bu yüzden insan, insanın kurdudur (homo homini lupus). Bu kaostan kurtulmak için; herkes kişisel Tanrı komplekslerini bir sözleşme ile doğal durumdaki tüm haklarını kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi sembolü bir egemene devretmeleri, "kendi iradelerini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılması; herkesin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmesi; Leviathan'ın (ejderha) veya daha saygılı konuşursak, ölümsüz tanrının altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, o ölümlü tanrının doğması ve nihayetinde ise herkesin onun uyruğu olması" gerekir. Uyruklar, kötü doğalarından kurtulup, persona civitatis'e (devletin insanı) ulaşmak için; egemenin karar ve eylemlerine kendi eylem ve kararları imişçesine boyun eğecek; itiraz etmeyecek, eleştirmeyecek; uyruklar için neyin gerekli olduğuna egemen karar verecek; hangi şeylerin, uyruklardan kime ait olduğuna egemen karar verecek; yargılama ve anlaşmazlıkları çözme hakkı egemene ait olacak; iyi, kötü, yasal, yasal olamayana egemen karar verecek; uyruklara hangi düşüncelerin öğretileceğine, kanıların denetlenmesine, kimlerin halk topluluklarının karşısında hangi durumlarda ve nereye kadar konuşmalarına izin verileceği ve bütün kitaplardaki düşünceleri yayımlanmalarından önce kimin inceleyeceğine egemen karar verecek; ödül ve ceza, şeref veya payeyi egemen verecektir. Çünkü "egemen güç, yokluğu kadar zararlı değildir". Çünkü onun yokluğu herkesin kişisel Tanrı kompleksinin doğurduğu "rekabet, güvensizlik ve şan-şeref tutkusu" ile ötekileri yok etme mücadelesi yani sürekli kaos ve savaş durumudur. En kötü düzen en iyi savaştan daha iyidir.

İnsanın doğasındaki kişisel Tanrı kompleksinin bir yanında özgürlük diğer yanında kölelik, bir yanında barış diğer yanında savaş olacağım ve bun-

ların da doğa yasaları tarafından tüm insanlara eşit verildiğini düşünen Locke'a göre; "insanın asli doğası barış ve özgürlüktür". Bu, aynı zamanda bir eşitlik anlayışıdır. İnsanlar özgürdür. Çünkü doğa yasasının sınırları içinde başkalarının iradesine bağlı olmaksızın eylemlerini düzenlerler, mallarını ve kişiliklerini diledikleri gibi kullanabilirler. Doğa durumunu yöneten ve herkesi bağlayan doğa yasası, bütün insanlığa eşit ve özgür oldukları için, başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir. Doğa durumunda insanların eşit olması ise, her türlü güç ve yargı hakkının karşılıklı olması ve bunların kimsenin elinde başkasından fazla bulunmamasıdır. Bütün insanların özgürlük ve eşitlik ile donatılması Tanrının işidir. Hepimiz benzer şekilde donatılmışızdır ve tek bir doğayı paylaşırız. Aramızda, birbirimizi yok etmeye yönlendirecek bir üstünlük ve hiyerarşik güç yoktur. Öyleyse, herkes birbirinin hakkına saygı göstermelidir. Bunun kuralları, doğa yasası tarafından belirlenmiştir. Doğa durumunda, bir hakkı ihlal edilen kişi, bunun için cezalandırma hakkına sahiptir. Herkesin saldırganı cezalandırma ve doğanın özgürlük yasasını uygulamak hakkı vardır. Bu durum henüz insanları tanımlayan ve sınırlayan kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri ile tanışmadan önceki durumdur. Ancak, doğa durumunda insanların kişisel Tanrı kompleksinin Tanrı gibi sahip oldukları bu yargılama ve cezalandırma hakkı insanların kendi davalarının yargıcı olmalarının akla aykırılığı ve kişisel Tanrı kompleksinde var olan diğer insani zaaflar (öç alma duygusu, taraf tutma, çevresini kayırma) yüzünden karışıklık ve düzensizlik ortaya çıkar. Bu karışıklık ve düzensizlikten kurtulmanın tek yolu, doğal durumdaki kişisel Tanrı kompleksi ürünü cezalandırma özgürlüklerinden vazgeçip, bu hakkı kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynakları olan siyasal topluma bırakmaktır. Bu, aynı zamanda egemen gücün/devletin sınırlarının da belirlendiği temel hak ve özgürlükler alanıdır.

İnsanın kişisel Tanrı kompleksi doğasını "özgürlük, bağımsızlık ve toplumda üstün olma" özellikleriyle analiz eden Rousseau, kolektif Tanrı kompleksi olarak yücelttiği hatta kutsadığı "Genel İrade" ile bu doğayı yok etmeye ve evrensel Tanrı kompleksi olan devlete kul kompleksi ile bağlı ve bağımlı olmaya kadar götürür. Rousseau'ya göre, insan, doğal olarak iyi bir doğaya sahiptir, ama insan kendisi gibi diğer insanlarla bir araya geldiği kolektif ortamlarda ikircikli bir doğaya sahip olur ve egosu ile diğergamlığı, çıkarcılığı ile paylaşımcılığı, kişiliği ile toplumsallığı, atomik benliği ile toplumsal benliği arasındaki çatışmaların kurbanı olur. Toplumsallık ve iktidar ilişkileri tüm bu iki benlikli doğasını kamçılayarak birbiriyle çelişen ve çatışan davranışların arasında doğasına da yabancılaşır. İnsanlar tek başlarına

eşit ve özgürdürler. İnsanın bu iyi ve erdemli kişisel Tanrı kompleksi doğasını bozacak şey kolektif Tanrı kompleksi kaynağı toplumsallaşmadır ki, toplumsallaşma ile insanlar arasındaki eşitliği bozan tüm Tanrı komplekslerinin bozucu ve yıkıcı unsuru mülkiyet ortaya çıkar.

Rousseau'ya göre; insan, sadece içgüdüleriyle hareket eder. Toplum ise, adalet ve ahlak ilkeleriyle hareket eder. Toplum sözleşmesi yoluyla insan tabi hürriyetini ve elinin ezebildiği her şey üzerindeki sınırsız Tanrı kompleksi güç, yetki ve hakkını kaybeder. Fakat medeni hürriyeti ve sahip olduğu her şey üzerindeki mülkiyet hakkını kazanır. Tabiat halindeki hürriyet, gerçek bir hürriyet değildir, çünkü denetimsiz arzuların, iştahların köleliğidir. Bu durum bozucu ve yıkıcı kişisel Tanrı kompleksinin kaos durumudur. İnsanın, sadece kolektif halde elde edebildiği ahlaki hürriyet, insanı kendisinin efendisi yapar. Çünkü kendimize emir verdiğimiz bir kanuna itaat etmek en büyük hürriyettir. Sözleşmeye konulan kişilerin varlığı yerine bu sözleşmeyi manevi ve kolektif bir bütün oluşturacaktır. Bu kolektif bütün birliğini, kişiliğini, hayatını ve iradesini de bu sözleşmeden alır. Bu kolektif kişilik devlettir ve onun kişisel Tanrı kompleksi sembolü hükümdardır. Kolektif Tanrı kompleksi sembolü Toplum Sözleşmesinin boş laf olarak kalmaması için genel iradeye herkes boyun eğecek, kişisel Tanrı kompleksi ihtiraslarından vazgeçip kul kompleksi içinde bu kolektif iradeye uymayanlar ise, boyun eğmeye zorlanacaktır. Yani, sadece evrensel Tanrı kompleksinin sembolü egemen kişi özgür olacaktır. Toplumu oluşturacak, bütün insanların kendilerini hem öteki insanlara bağlamalarını, hem de kendilerine itaat ediyor olmalarını ve eskisi kadar özgür kalabilmelerini sağlayacak durum, herkesin bütün haklarını kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin mutlak bilge aklı "genel iradeye" devretmesiyle yaratılacaktır.

Rousseau'ya göre herkesin tek tek haklarını devretmesiyle ortaya, toplumu yönetecek olan "genel irade"nin ortak aklı ve ortak gücü çıkmaktadır. Böyle bir toplumsal sözleşmeye, toplumun bütün üyeleri katılmış; katılmayanlar, toplumun dışında kalmıştır. Demek ki, toplumun üyeleri tüm haklarını genel iradeye devredecekleri toplum sözleşmesini oy birliği ile kabul etmişlerdir. Toplum sözleşmesi yapıldıktan sonra, toplumun üyeleri genel iradeye itaat ile kendilerine itaat etmiş olacaklar, haklarının ve özgürlüklerinin tümünü devretmiş olmakla birlikte tüm haklarında ve özgürlüklerinden yararlanmaktan geri kalmayacaklardır. Toplumun üyeleri sözleşmeden önce, doğa durumunda sahip oldukları kişisel Tanrı kompleksinden doğan doğal hukuklarını ve doğal özgürlüklerini kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynakları topluma, egemene, devlete devredeceklerdir. Top-

lum, egemen, devlet bunlara karşılık üyelerini güvenceli uygar haklar ve uygar özgürlükler başlayacaktır ki bu bir kazançtır. Kolektif Tanrı kompleksi "Genel İrade" tıpkı Tanrı gibi mutlak bilgi ve iktidar ile donatıldığı için hata yapmaz, yanılmaz ve her zaman doğru yoldadır, haklıdır ve her zaman kamu yararına yönelir. Ancak halkın içinde görüş ayrılıkları, tartışmalar bunun aksi bir izlenim doğurabilir. Toplum, her zaman kendi iyiliğini ister ama bu iyiliğin nerede olduğunu her zaman göremez. Çoğu zaman kişilerin iradesiyle genel irade arasında ayrılık bulunur. Genel irade ortak iyiliğe yöneliktir, kişilerin iradesi ise özel iradeleridir ve özel çıkarlara yöneliktir. Kişisel Tanrı kompleksinden kaynaklanan özel iradeler "iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi" mutlak bilgi sahibi olmadıkları için bunun sahibi genel iradeye boyun eğip kul kompleksi içinde mutlu yaşayacaklardır.

İnsanların doğasındaki asli kaynağın akla dayalı bilgi değil faydaya dayalı bir tecrübî birikim olduğunu belirten Hume, aklın mutlak olmadığını, sınırlı bir güce sahip olduğunu savunur. İnsan aklı, Adem'den beri peşinde koştuğu "iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi" olabilme kapasitesine sahip değildir. Çünkü akıl da onun ürettiği bilgi de mutlaklıktan yoksun bir sınırlılık içinde acizdir. Hume'a göre gerçekler hakkında bilgiye, ancak deneyim ve gözlem ile ulaşılabilir. Hume, insanların değer yargılarının oluşturulmasının aklm faaliyet alanının dışında ve bunların başka bir özellikten istek ve tutkulardan kaynaklandığı kanaatindedir. Hume'a göre insanın kişisel Tanrı kompleksi olarak yücelttiği akıl, insan için moral kuralları yaratmada yetersizdir. Bu değerler kolektif ilişkilerin ve yasaların ürünüdür. Moral kurallar insanın pratik deneyiminin ürünüdür ve zamanın akışı içinde ancak insanlara faydalı oldukları görülürse varlıklarını koruyabilirler. Çünkü insanı motive eden asli unsur doğasındaki fayda ilkesidir. Hume'a göre insanlar uzun vadeli çıkarlardan çok kısa vadeli çıkarları için çalışır; insanların doğalarında arzuladıkları ihtiyaçları çok fazladır, ama bunu sağlayacak kaynaklar kıttır. Tüm bu kaynaklar dağılımı ve özgürlük ve güvenliğin gerçekleşmesi için de üç temel adalet yasası vardır; mülkiyetin istikrarı, mülkiyetin rıza ile transferi ve vaatlerin yerine getirilmesidir. Bu kurallar, insanlar tarafından bilinçli bir şekilde önceden planlanarak icat edilmezler. Bu kurallar tedricen gelişmektedir, bozulmasıyla istikrar kaybolur. Bu kendiliğinden doğmuş ve kendiliğinden işleyen bir düzendir. Bu düzeni işleten unsur da yine insanların ruhlarındaki faydacılık doğasıdır. Bu kurallar bireylerin çıkarlarına olduğundan, aynı zamanda toplumun da çıkarınadır. Bu süreç içinde insanlar siyasi toplumu kurmaya yönelirler. Çünkü o olmaksızın adalet yürütülemez, adalet olmaksızın insanlar arasında

barış, güvenlik ve karşılıklı ilişki tesis edilemez. Siyasi yönetimin nihai ve yegâne amacı, barış ve düzenin sağlanmasıdır. Bütün kolektif ve evrensel iktidar kurumları bu amaca bağlı olarak kurulur ve hareket ederler. Her zaman barış ve adaletin tesisi mümkün olmaz. Herkes, kişisel Tanrı kompleksi doğası olan kendi çıkarını daha da artırmak için bu düzeni bozmak ister. İnsanların kişisel Tanrı kompleksi doğasından kaynaklanan bu kaos ve düzensizliği önlemek için kolektif Tanrı kompleksinin kanunlarını ihlal edenleri cezalandırmak, şiddeti önlemek, insanların kendi çıkarlarına yöneltmeyi sağlamak için bu yetkileri evrensel bir Tanrı kompleksine vermek gerekir. Bu nedenle evrensel Tanrı kompleksi sembolü devlete, siyasal itaat zorunludur, bu adaletin gereğidir. Siyasi otorite, insanın çıkarcılığı ve bencilliği sonucunda doğmuş ve bu yüzden de gereklidir. Devlet, adalet için vardır ve bunu sağlamak zorundadır. İnsanın ikili doğasında sürekli çatışan özgürlük ve otorite devamlı bir savaş halindedir, hiçbir zaman biri diğerini kontrol edemez. Bu kontrolü sağlamak için insanlardaki kişisel Tanrı kompleksi doğası terbiye edilerek evrensel Tanrı kompleksi kaynağı devlete kul kompleksi altında itaati sağlanmalıdır.

Adam Smith ise, insanın doğasında, onun hareket ve davranışlarına yön veren üç çift itici güç/psikolojik olgu olduğunu söyler: kendini düşünme ve sempati; özgürlük arzusu ve topluma uyma ahlakı; çalışma itiyadı ve mübadele eğilimi. Smith, bu üç çift tabii eğilim ve duygunun toplum içinde birbirini etkileyerek bir denge, düzen ve ahenk meydana getirdiğini söylemektedir. Bu denge sayesinde her fert kendi kişisel Tanrı kompleksini tatmin etme arzusu ve menfaatleri peşinde koşarken aynı zamanda başkalarının da iyiliğine yol açan sonuçlar yaratmaktadır. Smith, bütün insanların eylemlerine konan sınırlamalardan gücendiklerine, düşünsel olarak bu duyguyu paylaştıklarına, sonuç olarak bütün insanların genelde doğal bir özgürlük hakkına, özelde ise ekonomik özgürlük hakkına sahip olduklarına inanır. Bu yüzden, hemen beliren moral duygular, doğal özgürlüğü tesis etmeye ve onu herhangi bir yararlılık düşüncesinden önde tutmaya meyleder. Smith, insanın insan olarak bir ailenin, bir toplumun, bir devletin üyesi olarak zarara uğratılabileceğini söyler. Birey, insan olarak vücutça ve özgürlük açısından kısıtlanabilir. Kişiliğine, ününe zarar verilip aşağılanabilir. Mülküne ve malına zarar verilebilir. Böylece insanın kişisel Tanrı komplekslerini tehdit ve tahdit eden kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri ortaya çıkar. Herkes, kişisel Tanrı kompleksinin kaynağı olan egoistliğinden, kendi iyiliğini düşündüğünden, zengin olmak isteğinden dolayı kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin adaletine sığınır. İşte sistem herkesin bencilliğinin herkesin çıkarı doğrultusunda geliştiği ve toplumsal

çıkarı doğurduğu sistemdir. İnsanlar doğalarında var olan kişisel çıkar arayışlarıyla, fayda maksimizasyonu güdüleriyle hareket ederler, ama ortaya herkesin yararına olacak bir kolektif fayda sonucu çıkar. İnsanların doğasını düzenlediği gibi kolektif ve evrensel ilişkilerini de düzenleyen sanki bir "görünmez el" kişisel çıkar arayışına dayanan bireysel faaliyetleri öylesine yönlendirir ki bundan daha iyisi olamaz.

Smith'e göre, her birey kendisi için en iyi olanı yapmaya çalışır, sonuçta herkes için, toplum için en iyi olan ortaya çıkar. Mübadele eğilimi, iş bölümü, kişisel çıkar arayışı, bireysel refah ve toplumsal refah arasında iç içe geçmiş ilkeler vardır. Kolektif toplumsal hayat bu ilişkilerden oluşan bir yumaktır. Bunun adı "doğal sistem" veya "doğal özgürlük sistemi"dir. İnsanın doğasını özgürce gerçekleştirdiği bu doğal özgürlük düzeni; açık ve basit işleyen bu sistem bireyler ve toplumlar için en iyi sistemdir. En büyük mutluluk ve refah düzeyi bu sistemle yakalanır. Önce barış ve iyi işleyen bir adalet mekanizması gerekir. Bunların dışındaki her şey işleyen tabii mecrada kendiliğinden ortaya çıkar. Bu doğal düzenin akışını bozmaya çalışmak zulüm ve baskıyı doğurur. Bu doğal düzenin akışını bozacak zulmü ve baskıyı yapabilecek, insanların kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi doğalarını sınırlandıracak ve hatta yok edebilecek tek güç vardır, o da; "siyasi otorite" yani evrensel Tanrı kompleksi devlettir. O halde doğal sürece en büyük tehdidi oluşturan devlet sınırsız bir güce sahip kılınmamalıdır. Politik otorite, şu üç görev dışında görev üstlenmemelidir: toplumu iç ve dış tehlikelerden korumak, polis ve ordu görevini yapmak; bireyleri birbirlerine karşı yapacakları haksızlıklara karşı korumak, adaleti sağlamak; bazı özel işleri yapmak; eğitim, bayındırlık, yeni pazarlar yaratmak. Bu görevleri yapmayı üstlenen devlete, bireyler otoriteden dolayı değil kendi çıkarları için itaat ederler.

İnsan doğasındaki kişisel Tanrı kompleksini acı ve haz arasındaki çatışmaya dayandıran Bentham'a göre, insanı insan yapan doğal değer; mutluluk ve haz aramadır. O'na göre; "en büyük sayının en büyük mutluluğu ilkesi, insan, toplum ve siyaset alanında egemen olmalıdır. Toplumsal felsefenin tek rasyonel kılavuzu bu ilkedir". Kişiyi toplumun, toplumu da kişinin mutluluğundan ayrı düşünemeyiz. En iyi yönetim de, ancak toplum ve bireye en fazla mutluluğu sağlayan yönetimdir. Bentham, bireysel faydacılık olan Hedonizm ile toplumsal faydacılığı insanın doğasmdaki haz arayışı kavramı ile birleştirmiştir. "Doğa insanlığı mutlak kudret sahibi iki efendinin hükmü ve yönetimi altına koymuştur; elem ve haz. Ne yapmamız gerektiğini yalnız bunlar gösterirler, ne yapacağımızı yalnız bunlar tayin

ederler. Bunlar bir yandan sebep ve sonuç zinciri diğer yandan yanlış ve doğrunun ölçüsüdür. Bizi düşüncelerimizde, yaptıklarımızda yöneten bunlardır. Fayda ilkesi bu tabiliği tanır ve kabul eder; onun amacı aklın ve kanunun yolundan giderek en büyük mutluluğu yaratmak olan sistemin temeli bilir". Sadece bireyin değil toplumun ve devletin faydası kendini oluşturan üyelerinin faydalarının toplamıdır. Toplumun mutluluğunu arttırıcı etkisi, azaltıcı etkisinden büyük olduğu zaman bir davranış ve hareket fayda ilkesine uygundur. Devletin yaptığı faaliyetlere de bu anlamda faydalı ya da zararlı diyebiliriz. Devletin amacı, bireye fayda yaratmak ve bireye hizmet etmektir. Devlet, her şeye müdahale etmekten kaçınmalı çünkü bu müdahale toplumsal mutluluğu bozar. Bireyler faydalarını maksimize etmek için özgür olmak zorundadır. Devlet bu özgürlüğü sağlayamıyorsa, mutluluk ve fayda oluşmaz. Kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin tek varlık nedeni de zaten kişisel Tanrı kompleksinin doğasındaki haz arayışını tatmin etmektir.

İnsanın kişisel Tanrı kompleksi kaynağını yine fayda ve haz arayışına dayandıran Mill ise; insanın doğasını belirleyen hazları miktara göre değil, niteliklerine göre sınıflandırır. Mill'e göre; haz ve mutluluk arzuya şayan biricik gayedir. Bunları sağlayan her araç da arzuya şayandır. Sadece hazların niceliğine bakmak saçmalık olur, aynı zamanda hazların değerini ölçen nitelik de önemlidir. İnsanlar, hem nitelik, hem nicelik açısından alabildiğine yüksek bir hayat yaşamalıdırlar. İnsanların kişisel hareketlerinin amacı olan haz, zorunlu olarak kolektif ilişkilerin, ahlakın ve toplumun da amacıdır. Mill, özgürlüğü de fayda teorisinin zemininde açıklar ve özgürlüğü düşünme, araştırma, konuşma, ahlaki yargı ve eylem özgürlükleri şeklinde dile getirir ve bunların olmadığı toplumların asla özgür toplum olamayacağını savunur. İnsan doğasının asli kaynağının bencillik olduğunu reddeden Mill'e göre, bencil insan varsayımının yerine toplumun menfaatine uygun davranan insan tipi konmalıdır. İnsan doğasını gerçekleştirmenin asli kaynaklarından biri olan mülkiyet de, faydası dolayısıyla muhafaza edilmesi gereken bir kurumdur. Mülkiyet, insanın refaha ulaşması için gereklidir. Devlet ortaya çıkabilecek adaletsizlikleri ortadan kaldırmalıdır. Adaletsizliğin olmaması için toplumun birey davranışına eğer toplumu etkilemiyorsa müdahale etmemesi gerekir. Devletin yaptığı işler toplum refahını arttırıyorsa, zenginleştiriyorsa iyi kabul edilmelidir. En iyi yönetim biçimi egemenliğin, denetim erkinin tüm toplumun, her yurttaşın kullanacağı, hükümetin toplumca yönetildiği bir sistemdir. En iyi yönetim en yararlı yönetimdir. Bu yüzden evrensel Tanrı kompleksi sembolü devlet kişisel Tanrı kompleksi doğaların kendini gerçekleştirmesine hizmet etmelidir. Devletin

asli görevi insanların kişisel Tanrı komplekslerini gerçekleştirmelerine engel olabilecek kolektif Tanrı kompleksi unsurlarını yok etmektir. Bu yüzden devletin özgürlükçülüğünden çok daha önemlisi toplumun özgürlükçü bir doğaya sahip olmasıdır. Çünkü hem kişisel hem da evrensel Tanrı kompleksinin doğasını bozabilecek tek tehdit ve tahdit kaynağı bu kolektif Tanrı kompleksi ihtiraslarıdır.

İnsan doğasının asli kaynağı ve tek gerçekliğinin kişisel tatmin arayışı olduğunu iddia eden Spencer'a göre hayat da bu doğaya sahip insanların kendini gerçekleştirme mücadelesidir. Kişisel Tanrı kompleksi kaynağı olan bu kişisel tatmin arayışı ve üstünlük savaşı nedeniyle kolektif ilişki ve faaliyetler de kişisel tatmin arayışında olan insanların arzularının toplamıdır. Bireysel ve gönüllü ortak faaliyetlerin ürünü olan sosyal hayatın bu zenginliğini ve olumluluğunu muhafaza etmek için devlet, sosyal hayata müdahale etmekten kaçınmalıdır. Devletin temel görevi doğal hakları korumaktır: hayatı sürdürme hakkı; mülkiyet; özgürce yaşama hakkı. Toplumun kurulmasında en büyük rolü işbölümü ve işbirliği alır. İşbirliği bireylerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerle olur. Sosyal hayatın işleyişi sözleşmeler yoluyla gelişir. Devlet bu sözleşmelere müdahale edemez, sadece sözleşmelerden doğan ihlalleri cezalandırır. Spencer'a göre devlet insanların doğalarını ve doğalarının gereği olarak kendilerini tatmin etme arayışlarını garanti edecek bir sigorta şirketi gibi olmalıdır. Devlet, insanlar gibi kişisel Tanrı kompleksine yönelip bir kişiyi diğerleri zararına korumaya kalkışırsa anlaşmayı bozmuş olur. Devlet ahlakının temeli, adalet olmalıdır. Adalet, bireylerin haklarını ihlalden kaçınma görevidir. Devlet, herkesin gücü nispetinde kendini geliştirmeye muktedir olmasını kolaylaştırmalı, buna engel olabilecek kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi sınırlamalarını kaldırmalı, kolektif Tanrı kompleksi ihtirası ile insanların hayatına müdahale etmeye yönelik toplumsal, idari, dini, ticari, bütün kurumsal üstünlük girişimlerini engellemelidir. Devlet, insanların kendini tatmin etmek ve gerçekleştirmek ihtirası ile oluşan doğal düzene ve ilişkilere asla müdahale etmemelidir. Devlet müdahalesi bir kere başlarsa, kendi kendini besleyen, büyüten bir sürece girer ve devlet müdahalesi zamanla bireyleri devletin kölesi yapar. Bu yüzden insanların doğalarını gerçekleştirme özgürlüklerine yönelik en büyük tehdit olan devletin evrensel Tanrı kompleksi içinde tekebbüre ve tahakküme yönelmesi engellenmelidir.

Hegel ise insanı, evrensel aklın bir parçası ve aracı olarak tanımlar. Hegel'e göre, insanın salt bir benliği ve kimliği yoktur. Ona benliğini veren, özgürlüğünün bilgisinin bilincine varmaktır. İnsanın bu bilinci arttıkça

özgürleşmesi de artacaktır. İnsan kendi kişisel varlığını, özgürlüğünü ve kişiliğini ancak kolektif Tanrı kompleksi kaynağı toplum ve evrensel Tanrı kompleksi sembolü devlet gerçekliği içerisinde ifade edebilir. İnsanın doğasındaki kişisel Tanrı kompleksi onun mutlak anlamda kötülüğe meyilli olmasını doğurur. İnsan ancak evrensel istencin ve Tinsel aklın parçası, aracı olarak bu kötülüklerden kurtulup özgürleşebilir. Evrensel aklm yeryüzündeki mutlak yansıması ise mutlak egemen devlettir. İnsan, yalnızca devlette kişisel ve ussal varlığa kavuşur. İnsan kişisel Tanrı komplekslerini kolektif Tanrı kompleksi olan ulus ve onun tecessüm etmiş hali olan evrensel Tanrı kompleksi devlet içinde eritip yok etmedikçe insanlığını ve özgürlüğünü kazanamaz. İnsanın kişisel özgürlüğü ancak kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine kulluğu kadardır. Ne kadar kulluk o kadar özgürlük. Bu nedenle evrensel Tanrı kompleksi devletin amacı, bireyi öznellikten kurtarıp ona devlet içinde nesnellik kazandırmaktır. İnsan, bütün insanlığını devlete borçludur; özü yalnızca oradadır. İnsan sahip olduğu bütün değere, tüm tinsel gerçekliğe devlet sayesinde sahiptir. Çünkü onun tinsel gerçekliği ancak böyle biçimlenir ve devletin tüzel yaşamında yerini alır. Çünkü tek doğru, genel ve öznel istencin birliğidir; tek gerçek ise kişisel Tanrı kompleksi unsurların yok edilip evrensel Tanrı kompleksine mutlak kul kompleksi içinde kölelik etmektir. Bu da ancak devlette ortaya çıkar. Devlet amaçtır, insanlar ve toplum onun sıradan araçlarıdır. O, insanları birbirine bağlayan Tanrı gibi bir kutsallıktır. Tüm özel mutlulukların, isteklerin kendisine bağlı olduğu tek ve aynı yaşamdır. O, büyük bir varlık, büyük bir erek, büyük bir içeriktir. O, gökyüzü egemenliğinin kralı Tanrının yeryüzünde bir ulusun ruhunda tecessüm etmiş egemenliğinin sembolüdür. O bizzat Tanrıdır.

Marx için insan, "homo faber"dir. İnsanı doğadaki tüm canlılardan ayıran özelliği emeği, işi, çalışması ve üretmesi ile kendi doğasını gerçekleştirmek istemesidir. İnsan çalışarak ve üreterek hayvanlar gibi doğaya bağımlı olmaktan kurtulur ve ona hakim olarak kendi yararına kullanır. İnsan çalışarak kendi kendisini de yaratmakta, emeği ile kendi varlığını, doğasında saklı güç, yetenek ve iktidarını ortaya çıkarır. İnsanı, insan yapan da, emeği, çalışması ve işidir. İnsan, kendi doğasma ve doğal dünyaya karşı deterministik bağımlılığını ve acizliğini de ancak çalışarak kırabilir. İnsanın bu kişisel Tanrı komplekslerinin ürünü olarak da tüm siyasal ve toplumsal ilişkileri, tüm kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri de işte insanın bu emeği ve işinde ürettiği değerlerin sahipliği/mülkiyeti üzerine kuruludur. Gücü ve iktidarı elinde bulunduran kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri, insanları kendi emeklerine, emeklerinin ürünlerine ve siyasal iktidarın

gücüne sahip olmasını engelleyerek kendi sömürü ve iktidar düzenini devam ettirmektedirler. Emeğine ve emeğinin ürününe yani kendi doğalarına yabancılaştırılmış insanlar, kul kompleksi içinde köleleşmişlerdir. İnsan, emeğinin bilincine varıp, onun ürünlerine sahip olma mücadelesi verdikçe özgürleşecek ve emeğine ve ürünlerine sahiplikleri arttıkça, üzerlerindeki egemenlik aracı olan evrensel Tanrı kompleksi devletin baskı ve sömürüsünden kurtulacaklardır. Yabancılaşma ile anlatılan tüm kölelik biçimleri insanın doğa ve toplum güçleri karşısındaki zayıflığının ürünüdür. İnsanlar, kendilerini gerçekleştirdikleri ve bilgileri, bilinçleri arttığı ölçüde bu engelleri aşacaklardır. Köleliği doğuran olgu, kolektif Tanrı kompleksi kaynağı olan toplumsal sınıfların mülkiyete sahip olma ihtirasları ve bu gücü belirlemeye ve yönetmeye yönelik üstünlük iddiasıdır.

Marx'a göre işte bu emeğin sömürülmesinden doğan kişinin doğasına yabancılaşmasını, onun ürünü olan kul kompleksi ve köleliği yaratan bu sınıflı toplum ancak insanların emeklerini ürünleriyle birleştirilmeleri ile yok olacaktır. İnsanın doğasındaki emek, üretim ve mülkiyet yaratımının sahibi bir kolektif Tanrı kompleksi veya evrensel Tanrı kompleksi devlet olursa kölelik devam eder. Bu kölelik düzeni insanın kişisel Tanrı kompleksi doğasına yabancılaşmasına da sebep olduğu için ancak bu sömürü ve kölelik ortadan kalktığında insanın özgürlüğü ve eşitliği gerçekleşecek ve insanların kendisini gerçekleştirmelerinin önündeki tüm engeller yok olacaktır. İnsanın doğasındaki mutlak iktidar ve mutlak üstünlük kriteri olan mülkiyet eğer üstünlük kaynağı değil de herkeste eşit olursa herkes kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin köleliğinden de kurtulmuş olacaktır. İnsanlar, köleliği yaratan bu komplekslerin gücünü aldığı üstünlük değeri olan mülkiyet kolektif hale dönüşürse kişisel ve evrensel Tanrı komplekslerinden kurtulabilirler. Eğer insanlar bunu başarabilirse, üretim ürünleri daha iyi dağıtılacak, kolektif bilinç ve paylaşım gerçekleşecek, hepsinden önemlisi özgürlük ve eşitlik de ancak kolektif bir biçimde gerçekleşecek ve insanı kendine köleleştirmiş her türlü üretim (emek-akıl) yabancılaşması ortadan kalkacaktır. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin üstünlük ve kibir kaynağı olan mülkiyet açısından herkes eşit olmadıkça hiç kimse özgür olmayacaktır.

Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin insan doğasındaki kaynakları ve onun siyaset ile ilişkileri üzerine söylenen tüm bu teorilerin özünde, insanın doğasından yola çıkarak, ama yine insana dönerek bir toplumsal ve siyasal düzen kurma istekliliği vardır. Ama insanlık tarihi şahittir ki, insanın doğasının keşfedilmesi, insanı değiştirmedi; toplumsal

yapılanmanın derinliklerinde yatan sırrın keşfi de toplumu ve siyaseti değiştirmeyecektir. Çünkü insanın doğasındaki Tanrı parçacığının ezile ve ebedi dilemma çatışması onun kendini belirleyici gücünden daha üstün bir iktidara tekabül eder. İnsan doğasında keşfedilen ve siyasete yön veren tüm bu özellikler üç asli güdüde/siyasal konseptte veya kişisel Tanrı kompleksi arayışında toplanabilir: insanın, diğer insanlardan korunmak bilinci; insanın kendini diğer insanlarla paylaşmak arzusu; insanın, kendini diğer "insan"lıklara karşı ve rağmen gerçekleştirmek tutkusu. Tüm bu tutkuların ortak noktasını temsil eden Tanrı parçacığı kişisel Tanrı kompleksi tek iken onun hayata yansımalarının çokluğu ile karşı karşıyayız. Bu bizim teklikte çokluk ve çoklukta teklik dediğimiz dilemmayı da doğrulamaktadır. Bu yüzden insanın doğası üzerine yapılan tüm bu tanımlamalar, aslında insanın tek boyutlu olarak, tek güdülü olarak, tek amaçlı olarak tanımlanamayacağını da göstermektedir. İnsan, tek bir dürtünün aracı olarak algılanamayacağı gibi, rasyonel veya irrasyonel bir tek belirleyici sebebin deterministik nedeni veya sonucu/ürünü olarak da ele alınamaz. İnsan; "çeşitli yoğunluk durumlarında oluşan sonuçların bileşiminden çok daha fazlasıdır". Bu yüzden, tek bir Tanrı kompleksi doğasının sonsuz sayıda insan davranış güdüsü, sonsuz sayıda insan ilişkilerinin kombinezonu olabilir. Yukarıdaki düşünürlerin teorisini de bu yönde okumak gerekir.

Teklikte çokluk arayışı ile çoklukta teklik arayışı insan doğasmdaki aynı kaynağa yani Tanrı kompleksine çıkar. Bu yüzden sebep tek iken sonuç sonsuz olabilir: "Zoon politikon" olarak siyasal alana doğan insan, günümüzde "homo economicus"un tüm işlevlerini yerine getirme tarihini yazmaktadır. Bu iki aktörün arasında siyaset tarihi boyunca birçok "insan" ve doğasının farklı yansımaları başrolü oynamıştır. İnsan; kimi zaman siyasal iktidarın belirlediği bir yönetim "araç"ı; kimi zaman hiyerarşik toplumsal düzenin bir katmanının "parça"sı; kimi zaman kozmopolis bir siyasal iktidar alanının "yurttaş"ı; kimi zaman Tanrının yeryüzü krallığının "kul"u; kimi zaman bir yeryüzü Tanrısının "persona civitas"ı; kimi zaman dünyevi iktidar ilişkilerinin "laikus"u; kimi zaman "Evrensel Aklın" kendini gerçekleştirdiği kişisel "akıl"ı; kimi zaman mutlak, kutsal, bir ve bütün olarak ilan edilen devlete itaatle görevlendirilmiş "köle"si; kimi zaman tüm toplumsal aklın temsilcisi "genel irade"nin buyruklarına teslim olan "özel irade"si; kimi zaman işbölümü, dayanışma ve bütünleşme amacı ile kurulmuş organizmik toplumsal veya siyasal bir komünal bedenin homojen "hücre"lerinden birisi; kimi zaman kendisinden daha aşkın bir çıkarın veya amacın sembolü bir kolektivitenin "üye"si; kimi zaman "salt amaç"; kimi zaman tarihin tek yapıcı "kahraman"ı; kimi zaman tarihin ürünü bir "ma-

teryal"; kimi zaman faydasının maksimize etmek peşinde koşan "homo economicus"; kimi zaman diğer tüm insanların mukadderatını belirleyen ve "l'etat c'est moi" diyerek devletle özdeşleşen bir "karizma"; kimi zaman tüm siyasal ve toplumsal ilişkilerin ve hukukun kaynağı "birey" olarak sahne almıştır. Aslında, insana yüklenen tüm bu roller, kişisel Tanrı kompleksi ve kul kompleksi sahibi üstün insan/efendi veya aşağı/köle insanın içinde bulunduğu siyasal tarihin de sebep-sonuç ilişkileridir. Bazen Tanrı bazen kul olarak insan, tarihsel anlamda amaç-araç skalasının her iki ucunu da görmüş, değer olarak mutlak amaçlılığın erdemlerine yükseldiği gibi, mutlak araçlılığın aşağılanmış "kişi"liğine de düşmüştür.

İnsan; varlığını korumak, güvenlik içinde yaşamak, kendisini gerçekleştirmek, yaşam şartlarını iyileştirmek, duygu dünyasını tatmin etmek, iktidar arzusuna ulaşmak, özgürlüklerini kullanmak amacıyla içine doğduğu çevrenin gerçeklerini etkilemek ve değiştirmek ister. Çevre de, bireyin bu amaçlarına ulaşması için ya ona hizmet eder, ya da kendi belirlediği hayat standartlarını ve kültürünü dayatarak, ona engel olur. İnsanın ilk amacı, kendisinin günlük yaşam alanlarını belirleyen ve diğer kişilerle ilişkisini düzenleyen karar alım ve uygulayım alanlarına katılmak ve onları etkilemektir. Her insanın birbirinden ayrı "gerçekliği" vardır. Ama bu gerçekliğin ortak bir yönelimi söz konusudur: kendini gerçekleştirmek ve toplum ve siyasa içindeki yerini ve değerini keşfetmek. Psikolojide gördüğümüz gibi insan doğasının tüm bu Tanrı kompleksi unsurları insan ilişkilerindeki otoriter, totaliter ve dogmatik davranış kalıplarını açıklamada kullanılmaktadır. Psikolojide ayrıca bir insanın başka insanları her türlü sosyal, siyasal ve ekonomik düzeyi düşük olmakla aşağılaması veya kendisini onlardan üstün görmesinin doğurduğu tepeden bakan elitist bir algı olarak da ele alınmaktadır. Narsisizmde gizli duran elitist tavırdan beslenen bu Tanrı kompleksi yine psikolojide bir doğal bozulma ve hastalık olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar bu doğa psikiyatride insanların bir doğa bozumuna tekabül eden bir hastalık olarak tanımlanıp ele alınılsa da bu doğanın diğer alanlara yansıması bir hastalıktan çok zaman zaman yetenek, güçlü irade, karizma, başarı, kariyer, kişisel gelişim, özgüven/kibir, ihtiras anlamlarında değerlendirilmektedir. Özellikle siyaset alanına yansıyan kişisel Tanrı kompleksi durumu neredeyse karizma, kahramanlık, otoriter ve totaliter liderlik ile eş anlamlarda ele alınabilmekte ve yer yer de "üstün insan" olarak övülebilmektedir.

Kişisel Tanrı kompleksinin Weberyen ideal tipi siyaset arenasında karizmadır. Karizmatik "Ben"lik (kahramanlık/liderlik), toplumun bir insan-

la içselleşmesi, bir ideolojinin, bir dinin, bir geleneksel iktidarın kısaca bir kolektif veya evrensel Tanrı kompleksinin bir kişide tecessüm etmesi, eşsiz bir tarihsel, toplumsal ve siyasal misyonun bir kişiyle örtüşmesi, korkunun ve ödüllendirmenin bir kişinin eliyle tüm topluma dağıtılmasıdır. Karizmatik benlik, kutsallıkla, tarihsel misyonla, mitoloji veya gelenekle, dinsel veya ideolojik argümanlarla bir kişisel kült yaratılması, bir insanın diğer insanlar üzerinde güç/iktidar oluşturmasıdır. Hıristiyan kilise literatüründe "Charisma"nın, Tanrı vergisi, ilahi misyon ve olağanüstü kutsal yetenek anlamlarında kullanılması bu kavramın ne denli kutsallıkla donatıldığını ve ruhunda "Tanrı gibi" olmak doğasının bulunduğunu gösterir. Karizmatik kişisel Tanrı kompleksi; topluma eşsiz, tek ve kimlikli bir kişi sunar ve toplumsal dil bunu erişilmez bir kutsallık olarak ifade eder. Kişisel Tanrı kompleksi sembolü lider, kolektif Tanrı kompleksi sembolü toplumun birlik ve beraberliğinin, toplumsal dayanışmanın temsilcisi/özü/kaynağı olarak kabul edilir. Bu birlik ve beraberlik, her grup ve toplumda bireyleri uygun bir şekilde kuşatarak/kapsayarak kontrol altında tutularak yapılır.

Karizmatik Tanrı kompleksi kişilik, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi iktidarın siyasal ve toplumsal bütün kriterlerinin görünür kılan yüzüdür. Kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi iktidarlarının vazgeçilmez amacı olan toplumsal birlik ve bütünlüğün en iyi temsil edildiği alan kişisel Tanrı kompleksi sembolü karizmatik liderliğin olduğu alandır. Karizmatik liderlik ile iktidar ve onun meşruiyeti ete kemiğe bürünür. İktidar, tüm gizemini ve gücünü bir kişide toplar. Temsil edilen şey ise evrensel Tanrı kompleksi sembolü devletin ve varlık şartı iktidarın birliği ve bütünlüğüdür. Çoğu zaman bu kişi, evrensel Tanrı kompleksi devletin ya da hikmet-i hükümetin tek kullanıcısı olur. Karizmatik kişilik etkisini ve büyüsünü kullanarak kabul edilmez gibi görünen tercihleri ve çözümleri meşrulaştırır ve geçerliliğini kendi şahsında garanti eder. Fakat bu durum çoğu zaman kolektif Tanrı kompleksi kaynağının meşruiyet eksikliğinin liderliğin büyüsüyle gizlenmesi anlamına gelir. Bu kişilik, kul kompleksi üzerine dayalı sistemin devamlılık görüntüsünü garanti altına alan çözümler bulur ve iktidar meşruiyetinin mirasını devşirir. O, farklı çatışmaların, çelişkilerin arabulucusu bir kutsal mit olarak topluma sunulur. Bu kişinin kişisel Tanrı kompleksi doğası şahsında, tüm kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi iddiaları ortak bir ideale, ortak bir geleceğe kilitlenir.

Karizmatik iktidar kavramını siyaset literatürüne dahil eden Weber, siyaset ve siyasal iktidar ilişkilerini toplumsal davranışlar ve eylemler alanının içinde analiz eder. O, iktidarı, "bir ya da birden fazla kişinin bir

toplumsal eylem içinde, eyleme katılan başkalarının direnişine karşı da olsa kendi iradelerini gerçekleştirme gücü" olarak tanımlar. Eğer iktidar bir kişinin kahramanlığına, kutsallığına veya olağan üstü bir gücüne bağlı olarak gerçekleşiyorsa bu karizmatik otoriteyi ifade eder. Karizmatik otorite için liderlerde olağanüstülük olması gerekmez, toplumun onda bunun olduğuna inanması yani kul kompleksi içinde onun tahakkümünü kabul etmesi yeterlidir. Karizmatik lider, kriz dönemlerinde ortaya çıkan kurtarıcı mittir. Karizmatik iktidar, hiçbir kuralı veya ilkeyi kendisi için bağlayıcı olarak kabul etmez. Çünkü karizmanın iradesi "Tanrı gibi" mutlaktır. Karizma hiçbir güçle sınırlandırılamaz ve denetleme kabul etmez. "Karizma yalnızca içsel irade ve denetim kabul eder. Karizmatik lider kendine göre olan işe el atar ve salt taşıdığı misyona dayanarak itaat ve yandaş kitlesi ister. Bunları bulup bulamayacağını başarısı belirler. Onlara gönderildiğine inandığı kişiler onun misyonunu tanımazlarsa, karizmatik iddiası çöker. Yok, eğer kabul ederlerse onların efendisi olur". Bu yüzden kul komplekslerinin olmadığı yerde Tanrı kompleksleri var olamaz ve varlığını sürdüremez. Weber, karizmatik otoriteyi olağanüstü ve Tanrı vergisi kişiliğin, karizmanın otoritesi, yani "bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güvene, onun kahramanlığına ya da başka niteliklerine inanmaya dayanan otorite" olarak tanımlar. O'na göre karizmatik liderlik, kişisel Tanrı kompleksi özelliklerinden doğaüstü yeteneklerin olduğuna inanılmasına, ilahi bir misyon ve görev çağrısının inancına dayanır. Liderin iradesi kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi birliklerin ve otoritelerin meşruiyet kaynağıdır.

Kahramanlık ve karizma ise bu otoritenin iktidarına yönelik kolektif bilincin yönelttiği cazibe ve büyünün gücüdür. Bu cazibe ve büyü sayesinde lider, toplum ve devlet yani kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri birbiriyle bütünleşir, özdeşleşir. Toplumun benliği ve devletin egemenliği liderin benliği ve kişiliği ile birleşir. Bu kolektif benlik birlikteliği bir ulus, bir sınıf, bir din, bir ideoloji ile örtüştürülür. Karizmatik Tanrı kompleksi kişilik, çoğu zaman iktidarını ve onun meşruiyetini kendi doğal ihtirasları ve yetenekleri ile yaratır. Oluşan bu kişisel Tanrı kompleksi iktidarı, kolektif Tanrı kompleksi değer ve ilkeleri sayesinde toplumsal meşrulaştırma ile otoriteye dönüşür. Toplumsal meşrulaştırma ya geleneksel ya dinsel ya da ideolojik bir kaynaktan beslenir. Bu kaynaklar lidere mitolojik, kutsal, "üstün insan" ve "Tanrı gibi" olmak özellikleri kazandırır. Bu özellikler yani kişisel Tanrı kompleksi doğası olmasa liderin kolektif/toplumsal meşruiyeti gerçekleşmez. Çünkü onu itaat edenlerden ayıran bu kaynaklardan aldığı kişisel güçtür. "Bu güç onları beslendikleri meşruiyetten çoğu zaman bağımsız ve özgür kılar". Lider artık meşruiyetin temel yasasının kendisi

olduğunu iddia eder. Birlik ve bütünlüğün temelinin kendisinin de içinde olduğu meşruiyet değil bizzat kendisi olduğunu ilan eder. Bu durum, meşruiyet ve liderliğin örtüşmesi durumudur. Bu durum "Tanrı gibi" olmanın da üzerine çıkıp bizzat Tanrı olmaktır. Weber, bu duruma "Sezarizm" demektedir: "O, artık bir geleneğe, bir kurala veya herhangi bir kısıtlamaya aldırmayan özgür biri olarak halkın 'en', 'tek' ve 'mutlak' efendisidir".

Karizmatik benlik, tüm iktidar ve meşruiyetini "dahi bireyin yönetimi", üstün insanın Tanrısal gücünün gerekliliği ilkesinden alır. Karizma, ister gerçek ister yakıştırma, isterse iddia olsun herhangi bir kimsenin olağanüstü bir yeteneği olarak anlaşılmalıdır. O halde 'karizmatik otorite', yönetilenlerin belli bir kişideki olağanüstülüğe inandıkları için itaat ettikleri insanlar üzerinde ister dış, ister iç etkisi baskın olsun bir tahakkümü ifade eder. Karizmanın meşruluğu, normal insan yeteneklerinin ötesinde olduğu, doğaüstü sanıldığı için saygı duyulan olağanüstülüğe inanış ve bağlanıştan gelir. Karizmatik iktidarın meşruluğu böylelikle, sihirli güçlere, vahiylere ve kahramanlara hayranlığa dayanır. Bu inançların kaynağı, karizmatik yeteneğin mucizelerle, zaferle ve başka başarılarla, yani yönetilenlerin refahı ile kanıtlanmasıdır. Karizmatik iktidar, geleneksel ya da rasyonel, genel normlara göre işlemez; ilke olarak, somut vahiylere ve ilhamlara göre işler ki bu açıdan, irrasyoneldir. "Karizmatik otorite, öyle yazılmış ama ben sana diyorum ki!" diyebilmenin Tanrısal iktidarına dayanır. Bu yüzden karizmatik otoritenin Tanrı kompleksi doğası güçlendikçe halkın kul kompleksi doğası zayıflar. Liderler tanrısallaştıkça halklar kullaşır. Tanrı kompleksleri yüceldikçe de kul kompleksleri köleleşir.

İnsanların doğasında Tanrı kompleksi ve kul kompleksi doğasının sürekli bir savaş içinde olduğunu ve çok az insanın kahramanlık ve güç ile Tanrı kompleksini gerçekleştirip Tanrı gibi olacağını savunan Carlyle, her zaman ve her yerde var olduğunu iddia ettiği "büyük adamlara ve kahramanlara tapınmanın" yani kul kompleksinin bu savaşın sonucu olduğunu vurgular. Bizim kişisel Tanrı kompleksi dediğimiz şeye o 'kahraman' der. O'na göre kul kompleksleri olmadan Tanrı kompleksleri olamaz. Bu yüzden Carlyle, dünya tarihini ve siyasal iktidar ilişkilerini "kahramanlık" olgusuna indirger. O'na göre, "dünya tarihi büyük adamların hayat hikâyesidir. Kahraman, her bir insanın gerçekleşmiş ülküsü, hepsinin olmak istediği şeydir. İnsanlar, bu yüzden onlara saygı duyar ve karşılarında itaatle baş eğerler. Onlar, geçmiş, bugün ve gelecektirler". Onlar, insanlara önderlik etmiş, insan kitlesinin yapmaya çalıştığı şeylerin veya ulaşmaya çalıştığı hedeflerin geniş anlamda yaratıcıları ve örnekleri olmuşlardır. Yeryüzünde başarılmış

olan her şey, meydana getirilmiş bütün eserler, dünyaya gönderilmiş olan büyük adamlardaki Tanrı kompleksi ihtirasların ürünü olan fikirlerin maddi sonuçlarından gerçeklik ve varlık kazanmasmdan ibarettir. Bütün dünya tarihinin ruhu, onların tarihidir. Onlar, karanlıkları aydınlatan ışıktır. Carlyle kahramanları, Tanrı, peygamber, şair, din adamı, edebiyatçı ve kral olarak sınıflandırır. Ona göre, kahramana tapınmak, bir büyük insana sınırsız hayranlık duymaktır. "Toplum, kahramana tapınma üzerine kurulmuştur. İnsan toplumunun dayanakları olan bütün büyük rütbeler 'Heroarşi' diyebileceğimiz kahramanlar saltanatını veya kendi başına yeteri kadar kutsal olan bir hiyerarşiyi oluşturur. Kahramanlara tapınma, her zaman ve her yerde, insan var oldukça var olacaktır. Kahraman, zamanın yaratığı değil, tam tersine zamanın gerçekten ihtiyaç duyduğu şeyin ne olduğunu kavrayabilecek bir akıl ve onu doğru yoldan götürmeye yarayan bir cesarettir. Kahraman, gökte çakan şimşek, halk ise bu şimşeğin çakmasıyla tutuşacak çalı-çırpıdır. Kahraman, kendi çağının vazgeçilmez kurtarıcısı, çalı-çırpının onsuz asla tutuşmayacağı şimşektir. İnsanlar bu yüzden onlara saygı duyar ve karşılarında itaatle baş eğerler".

Carlyle, modern zamanlardaki kahramanların, eski kralların yerine geçirilen yöneticiler olduğunu savunur. Kral kahramanların en derin anlamıyla tapınma unsuru olduğunu iddia eden Carlyle, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynağının olmazsa olmazlığı anlamındaki toplumsal itaat yani kul kompleksi şartını en iyi bu kurumun sağlayacağına ve bu durumun ideal evrensel Tanrı kompleksi sistemi olan devlete götüreceğine inanır. Onun düşüncesinde kahraman liderler, toplumun iradesini iradesine teslim ettiği, kendisine samimiyetle bağlandığı, buyruklarına uyduğu önderdir. O, topluma emreder ve onu yönetir. Toplum için sürekli ve pratik öğrenme kaynağı olur. Her gün ve her saat yapılması gereken şeyin ne olduğunu bildirir. Çünkü o, güçlü ve ehil olandır. "Bu dünyadaki herhangi bir toplumsal sistemin görevi, bu güçlü ve ehil adamı bulmak ve onu seçkinlik, soyluluk, krallık gibi selahiyet timsalleri ile donatarak ona insanlara yol gösterecek imkânları sağlamaktır. Bu adamın buyruklarına samimiyetle, en ufak şüpheye kapılmaksızın uyulması gerekir. İşte o zaman işler ve davranışlar en iyi ve ideal biçimde düzenlenmiş olacaktır". Bunu yapan ülke, ideal bir ülke olacak, bunu başaran sistem insanın doğasmdaki Tanrı komplekslerini mükemmel şekilde gerçekleştireceği için yeryüzü egemenliğinin de kralı olacaktır.

Yücelttiği ve kutsadığı kolektif Tanrı kompleksi sembolü ulus ve evrensel Tanrı kompleksi sembolü devletin kendi şahsında mücessem kılan bu

kahraman Hegel'e göre ise, İDE'nin gerçekleşmesi için halkın iradesini kendi iradesine bağlayan kişidir. Hegel'de kahraman tarihin, tinin ve idenin tek bir kişide özdeşleşmesidir. Tüm bunların bir bütün olarak bir tek kişide buluşmasıdır. O'na göre; "dünyanın istencini oluşturan töz, büyük insanların ereklerindedir. Bu içerik onların asıl gücüdür. İnsanlar, böyle bir ereği gerçekleştirmeyi ilgi duyarak üzerine almış olan kişiye içten gelen bir güdüyle itilirler, karşı koymak ellerinden gelmez. Halklar, o kişinin bayrağı çevresinde toplanırlar. Büyük insan onlara içlerindeki güdüyü gösterir ve onu gerçekleştirir. Bu iki ilke birlikte idenin gerçekliğini meydana getirir." Hegel'in mutlak bilgileri ile her şeyin en iyisini bildiklerini iddia ettiği kahramanları, tinin en genel ilkesini, hatta genelin de genelini bilen, kavrayan insanlar olarak tüm insanlara idenin değerlerini ve ilkelerini sunan, bu yüzden de diğerlerinin onlara boyun eğdiği ve etraflarında toplandığı aşkın, yüce ve kutsal bir anlamla tüm tarihin üzerine yükseltir. "Onlar, Tinin insanlaşmış iradeleri, tarihin yapıcıları ve idenin bir organıdırlar. Onlar, tarihsel iradenin üzerlerine yüklediği misyonun hizmetkârıdırlar. Toplum da bu seçilmiş hizmetkârların hizmetçisidir. İşte daha yüksek geneli kavrayan insanlar, onu kendilerine amaç yapan, tinin daha yüksek kavramına karşılık olan ereği gerçekleştirenler, dünya tarihindeki büyük adamlardır. Bu açıdan bu bireylere kahramanlar denilmelidir. Bunlar içlerine doğan şeyin (Tanrı kompleksi), zamanı gelmiş ve zorunlu bir şey olduğunu bilen kişilerdir. Onlar bir sonraki zamanı biliyorlar ve diğerleri onların bayrağı altında toplanıyor. Ötekiler duygularıyla onlara boyun eğiyor. Konuşmaları ve eylemleri, söylenebilecek ve yapılabilecek şeyin en iyisidir. Onlarda hayranlık uyandıran nokta, yalnızca kendilerini tözsel tinin organları haline getirmiş olmalarıdır. Kendinde ve kendisi için var olan tinin ereğine uygun ereğe sahip kişiler oldukları için, saltık olarak haklıdırlar. Onlar, insanlara ilkin ne istediklerini bildiren büyük adamlardır. Bu bireyler, ilkin kendilerinde tatmin bulurlar, başkalarını memnun etmek umurlarında değildir. Eğer bunu isteseydiler başları dertteydi. Çünkü başkaları kendilerinin değil, zamanın ne istediğini bilmemektedirler. Onlar, yapıtlarını ortaya çıkarmak için hiçbir engel tanımazlar. Her şeyin iyisini onlar bilirler".

Kişisel Tanrı kompleksini kutsayarak bizzat Tanrılığa yücelten ve onları kul komplekslerine karşı "tek meşru güç/şiddet kullanma hakkıyla" donatan bu teoriler, onların yeryüzü egemenliğini sağlamak için güç, gelenek, ilahi misyon, tarihsel misyon, irrasyonellik, deterministik toplumsal değişim ve gelişim, kollektivite, üstün insan, entüllektüalizm, egemenlik, mitoloji, bilgi, ırk ve ideoloji gibi kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ideallerinden ve kaynaklarından beslenmektedir. Bu kaynaklarla beslenen 'en', 'tek'

ve 'mutlak' karizmatik benlikler ise siyasal tarih boyunca en sık rastlanan Tanrı komplekslerinin diğer adıdır.

Tanrı kompleksi zaten insanın kendini gerçekleştirmek ve toplum ve siyasa içindeki yerini ve değerini keşfet(tir)mek hırsının ihtirasa dönüşmesidir. Bunun doğduğu, büyütüldüğü ve beslendiği en güçlü alan da doğal olarak siyaset arenasıdır. Siyaset, tüm bu eksikliklerinin kendine kazandırmış olduğu bilinç ve iddia ile insanın kendini tarih, toplum ve siyasa içerisinde var kılma mücadelesinin en önemli yöntemidir. Siyaset olmadan, insanın Tanrı komplekslerini yani "ölümsüzlük arzusunu", "iyiyle kötünün ne olduğunu bilerek Tanrı gibi olma hırsını" ve "mutlak iktidar ihtirasını" gerçekleştirebilme imkânı oldukça azdır. Başka alanlarda Tanrı kompleksini kısmen tatmin edenlerin bile mutlak tatmine ulaşmak için kendilerini adadıkları alan siyasettir. Bu yüzden, siyasetin temel motivasyonu, insanın iktidar ve ihtişam arayışıdır. Siyasetin bireysel yaşam alanı, Tanrı kompleksinin kaynağını oluşturan "iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olmak", "ölümsüzlüğe ulaşmak", başka insanların kaderine muktedir olup onlar üzerinde kişisel Tanrı kompleksi ihtiraslarını tatmin etmek ve mutlak iktidar hırsıdır. İktidar hırsı, insanı "Tanrı gibi" yapan tek ontolojik değerdir. İktidar hırsını besleyen iki ilke vardır: her ne pahasına olursa olsun iktidarı ele geçirmek ve her ne pahasına olursa olsun iktidarı muhafaza etmek. İktidar "Tanrı gibi" olmanın, mutlak iktidar ise bizzat Tanrı olmanın kaynağıdır.

Siyaset, insanın doğasında var olan Tanrı kompleksi güdüsünü tatmin etmesi ve kendini ölümün ve yokluğun elinden kurtarıp tarihin ve ölümsüzlüğün eline teslim etmesidir. Siyaset, insanın "Tanrı gibi" zamanı ve zamanın ürünü olan değişimi yönetme sanatıdır. Bu yüzden siyaset hayatı diye bir şey yoktur, siyaset zaten hayattır. Siyasette yapılan ilk iş, siyaseti bir hayat-memat mücadelesi olarak anlamak ve herkese de bunu algılatmaktır. Siyasetin kendisi için bir hayat-memat meselesi olduğunu insanlara kabul ettiremeyenler, hiyerarşik Tanrı kompleksleri düzeninde iktidar ve güç paylaşım masasma oturamazlar. Bu yüzden siyaset, sürdürülebilir iktidar hırsı ve sürdürülebilir siyasal amaçlılıktır. Siyaset, Tanrı komplekslerinin ihtiraslarının çatışma ve uzlaşma oyunudur. Bu yüzden siyasette Tanrı kompleksini tatmin edecek iktidar alanı daraldıkça, iktidar ilişkileri genişler. Siyaset sıradanlaştıkça, iktidar olağanüstü bir güce dönüşür. İktidarın nimetleri yerelleştikçe, siyasetin kuralları evrenselleşir. Güç basitleştikçe, savaş kuralsızlaşır. Siyaset, iktidar hırsı sınırlı olan insanları dışlar. Siyaset alanı, gerçekleştiremeyeceği hırsları olan insanlara kapalıdır. Siyaset alanında istekler karmaşık görünse de ihtiyaçlar basittir: Tanrı kompleksini

doyurmak. Bu nedenle siyaset, insanların kompleksleri üzerinde ve üzerinden yapılır. Doydukça acıkan, doldukça büyüyen bir özelliğe sahip bu komplekslerin beslenmesi işi siyasetin ana ilkesidir. Bu yüzden her isteyene istediği şeyi vermek, siyasetin doğasına aykırıdır. Siyaset, isteyene istediğini vermek değil, isteyene istediğini alma umudu ve ihtirası vermektir.

Siyaseti, sürdürülebilir sorun yaratma ve yönetme sanatı kılan şey de, işte bu umut ve ihtiras dengesidir. Korku ve umut arasında salınan bir kişisel, toplumsal ve evrensel Tanrı kompleksi mücadelesi yaratılmadıkça siyasetin gerçekleşebilirliği ve sürdürülebilirliği mümkün değildir. Elindekileri kaybetme korkusu ile elindekileri arttırma umudu arasında bir sarkaç gibi salınmayan Tanrı kompleksi, ikisi arasındaki denge noktasında siyasetle ve siyasetin ürettiği iktidar ilişkileri ile asla karşılaşmaz. Tanrı kompleksinin kendi benliğini tatmin etmek açısından siyaset, gerçek olan tek sanat, gerçekleşebilir tek ideal, doğrulanabilir tek bilimdir. Almak isteyenle vermek isteyenin, aldatılmak isteyenle aldatmak isteyenin, seyirciyle oyuncunun, Habil ile Kabil'in, Tanrı kompleksleri ile kul komplekslerinin bir araya geldiği tek arenadır. Siyaset, insan doğasında bulunan akıl, ruh ve ihtiras dengesini düzenleyen, sınırsız arzu ve idealleri küçük bir koltuğa sığdırabilen tek etkinliktir. "Tanrı gibi" olmak ve Tanrı olmak arasındaki yüzlerce ilişki biçimi altında "her şeyin mümkün olduğu" tek mücadele alanıdır siyaset. Hiçbir yerde ve hiçbir şeyde tatmin edilemeyecek Tanrı kompleksi tutkuların, ihtirasların ve egoların teskin edildiği tek ilaçtır siyaset. Siyaset, insanın kendini "Tanrı gibi" hissettiği ve iktidarı ile el öptürdüğü, boyun eğdirdiği, kurban kestirdiği, ödüllendirdiği, cezalandırdığı, aşağıladığı, yücelttiği tek imkândır. Adem gibi "iyiyi kötüden ayırma bilgisini", "mutlak iktidarı" ve "ölümsüzlüğü" arayan insanların kendilerini buldukları tek alan siyasettir. İnsan, ancak tarihe mal olursa, kamusala ortak olursa, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine tahakküm ederse, diğer insanların kaderine hükmederse, yargılanamaz, dokunulamaz, sorgulanamaz olursa ölümsüz olur. Bunu da insanlara bahşeden tek şey siyasettir. Siyasetten başka, insanların mukadderatını belirleyip kaderine hükmetmeye muktedir kadiri mutlak bir kudretin iktidarını içinde barındıran başka bir Tanrı kompleksi tatmin aracı ve alanı yoktur.

İnsanlar, Weber'in belirttiği gibi "ya siyaset için yaşar, ya da siyaset sayesinde yaşarlar". Bu yüzden, siyasette insanların öncelikli güdüsü kendi kişisel Tanrı kompleksini gerçekleştirmek ve iktidar alanını genişletmektir. Tıpkı Habil-Kabil gibi tek bir tanrısallık tahtı (koltuğu) için en az iki kişinin aday olduğu bir savaştır siyaset. İki taht varken "kardeş" olanların tek taht için düşman kesilmesidir siyaset. Siyasette yükseldikçe insanların dostları-

nın azalıp, düşmanlarının artmasının sebebi de bu kardeşlik hukukudur. Bu yüzden siyasetçi, tıpkı "Tanrı gibi" yalnızdır: yalnız doğar, yalnız yaşar ve yalnız ölür. Hiyerarşik Tanrı kompleksi düzenini temsil eden siyasette herkesin bir altındakinin Tanrısı, bir üstündekinin de kulu olması nedeniyle siyasetçinin yok olduğu an, kendini emniyette hissettiği andır. Herkesin siyasette bulunmasının tek nedeni, Tanrı komplekslerini tatmin etmek için siyasal güç, toplumsal itibar ve ekonomik rant dağıtım merkezlerinin içinde olmak, bu paylaşımlardan pay almaktır. Bu yüzden bu yolda, hiç kimse kimsenin ahlakını sorgulamaz, hiç kimse kimsenin yüzünün karasına bakmaz, hiç kimse kimsenin bu yola niçin girdiğini sormaz. Çünkü bu yol "niçinlik" yolu değil, "nasıllık" yoludur.

Tanrı kompleksi doğa siyasette kendi ahlaki paradigmasını da kendisi yaratacak kadar tanrısal bir güç ve iradeye sahiptir. Bu nedenle siyasetin kendine özgü bir ahlaki paradigması vardır ve ancak bu paradigmanın kuralları ile anlaşılabilir, yargılanabilir. Siyaset, kendi ahlakını kendi içinde barındırır ve bu ahlakı sadece kendisine teslim olan Tanrı komplekslerine açar. Siyaset, içindekilerden başka kimsenin göremeyeceği bir hayat, içindekilerden başka kimsenin inanamayacağı bir ahlaktır. Çünkü Tanrı kompleksinin olduğu her yerde her şey her şey ile meşrulaştırılabilir. Siyaset alanında Tanrı kompleksinin meşrulaştıramayacağı hiçbir şey yoktur. Bu yüzden siyaset kadar kendi üstün ahlaki meziyetlerini yücelten ve besleyen başka bir paradigma yoktur. Çünkü siyaset kendi koyduğu bu ahlaki ilkelere uymayanları herkesten önce kendisi cezalandırır. Bu, siyasetin oto kontrol ve ahlaki muhasebe fonksiyonudur. Siyasetin, tıpkı ahlakın olduğu gibi kendine has erdemleri vardır. Bu erdemler ancak siyaset paradigması içerisinde anlamlı, doğru ve gerçektir. Siyaseti başka paradigmaların ahlaki erdem değerleriyle kıyaslamak, karşılaştırmak mümkün değildir. Göklerin egemenliğinin kutsal yasaları olan "adalet, merhamet ve sadakate" dayalı ahlak paradigması yeryüzü egemenliğinin kaynağı olan siyaset paradigmasında kolaylıkla "zulüm, kibir ve ihanete" dönüşebilir. Kutsal yasaların ahlak paradigması içindeki dürüstlük, doğruluk, adalet, hakkaniyet, hoşgörü, kendini feda, uyumluluk, diğergamlık, itaat gibi erdemlerin siyaset paradigmasında karşılıkları pragmatizm, popülizm, oportünizm, konformizm, ihtiras, kendini gerçekleştirme, tutku, hile, entrika, başarı, egoizm, zekâ, iktidar hırsı gibi Tanrı komplekslerinin kendini gerçekleştirme erdemleridir. Siyasete göre insanı, en yüce insani değer dünyasında yükselten ilkeler de bunlardır. Diğer tüm ahlaki paradigmalar "Tanrı gibi" olmak için Nirvana'ya yükselmenin yollarını araştırmak için uğraşırken siyaset, bizzat Tanrı olmayı sağladığı için Nirvana'nın da ta kendisidir.

Tüm bu nedenlerle siyaset tanrısının kendisine şirk koşulmasından en fazla nefret ettiği şey ahlak tanrısıdır. Ahlak tanrısı; inanca, onun kaynağı olan vicdana ve onun da sahibi olan ruha dayalı bir hayat düzenlemesini öncelerken siyaset tanrısı; başarıyı, onun kaynağı olan aklı ve onun da sahibi olan insanı merkeze alır. Ahlak tanrısı her türlü düşün ve eylemlilikte niçinliği sorgularken, siyaset tanrısı için önemli olan nasıllıktır. Ahlak tanrısı fiillere yoğunlaşırken, siyaset tanrısı, siyasal arenada faillerle ilgilenir. Ahlak tanrısı sebepleri ararken, siyaset tanrısı sonuçlara yönelir. Ahlak tanrısının yasaları her şart, insan ve ilişki için sabitken, siyaset tanrısının yasaları şartlara, insanlara ve ilişkilere göre değişir. Bu yüzden, ahlakta her taraf yol işaretleri ile dolu olup ortada yol yokken, siyasette herkesin kendine göre tevil edeceği yol işaretleri ve geniş yollar vardır. Ahlak statik bir atalet iken, siyaset dinamik bir eylemliliktir. Ahlak tanrısı için amaçlar değerli iken, siyaset tanrısı için araçlar önemlidir. Ahlak tanrısı ahlakiliği amaçlılığın özü kabul ederken, siyaset tanrısı başarıyı ve faydalılığı esas alır. Bu yüzden ahlak için ikna, siyaset için güç esastır. Ahlak, ikna için bilgi, güven ve rızayı önemserken, siyaset, güç elde etmek için şantaj, tehdit ve şiddete öncelik verir. Ahlak tanrısı, insanın ihtiyaçlarını öncelerken, siyaset tanrısı, insanın isteklerini esas alır. Ahlak tanrısı için iyi-kötü, doğru-yanlışlar var iken, siyaset tanrısı için bu isteklerin karşılanması yönünde sınırsız bir özgürlük alanı içerisinde kar-zarar hesaplaması vardır.

Bu amaçlar çerçevesinde ahlak tanrısı, insanlara arzularına hakim olmayı telkin ederken, siyaset tanrısı, insanlara Tanrı komplekslerinin doğallığı içinde dışa yönelik yaşamasını, hayatı keşfetmesini, arzularını ve tutkularını yok saymak yerine onları beslemesini ve doyurmasını, tutkuları ne kadar büyürse kendini o kadar iyi gerçekleştireceğini, tek kurtarıcısı ve hayatının kahramanı yine kendisi olduğunu, kadere razı olmak yerine kaderini kendisinin yazmasım salık verir. Zulüm kaçınılmaz ise ahlak tanrısı mazlum olmayı vaaz ederken, siyaset tanrısı zalim olmayı emreder. Ahlak tanrısı, insanlara sürekli yapmamaları gereken şeyleri söyleyerek onların kendine olan güvenlerini ve kendilerini gerçekleştirme tutkularını yok ederken, siyaset tanrısı insanlara daima yapabilecekleri ve yapmak zorunda oldukları şeyleri söyleyerek onlara "Tanrı gibi" olma tutkusu, yaşama sevinci ve mücadele azmi kazandırır. Ahlak tanrısı insanlara uğruna ölünecek araçlar sunarken, siyaset tanrısı uğruna yaşanacak amaçlar belirler. Siyaset, Platon'un insan doğasında keşfettiği üç ayrı doğadan var olan "bilgi, şeref/şöhret ve paraya" dayalı üç yaşam alanını tek bir mücadele alanı içerisinde gerçekleştirebilmek fırsatıdır. Bu yüzden siyaset Şeytan'ın Adem'e vaat ettiği gibi "iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olmak", "mutlak iktidar sahibi

olmak" ve "ölümsüz" olmak vaatlerinin tek gerçekleştirilme alanı ve aracı olarak "yasak ağaç"ın de bizzat kendisidir. Bu yasak meyvenin kibrinin yarattığı mevki, makam, nam, ün, itibar, sosyal, siyasal ve ekonomik rant, dokunulmazlık, sorgulanamazlık, tarihe geçme ihtirası gibi tekebbür unsurları da bu yasak ağacın yasak meyveleridir. Bu yüzden tarihteki ilk siyasetçi Adem iken ikincisi de siyasetin asli kuralı olan "amaca ulaşmak için her yol mubahtır" ilkesini kardeşi Habil'i öldürerek gerçekleştirmiş olan Kabil'dir. Çünkü siyaset ağacı bu ilke ile sulanır, bu ilke ile büyür ve bu ilke ile meyvelerini verir.

Siyaset, sürekli değişimin getirdiği bilgi ve tecrübe ışığında kendi yolunu kendi çizebilen "zoon politikon" doğasının gerçekleştirilme alanıdır. İnsan hangi güdüyle donanmış olursa olsun yaşamanın tek amacı vardır der Aristo: mutluluğu aramak. Mutluluğun tek yolu da, bilgi ile kazanılacak erdemliliktir ki, o da ancak; bilgeliğe sahip olmak, arzuları eğitmek, istekleri olgunlaştırmak, istekleri ve eylemleri arasında dengeli davranmak ile elde edilir. Bu da her insanın toplumdaki rolünü ölçülülük içerisinde bilmesi ile mümkündür. Efendi ise, emir vermeyi; köle ise, emirlere itaat etmeyi kabullenmesine bağlıdır. Kimi insan doğası efendi olmaya, kimisi ise köle olmaya sevk eder insanı. Tanrı kompleksleri hiyerarşisi üzerine inşa edilmiş siyaset paradigması içerisinde bundan daha doğal hiçbir şey de yoktur. Bu yüzden siyaset, kendine efendi arayan kölelerle, kendine köle arayan efendilerin, kendine Tanrı arayan kullarla kendine kullar arayan Tanrıların buluştuğu tek insan pazarıdır. İşte bu insan pazarının büyük teorisyenlerinden Machiavelli, insanı; kötü doğaya sahip, iyiyi kötüden ayırabilecek bilgi ve erdeme sahip olmayan, çaresiz, kararsız bir varlık olarak tanımlar. İnsanlar, başında bir efendi olmadığı zaman iyi ve kötüyü tam anlayamaz ve devamlı kaos ve kargaşa içerisinde basit arzularının peşinde koşarlar. Bu yüzden, "Tanrı gibi" olmaya başarmış bir efendi onları terbiye etmeli, neyin iyi, neyin kötü olduğunu onlara öğretmeli, onlara yol göstermelidir. İnsanların bu güvensiz doğaları nedeniyle de devamlı teyakkuz içinde olmalı, insanları kontrol altında tutmalı, insanları yönetme amacını gerçekleştirmek için hiçbir engel tanımamalı, onları bazen okşayarak, bazen tepeleyerek yönetmelidir. Egemenliği temsil eden Tanrı kompleksi, toplumun ortak iyiliği, birlik ve bütünlüğünü sağlamak ve korumak için ister korku isterse ikna ile toplumun itaatinin sağlamalıdır. İnsanları korkuları yönetir ve en çok kimden korkuyorlarsa ona itaat ederler. Egemen Tanrı kompleksi, bunu sağlamak için hiçbir kayıt altında değildir. Bunu sağlamak için onun "hayvan gibi davranması gerekir, tuzakları tanımak için tilki, kurtları ürkütmek için aslan" gibi olmalıdır. Siyaseti, kendisinin tek var oluş

alanı olarak kabul eden Tanrı kompleksli insan, doğasındaki bu kompleksi inkâr edip de kendi amaçlarını kamunun, ulusun veya insanlığın yararına olarak sunmak "küçüklüğü" yerine kendi egosunun tatmini gibi "üstün/yüce" bir erdemliliğe dönüştürmelidir. Siyasete göre, sadece, kendi egosunu tatmin etmek için bir iktidara talip olmak bile, tüm insanlığın iyiliğine olarak bu iktidardan vazgeçmekten daha onurlu ve erdemli bir siyasettir. İnsanın kendi iyiliği için siyaset yapması, tüm insanlığın iyiliği için siyaset yapmasından daha iyidir. Bu yüzden, herkes, her birinin tiran/Firavun olmak arzusuna/Tanrı kompleksi ihtirasına saygı duyarsa siyaset meşru ve yaşanabilir olur. Siyasette bu ilkeden başka veya daha üstün bir meşruiyet ilkesi yoktur. Ve yine herkes, bu kompleksler savaşmda her birinin, birbirinin düşmanı olduğuna inanırsa siyaset sürdürülebilir olur.

İnsanı siyasete yönelten şey; insanın, diğer insanlardan korunmak isteği; insanın kendini diğer insanlarla paylaşmak arzusu; insanın, kendini diğer "insan"lıklara karşı ve rağmen gerçekleştirmek tutkusudur. İşte tam da bu noktada Freud, siyasetin asli kaynağının insanın doğası içindeki ve doğasına rağmen kendini gerçekleştirmesi tutkusu olduğunu anlatır bize. Freud, insanın asıl siyasal mücadelesinin kendi içindeki üç iktidar alanıyla yaşandığını söyler: id, ego, süper ego. Bu üç iktidar alanı Tanrı kompleksi tanımlamalarında kişisel, toplumsal/kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri mücadelesine denk düşen bir sınıflamadır. İnsan, kendini gerçekleştirme tutkusu ve ihtirası ile örülü id ile onun karşısında, onu kendine köle edinmeye çalışan bir toplumsal ve siyasal hegemonya alanı süper ego'nun çatışması sonucu ve bu sürecin sentezini temsil eden ego'dur. İd ve süper ego'nun çatışması sonucu insan, duygu ve davranışların çift değerliliği ve zıt nitelikleri arasında bocalar. Otoriter kişilik ve iktidarsızlık arasındaki gizleme, kendine hakim olamama, kendini kabul ettirme gibi davranışlar birbirine karşıt davranışlar arkasına gizlenir. Bu psikolojik çatışma insanın dünyasında güç ile zaaf arasında iken bireyler arasmda ise güçlülerin zayıflara egemen olma istekliliğine dönüşür. Tanrı kompleksinin iktidar ilkeleri/süper ego ile kişisel iktidar mücadelesi/id yani id'e egemen olan "zevk" ilkesi ile topluma egemen olan "gerçek" ilkesi birbiriyle sürekli çatışma içinde olduğundan dolayı bireyin istekleri ve kendini gerçekleştirmesi tamamen sınırlı alan içerisinde olmaktadır. Gerçek ilkesi, zevk ilkesini tamamen kökünden susturmak amacını güder ve sonuçta kendini gerçekleştiremeyen bireyin benliğindeki saldırgan ve zorba kişiliği öne çıkar. İktidardan zevk alma ilkesi ile id'in kendini iktidarla içselleştirmesi birleştiğinde ise otoriter bir Tanrı kompleksi kişiliği ortaya çıkarır. Tanrı kompleksi ve siyaset arasmdaki çatışmaya dayalı bu gerilim; yasak, disiplin, özgürlük alanı,

kanunlar, hukuk, meşruiyet, istikrar gibi çeşitli etkenlerin bilinç alanını etkilemekte ve insanın davranış kalıplarının oluşmasında büyük rol oynamaktadır.

Sonuçta, insan kendine ve kendini kuşatan hegemonik yapıya/Tanrı kompleksleri mücadelesine rağmen ve karşı bir siyaset mücadelesi vermek zorunluluğu ile yüz yüzedir. Siyaseti, insanın varlığını varoluşa dönüştüren en büyük eylemlilik alanı yapan da tam da bu Tanrı kompleksleri hiyerarşisi içinde insana yükselme imkânı vermesidir. Siyaset, Tanrı kompleksini gerçekleştirmek isteyen kişiye "Tanrı gibi" olmak iktidarı vermez, bizzat Tanrı olmak için mutlak iktidar fırsatları verir. Siyaset, Tanrı kompleksini gerçekleştirmek isteyen kişiye mükemmelliğin zaaf dünyasında ideal hayatlar yaşamaktansa, zaafların mükemmellik arayışında gerçeklerin arasında yolunu kaybetmek; kendi haz ilkesini ve kendini gerçekleştirme tutkusunu bastırmaya çalışan kendi egosuna rağmen, kendini köleleştirmek ve kendi içinde eritip yok etmek isteyen tüm süper egolara ve onları temsil eden egolara karşı, gücünün, yeteneğinin ve kaderinin yapmasını ve olmasını istediği ölümsüzlük için varoluş mücadelesi vermek; kendilerini "fortuna"nın emrine amade kılma vaazlarına kanıp "virtu"larını yok eden tüm "homo"lara karşı, "homo homini lupus" emrinin gereğini yerine getirip "fortuna"yı "virtu"ları ile düzenleme cesareti gösterip "zoon politikon" olmak; insanlara teskin olmaları gereken onlarca sükûnet aşılayan ve uğruna ölmeleri gereken "nizam" ve "iyi" sunan değer dünyaları karşısında, insanlara tahrik edilmesi gereken onlarca tutku ve ihtiras olduğunu öğreten ve uğruna yaşamaları gereken "nizamlar" ve "iyiler" peşinde koşmak fırsatlarını verir.

Siyasetin pratik alanında ise Tanrı kompleksi bir insanın kendi iktidar gücünden kaynaklı olarak insanların kaderlerine hükmetme arzusunun ihtirasa dönüşmesi ile ortaya çıkar. Siyasetin iki farklı amacı vardır: ya işleri yönetirsiniz ya da insanları yönetirsiniz. İşte siyasetteki Tanrı kompleksi de insanları ve insanların zaaflarını yönetme arzusundaki otoriter ve totaliter kişilikten kaynaklanır. Bu yüzden Tarhan'a göre, Tanrı kompleksi kişilik siyasi arenada en çok gözlemlenen bir olgudur. O'na göre, "Biz istemeden bu memlekette hiç bir şey yapılmaz. Bu memlekete ne gerekiyorsa onu da biz getiririz. Ben ne diyorsam o olur. Bir manşet atarım iktidarlar değişir. Sen benim kim olduğumu biliyor musun?" söz ve iddiaları bunun göstergesidir. Tanrı kompleksine sahip kişilerde 'Bir adam yaratmak' hayali hoşlarma gider. Aslmda yaptığı işin çok önemli, hayati ve üstün olduğuna inanan kişilerdir Tanrı kompleksindeki kişiler. O'na göre siyasetçilerde

bu kompleks duyguları son derece tehlikelidir. Tanrı kompleksi olan kişi 'dağları ben yarattım' der gibi dolaşır. Kendisine yüce insan denilmesini ve öyle davranılmasını bekler. İnsanlardan hep alacaklı gibidir. Tutkulu, yüksek hedeflere sahip, övgüye aç ve eylemlerini başkalarının vereceği değere göre endekslemiş, alkışlarla beslenen, en başta gelen ego doyum aracı önemlilik ihtiyacını tatmin etmeye çalışan bu Tanrı kompleksi özelliğine sahip siyasetçiler bir peygamber edasıyla sezgilerine vahiy gelmiş gibi güvenir ve kendilerine sadık olanları ve her hareketinde keramet var gibi davranan çevresindeki kişileri (kul kompleksi sahibi) çok severler. Çocukluklarmda genellikle ağır eleştiren ve yüksek beklenti veren anne-baba tarafından büyütülmüşlerdir. Büyüklük vehimleri/evham ve aldıkları övgü dışında hayattan pek zevk alamazlar. Bu kişilerde hükmetme ve kontrol etme arzuları şehvet boyutuna çıkabilir. Olayları kendilerini ön plana çıkaracak şekilde ve övgü ve alkış alacakları biçime dönüştürmeyi başarırlar. Sıradan olmaktan ölesiye korktukları için çok çalışırlar. Akıllı ve yetenekli dedirtecek pozisyon peşindedirler. Etkileyici bilgiye sahip, konuşma becerisi yüksek, hitabeti gelişmiş, edebiyatı seven ancak bilgisi derinlikten yoksun kişilerdir. Bütün bu becerilerini bulunduğu topluluğa hizmet için değil kendi özgüvenini ve özsevgisini/kibrini beslemek ve düzenlemek için kullanırlar. Önemli ve özel olma gizli istekleri ve kendilerini göstermeye yönelik eğilimleri nedeniyle psikolojik savaşta övgü ve propaganda ile yüceltilip övgüyü kaybetme korkusu ile yönlendirilen kişilikler olmuşlardır.

Siyasetteki kişisel Tanrı kompleksi özelliği olan bu mükemmeliyetçi kibirlilerin belirgin özellikleri ise, kendilerini mükemmel gördükleri için yakınlarından ve iş arkadaşlarından da mükemmellik beklentileri yüksektir. Bütün zor ve sıkıcı işleri zevkle yaparlar. Bunun için çoğu zaman yalnız kalırlar. Saldırgan kibirliler ise engellendiklerinde kolayca kavga ederler, eleştiriyi kişiliklerine yönelik hakaret olarak ele alırlar. Utangaç tavırlı ve alçak gönüllü rolü oynayan kibirliler hep küskünler hareketini oluştururlar. Başarı en önde psikolojik ihtiyaçları olduğu için eğer başarı yeterli değilse veya kayıp yaşadı ise 'yaşam sebebim ortadan kalktı' diyerek narsisistik yaralanma yaşarlar. Ama öncelikle başkalarının başarısını ve bilgisini kendilerine mal etmede çok yeteneklidirler. Partisinin başarısını kendisinde toplayıp yeryüzü tanrısı oldukları duygularına kendileri de inanırlar. Ümitsizliğe düştüklerinde intihar riski taşırlar. Tanrı kompleksine sahip siyasetçiler 'hep bana, hemen şimdi bana, ben en iyiyim, en iyi ben bilirim' derler ve bu yüzden her türlü eleştiriye, tavsiyeye ve değerlendirmeye kapalıdırlar. Hatta tavsiyeyi bile hakaret olarak algılamaya ve düşmanlık göstermeye, onları hain diyerek itham etmeye meyyaldirler. Onların asli

amaçları kendi benlik güdü ve çıkarlarını tatmin etmek ve kişisel Tanrı komplekslerini gerçekleştirmek için kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri üzerinden tekebbüre dayalı tahakküm düzenleri için kul kompleksleri yaratmaktır. İncelediğimiz Yahudiler, Roma ve Hıristiyanlar örneklerinde ve tarihi yorumlamalarda tüm bu anlatılan özellikleri görmek ve anlamak mümkündür.

C. TANRI KOMPLEKSİ KİŞİLİĞİN KİŞİSEL, KOLEKTİF ve EVRENSEL DOĞADA İNŞASI: "TANRI GİBİ" OLMAK YA DA OLMAMAK

Hem kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin doğası, davranışı ve yarattığı dünyayı analiz etmek hem de diğer bölümlerde örneklikler üzerinden tartışacağımız Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihinin yorumlanmasına teorik zemin hazırlamak için bu başlık altında Erich Fromm'un eserleri3 üzerinden Tanrı kompleksi konusunu veya onun ifadesiyle "kişisel ve kolektif narsizm" sorununu inceleyeceğiz. Daha önce de ifade edildiği gibi, kendisini tanrısallık özellikleri ile donatan ve toplumsal kabulü oluşturan "Tanrı benim!" iddiasındaki kişisel Tanrı kompleksi kişilikler, yöneten ve yönetilen arasında bağın kurulmasında yönetilenin denetim, disiplin ve kontrol altına alınmasına kendisini yoğunlaştırmaktadırlar. Bu bağlamda da kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri içinde kul kompleksi doğaya sahip köleler yaratmaktadırlar. Güce dayalı olarak kurdukları hegemonya düzeninin temel yapı taşını tanrısallık üzerine kurmakta, yönetilenlerin itaatini sağlamaya yönelik olarak çalışmaktadırlar. Güçlü bir iktidar yapısının oluşturulmasında, koşulsuz itaat eden bir halkın inşa sürecinde otorite yapılanması giderek, hegemonya düzenini kendi istediği gibi şekillendirmektedirler. Bu tanrısallık iddiasının meşruiyetini ise kutsallığa, mutlakhğa veya dine dayandırmakta, kurulan iktidarı her şeyin üstünde bir varlık olarak nitelendirmekten de çekinmemektedirler. Toplumsal alanın her hareket alanı tanrısal iktidar tarafından kurallar ile çizilmekte insanların yaşam alanlarına müdahale edilmektedir. Efendi-köle, Tanrı-kul ilişkisi ile gerçekleştirilen bu mutlak otorite, kölelik/kulluk kompleksinin insanlar tarafından kabulü ile sağlanmaktadır.

Kölelik/kulluk kompleksinin inşası sonrasında ise karşı çıkacakların engellenebilmesi ve toplumsal alanın kontrol altında tutulabilmesi için,

[3] Erich Fromm, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri I ve II, Çev: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul, 1995 ve Erich Fromm, Özgürlükten Kaçış, Çev: Şemsa Yeğin, Payel Yayınları, İstanbul, 1996.

tanrısal iktidardan meşruiyetini alan bir hiyerarşi kurulmaktadır. Tanrıdan başka herkesin tanrısının olduğu bu hiyerarşik yapının uygulayıcıları tanrısal iktidarın, emir ve buyruklarını insanlar arasmdan uygulayacak ve bu emirler doğrultusunda ödüllendirecek ve/veya cezalandıracak itaatkâr insanlar arasmdan seçilmektedir. Bu hiyerarşinin kabulünde hukuki, güvenlik ve bürokratik yapılanmalar, tanrısal iktidarın en büyük zor kullanma gücü olarak dikkat çekmektedir. Karşı gelenleri doğrudan cezalandıracak olan tanrısal iktidara bağlı bu güç unsuru, caydırıcı bir misyon üstlenmektedir. Tanrısal iktidar tarafından çizilen meşruiyet sınırları, düşmanlarla çevrilerek insanların hareket alanları sınırlandırılmaktadır. Ötekileştirme ile kötü ve kirli kabul edilen düşmanın varlığından, temiz ve güzel olan halkın korunması için hukuk, güvenlik kurumları ve bürokrasi önemli bir güç olarak kullanılmaktadır. Burada asıl amaç tanrısal iktidarı tehdit eden, ötekilerin cazibesinden halkın korunmasından başka bir şey değildir. Halkın korunması için tanrısal iktidarı temsil eden Tanrı kompleksi, bütün baskı, zulüm ve zor kullanmayı hak, görev ve meşru görmektedir. Tanrısal iktidar, kutsallaştırarak kullaştırdığı ve temiz olarak nitelendirdiği halkın üzerinde kendisini 'Tanrı gibi' olarak konumlamakta, efendi-köle ilişkisini organizmacı hiyerarşik toplum anlayışına uygun olarak inşa etmektedir. Bu organizmik yapı içerisinde herkesin rolünü ve konumunu belirleyen bu kişisel Tanrı kompleksi kişilikler ve ilişkiler, rolün gereğini yapmayanların vücudun bütünlüğünün bozulmaması için yok edilmesi gereken hastalıklı ve kirli yapılar ve ruhlar olarak kabul etmektedirler.

Bu bağlamda bizim kişisel Tanrı kompleksi olarak tanımladığımız insana Fromm otoriter (yetkeci) kişilik demektedir ve o da bu kişiliği narsizmin bir ürünü olarak analiz etmektedir. O'na göre kişilik insanın 'ikinci doğasıdır' ve yeterince gelişmemiş içgüdülerin yerini tutar. Kişilik; sevgi, şefkat, özgürlük arayışının yanı sıra yıkım, sadizm, mazoşizm arzusu, iktidar ve mülk açlığı gibi insan tutkularının sırası geldiğinde bizzat insan varoluşunun koşullarından kaynaklanan 'varoluşsal gereksinmelere' de yanıt oluşturur. Bu varoluşsal gereksinmeler bütün insanlarda ortak olduğu halde, insanlarda ağır basan tutkuları bakımından kendi aralarında farklılık gösterirler. Otoriter kişiliğin farklılık nosyonu ise "bir kişinin başka bir kişi üzerinde sınırsız iktidar sahibi olma tutkusudur". Fromm'un da ifade ettiği üzere, "sevgi, nefret, açgözlülük, kendini beğenmişlik, hırs, tamah, kıskançlık, zalimlik, şefkat; hepsi kişilik tasarımının yansıması tutkulardır. Bu tutkular, sadece fizyolojik gereksinmeler doyurulduktan sonra güçlü olmazlar. Bunlar, insan varoluşunun ta kökünde bulunurlar; normal gereksinmeler doyurulduktan sonra karşılayabileceğimiz bir tür lüks değildirler

ki, insanlar, sevgi, güç, ün, öç tutkularını gerçekleştiremedikleri için kendi canlarına kıymışlardır. Bu içgüdüsel olmayan tutkular insanı coşturur, yakıp tutuşturur, yaşamı yaşanmaya değer kılar. Bu tutku ve arzulardan yoksun bir insan, insan olmaktan çıkar. Bu tutkular ve arzular, insan onlarsız insan olmayacağı için, bu denli yoğundur. İnsan tutkuları, insanı yalnızca bir nesne olmaktan çıkararak bir kahramana, aşılması güç engellere karşın yaşamına anlam kazandırmaya çalışan bir varlığa dönüştürür. İnsan kendi kendisinin yaratıcısı olmak ister; tamamlanmamış varlığını, belli bir bütünlük düzeyine ulaşmasını sağlayacak birtakım ereklere ve amaçlara sahip olan bir varlığa dönüştürmek ister. İnsanın tutkuları, bayağı ruhsal karmaşalar değildir. Bu tutkular ancak insanın, yaşamına anlam kazandırma ve verili koşullar altında ulaşabileceği ya da ulaşabileceğini sandığı en uygun yoğunluğu ve gücü tatma girişimi oldukları iyice bilinirse, anlaşılabilir. Bu tutkular, insanın, içinde yaşadığı toplulukça onaylanmadığı sürece herkesten hatta kendisinden bile gizlemek zorunda olduğu ihtiraslarıdır". Bu kişisel Tanrı kompleksi ihtirasları erdeme dönüştüren şey kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin kabulüdür.

İnsan doğasında kişisel Tanrı kompleksinin ortaya çıkıp otoriter ve totaliter yıkıcı bir doğaya dönüşmesinin önemli kaynaklarından birisi de "insanın başkalarını değil kendini sevmesi", "kendine tapınması" veya kendisini "Tanrı gibi" görmesi anlamına gelen narsisizm veya özseverliktir. Fromm, bu kişiliğin doğmasının nedeninin salt üstünlük güdüsü olmadığı aynı zamanda da "aşağılanmanın güçsüzlükle birleşmesi" durumu olarak açıklar. Kişisel Tanrı kompleksi, "dış dünyada tatmine ulaşamayan doğanın geri yani içine çekilerek kendi benliğine (ego) yönelmesi ve böylelikle de özseverlik olarak adlandırılabilecek bir tutuma sarılması ile ortaya çıkmaktadır. Her bir insan bütün yaşamı boyunca bir ölçüde özseverliğini sürdürür. Özseverlik, yalnızca kişinin kendisinin, onun bedeninin, onun duygularının, onun düşüncelerinin, onun mal-mülkünün, onunla ilgili her şey ve herkesin tamamen gerçek şeyler olarak algılandığı, bu kişinin bir parçası olmayan ya da gereksinmelerinin nesnesi olmayan herkesin ve her şeyin ise tam anlamıyla gerçek olmadığı, duygusal bakımdan ağırlıksız ve renksiz olarak yalnızca zihinsel tanımayla algılandığı bir deneyim durumudur".

Kişisel Tanrı kompleksinin sembolü özsever/narsist kişiliğin "ikili bir algı ölçüsüne sahip" olmakla büyük bir dilemma içinde yaşadığını belirten Fromm'a göre, "bu kişinin kendisi ve onunla ilgili olan şeyler önem taşır, dünyanın geri kalanı ise az çok ağırlıksız ya da renksizdir ve bu ikili ölçüden dolayı, özsever kişi ağır yargı kusurları gösterir ve nesnellik yetene-

ğinden yoksundur. Çoğu kez özsever kişi, başkalarıyla ilişkisinden dolayı yada herhangi bir gerçek yapıttan veya kendine ait bir başarıdan dolayı değil, kendi kusursuzluğu, başkalarına olan üstünlüğü, olağanüstü nitelikleri konusunda sahip olduğu bütünüyle öznel kanısı aracılığıyla bir güvenlik ve üstünlük duygusuna kavuşur. Kendi özsever imgesine dört elle sarılmaya gereksinme duyar, çünkü onun kimlik duygusu kadar değerlilik duygusu da bu imgeye dayanır. Bu kişinin özseverliği tehdit edilirse, o, yaşamsal önem taşıyan bir alanda tehdit edilmiş olur. Başkaları, onu hafife alarak, eleştirerek, yanlış bir şey söylediğinde yüzüne vurarak, bir oyunda ya da sayısız başka durumda onu yenilgiye uğratarak onun özseverliğini yaraladıkları zaman, özsever bir kişi, çoğunlukla, ortaya koysun ya da koymasın, hatta farkında olsun ya da olmasın, yoğun bir kızgınlık ya da öfkeyle tepki gösterir. Böyle bir kişinin, özseverliğini yaralayan kişiyi hiçbir zaman bağışlamaması ve çoğu kez bir öç alma arzusu duyması gerçeği, bu saldırganlık tepkisinin yoğunluğunu çoğu kez gözler önüne sermektedir".

Daha öncede belirtildiği gibi kişisel Tanrı kompleksinin özseverlik yansımaları çoğu zaman zulüm ve baskı üzerinden değil sevgi ve iyilik üzerinden gerçekleşir. Bu nedenle Fromm'a göre "çoğu insan kendi özseverliğinin ayırdında değildir; yalnızca bu özseverliği açık olarak ortaya koymayan dışavurumlarının ayırdındadır. Bu kişiler, ana-babasına ya da çocuklarına aşırı bir hayranlık duyarlar ve bu duygularını dile getirmekte hiçbir güçlük, çekmezler, çünkü böylesi bir davranış çoğunlukla evlat sevecenliği, ana-baba saygısı ya da bağlılık olarak olumlu biçimde değerlendirilir; ama eğer kendi kişilikleri hakkındaki duygularını dile getirmiş olsalardı, sözgelimi 'Dünyanın en harika insanı benim', 'Ben herkesten daha iyiyim' deselerdi, bunlardan yalnızca olağanüstü kendini beğenmiş kişiler olarak değil, belki pek aklı başında olmayan kişiler olarak da kuşku duyulurdu. Öte yandan, eğer bir kişi, sanat, bilim, spor, iş ya da siyaset alanında kabul gören bir şeyler başarmışsa, bu kişinin özsever tutumu yalnız gerçekçi ve ussal görünmekle kalmaz, başkalarının hayranlığıyla da sürekli olarak beslenir. Bu durumlarda böyle bir kişi, özseverliği toplum tarafından uygun görüldüğü ve onaylandığı için, özseverliğinin dizginlerini bütünüyle salıverebilir. Bu yüzden toplumda, ünlülerin özseverliği ile halkın gereksinmeleri arasında ilginç bir bağlantı vardır. Kamuoyu, ünlü kişilerle ilişki içinde olmak ister, çünkü ortalama kişinin yaşamı bomboş ve sıkıcıdır. Kitle iletişim araçları ün satarak geçinirler ve böylece herkes, özsever kişi, kamuoyu ve ün tüccarları, doyuma ulaşır". Böylece herkes ortak bir Tanrı kompleksi doyumuna ulaşır.

İnsam diğer tüm canlılardan ayıran asli özelliğinin "kendinin ayırdmda olmak" olduğunu belirten Fromm'a göre "insan, ortaya çıktığı zaman, insa-

nın davranışını, sahip olduğu içgüdüsel donanım çok az yönlendiriyordu. Bu yüzden insan, biyolojik bakımdan, bütün hayvanların en umarsızı ve güçsüzü gibi görünür. Daha sonra ise insan, doğru seçimlerde bulunmak için zihni tarafından yönlendirilir. İnsan, bu yetisi ile bütünüyle yeni bir nitelik, kendinin ayırdmda olma niteliği kazanır. İnsan, yalnızca nesneleri bilmekle kalmayan, bildiğinin de ayırdında olan tek hayvandır. Yalnızca araçsal zekâya değil, usa da, yani nesnel biçimde anlamak, bir başka deyişle, şeylerin niteliğini, yalnız kendi doyumunu sağlayan araçlar olarak değil, kendi başlarına oldukları gibi bilmek için düşünme gücünden yararlanma yeteneğine de sahip olan tek hayvan insandır. Kendinin ayırdında olma ve us yeteneklerine doğuştan sahip olan insan, doğadan ve başkalarından ayrı bir varlık olarak kendisinin ayırdındadır; güçsüzlüğünün, bilgisizliğinin ayırdındadır; varacağı sonun yani ölümün ayırdındadır. Kendinin ayırdında olma, us ve imgelem gücü, hayvan varoluşunun ayırıcı özelliği olan 'uyum'u bozmuştur. Bu niteliklerin ortaya çıkışı, insanı, bir kuraldışı, evrenin garabeti haline getirmiştir, insan doğanın bir parçasıdır, doğanın fiziksel yasalarının egemenliği altındadır ve bunları değiştirme gücünden yoksundur; ama yine de doğayı aşar. İnsan, rastlantısal olarak ve istencine karşıt biçimde, bu dünyanın dışına çıkmaya zorlanır. Kendi kendisinin ayırdında olduğu için, güçsüzlüğünü ve varoluşunun getirdiği sınırlamaları kavrar. Varoluşunun yarattığı ikilemden hiçbir zaman kurtulamaz: istese bile kendisini kafasından atamaz; canlı olduğu sürece ve bedeni, canlı olmayı istemesini sağlar, kendisini bedeninden atamaz. İnsanın yaşamı, türünün yaşam kalıbı yinelenerek yaşanamaz; o yaşamak zorundadır. İnsan, doğada kendisini evinde hissetmeyen, cennetten kovulmuş gibi hissedebilen tek hayvandır; kendi varoluşu, kendisi için, çözmesi gereken ve kaçamadığı bir sorun olan tek hayvandır, insanlık-öncesinde geçerli olan doğayla uyum durumuna geri dönemez ve ileri doğru giderse nereye ulaşacağını bilemez. İnsanın varoluşsal çelişkisinin doğurduğu sonuç sürekli bir denge bozukluğu durumudur. Bu denge bozukluğu, insanı, bir bakıma doğayla uyum içinde yaşayan hayvandan ayırır. İnsan, varoluşsal, bundan dolayı da kaçınılmaz denge bozukluğu, kültürünün de desteğiyle, varoluşsal sorunlarıyla başa çıkmanın az-çok yeterli bir yolunu bulduğu zaman göreceli olarak dengeye kavuşabilir. Ne var ki bu göreceli istikrar, ikilemin ortadan kalktığı anlamına gelmez; ikilem yalnızca edilgin durumda kalır ve bu göreceli istikrarın koşulları değişir değişmez açıkça ortaya çıkar".

Gerçekten, insanın kendini yaratma sürecinde bu göreceli istikrar yine bozulmuştur. İnsan, tarihi boyunca, çevresini değiştirir ve bu süreçte kendisini de değiştirir. Bilgisi artar, ama bilgisizliğine ilişkin bilinci de artar;

kendisini, salt toplumun bir üyesi olarak değil, bir birey olarak duyumsar ve böylelikle, ayrılmışlık ve tecrit edilmişlik duyumu artar. Güçlü önderlerin yön verdiği daha büyük ve daha etkili toplumsal birimler yaratır ve kendisi korkak ve boyun eğici hale gelir. Bir miktar özgürlüğe ulaşır ve bizzat bu özgürlükten korkar hale gelir. Maddi üretim yeteneği artar; ama süreç içinde açgözlü ve bencil birisi haline gelir, kendi yarattığı şeylerin kölesi olur. Her yeni denge bozukluğu durumu, insanı yeni bir denge aramaya zorlar. İnsan çoğu kez, yeni bir çözüm bulmaya zorlandığı zaman, kendini kurtarmak zorunda kaldığı bir çıkmaz sokağa girer ve bu zamana kadarki tarihte bunu başarabilmiş olması gerçekten dikkate değerdir. Bu yüzden insan uyum ve uyumsuzluk, denge ve kaos dilemmaları arasında kişisel Tanrı kompleksi doğasının tüm uçlarında gezinir. Cennete geri dönemeyeceğini bilerek cenneti dünyada yaratmaya çalışır ve her yarattığı cenneti de tekrar cehenneme çevirir. Tanrının cennet düzenine kızıp yeryüzünde Tanrı kompleksi içinde yarattığı cennetin tüm yarattığı şeylerde yaptığı gibi kölesi ve kulu olur.

İnsanın dünyayı cennete dönüştürme ihtirasını veya her bir insanın kendisinin yarattığı cennetin Tanrısı olmaya yönelmesini Fromm insanın varoluş gereksinmesi olarak açıklar. O'na göre "bu düşünceler insanın doğasının, sevgi, nefret, us, iyi ya da kötü gibi özgül bir nitelik bakımından değil, ancak insan varoluşunu karakterize eden ve kökenleri, kayıp içgüdülerle kendinin ayırdında olma arasındaki biyolojik ikilemde bulunan temel çelişkiler bakımından tanımlanabilir. İnsanın varoluşsal çatışması, bütün insanlarda ortak olan belli ruhsal gereksinmeler üretir. İnsan, ayrılmışlığın, güçsüzlüğün ve yitikliğin dehşetini alt etmeye, kendisini dünyaya bağlayacak ve kendini yuvasında hissetmesini sağlayacak yeni biçimler bulmaya zorlanır. Bu ruhsal gereksinmeleri varoluşsal gereksinmelerdir. Çünkü bunların kökeni bizzat insan varoluşunda bulunmaktadır. Bu gereksinmeler bütün insanlarca paylaşılır ve organik dürtülerin yerine getirilmesi, insanın canlı kalması bakımından ne denli zorunluysa, bunların yerine getirilmesi de insanın akıl sağlığını koruması bakımından o denli zorunludur. Ama bu gereksinmelerin her birisi, insanm içinde bulunduğu toplumsal koşul farklılıklarına göre değişen farklı biçimlerde giderilebilir. Varoluşsal gereksinmeleri gidermenin bu farklı biçimleri, sevgi, sevecenlik, adalet uğraşı, bağımsızlık, hakikat, nefret, sadistlik, mazoşistlik, yıkıcılık, özseverlik gibi tutkularda açığa çıkar. Bunlar, karakter kökenli tutkular ya da yalnızca insan tutkularıdır. Çünkü bunlar insanın karakteriyle bütünleşmiştir. Karakter, insanın kendisini insan ve doğa dünyasına bağlamasına aracılık eden ve bütün içgüdüsel olmayan uğraşlardan oluşmuş göreceli olarak sürekli sistemdir. Karakter, insanın ikinci doğasıdır. Bütün insanlarda ortak

olarak bulunan yönler, organik dürtüleri ve varoluşsal gereksinmeleridir, insanlarda ortak olarak bulunmayan yönler, her birisinin karakterinde başat durumda bulunan karakter-kökenli tutku türleridir. Karakter farklılığı, büyük ölçüde toplumsal koşullardaki farklılıktan ileri gelir. Bu nedenle, karakter kökenli tutkular tarihsel bir sınıflama olarak, içgüdüler ise doğal bir sınıflama olarak adlandırılabilir".

Kişisel Tanrı komplekslerinin en önemli özelliği olan ötekileri aşağılama ve kendi inandığı tüm değerleri ve özellikleri üstün görmenin doğurduğu kesin inançlılık bu insanlarda kendileri gibi düşünmeyen ve inanmayan öteki insanlara karşı çok güçlü bir nefret içinde "kinci yıkıcılık" yaratır. Kinci yıkıcılığı, "bir kişiye ya da özdeşleştiği topluluğa çektirilen yoğun ve haksız acıya gösterilen bir tepki" olarak tanımlayan Fromm'a göre "olağan savunucu saldırganlıktan iki bakımdan ayrılır: zarar verildikten sonra meydana gelir, bu yüzden de tehdit edici bir tehlikeye karşı bir savunma değildir, çok daha büyük bir yoğunluktadır ve sık sık zalim, kana susamış, doyurulmaz niteliktedir. Kinin bu özel niteliği, 'öç ateşi' terimiyle dilde de anlatımını bulur. Gerek bireyler, gerekse topluluklar arasında kinci saldırganlık çok yaygındır. Dünyanın hemen hemen her yerinde saldırganlığa bir kurum olarak kan davası biçiminde rastlanır. Katilin ya da bağlı olduğu kümenin cezalandırılmasıyla suçun bedelinin ödetildiği basit cezalandırmanın tersine, kan davası olgusunda saldırganın cezalandırılması, öldürme olayları zincirini sona erdirmez. Cezalandırıcı öldürme eylemi, cezalandırılan kümenin üyelerinin, sıra kendilerine gelince, cezalandıranı cezalandırmalarını gerektiren ve sonuna kadar böyle sürüp giden yeni bir öldürme eylemini temsil eder. Kuramsal olarak, kan davası bitimsiz bir öldürme olayları zinciridir ve bazen gerçekten de ailelerin ya da daha büyük toplulukların sönmesine yol açar".

İnsanlık tarihi neredeyse Habil-Kabil'den beri bir kan davası hikâyesidir. Yalnız kan davası değil, en ilkelinden en modernine kadar tüm cezalandırma biçimleri öç almanın bir anlatımıdır. Bunun klasik örneği Eski Ahit'teki 'göze göz, dişe diş' yasasıdır. Birinci dünya savaşının yenilgisinin intikamı için İkinci Dünya savaşı çıkmıştır. Öç susuzluğunun bir örneği de Tevrat'ta geçen öteki uluslardan alınacak intikam listeleri ve İsa'nın Yahudilerce çarmıha gerilmesine yönelik Hıristiyanların tepkisidir; 'İsa'nın katilleri' haykırışı, geleneksel olarak, Yahudi düşmanlığının ana kaynaklarından birisi olmuştur. Fromm'a göre "öç almanın böylesine derine kök salmış ve yeğin bir tutku olmasının nedenlerinden birisi öcün bir anlamda büyüsel bir eylem olmasıdır. Kıyım suçunu işleyen kişinin yok edilmesiyle,

bu kişinin davranışı büyüsel olarak ortadan kaldırılır. Öç alma büyüsel bir ödünlemedir. İnsan, ilksel nitelikte bir adalet duygusuyla donatılmıştır, bu, derine kök salmış bir 'varoluşsal eşitlik' duygusunun varlığından ileri gelebilir. Kabil, kardeşi kabul görürken kendisinin reddedilmesi gerçeğine katlanamıyordu. Bu ret keyfi nitelikteydi ve bunu değiştirmek Kabil'in elinde değildi; bu köklü adaletsizlik öyle bir kıskançlık duygusu uyandırdı ki, eşitlik ancak Habil'in öldürülmesiyle sağlanabilirdi. Tanrı ya da yetkililer başarısız oldukları zaman insan, adaleti kendi ellerine almaktadır. Öç susuzluğu bir çizgi üzerinde gösterilebilirse eğer bunun en uç noktasmda en ufak bir zarardan dolayı bile yoğun bir öç açlığı duyan kaygılı, biriktirici ya da aşırı ölçüde özsever bir karaktere sahip kişiler bulunacaktır. Özseverlik öcün sürekli bir özellik olarak hep var olduğu bir karakterdir. Bu yüzden insan, içindeki öç tutkusuyla, kendini Tanrı ve öç melekleri rolüne yükseltmektedir. Öç eylemi, işte bu özyücelmeden dolayı, insanın en büyük anı olabilir" ki ileride Yahudiler, Roma ve Hıristiyanların tarihi örneklerinde de görüleceği gibi kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin en üst doyum ve tatmine ulaştıkları anlar da bu "öç alma" anları olacaktır.

Kişisel Tanrı kompleksini yaratan özseverlik (narsizm/tekebbür) güdüsünün tüm dışavurumlarında ortak olan özün, ister hayvan, ister çocuk, ister erkek, isterse kadın olsun bir canlı varlık üzerinde 'mutlak ve kısıtlanmamış denetime sahip olma tutkusu' olduğunu savunan Fromm'a göre "bir kişiyi, kendisini savunamadan acıya ya da aşağılanmaya katlanmaya zorlamak, mutlak denetimin dışavurumlarından birisidir. Bir başka canlı varlık üzerinde kesin denetime sahip olan kişi, o varlığı kendi malı, kendi mülkü yapar; kendisi de o varlığın Tanrısı olur". "Tanrı gibi" o varlığın tüm mukadderatı üzerinde tahakküm kurmanın yollarını arar: zor veya rıza ile. Bir başka insan üzerinde kesin denetim, o insanı kötürümleştirmek, boğmak, engellemek, köleleştirmek, kullaştırmak demektir. Böylesi denetim her biçime bürünebilir ve her düzeyde olabilir. Hatta daha ziyade iyilik üzerine olabilir. Özseverlik "mutlak güçlülük özlemi anlamına gelen aşırı bir denetim türüdür". Özseverlik "sınırsız bir güç basamağına yükselme ihtirası ve gitgide daha çok güç özlemine kapılma sevdasıdır". Başkalarının aşağılanmış durumlara ile övünme hastalığıdır. Fakat Fromm'a göre bu özseverlik hastalığı insanlık tarihi ve gerçeği açısından "en yaygın yaşam biçimi" ve hayat felsefesidir. Çünkü bu hastalık insanın eksiklik, yalnızlık, güçsüzlük, önemsizlik ve cennetten kovulmuşluk yani insan varoluşu sorununa getirilen bir çözümdür; "çünkü mutlak güçlülük yanılsamasına, insan varoluşunun sınırlarını aşma yanılsamasına hizmet eder". Tanrı gibi hatta

bizzat Tanrı olarak Tanrıdan intikam (öç alma tutkusu) alma sınırlarını zorlamaktır. İnsanın haddini aşıp Tanrıya haddini bildirmeye yönelmesidir.

Bu yüzden kişisel Tanrı kompleksi kişilik veya Fromm'un ifadesiyle "özsever otoriter güç, mutlak güce ulaşmaya çabalarken insanlarla olan tüm bağını yitirir. İnsanları dışlaya dışlaya kendisi de toplum dışına atılmış bir kişi olup çıkar. Mutlak olabileceği yanılsamasına kapılmalarına yol açabilecek kadar büyük bir güce ulaşma şansının peşinden herkes koşar ama çok az kişi bu güce sahip olur". Fromm'un ifadesiyle "böylesi kişiler utkulu kaldıkları yani bu tutkularını (Tanrı kompleksi ihtiraslarını) yendiklerinde büyük devlet adamları olmuşken tutkularına yenildiklerinde ise sadist, mazoşist, deli ya da suçlu sayılmışlardır". Başta Roma tarihinden olmak üzere Yahudilerin ve Hıristiyanların tarihinden örneklerle bu analiz daha iyi anlaşılacaktır. "İnsan varoluşu sorununa getirilen bu aşırı çözüm, ortalama kişilerden uzak bir çözümdür. Ama toplumsal sistemlerin çoğunda, aşağı toplumsal düzeylerdeki kişiler bile, kendilerine bağımlı kişiler üzerinde denetim uygulayabilirler. Çevrede her zaman çocuklar, kadınlar ya da köpekler vardır; ya da tutukevlerindeki hükümlüler, hastanelerdeki hastalar, okullardaki öğrenciler, bürokrasi kademelerinde görev yapanlar gibi kişiler her yerde vardır. Saydığımız bu topluluklarda üst (amir/üstün) konumunda bulunanların somut güçlerinin ne ölçüde denetlendiği ya da kısıtlandığı ve bu durumların ne ölçüde sadist doyum olanağı sağladığı toplumsal yapıya bağlıdır. Bütün bu topluluklardan başka, güçsüz durumdaki dinsel ve etnik azınlıklar da çoğunluğun en yoksul üyesine bile büyük bir sadist doyum olanağı sağlar". Tanrı kompleksi kişilik doyumunun seviyesini kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin tahakküm gücünün seviyesi belirler.

İnsanın aslında kişisel Tanrı kompleksi olarak var oluşunun kaynağında "insan olarak doğmuş olmanın ezikliği" içinde doğmaya sebep olan güce yani Tanrıya yönelik intikam güdüsü de vardır. İntikamını Tanrıdan alamadığı durumlarda öç alma ve nefret güdüsünü "Tanrının benzeri olarak yaratılmış insana" yöneltmektedir. İnsanlık tarihi bu intikam güdüsünün ne denli sınırsızlığının acı örnekleriyle doludur. İnsanların kendilerinden daha aşağı gördüğü öteki insanlara yaptıklarının insanın sınırlarını aşmasının kaynağı da burasıdır. Kişisel Tanrı kompleksinin doğasından kaynaklı olarak ortaya çıkan işte bu "bir insanın bir başka insan üzerinde mutlak denetim, bir başka varlığa oranla mutlak güçlülük deneyimi" göstermesi Fromm'a göre de "insan varoluşunun sınırlarını aştıkları yanılsamasını yaratan sadistliğin" göstergesidir. O'na göre kişisel Tanrı kompleksi doğanın insan sınırlarını bile aşarak kendini gerçekleştirme tutkusuna yönelmesi

yani "sadistlik, insanın ruhsal hastalık dini ve yaptığı eylemler de ibadetidir. Çünkü bu dinin pratik amacı 'tutkunluk'tur. Güçsüzlüğün mutlak güçlülük deneyimine dönüşmesidir; ruhsal sakatların dinidir. Ama bir kişinin ya da kümenin bir başkası üzerinde denetimsiz güce sahip olduğu her durum insanın karakter yapısı içerisinde sadistlik tutkusunun yeğinliğine dönüşebilir". Diğer bölümlerin konusunu oluşturan Yahudiler, Romalılar ve Hıristiyanların da daha detaylı örneklikleriyle de izah edileceği gibi insanlar, kendileri gibi olmayan "öteki" insanları denetlemekten haz duyabilirler ve bu haz kitle halinde gerçekleşirse çok büyük vahşetlerden, kıyımlardan ve soykırımlardan bile haz alan insanlar yaratabilir. Tekebbür içinde tahakküm arzusuyla öteki insanları yönetmenin tutkusunun hazza ulaştığı ister kişisel, ister kolektif, isterse evrensel Tanrı kompleksleri aracılıyla gerçekleşsin tüm insanlık örnekleri "insanlık sınırını geçme örnekleri olarak" tarihte yerini almıştır. Otoriter ve totaliter yönetimlerin farklı olarak ilan ettiği lanetlilere uyguladığı onlarca kıyım ve işkence yöntemi ve olayı vardır. Hepsi de hem yasal mevzuata hem de halkm rızasına uygun olarak meşrulaştırılmıştır.

Kişisel Tanrı kompleksinin doruk noktası özseverliğin yıkıcı doğasım temsil eden tüm bu "Tanrı gibi" örneklerinin ortak algısı "her canlı denetlenebilir; her canlı varlık, nesne haline gelebilir. Canlı varlıklar, yaşayan, çırpınan, kıpırdayan denetim nesnelerine dönüştürülebilir. Her türlü tepkileri, kendilerini denetleyen kişi tarafından dayatılabilir". Kişisel Tanrı kompleksini bir "karaktere dönüştüren" otoriter kişilik Roma, Yahudi ve Hıristiyanlık tarihinden öğreneceğimiz gibi "yaşamın ve ölümün efendisi olmak ister. Bu karakter için, hayranlık uyandıran bir tek nitelik vardır, o da güçlülüktür". O, güce ve güçlü olanlara hayranlık duyar, tapar, boyun eğer; ama güçsüz olanlardan, karşılık veremeyenlerden iğrenir, onları denetlemek ister. O, belirsiz olan ve önceden kestirilemeyen, onu kendiliğinden nitelikte ve özgün tepkiler göstermeye zorlayacak farklılıklar yaratan her şeyden korkar. Bu nedenle de yaşamdan ve yaşama farklılık katan ötekilerden korkar. Yaşam, doğası gereği, önceden kestirilemeyen ve belirsiz olaylarla dolu olduğu için onu korkutur. Yaşam örgütlüdür, ama düzenli değildir; yaşamda kesin olan bir tek şey vardır, o da tüm insanların ölümlü olduğu gerçeğidir. Bu nedenle o, ancak denetleme gücüne sahip olduğu zaman ve üzerinde yönetim gücüne sahip olduğu zaman normal insan olabilir. O, yabancılardan ve yeniliklerden korkar yeni olan bir şey de korku, kuşku ve nefret uyandırır, çünkü kendiliğinden, canlı ve alışılmamış bir tepki gerektirir.

Bu korku yüzünden kişisel Tanrı kompleksi "bu kişilik aynı zamanda pısırık ve eziktir. Bu bir çelişki değil, aynı zamanda da bir zorunluluktur. O, kendisini güçsüz, cansız ve yetersiz duyumsadığı için Tanrı gibidir. İnsan olmanın yoksunluğunu, başkaları üzerinde denetim kurarak, bir solucan gibi duyumsadığı kendi benliğini bir Tanrıya dönüştürerek ödünlemeye çalışır". Ama mutlak güç sahibi olan mutlak otoriter bir sadist bile olsa, insansal güçsüzlüğünden dolayı acı çeker. Öldürebilir, işkence edebilir; ama yine de boyun eğebileceği daha yüksek bir güce gereksinme duyan sevgisiz, soyutlanmış, korkmuş bir kişi olarak kalır. Çünkü onun tapındığı güç hiyerarşisinde onun da üzerinde mutlaka bir güç vardır. Onu güçlü yapan şey dirimsel güçsüzlük duygusudur. Bu nedenle güçlerini ispatlayacakları kurbanlara veya kitlelere ihtiyaç duyarlar. Bunların siyasal hayattaki tam karşılığı 'yetkeci karakter' veya 'otoriter kişilik' adıyla da anılmaktadır. Bu kişilikler "Tanrı gibi" olmanın yüceliğine ulaştıkça "insan gibi" olmanın farkındalığına varırlar yani Tanrı ile insan olmak arasındaki makas açıldıkça, mesafe uzadıkça, ayrım derinleştikçe korkusu da atar, korkusu arttıkça da korkutma tutkusu artar. Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi bölümlerinde de görüleceği üzere kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri örneklikleri Fromm'un anlattığı tüm özellikleri üzerinde taşımaktadır. Fromm'un teorileri için örnek olarak verdiği otoriter ve totaliter tüm kişi, kolektivite ve kurumların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri bağlamında ataları ve kaynakları da yine Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi bölümlerinde bulunacaktır.

İnsanlık tarihi boyunca en önemli ve güçlü kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi sembolü ve aktörü olarak sahne olan "otoriter kişiliğin en belirgin özelliği güç tutkusudur. Bu yüzden siyasal alanda yetke ve güç, insan davranışının en temel güdüsü olarak görülmüştür". Nerdeyse iktidar hırsı ve egemenlik ihtirasının bir hak olduğu inancı siyasete doğal olarak da insanlık tarihine hakim olmuştur. Yetke ve güç birlikteliği insanların doğasındaki ün tutkusuyla yanıp tutuşmak ihtirasıyla birleşince yetkeci kişilik ve sistemlerin en önemli kaynakları da tamamlanmış olur. Bu nedenle de siyasi tarih boyunca iktidar utkuları ve ün salma tutkuları (Babil gibi) milyonları etkilemiş ve insanlar bunu güç simgesi olarak kabul edip kayıtsız şartsız itaat etmişlerdir. Başkaları üzerinde iktidar sahibi olmak, tümüyle maddi anlamda üstün gücün bir anlatımıdır. Tarih boyunca bir başkasının kaderine hükmetme hatta öldürme yetkesi kimdeyse o 'daha güçlü' olarak egemenlik hakkını kullanmıştır.

Unutmamak gerekir ki psikolojik anlamda bu Tanrı kompleksi kaynaklı doğa yani iktidar ve güç tutkusu, güçlülükten değil, zayıflıktan kaynaklanır.

Bu kişilik, bireysel benliğin tek başına ayakta kalma ve yaşamını sürdürme yetisinden yoksun olduğunun bir anlatım şeklidir. Gerçek gücün olmadığı yerde ikinci bir gücü kazanma yolunda gösterilen umutsuz bir çabadır. İnsan ezikliğinden kurtulmanın Tanrı sınırına geçerek aşılma çabasıdır. Bu yüzden Fromm'a göre 'Güç' sözcüğünün "ikili bir anlamı vardır. Biri, bir başkası üzerinde güç sahibi olmak, onun üzerinde egemenlik kurma yetisine sahip olmak; diğeri ise, bir şey yapabilme gücüne sahip olmak, yapabilir olmak, iktidar sahibi olmaktır. Bu ikinci anlamın, egemenlik kurmayla hiçbir ilgisi yoktur; yeterlilik ve yapabilirlik anlamında yetkinliği dile getirir. İnsan gizilgüçlerinin, insansal yeterliliklerin her alanıyla ilgili olarak kullandığımızda iktidarsızlık, egemenlik kurmak için muhterisçe çabalar gösterme sonucunu doğurur. Bir birey, iktidar sahibi olduğu ölçüde, yani kendi olanaklarını kendi benliğinin özgürlüğü ve bütünselliği temelinde gerçekleştirme yetisine sahip olduğu ölçüde, egemenlik kurma gereksinimi duymayacak, iktidar hırsı beslemeyecektir. Hem otoriter hem de itaatkâr kişiliklerin ortak özelliği her zaman için yetkeye yönelik tutumlar sergilemeleridir. Her ikisi de yetkeye hayrandır ve ona boyun eğme eğilimindedir, ama aynı zamanda kendileri de bir yetke olmak ister, başkalarının kendisine boyun eğmesini ister. Yetke hiyerarşisinde bir gücü temsil etmek için kendinden daha güçlü olana itaat ederler. Güç üzerine inşa edilmiş yetkeci hiyerarşik piramidal düzen tüm kolektif yapının insansal tabanı olan kişilik yapısını da temsil eder. Herkes kendisini güç hiyerarşisindeki yerine göre tanımlar, kimliklendirir ve ona göre davranışlarda bulunur". Böylece kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi organizmacı hiyerarşisi bir bütünlük içinde sürekliliğini sağlar.

Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin 'Güç' ile birlikte kendini gerçekleştirme yönü ise 'Yetke'dir. Fromm'a göre 'Yetke' kavramı bir insanın, mülke, ya da fiziksel niteliklere sahip olması anlamında 'sahip olunan' bir nitelik değil, bir kişinin bir diğeri ile kendisini ondan daha üstün gördüğü bir kişilerarası ilişkiye girmesidir. Bu ilişkinin özü tamamen üstünlük-aşağılık ilişkisidir. Bu üstünlük-aşağılık ilişkisi sevgi, hayranlık ya da minnet gibi içsel yetke öğeleri kaynaklığında olabileceği gibi güç, iktidar, yargı, bilgi, zenginlik, tahakküm gibi dışsal yetke öğelerinin kaynaklığında da ortaya çıkabilir. Birinci tür yani içsel yetkeci egemenlikte, yetke aynı zamanda kişinin kendisini kısmen ya da tümüyle özdeşleştirmek istediği bir örnektir. İkinci durumda, kendi çıkarlarına ters düştüğü halde sömürene boyun eğen kişide, sömüren efendiye karşı kölede nefret, tepki ya da düşmanlık gelişebilir. Ama bu nefret köleyi, kazanma şansı olmaksızın acıların nesnesi haline getirecek çatışmalara yol açmaktan başka işe yaramaz. Dolayısıy-

la, burada yapılacak davranış, nefret duygusunu bastırmak ve hatta bazen onun yerine körü körüne hayranlık duygusu geçirmek yönünde olacaktır. Bunun iki işlevi vardır: acı veren tehlikeli nefret duygusunu yok etmek ve aşağılanma duygusunu hafifletmek: 'Beni yöneten insan böylesine harikulade ya da kusursuz olduğuna göre, ona boyun eğmekten utanmamalıyım. Onunla boy ölçüşemem, çünkü o benden çok daha güçlü, akıllı, iyi, üstün ve yüce'. Böylece itaatkâr köle kişilik kendisi ile yetke gücü bütünleştirerek onun buyruklarını kendi öz buyrukları olarak görmeye başlar. O yetke güç artık kendisi olmuştur ve insan kendisine karşı asla başkaldıramaz". Bu durum kul kompleksi ile Tanrı kompleksinin bütünleşmesi durumudur.

Kişisel Tanrı kompleksi sembolü yetkeci kişiliğin yaşama karşı tutumu, bütün dünya görüşü, coşkusal ve duygusal özlemleriyle belirlenir. Fromm'a göre "yetkeci kişilik, insan özgürlüğünü sınırlayan koşullara bayılır, yazgıya boyun eğmeyi sever. 'Yazgı'nın onun için ne anlama geldiği kendi toplumsal konumuna bağlıdır. Bir asker için sevinerek boyun eğdiği üstünün iradesi ya da kaprisi olabilir bu. Küçük işadamına göre, ekonomik yasalar onun yazgısıdır. Ona göre buhran ve bolluk insan etkinliğiyle değiştirilebilecek bir toplumsal görüngü değil, kişinin boyun eğmek durumunda olduğu daha büyük bir gücün anlatımıdır. Durum piramidin tepesindekiler için de temelde pek farklı değildir. Tek farklılık, bağımlılık duygusunun kendisinde değil, boyun eğilen gücün boyutlarında ve genelliğindedir. Yalnızca insanın yazgısını dolaysız olarak belirleyen güçler değil, genel olarak yaşamı belirliyor gibi görünen güçler de değişmez yazgı olarak algılanır. Savaşların olması, insanlığın bir bölümünün bir diğer bölüm tarafından yönetilmesi de yazgıdır. Çekilen acının her zamankinden az olamayacağı da yazgıdır. Yazgı, felsefi olarak 'doğal yasa' ya da 'insanın yazgısı' olarak, dinsel açıdansa, 'Tanrının iradesi' olarak ve ahlaksal açıdan 'görev' olarak ussallaştırılır". Bu yüzden yetkeci kişilik için karşısında boyun eğmekten başka hiçbir şey yapılamayacak tek şey, daima bireyin dışındaki daha büyük bir güçtür. Bu nedenle yetkeci kişilik geçmişe tapar. Gelecekteki bütün kuşakların omuzlarına konulan ilk günah kavramı, yetkeci deneyimin tipik özelliğidir. Tüm insan başarısızlıkları gibi ahlâk, insanın hiçbir zaman kaçamayacağı bir yazgı haline gelir. Bir kez günah işleyen herkes, demir prangayla sonsuza dek günahına zincirlenmiş demektir. İnsanın kendi yaptıkları, onu yöneten ve asla özgür olmasına izin vermeyen güce dönüşmüştür. Suçluluğun getireceği sonuçlar, pişmanlıkla hafifletilebilir, ama pişmanlık, suçu ortadan kaldıramaz.

Kendi Tanrı kompleksini meşrulaştırmanın/ussallaştırmanın bir aracı olarak dinden, tarihten, doğadan, evrensel akıldan, ulusal bilinçten kutsal

ve mutlak yasalar devşiren bütün otoriter kişiliklerin Fromm'a göre "ortak özelliği, yaşamın, insanın kendi benliğinin dışındaki, çıkarları ve istekleri dışındaki bu gizemli ve belirsiz güçler tarafından belirlendiği inancıdır". Aslında yasalarını sadece kendilerinin bildiği bu gizemli güçlerin belirlediği inancıdır. Bu yüzden öteki insanlar için "olası tek mutluluk, bu güçlere boyun eğmekle elde edilebilir". İnsanın güçsüzlüğü inancı, kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin tezahürü olan otoriter ve totaliter felsefenin temel özelliğidir. Yetkeci kişilik, etkinlik, cesaret ya da inançtan yoksun değildir. Ama ona göre bu nitelikler, boyun eğme özlemi duymayan bir kişi için olduğundan çok farklı anlam taşırlar. Çünkü "yetkeci kişilik etkinliği, etkinliğin yenmeye çalıştığı temel bir güçsüzlük duygusundan kaynaklanır. Bu anlamda etkinlik, kişinin kendisinden daha yüksek bir şey adına edimde bulunması anlamına gelir: Tanrı adına, geçmiş, doğa ya da görev adına". Yetkeci/otoriter kişilik kendi kişisel Tanrı kompleksi ihtiraslarının kul kompleksi meşruiyeti yaratmaktaki eksikliğini çok iyi bildiği için başka insanların kaderi üzerinde "edimde bulunma gücünü üstün güce dayanmaktan alır: Bu güç mutlaklığı, kutsallığı, aşkınlığı, dokunulmazlığı ve üstünlüğü olan bir güçtür".

Kişisel Tanrı kompleksi sembolü yetkeci/otoriter kişilik için "güçsüzlük her zaman suçluluğun ve aşağılığın belirtisidir ve eğer inandığı yetke, zayıflık belirtisi gösterirse, sevgi ve saygısı aşağılama ve nefrete dönüşür. Önce bir başka ve de daha büyük bir güce boyun eğme duygusu geliştirmeksizin, var olan güce saldırmasını sağlayacak 'saldırıcı yetiden' yoksundur. Yetkeci kişiliğin cesareti, temelde yazgısının ya da kişisel 'önder'inin, ya da temsilcisinin kendisi için uygun gördüğü acılara katlanma cesaretidir. En büyük erdemi, acıyı sona erdirmeye ya da en azından azaltmaya çalışma cesaretini göstermek değil, yakınmaksızın acı çekmektir. Yazgıyı değiştirmemek, tersine, yazgıya/kadere boyun eğmek, yetkeci kişiliğin gözünde kahramanlıktır. Yetkeci kişilik, güçlü ve buyurucu olduğu sürece yetkeye inanır, inancı aslında kuşkularında yatmaktadır; kuşkularını hafifletme görevi de yine inancına düşer ve bu yetkeyi besleyen inanç neyse ona inanır yani temelde görececi ve hiççidir (relativist ve nihilisttir).

Daha önce de belirtildiği gibi kişisel Tanrı kompleksi otoriter kişilik özelliklerinin hepsi de tek bir temel dürtüden kaynaklanır. Bu temel dürtü, bir başka kişi üzerinde eksiksiz bir egemenlik kurmak, onu kendi iradesinin çaresiz bir nesnesi haline getirmek, mutlak yöneticisi olmak ve onu istediği şekilde kullanmak dürtüsüdür. Fromm'un ifadesiyle "bu, bir insanın başka bir insanın Tanrısı haline gelmek" tutkusudur. Onu aşağılamak, esir

almak, bu amaca ulaştıran yolları oluşturur, en köklü amaçsa ona öncelikli olarak zihni acı çektirmektir. "Çünkü bir başka insana acı vermekten, onu kendisini koruma yetisinden yoksun bir halde acıya katlanmak zorunda bırakmaktan daha büyük bir güç yoktur. Bu yüzden otoriter kişiliğin en asli ve bariz özelliği bir başka kişi üzerinde tam egemenlik kurmaktan zevk almaktır". Yani başka bir insanın acısından beslenmek, onun acısından haz duymaktır. Daha kötüsü ise acı çektirdiği insanların da acıdan haz/zevk almasını sağlayacak bir din, kader ve itaat inancı yaratmasıdır. Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi örneklerinde de görüleceği gibi hem acının bir haz ve ibadet olarak takdiri ilahi bir cezalandırma (Yahudiler), hem öteki ulusları ve Tanrılarını yenmenin doğurduğu aşağılamanın göstergesi (Roma), hem de acının İsa örnekliğinde olduğu gibi insanlığın tüm günahlarından arınmasının bir vaftiz olma türü (Hıristiyanlık) olarak yüceltilmesinin kaynağı da budur.

Kişisel Tanrı kompleksi doğa Tanrının yeryüzündeki temsilcisi veya örneği olduğu için tıpkı Tanrı gibi asla yanma bir ortak/şerik kabul etmez. Tıpkı Tanrının kutsal egemenlik dini gibi yetkeci/otoriter kişiliğin dünyevi egemenlik dini de asla şirk kabul etmez. Bu nedenle Fromm'un da ifade ettiği gibi "yetkeci kişilikte eşitlik kavramı yoktur. Yetkeci kişilik ya alışkanlıkla ya da amaçlarına uygun düştüğü için bazen eşitlik sözcüğünü kullanabilir. Ama bu kavram, onun coşkusal deneyimlerinin ulaşabileceği alanın dışında bir şeyleri ilgilendirdiğinden onun için gerçek anlamı ya da önemi olan bir sözcük değildir. Ona göre dünya, güçlü insanlarla güçsüzlerden, üstünlerle aşağı insanlardan oluşur. O, güç ve otorite isteklerinden dolayı, yalnızca egemenlik ya da boyun eğme deneyimleri yaşar, hayatında özgürlüğe, eşitliğe ve dayanışmaya yer yoktur". Ona göre hemen hemen her türlü farklılıklar ve kategorik ayrımlar (dini, etnik, ulusal, zenginlik, bilgi, ırk, cinsellik, eğitim vb.) yani kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynakları onun için kaçınılmaz olarak üstünlük ya da aşağılık belirtileridir. Bunlarla ilgili olmayan bir farklılığı düşünemez, hatta farklılığı fark bile edemez. Hayata ve insan ilişkilerine bu şekilde bakış kişisel Tanrı komplekslerinde her ilişkiyi Efendi-Köle ilişkisi bağlamında kurmaya yönetir.

Bu Efendi-Köle ilişkisinin üstün tarafında yer alan otoriter (yetkeci) kişilikler ise bu aşağılık köle insanları yalnız ve yalnız birer araç, Fromm'un kavramı ile "yoğrulacak hamur" durumuna getirmek üzere, diğerlerini kendine bağımlı kılmak ve onlar üzerinde kesin ve sınırsız bir yetke uygulamak için yaşarlar. "Bu yetkeci kişilikte, başkalarını yalnızca katı bir yetkeyle yönetmek güdüsü değil, onları sömürmek, kullanmak, onlardan

çalmak, derilerini yüzmek, kısacası, yenecek yutulacak neleri varsa almak itkisi vardır. Bu insanlar egemen oldukları kişiler üzerinde bedensel acıdan ziyade zihinsel acı çektirmekten hoşlanırlar. Burada amaç, başkalarına etkin bir şekilde acı vermek, aşağılamak, utandırmak ya da onları utanç verici ve aşağılayıcı durumlarda görmektir". Bu yüzden kişisel Tanrı kompleksinin karakter sembolleri olan otoriter ve totaliter kişilikler çoğu kez köleleri üzerindeki egemenliklerini aşırı iyilik, aşırı idealler, aşırı kutsallık veya evrensel bir dini mücadele veya dava şeklindeki tepki oluşumlarıyla örterler. "Çok sık rastlanan meşrulaştırma ya da ussallaştırmalar şunlardır: 'Seni yönetiyorum çünkü senin için en iyi olanı biliyorum, hiç karşı durmadan beni izlemek senin yararına olacaktır'. Ya da, 'Ben öylesine harikulade ve eşsizim ki, diğer insanların bana bağımlı olmasını istemeye hakkım var' veya 'temsil ettiğim dava ve misyon o kadar büyük ve kutsal ki bana tabi olmak senin için büyük bir ayrıcalıktır'. Ayrıca egemenliği mihnete dönüştürme ve sömürme eğilimlerini örten diğer bir ussallaştırma da şudur: 'Senin için çok şey yaptım, şimdi senden istediğim şeyi almaya hak kazandım'. Otoriter egemen itkilerin daha da saldırgan türleri, çoğu kez şu iki şekilde ussallaştırılır: 'Başkaları bana zarar verdi, benim onlara zarar verme isteğim, onlara karşılık vermekten başka bir şey değildir' ya da 'Kendimi ve dostlarımı gelecek zararlara karşı korumak için, önce ben saldırıyorum', 'en iyi savunma saldırıdır' gibi". Tüm bu kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi meşrulaştırmanın örnekleri Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi bölümlerinde daha detaylı olarak görülebilir.

Köle ile efendi, otoriter kişilik ile tabi kul, yetkeci egemen ile pasif uyumcu kişiler arasındaki ilişki tamamen bağımlılık ilişkisidir. Egemen kişi tabi kişiye yani egemenlik ilişkisinin öznesi nesnesine bağımlıdır. Egemen otoriter kişilik, yönettiği kişilere gereksinim duyar, hatta Fromm'a göre "onlara ölesiye gereksinim duyar". Çünkü "kendi güçlülük ve egemenlik duygusu bir başka kişinin efendisi olduğu olgusundan kaynaklanmaktadır. Yönetilenler ise bireyin o dayanılmaz yalnızlık ve güçsüzlük duygularından kaçmalarına yardım ettiği için otoritelere mutlak itaat içine girerler". İşte insanlığın kişisel Tanrı kompleksi tekebbür ilişkisinden kolektif Tanrı kompleksi tahakküm ilişkilerine ve onun doğurduğu kul komplesi doğaya geçiş adımı da böylece atılmış olur.

Kolektif Tanrı kompleksi içinde kul kompleksi ile tahakküm hiyerarşisine itaat etmeyi kader ve zorunluluk olarak anlayan bu itaatkâr köle kişiler, Fromm'a göre "yalnızlık ve önemsizlik korkusuyla dopdolu olduğu için kendilerini ödünleyici özellik gösteren önemlilik ve kusursuzluk duygu-

larıyla örtülü bu kolektif birliklere ve otoritelere sığınırlar. Birey kendisini olumsuz anlamda 'özgür' hisseder, yani, yabancılaşmış, düşmansı bir dünya karşısında kendi beniyle yapayalnızdır. Bu durumda, 'kişinin kendisinin, bu talihsiz yaratığın doğuştan getirdiği o özgürlük yeteneğini elden geldiğince çabuk ellerine teslim edeceği bir kimse bulmaktan daha ivedi bir gereksinmesi yoktur". Böylece kolektif Tanrı kompleksi bütünlük/toplum/cemaat/ulus/din/ideoloji "zorunlu/kader egemenlik doğası" ile kendisine köle arayan kişisel Tanrı kompleksleri ile "gönüllü kulluk doğası" ile kendisine efendi arayan kul komplekslerinin özlemle buluştukları bir birlik olur.

Korkmuş veya korkutulmuş birey, kendisini bağlayacak bir kimse ya da bir topluluk arar; artık kendi bireysel beni olmaya dayanamaz ve panik içinde ondan kurtulmaya, bu yükü, yani benliğini yok ederek sığındığı bir kolektivite içinde yeniden güvenlik duymaya çabalar. Bu itaatkâr kolektif kölelerin tek bir amacı vardır: bireysel benden kurtulmak, kendini kolektivite içinde kaybetmek veya Fromm'un tabiriyle "özgürlük yükünden kurtulmak". Bu amaç, bireyin ezici ölçüde güçlü olduğunu sandığı bir kişi ya da topluluğun gücüne boyun eğme arayışı içinde bulunduğu kriz, çatışma, kaos veya savaş dönemlerinde çok daha güçlü ve belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Yahudi, Roma, Hıristiyanlık hatta tüm insanlık tarihinin savaşlardan ibaret olmasının nedeni de budur. "Bu kolektiviteye sığınma ile insan önemsizlik ve yalnızlık duygusunu çok önemli ve güçlü bir özne için nesneleşerek örter". Eğer bu nesneleşmenin nesneleri çoksa önemlilik ve itaat duygusu daha da artar. Hele hele bu itaat duygusunu meşrulaştıracak otoriter liderin egemenlik ihtirası çok güçlü ise itaatin ihtirası daha da artar. Kendini hem milyonlarca nesne ile hem de çok güçlü bir liderle özdeşleştiren güçsüz ve önemsiz kişi bu bütünlüğün parçası olmaktan dolayı tüm zaaflarını örtmüş olacağı gibi güvenlik de kazanacaktır. Fakat "hep, daha fazla ödemek durumunda kalır ve efendisine borç ödeyen köle gibi, ödediklerinin karşılığı olan iç huzuruna ve dinginliğe hiçbir zaman kavuşmaksızın her geçen gün daha da fazla borca girer": İtaat borcu, iyilik borcu, vergi borcu, uyum borcu, yazgı/kader borcu, mihnet borcu, eşitlik borcu. Çünkü evrensel yasa gereği zayıflar güçlülere borçlu doğar, borçlu yaşar ve borçlarını ödemeden de ölürler.

Kolektif Tanrı kompleksinin yarattığı kul kompleksi doğası gereği borçlu itaatkâr köle, bireysel benliğinin yok edilmesi ve bu yolla dayanılmaz güçsüzlük duygusunun yenilmesi için kendisi dışında ve kendisinden daha büyük ve daha güçlü bir kolektif organizmacı hiyerarşik bir bütünün parçası haline gelmeyi, onun içinde erimeyi ve ona bir hiç olarak katılmayı ar-

zular. Bu güç, bir kişi olabilir, bir kurum, Tanrı, ulus, bilinç, ideoloji, parti, mezhep, cemaat ya da ruhsal bir zorlanım olabilir. Sarsılmaz şekilde güçlü, sonsuz ve görkemli olduğu sanılan bir gücün parçası haline gelmekle kişi onun gücüne ve görkemine katılmış olur. Kişi kendi benliğini bütüne teslim eder, benliğinin bütün güçlerini, iradi bütün yetilerini, akli ve ahlaki bütün ilkelerini ve insani onur, erdem, haysiyet ve şahsiyet değerlerini reddeder. Fromm'un da belirttiği gibi "bir birey olarak bütünselliğini yitirir ve özgürlüğünden vazgeçer; ama içine karıştığı güce katkıda bulunmakla yeni bir güvenlik ve yeni bir gurur/kimlik/kişilik kazanmış olur. Kuşku işkencesine karşı da bir güvenlik kazanmıştır. İtaatkâr bu köle kişilik, efendisi kendisi dışında bir yetke de olsa, efendiyi, bilinç ya da ruhsal zorlanım olarak içselleştirmiş de olsa, karar vermekten kurtulmuştur, kendi beninin yazgısı için nihai sorumluluğu üzerinden atmıştır, dolayısıyla ne karar alacağı konusunda kuşku duymaktan da kurtulmuştur. Ayrıca kendi yaşamının anlamının ne olduğu ya da 'kendisinin' kim olduğu kuşkusundan da kurtulmuştur". Artık tüm bu sorular, kendisini bağladığı ve bağımlı kıldığı kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi güçle olan ilişkisi çerçevesinde, onun belirlediği şekilde ve izin verdiği ölçüde yanıtlanacaktır. Yaşamının anlamı ve kendi benliğinin kimliği, benliğini içine kattığı bu büyük bütün tarafından saptanır. O, artık bireysel benliği yok olmuş kolektif benlik sahibi olmuştur. Bireysel akıl ve ahlak gitmiş yerine kolektif akıl ve ahlak gelmiştir. Artık her şey kolektivite için ve kolektivite içindedir.

Bizim kolektif Tanrı kompleksi olarak tanımladığımız bu durumu Fromm, "Kolektif Narsizm" veya "Küme/Grup Narsizmi" olarak açıklamaktadır. O'na göre "kolektif narsizm, bir insanın özne olarak kabul ettiği bir topluluğun nesnesi olmayı gönüllü olarak kabul etmesidir. Kolektif narsizmde, nesne birey değil de bireyin bağlı olduğu küme olduğu zaman, birey bunun bütünüyle ayırdında olabilir ve hiçbir kısıtlama getirmeksizin bunu dile getirebilir. 'Benim ülkem', 'Benim ulusum', 'Benim dinim' 'en harika, en kültürlü, en güçlü, en barışsever, en iyi olandır' savı kesinlikle yanlış görünmez; tam tersine, yurtseverlik, inanç ve bağlılık anlatımı gibi bir izlenim uyandırır. Aynı zamanda gerçekçi ve ussal bir değer yargısı olarak da görünür, çünkü bu yargıyı aynı kümenin birçok üyesi paylaşır. Bu görüş birliği, vehimi gerçekliğe dönüştürmeyi başarır; çünkü çoğu insan için, gerçekliği genel görüş birliği oluşturur; gerçeklik mantığa ya da eleştirel irdelemeye dayanmaz". Gerçek, vehmin gücü karşısında ona teslim olur.

Kolektif Tanrı kompleksinin kaynağı olan kolektif narsizmin ilk işlevi kolektivitenin dayanışmasını ve birliğini ilerletir ve kişisel Tanrı komplek-

sini yaratan narsist önyargılara seslenerek onları yönlendirmeyi kolaylaştırır. İkinci olarak, kolektivitenin üyelerine, özellikle de kendilerini kıvançlı ve değerli hissetmek için başka birkaç gerekçesi daha olanlara doyum sağlayan bir öğe olarak son derecede büyük önem taşır. Bir kişi, topluluğun en berbat durumda, en yoksul, en az saygı duyulan üyesi olsa bile, 'Ben dünyadaki en harika grubun bir parçasıyım. Gerçekte bir solucan olan ben, bu kümeye ait olmakla bir dev haline geliyorum' duygusu, o kişinin bu aşağılık durumunu ödünler ve kul kompleksi doğasını meşrulaştırır. Kolektif narsizmin düzeyi, yaşamda gerçek doyumun bulunmamasıyla doğru orantılıdır. Yaşamını daha çok haz içinde geçirebilen toplumsal sınıflar, bütün maddi ve kültürel alanlarda kıtlık çeken ve doludizgin can sıkıntısı içinde bir yaşantı sürdüren aşağı orta sınıflar gibi toplumsal sınıflardan daha az bağnazdırlar. Bu nedenle Fromm'a göre önyargılara dayalı "bağnazlık, kolektif narsizmin en önemli ve ayırıcı niteliğidir. Önyargıcı bağnazlıkları birey olarak kendileriyle ilgili olmaktan çok gruplarıyla ilgili olan kişiler bireysel narsistler kadar duyarlıdırlar ve toplulukta açılan herhangi bir yaraya, gerçek olsun, imgesel olsun, öfkeyle tepki gösterirler. En azından, daha yoğun olarak ve kuşkusuz daha bilinçli olarak tepki gösterirler. Bir birey, akıl yönünden çok hasta olmadığı sürece, kendi kişisel narsistlik imgesi hakkında en azından birtakım kuşkulara sahip olabilir. Ama kolektif narsizmin üyesinde böyle kuşkular yoktur, çünkü onun narsizmi çoğunlukça paylaşılır".

Kolektif narsizm, kişisel narsizmlerin üstünü örten hatta onlara büyük bir kahramanlık ve yücelik değeri atfeden bir ahlaki bütünlüktür. Kolektif narsizmin egemen olduğu kolektif Tanrı kompleksi toplumlarında birbirlerinin toplu narsizmine meydan okuyan gruplar arasındaki çatışma durumunda, bizzat bu meydan okuma, bu kümelerin her birinde yoğun düşmanlık uyandırır. Kişinin kendi kolektif narsistlik imgesi en yüksek noktaya çıkarılırken, karşıt grubun değersizleştirilmesi en alt düzeye indirilir. Kişinin kendi kolektivitesi, insanlık onurunun, dürüstlüğün, ahlâkın ve hakların savunucusu durumuna gelir. "Öteki" gruplara şeytanca nitelikler verilir; öteki grup haindir, acımasızdır, zalimdir ve temelde insanlık dışıdır. Kolektif narsizmin simgelerinden birisinin, örneğin bayrağın, dinin, imparatorun, başkanın kişiliğinin çiğnenmesine halk öylesine yoğun bir köpürme ve saldırganlıkla tepki gösterir ki, önderler güttükleri savaş siyasetinde bile seve seve desteklenir. Bu nedenle "kolektif narsizm, insan saldırganlığının en önemli kaynaklarından birisidir; ama bütün öteki savunucu saldırganlık biçimleri gibi bu da yaşamsal çıkarlara yönelik bir saldırıya gösterilen bir tepkidir".

Kolektif narsizm, öteki savunucu saldırganlık biçimlerinden ayrılır; çünkü yoğun özseverlik, kendi başına, marazî bir olgudur. Aynı dinden veya soydan olmalarına rağmen yaşanan birçok savaşların ve büyük insan katliamlarının kaynağında da grup narsizminin hatırı sayılır bir rol oynadığına kuşku yoktur. Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi bölümlerinde de görülebileceği gibi insanlık tarihinin en acımasız katliamları, savaşları ve entrikaları bu kolektif narsizmin ürettiği dost-düşman algısı üzerinden olmuştur. Kolektif Tanrı kompleksinin kaynağı olarak kolektif narsizmin insanların kişisel Tanrı kompleksi davranışlarını güdülediği, dost-düşman ayrımına dayanan sürekli savaş halinin aklı ve ahlakı askıya aldığı, kolektif amaç, dava ve misyona ulaşmak için her vasıtanın meşru ve mübah görüldüğü bu tarihi örneklerden de anlaşılacağı üzere aynı din içinde bile farklı ırklara, dillere, elçilere, mezheplere tabi olmanın verdiği kolektif narsizm çatışmaları çok daha şiddetli yaşanmıştır: Kolektif Tanrı kompleksi doğa olan grup narsizmi geldiğinde ilk başta akıl ardından da ahlak yok olup gider. Freud'un ifadesiyle "biz ve onlar, dostlar ve düşmanlar arasındaki ayrım fazlasıyla önemsiz ayrıntılardan beslenip büyük dünya savaşlarını bile ateşleyebilir: "Bu, küçük farkların büyük narsizmidir". Farklar küçüldükçe savaşlar büyür.

İnsanlarm mensubu bulunduğu grubu gerçekle uyumlu olmayıp vehimlere dayalı bir biçimde yüceltmesi ve idealize etmesi, bireysel narsizmin benliğin sosyal veçhelerine yayıldığı durumlarda, kendi kimliklerini, aidiyetlerini ve içinde yer aldığı toplulukları yere göğe sığdıramamasının sonucu olarak kişisel Tanrı kompleksi doğa da uyanışa geçerek kendini "seçilmişler arasına dahil olmuş ve hakikat yeleğini giymiş kişi" olarak tanımlamalar başlar. Bağnazlığın ve kesin inançlılığın kaynağı da burasıdır. Hakikati sadece kendilerinin temellük edip temsil ettiğine inanan bu kolektif narsizmin esiri insanlar endişe ve anlamsızlıktan kaçarak sığındıkları ve orada bir teselli buldukları bu kolektiviteleri "Tanrı gibi" olmak adma yüceltip kutsallaştırır. Çünkü kendi kişisel Tanrı kompleksi narsizmlerini doyuma ulaştırmanın tek yolu onlardan daha aşkın ve daha yüce bir değerin temsilcisi olma iddiaları olacaktır. Bir grubun narsistik yüceltimi, gerçekte zayıf ve tehdit altındaki insan benliğini korumak için yaratılmış kolektif bir terapi programı gibidir. İnsanlar, doğru yolda olduklarına inanmak ister ve bu yüzden grubun ortak kimliğine narsistik yatırım yaparlar. Kişi kendi grubunun biricik ve özel olduğuna inanmakla, kendi seçilmişliğini ve biricikliğini de tescil eder. Aidiyetleri, mensubiyetleri onları insan ilişkilerinden uzaklaştıran acımasız kötü bir dünyada birer sığınak işlevi görür, dış dünyanın tehditlerine karşı kırılgan benliklerini koruma altına alarak

tahdit ederler. Bu nedenle Fromm'un da ifade ettiği gibi kolektif narsizm, kişinin kendi grubuna ve o grubun ilke ve değerlerine sorgusuz sualsiz bir itaat, sadakat ve beğeniyle bağlanmasını ve eleştirel tutumların düşmanlık ve ihanet olarak algılanmasını ifade eder. Kolektif narsizm içindeki toplumsal yapılar kendilerini seçilmiş, mükemmel ve üstün olarak tanımlarken dışarıda kalanları da lanetli ve aciz düşmanlar olarak algılarlar. 'Bizim iddia ve doğrularımız, diğerlerinin doğrularını belirler' diye düşünür. Narsistik grubun üyesi, 'eğer kendi grubumdan olan insanlara yardım edersem, bu beni daha iyi bir insan yapar' diye fikir yürütür ve böylece grup-içi dayanışma, diğer gruplarla dayanışmanın önüne geçer. Bu yüzden kolektif narsizm, tekebbür içindeki tahakkümcü kendilik imgesine bir saldırı algıladığında, öfke ve saldırganlıkla mukabele eder ve grup tek bir organizma, tek bir beden gibi hareket etmeye başlar. Kolektif Tanrı kompleksi içindeki narsist bir grubu ayakta ve diri tutan şey kendisine düşman olarak kabul ettiği "öteki" grupların varlığıdır. "Öteki" grupların varlığı dışarıdakileri düşman ilan ederken içeride olup da kolektif narsizmin değerlerine mutlak sadakat beslemeyenleri de "hain" olarak damgalar.

Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihlerinin ışığında daha detaylı incelenecegi gibi bu kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğa, insanın bir mutlak veya kutsal olana yönelim çerçevesine duyduğu asli gereksinmenin yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Tüm kolektif Tanrı kompleksini yaratan kul kompleksi insan doğasındaki bu zaaf "adanmışlık arzusudur". İnsanın yönelim çerçevesine duyduğu gereksinim gerçeği, gerek siyasal, gerek dinsel, gerekse başka nitelikte öğretilerin, insanları kolaylıkla büyüsü altına almasıdır. Bunun yanıtı, önderlerin aşılama gücünde ve insanın aşılanabilirliğinde yatar. Tutarlı bir yönelim çerçevesine duyduğu gereksinme böylesine yaşamsal önem taşımasaydı, insan belki de bu denli kolay kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine aşılanmazdı. Bu durum Fromm'un ifadesiyle "bir düşünce, inanç veya ideolojinin, bütün sorulara yanıt verdiğini ne denli çok ileri sürerse, o denli de çekici, o denli Tanrısal olduğunu gösterir ki usdışı, hatta düpedüz delice düşünce sistemlerinin bu denli kolayca insanların zihinlerini çelebilme nedeni de burada saklıdır".

Fromm'a göre "insanın doğası için sadece bir eylem kılavuzu olarak harita yeterli değildir; insan, kendisine nereye gideceğini söyleyen bir ereğe de gereksinme duyar. İçgüdüsel belirlenmeden yoksun olan ve gidebileceği birçok yönü tartıp dökmesine olanak veren bir beyne sahip olmasına rağmen insan, bir kesin adanmışlık hedefine gereksinme duyar; bütün uğraşlarının odak noktası ve bütün etkin değerlerinin, yalnız açıkça dile

getirilmiş değerlerinin de değil, temeli olacak bir adanmışlık hedefine gereksinme duyar. Böylesi bir adanmışlık hedefi, insanın güçlerini bir yönde toplar; insanı, her türlü kuşkuyu ve güvensizliği içinde barındıran yalıtılmış varlığının ötesine yükseltir; yaşama anlam kazandırır; insan, yalıtılmış benliğinin ötesindeki bir ereğe kendini adamakla, kendisini aşar; mutlak benmerkezcilik hapishanesinden çıkar; insanın kendini adadığı hedefler değişir. İnsan bu adanmışlık ihtirası ile çocuklarını öldürmesini gerektiren bir puta ya da çocukları korumasını gerektiren bir ülküye adanmış olabilir; yaşamın geliştirilmesine ya da yıkılmasına adanmış olabilir; servet yığma, güç kazanma, yıkım ereğine yada sevme, üretken ve yürekli olma ereğine adanmış olabilir. En birbirine benzemez ereklere ve putlara adanmış olabilir; ama adanmışlık hedeflerindeki farklılık çok büyük önem taşısa bile, bizzat kendini adama gereksinmesi, bu gereksinmenin nasıl yerine getirildiğine bakmaksızm giderilmek istenen birincil, varoluşsal bir gereksinmedir". İnsanın varoluşsal bir gereksinmesi olan adanmışlık doğasının kaynağında dört temel doğal güdü veya ayırdmda olma bilinci vardır: Köklülük, birlik, etkililik ve tutkuların ruhsal doyumu.

İnsanın varoluşsal bir gereksinmesi olan adanmışlık doğasının kaynağında öncelikli olarak 'köklülük' arayışı vardır. Fromm'a göre, insan, ruhsal olarak cennetten fiziksel olarak da annesinden ayrılırken göbek bağı kesildiği zaman bile, ayrılığı ortadan kaldırmak, annesine geri dönerek tekrar bağlanmak ya da mutlak korunma ve güvenlik sağlayan yeni bir durum (cennet veya anne) bulmak için derin bir çılgınlık ve sonsuz bir arayışla varlığım sürdürür. Ne var ki, cennete giden yol, insanın biyolojik, özellikle de nörofizyolojik yapısı tarafından kapatılmıştır. İnsanın yalnız bir tek seçeneği vardır: geri dönmek için duyduğu yoğun istekte diretmek ve bunu anneye veya devlet, vatan, toprak, doğa, Tanrı, ulus, cemaat, bürokrasi gibi cennetin/annenin simgesel karşılıklarına olan simgesel bağımlılıkla karşılamak ya da ileriye yönelmek ve kendi çabalarıyla, insanların kardeşliğini duyumsayarak, kendisini geçmişin gücünden kurtararak dünyada yeni kökler bulmak. Ayrılmışlığının ayırdında olan insan, öteki insanlarla yeni bağlar kurmaya gereksinme duyar; bizzat akıl sağlığı buna bağlıdır, insan, dünyayla güçlü duygusal bağlar kurmaksızın, mutlak yalıtlanmışlığın ve yitikliğin acısını çekecektir. Ama insan, farklı ve kavranabilir yollarla, kendisi ile başkaları arasmda bağlantı kurabilir. Başkalarını sevebilir, bu ise bağımsızlık ve üretkenliğin var olmasını gerektirir ya da eğer özgürlük duygusu gelişmemişse, ortak-yaşamsal olarak, bir başka deyişle, onların bir parçası olarak veya onları kendisinin bir parçası yaparak, başkaları ile kendisi arasmda bağlantı kurabilir. Kişi, bu ortak-yaşamsal ilişkide, ya baş-

kalarını denetlemek (sadistlik) ya da onlar tarafından denetlenmek (mazoşistlik) için uğraşır. Gerek sevgi, gerekse ortak-yaşam yolunu seçemezse, sorunu yalnızca kendisiyle ilişki kurarak (narsizm/özseverlik) çözebilir; o zaman kişinin kendisi dünya haline gelir ve 'kendisini sevmek'le dünyayı sevmiş olur. Bu, bağlantılılık gereksinmesine yanıt vermenin en sık görülen ama en tehlikeli bir biçimidir. Bu sorunu çözmenin son ve kıyıcı bir biçimi, çoğunlukla aşırı tekebbür içindeki tahakküm arzusu ile kaynaşmış olarak başkalarını yönetmeye ve kontrol etmeye duyulan büyük istektir. Çevresinde hiç kimse bulunmazsa, başkalarından korkması gerekmez, kendisi ile onlar arasmda bağlantı kurmak da gerekmez. Dünyayı mahvederek, dünya tarafından ezilmekten kurtulmuş olur. Ötekileri lanetleyerek kendisini kutsamış olur ve köksüzlük sorununu çözmek için bir kolektif Tanrı kompleksi cennetin/annenin kucağma sığınır, göbeğine bağlanır.

İnsanın varoluşsal bir gereksinmesi olan adanmışlık doğasının kaynaklarından önemli bir doğa da anne olarak simgeleyip köksüzlük sorunu çözdüğü bir kolektif Tanrı kompleksi bütünlük içinde birlik duygusuna ulaşmaktır. İnsan kendi içinde ve dışarıdaki doğal ve insan dünyasıyla bir birlik duygusu oluşturamasaydı, insandaki varoluşsal çatlak dayanılmaz olurdu. Sadece cennetten değil dünyadan da kovulmuş olurdu. Fromm'a göre bu varoluşsal birliği yeniden kurmanın birçok yolu vardır. İnsan, uyuşturucu ilaçlar, cinsel aşırılıklar, oruç tutma, dans etme ve çeşitli kültürlerde bol bol bulunan başka kuttörenler gibi araçların aracılık ettiği kendinden geçme ya da yoğun doyum durumları yaratarak bilincini uyuşturabilir. Yitik uyumu yeniden elde etmek için kendini hayvanlarla özdeşleştirmeye de uğraşabilir; birlik arayışının bu biçimi, birçok dinin özünü oluşturur. İnsanlar bütün enerjileri yıkım, güç, ün ya da mal-mülk tutkusu gibi yiyip bitirici bir tutkuya bağlayarak da birlik kurabilirler. Kişinin kendi içinde birliği yeniden sağlamaya yönelik bütün bu girişimlerinin amacı, kişinin usunu uyuşturması anlamında, 'kendini unutmak'tır. Bu trajik bir girişimdir. Çünkü kendinden geçmede ve sarhoşlukta olduğu gibi ancak kısa bir süre başarıya ulaşır ya da nefret ve güç tutkusunda olduğu gibi kalıcı olsa bile, insanın insanlığından götürür, onu başkalarından yabancılaştırır, yargı gücünü çarpıtır, bir başkası kötü ilaçlara ne kadar bağımlıysa onu da bu belirli tutkuya o kadar bağımlı hale getirir.

Fromm'a göre, insanın insanlığını sakatlamaksızın başarıya ulaşabilecek bir tek birlik yaklaşımı olmuştur. Böyle bir girişim, insanın bir uygarlık geliştirdiği dünyanın bütün bölgelerinde (Çin, Hindistan, Mısır, Filistin, Yunanistan) M.Ö. birinci bin yılda yapıldı. Bu kültürlerin topraklarından

fışkıran büyük dinler, insanın, bir gerçek olan çatlağı ortadan kaldırmaya yönelik trajik bir çabayla, usu ortadan kaldırmakla değil, insan usunu ve sevgisini eksiksiz biçimde geliştirerek birliği gerçekleştirebileceğini öğretiyordu.Taoculuk, Budacılık, Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki ayrılıklar büyük olmakla birlikte, bu dinlerin bir tek ortak ereği vardı: hayvan varoluşuna geri dönerek değil, eksiksiz biçimde insan olarak biroluş (kendi içinde biroluş, insan ile doğa arasındaki biroluş ve insan ile öteki insanlar arasındaki biroluş) deneyimine ulaşmak. Yirmi beş yüzyıllık kısa tarihsel dönemde, insan, bu dinlerin ortaya attıkları ereği gerçekleştirme yolunda büyük ilerleme kaydetmiş gibi görünmemektedir. Göründüğü kadarıyla, insanın ekonomik ve toplumsal gelişmesinin kaçınılmaz yavaşlığı ile toplumsal işlevi insanları egemenlik altında tutmak ve kullanmak olanların bu dinleri kendi amaçları için kullanmaları gerçeği bir araya gelince bunun nedeni açıklık kazanmaktadır. Bu nedenlerin örnekleri Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi anlatıları bölümünde daha detaylı görülecektir.

İnsanlarda kolektif ve evrensel Tanrı kompleksine kaynaklık eden "birlik tutkusu" bütün bütüne ortadan da kalkmadı; bütün dinlerin gizemcileri arasında ve ideolojiler arasında 'kurtuluş' söylemleri gelişti. Kurtuluşu gerçekleştirmenin geriye ve ileriye dönük yolları konusundaki seçenek, yalnızca toplumsal-tarihsel bir seçenek değildir. Her birey aynı seçenekle karşı karşıya kalır; geriye dönük çözümü seçmiş olan bir toplumda bu çözümü seçmeme konusunda bireyin sahip olduğu özgürlük gerçekten azdır. İnsanın, insan olmak ve Tanrı gibi olmak arasındaki varoluşsal çatlağı sorununun yeni çözümü, çağdaş sibernetik toplumuna özgüdür: kendi toplumsal rolüyle özdeşleşmek; çok az hissetmek, benini bir nesneye indirgeyerek kendini yitirmek; böylelikle varoluşsal çatlağın üzeri örtülür, çünkü insan toplumsal örgütlenmesiyle özdeşleşir ve bir kişi olduğunu unutur; bir 'birisi', bir 'kişi-dışı' haline gelir. O insan bir 'olumsuz kendinden geçiş' içindedir; 'insan' olmaktan, bir 'kişi' olmaktan çıkıp bir nesne haline gelerek kendini unutur. "Tanrı gibi" olmak ihtirasıyla başladığı yolun sonunu "nesne gibi" olmakla tamamlar.

İnsanın yabancı ve ezici bir dünyada bulunduğunun ayırdında olması ve bunun sonucunda sahip olduğu güçsüzlük duygusu, onu kolayca ağırlığı altına alabilirdi, insan kendisini bütünüyle edilgin bir kişi, salt bir nesne olarak algılasaydı, kendi istenci, kimliği konusunda duygudan yoksun olurdu. İnsanın bunu ödünlemesi için, bir şeyler yapabilme, birisini harekete geçirebilme, 'etkili' olabilme duygusu kazanması gerekir. Etkili bir kişi, bir şeyler yapma, etkileme, başarma yeteneğine sahip olan kişidir.

Bir şeyleri etkileyebilmek, kişinin güçsüz olmadığını, canlı, işleyen bir insan olduğunu belirtir. Etkileyebilmek demek, yalnızca etki altında kalmak değil, etkin olmak; yalnızca edilgen değil, etkin olmak demektir. Son çözümlemede bu, 'kişinin varlık kanıtı'dır. İlke şöylece belirlenebilir: Varım, çünkü etkide bulunuyorum.

İnsan, hayata ve kadere etkide bulunabilmek için öncelikli olarak tutkularının ruhsal doyumunu sağlamak zorundadır. İnsan, varlığını sürdürmek için, bedensel gereksinmelerini gidermek zorundadır ve insanın içgüdüleri, onu, varlığını sürdürmesinin yararına hareket edecek biçimde yönlendirir. Eğer insanın davranışını büyük ölçüde içgüdüleri belirleseydi, insan hiçbir özel yaşama sorunuyla karşılaşmazdı. İnsan açısından, tek başına organik dürtülerinin doyurulması onu mutlu kılmaz ve akıl sağlığını güvence altına almaz. İnsanın sorunu, ilkönce fiziksel gereksinmelerini gidermek de değildir. Karakter-kökenli tutkular, insanın varoluşunun ta başından beri vardır ve zaman zaman, insanın organik dürtülerinden bile daha güçlüdür. Bireysel ve kitlesel davranışa göz atıldığı zaman organik dürtüleri doyurma arzusunun, insan güdülenmesinin yalnızca önemsiz bir kısmını oluşturduğu görülür. İnsanın en önemli güdüleri, onun ussal ve usdışı tutkularıdır: sevgi, sevecenlik, dayanışma, özgürlük ve doğruluk uğraşlarının yanı sıra denetleme, boyun eğdirme, yıkma dürtüsü; özseverlik, açgözlülük, kıskançlık ve hırstır. Bu tutkular aynı zamanda insanın kişisel Tanrı kompleksi doğasını da besleyen kaynaklardır. Fromm'a göre "bu tutkular, insanı harekete geçirir ve heyecanlandırır; bu tutkular, yalnızca düşlerin değil, bütün dinlerin, efsanelerin, tiyatronun, sanatın kısacası, yaşamı anlamlı ve yaşanmaya değer kılan her şeyin de kaynağıdır. Bu tutkuların güdülediği insanlar, yaşamlarını tehlikeye atarlar. Tutkularının gerektirdiği ereğe ulaşmayı başaramadıkları zaman intihar edebilirler. İnsan ister nefret, isterse sevgi tarafından yönlendirilsin, insan tutkusunun gücü aynıdır".

Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi bölümünün de ana konusunu oluşturan insanların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi tohumlarının doğmasını, büyümesini ve meyve vermesini sağlayan topraklar tamamen büyük bir "öngörülemezlik" yasasının etkisi altındadır. Kardeşleri arasındaki en yetersiz çocuk olarak görülen Davut'un büyük Yahudi krallığının kuruculuğuna yükselmesi; sıradanlığın merdivenlerinden çıkıp Tanrılık makamına yükselen Sezar, Caligula, Nero, Comodos gibi Roma imparatorlarının hikâyeleri; İsa'yı yok edip Müjdenin bittiğini düşünenler karşısında binlerce İsa'nın onun misyonunu yeryüzüne yaymasının başarıları hep bu tarihin "öngörülemezlik" yasasının ürünüdür. Çünkü insan, hiçbir zaman,

yaşamının bir döneminde, birçok olası olay ya da deneyimin uyardığı temel bir değişikliğin olanaklı olamayacağı biçimde belirlenmemiştir. İnsandaki kendi kaderini ve başkalarının kaderini değiştirme doğası, hiçbir zaman tam olarak ölü durumda değildir ve bu gizilgücün ortaya çıkmayacağı hiçbir zaman ileri sürülemez. Sadece Tanrı parçacığı tohumu toprağı yaracağı anı beklemektedir. Bu yüzden en pasifist insanın en büyük devrimci, en sıradan insanın büyük bir imparator veya kral olması sadece tohumun doğasındaki ve toprağındaki şartların öngörülmezlik tahrikine bağlıdır. Fromm'a göre "insanlık tarihindeki büyük dönüşüm ve değişimlerin meydana gelebilmesinin nedeni" de budur. O'na göre "bu yasanın en etkileyici kanıtım tarih sunmaktadır. En kötü huylu toplumlarda bile, insan varoluşunun en yüksek biçimini cisimleştiren seçkin kişiler her zaman vardır. Bunlardan bazıları, insanlığın sözcüleri, 'kurtarıcıları' olmuşlardır; bu kişiler olmasaydı, insan ereğini gözden kaybedebilirdi, başka erekleri ise hiç bilmezdi. Bunlar, Yahudi efsanesinin her kuşaktaki otuz altı doğru insan olarak adlandırdığı ve varlıklarıyla insan soyunun varlığını sürdürmesini güvence altına alan kişiler gibidir".

İnsan, yaşamının anlamsızlığını aşmaya yönelik girişiminde, serüven aramaya, insan varoluşunu kısıtlayan sınırın ötesine bakmaya, hatta bu sınırı geçmeye sürüklenir. Doğasındaki Tanrı parçacığı tohumun hikmetinin hükmü de budur. Büyük erdemleri ve büyük kötülükleri, yaratma kadar yıkmayı da, böylesine heyecan verici ve çekici kılan doğa da budur: Sınırı geçme tutkusu. İnsanlık tarihinde gözlemlenen tüm bu "insan varoluşunu kısıtlayan sınırın ötesine bakmaya, hatta bu sınırı geçmeye sürüklenen" insanlara "kahraman" diyen Fromm, onları "korkuya ve kuşkuya yenik düşmeksizin sınıra gidecek yürekliliğe sahip kişiler" olarak tanımlar. Bizim kişisel Tanrı kompleksi kaynağı olarak ifade ettiğimiz Tanrı parçacığını "insanm içindeki kayıp merkez" olarak ele alan Fromm'a göre; "ortalama insan, kahraman olmaya yönelik başarısız girişimiyle bile bir kahramandır; ona, yaşamına bir anlam kazandırma isteği ve yaşammın sınırlarına doğru gidebildiği kadar gitme tutkusu yön verir. Bireyler, yaşamlarına anlam kazandırma iddiasında bulunan hazır kalıpları kendilerine sağlayan bir toplumda yaşarlar ve bu hazır kalıplara uymaya zorlanırlar. Ne var ki, çoğu kişi için bu telkin bilinçli düzeyde işe yaramakla birlikte, bu kişiler gerçek bir anlamlılık duygusu kazanmazlar, kendi içlerindeki kayıp merkezi karşılayamazlar". Aşılanan kalıplar iyice aşınır ve giderek artan bir sıklıkla, başarısızlığa uğrar. Bu ayrımın uygun biçimde değerlendirilebilmesi için, bir kişinin kutsal olarak adlandırdığı şeyin ille de öyle olması gerekmediği anımsanmalıdır. Örneğin Hıristiyanlık kavramları ve simgeleri, kiliseye gi-

denlerin çoğundan tutkulu bir katılım görmemekle birlikte, kutsal sayılır; öte yandan, gerçek adanmışlık nesneleri olan doğayı fethetme, ün, güç ve para uğraşları, kutsal olarak adlandırılmaz, çünkü bunlar açık bir dinsel sistem halinde bütünleştirilmemiştir. Ancak ayrıksı olarak, ulusal bir anlamda 'kutsal bencillik' ya da 'kutsal öç'ten söz edildiği zaman bu farklı olmuştur. Bu da "insanın içindeki kayıp merkezi" yani kişisel Tanrı kompleksi doğasım kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin muharrik güçleriyle tahrik ederek harekete geçirme doğasıdır.

İnsanların kişisel Tanrı kompleksi doğalarını gerçekleştirmek için yarattıkları kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynakları aynı zamanda insanların bir şeye "ait olma" duygularını besleyen ve Fromm'un ifadesiyle de onları insan yapan en asli özellikleri olan "özgürlükten kaçış" mekanizmalarıdır. O'na göre, insan doğasında sadece fizyolojik olarak koşullandırılmış gereksinimler yoktur aynı zamanda ve daha etkin ve zorunlu olarak da kişinin kendi dışındaki dünyayla bağlantılı olması gereksinimi, yalnızlıktan kaçınma gereksinimi vardır. Fiziksel açlık nasıl bedeni ölüme götürürse, tümden yapayalnız ve soyutlanmış hissetmek de aynı şekilde insanın zihnini parçalanmaya götürür. Bu başkalarıyla ilişkili olmak, fiziksel temasla aynı şey değildir. Bir birey, uzun yıllar boyunca fiziksel anlamda yalnız olabilir, ama gene de fikirlerle, değerlerle ya da en azından ona bir birleşme ve 'ait olma' duygusu veren toplumsal kalıplarla ilişkili olabilir. Öte yanda, insanlar arasında yaşayabilir ama yine de dayanılmaz bir soyutlanmışlık duygusuna kapılabilir, bu duygu, belli bir sınırı aşarsa, kişi, şizofrenik rahatsızlıkların anlatımı olan bir delilik durumu yaşamaya başlar. Bu değerlere, simgelere, kalıplara bağlılık yoksunluğuna, törel yalnızlık da diyebiliriz ve törel yalnızlığın da tıpkı fiziksel yalnızlık kadar dayanılmaz olduğunu, ya da daha doğrusu, fiziksel yalnızlığın, ancak ve ancak, törel yalnızlığı da beraberinde taşıması halinde dayanılmaz olduğunu söyleyebiliriz.

İnsanlardaki özgürlükten kaçıp 'ait olma'nın limanına sığınmak arzusu yani dünyayla tinsel ilişki, çeşitli şekillerde kendini gösterebilir; Tanrıya inanan ve bir hücrede yaşayan keşiş, kendisini savaşçı yoldaşlarıyla bir hisseden, tecrit edilmiş siyasal tutuklu törel açıdan yalnız değillerdir. Dünyayla kurulan bağ, soylu bir bağ da olabilir, önemsiz, değersiz bir bağ da; ne var ki, en değersiz bir kalıba bağlı olmak bile, yalnız olmaya kat kat yeğlenir. Kolektif Tanrı kompleksi asli kaynaklarından olan din ve ulusalcılık, ya da ne kadar saçma ve aşağılayıcı olursa olsun herhangi bir gelenek, bireyle başkaları arasmda bağ kuruyorsa, insanın en çok korktuğu şeyden, soyutlanmaktan kaçıp dört elle sarılacağı sığınaklardır. İnsanda, soyutlan-

ma korkusunun böylesine güçlü olmasının sebebi insanın, başkalarıyla şu ya da bu işbirliği içinde olmaksızın yaşayamayacağı olgusudur. Bu korku arttıkça kolektif Tanrı komplekslerine olan bağlılığın yarattığı kul kompleksi bağımlılık da o derece artar. 'Ait olma' gereksinimini böylesine zorunlu kılan bir öğe de insanoğlunun, kendisini doğadan ve diğer insanlardan farklı bir bireysel varlık olarak görmesini, kendisinin farkına varmasını sağlayan düşünme yetisi yani öznel özbilinçliliktir. Bu farkındalığın derecesi insana göre değişir. Bu farkındalığın varlığı insanoğlunu, temelde insansal olan bir sorunla karşı karşıya bırakmaktadır: kendisinin, doğadan ve diğer insanlardan ayrı, farklı bir varlık olduğunun farkına varmakla, kendi varlığının evren yanında ve 'kendisi' olmayan tüm diğerleri yanında ne kadar önemsiz ve ne kadar küçük olduğunu kaçınılmaz olarak hisseder. Bir yere ait olmazsa, yaşamının bir anlamı ve yönü olmazsa, kendisini bir toz tanesi olarak duyumsayacak ve bu bireysel önemsizliğe kapılıp gidecektir. Yaşamına anlam ve yön verecek herhangi bir dizge ile kendisi arasmda bir bağ kuramayacaktır, kuşkularla dolup taşacak, bu kuşkuysa giderek ondaki davranışlarda bulunma yani yaşama yetisini kötürüm edecektir.

Daha önce annenin göbek bağı metaforuyla da açıklandığı gibi insan, kendisini dış dünyaya bağlayan simgesel göbek bağından ne ölçüde kurtulmuşsa, o ölçüde özgürdür; ya da kurtulmadığı ölçüde özgürlükten yoksundur; ama bu bağlar ona güvenlik duygusu, bir ait olma, köklerinin bir yere bağlı olduğu duygusunu vermektedir. Bireyleşme sürecinin bireyin tamamen ortaya çıkışı sonucunu doğuran bu süreçten önce var olan bütün bu bağlar bireyselliğin yokluğunu belirtirler ama aynı zamanda bireye güvenlik ve çevre koşullarına alışma olanağı verirler. Çocuğu anasına, ilkel toplum üyesini klanına ve doğaya ya da inanan insanı dine veya cemaate/kiliseye ve toplumsal kastına bağlayan bağlardır bunlar. Bu bağların sıkılık derecesi kişinin özgürlükten kaçış derecesini olduğu gibi kul kompleksi içindeki kölelik derecesini de belirler.

İnsanların özgürlükten kaçış ve kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine kul kompleksi içinde sığınış yolculuğunun kaynağında "yalnızlık korkusu" vardır. İnsan doğa ve hayat şartları karşısında tek başına kalmıştır ve dünyayı, bütün tehlikeli ve kendisini yöneten yönleriyle karşısında görmektedir. Kişinin bireyselliğinden vazgeçmesi, kendisini tümüyle dışındaki dünyaya kaptırarak yalnızlık ve güçsüzlük duygusunu yenmesi yönünde dürtüler ortaya çıkar. Ancak bu dürtülerle bunlardan kaynaklanan yeni bağlar, gelişme süreci içinde koparılmış bulunan ilk bağlara benzememektedir. Bu ikincil bağlar ile bütünleşme girişimi kaçınılmaz olarak bo-

yun eğme özelliği geliştirir ve böyle bir durumda, yetki ile ona boyun eğen arasındaki temel çelişki hiçbir zaman giderilemez. Bu durum aynı zamanda Efendi-Köle ilişkisinin de başladığı andır. İnsan bilincinde kendini güvenli ve mutlu hissedebilir, ama bilinçaltında bu duyguların karşılığında ödediği bedelin, gücünden ve kendi benliğinin bütünselliğinden vazgeçme olduğunu kavrar. Güvenlik karşılığında özgürlük ve benliğinden vazgeçmiştir.

Özgürlük ve kölelik ilişkisi Fromm'a göre Yahudiliğin Tevrat'ta geçen insanın yaratılması hikâyesinin evrenselleşmiş halidir. O'na göre "bu söylence, insan tarihinin başlangıcını, bir seçme edimiyle özdeşleştirmekte, ama bu ilk özgürlük ediminin günah işlemek olduğunu ve bunun sonucunda çekilen acıyı ön plana çıkarmaktadır. Erkek ile kadın, Adem ile Havva, cennette, doğayla ve birbirleriyle tam bir uyum içinde yaşamaktadırlar. Huzur içindedirler, çalışma zorunluluğu yoktur; seçenek yoktur, özgürlük de, düşünme de yoktur, insanın sadece 'iyilik ve kötülük bilgisi ağacı'nın meyvesini yemesi yasaklanmıştır. İnsan, Tanrının buyruğuna karşı bir edimde bulunur, onu aşmaksızın parçası olduğu doğayla olan uyumunu bozar. Yetkeyi temsil eden Kilise açısından bu aslında günahtır. Ama insan açısından, bu, insanoğlunun özgürlüğünün başlangıcıdır. Tanrının buyruklarına karşı hareket etmek, kendini baskıdan kurtarmak, insan-öncesi yaşamın bilinçsiz var oluşundan sıyrılıp insan düzeyine çıkmaktır. Yetkenin buyruğuna karşı davranışta bulunmak, bir günah işlemek, insan açısından olumlu yönüyle, ilk özgürlük hareketi, yani, ilk insansal harekettir. Söylencede günah, bilgi ağacından meyve yemek şeklinde yansımaktadır. Bir özgürlük edimi olarak karşı gelme ise usun başlangıcıdır. Söylencede, ilk özgürlük ediminin diğer sonuçlarından da söz edilmektedir, insanla doğa arasında başlangıçta var olan özgün uyum bozulmuştur. Tanrı, kadınla erkek arasında ve doğayla da insan arasında savaş ilan etmiştir, insan doğadan ayrılmış, bir 'birey' haline gelmekle insan olma yolunda ilk adımı atmıştır. İnsan, ilk özgürlük edimini gerçekleştirmiştir (bu suçu işlemiştir). Söylencede, bu edimin sonucu olan acı vurgulanmaktadır. Doğayı aşmak, doğadan ve bir başka insandan yabancılaşmak, insanı çırılçıplak, utançlı hale getirmiştir. Yalnız ve özgür, ama güçsüz ve korkuludur. Yeni kazanılmış özgürlük bir lanet olarak görülür; tatlı cennet bağlarını çözme özgürlüğünü elde etmiştir, ama kendini yönetme, kendi bireyselliğini gerçekleştirme özgürlüğüne sahip değildir artık". Tüm bu sahip olmak yoksunluklarını da dünyada kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine 'sahip olmak' ile aşmaya yönelmektedir.

Özgür bir irade isyanı ile Tanrıya meydan okuyarak insan olma yoluna giren insanlık, yarattığı kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri ile cenneti

yeryüzünde inşa etmiş ve doğal olarak da başladığı yere yani bir egemen yetke/Tanrı tarafından sınırlandırılma köleliğine geri dönmüştür. Fromm'a göre yeryüzünde yaratılan bu yeni kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri "insanın eksiksiz insansal gelişmesini kösteklemiş; usunun ve eleştirel yetilerinin gelişmesi önündeki yolları tıkamış; kendisini ve başkalarını, birer insan olarak değil de, yalnız ve yalnız kendisinin, ya da başkalarının, bir klana, bir toplumsal ya da dinsel topluluğa katılmaları çerçevesinde tanımasına olanak vermiş; özgür, kendi geleceğini kendi tayin eden, üretken bir birey olarak gelişme yollarını tıkamıştır. Ama bunlarla birlikte kolektivitelere ait olma duygusuyla köleleşmiş insanlara doğayla, klanla, dinle özdeşlik kimlikleri vermiş; bireye güvenlik duygusu vermiş; tamamlanmış bir bütünün içinde kök salma ve bir bütüne ait olma gücü tanımış; yalnızlık ve kuşku duygularını yok etmiş; kendi güçsüzlüğü ve bir birey olarak önemsizliği duygusunun artmasını bastırmıştır". Bu iki yönlü dilemma yani özgürlükten kaçtıkça köleleşme ve köleleşme arttıkça özgürlük hissinin belirginleşmesi insanlık tarihinin özeti gibidir.

Fromm'a göre insanlığın ontolojik "bu dilemması yüzünden insanoğlunun tarihi, bir çatışkılar, savaşımlar ve didişmeler tarihidir. Bireyleşmenin gelişmesi yönünde atılan her adım, insanların karşısına yeni güvensizlikler çıkarır. Sakatlanmış olan ilk bağlar, onarılamaz, cennet bir kez yitirildi mi, insan ona dönemez. İnsanın bireyleşmesi sürecinin tümünün dayandığı ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullar, bireyselliğin gerçekleşmesi için gerekli tabanı oluşturmuyorsa ve aynı zamanda insanlar kendilerine güvenlik veren o bağları yitirmiş bulunuyorsa, bu boşluk, özgürlüğü çekilmez bir yük haline getirir. Bu durumda özgürlük, kuşkudan farksızdır, yaşam anlamsız ve yönsüzdür. Bu türden bir özgürlükten kaçmak ve bireye onu özgürlüğünden yoksun bırakması pahasına kuşkularından, belirsizlik duygusundan kurtulma umudu veren bir dünyayla ve insanlarla şöyle ya da böyle bir ilişki kurmaya ya da boyun eğmeye sığınmak durumunu yaratan güçlü eğilimler ortaya çıkar. İnsanlar, müthiş bir korku içinde özgürlükten kaçışa ve yeni bağlara ya da en azından tümüyle umursamasız bir tutuma sığınmaya yönelirler. İnsanlar, yetke olarak kabul ettikleri insanların kendilerinden beklediklerini yerine getirmeye her zaman büyük bir bağlılıkla hazırdırlar. İnsanlar başkalarından farklı olmaktan müthiş korkmaları nedeniyle etkileri büyük olan liderler, kamuoyu, 'sağduyu', genel irade ve ulusal birlik ve beraberlik gibi etkili kolektif yetkelerin kontrolü altındadır. Bu kontrol sayesinde insan dayanılmaz yalnızlık ve değersizlik kaygısını yatıştırır ve paniğe kapılmayı engelleyerek yaşamı olanaklı kılar; ama altta yatan sorunu çözmez kişi, bunun karşılığını, genellikle yalnızca otomatik

ya da zorunlu etkinliklerden oluşan bir yaşamla öder". Ödediği bu yeni yaşam yönelimi ve otoriter kontrole uyum ahlakı kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin insanlar üzerinde yarattığı kul kompleksi doğanın da gönüllü kulluğa dönüşmesine kaynaklık eder.

İnsanın kul kompleksi içinde gönüllü kulluğa sığınmak için yaptığı ilk özgürlükten kaçış mekanizması, Fromm'a göre "bireysel benin yoksun olduğu gücü elde etmek ya da, başka bir deyişle, yitirilmiş bulunan temel bağlarm yerine geçecek yeni 'ikincil bağlar' aramak için, kişinin kendi bireysel beninin bağımsızlığından vazgeçmesi ve kendi benini, kendi dışında bir şey ya da bir kimse ile kaynaştırması eğilimi olacaktır. Bu mekanizmanın daha belirgin biçimleri, boyun eğme ve egemenlik kurma isteğinde görülmektedir". İnsanlar, yalnızlıktan doğal olarak birey olmaktan doğal olarak da özgürlükten kaçıp bir kolektiviteye teslim olmaları durumunda tamamen itaatkâr köleci bir gönüllü kulluk doğasına da dönmüş olurlar. Bu yeni köleci doğanın ortaya çıktığı en yaygın biçimler, aşağılık duygusu, güçsüzlük ve bireysel önemsizlik duygularıdır. Bu kişiler kendilerini küçültme, zayıflatma ve olaylara egemen olmama eğilimindedirler. Bu insanlar oldukça düzenli olarak, kendileri dışındaki güçlere, diğer kişi ya da kurumlara, ya da doğaya büyük ölçüde bağımlı olduklarını belli ederler. Kendi istedikleri şeyi yapmaya değil de, bu dışsal güçlerin yani kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi temsilcilerinin olgusal ya da sözde buyruklarına boyun eğecek konumda olmaya hazırdırlar. Çoğu kez, 'Ben isterim', ya da 'Ben varım,' duygusunu yaşama yetisinden yoksundurlar. Bunlar için yaşam bütünüyle ezici ölçüde güçlü, denetleyemeyecekleri, ya da egemen olamayacakları bir şeydir. Bu eğilimlerden başka kendini küçük görme ve dışsal güçlere boyun eğme, kendini incitme ve acı çekme eğilimi de görülür. Bu eğilim çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. En amansız düşmanlarının bile onlara yöneltemeyeceği eleştiri ve suçlamaları kendilerine yakıştıranlar vardır. Bu insanlar, kendilerine en çok zarar vereceğinden korktukları kişi ve kurumlara en çok itaat gösterirler.

İnsanlar, kendi dışındaki dünyanın ezici gücü karşısındaki önemsizlik duygusunu ya kendi bireysel bütünlüğünü yadsıyarak, ya da dünyanın tehdit oluşturmasını durdurmak üzere başkalarını yok ederek yenmek ihtirasıyla örtmeye çalışmaktadır. Diğer kaçış mekanizmaları ise, kişinin, dünyanın kendisini tehdit etmesi olgusunu tümüyle yok etmek üzere dünyadan el etek çekmesi ve dışındaki dünyayı çok küçük kılacak ölçüde kendisini büyütmesi şeklinde ortaya çıkar. Tüm bu kaçış mekanizmaları kişisel özellikler taşıyıp kişisel Tanrı komplekslerine kaynaklık ederken en önemli

kaçış mekanizması olan toplumsal bütünleşme de kolektif Tanrı kompleksi özellikleri taşır. Bu kaçış toplumdaki normal bireylerin büyük bir çoğunluğunun bulduğu ortak çözümdür. Fromm'a göre "bu çözüm yolunda birey, kendi olmaktan çıkar; kültürel kalıpların kendisine sunduğu kişiliği tümüyle benimser; böylece tıpkı diğerleri gibi ve onların kendisinden beklediği gibi olur. 'Ben' ile dünya arasındaki tutarsızlık ve onunla birlikte de, bilinçli yalnızlık ve güçsüzlük duygusu ortadan kalkar. Bu mekanizma, bazı hayvanların kendilerini korumak üzere renk değiştirmesiyle kıyaslanabilir. Onlar da kendi çevrelerine o kadar benzerler ki, çevrelerinden neredeyse ayırt edilemezler. Kendi bireysel benliğinden vazgeçen ve bir 'robot' haline gelen kişi, çevresindeki milyonlarca diğer robotla aynı olur ve artık kendini yalnız hissetmez, kaygı duymaz. Ama ödediği bedel yüksektir; kendi benliğini yitirmiştir artık". İnsanlar o bütünlükten soyutlanma korkusuyla akli ve ahlaki tüm iradelerini kolektif veya evrensel Tanrı kompleksi bütünlüğün veya onu temsil eden liderinin eline teslim ederler. İnsanlar kendilerini temsil eden şeye teslim olmuşlardır artık. Kolektif akıl ve ahlaksal ilkeler, bir kişinin varlığının üstündedirler ve insan, bu esaslara bağlılığını korumakla, bu inancı paylaşan, paylaşmış olan ve paylaşacak olanların oluşturduğu topluluğun üyesi olabilir. İnsanların bu inançlar kaynaklığında kendilerini en yaygın ve yoğun olarak teslim ettiği üstün güç; Tanrı, Yazgı, Kutsallık, Egemenlik, Evrensellik, Gereklilik, Tarih ve Doğa gibi yasa koyan güçlerdir. İnsanlar kendisini yenilmez büyüklükte bir güç içinde eritmeyi ve onun gücünün ve utkusunun bir parçası olmayı amaçlar ve ona ne kadar sadakatle hizmet ederse amacına o denli ulaştığına inanır.

Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi örneklerinde de yoğun bir şekilde görüleceği gibi, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi içinde Fromm'un ifadesiyle "güç karşısında Bukalemun, düzen karşısında da robot" haline dönüşerek gönüllü kulluğu büyük bir sadakatle sürdüren bu sürüler, çobanları olan siyasal önderlerdeki tekebbüre dayalı tahakküm ihtirası yani kişisel narsizmin de kutsal kurbanları olurlar. Kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin narsist bir bütüncül hegemonik dil ve iktidar yaratmasının ürünü olarak da bu yapılardaki siyasal önderlerde, din adamlarında, bürokratik yöneticilerde çok sık olarak yüksek düzeyde bir narsistlik özelliği görülür. Kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin narsistlik düzeyi yükseldikçe onu temsil edenlerinde kişisel Tanrı kompleksi doğasını besleyen narsistlik güdüsü de yükselir. Fromm'a göre "bu önder narsizmi, özellikle güçlerini kitleler üzerindeki etkilerine borçlu olanlar için, bir meslek hastalığı ya da özelliği olarak ortaya çıkar ve doğallaşır. Eğer önder, kendi olağanüstü yeteneklerine ve görevine inanmışsa, mutlak biçimde kendinden emin gö-

rünen insanlardan etkilenen geniş izleyici kitlelerini inandırmak daha kolay olacaktır. Ne var ki narsist önder, özsever büyüleyiciliğini yalnızca bir siyasal başarı aracı olarak kullanmaz; kendi akılsal dengesi için de başarıya ve alkışa gereksinme duyar. Bu önderin yücelik ve yanılmazlık fikri, esasında, bir insan olarak elde ettiği gerçek başarılara değil, narsist büyüklenmeciliğine/tekebbürüne dayanır. Onlar, siyasal başarılar kazanarak çoğu kez kendini beğenmişlik biçiminde açığa çıkan özgüven ve tartışmasız haklılık duygularını haklı çıkarmaya yönelerek kendilerini tatmin ederler. Bu özsever büyüklenmeci siyasal kişiliklerin çoğu kendilerini var eden tapınma olmadan yaşayamazlar".

Özellikle Roma ve Yahudi önderlerinde de görüleceği üzere bu narsist kişilikler kolektif ve evrensel narsist tapınmalar ve özsever şişinmeler olmadan edemezler. Çünkü onların insan özü, kanısı, bilinci, sevgisi ve inancı hakkındaki akıl, ahlak ve inanç yeteneği çok gelişmemiştir. Adalet, merhamet ve sadakat değerlerinin üzerine oturduğu ortak ilke olan "kendine yapılmasını istemediğini ötekine de yapma" ilkesi varlıklarından ve benliklerinden neredeyse silinmiştir. Aşırı derecede özsever bu önderler, üstün olmak ile ünlü olmak (ölümsüz olmak) arasında kurdukları bağ nedeniyle yeterli başarıya ulaştıkları zaman bile, daha çok başarı peşinde koşmaya sürüklenirler; çünkü onlara göre, başarısızlık çöküş tehlikesini getirir ve başarının 'yeterli' düzeyi yoktur. Kendilerine bir Tanrı olarak tanıttıkları halk içinde başarı kazanmak, bir bakıma, onların bunalıma ve çıldırmaya karşı yaptıkları öztedavidir. Bu kişiler, amaçları uğruna mücadele ederken, gerçekte akıl sağlıkları için mücadele etmektedirler. Amaçlarında tutku ve yeterlilik düzeyi sınırı aşılınca da akıl sağlıklarını da kaybetmektedirler. Roma diktatörlerinin/Tanrılarının uygulamalarını ve akıl sağlıklarını bu bağlamda okumak gerekir.

Siyasal tutumu genellikle yetkeci olarak tanımlanan bu kişisel Tanrı kompleksi kişilikler, narsist doğalarının ürünü olarak çoğu kez kendilerinden aşağıdakileri denetleme (kontrol), kendilerinden yüksekte bulunanlara boyun eğme davranışı sergiledikleri için, 'denetim' ve 'güçlülük' hastalığına kapılmışlardır ve hayattaki tek amaçları başka insanları bedensel ve zihinsel olarak aşağılayarak köleleştirmektir. Fromm'a göre bu insanlar "kendilerinin özsever güç olarak insanlıktan çıkmalarının diyeti olarak öteki insanları da köleleştirerek insanlıktan çıkarmaya yönelirler. Bu iki insanlıktan çıkmanın hangisinden en çok kaçılacağı, dinsel ve ahlaksal ya da siyasal inanç sorunudur. Çağdaş düşünüşün tersine, Buda'cılığın, Yahudi geleneğinin ve Hıristiyan İncillerinin bu konudaki kararı kesin ve apaçıktır. Güçlülük ve

güçsüzlük arasında ince ayrımlar belirlemek pek yerinde bir tutumdur; ama kaçınılması gereken bir tehlike vardır; o da aynı anda hem Tanrıya hem de Sezar'a kulluk edilmesini öğütlemek için ya da daha da kötüsü ikisini özdeşleştirmek için belli sözcüklerin belirsiz anlamlarından yararlanılmasıdır". Hatta Tanrının hakkını dahi Sezara vermeye yönelinmesidir.

Tüm bu kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri bağlamındaki değerlendirmeleri ışığında Fromm'un vardığı sonuç "insanlığın kendi kendini yok etmekle yüz yüze" olduğudur. O'na göre "insanoğlunun beyni yirminci yüzyılda yaşamakta; çoğu insanın beyniyse hâlâ Taş Çağı'nda yaşıyor. İnsanların büyük çoğunluğu bağımsız olma, akılcı, nesnel olma olgunluğuna henüz erişemediler, insanoğlunun kendisiyle baş başa olduğu, kendisinin dışında, yaşama anlam verecek hiçbir yetkenin bulunmadığı olgusunu kabullenmek için mitlere ve tanımlara gerek duyuyorlar. İnsanoğlu usdışı yıkıcılık tutkularını, nefret, kıskançlık, öç alma duygularını bastırıyor; yetkeye, paraya, egemen devlete, ulusa tapıyor; öte yanda insan ırkının büyük tinsel liderlerinin, Budha'nın, peygamberlerin, Sokrates'in, Musa'nın, İsa'nın, Muhammed'in öğretilerine sahte bir bağlılık gösteriyorlar. Bu öğreti ve dinleri bir batıl inançlar ve putperestlik ormanına dönüştürmüş bulunuyorlar. İnsanlık zihinsel-teknik alandaki aşırı olgunlukla coşkusal/ahlaki gerilik arasındaki bu uyuşmazlıktan dolayı kendi kendini yok etmekle yüz yüzedir". Musa, İsa ve Muhammed'in ortak evrensel kutsal yasaları olan "adalet, merhamet ve sadakat" değerlerine rağmen hatta karşı olarak.

Fromm'un da ifade ettiği Musa, İsa ve Muhammed geleneğinin insanlığın tinsel mutluluğunu sağlamak konusundaki ortak "adalet, merhamet ve sadakat" değerleri tabilerinin yarattığı "putperestlik ormanında" Tanrı kompleksi put ağaçlarının "zulüm, terör ve ihanet" düzenleri tarafından yok edildi. Musa, İsa ve Muhammed'in Tanrı kompleksinin Tanrı-kul ilişkisinin kaynağını Tanrının ilk insan olarak Adem'i yaratmasına ve Tanrı-Adem-Şeytan arasmda gerçekleşen çatışma ve test edilme münazaralarına dayandıran kutsal kitapları (Tevrat, İncil, Kuran) Fromm'un görüşlerini doğrularcasına oldukça derinlikli örneklikler kaynağı sunmaktadırlar. Kutsal kitaplara göre aslında Adem'in Tanrı kompleksine giden yol hikâyesi Tanrı ve Şeytan arasında kalmışlıktan veya doğasının ve yazgısının onlar arasındaki bahsin konusu olmasından kaynaklıdır. Bu yüzden de Tanrı kompleksini "anlamaya çalışma" çabasına ancak Tanrı-Adem-Şeytan üçlüsünün ilişkisini tarihi, siyasi, ekonomik, toplumsal ve dini iktidar çatışması ve değerleri üzerinden anlatan kutsal kitaplar ve onların bu gerçekliklerine "Işık" tutan Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi örnekleri ile daha iyi

anlaşılabilir. Çünkü asli konusu "Tanrı Kompleksi" olan tek kaynak kutsal kitaplardır. Kutsal kitapların izinde ve yukarıda anlatılan Tanrı kompleksi teorilerinin ışığında gidildiğinde Yahudilerin, Roma İmparatorluğunun ve Hıristiyanların tarihi serüvenlerindeki kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi örneklikleri ve mücadeleleri de çok daha iyi kavranmış ve Fromm'un "insanlığın kendi kendini yok etmekle yüz yüze gelmesinin" tarihi, dini, siyasi, ekonomik ve ahlaki sebepleri ve kaynakları da daha iyi algılanmış ve anlaşılmış olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLER: KUTSALA KARŞI KUTSAL

"Tanrı Babaya Karşı Tanrı Çocukları".

Tanrıya, onun kutsal yasalarına ve o yasaların "istisnai halleri" olan kutsala karşı "Tanrı gibi" olma iddiasıyla en yoğun ve yaygın kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi itirazlarının örnekleri yine Yahudi halkının hayat hikâyesinin anlatıldığı Tevrat'ın Musa sonrası bölümlerinde rastlanır. Yahudi toplumunda bu denli yoğun ve yaygın Tanrı kompleksleri örneklerinin yaşanmasının kaynağında bir ulusun bizzat Tanrı RAB tarafından kendi çocukları olarak kutsanmasının ve diğer uluslardan üstün kılınmasının yarattığı ayrıcalığın tekebbüre ve tahakküme yol açmasının şımarıklığı ve isyanı yatmaktadır. Hatta Yahudi olmak bile çoğu zaman bir dinden öte bir ulusu tamlamaktadır: Tanrının ulusu. Yahudi ismi onların kurdukları Yahuda devletinin adından kaynaklı olarak bir halkın ve dinin adı olmuştur. Yakup peygambere verilen bir sıfat olarak da Beni-İsrail veya İsrailoğulları olarak da anılmaktadırlar. Yahudiler, Musa'dan sonra Musevi, Süleyman'dan sonra ise Yahudi adlarıyla anılmışlardır.

A. YAHUDİLER, TANRI ve TEVRAT: YAHUDİ HALKININ YOL HİKÂYESİNİN DİNİ-POLİTİĞİ veya TANRI KOMPLEKSİNİN İLAHİ/KUTSAL KAYNAKLARI

İsrailoğullarının tarihi dini kitaplarda geniş yer alan olaylara, hikâye ve rivayetlere dayanmaktadır. Yahudiler hem tarihlerini hem de dini kural ve eylemlerini bu tarihi ve dini belgelere yani Kitab-ı Mukaddes'e dayandırmaktadırlar. Yahudilerin tarihi şu şekilde sıralanmaktadır: Göçebelik ve

birinci esaret; Mısır'dan çıkış (Exode) ve vaat edilmiş topraklara yerleşme; ulus ve devlet haline gelme; yayılma, yükselme ve ihtişam dönemi; ihanetler, yenilgiler, çöküş, düşkünlük ve İsrail ve Yahuda devletleri olarak ikiye parçalanarak dağılma ve ikinci esaret dönemi; Babil'den ve diğer tüm sürgünlerden dönüş ve yeniden ulusal toparlanma; ikinci büyük sürgün ve tüm dünyaya dağılma (Diaspora)[4].

Tüm bu tarihsel dönemlerde de görüleceği gibi Yahudi halkı yükselirken güçlü olmanın iktidar ve ihtişam kibri ile düşerken de ihanet ve günahlara bulaşmanın isyanı ile Tanrı komplekslerine yönelmişlerdir. Zafer kazandıklarmda üstünlüğe/izzete yenilmişler, mağlup olduklarında da alçaklığa/zillete yenilmişlerdir. Güçlü olduklarında güce tapınmışlar, güçsüz olduklarında ise güçlüye tapınmışlardır. Her şeraitte kutsala karşı isyan içinde olmuşlardır. Ama yine her şeraitte onları bir çocuk gibi seven kutsal babaları Tanrı RAB tarafından korunmuşlardır. Belki de tüm Tanrı komplekslerinin kaynağı da bu her şeraitte korunacaklarına olan özgüvendir. Bu nedenle onların tüm hayat hikâyeleri ve onlara yansıyan Tanrı kompleksi doğasının kaynağında bu "kutsala karşı kutsal" durum ve duruş ruhu vardır.

1. Peygamberler Dönemi: "Kendinizi öteki uluslardan tamamıyla ayırın!".

İsrailoğullarının tarihi Tevrat'a göre M.Ö. 1750'lerde başlar. Tevrat'ın yaratılışa ait olan ilk kitabına göre, Yahudi kavminin başlangıcı İbranilerdir ve Yahudi dininin ve ulusunun kurucusu ise İbrahim (Abraham, Avraam veya Abram) peygamberdir. Kuzey Sami kavimlerinin atası sayılan ve İbrahim'in soyundan geldiği kabul edilen İbraniler, kendilerini "Tanrı'nın seçilmiş kavmi" olarak görmüşlerdir. Kitab-ı Mukaddes'in Tekvin kitabında da anlatıldığı üzere Tanrı, İbrahim'in kişiliğinde İsrailoğulları ile gerçekleştirdiği anlaşmayla onları yalnızca kendisine tapınmakla görevlendirmiş, İbrahim'i tanrısal gerçekleri dünyanın bütün kavimleri arasmda yayması için seçmiştir. Bu anlayış itibariyle Yahudilik, sadece bu topluluğa ait bir din olma ayrıcalığına inanılarak varlığını sürdürmüştür. Bu ayrıcalıklı yaratılma ve kutsanma inancı onların tüm Tanrı komplekslerinin de kaynağını oluşturmuştur.

Tevrat'a göre Yahudiler, Nuh'un oğlu ve Sami ırkının atası sayılan Sam neslindendir. Sami ırkına mensup olan Yahudilerin en eski vatanları Mezo-

[4] Bölüm Kaynakları: Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2008; http://www.hristiyan.net/kilisetarihi.htm; http://tr.wikipedia.org; Sedat Kızıloğlu, İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Ocak-2012; http://www.sevivon.com/pages/tarih.html.

potamya idi. Dünyadaki ilk medeniyetler, "Verimli Hilal" denilen bu bölgede doğdu. Verimli Hilal, Mısır'da Nil nehrinin suladığı alanı, Levant'ı ve Fırat'la Dicle nehirlerinin suladıkları alanı kapsar. Üç büyük nehir verimliliğe, dolayısıyla da bu alanın insanlar tarafından arzu edilmesine güçlü katkıda bulunur. Mezopotamya diye adlandırılan, Yunanca "iki nehrin arası" anlamına gelen bu bölge, ilk medeniyetlerin ortaya çıktığı ve yazının icat edildiği bölgedir. Yahudi görüş açısından, kendini ifade etme yeteneği, yazıyla ya da sözle, insanla ilgili her şeyi temsil eder. Tevrat'a göre Tanrı'nın ilk insan Adem'i yarattığında "burun deliklerine hayat nefesini verdiği ve insanı yaşayan bir ruh yaptığı" bilinir. İbranice "nefes", "yaşayan ruh", "konuşan ruh" olarak tercüme edilebilir. Dünyanın bu yöresinde toprağın sık sık el değiştirdiği ve çok sayıda medeniyet kurulduğu görülür: Asurlular, Babiller, Persler, Yunanlılar, Romalılar ve İslam. Bu bölge sadece medeniyetlerin beşiği değil aynı zamanda medeniyetlerin savaş alanıdır. Yahudi tarihi bu kargaşalı yerde, medeniyetin beşiği ve savaş alanı olan Fırat ve Dicle Nehirleri vadisinde başlar. Ziraat ve kültürün gelişmesi bakımından medeniyetin başlaması için en olanaklı yerdir. Aynı zamanda da İbrahim'in ortaya çıkması için de verimli bir yerdir. Çünkü eğer İbrahim evrensel bir din ve medeniyet inşa edecek, dünyayı etkileyecek ve değiştirecekse, eski göç yollarının kesişme noktasında bulunması gerekir. İbrahim, Mezopotamya'da, Ur Kasdim ya da Kalde Ur'u diye adlandırılan hareketli ve bereketli yerde doğdu. Burası erken medeniyetlerin merkezi, kozmopolit bir merkezdir. İbrahim'in hayatı ve yolculuğu da buradan başlar.

Sadece Yahudilerin değil tek Tanrılı tüm dinlerin de atası sayılan İbrahim'in hikâyesi bu tek Tanrı'nın ona konuşması ile başlar. Bu demektir ki İbrahim hayatı boyunca hiçbir kehanetle karşılaşmadan, tektanrıcılık dinini dışarıdan hiçbir şekilde doğrulanmadan yaşadı, dolayısıyla bu, İbrahim'in doğruya bağlılığı hakkında çok şey ifade eder. Bütünüyle çoktanrılı bir dünyada İbrahim tek bir Tanrı gerçeğini seçti ve kendisini bir misyona, insan bilincine gerçeği getirmeye adadı. İbrahim'den itibaren Yahudi kişiliğinde bu misyon ve idealizmi yani "dünyayı değiştirmek" için yılmaz bir dürtü ortaya çıkmıştır. Bu dürtü onlardaki evrensel Tanrı komplekslerine de kaynaklık etmiştir. Çünkü İbrahim bu dürtüyü soyundan gelenlere aktardı, onlar da dünya tarihindeki hemen her önemli ilerleme, amaç veya sosyal hareketin ön sıralarında yer aldılar. Yahudiler dünya nüfusunun çok küçük bir yüzdesini oluştururken, dünya kültürünün tarihindeki oranlarının çok fevkinde güç, bilim, siyaset, ekonomik değer ve sosyal statü üretmelerinin kökeninde İbrahim'in bu evrensel misyon ve idealist kişiliğinin soyuna aktarılması yatmaktadır. Tanrı İbrahim'e dedi ki: "Toprağından, doğduğun

yerden ve babanın evinden sana gösterdiğim toprağa git". Bu emrin anlamı "kendini tamamıyla ayır", sadece toprağından değil, doğum yerinden de, babanın evinden de. Tanrı İbrahim'e "kendini en temel duygusal seviyeden ayır ve tüm insanlıktan farklı bir yöne doğru git". Kirlenmiş ötekilerden ayrılmadan arınıp temiz kalmak ve temiz bir ulus yaratmak mümkün değildir. Bu emir ilahi tarih yasaları açısından İbrahim ile birlikte tüm Yahudi ulusu için de geçerli bir yasa olmuştur: "Kendinizi diğer tüm uluslardan tamamıyla ayırın". Bu lanetli ve kirli olandan ayrım veya gönüllü tecrit de Yahudi ulusunun kolektif Tanrı kompleksinin kaynağını oluşturmuştur. Bu yüzden Tanrı'nın İbrahim'e çıkmayı emrettiği yolculuk sadece fiziksel bir yolculuk değildir, tarihteki tüm yolculardan farklı olacak ruhsal ve kutsal bir yolculuktur. İbrahim diğer uluslar arasında kabul görmeyen, tek başına yaşayan bir ulusun babası olacaktır. Bu Yahudi tarihinin ilk benzersiz özelliğidir: Kutsanmışlığın üstünlüğü ancak ötekilerin lanetlenmişliklerinden arınmakla mümkündür. Tam da bu gerçek Yahudi halkının kaderi olacak ve hikâyelerini diğer uluslarla olan ilişkileri belirleyecektir. Bu yüzden özellikle kolektif Tanrı kompleksi olmak üzere tüm Tanrı komplekslerin insanlık tarihindeki örnek, ölçü ve yasaları Yahudi tarihinden çıkarılabilir. Çünkü Yahudi tarihi aynı zamanda insanlığın da tarihidir.

Yahudi ulusunu Tanrı komplekslerine itecek olan ikinci ayrıcalıklı ve özel durum ise İbrahim'in misyonuyla beraber soyunun da kutsanmasıdır: "Seni büyük bir ulus yapacağım, seni kutsayacağım ve adını yücelteceğim ve sen büyük bir kutsama olacaksın". Bu ayet Tanrı'nın Yahudi tarihine onlardan biri imişçesine aktif olarak katılacağı sözünü iletir: "Yapacağım, kutsayacağım, yücelteceğim". Tanrı'nın Yahudi tarihine onlardan biri imişçesine aktif olarak katılması Yahudilerde var olan Tanrı komplekslerinin de kaynaklarından biridir. Hem başlarmda Tanrının bir kral gibi, bir baba gibi, bir hami gibi, bir vasi gibi, bir öğretmen gibi kısaca "Demokles'in kılıcı" gibi durarak onun sürekli tasallutuna karşı bulunan her fırsatta isyan, hem de isyan sonrası hemen sığınabilecekleri ve çağırabilecekleri bir yardımcının varlığı onları tüm tarih içinde ayrıcalıklı kılmıştır. Bu nedenle Yahudi halkının hayat hikâyesi, kaderi ve tarihi bir nevi "Odimpus kompleksi" içinde babalarının iktidarına isyan ederek özgürleşmenin ve bu özgürleşmenin hemen sonucunda da "kul kompleksi" içinde diğer uluslara esir düşüp köleleşmenin ikircikli doğasını bir dilemma olarak yaşamanın tüm ikiyüzlü davranış biçimlerine yol açmasının hikâyesi gibidir. Bu yüzden Pascal'a göre insanlık tarihinin en büyük mucizesi ve doğaüstü delili "Yahudi ulusunun Tanrı aracılığıyla yönetilip sonsuza kadar hayatta kalması ve bilinen bütün tarih kanunlarını ihlal etmesidir". Bu yüzden Yahudi tari-

hi doğaüstü bir fenomendir. Öyle ki Yahudi tarihi bile doğaüstü bir olayla başlar. Yahudi ulusu hiçbir zaman var olmayacaktı çünkü İbrahim'in karısı Sara kısırdı. İbrahim ölecekti ve misyonu da onunla birlikte ölecekti. Ama öyle olmadı. Tanrının tarihe müdahalesiyle bir mucize gerçekleşti. Böylece Yahudi ulusunun mucize sonucunda ortaya çıktığını, tüm insanlık tarihi boyunca mucize eseri hayatta kaldığım ve en büyük imparatorluklardan bir mucize eseri olarak daha uzun yaşadığını öğreniriz. Bunun nedeni, Yahudilerin benzersiz bir misyona, benzersiz bir tarihe sahip bir ulus olmasıdır. Yahudilerin başına gelen, diğer halkların başına gelmez. İki bin yıl boyunca ulusal bir anavatanı olmayan bir ulus olarak yaşamak normal bir şey değildir. İnsanlık tarihinde benzersizdir. Bu benzersizlik Yahudi ulusu için kolektif ve evrensel Tanrı kompleksine kaynaklık ederken her bir Yahudi için de kişisel Tanrı kompleksi doğasını şekillendirir: ilahi bir misyonun kutsal bir halkta tecessümünün bir ferdi/parçası olmak ayrıcalığı.

Yahudi ulusunun üçüncü ayrıcalığı ise onların evrensel Tanrı kompleksine kaynaklık eden kutsanmışlıklarının evrensel nitelikli olmasıdır: "Seni kutsayanı kutsayacağım ve seni lanetleyeni lanetleyeceğim ve senin aracılığınla dünyadaki tüm uluslar kutsanacak". Tanrı, bu ayetteki kutsama ve lanetleme söylemi ile İbrahim'e ve onun soyundan gelen Yahudilere kendi koruması altında olacaklarını ilan eder. Yahudilere karşı iyi davranan uluslar ve halklar iyi durumda olacak, Yahudilere kötü davranan imparatorluk ve halklar kötü durumda olacaktır. Ve bütün dünya Yahudi halkı tarafından değiştirilecektir. Bu, tarihin büyük ilkelerinden/yasalarından biridir: ulusların, devletlerin ve imparatorlukların yükselişi ve çöküşü Yahudilere nasıl davrandıklarına bağlıdır. Yahudilerin kaderi de Tanrıya nasıl davrandıklarına bağlıdır. Yahudiler Tevrat'tan edindikleri değerler olan "yaşama saygı, adalet, eşitlik, barış, sevgi, bilgelik, evrensel sorumluluk" yasaları ile hem Yahudi tarihindeki hem de insanlık tarihindeki ilkeleri çözecek kutsal anahtarlara ve korumalara sahiptir. Bu yüzden bu tarihi anlamak için İbrahim'in misyon yolculuğu paradigmanın bizzat kendisidir. Kişisel yaşamı ve kendisinden hemen sonra gelenlerin yaşamı, Yahudi tarihinin ne olduğunun bir versiyonu, makrokozmos tarihin mikrokozmos bir prototipidir: kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri örnekleri açısından.

Yahudi tarihi "Yaratılış Kitabı"nın 12. bölümünde Tanrı'nın İbrahim'e ilk konuşması ile başlar ve Yakup ile Yusuf'un ölümü ile devam eder. Yaratılış Kitabı'nda bir "ulus" olacak olan İsrail "ailesi"nin yani Yakup soyunun gelişmesi anlatılır. İbrahim Mezopotamya'da Ur Kasdim'de doğmuş, sonra babasıyla Harran'a göç etmiş, orada iken de ileride İsrail toprağı olacak

olan Kenan'a, "Vaat Edilmiş Topraklara" gitme talimatı almıştır. Tanrı İbrahim'e dedi ki: "Toprağından çıkıp sana göstereceğim toprağa git". O gün Tanrı İbrahim ile bir anlaşma yaptı ve dedi ki: "Bu toprağı senin soyundan gelenlere verdim, Mısır'ın nehrinden büyük Fırat nehrine kadar. Kenitlerin, Kenizilerin, Kadmonilerin, Çitilerin, Perizlerin, Refaim'in ülkesi; Emoritlerin, Kenaanlıların, Gigaşitlerin ve Yevusitlerin ülkesini ve sana ve soyundan gelenlere, geçici olarak kalacağın toprağı, sonsuza kadar sahip olacağın tüm Kenan toprağını vereceğim ve onların Tanrısı olacağım" dedi. İsrail toprağı bir bedel değildir. Tanrı İbrahim ve ailesine İsrail toprağını, onun soyundan gelenlerin dünyaya örnek olacak bir ulusu yaratacakları bir ideal ülke olarak verdi. İsrail toprağı özel bir yerdir; dünyada Yahudi ulusunun misyonunu yerine getirebileceği tek yerdir. Evrensel bir misyona ve kutsal bir arınmışlığa mazhar olmuş bu ayrıcalıklı halk örnek bir ulus olmak için başka hiçbir yerde oluşamaz. Bu yüzden Yahudilerin vaat edilmiş kutsal topraklarla olan kutsal bağı ve ilişkisi anlaşılmadan Yahudileri ve tarihini anlamak asla mümkün değildir. Özel bir yer, dinsel olarak duyarlı bir yer, kutsal bir bölge, kutsallaştırılmış bir ulusun evi, büyük potansiyele sahip bir yer olduğu için de insanın orada özel bir şekilde davranması gerekir. Yahudilere bu toprak sadece kutsal misyonları yüzünden kutsal bir sözleşme olarak verilmiştir. Misyonu ve bağı terk ederlerse, toprağı kaybederler. Bu kazanmak ve kaybetmek arasındaki dilemma Yahudi tarihinde sürekli tekrarlanan tüm Tanrı kompleksleri örneklerini ve kaynaklarını anlamak için de çok önemli başka bir derstir, yasadır, kehanettir: "Kitaba, ahdinize ve kutsal yasalara uymazsanız toprak sizi kusacaktır". Tevrat'ın ilk kısımları boyunca Tanrı sürekli olarak Yahudi ulusuna İsrail toprağını vermekten bahseder ve taahhüdünü ilk insanın yaratılışına kadar geriye giderek teyit eder ve tüm insanlara ilan eder: "Ben evrenin Yaratıcısıyım. Her şey benimdir. İsrail toprağını Yahudi halkına vermeyi seçtim". Tam da bu yüzden Yahudi ulusu evrensel Tanrı komplekslerine yönelmiştir. Dünyadaki bütün öbür uluslar toprak iddialarını fethe veya işgale dayandırır. Bir halk gelir yerli halkı ve topraklarını fetheder, işgal eder, toprağı alır, oraya yerleşir, yeni bir isim koyar. Bu işgallerin asli ilkesi "güç her şeyi doğru ve meşru kılar" hükmüdür. Bu hüküm tarihteki hemen her ulusun tarihi iddiasıdır. Ancak Yahudi ulusu iddialarını Tanrı'nın sözüne dayandırır. Bu manevi, ilahi ve kutsal bir iddiadır. Çünkü Tanrı Tanrı'dır ve Tanrı tanım olarak gerçektir ve Tanrı tanım olarak kutsaldır ve Tanrı Yahudi ulusuna İsrail toprağını vermiştir: sadece kutsal halkın toprağı kutsaldır.

İbraniler uzun süre Arabistan çöllerinde yaşadıktan sonra Fırat ve Dicle Nehirleri'nin uzandığı Mezopotamya ile Akdeniz sahillerini içine alan,

"Yeşil Hilal" olarak adlandırılan tarıma elverişli alanlara göç etmişlerdir. Mezopotamya ile Suriye arasında çobanlıkla ve tarımla geçinen bir topluluk olan İbraniler, daha sonra İbrahim döneminde Filistin'e yerleşmişlerdir. Tevrat'a göre İbrahim, Yehova'nın emriyle kabilesinin başında Babil'deki Ur şehrinden Tanrı tarafından "vaat edilmiş toprak" olan Kenan diyarına göç etmiştir. Tevrat'a göre Tanrı, İbrahim'e "Mısır Nehri'nden büyük nehir olan Fırat'a kadar Kenaniler, Keniziler, Kadmoniler, Hettiler, Perizziler, Refailer, Amoriler, Girgaziler ve Jebusilerin memleketini senin nesline veriyorum" demiş ve Nil'den Fırat'a kadar uzanan toprakları İsrailoğulları'na bağışlamıştır. Kenan diyarına gelen Yahudiler, bölgeye hâkim olan ve Filistin'in ilk halkı olarak bilinen Sami ırkına mensup kabilelerden Kenaniler ile baş edemeyerek Mısır'a göç etmişlerdir. Bölgedeki kuraklık da göç etmelerine eklenen diğer bir neden olmuştur.

İbrahim "Vaat Edilmiş Toprağa" vardığmda bir ikilemle karşı karşıya kalır. Karısı Sara kısırdır ve İbrahim'in bir çocuğunun olmasını istemektedir. Dolayısıyla İbrahim'e bir kuma, Mısır'dan geçerken İbrahim'in kervanına katılan Hacer'i almasını önerir. İbrahim'in Hacer'den İsmail adında bir çocukları olur. İsmail, İbrahim'in misyonunu sürdürmeyi istemeyecektir. Ayrılacak ve kendi soyunu kuracaktır. Tevrat, İsmail'in de kutsandığı için büyük olacağını ama dünyanın geri kalanı ile arasının hep açık olacağını özel olarak belirtir: "Ona İsmail adını vereceksin. O, yaban eşeğine benzeyen vahşi bir adam olacak; elleri hep herkese karşı olacak ve herkesin elleri ona karşı olacak; ve bütün kardeşlerinin varlığı ile yaşayacak" (Yaratılış; 16: 11-12). İsmail soyu ile İshak soyu arasındaki tarihi kavganın kökenleri de bu olacaktır. Bu kavganın kökenlerinden çok önemli bir diğeri de soylu bir kadın (Sara) ile köle bir kadın (Hacer) arasmdaki saray içi iktidar ve kutsallık mücadelesidir ki bu tip mücadeleler tarih boyunca yaşanan birçok Tanrı kompleksi çatışmalarının da kaynakları arasmdadır. İsmail'in misyonu sürdürmeyeceği ortaya çıktığında Tanrı o zaman 99 yaşında olan İbrahim'e 90 yaşındaki Sara'nın hamile kalacağını söyler. İbrahim'in misyonunu sürdürecek olan İshak işte böyle doğmuştur, doğaüstü bir şekilde. Yahudi ulusunu tanımlayan budur. Yahudiler hiçbir zaman olmayacaktı. Sara hamile kalmadan önce Tanrı İbrahim'e şöyle der: "Karın Sara sana bir oğul verecek ve ona İshak adını takacaksın. Onunla, soyundan gelenlerle sonsuza kadar sürecek bir ahit olan akdimi yapacağım. İsmail'e gelince... Onu kutsadım, onu verimli yapacağım ve fazlasıyla arttıracağım. On iki prensin babası olacak ve onu büyük bir ulusa dönüştüreceğim. Ama akdimi Sara'nın sana gelecek yıl bu zaman vereceği İshak'la yapacağım" (Yaratılış, 17: 19-21). İki oğul arasında kutsal bir ulus yaratmak için Tanrının tercihi İshak'tan doğal

olarak da Yahudi ulusundan yana olmuştur. Bu yüzden Yahudi ulusunun ontolojik olarak "ötekisi" İsmail ulusu olurken, dini, tarihi ve siyasi olarak "ötekisi" de doğal olarak vaat edilmiş toprakların kadim ve gerçek sahipleri Filistinliler olmuştur.

İbrahim, dünyaya tek tanrıcılığı yayma misyonunu üstlenen Yahudilerin ilk atası idi. Onun ailesi de bu misyonu devam ettirecektir. Dünyaya tek Tanrı kavramını getirecek, insanlığı Tanrının öngördüğü ideal düzeye yeniden yükseltecektir. Atalarının misyonunu devam ettirmeyi seçen İshak ve oğlu Yakup olur. İbrahim, İshak ya da Yakup iyi ya da kötü nasıl bir düzen kurarlarsa onlardan sonraki nesiller de o düzenin içinde kalacaklardır: ya İbrahim gibi adalet, merhamet ve sadakatle, ya İshak gibi azim, kararlılık ve başarı ile ya da Yakup gibi kurnazlık, iki yüzlülük ve hile ile. İshak, vaat edilmiş topraklarda yaşarken "Filistin için her şey kötüye gitmeye başlar, ekonomileri çöker". Bu yüzden Filistinliler İshak'ı kovarlar. Filistinliler İshak'ın açmış olduğu kuyuların hepsini doldururlar. Yahudi varlığını silmek için kendilerine bile zarar verirler. Fakat sonra Avimelek İshak'a gelir ve "görüyorum ki biz senin sayende zenginleşmişiz" der. Çünkü İshak gidince, Filistin'de her şey çok daha kötüye gitmeye başlar ve ekonomileri çöker. Hiçbir iş yolunda gitmez ve Filistinliler fark ederler ki bu Yahudiler gittikleri için böyledir. Böylece kral bir anlaşma önerir ve İshak'tan geri dönmesini ister. Bu, tarihte Yahudilerin Yahudi olmayanlarla karşılaşmalarında hep görülen olaylar zincirinin özüdür. Önce Yahudiler genelde davet edilirler. Ülke Yahudilerin katkılarından dolayı çok iyi bir durumdadır. Sonra ihanet, taassup, ulus dayanışması, aşırı zenginlik ve kıskançlık gibi nedenler öne sürerek ülke Yahudileri kovmaya karar verir, aynı zamanda kendi ekonomisine de zarar verir. Yahudiler kovulur, ülke zor durumda kalır. Bu hep böyle olur. Yahudilere yönelik bu durum bir tarafta sevgi ve ondan kaynaklı kıskançlık, diğer tarafta nefret ve ondan kaynaklı intikam olan bir hastalığa dönüşür. İshak'ın Yahudi halkına mirası da bu sevgi ve nefret arasında yaşamaya mahkûm olma dilemmasıdır.

İbrahim'den aldığı kutsal misyonu sürdüren İshak'ın eşi Rifka'dan ikiz çocukları olur: Esav ve Yakup. Esav ve Yakup çok farklı kişiliklere sahiptir ve fiziksel olarak da birbirlerine benzememektedirler. Esav, kaba-saba, saçlı-sakallı iken Yakup yumuşak dilli ve narindir. Esav bir avcı ve hareket adamı iken Yakup bilge bir ev adamıdır. İlk doğan Esav olduğu için İshak onu daha çok sevmektedir. Ailenin kutsal mirasını devam ettirecek kişinin belirlenmesi açısından bu öncelik önemlidir. Fakat anneleri Rifka, Yakup'un tarafını tuttuğu için İshak'ın yaşlanıp misyonunu miras vereceği

özel dua için Yakup'un kollarını keçi derisiyle sarar, bu şekilde Esav'a benzeterek gözleri görmeyen İshak'ı kandırır: "İshak şöyle der: 'ses Yakup'un sesi, ama eller Esav'ın elleri" (Yaratılış; 27: 12). Zekâ ve bilgeliğe sahip sesin sahibi Yakup Yahudi misyonunu devam ettirirken güç, iktidar, ihtişam ve kılıcın gücüne sahip olan Esav'ın elleri ve nesilleri Roma İmparatorluğu'nu, Tanah'ın deyişiyle Edom'u oluşturacaktır. Tıpkı İbrahim'ın oğlu İshak gibi Yakup da annesinin müdahalesiyle misyonu sürdürürken Esav da İsmail gibi annesinin kurbanı olarak misyonu devam ettirememiş ama büyük bir dünya gücü ve egemenliği yaratmışlardır: "Bu mücadele evrensel, tarihi, ilahi kutsal yasalarının inşa ettiği kozmik bir mücadeleden başka bir şey değildir". Bu ikili, Esav ve Yakup anne karnında kavga etmeye başlarlar ve tarih boyunca da kavga edeceklerdir. İsmailoğulları İslam'ın, Esav'ın soyu Roma aracılığıyla Hıristiyanlığın, Yakup'un soyu İsrailoğulları da Yahudiliğin misyoner temsilcileri olarak kavga etmeye devam etmişlerdir. Kişisel Tanrı komplekslerinin iktidar mücadelesinden evrensel Tanrı komplekslerinin egemenlik savaşları doğmuştur.

Tüm bu kutsala karşı kutsal kavgalar kişisel Tanrı kompleksi aktörlerin, kolektif Tanrı kompleksi aygıtlar aracılığıyla evrensel Tanrı kompleksi egemenlik kaynağına hükmetme mücadelesidir. Bu evrensel Tanrı kompleksi savaşı İbrahim ile onun kutsal misyonunu temsil etmek iddiası ile başlamaktadır ve tarih boyunca da sürecektir. Tanrının sözünü tutması nedeniyle İbrahim'in soyundan gelenler ellerinde olmadan bile büyük kişiler, güçlü uluslar olmuşlardır. Hepsi Yahudi olmasalar bile dünyada etkisi büyük bir toplum oluşturmuşlardır. Aslında Yahudilerin en büyük düşmanları yine bu aileden gelmektedir. Bu kardeş düşmanların nefreti ve kaynağı o kadar büyüktür ki ellerine bir imkân geçse onlar Yahudi ulusunu yeryüzünden sileceklerdir. Bu da onların Tanrı kompleksi imtihanıdır. Yahudi ulusuna tarih boyunca en büyük kin, nefret ve düşmanlığı gösteren Amalek ulusu İsmail'in soyundan birinin Esav'ın soyundan biriyle evlenmesi sonucu oluşmuştur (Yaratılış; 36: 2-4). Evlenen kuzenler Amalek adında melez bir düşman yaratırlar. Bu ulusun tıpkı "Odimpus kompleksi" kaynakları gibi Yahudilere karşı çok derinlerden gelen büyük ve şiddetli bir düşmanlığı olmuştur. İshak'ın eşi Rifka, Esav'ın kızgınlığının kardeşini öldürmeye kadar varabileceğini görür ve Yakup'u Harran'a yollar ve oradan kendine bir eş bulmasını söyler. Dayısının kendisine yaptığı hileler sonunda Yakup istediği kişiyle evlenmek için dört kez evlenmek zorunda kalır. Sonunda Yakup'un 4 karısı olur ve 12 oğlu ile bir kızı olur. Yakup büyük bir servet biriktirir. Önceki nesillerden farklı olarak Yakup'un bütün oğulları kendilerini ataları İbrahim'in misyonuna adarlar ama içlerinden sadece Yusuf bu

misyonu evrensel boyuta taşıma imkânına kavuşur. Onlar dünyayı değiştirecek olan Yahudi ulusunun çekirdeğini oluştururlar. Yakup vaat edilmiş topraklara geri dönerek atalarının misyonunu sürdürür.

İbrani olan İbrahim'in dini, oğlu İshak ve İshak'ın oğlu Yakup'a geçerek İsrailoğullarının dini olmuştu. Yakup, Yahudi tarihi içinde önemli bir yer oluşturur. Çünkü onun sayesinde İsrail soydan bir kavme dönüşmüştür. Yakup'un adı Tanrı tarafından ilahlarla mücadele eden anlamına gelen İsrail olarak değiştirilmiş, onun oğulları Ruben, Şimeon, Levi, Yahuda, İssakar, Zebulun, Yusuf, Benyamin, Dan, Naftali, Gad ve Aşer'in adlarıyla anılan On iki Kabile de İsrailoğulları adını alarak İsrail kavmini meydana getirmiştir. Yakup'un evrensel misyonu ise Yusuf ile devam etmiştir. Yusuf'un hikâyesi, tıpkı babası Yakup gibi güç ile değil de zekâ ile hiç yoktan zengin ve güçlü bir iktidara ve ihtişama ulaşma hikâyesidir. Bu özellik Yahudiliğin genlerinde olan büyük bir yetenektir. Yusuf, Yakup'un 11. oğlu olduğu halde, 12 kardeşinin de hayatım yönlendirir. Yusuf'un hikâyesinde muhteşem tarihi olaylar vardır. Yusuf, Yakup'un en sevdiği ve uğruna yaklaşık otuz yıl çalışarak kazandığı karısından uzun süredir beklediği ilk çocuğu olduğundan, ailede önemli ve ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Yakup, kişisel Tanrı kompleksinden kaynaklanan bir zaafla Yusuf'a dikkat çekecek kadar aşırı ilgi ve sevgi gösterir. Yusuf'a özel bir gömlek alır, bu da diğer kardeşlerin kişisel Tanrı kompleksi ihtiraslarına kapılarak Yusuf'u kıskanmalarına sebep olur. Yusuf'un en önemli yeteneği ise, rüyaları yorumlamasıdır. Diğer kardeşlere göre ailelerinin geçmişini bildiklerinden her nesilde bir 'kötü' kişinin bulunduğunun da farkındadırlar ve Yusuf da tıpkı kötülüğü temsil eden ataları İsmail ve Esav gibi kutsal soylarını kirleten "öteki"dir. Böylece, kolektif Tanrı kompleksi kibri içinde kendi nesillerindeki kötünün de Yusuf olduğuna kanaat getirirler. Onu öldürmeyi planlarlar fakat bunun yerine, Yusuf'u esir olarak satarlar. Güzel gömleğini alıp, keçi kanına bularlar ve babaları Yakup'a gösterip Yusuf'un vahşi bir hayvan tarafından parçalandığını söylerler. Yakup kişisel Tanrı kompleksi hastalıklarından olan merhamette adalet göstermemenin bedelini kendisinin ödediği gibi tüm çocuklarına da ödetir.

Bu arada, Yusuf, İsmaililer tarafından kervanlarla Mısır'a getirilir ve orada, soylulardan Potifar'ın evinde hizmetçi olur. Karısının tuzağı ile Yusuf hapse atılır. Yusuf, hizmetkârların başıyken, birden yine en alt seviyeye inmiştir. Yusuf hapiste iken Firavun bir rüya görür ve günlerce uyuyamaz. Firavun, tüm sihirbazlarını, falcılarını ve astrologlarını toplar fakat hiçbiri rüyaların ne anlama geldiğini anlayamaz. Rüyayı duyduğunda Yusuf, fira-

vuna şöyle der: "Yedi yıllık bir bolluktan sonra, yedi yıllık kuraklık baş gösterecek. Bolluk zamanında, kurak geçecek yedi yıl için buğday depo edin, böylece zor zamanlarda yiyecek bir şeyler olacaktır" der. Firavun da, "Madem sen düşündün, bu işi de yapacak olan sen ol" der. İşte Yusuf bu şekilde firavunun baş veziri olmuştur. Mısır'ın altyapısal görev dağılımındaki en güçlü ve imparatorluktaki en yetkili insan artık Yusuf'tur. Hapishaneden vezirliğe yükselmiştir. Yusuf, Potifar'ın kızı Osnat ile evlenir ve Menaşe ve Efrayim adında iki çocuğu olur. Bu dönemde kuraklık, sadece Mısır'ı değil, tüm Ortadoğu'yu etkisi altına almıştır ve Mısır, Yusuf sayesinde buğday depolayan tek ülkedir. Yakup, oğullarını alışveriş için Mısır'a gönderir. Bir dizi sınamadan sonra Yusuf kim olduğunu kardeşlerine anlatır: "Ben Yusuf'um. Babam hala hayatta mı? Şimdi endişelenmeyin. Beni buraya sattığınız için kendinize kızmayın. Tanrı, beni sizlerin önüne çıkardı. Tanrı, sizin yaşamanızı garanti altına almak için beni önünüze çıkardı. Beni buraya getiren siz değil Tanrı'dır ve Tanrı beni firavunun babası ve tüm eviyle Mısır'ın başı yapmıştır" (Yaratılış; 45: 5 8). Böylece Rabiler'in ifade ettiği gibi "Tanrı hastalıktan önce çaresini yaratır" sözü gerçekleşir ve Tanrı tarihe müdahale eder. Her şey bittikten sonra tüm olayların bir nedeni olduğu kutsal yasası gerçekleşir. Tanrı'ya güveni tam olan Yusuf, köleliğinin ilahi bir planın bir parçası olduğunu anlamıştır. Çünkü bu olay Yahudi tarihi açısından ilahi yasaların gerçekleşmesi için uzun bir sürecin kısa bir bölümüydü. Bir yapboz gibi ince ince inşa edilen altı bin yıllık Yahudi tarihinin küçük ama olmazsa olmaz bir parçasıdır bu bölüm. Her şeyin bir nedeni vardır. Yusuf bunu görmüştür. Babasına haber yollamış, Yakup ve Yahudi aileleri de ileri de büyük bir zulüm ve mutsuzluğa kaynaklık edecek büyük bir mutlulukla Mısır'a göç etmişlerdir. Yahudi ulusunun çekirdeği, Mısır'a ulaşmıştır. Mutlulukla karşılanmışlardır. Goşen topraklarında en güzel araziler onlara verilmiştir. Mutluluk ve zenginlik içinde yerleşmişlerdir. Her şey çok güzel bir şekilde devam ediyordu, ta ki Mısırlılar, onların nüfusunun hızla artıp çok rahat ve iyi bir şekilde yaşadıklarını fark edinceye kadar.

Tevrat'a göre İbrahim'in torunlarından Yakup'un oğlu Yusuf, Mısır firavununun baş nazırı olmuştu. Kenan diyarından Mısır'a göç eden İsrailoğullarının sayısı Yusuf zamanında hızlı bir artış göstermiştir. Fakat Yahudiler, zenginleşip ülkenin kilit noktalarını ele geçirmeleri nedeniyle Mısır firavunlarının zulüm ve baskısına uğrayarak zamanla köle durumuna düşmüşlerdi. M.Ö. 1200'lere kadar orada tutsak kalmışlar, Musa önderliğinde Mısır'dan ayrılarak kölelikten kurtulmuşlardır. Tevrat bu döneme "Çıkış" (Exodus) demektedir. Yahudi ulusunun kurtarıcısı Musa, en büyük Yahudi düşmanlarının evinde yetiştirilmişti. Kuşkusuz, Mısır'dan Çıkış, Yahudi

tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Mısır'dan Çıkış hikâyesi, nasıl Yahudilerin iyi bir durumdayken yani Mısır'a firavunun kendisi tarafından kabul edilip yüceltilmişlerken çok kötü şartlar içine girdiklerini ve daha sonra ilahi değerlerin en üst noktasına ulaştıklarını yani Tanrı RAB tarafından kölelikten kurtarılışlarını ve Sina Dağı'nda Tevrat'ı alışlarını anlatır. Mısır'dan Çıkış hikâyesinin başladığı noktada, Yusuf zamanında Mısır'a 70 kişilik bir grup olarak inen Yahudi ulusu üç milyon kişi olmuştu. Yahudilerin hızla çoğalması ve güçlenmesi Mısırlıları tedirgin etmişti. Kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi içinde "Yahudiler yakında bizlere karşı ayaklanıp iktidarı ele geçirecekler" diye düşünmeye başlamışlardı. Bunun üzerine firavun da soykırımı çağrıştıran bir karar alır: "Tüm Yahudi oğlanları öldürülecektir!". Fakat Musa kurtularak firavunun torunu olarak yetişir. Firavun, o zamanlar, dünya üzerindeki en gelişmiş uygarlığın yöneticisi olarak dünya üzerindeki en güçlü kişidir. Musa, annesinin bakıcılığında yetiştiği için hiçbir zaman Yahudilerle bağlarını koparmamıştır. Bu nedenle, günün birinde Mısırlı bir nöbetçinin Yahudi bir köleyi dövdüğünü gördüğünde, buna dayanamayıp Mısırlı nöbetçiyi öldürmesi şaşırtıcı değildir. Kolektif Tanrı kompleksi içinde haklı haksız ayrımı yapmaksızın Musa'nın kendi kavminden yana yargılamada bulunduğu bu olay kulaktan kulağa yayılınca, Musa canını kurtarmak için kaçmak zorunda kalır. Sina yarımadasının diğer tarafındaki Midyan şehrine gider. Orada, Musa, kâhin Yitro ile karşılaşır ve kızlarından biriyle evlenir ve orada çobanlık yapar.

Musa'nın çoban olarak hayatını idame ettirmesi de ilahi bir elin kontrolünde gerçekleşmiştir. Çünkü o, sadece misyon olarak değil iş tecrübesi olarak da Yahudilerin en büyük atalarını örnek almış olur: İbrahim, İshak, Yakup ve Yakup'un 12 oğlunun hepsi çobandılar. Çünkü bir çobanın düşünmek için çok zamanı vardır, bu da peygamber olabilmek için en fazla gereken şeylerden biridir. İnsanın kendi kendini daha üst bir konuma, fiziksel gerçekliğin ötesinde sonsuzla ilişki kurduğu yüksek bir boyuta yükseltebilmesi için çok çalışması ve çok düşünmesi gereklidir. Özellikle de kişisel Tanrı komplekslerinden arınmak için düşünmeye odaklı zamana ihtiyaç vardır. Yahudi liderlerinin çoban olmalarının bir başka sebebi de çobanların, büyük bir grup canlıyla ilgilenip, onları yönlendirmeleridir. Bu da onlardaki kolektif Tanrı kompleksi kaynaklarını gözlemlemek, analiz etmek ve yönlendirmek açısından önemli bir tecrübî birikimdir. Çünkü Yahudilerin başında olup onları yönlendirmek, dünyadaki en zor iştir. Yahudi tarihinden de anlaşılacağı üzere insanlığın öğreneceği en büyük derslerden biri, her biri kişisel Tanrı kompleksi kibri içindeki Yahudileri kolektif Tanrı kompleksi içinde birleştirmenin ve dünya üzerindeki bu en bireysel toplu-

mu bir arada tutarak evrensel Tanrı kompleksi misyonu içinde yönetmenin en zorlayıcı işlerden biri olduğu gerçeğidir. Çoban olma da bu kutsal misyonu taşımak için iyi bir alıştırmanın yapılmasını sağlar.

Bir gün Musa, koyunlarını otlatırken, yanan bir çalı görür. Oradaki çalılar yanıyordu, fakat çalı ateş tarafından yok edilmiyordu: Tıpkı Yahudi halkı gibi. Yahudi ulusu da, her zaman yok olmanın eşiğinde görülmüş fakat her zaman var olmayı sürdürmeyi başarmıştır. Bu olay Yahudilerin Tevrat'ın ateşiyle, dünyayı değiştirecek bir ideolojiyle yandıklarını ama asla tükenmediklerini ve tükenmeyeceklerini gösterir. Musa, yanan çalıda Tanrı'yı gördüğünde Tanrı RAB, kendini birçok kez, sonsuz bir anlaşma yaptığı ataları İbrahim, İshak ve Yakup'un Tanrısı olarak tekrar tekrar tanıtır (Mısır'dan Çıkış; 3: 13-16). Tanrı, 'sonsuza kadar sürecek' anlaşmayı İbrahim, İshak ve Yakup ile yapmış ve bu birçok kez farklı zamanlarda yenilemiştir. Çünkü Tanrı'nın, insanlık hakkında çok önemli planları vardır ve Yahudiler de bu planda çok önemli bir yere sahiptirler. Tanrı hem kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini bir ulusun ruhunda, bedeninde ve tarihinde deneyerek gözlemlemek, hem de diğer ulusların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini bu ulusla test etmek için hayatı ve insanlığı planlamıştır. Bu deneme ve test planlamasının ürünü olarak da tam da bu zamanda, Tanrı Yahudileri Mısır'dan çıkarmaya karar verir. Kutsal planın bir parçası olarak Yahudileri Mısır'a getirenin de Tanrı olduğunu unutmamak gerekir. Yani Tanrı olabilecek hem iyi hem de kötü olaylardan sorumludur. Tanrı'nın yaptığı her şey bir planın parçasıdır.

Tanrının planını, kutsal kitabın ifadesiyle tasarımını gerçekleştirmek için Musa, Mısır'a geri döner ve firavunun huzuruna çıkar. "Atalarımın Tanrısı sana söylememi istedi ki, 'İnsanlarımı bırak da gitsinler' der. Buna karşılık olarak, firavun öfkelenir: "Sen neden bahsediyorsun? Tanrı da kim? Ben onu tanımıyorum!". Bunun üzerine "On Bela" Mısır'ı vurduğunda, yıkım bir yıldan fazla sürer. Her bela, doğanın olağandışı bir değişimi olduğundan, açıkça, birer mucize olarak değerlendirilebilir. Yahudilere yardım etmek için tüm doğa yasaları tersine dönmüştür. En sonunda, ilk doğan erkek çocukların ölümünden sonra Firavun, "Gidin!" demiştir. Yahudiler Mısır'ı terk ederler, Kızıldeniz ikiye ayrılır, onları takip eden Mısırlıların hepsi boğulurlar. Bu gerçekleşen en son büyük olay olur. Tanrı, Sina Dağı'nda tüm Yahudi halkıyla konuşur. Bu tüm insanlık tarihinde eşi görülmemiş bir olaydır. Tanrı'nın tüm halkla konuştuğu başka bir olay yoktur. Yahudilerin, binlerce yıldır Tevrat'a bağlı kalmalarının nedeni, mucizeler ve doğaüstü güçler değil, her birinin Sina Dağı'nda durup Tanrı'nın konuşmasını

duymuş olmaları ve bu olayı nesilden nesile tarih boyunca aktarmalarıdır. Yahudi insanların hayatta kalmalarım, bu olayın nesilden nesile aktarılmasının hikâyesi sağlamıştır: Kutsal olana dokunmak, kutsal ile kutsal temas.

Sina Dağı'nda, Yahudiler bir kavim olmaktan çıkıp kutsal bir ulus haline geldiler. Yahudiler için, ulus olma süreci, kendi topraklarının dışında başlamıştır. Köle bir halk, Sina Dağı eteklerinde Tanrı'yla "yapacağız ve dinleyeceğiz" diye sözleşerek yani Tevrat'ın isteklerini yerine getirmeye söz vererek bir ulus haline geldiler. Bu bir ulus yaratmak için yapılan ilk toplum sözleşmesi örneğidir. Doğal olarak da kişisel ve kolektif Tanrı komplekslerinden evrensel Tanrı kompleksi sınırlarına geçmektir ki artık Yahudilerin muhatapları öteki uluslar, öteki tanrılar ve öteki devletlerdir. Sınamanın alanının değişmesi denemenin konularına da değiştirecektir. Tıpkı İbrahim'in nesiller önce söylediği gibi; "Ben yaşamayı seçtim ve Tanrı için gerekirse ölmeyi de". Böylece Yahudilik sadece bir din olarak değil aynı zamanda da bir ulus olarak var olmuştur. Bir din olarak kolektif Tanrı kompleksi alanından çıkıp bir ulus olarak evrensel Tanrı kompleksi alanına evrilmiştir. Bu yüzden Yahudilik sadece ulusal bir dini kimlik değil aynı zamanda ve daha kuvvetlice olarak dini bir ulusal kimliktir. Bu kimlik ayrıcalığı belki de sorunu sadece Yahudilik için geçerli ve mümkündür: Kutsal bir lanet olarak. Yahudi olmak, ayrıcalıklı/seçilmiş bir ulusun, toprağa, dile, ortak bir tarihe ve dünyevi bir göreve sahip olan bir ulusun parçası olmak demektir. Bu yüzden Yahudilerin Tanrıyla sadece ruhani/dini yönden ibaret olamayan bir ilişkisi de söz konusudur. Yahudiler aynı zamanda Tanrının tüm insanlığa efendi olmaları için seçtiği seçkin, imtiyazlı ve ayrıcalıklı çocuklarıdır. Bu onların Tanrıyı, dünyayı, insanlığı ve hayatı algılayış biçimleridir. Yahudi ulusal kimliği, Yahudilerin görevlendirildiği ve bu görevi kişisel ve ulusal olarak başarmada rehber niteliğine sahip Tevrat'ın kurallarıyla uyum içinde olacak belli bir yaşam şekliyle tanıştıkları Sina Dağı'nda kazanılmıştır. Seçkin olarak kutsanmanın gebe kaldığı misyonun yerine getirilmediğinde doğacak çocuğunun lanetlenmek olmasının nedeni de budur: Lanetli bir kutsama olarak.

Tanrı, kendini tüm Yahudi ulusuna ilk kez 'hissettirdikten' sonra, Musa, Tanrıyı dinlemek, onunla konuşmak ve Tanrının kendisine söylediği ve yazdırdığı emirleri ve bu emirleri uygulayabilmek için dikkate alınacak esasları yazabilmek için kırk gününü Sina Dağı'nda geçirdi. Elinde Kutsal Emir tabletleriyle aşağı inen Musa, gördükleri karşısında öyle şaşırır ki Emir Tabletleri'ni yere düşürür. Dağın eteklerinde, birkaç hafta evvel, Tanrı RAB ile ilişkide olan Yahudiler, şimdi, dökme altından yaptıkları buzağı şeklinde bir puta tapıyor, henüz sözleşmiş oldukları "putlara tapmayacaksınız"

kanununu çiğnemiş oluyorlardı. Bu durum kutsala karşı ilk kutsal isyandı. Bu nedenle Musa ve Tevrat önemli prensipleri vurgulamak için çok eleştirel bir dil kullanır: Sizin kutsalı temsildeki sorumluluk düzeyiniz, kutsal bilgi ve yaşam düzeyinizle belli olacaktır. Gücü elinde bulunduran insanların hatalarının sonuçları ciddi olacaktır ve sorumluluk düzeyiniz, sizlere duyulacak güveni de belirleyecektir. Ne kadar büyükseniz, kararlarınız o kadar etkili olur, bu yüzden çok yüksek standartları hedeflemelisiniz. Sina Dağı'nda, Yahudilere tüm dünya için bir kutsal sorumluluk verilmişti. Bu prensipler de Tanrının Yahudilere karşı eleştirilerini ortaya koymakta ve neden bu kadar güçlü olduğunu açıklamaktadır. Çünkü bütünsel bir ulus olarak her bir Yahudi, bir başka Yahudi'den sorumludur. Yahudi ulusu bir vücut, bireyler de bu vücudu oluşturan hücreler gibi olmalıdır. Organizmacı hiyerarşik bir dini, toplumsal ve siyasi düzen inşa edilmedikçe kutsallık lanete dönüşmektedir. Eğer, vücudun/bütünün bir bölümü yanlış bir şey yaparsa tüm vücut bundan sorumlu tutulur. Yahudilik, ya problemin bir parçası ya da çözümün bir parçası olmak zorunluluğuna inanmak esası üzerine kurulmuştur. Çekimser olmak bir çözüm yolu olmadığı gibi suçtur da. Bu yüzden Yahudi tarihi boyunca Tevrat'ta en sık tekrarlanan uyarı, bu suç nedeniyledir. Küçük bir grup Yahudi, bir hata yaptığında, eğer geri kalanlar onları durdurmazsa, hepsinin sorumlu tutulmasının sebebi de bu ilahi yasadır: Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için.

Bu ilahi yasanın anlaşılması ve ruhlara sindirilmesi ve bir tarafta "kutsal bir lanet" diğer tarafta "lanetli bir kutsama" dilemması içinde tercihlerinin alınması için Yahudiler kırk yıl boyunca çölde dolaştılar. Bu kırk yılda Musa, dünyanın en zor işini gerçekleştirmiştir. Tanrı'nın "sert enseli", "dik başlı", "asi", "inatçı" olarak nitelendirdiği kuralsız bir topluma bu Tanrı kompleksi hastalıklarından arınmaları için liderlik etmiştir. Yahudilerin en güçlü özelliği yani onları, tarihteki en büyük uluslardan biri haline getirecek bir fikre olan bağlılıkları ve bu inanç uğruna ölümü bile tercih etmeleri iken en zayıf yönleri ise her zaman doğru olduklarını ileri süren ve bu yolla dünyayı değiştirebileceklerini düşünen çok inatçı bir karakterleri olmasıdır. Bu karakterleri onların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğalarını ve bu doğanın ürünü olan Tanrı kompleksi örneklerini anlamak için çok önemlidir. Bu nedenle Musa için böyle bir ulusun yönetilmesi neredeyse imkânsızdır. Böylece, kırk yıl kuralsız bir toplumu yöneten Musa, bir anda sinirlerine hakim olmaz ve bağırır: "Siz asiler!". Musa, Tanrının kendisine emrettiği gibi halkına su çıkarmak için "kayaya güzellikle konuşmak" yerine kolektif Tanrı kompleksi kaynağı olan yargılamak ve kişisel Tanrı kompleksi kaynağı olarak da nefsini kontrol edememek suçlarını

işleyerek "kayaya şiddetle ve sinirle vurur". Ve Tanrı Musa'ya şöyle der: "Bana güvenmediğin için Yahudi insanlarla birlikte vaat edilmiş topraklara girmeyeceksin!". Çünkü kutsal yasalar gereği ihtirasa dayalı kızgınlık da bir çeşit putperestliktir. Eğer Tanrı RAB, dünyayı yönetiyorsa, iyi veya kötü her ne olursa olsun Tanrı istediği için oluyordur. Sinirlenmek de Tanrı'nın dünyayı yönettiğinin bir çeşit inkârıdır ve her ne olursa iyilik için olmaktadır fikrinin reddedilişidir. Musa ise sinirlenmiş ve Tanrı'nın adını ve emrini tüm halkın önünde küçük düşürmüştür. Musa, hatasını görür ve Tanrı'nın emrine boyun eğer: Tanrı gibi olmak için "Tanrı gibi" olmamak gerekir.

Vaat edilmiş topraklarm sınırında Musa, ulusunu gelecek için hazırlar. Musa emirleri tekrar etmekte, Yahudi ulusal görevlerini halka hatırlatmakta ve kutsal düzenin kutsallık hiyerarşisini ilan etmektedir. Tekrar tekrar üstünde durduğu nokta, "Tevrat'a sahip çıkın!" olmuştur: "İnsanla Tanrı ve insanla insan arasındaki kurallara uyarsanız her şey sizin için güzel olacaktır. Hiçbir ulus size dokunmayacaktır. Maddi açıdan varlıklı olacak ve dünyayı değiştirmek için yaşayacaksınız. Fakat eğer Tevrat'a uymazsanız, anlaşmanın size düşen payını yerine getirmemiş olursunuz, bu topraklar sizi dışarıya kusar, düşmanlarınız size saldırır ve sizler acı çekersiniz": Kutsalı temsil etmezseniz lanete müstahak olursunuz. Son kutsal mesaj son derece açıktır: sorunlarınız için hiçbir çözümün dışarıdaki tehditlerle ilgisi yoktur, çözümler her zaman Yahudilerin Tanrıyla, Tevrat'la ve başta birbirleriyle olmak üzere öteki insanlarla olan ilişkilerine bağlıdır. Bu ilişkilerin bozulması nedeniyle ki bu da neredeyse Yahudi tarihinin tamamma yakındır, Yahudiler, tarihleri boyunca yaptıkları hatalardan dolayı dış tehditler tarafından çok zor durumda bırakılmışlar, sürekli işgallere maruz kalmışlar, birbirleri ile savaşmışlar, sürgün edilmişler ve hatta topluca katledilmeye kadar felaketler yaşamışlardır. Tevrat'ın ifadesiyle bazen kolektif Tanrı kompleksinden kaynaklı olarak "bu çektiklerimiz günahlarımızdan dolayı Tanrının bize cezasıdır" derken çoğu zaman da kişisel ve evrensel Tanrı kompleksinden kaynaklı olarak "çektiğimiz cezaların sebebi Tanrının bizzat kendisidir" diyerek kutsal ile lanet arasmda, ilahi kutsallık ile dünyevi lanetlenme arasmda gidip gelmişlerdir. Kutsalı lanetlememek ve laneti kutsamamak gerektiği yönündeki bu son mesajı da ilettikten sonra Musa ölür. Yeşu bir sonraki lider olur. Yahudilikte liderlik, aile ve soya dayalı değildir, babadan oğula geçmez. Liderliği en fazla hak etmiş kişi görevlendirilir ki bu da Yahudi halkı içinde kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınma yöntemlerinden çok önemli bir yasadır. Böylece, Musa'nın görevi kendi oğluna değil kendini sadakat ve cesareti ile kanıtlamış ve Tanrı komplekslerinden arınmış olan Musa'nın en iyi öğrencisi Yeşu'ya geçer.

2. Yeşu: "Gideceğin her yerde Tanrın RAB seninle birlikte olacak".

Musa ve Harun öncülüğünde gerçekleşemeyen vaat edilmiş topraklara hakim olmak amacı Musa'nın yardımcısı Yeşu zamanında gerçekleşmiş, Kenan diyarı (Arz-ı Mev'ud, vaat edilmiş topraklar) olarak bilinen Filistin'e yönelmişlerdir. Mısır'dan göç eden Yahudiler Filistin'e hâkim olmak için bu ülkeye adını vermiş olan Filistinler ve çeşitli halklarla savaşmışlar ve M.Ö. 1234'ten sonra Filistin'e tamamen hâkim olmuşlardır. Tanrı RAB, Musa'nın ölümünden sonra Yeşu'yu kutsayarak vaat edilmiş toprakları ona müjdeler:

> "RAB, kulu Musa'nın ölümünden sonra onun yardımcısı Nun oğlu Yeşu'ya şöyle seslendi: 'Kulum Musa öldü. Şimdi kalk, bütün bu halkla birlikte Şeria Irmağı'nı geç. Size, İsrail halkına vereceğim ülkeye girin. Musa'ya söylediğim gibi, ayak basacağınız her yeri size veriyorum. Sınırlarınız çölden Lübnan'a, büyük Fırat Irmağı'ndan - bütün Hitit ülkesi de içinde olmak üzere - batıdaki Akdeniz'e kadar uzanacak. Yaşamın boyunca hiç kimse sana karşı koyamayacak; nasıl Musa ile birlikte oldumsa, seninle de birlikte olacağım. Seni asla terk etmeyeceğim, seni asla bırakmayacağım. Güçlü ve yürekli ol. Çünkü bu halkı, atalarına vereceğime ant içtiğim ülkeyi miras almaya sen götüreceksin. Yeter ki, güçlü ve yürekli ol. Kulum Musa'nın sana buyurduğu Kutsal Yasa'nın tümünü yerine getirmeye dikkat et. Gittiğin her yerde başarılı olmak için bu yasadan ayrılma, sağa sola sapma. Yasa Kitabı'nda yazılanları dilinden düşürme. Tümünü özenle yerine getirmek için gece gündüz onu düşün. O zaman başarılı olacak ve amacına ulaşacaksın. Sana güçlü ve yürekli ol demedim mi? Korkma, yılma. Çünkü Tanrın RAB gideceğin her yerde seninle birlikte olacak" (Tevrat, Yeşu; 1: 1-9).

Tevrat'ta Yeşu kitabı, Yahudi tarihinin çok önemli bir bölümünde, vaat edilmiş toprakların alınışını ve İsrailoğullarının oraya nasıl yerleştiklerini anlatır. O zamanlar, 'Vaat edilmiş topraklar' diye anılan bölgenin güneyi Mısırlılar, kuzeyi ise Asurluların elindeydi. Fakat iki devlet de orayı yönetmiyorlardı. Aslında, toprakların bu bölümünü yöneten kimse olmasa da, yedi Kenan kavmi, haritanın tümüne dağılmış, surlarla çevrili otuz bir tane şehirde yaşıyorlardı ve her birinin de kendi kralı vardı. İsrailoğulları, topraklara girmeden evvel, hem kolektif hem de evrensel Tanrı kompleksi ilanı olarak Kenan kavimlerine şöyle bir mesaj gönderirler: "Dünyanın yaratıcısı Tanrı, bu toprakları atalarımıza vermiştir. Biz de mirasımızı almak için buradayız ve sizlerin de barış içinde burayı terk etmenizi istiyoruz". Sadece bir kavim hariç hiçbiri topraklarını terk etmediler. Bunun üzerine Yeşu, halkını ve önderlerini toplayarak "her durumda Musa'nın sözünü dinledikle-

ri gibi, kendi sözünü de dinleyecekleri" üzerinden kendisine mutlak itaat üzerine ahit ve biat aldı:

> "Bunun üzerine Yeşu, halkın görevlilerine şöyle buyurdu: 'Ordugâhın ortasından geçip halka şu buyruğu verin: 'Kendinize kumanya hazırlayın. Çünkü Tanrınız RAB'bin size vereceği ülkeyi mülk edinmek için üç gün sonra Şeria Irmağı'nı geçeceksiniz. RAB'bin kulu Musa'nın, 'Tanrınız RAB bu ülkeyi size verip sizi rahata erdirecek' dediğini anımsayın. Kadınlarınız, çocuklarınız ve hayvanlarınız Şeria Irmağı'nın doğusunda, Musa'nın size verdiği topraklarda kalsın. Ama sizler, bütün yiğit savaşçılar, silahlı olarak kardeşlerinizden önce ırmağı geçip onlara yardım edin. RAB sizi rahata erdirdiği gibi, onları da rahata erdirecek. Onlar Tanrınız RAB'bin vereceği ülkeyi mülk edindikten sonra siz de mülk edindiğiniz topraklara, RAB'bin kulu Musa'nın Şeria Irmağı'nın doğusunda size verdiği topraklara dönüp oraya yerleşin'. Önderler Yeşu'ya, 'Bize ne buyurduysan yapacağız. Bizi nereye gönderirsen gideceğiz. Her durumda Musa'nın sözünü dinlediğimiz gibi, senin sözünü de dinleyeceğiz. Yeter ki, Musa'yla birlikte olmuş olan Tanrın RAB seninle de birlikte olsun. Sözünü dinlemeyen, buyruklarına karşı gelip isyan eden ölümle cezalandırılacaktır. Yeter ki, sen güçlü ve yürekli ol' diye karşılık verdiler" (Tevrat, Yeşu; 1: 10-18).

Bu arada Yeşu, Tanrı'dan, eğer Kenanlılar gitmezlerse, onları topraklardan atması gerektiğine dair kesin emirler alır. Çünkü Kenanlı kavimler Tanrıya göre son derece ahlaksız olduklarından ve puta taptıklarından dolayı kirli ve lanetli oldukları için asla kutsal ve temiz Yahudi ulusu ile bir arada yaşayamazlardı veya temizi de kirletmek korkusuyla asla ilişkide bulunamazlardı. Yeşu, daha önce Musa'nın da yaptığı gibi fethetmeye gitmeden önce o ülkeler hakkında bilgi toplamak üzere casuslar gönderdi:

> "Nun oğlu Yeşu Şittim'den gizlice iki casus gönderdi. 'Gidip ülkeyi, özellikle de Eriha'yı araştırın' dedi. Böylece yola çıkan casuslar, Rahav adında bir fahişenin evine gidip geceyi orada geçirdiler. Adamlar yatmadan önce kadın yanlarına çıktı. 'RAB'bin bu ülkeyi size verdiğini biliyorum. Sizden ötürü dehşete kapıldık; ülkede yaşayan herkesin korkudan dizlerinin bağı çözüldü. Çünkü Mısır'dan çıktığınızda RAB'bin Kamış Denizi'ni önünüzde nasıl kuruttuğunu, Şeria Irmağı'nın ötesindeki iki Amor Kralı'na - Sihon ve Og'a - neler yaptığınızı, onları nasıl yok ettiğinizi duyduk. Bunları duyduğumuzda korkudan dizlerimizin bağı çözüldü. Sizin korkunuzdan kimsede derman kalmadı. Çünkü Tanrınız RAB hem yukarıda göklerde, hem de aşağıda yeryüzünde Tanrı'dır' dedi. İki adam geri dönmek üzere dağdan indi. Irmağı geçip Nun oğlu Yeşu'nun yanına

vardılar ve başlarından geçen her şeyi ona anlattılar. Yeşu'ya, 'RAB gerçekten bütün ülkeyi elimize teslim etti' dediler, 'Orada yaşayan herkesin korkudan dizlerinin bağı çözüldü" (Tevrat, Yeşu; 2: 1-24).

Yeşu, Tanrı'dan aldığı emir ve halkıyla yaptığı kutsal sözleşmeyi yeniledikten sonra Şeria Irmağı'nı birçok mucize eşliğinde geçer. Hatta yaşanan mucizelerin sonraki nesillere aktarılması için "tıpkı Kızıldeniz gibi ikiye yarılarak onlara yol veren Şeria Irmağı'na taşlardan anıtlar dikerler". Yeşu'nun da tıpkı Musa gibi mucizeler gösterdiğini anlayan, "Tanrının onu bütün İsrail halkının gözünde yücelttiğini" gören ve "Musa'yla birlikte olmuş olan Tanrı RAB'bin onunla da birlikte olduğunu" fark eden İsrailoğulları Yeşu'nun arkasından her şeyi yapmaya hazırdır: Güç ile veya kutsal ile, zor ile veya gönüllü:

"Sabah erkenden kalkan Yeşu, bütün İsrail halkıyla birlikte Şittim'den yola çıkıp Şeria Irmağı'na kadar geldi. Yeşu halka, 'Kendinizi kutsayın' dedi, 'Çünkü RAB yarın aranızda mucizeler yaratacak'. Yeşu kâhinlere, 'Antlaşma Sandığı'nı yüklenip halkın önüne geçin' dedi. Böylece kâhinler sandığı yüklenip halkın önünde yürümeye başladılar. Bu arada RAB, Yeşu'ya şöyle dedi: 'Musa'yla birlikte olduğum gibi, seninle de birlikte olduğumu anlamaları için bugün seni bütün İsrail halkının gözünde yücelteceğim'. Sandığı taşıyan kâhinler ırmağın kıyısına varıp suya ayak bastıklarında ta yukarıdan gelen sular durdu, çok uzaklarda, Saretan yakınında bulunan Adam Kenti'nde bir yığın halinde yükselmeye başladı. Halk Eriha'nın karşısından ırmağı geçti" (Tevrat, Yeşu; 3: 1-17). "Halkın tümü Şeria Irmağı'nı geçtikten sonra RAB, Yeşu'ya şöyle seslendi: 'Her oymaktan birer kişi olmak üzere halktan on iki adam seçin. Onlara şunu buyurun: 'Buradan, Şeria Irmağı'nın ortasından, kâhinlerin ayaklarını sağlam biçimde bastıkları yerden birer taş alın. Bu taşları yanınızda götürüp geceyi geçireceğiniz yere koyun'. Böylece Yeşu İsrail'in her oymağından birer kişi olmak üzere seçtiği on iki adamı çağırdı. İsrail halkının oymak sayısına göre her biriniz omzuna birer taş alsın. Bunlar sizin için bir işaret olacak. Yeşu ırmaktan alınan on iki taşı Gilgal'a dikti. Sonra İsrail halkına şöyle dedi: 'Oğullarınız bir gün size, 'Bu taşların anlamı nedir?' diye soracak olurlarsa, onlara, 'İsrail halkı Şeria Irmağı'nın kurumuş yatağından geçti' diyeceksiniz. Bu taşlar sonsuza dek İsrail halkı için bu olayın anısı olacak'. İsrailliler Yeşu'nun buyruğunu yerine getirdiler. Kâhinler RAB'bin Antlaşma Sandığı'yla birlikte halkın önüne geçtiler. Ruben ve Gad oymaklarıyla Manaşşe oymağının yarısı, Musa'nın kendilerine buyurduğu gibi, silahlı olarak İsrail halkının önüne geçtiler. Böylece kırk bin kadar silahlı

> adam savaşmak üzere RAB'bin önünde Eriha ovalarına girdi. RAB o gün Yeşu'yu bütün İsrail halkının gözünde yüceltti. Musa'ya yaşamı boyunca nasıl saygı gösterdilerse, Yeşu'ya da öyle saygı göstermeye başladılar" (Tevrat, Yeşu; 4: 1-8).

Yeşu, Tanrı RAB'bin önderliğinde çıktığı yolda vaat edilmiş topraklara girmeden önce yapması gereken iki arınma ve boyun eğme ritüeli olduğunu gördü. Bu arınma ve boyun eğmenin ilki İsraillilerin sünnet edilmesi idi. "Çünkü İsrailliler Mısır'dan çıktıklarında savaşabilecek yaştaki bütün erkekler, Mısır'dan çıktıktan sonra çölden geçerken ölmüşlerdi. Mısır'dan çıkan erkeklerin hepsi sünnetliydi. Ama Mısır'dan çıktıktan sonra yolda, çölde doğan erkeklerin hiçbiri sünnet olmamıştı. İsrailliler Mısır'dan çıktıklarında savaşacak yaşta olanların tümü ölünceye dek çölde kırk yıl dolaştılar. Çünkü RAB'bin sözünü dinlememişlerdi. RAB halkına verilmek üzere atalarına söz verdiği bal ve süt akan ülkeyi onlara göstermeyeceğine ant içmişti. RAB, Yeşu'ya, 'Mısır'da uğradığınız utancı bugün üzerinizden kaldırdım' dedi. Bugüne dek oraya Gilgal (kaldırmak) denmesinin nedeni budur" (Tevrat, Yeşu; 5: 2-15). Yeşu'nun vaat edilmiş topraklara girmeden önce boyun eğilmesi gereken bir diğer emir ise Tanrı RAB'bin tüm İsrailoğullarına öncülük yapmak için gönderdiği komutan bir meleğe itaat etmesi gerekliliğiydi:

> "Bu arada RAB, Yeşu'ya şöyle seslendi: 'Kendine taştan bıçaklar yap ve İsrailliler'i eskisi gibi sünnet et'. Böylece Yeşu taştan yaptığı bıçaklarla İsrailliler'i Givat-Haaralot'ta sünnet etti. Yeşu Eriha'nın yakınındaydı. Başını kaldırınca önünde, kılıcını çekmiş bir adam gördü. Ona yaklaşarak, 'Sen bizden misin, karşı taraftan mı?' diye sordu. Adam, 'Hiçbiri' dedi, 'Ben RAB'bin ordusunun komutanıyım. Şimdi geldim'. O zaman Yeşu yüzüstü yere kapanıp ona tapındı. 'Efendimin kuluna buyruğu nedir?' diye sordu. RAB'bin ordusunun komutanı, 'Çarığını çıkar' dedi, 'Çünkü bastığın yer kutsaldır'. Yeşu söyleneni yaptı" (Tevrat, Yeşu; 5: 2-15).

Yahudiler, vaat edilmiş topraklara Tanrı ile birlikte girerler ve ardı ardına birçok savaş yaparlar. Bunların ilki, Kenan'ın merkezinin girişinde gerçekleşmiş olan Yeriho Savaşı'dır. Bu savaş sırasında büyük bir mucize olarak depremler gerçekleşir. Ürdün tarafındaki sular çekilir ve Yahudiler kuru topraktan geçtikten sonra yeniden suyla geri dolar. Bundan sonra, şehrin surlarını sararlar ve gözlerinin önünde duvarlar yerle bir olur. Şehri fethederler ve Tanrının emri doğrultusunda hiçbir yeri yağmalamazlar. Bu arada "Eriha Kenti'nin kapıları, İsrailliler yüzünden sımsıkı kapatılmıştı. Ne giren vardı ne de çıkan. RAB, Yeşu'ya, 'İşte Eriha'yı, kralını ve yiğit savaşçılarını

senin eline teslim ediyorum' dedi, 'Siz savaşçılar, kentin çevresini günde bir kez olmak üzere altı gün dolanacaksınız. Koç boynuzundan yapılmış birer boru taşıyan yedi kâhin sandığın önünden gitsin. Yedinci gün kentin çevresini yedi kez dolanın; bu arada kâhinler borularını çalsınlar. Kâhinlerin koç boynuzundan borularını uzun uzun çaldıklarını işittiğinizde, bütün halk yüksek sesle bağırsın. O zaman kentin surları çökecek ve herkes bulunduğu yerden dosdoğru kente girecek'. Tüm bu emirleri altı gün yinelediler. Yedinci gün erkenden, şafak sökerken kalkıp kentin çevresini aynı şekilde yedi kez dolandılar. Kentin çevresini yalnız o gün yedi kez dolandılar. Kâhinler yedinci turda borularını çalınca, Yeşu halka, 'Bağırın! RAB kenti size verdi' dedi. Halk bağırmaya başladı, kâhinler de borularını çaldılar. Boru sesini işiten halk daha yüksek sesle bağırdı. Kentin surları çöktü. Herkes bulunduğu yerden dosdoğru kente girdi" (Tevrat, Yeşu; 6: 1-27).

Tanrı RAB, bir kez daha kutsal çocukları İsrailoğullarının yardımına koşmuş, çok sıkı korunaklı bir şehri sadece insanların "bağırmaları" üzerine onlara teslim etmişti. Ama her zaman ki gibi her nimetin bir bedeli, her kazanımın bir ahdi olması gerekiyordu ki Tanrı RAB de tüm kazanımlarından kendi payını alabilsindi. Tanrı için halkının Tanrı komplekslerinden arınması için önemli olan zafere yenilmemek, yenilgiyi zafere dönüştürebilmekti. Bu önemli yasayı deneme konusu yapmak amacıyla Tanrı RAB'bin kentin İsrailoğullarına teslimi için şart koştuğu asli ahit "Kent, içindeki her şeyle birlikte, RAB'be koşulsuz adanmıştır. Sakın RAB'be adanan herhangi bir şeye el sürmeyin. Adadığınız şeyleri alırsanız İsrail'in ordugâhını felakete ve yıkıma sürüklersiniz. Bütün altın, gümüş ve tunç ve demir eşya RAB için kutsaldır. Bunlar RAB'bin hazinesine girecek" (Tevrat, Yeşu; 6: 1-27). Tanrı RAB yine İsrailoğullarını "ama" ile, "ancak" ile, "istisnai hal" ile denemeye devam ediyordu. Aynı denemenin bir başka biçimini de lider ve kutsal önder Yeşu yapıyor ve İsrailoğullarını uyarıyordu: "Yeşu şöyle ant içti: 'Bu kenti, Eriha'yı yeniden kurmaya kalkışan, RAB'bin lanetine uğrasın. Buna kalkışan kişi büyük oğlu pahasına temel atacak, en küçük oğlu pahasına da kentin kapılarını yerine takacak" (Tevrat, Yeşu; 6: 1-27). Sonuçta da hem Tanrı RAB'bin hem de Tanrı gibi yapılan Yeşu'nun ahitleri gerçekleşti ve "kenti ele geçirdiler. Kadın erkek, genç yaşlı, küçük ve büyük baş hayvanlardan eşeklere dek, kentte ne kadar canlı varsa, hepsini kılıçtan geçirip yok ettiler. Yeşu, ülkeye casus olarak gönderdiği iki adama, 'O fahişenin evine gidin, ant içtiğiniz gibi, kadını ve bütün yakınlarını dışarı çıkarın' dedi. Sonra kenti içindekilerle birlikte ateşe verdiler" (Tevrat, Yeşu; 6: 1-27): Ama.

Yahudiler, bir sonraki şehir olan Ay şehrine varırlar. Fakat işler burada çok kolay yürümez. Yahudiler, bu şehirde birçok kayıp verdikten sonra ağır bir yenilgiye uğrarlar:

> "Yeşu, Ay Kenti'ne adamlar göndererek, 'Gidip ülkeyi araştırın' dedi. Adamlar da gidip Ay Kenti'ni araştırdılar. Sonra Yeşu'nun yanına dönerek ona, 'Bütün halkın oraya gidip yorulmasına gerek yok' dediler, 'Sayısı az olan Ay halkını yenmeye iki üç bin kişi yeter'. Kentin üzerine yürüyen üç bin kadar İsrailli, Ay halkının önünde kaçmaya başladı. Ay halkı onlardan otuz altı kadarını öldürdü, sağ kalanları da kentin kapısından Şevarim'e dek kovaladı. Bayırdan aşağı kaçanları öldürdü. Korkudan İsrailliler'in dizlerinin bağı çözüldü. Bunun üzerine Yeşu giysilerini yırtarak İsrail'in ileri gelenleriyle birlikte başından aşağı toprak döküp RAB'bin Sandığı'nın önünde yüzüstü yere kapandı ve akşama dek bu durumda kaldı. Ardından şöyle dedi: 'Ya Rab Yahve, bizi Amorlular'ın eline teslim edip yok etmek için mi Şeria Irmağı'ndan geçirdin? Keşke halimize razı olup ırmağın ötesinde kalsaydık. Ya Rab, İsrail halkı dönüp düşmanlarının önünden kaçtıktan sonra ben ne diyebilirim! Kenanlılar ve ülkede yaşayan öbür halklar bunu duyunca çevremizi kuşatacak, adımızı yeryüzünden silecekler. Ya sen, ya Rab, kendi yüce adın için ne yapacaksın?" (Tevrat, Yeşu; 7: 1-26).

Yeşu, tüm Yahudiler gibi yaşanan büyük yenilginin sebebini kendisinden önceki lideri Musa'dan öğrendiği üzere Tanrıdan ve onun kendilerini terk etmesinden bilerek "keşkeler" içinde feryat eder, "giysilerini yırtar, İsrail'in ileri gelenleriyle birlikte başından aşağı toprak döküp RAB'bin Sandığı'nın önünde yüzüstü yere kapanır, akşama dek bu durumda kalır ve Tanrı RAB'be şöyle der: 'Ya Rab Yahve, bizi Amorlular'ın eline teslim edip yok etmek için mi Şeria Irmağı'ndan geçirdin? Keşke halimize razı olup ırmağın ötesinde kalsaydık". Yahudiler, bu hezimetin kaynağında yine Tanrının ihanetini ararken asıl ihanetin kaynağının kendi içlerinde olduğunu görürler. Onlar Tanrıyı terk etmedikçe asla terk olunmayacakları kutsal yasasım unuturlar. Kolektif Tanrı kompleksleri gereği kusuru kendi içlerinde değil Tanrıda ararlar. Ama onlar Tanrının "ama" ile belirlemiş olduğu istisnai hali çiğnemiş, onun yasaklarına yine ihanet etmişlerdi. Tanrının yasası olan "kendisine ayrılmış olan adanmış eşyaları almayacaksınız antlaşmasını bozarak birçok eşyayı çalmışlar ve yalan söylemişlerdi. Çünkü İsrailliler adanan eşyalar konusunda RAB'be ihanet ettiler. Yahuda oymağından Akan adanmış eşyaların bazılarını alınca, RAB İsraillilere yine öfkelenmişti":

"RAB, Yeşu'ya şöyle karşılık verdi: 'Ayağa kalk! Neden böyle yüzüstü yere kapanıyorsun? İsrailliler günah işlediler. Onlarla yaptığım ve yerine getirmelerini buyurduğum antlaşmayı bozdular. Adanmış eşyaların bir kısmını çalıp kendi eşyaları arasına gizlediler ve yalan söylediler. İşte bu yüzden İsrailliler düşmana karşı tutunamıyor, arkalarını dönüp düşmanlarının önünden kaçıyor. Çünkü lanete uğradılar. Sizde bulunan adanmış eşyaları yok etmezseniz, artık sizinle birlikte olmayacağım. Kalk, halkı kutsa ve onlara de ki: 'Kendinizi yarın için kutsayın. Çünkü İsrail'in Tanrısı RAB şöyle diyor: Ey İsrail, adanmış eşyaların bir kısmını aldınız. Bunları yok etmedikçe düşmanlarınızın karşısında dayanamazsınız. Adanmış eşyaları aldığı belirlenen kişi, kendisine ait her şeyle birlikte ateşe atılacak. Çünkü RAB'bin Antlaşması'nı bozup İsrail'de iğrenç bir günah işledi'. Sabah erkenden kalkan Yeşu, İsrail halkını oymak oymak öne çıkardı. Sonunda suçlu olan Akan belirlendi. O zaman Yeşu, Akan'a, 'Oğlum' dedi, 'İsrail'in Tanrısı RAB'bi yücelt, O'na açıkla. Ne yaptın, söyle bana, benden gizleme'. Akan, 'Doğru' diye karşılık verdi, 'İsrail'in Tanrısı RAB'be karşı günah işledim. Yaptığım şu: Ganimetin içinde Babil işi güzel bir kaftan, iki yüz şekel gümüş, elli şekel ağırlığında bir külçe altın görünce dayanamayıp aldım. En altta gümüş olmak üzere, tümünü çadırımın ortasında toprağa gömdüm'. Yeşu'nun görevlendirdiği adamlar tüm eşyaları çadırdan çıkardılar, Yeşu'ya ve İsrail halkına getirip RAB'bin önünde yere serdiler. Yeşu ile İsrail halkı, Zerah oğlu Akan'ı, gümüşü, altın külçeyi, kaftanı, Akan'ın oğullarıyla kızlarını, küçük ve büyük baş hayvanlarıyla eşeğini, çadırıyla bütün eşyalarını alıp Akor Vadisi'ne götürdüler. Yeşu, Akan'a, 'Bizi neden bu felakete sürükledin?' dedi. 'RAB de bugün seni felakete sürükleyecek.' Ardından bütün İsrail halkı Akan'ı taşa tuttu; kendisine ait ne varsa taşlayıp yaktı. Akan'ın üzerine taşlardan büyük bir yığın yaptılar. Bu yığın bugün de duruyor. Bunun üzerine RAB'bin öfkesi dindi. Oranın bugüne dek Akor (sıkıntı) Vadisi diye anılmasının nedeni budur" (Tevrat, Yeşu; 7: 1-26).

Büyük ve kutsal bir halk içinde sadece bir kişi, Tanrı'nın sözlerini dinlememişti ve bunun cezasını herkes çekiyordu. "Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için" ilkesinin geçerli olduğu kutsal yasalarda ve Yahudilikte, kişisel sorumluluğun yanında, kolektif sorumluluğun da olduğu belirtiyordu: hiç kimse tek başına bir şey değildir; herkes bir bütünün parçasıdır ve kendinin olduğu kadar, başkalarının hareketlerinden de sorumludur. Ancak böyle yapılırsa Tanrı halkıyla birlikte olup onların önünde savaşıp düşmanlarını yok ederdi. Ancak böyle yapılırsa kişisel Tanrı komplekslerinden arınmış

insanlardan oluşan bir halk kolektif Tanrı komplekslerinden arınarak evrensel Tanrı kompleksi sorunlarından arınmanın yollarını arayabilirlerdi:

> "RAB Yeşu'ya, 'Korkma, yılma' dedi. 'Bütün savaşçılarını yanına alıp Ay Kenti'nin üzerine yürü. Ay Kralı'nı, halkını ve kenti bütün topraklarıyla birlikte sana teslim ediyorum. Eriha'ya ve kralına ne yaptıysan, Ay Kenti'ne ve kralına da aynısını yap. Ama mal ve hayvanlardan oluşan ganimeti kendinize ayırın. Kentin gerisinde pusu kur'... Yeşu ile yanındaki İsrailliler, kent halkı önünde bozguna uğramış gibi, çöle doğru kaçmaya başladılar. Kentteki bütün halk İsrailliler'i kovalamaya çağrıldı. Ama Yeşu'yu kovalarken kentten uzaklaştılar. İsrailliler'i kovalamaya çıkarlarken kent kapılarını açık bıraktılar. RAB, Yeşu'ya, 'Elindeki palayı Ay Kenti'ne doğru uzat; orayı senin eline teslim ediyorum' dedi. Yeşu elindeki palayı kente doğru uzattı. Elini uzatır uzatmaz, pusudakiler yerlerinden fırlayıp kente girdiler; kenti ele geçirip hemen ateşe verdiler. Kentliler arkalarına dönüp bakınca, yanan kentten göklere yükselen dumanı gördüler. Çöle doğru kaçan İsrailliler de geri dönüp onlara saldırınca artık kaçacak hiçbir yerleri kalmadı. İsrailliler tek canlı bırakmamacasına hepsini öldürdüler. O gün Ay halkının tümü öldürüldü. Öldürülenlerin toplamı, kadın erkek, on iki bin kişiydi. Yeşu kentte yaşayanların tümü yok edilinceye dek pala tutan elini indirmedi. İsrailliler, RAB'bin Yeşu'ya verdiği buyruk uyarınca, kentin yalnız hayvanlarıyla mallarını yağmaladılar. Ardından Yeşu Ay Kenti'ni ateşe verdi, yakıp yıkıp viraneye çevirdi. Bundan sonra Yeşu Eval Dağı'nda İsrail'in Tanrısı RAB'be bir sunak yaptı. RAB'be orada yakmalık sunular sundular, esenlik kurbanları kestiler. Yeşu Yasa'nın tümünü, kutsama ve lanetle ilgili bölümleri Kutsal Yasa Kitabı'nda yazılı olduğu gibi okudu. Böylece Yeşu'nun, yabancıların da aralarında bulunduğu kadınlı, çocuklu bütün İsrail topluluğuna, Musa'nın buyruklarından okumadığı tek bir söz kalmadı" (Tevrat, Yeşu; 8: 1-35).

Yeşu, Tanrı ile halkı arasındaki kutsal sözleşmeyi yenileyip yineleyerek Tanrının hakkını Tanrıya, halkının hakkını da halkına verdikten sonra asli görevi olan vaat edilmiş toprakları ele geçirmek için Tanrının gökten gönderdiği destek ve yardımlarla (dolu, güneş, ay) önce Amorlularla sonra da tüm kuzey ülkeleriyle savaşıp tüm bölgeyi ele geçirdi:

> "Beş Amor kralı - Yeruşalim, Hevron, Yarmut, Lakiş ve Eglon kralları - ordularını topladılar, hep birlikte gidip Givon'un karşısında ordugâh kurdular; sonra saldırıya geçtiler. Bunun üzerine Yeşu bütün savaşçıları ve yiğit adamlarıyla birlikte Gilgal'dan yola çıktı. Bu arada RAB, Yeşu'ya, 'Onlardan korkma' dedi. 'Onları eline teslim ediyorum. Hiçbiri sana karşı

koyamayacak'. Gilgal'dan çıkıp bütün gece yol alan Yeşu, Amorlular'a aniden saldırdı. İsrailliler de onları Givon'da büyük bir bozguna uğrattılar; Beyt-Horon'a çıkan yol boyunca, Azeka ve Makkeda'ya dek kovalayıp öldürdüler. RAB İsrailliler'den kaçan Amorlular'ın üzerine Beyt-Horon'dan Azeka'ya inen yol boyunca gökten iri iri dolu yağdırdı. Yağan dolunun altında can verenler, İsrailliler'in kılıçla öldürdüklerinden daha çoktu. RAB'bin Amorlular'ı İsrailliler'in karşısmda bozguna uğrattığı gün Yeşu halkın önünde RAB'be şöyle seslendi: 'Dur, ey güneş, Givon üzerinde ve ay, sen de Ayalon Deresi'nde'. Halk, düşmanlarından öcünü almcaya dek güneş durdu, ay da yerinde kaldı. Güneş, yaklaşık bir gün boyunca göğün ortasında durdu, batmakta gecikti. Ne bundan önce, ne de sonra RAB'bin bir insanın dileğini işittiği o günkü gibi bir gün olmamıştır. Çünkü RAB İsrail'den yana savaştı... Yeşu tüm kralları ve halkını kılıçtan geçirdi. Kentte tek canlı bırakmadı, hepsini öldürdü. Yeşu vaat edilmiş topraklardaki bütün bu kralları ve topraklarını tek bir savaşta ele geçirdi. Çünkü İsrail'in Tanrısı RAB İsrail'den yana savaşmıştı" (Tevrat, Yeşu; 10: 5-43). "Kuzeydeki kentlerin bütün kralları İsrailliler'e karşı savaşmak üzere birleşerek Merom suları kıyısına gelip hep birlikte ordugâh kurdular. Bu arada RAB, Yeşu'ya, 'Onlardan korkma' diye seslendi, 'Onların hepsini yarın bu saatlerde İsrail'in önünde yere sereceğim. Atlarını sakatlayıp savaş arabalarını ateşe ver'. Böylece Yeşu bütün ordusuyla birlikte Merom suları kıyısındaki kralların üzerine beklenmedik bir anda yürüdü ve onlara saldırdı. RAB onları İsrailliler'in eline teslim etti. Onları bozguna uğratan İsrailliler, kaçanları kovalayıp öldürdüler; kimseyi sağ bırakmadılar. İsrailliler kentteki bütün canlıları kılıçtan geçirip yok ettiler. Soluk alan bir tek kişiyi esirgemediler. Böylece RAB'bin Musa'ya buyurduğu gibi, İsrailliler onlara acımadı, hepsini öldürüp yok ettiler. RAB'bin Musa'ya söylediği gibi, Yeşu toplam otuz bir kral ve krallığı tamamen yok edip bütün ülkeyi ele geçirdi ve İsrail oymakları arasında miras olarak bölüştürdü. Böylece savaş sona erdi, ülke barışa kavuştu" (Tevrat, Yeşu; 11: 1-23).

Yeşu, "RAB'bin Musa'ya söylediği gibi, toplam otuz bir kral ve krallığı tamamen yok edip bütün ülkeyi ele geçirdi ve İsrail oymakları arasında miras olarak bölüştürdü. Böylece savaş sona erdi, ülke barışa kavuştu" ve vaat edilmiş kutsal topraklar kutsal Tanrı buyruğu uyarınca kutsal halkın egemenliği altına girdi. Yahudilerin bundan sonraki sınavı da tam da bu idi: sahip olmaklığı korumak ve sahip olmaklığın yaratacağı tüm Tanrı komplekslerinden arınmak. Bunun da yine tek bir yolu vardı; Yeşu'nun tıpkı Musa gibi halkına yaptığı veda konuşmasında ifade ettiği kutsal yasalara mutlak itaat:

"RAB İsrail'i çevresindeki bütün düşmanlarından kurtarıp esenliğe kavuşturdu. Aradan uzun zaman geçmişti. Yeşu kocamış, yaşı hayli ilerlemişti. Bu nedenle ileri gelenleri, boy başlarını, hakim ve görevlileri, bütün İsrail halkını topladı. Onlara, 'Kocadım, yaşım hayli ilerledi. Tanrınız RAB'bin sizin yararınıza bütün bu uluslara neler yaptığını gördünüz. Çünkü sizin için savaşan Tanrınız RAB'di. İşte Şeria Irmağı'ndan gün batısındaki Akdeniz'e dek yok ettiğim bütün bu uluslarla birlikte, geri kalan ulusların topraklarını da kur'ayla oymaklarınıza miras olarak böldüm. Tanrınız RAB bu ulusları önünüzden püskürtüp sürecektir. Tanrınız RAB'bin size söz verdiği gibi, onların topraklarını mülk edineceksiniz. Musa'nın Yasa Kitabı'nda yazılı olan her şeyi korumak ve yerine getirmek için çok güçlü olun. Yazılanlardan sağa sola sapmayın. Aranızda kalan uluslarla hiçbir ilişkiniz olmasın; ilahlarının adını anmayın; kimseye onların adıyla ant içirmeyin; onlara kulluk edip tapmayın. Bugüne dek yaptığınız gibi, Tanrınız RAB'be sımsıkı bağlı kalın. Çünkü RAB büyük ve güçlü ulusları önünüzden sürdü. Bugüne dek hiçbiri önünüzde tutunamadı. Biriniz bin kişiyi kovalayacak. Çünkü Tanrınız RAB, size söylediği gibi, yerinize savaşacak. Bunun için Tanrınız RAB'bi sevmeye çok dikkat edin. Çünkü O'na sırt çevirir, sağ kalıp aranızda yaşayan bu uluslarla birlik olur, onlara kız verip onlardan kız alır, onlarla oturup kalkarsanız, iyi bilin ki, Tanrınız RAB bu ulusları artık önünüzden sürmeyecek. Ve sizler Tanrınız RAB'bin size verdiği bu güzel topraklardan yok oluncaya dek bu uluslar sizin için tuzak, kapan, sırtınızda kırbaç, gözlerinizde diken olacaklar. İşte her insan gibi ben de bu dünyadan göçüp gitmek üzereyim. Bütün varlığınızla ve yüreğinizle biliyorsunuz ki, Tanrınız RAB'bin size verdiği sözlerden hiçbiri boş çıkmadı; hepsi gerçekleşti, boş çıkan olmadı. Tanrınız RAB'bin size verdiği sözlerin tümü nasıl gerçekleştiyse, Tanrınız RAB verdiği bu güzel topraklardan sizi yok edene dek sözünü ettiği bütün kötülükleri de öylece başınıza getirecektir. Tanrınız RAB'bin size buyurduğu antlaşmayı bozarsanız, gidip başka ilahlara kulluk eder, taparsanız, RAB'bin öfkesi size karşı alevlenecek; RAB'bin size verdiği bu güzel ülkeden çabucak yok olup gideceksiniz' dedi" (Tevrat, Yeşu; 23: 1-16)

Her şey gerçekten de Yeşu'nun veda söylevinde belirttiği gibi oldu. "Tanrı RAB'bin halkına verdiği sözlerden hiçbiri boş çıkmadı; hepsi gerçekleşti. Fakat Tanrı RAB'bin halkına verdiği sözlerin tümü nasıl gerçekleştiyse, Tanrı RAB verdiği bu güzel topraklardan onları yok edene dek sözünü ettiği bütün kötülükleri de öylece başlarına getirecektir de. Eğer halkı Tanrı RAB'bin buyurduğu antlaşmayı bozarsa, gidip başka ilahlara kulluk edip taparsa, RAB'bin öfkesi her zamanki yasa gereği onlara karşı yine alevlene-

cek ve RAB'bin onlara verdiği bu güzel ülkeden çabucak yok olup gideceklerdi". Bu Tanrının asla değişme kabul etmez yasasıydı. Bu bilinçle Yeşu, bu kutsal yasayı tekrar tekrar halkına ilan etti, kutsal ahdi yeniledi, kendisinin, tüm kutsal değerlerin, halkın ve "hatırlatma anıtı olarak diktiği taşların" şahitliğinde Tanrı RAB ile ataları İbrahim, İshak, Yakup, Musa ve Harun ile yaptığı sözleşmeyi ve nimetlerini yeniledi ve halkından Tanrı karşısında "Tanrı gibi" davranarak kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine yönelmemeleri hususunda söz aldı:

> "Yeşu İsrail oymaklarının tümünü Şekem'de topladıktan sonra, İsrail'in ileri gelenlerini, boy başlarını, hakim ve görevlilerini yanına çağırdı. Hepsi gelip Tanrı'nın önünde durdular. Yeşu bütün halka, 'İsrail'in Tanrısı RAB şöyle diyor' diye söze başladı, 'İbrahim'in ve Nahor'un babası Terah ve öbür atalarınız eski çağlarda Fırat Irmağı'nın ötesinde yaşar, başka ilahlara kulluk ederlerdi. Ama ben atanız İbrahim'i ırmağın öte yakasından alıp bütün Kenan topraklarında dolaştırdım; soyunu çoğalttım, ona İshak'ı verdim. İshak'a da Yakup ve Esav'ı verdim. Yakup'la oğulları ise Mısır'a gittiler. Ardmdan Musa ile Harun'u Mısır'a gönderdim. Orada yaptıklarımla Mısırlılar'ı felakete uğrattım; sonra sizi Mısır'dan çıkardım. Evet, gelip denize dayandılar. Mısırlılar savaş arabalarıyla, atlılarıyla atalarınızı Kamış Denizi'ne dek kovaladılar. Atalarınız bana yakarınca, onlarla Mısırlılar'ın arasına karanlık çöktürdüm. Mısırlılar'ı, deniz sularıyla örttüm. Mısır'da yaptıklarımı gözlerinizle gördünüz. 'Uzun zaman çölde yaşadınız. Sonra bu ülkenin bütün krallıklarını ve kentlerini size verdim. Buralarda yaşıyor, dikmediğiniz bağlardan, zeytinliklerden yiyorsunuz'. Yeşu, 'Bunun için RAB'den korkun, içtenlik ve bağlılıkla O'na kulluk edin' diye devam etti, 'Atalarınızın Fırat Irmağı'nın ötesinde ve Mısır'da kulluk ettikleri ilahları atın, RAB'be kulluk edin'. Halk, 'RAB'bi bırakıp başka ilahlara kulluk etmek bizden uzak olsun! Çünkü bizi ve atalarımızı Mısır'da kölelikten kurtarıp oradan çıkaran, gözümüzün önünde o büyük mucizeleri yaratan, bütün yolculuğumuz ve uluslar arasından geçişimiz boyunca bizi koruyan Tanrımız RAB'dir. RAB bu ülkede yaşayan bütün ulusları önümüzden kovdu. Biz de O'na kulluk edeceğiz. Çünkü Tanrımız O'dur' diye karşılık verdi. Yeşu, 'Ama sizler RAB'be kulluk edemeyeceksiniz. Çünkü O kutsal bir Tanrı'dır, kıskanç bir Tanrı'dır. Günahlarınızı, suçlarınızı bağışlamayacak. RAB'bi bırakıp yabancı ilahlara kulluk ederseniz, RAB daha önce size iyilik etmişken, bu kez size karşı döner, sizi felakete uğratıp yok eder' dedi. Halk, 'Hayır! RAB'be kulluk edeceğiz' diye karşılık verdi. O zaman Yeşu halka, 'kulluk etmek üzere RAB'bi seçtiğinize siz kendiniz tanıksınız' dedi. 'Evet, biz tanığız' dediler. Yeşu, 'Öyleyse şimdi aranızda

olan yabancı ilahları atın. Yüreğinizi, İsrail'in Tanrısı RAB'be verin' dedi. Halk, 'Tanrımız RAB'be kulluk edip O'nun sözünü dinleyeceğiz' diye karşılık verdi. Yeşu o gün Şekem'de halk adına bir antlaşma yaptı. Onlar için kurallar ve ilkeler belirledi. Bunları Tanrı'nın Yasa Kitabı'na da geçirdi. Sonra büyük bir taş alıp oraya, RAB'bin Tapınağı'nın yanındaki sakız ağacının altına dikti. Ardından bütün halka, 'İşte taş bize tanık olsun. Çünkü RAB'bin bize söylediği bütün sözleri işitti. Tanrınızı inkâr ederseniz bu taş size karşı tanıklık edecek' dedi. RAB'bin kulu Yeşu bir süre sonra yüz on yaşında öldü. Yeşu yaşadıkça ve Yeşu'dan sonra yaşayan ve RAB'bin İsrail için yaptığı her şeyi bilen ileri gelenler durdukça İsrail halkı RAB'be kulluk etti" (Tevrat, Yeşu; 24: 1-31).

Mısır'dan çıkış Yahudilerin özgürlüklerinin evrensel bir simgesi olmuştur. Musa İbranileri din ve kültür birliği ile bir arada tutarak bir kavim olmaktan çıkarıp bir Yahudi ulusunun temellerinin atılmasını sağlamıştır. Musa'dan sonra yerine geçen Yeşu, Kenan diyarını fethettikten sonra burasını on İsrail kabilesine paylaştırarak da onları evrensel bir medeniyet ve misyon bağlammda büyük bir dönüşüme yöneltmiştir. M.Ö. 1200–1030 yılları arasındaki dönemde İsrail kavimleri düşmanlarıyla mücadele için bir araya gelme ihtiyacı duyduklarında, Yeşu örnekliği bağlamında, siyasi ve askeri yeteneklerine güvendikleri lider kişilikleri geçici olarak başlarına getirmişlerdir. Bu geçici liderler Hâkim olarak adlandırılmış ve Yahudi tarihinde, Yeşu yönetiminde Kenan ülkesine geri gelinen zamandan, İbrani krallığının kurulduğu döneme kadar geçen döneme de "Hâkimler Dönemi" denmiştir.

3. Hâkimler Dönemi: "Baskı ve zulüm altında inledikleri zaman RAB onlara acıyarak hakimler gönderiyor, İsrailoğullarını düşmanlarının elinden kurtarıyordu. Ne var ki, hakimleri ölür ölmez yine başka ilahlara bağlanıyor, onlara kulluk edip tapınıyorlardı".

Birçok zorluklarla karşılaşmış olmalarına rağmen İsrailoğulları, vaat edilmiş topraklara yerleşirler fakat bundan sonra da yaşamları sakin ve huzurlu geçmez, özellikle de Yeşu öldükten sonra. "İsrailliler, Yeşu'nun ölümünden sonra Kenanlılar'ı yenilgiye uğrattılar. Kenti tamamen yıktılar. Yahudaoğulları Gazze'yi, Aşkelon'u, Ekron'u ve bunlara bağlı toprakları da ele geçirdiler. Yusuf'un soyundan gelenler Beyt-El'in üzerine yürüdüler, kent halkını ise kılıçtan geçirdiler. RAB onlarla birlikteydi. Manaşşeoğulları aldıkları kentlerdeki halkı kovmadı. Çünkü Kenanlılar bu topraklarda

kalmakta kararlıydı. İsrailliler Kenan halkını tümüyle kovamadılar; ama zamanla güçlenince onları angaryasına çalıştırdılar. Kenanlılar İsrailliler'in arasında yaşadılar. İsrailliler güçlenince onları angaryasına çalıştırmaya başladılar" (Tevrat, Hakimler; 1: 1-36). Tanrı RAB'bin kuralı belli ve kesindi. Hiç kimse esir alınmayacak ya da hiçbir putperest kavimle antlaşma veya bağlaşma yapılmayacaktı. Ama İsrailoğulları evrensel Tanrı kompleksinin doğurduğu tekebbür içinde tahakküm ihtirasıyla yine antlaşmaya uymamış "Kenan halkını tümüyle kovmamış, zamanla güçlenince onları angaryasına çalıştırmış, onların kendi içlerinde ve aralarında yaşamasına müsaade etmişlerdi". Tanrının korktuğu şey başına gelmişti: Yahudiler eğer başka halklarla kaynaşırsa kutsallıkları, temizlikleri ve günahsız masumiyetleri bozulup kirlenecek Tanrı RAB'bin dışında tanrılara meyledeceklerdi. Bu yüzden de Tanrı RAB, onları ihanetleri nedeniyle uyarmak ve tehdit etmek için meleğini onlara gönderdi:

> "RAB'bin meleği Gilgal'dan Bokim'e gitti ve İsrailliler'e şöyle dedi: 'Sizi Mısır'dan çıkarıp atalarınıza söz verdiğim toprağa getirdim. Sizinle yaptığım antlaşmayı hiçbir zaman bozmayacağım dedim. Dedim ki, bu topraklarda yaşayanlarla antlaşma yapmayın; sunaklarını yıkın. Ama sözümü dinlemediniz. Bunu neden yaptınız? Onun için şimdi, Bu halkları önünüzden kovmayacağım; onlar böğrünüzde diken, ilahları da size tuzak olacak diyorum'. RAB'bin meleği sözlerini bitirince bütün İsrail halkı hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Bu yüzden oraya Bokim (ağlama yeri) adını verdiler ve orada RAB'be kurban sundular" (Tevrat, Hakimler; 2: 1-23).

Tanrı RAB, İsrailoğullarını ve atalarına verdiği söze sadık kalmak için her şeyi yaparken onlar da bu sözleşmeye ihanet etmek için ellerinden gelini yapıyorlardı. Kolektif Tanrı komplekslerinin kibri ile Tanrı RAB'bi her halükarda ikna edeceklerine dair özgüvenleri ve tarihi tecrübeleri onlara aşırı bir cesaret vermekte idi. Tanrı RAB, onlara her gönderdiği uyarıcı aracılığıyla onları çeşitli musibetlerle yola getiriyor, onlara hakimler göndererek sürekli önlerinden giderek düşmanlarını kovuyor ve büyük zaferler ve nimetler veriyordu. "Fakat sonraları bu kuşaktan olanların hepsi ölüp atalarına kavuştuktan sonra, RAB'bi tanımayan ve O'nun İsrail için yaptıklarını bilmeyen başka bir kuşak yetişti. İsrailliler RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar, Baallar'a tapındılar. Kendilerini Mısır'dan çıkaran atalarının Tanrısı RAB'bi terk ettiler. Çevrelerinde yaşayan ulusların değişik ilahlarına bağlanıp onlara tapınarak RAB'bi öfkelendirdiler. Çünkü RAB'bi terk edip Baal'a (Kenanlıların verimlilik tanrısı) ve Aştoretler'e (aşk ve savaş tanrıçaları) tapındılar. Bunun üzerine RAB İsrail'e öfkelendi. Onları, her şeyle-

rini alan yağmacıların eline teslim etti; artık karşı koyamadıkları çevredeki düşmanlarının kölesi yaptı. RAB söylediği ve ant içtiği gibi, onlara karşı olduğundan, savaşa her gittiklerinde yenilgiye uğradılar. Büyük sıkıntı içindeydiler. Sonra RAB onları yağmacıların elinden kurtaran hakimler çıkardı. Ama hakimlerini de dinlemediler. RAB'be vefasızlık ederek başka ilahlara tapındılar. RAB'bin buyruklarını yerine getiren ataları gibi davranmadılar, onların izlediği yoldan çabucak saptılar. RAB onlar için ne zaman bir hakim çıkardıysa, onunla birlikte oldu; hakim yaşadığı sürece onları düşmanlarının elinden kurtardı. Baskı ve zulüm altında inledikleri zaman RAB onlara acıyordu. Ne var ki, hakimleri ölür ölmez yine başka ilahlara bağlanıyor, onlara kulluk edip tapınıyorlardı. Bu yolda atalarından beter oldular. Yaptıkları kötülüklerden ve inatçılıktan vazgeçmediler. RAB bu yüzden İsrail'e öfkelenerek şöyle dedi: 'Mademki bu ulus atalarının uymasını buyurduğum antlaşmayı bozdu ve sözümü dinlemedi, ben de Yeşu öldüğünde bu topraklarda bıraktığı ulusların hiçbirini artık önlerinden kovmayacağım. Ataları gibi özenle RAB'bin yolundan gidip gitmeyeceklerini görmek için onları bu uluslarla sınayacağım" (Tevrat, Hakimler; 2: 1-23).

Tanrı RAB'e göre yaşanan tüm bu ihanet ve esaret durumunun tek suçlusu sadece Yahudilerdi. Çünkü "İsrail'in çocukları, Tanrı'nın gözünde sürekli kötü olanı yaptılar. Tanrı'nın kızgınlığı İsrail'in üzerindeydi ve Tanrı, onları iş bozanların eline verdi. Ve onları düşmanlarının eline verdi" (Hakimler, 2: 8-14). Kişisel Tanrı komplekslerinden arınmaları için kölelikle, kolektif Tanrı komplekslerinden kurtulmaları için sürgünle ve evrensel Tanrı komplekslerinden kurtulmaları için de düşmanlarının aşağılama ve alaylarına maruz bırakmakla denedi.

Unutmamak gerekir ki Tevrat, İsrailoğullarının kutsal kitabıdır fakat aynı zamanda bu insanların Tanrı komplekslerinden kaynaklanan günahlarını, kötülüklerini ve suçlarını da aşırı detaylara inerek açıklar ve çok ağır bir dille eleştirir. Tevrat'taki kahramanlar, tüm başarıları, yetenekleri, erdemleri ve insani hatalarının tümüyle birlikte yani oldukları gibi anlatılmıştır. Tevrat, olması gerekenlerin idealler hülyası yaratmak yerine olanın gerçekliği içinde doğallıklar ve sıradanlıklar üzerinden insana dair hakikatin dünyasını inşa etmek istemektedir. Belki de bu yüzden en antisemitik eser kutsal kitap Tevrat'tır. Tevrat'ın iddiası, "gerçekçi ol, imkânsızı iste, mümküne ulaş" ilkesidir. Bu yüzden, İsrailoğulları bir bütün halk olarak, üstelik de kendi hikâyesinde kahraman değil, hatta figüran bile değil, aksine kötü adam rolündedir. İnsana dair tüm Tanrı kompleksilerinin bu denli detaylı olarak gözler önüne serilmesinin nedeni kutsal kitabın gerçeğin yolunu ve

doğruların hükmünü öğretmek istemesidir, kahramanlıkları övmek değil. Kutsal kitapta, Yahudiler hakkındaki eleştirilerin fazla olduğu su götürmez bir gerçektir. Fakat ufak bir grup tarafından yapılan en küçük bir hatanın bile tüm halka mal edilerek bu kadar sertçe yargılanmasının iki sebebi vardır: Her Yahudi, bir diğer Yahudi'den sorumludur ve bir kişinin yaptığı herkese mal edilebilir; insanlık tarihinde örneğine sıkça rastladığımız bir olay vardır ki, bir hataya toleranslı yaklaşıldığı zaman, o hata yaygınlaşır ve kısa zaman içinde genel bir durum haline gelebilir. Bu nedenle, Yahudiler için önemli bir noktaya dikkat çekilmektedir: Sizler, ruhani açıdan kutsal olduğunuz için tüm insanlardan ve uluslardan çok daha yüksek bir kademedesiniz! Eğer, sadece küçük bir grubun yaptığı bir hataya göz yumulursa, zaman içinde bu küçük grup, tüm topluma zarar verecektir. Bu nedenle Hakimlerin anlatıldığı kitap 'Doğruluk Kitabı' olarak da anılır. Çünkü her Yahudi'nin amacı, Tevrat'ı rehber olarak alarak, iyilikle kötülüğü ayırabilmek için kendi iradesini kullanabilmek ve o özgür iradesini esir almaya çalışan Tanrı komplekslerinden arındırmaktır. Hakimler döneminde de gerçekleşen tüm olayların özü de budur: "O zamanlar, İsrail'de kral yoktu, herkes kendine göre doğru neyse, onu yapıyordu" (Hakimler, 21: 25). "Herkes kendine göre doğru neyse, onu yapıyordu" ama asla anarşi yoktu. Yahudilerin büyük bir çoğunluğu Tevrat'a son derece bağlıydı, doğru kararlar alıyorlar ve kendilerine neyi yapmaları gerektiğini söyleyecek birilerine ihtiyaçları yoktu. Bu da onlara göre en ideal olmasa da en gerçek yaşamdı.

Yeşu'nun ölümünden sonra herhangi bir liderin olmamasının olumsuz sonuçları da oldu. Küçük bir kesim bu durumu, putperestliğe dönmek için fırsat olarak gördü. Böyle bir olayın gerçekleşmesinin sebebi, Yahudilerin henüz daha tüm Kenanlı kabilelerden kurtulamamış olmasıydı. Doğalarındaki Tanrı kompleksi ihtirasları ve öteki ulusları taklit etmek arzuları nedeniyle Kenanlı putperestlerin etkileri çok artıyordu. Yahudiler ne zaman Tanrı RAB'bin yolunu bıraksa, tepki hemen geliyordu: "Ve onlar, atalarını, Tanrı'yı bırakıp, başka tanrıları takip ettiler. Ve Tanrının gazabı İsrailoğullarının üstündeydi. Ve onları iş bozanların ve düşmanlarını ellerine bıraktı" (Hakimler, 2: 8-14). Yahudiler, Tanrı'yla yaptıkları anlaşmaya ihanet ettikleri zaman, kötü olaylar meydana gelir, çoğu zaman bir düşman gelir ve saldırır. Tanrı'yla yapılan anlaşma, sadece inananların Tanrı'ya karşı olan davranışlarını içermez, bunun yanında, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin de düzenleyen emirler içerir. Ve her ikisi de mutlak emirlerdir. Çünkü insanlardaki tüm Tanrı kompleksi davranışlar arınmak için mutlaka ötekine ihtiyaç duyardı: Ben veya Biz olarak, Sen veya Siz olarak, Sen veya O olarak.

Tanrı, Yahudi ulusunu Tanrı komplekslerine dikkat etmeleri hususunda tekrar tekrar uyarır: "Her bir kelimesine kadar Tevrat'a uyarsanız sizleri kimse rahatsız etmeyecektir. Kendi topraklarınızda barış içinde yaşayacaksanız. Refah içinde olacaksınız ve sadece bununla kalmayacaksınız, tüm dünya sizden doğru yolu öğrenecek ve tüm dünyayı yükselteceksiniz. Fakat Tevrat'a uymazsanız, bir düşman karşınıza çıkacak veya uzun bir kuraklık tüm topraklarınızı kurutacak ve hepiniz acı çekeceksiniz". Yahudilerin başına kötü bir şey geldiği zaman, bu hiçbir zaman şans eseri olmaz. Bunlar her zaman, Yahudilerin yaptıkları bir hatanın sonucudur ve bu yüzden çözüm hiçbir zaman sadece dış tehditlerle savaşmak değildir. Asıl çözüm doğalarındaki kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin tohumları olarak kişisel, kolektif ve evrensel nefislerinde var olan iç düşmanları yenmektedir. Eğer bir düşman saldırırsa, savunma kaçınılmazdır fakat bu arada içe dönüp bakmak da kaçınılmaz olmalıdır. Bir düşmanın varlığı, sadece içte olan daha büyük bir düşmanın işaretidir. Bu durumu M.Ö. 1244'den M.Ö. 879'a kadar süren Hakimler dönemi anlatmaktadır: "Ve Tanrı, Hakimleri çıkardı ve onlar İsrailoğullarını düşmanlarının elinden kurtardılar" (Hakimler, 2: 16).

Hakimler, bu ihanet ve zulüm zamanlarında yükselerek insanları birleştiren, onları Tanrı komplekslerinden arındırmak için pişmanlığa ve tövbeye yönelten, ulusun ruhani problemleriyle ilgilenen ve aynı zamanda fiziksel tehditlerle de uğraşan büyük Yahudi liderlerdi. Hakimler, düşmanlara karşı halkı nasıl örgütleyeceğini bilen askeri liderlerdi de aynı zamanda, fakat onların gerçek güçleri Tevrat bilgilerinde ve Yahudi yasalarını uygulamalarında yatıyordu. Hakimler kitabında on altı hakimden bahsedilmektedir. Her birinin etki, yetki ve yeteneği farklı olsa da asli amaçları Yahudi halkını kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arındırarak Tanrı yasaları ve kutsal misyon amacında sürekli uyanık ve diri tutmaktı. Ama muhatapları Yahudi halkı olunca bu o kadar da kolay olmayacaktı: "Sonra RAB onları yağmacıların elinden kurtaran hakimler çıkardı. Ama hakimlerini de dinlemediler. RAB'be vefasızlık ederek başka ilahlara tapındılar. Onların izlediği yoldan çabucak saptılar. RAB onlar için ne zaman bir hakim çıkardıysa, onunla birlikte oldu; hakim yaşadığı sürece onları düşmanlarının elinden kurtardı. Baskı ve zulüm altında inledikleri zaman RAB onlara acıyordu. Ne var ki, hakimleri ölür ölmez yine başka ilahlara bağlanıyor, onlara kulluk edip tapınıyorlardı" (Tevrat, Hakimler; 2: 1-23). Tanrı RAB de onları hem kendileriyle hem de diğer uluslarla denemekte idi. Yahudiler Tanrı RAB'be ihanet ederek başka ulusların dinine, kültürüne ve tanrılarına tapındıklarında Tanrı onları cezalandırmak için tapındıkları tanrıların ve ulusların kölesi yapıyor, sonra onlara acıyarak hakimler gönderip onları

kurtarıyor ve huzur içinde yaşatıyor, onlar huzur içinde yaşamanın gevşekliği, kibri ve tahakküm etmenin şımarıklığı içinde tekrar ihanet ediyorlardı. İlahi ve insani döngü böylece sürüp gidiyordu. Hakimler dönemi de bu döngünün diğer adıdır. Bu bağlamda Tanrı RAB'bin birbiri ardına gönderdiği ilk hakimler silsilesi Otniel, Ehut ve Şamgar olmuştur:

> "Böylece RAB İsrailliler'i sınamak, Musa aracılığıyla atalarına verdiği buyrukları yerine getirip getirmeyeceklerini görmek için bu ulusları ülkelerinde bıraktı. Böylece İsrailliler Kenan, Hitit, Amor, Periz, Hiv ve Yevuslular'ın arasında yaşadılar. Onlardan kız aldılar, kızlarını onların oğullarına verdiler ve onların ilahlarına tapındılar. RAB'bin gözünde kötü olanı yapan İsrailliler Tanrıları RAB'bi unutup Baallar'a ve Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunlara tapmdılar. Bunun üzerine RAB İsrail'e öfkelendi ve onları Aram- Naharayim Kralı Kuşan-Rişatayim'in eline teslim etti. İsrailliler sekiz yıl Kuşan-Rişatayim'in boyunduruğunda kaldılar. Ama RAB'be yakarmaları üzerine RAB onlara Otniel adında bir kurtarıcı çıkardı ve Otniel onları kurtardı. Ülke Otniel'in ölümüne dek kırk yıl barış içinde yaşadı. Sonra İsrailliler yine RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar. RAB gözünde kötü olanı yaptıkları için Moav Kralı Eglon'u onlara karşı güçlendirdi. İsrailliler on sekiz yıl Moav Kralı Eglon'un boyunduruğu altında kaldılar. Ama RAB'be yakarmaları üzerine RAB onlar için Ehut adında bir kurtarıcı çıkardı... Ehut önden giderek halka 'Beni izleyin. RAB düşmanlarınızı, Moavlılar'ı elinize teslim etti' dedi. Moav'ın güçlü yiğitlerinden on bin kadarını vurup öldürdüler; hiç kurtulan olmadı. Moav o gün İsrailliler'in boyunduruğuna girdi. Ülke seksen yıl barış içinde yaşadı. Ehut'tan sonra Şamgar başa geçti. Şamgar Filistliler'den altı yüz kişiyi üvendireyle öldürerek İsrailliler'i kurtardı" (Tevrat, Hakimler; 3: 4-31).

Yahudi halkına yol gösteren ilk hakimlerden biri de Debora adında bir kadındı. Herkesin kendisine gelip akıl danışabileceği bir palmiye ağacının altına oturmasıyla ve aynı zamanda oradan savaşları yönetmesiyle tanınırdı. O zamanların en büyük askerlerinden Barak, Debora olmadan savaşa gitmeyi reddederdi. İkisi beraber, binlerce demir arabası olan güçlü Kenan ordularına karşı İsrail ordusunu yönetirlerdi. Savaşın ortasında Barak, bu kadar güçlü bir orduya karşı, İsrail'in dayanabileceğinden şüphelenmeye ve Tanrı kompleksi içinde Tanrıya güvenmemeye başlar. Fakat Debora, kendinden ve Tanrısından emin bir şekilde ayakta durmaktadır. Cennetten hiç beklenmedik bir fırtına gelir ve toprağı çamura dönüştürür, böylece bütün arabaları çamura saplanan Kenanlılar panik içinde kalır. Sonuçta Debora'nın kehaneti gerçekleşmiş olur ve "Tanrı, Kenanlıları kendi halkının ellerine verir":

> "Ehut'un ölümünden sonra İsrailliler yine RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar. RAB de İsrailliler'i Kenan Kralı Yavin'in eline teslim etti. Yavin, yirmi yıldır İsrailliler'i acımasızca eziyordu. Bu yüzden İsrailliler RAB'be yakardılar. O sırada İsrail'i Lappidot'un karısı Peygamber Debora yönetiyordu. Debora, İsrailliler'in davalarına bakardı. Debora bir gün adam gönderip Barak'ı. Ona, 'İsrail'in Tanrısı RAB, yanına on bin kişi alıp savaşa gitmeni buyuruyor' dedi... Barak düşmanı ve savaş arabalarını ve orduyu Haroşet-Goyim'e kadar kovaladı. Bütün ordu kılıçtan geçirildi, tek kişi bile kurtulamadı... Böylece Tanrı o gün Kenan Kralı Yavin'i İsrailliler'in önünde bozguna uğrattı" (Tevrat, Hakimler; 4: 1-24).

Kısa bir özgürlük ve huzur döneminden sonra "İsrailliler yine RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar ve başka ulusların Tanrılarına tapındılar. RAB de onları yedi yıl süreyle Midyanlılar'ın eline teslim etti. Midyan boyunduruğu İsraillilere öyle ağır geldi ki, dağlarda kendilerine sığınaklar, mağaralar, kaleler yaptılar. Ekin ektikleri vakit, Midyanlılar, Amalekliler ve öbür doğulu halklar topraklarına girip ordugâh kurarlardı. Gazze'ye dek ekinleri yok eder, koyun, sığır, eşek gibi geçim kaynağı olan her şeyi alırlardı. Hayvanları ve çadırlarıyla birlikte çekirge sürüsü gibi gelirlerdi. Adamları, develeri saymak olanaksızdı. Yakıp yıkmak amacıyla toprakları işgal ederlerdi. Midyanlılar İsrail'i öyle yoksul düşürdüler ki, İsrailliler RAB'be yakarmaya başladılar. İsrailliler Midyanlılar'dan ötürü RAB'be yakarınca, RAB onlara bir peygamber olarak Gidyon'u gönderdi... RAB Gidyon'a dönüp, 'Kendi gücünle git, İsrail'i Midyanlılar'ın elinden kurtar' dedi, 'Seni ben gönderiyorum'. Gidyon, 'Ey Efendim, ben İsrail'i nasıl kurtarabilirim?' diye karşılık verdi, 'Ait olduğum boy Manaşşe oymağının en zayıf boyudur. Ben de ailemin en genç bireyiyim'. RAB, 'Ben seninle olacağım' dedi, 'Midyanlılar'ı tek bir adamı yener gibi bozguna uğratacaksın' dedi" (Tevrat, Hakimler; 6: 1-16). Aslında Gidyon ile Tanrı, Yahudilerde bulunan kişisel ve kolektif Tanrı kompleksini test etmekteydi. Gidyon, İsrail ulusu içinde "ait olduğu boy itibariyle en zayıf boyun ve o boy içinde de ailesinin en genç bireyi" idi. Kişisel ve kolektif Tanrı komplekslerinden kurtulmadan Tanrı RAB'be kul olunamayacağının farkında olma bilinciyle Gidyon peygamberliğini ilan eder ve Tanrıya inanmış ve güvenmiş adamlarıyla savaşa girer: "Korkudan titreyen dönsün". Tanrı RAB de kişisel ve kolektif Tanrı kompleksinin kaynağı olan "soy, yaş, zenginlik, sayı, güç ve başarıyla övünme" hastalığını tamamen ortadan kaldırma niyetinde olarak niceliğin değil niteliğin önemini ilan eder:

"RAB Gidyon'a şöyle dedi: 'Yanında fazla adam var; Midyan'ı onların eline teslim etmem. Yoksa İsrailliler, 'Kendi gücümüzle kurtulduk' diyerek bana karşı övünebilirler. Şimdi halka şunu söyle: 'Korkudan titreyen dönsün'. Bunun üzerine halktan yirmi iki bin kişi döndü, on bin kişi orada kaldı. RAB Gidyon'a, 'Adamların sayısı hâlâ fazla' dedi, 'Kalanları suyun başına götür, onları orada senin için sınayayım. 'Bu seninle gidecek' dediğim adam seninle gidecek; 'Bu seninle gitmeyecek' dediğim gitmeyecek'. Gidyon halkı suyun başına götürdü. RAB Gidyon'a, 'Köpek gibi diliyle su içenleri bir yana, su içmek için dizleri üzerine çökenleri öbür yana ayır' dedi. Ellerini ağızlarına götürerek dilleriyle su içenlerin sayısı üç yüzü buldu. Geri kalanların hepsi su içmek için dizleri üzerine çöktüler. RAB Gidyon'a, 'Sizi diliyle su içen üç yüz kişinin eliyle kurtaracağım' dedi, 'Midyanlılar'ı senin eline teslim edeceğim. Öbürleri yerlerine dönsün'. Gidyon yalnız üç yüz kişiyi alıkoyarak geri kalan İsrailliler'i çadırlarına gönderdi... Gidyon, üç yüz adamını üç bölüğe ayırdı. Hepsine borular, boş testiler ve testilerin içinde yakılmak üzere çıralar verdi ve düşman ordugâhına saldırttı. Üç yüz boru birden çalınca RAB ordugâhtaki düşmanların hepsini kılıçla birbirlerine saldırttı. Midyan ordusu dağılıp kaçtı. Naftali, Aşer ve bütün Manaşşe'den çağrılan İsrailliler Midyanlılar'ı kovalamaya başladılar. Midyanlı iki önderi, Orev ile Zeev'i tutsak alıp başlarını kestiler". Daha sonra Gidyon diğer krallar Zevah ve Salmunna'yı öldürdü" (Tevrat, Hakimler; 7: 1-25).

Gidyon, evrensel Tanrı kompleksi sembolü düşmanlarını bir bir yenerken İsrail halkının kendisine ve ailesine kral olması yönünde yaptığı teklifin arkasındaki kişisel Tanrı kompleksi sevdasını ve ona itaat edeceklerdeki kul kompleksi arzusunu görerek onları reddeder: "İsrailliler Gidyon'a, 'Sen, oğlun ve torunun bize önderlik edin' dediler. 'Çünkü bizi Midyanlılar'ın elinden sen kurtardın'. Ama Gidyon, 'Ben size önderlik etmem, oğlum da etmez' diye karşılık verdi, 'Size RAB önderlik edecek" (Tevrat, Hakimler; 8: 22-35). "Ülke Gidyon zamanında kırk yıl barış içinde yaşadı. Gidyon ölünce İsrailliler yine RAB'be vefasızlık ettiler. Baallar'a tapındılar. Baal-Berit'i ilah edinerek kendilerini çevrelerindeki düşmanlarının elinden kurtaran Tanrıları RAB'bi unuttular. İsrail'e büyük iyilikler yapan Gidyon'un ev halkına iyi davranmadılar. Gidyon, çok sayıda kadınla evlenmiş ve yetmiş oğlu olmuştu. Ayrıca bir de cariyesi vardı. Bundan da bir oğlu olmuş ve adını Avimelek koymuştu" (Tevrat, Hakimler; 8: 22-35). Bu durum farklı kabilelerden doğan çocuklar arasındaki kabileciliğe dayalı kolektif Tanrı kompleksinin ve kişisel iktidar hırsına dayanan kişisel Tanrı komplekslerinin evrensel Tanrı kompleksi olmak için mücadele eden bir

ulus üzerinden sınanmasının da kaynağını teşkil etti. İsrail halkı düşmanlarıyla yani evrensel Tanrı kompleksleriyle mücadele ettiklerinde Tanrı RAB onlarla birlikte olurken kendi kutsanmışlıkları, üstünlükleri, tahakküm kibirleri ve soy ve boylarıyla övünme üzerinde iktidar hırsı içinde kişisel ve kolektif Tanrı komplekslerine kapıldıklarında ise onları birbiriyle sınayıp birbirlerine kırdırıyordu. Tanrının evrensel yasası da böyle işliyordu. Bunun en güzel örnekliği ise Gidyon'un iki oğlu Avimelek ve Yotam arasındaki kişisel ve kolektif Tanrı kompleksine dayalı evrensel Tanrı kompleksine ulaşma yönündeki iktidar savaşları idi. İki kişinin kişisel Tanrı kompleksi hırsı ile evrensel Tanrı kompleksi olan devlet iktidarını elde etmek ihtirasları için kullandıkları kolektif Tanrı kompleksi aygıtları olan kabileciliğin yani "aynı etten ve aynı kandan olmaklığın" birbiriyle savaşmasının ürünü olarak tüm ulusun ortak helakının ve felaketinin de örnekliğidir bu:

> "Gidyon'un oğlu Avimelek, dayılarının bulunduğu Şekem Kenti'ne giderek onlara ve annesinin soyundan gelen herkese şöyle dedi: 'Şekem halkına şunu duyurun: 'Sizin için hangisi daha iyi? Gidyon'un yetmiş oğlu tarafından yönetilmek mi, yoksa bir kişi tarafından yönetilmek mi?' Unutmayın ki ben sizinle aynı etten, aynı kandanım'. Halkın yüreği Avimelek'ten yanaydı. 'O bizim kardeşimizdir' dediler. Ona Baal-Berit Tapmağı'ndan yetmiş gümüş para verdiler. Avimelek bu parayla kiraladığı belalı serserilerle babasının evine dönüp kardeşlerini, Gidyon'un yetmiş oğlunu bir taşın üzerinde kesip öldürdü. Bunun sonuncunda da halk onu kral ilan etti. Yalnız Gidyon'un küçük oğlu Yotam kaçıp gizlendiği için sağ kaldı. Yotam Gerizzim Dağı'nın tepesine çıkıp yüksek sesle halka şöyle dedi: 'Ey Şekem halkı, beni dinleyin, Tanrı da sizi dinleyecek. Bir gün ağaçlar kendilerine bir kral meshetmek istemişler; zeytin ağacına gidip, 'Gel kralımız ol' demişler. 'Zeytin ağacı, 'İlahları ve insanları onurlandırmak için kullanılan yağımı bırakıp ağaçlar üzerinde sallanmaya mı gideyim?' diye yanıtlamış. Bunun üzerine ağaçlar incir ağacına, 'Gel sen kralımız ol' demişler. İncir ağacı, 'Tatlılığımı ve güzel meyvemi bırakıp ağaçlar üzerinde sallanmaya mı gideyim?' diye yanıtlamış. Sonra ağaçlar asmaya, 'Gel sen bizim kralımız ol' demişler. Asma, 'İlahlarla insanlara zevk veren yeni şarabımı bırakıp ağaçlar üzerinde sallanmaya mı gideyim?' demiş. Sonunda ağaçlar karaçalıya, 'Gel sen kralımız ol' demişler. 'Karaçalı, 'Eğer gerçekten beni kendinize kral meshetmek istiyorsanız, gelin gölgeme sığının' diye karşılık vermiş, 'Eğer sığınmazsanız, karaçalıdan çıkan ateş Lübnan'ın bütün sedir ağaçlarını yakıp kül edecektir'. Şimdi siz Avimelek'i kral yapmakla içten ve dürüst davrandığınızı mı sanıyorsunuz? Gidyon'la ailesine iyilik mi ettiniz? Ona hak ettiği gibi mi davrandınız? Oysa babam sizi Midyan-

lılar'ın elinden kurtarmak için canını tehlikeye atarak sizin için savaştı. Ama bugün siz babamın ailesine karşı ayaklandınız, yetmiş oğlunu bir taşın üzerinde kesip öldürdünüz. Cariyesinden doğan Avimelek kardeşiniz olduğu için onu Şekem'e kral yaptınız. Eğer bugün Gidyon'la ailesine içten ve dürüst davrandığınıza inanıyorsanız, Avimelek'le sevinin, o da sizinle sevinsin! Ama öyle değilse, dilerim, Avimelek ateş olsun, Şekem ve Beyt-Millo halkını yakıp kül etsin. Ya da Şekem ve Beyt-Millo halkı ateş olsun, Avimelek'i yakıp kül etsin'. Avimelek İsrail'i üç yıl yönetti. Sonra Tanrı Avimelek'le Şekem halkını birbirlerine düşürdü; halk Avimelek'e başkaldırdı. Tanrı bunu Avimelek'i Gidyon'un yetmiş oğluna yapılan zorbalığın aynısına uğratmak, kardeşlerini öldüren Avimelek'ten ve onu bu kırıma isteklendiren Şekem halkından akıttıkları kanın öcünü almak için yaptı. İsyancı halkın Şekem Kulesi'nde toplandığını haber alan Avimelek, kaleyi ateşe verdi. Şekem Kulesi'ndeki bin kadar kadın, erkek yanarak öldü. Teves üzerine yürüyen Avimelek kuleye sığınan insanları yakmak için kapıya yaklaştığında, bir kadın değirmenin üst taşını Avimelek'in üzerine atıp başını yardı. Avimelek hemen silahlarını taşıyan uşağını çağırdı ve 'Kılıcını çek, beni öldür' dedi, 'Hiç kimse, 'Avimelek'i bir kadın öldürdü' demesin'. Uşak kılıcını Avimelek'e saplayıp onu öldürdü. Avimelek'in öldüğünü görünce İsrailliler evlerine döndüler. Böylece Tanrı yetmiş kardeşini öldürerek babasına büyük kötülük eden Avimelek'i cezalandırdı. Tanrı Şekem halkını da yaptıkları kötülüklerden ötürü cezalandırdı: Gidyon'un oğlu Yotam'ın lanetine uğradılar" (Tevrat, Hakimler; 9: 1-57).

Yahudi halkına yol gösteren her bir hakimin onları hem fiziki hem de ilahi anlamda özgürleştirmesinin hemen sonrasında Yahudi halkı "yine RAB'bin gözünde kötü olanı yapıyorlardı". "Avimelek'in ölümünden sonra İsrail'i kurtarmak için Tola adında bir adam ortaya çıktı. Tola, İsrail'i yirmi üç yıl yönettikten sonra öldü. Ondan sonra Gilatlı Yair başa geçti. Yair İsrail'i yirmi iki yıl yönetti. O ölünce İsrailliler yine RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar; Baallar'a, Aştoretler'e, Aram, Sayda, Moav, Ammonoğulları ve Filistinliler'in ilahlarına kulluk ettiler. RAB'bi terk ettiler, O'na kulluk etmediler. Bu yüzden İsrailliler'e öfkelenen RAB, onları Filistliler'e ve Ammonoğulları'na tutsak etti. Bunlar o yıldan başlayarak İsrailliler'i baskı altında ezdiler; Şeria Irmağı'nın ötesinde, Gilat'taki Amorlular ülkesinde yaşayan bütün İsrailliler'i on sekiz yıl baskı altında tuttular. İsrail büyük sıkıntı içindeydi. İsrailliler RAB'be, 'Sana karşı günah işledik' diye seslendiler, 'Seni, Tanrımız'ı terk edip Baallar'a kulluk ettik'. RAB, 'Sizi Mısırlılar'dan, Amorlular'dan, Ammonoğulları'ndan, Filistliler'den kurtaran ben değil miyim?' diye karşılık verdi, 'Saydalılar, Amalekliler, Maonlular size

baskı yaptıklarında bana yakardınız, ben de sizi onların elinden kurtardım. Sizse beni terk ettiniz, başka ilahlara kulluk ettiniz. Bu yüzden sizi bir daha kurtarmayacağım. Gidin, seçtiğiniz ilahlara yakarın; sıkıntıya düştüğünüzde sizi onlar kurtarsın'. İsrailliler, 'Günah işledik' dediler, 'Bize ne istersen yap. Yalnız bugün bizi kurtar'. Sonra aralarındaki yabancı putları atıp RAB'be tapındılar. RAB de onların daha fazla acı çekmesine dayanamadı. Gilat halkının önderleri birbirlerine, 'Ammonoğulları'na karşı ilk saldırıyı başlatan kişi, bütün Gilat halkının önderi olacak' dediler" (Tevrat, Hakimler; 10: 1-18). Bu önder de kolektif Tanrı kompleksi ihtirasların mağduru olmuş "annesi bir fahişe olduğu için önce ailesi sonra da halk tarafından dışlanmış, sürgün edilmiş Yiftah adında yiğit bir savaşçı idi". Tanrı RAB, İsrail halkını kendi içlerindeki Tanrı komplekslerinden arındırmak için Yiftah adındaki bu ötekileştirilmiş, kirlilik iddiasıyla lanetlenmiş, soysuzluk ithamıyla tecrit edilmiş ve mirasa hak iddia etmemesi için dışlanmış kişiye mahkûm etmişti:

> "Yiftah Gilat ileri gelenleriyle birlikte gitti. Halk onu kendine önder ve komutan yaptı. Yiftah bütün söylediklerini Mispa'da, RAB'bin önünde yineledi... RAB'bin Ruhu Yiftah'ın üzerine indi. Yiftah bundan sonra Ammonoğulları'yla savaşmaya gitti. RAB onları Yiftah'ın eline teslim etti. Yiftah, yirmi kenti yakıp yıkarak Ammonoğulları'na çok büyük kayıplar verdirdi. Böylece Ammonoğulları İsrailliler'in boyunduruğuna girdi" (Tevrat, Hakimler; 11: 1-40). "Gilatlı Yiftah İsrail'i altı yıl yönetti. Ondan sonra İsrail'in başına Beytlehemli İvsan geçti. İsrail'i yedi yıl yönetti. Ondan sonra İsrail'in başına Elon geçti. Elon İsrail'i on yıl yönetti. Onun ardından İsrail'in başına Avdon geçti. İsrail'i sekiz yıl yönetti" (Tevrat, Hakimler; 12: 7-15).

Yiftah'ın Yahudi halkına hakimlik yaptığı özgür ve huzurlu dönemlerin ardından "İsrailliler yine RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar. RAB da onları kırk yıl süreyle Filistliler'in boyunduruğuna terk etti" (Tevrat, Hakimler; 13). Fakat Tanrı RAB yine onlara acıyarak "Tanrı'ya adanmış bir çocuk olan ve İsrail'i Filistliler'in elinden kurtaracak olan" Şimşon'u gönderdi. Şimşon'un hayatı ve mücadelesi kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin doğasındaki tüm iktidar ihtiraslarının örnek hikâyesi gibidir. "Başına hiç ustura değmediği için, saçı aracılığıyla ilahi kutsamaya matuf olduğu için ve saçı sayesinde tek eliyle bile aslanları parçalayacak kadar bir fiziksel güce sahip olduğu için" kişisel Tanrı kompleksine kapılarak düşmanları Filistliler ile bağlaşmalar ve evlilikler yapan bir insan; iki kavim arasındaki düşmanlıklar nedeniyle evliliklerine izin verilmediği gibi sürekli birbirini aşağılayan kolektif Tanrı komplekslerine tutulmuş iki toplum;

toplumların birbiri üzerinde hâkimiyet kurmak için her türlü entrika ve ihanetin meşru görüldüğü bir evrensel Tanrı kompleksi savaşı Şimşon'un hikâyesinin ana konusudur.

"Şimşon Filistliler'in egemenliği sırasında İsrailliler'e yirmi yıl önderlik yaptı... Şimşon Sorek Vadisi'nde yaşayan Delila adında bir kadına aşık oldu. Filist beyleri kadına gelip, 'Şimşon'un üstün gücünün kaynağı nedir, onu kandırıp öğrenmeye bak' dediler, 'Böylece belki onu bağlar, etkisiz hale getirip yenebiliriz. Her birimiz sana bin yüzer gümüş vereceğiz'. Bunun üzerine Delila Şimşon'a, 'Lütfen, söyle bana, bu üstün gücü nereden alıyorsun?' diye sordu, 'Seni bağlayıp yenmek olası mı?' (Şimşon ona üç kez yanlış cevaplar vererek onu kandırdı). Delila, 'Bana güvenmiyorsan nasıl olur da, 'Seni seviyorum' diyorsun?' dedi, 'Üç kezdir beni kandırıyorsun, üstün gücünün nereden geldiğini söylemiyorsun'. Bu sözlerle Şimşon'u sıkıştırıp günlerce başını ağrıttı. Sonunda Şimşon dayanamayıp yüreğini kadına tümüyle açtı. 'Başıma hiç ustura değmedi' dedi, 'Çünkü ben ana rahmindeyken Tanrı'ya adanmışım. Tıraş olursam gücümü yitiririm. Sıradan bir adam gibi güçsüz olurum'. Delila Şimşon'u dizleri üzerinde uyuttuktan sonra adamlardan birini çağırtıp başındaki yedi örgüyü kestirdi. Sonra alay ederek onu dürtüklemeye başladı. Çünkü Şimşon gücünü yitirmişti. Delila, 'Şimşon, Filistliler geldi!' dedi. Şimşon uyandı ve 'Her zamanki gibi kalkıp silkinirim' diye düşündü. RAB'bin kendisinden ayrıldığını bilmiyordu. Filistliler onu yakalayıp gözlerini oydular. Gazze'ye götürüp tunç zincirlerle bağladılar, cezaevinde değirmen taşına koştular. Bu arada Şimşon'un kesilen saçları uzamaya başladı. Filist beyleri ilahları Dagon'un onuruna çok sayıda kurban kesip eğlenmek için toplandılar. 'İlahımız, düşmanımız Şimşon'u elimize teslim etti' dediler. Halk Şimşon'u görünce kendi ilahlarını övmeye başladı. İyice coşunca, 'Şimşon'u getirin, bizi eğlendirsin' dediler. Şimşon'u cezaevinden getirip oynatmaya başladılar, sonra sütunların arasında durdurdular. Tapmak erkeklerle, kadınlarla doluydu. Bütün Filist beyleri de oradaydı. Şimşon RAB'be yakarmaya başladı: 'Ya Rab Yahve, lütfen beni anımsa. Ey Tanrı, bir kez daha beni güçlendir; Filistliler'den bir vuruşta iki gözümün öcünü alayım'. Sonra tapınağın çatısını taşıyan iki ana sütunun ortasında durup sağ eliyle birini, sol eliyle ötekini kavradı. 'Filistliler'le birlikte öleyim' diyerek bütün gücüyle sütunlara yüklendi. Tapmak Filist beylerinin ve bütün içindekilerin üzerine çöktü. Böylece Şimşon ölürken, yaşamı boyunca öldürdüğünden daha çok insan öldürdü" (Tevrat, Hakimler; 13, 14, 15, 16).

Hakimler döneminde İsrailoğulları kendi aralarında da sürekli mücadele ettikleri ve iç savaşlarla uğraştıkları için düşman istilalarına ve yenilgilerine de maruz kalmışlardır. Tevrat'ın Hâkimler kitabında, İbrani boylarının birbirleriyle mücadeleleri yoğun bir şekilde anlatılmaktadır. Yaklaşık 200 yıl boyunca göçebe yaşam tarzı sürdüren İsrailoğulları yerleşik yaşama geçince çiftçilik ve el sanatlarıyla uğraşmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler sayesinde toplumsal ve ekonomik güçlenmeyi destekleyerek hakimlerden oluşan liderlerinin ardından gitmenin bölünmüşlükten kaynaklanan mücadelelere son vereceğine inanmışlardı. Fakat "Şimşon'dan sonra çok uzun süreler İsrail'de yönetici yoktu. Herkes dilediğini yapıyordu. Her oymak RAB'bi ve yasalarını bırakıp başta kavimlerin putlarına tapıyor, birbirlerinin malını ve kadınlarını yağmalıyor, kentlerini yok ediyor, cinsel sapkınlık içinde erkeklere meylediyor ve sürekli birbirlerini öldürüyorlardı. İsrailoğulları Mısır'dan çıktığından beri böyle şeyler olmamış, görülmemişti. Çünkü RAB İsrail oymakları arasında birliği bozmuştu" (Tevrat, Hakimler; 21: 1-25). Yahudiler kişisel Tanrı kompleksine tutulup başka kavimlerin tanrılarına ve kültürlerine bağlanıp ahlaksızca günahlar işleyince Tanrı da o kişileri düşmanlarının eline köle veriyor; Yahudi halkı kolektif Tanrı kompleksine tutulup tekebbür içinde birbirleri üzerinden üstünlük ve hâkimiyet kurmaya yönelip zalimce suçlar işleyince onları birbirine kırdırıyor; yok eğer birbiri üzerindeki kolektif Tanrı kompleksini bırakıp başka uluslar üzerinde egemenlik kurmak amacıyla evrensel Tanrı komplekslerine tutulup onların din ve hayat tarzlarına meylederek zulüm ve ihanet içine düşünce de onları düşmanlarının boyunduruğu altında aşağılatıp eziyordu.

4. Krallar Dönemi: "Eğer Mısır yolunu seçip krallar atarsanız, tüm halk onun köleleri olacaksınız; seçtiğiniz kral yüzünden sürekli feryat edeceksiniz. Kral'ınız gücüne güvenip büyüklenecek. Büyüklenme ise putatapıcılık kadar kötüdür".

Hakimlerin sonuncusu, Yahudi tarihindeki en önemli peygamberlerden olan ve İsrail'in ilk iki kralı Saul ve Davud'un krallığını açıklaması ve kutsaması, Yahudi halkına ilahi yardım ve uyarılarıyla da bilinen Samuel peygamberdir. Samuel'e kadar Yahudiler, neredeyse 400 yıldır güçlü bir liderden yoksundular. Bu dönemlerde Yahudiler Kenanlılar, Filistliler veya Midyanlılar'ın tahakkümü altında köle olarak yaşıyorlardı ve onların dinine, tanrılarına ve ahlaklarına meylediyorlardı. Samuel gençken, Yahudi yasalarını uygulayarak ülkenin her yerinde uyarılarda bulunarak seyahat eder, insanlara tavsiyelerde bulunurdu:

"Çok uzun süreler RAB'in sesinden ve yardımından uzak kalıp esaret ve yokluk içinde yaşayan İsrail halkı RAB'bin özlemini çekti RAB'in kendisini seçip konuştuğu Samuel İsrail halkına şöyle dedi: 'Eğer bütün yüreğinizle RAB'be dönmeye niyetliyseniz, yabancı ilahları ve Tanrıça Aştoret'in putlarını aranızdan kaldırın. Kendinizi RAB'be adayıp yalnız O'na kulluk edin. RAB de sizi Filistliler'in elinden kurtaracaktır'. Bunun üzerine İsrailliler Baal'ın ve Aştoret'in putlarını atıp yalnızca RAB'be kulluk etmeye başladılar. O zaman Samuel, 'Bütün İsrail halkını Mispa'da toplayın, ben de sizin için RAB'be yakaracağım' dedi. Samuel Mispa'da İsrail halkına önderlik etti. Filist beyleri İsrailliler'e karşı savaşmaya çıktılar. İsrailliler bunu duyunca Filistliler'den korktular. Samuel yakmalık sunuyu sunarken, Filistliler, İsrailliler'e saldırmak üzere yaklaşmışlardı. Ama RAB o an korkunç bir sesle gürleyerek Filistliler'i öyle şaşkına çevirdi ki, İsrailliler'in önünde bozguna uğradılar. Mispa'dan çıkan İsrailliler Filistliler'i Beyt-Kar'ın altına kadar kovalayıp öldürdüler. Yenilgiye uğrayan Filistliler bir daha İsrail topraklarına saldırmadılar. Samuel yaşadığı sürece RAB Filistliler'in saldırmasını engelledi. Ekron'dan Gat'a kadar Filistliler'in ele geçirdiği kentler İsrail'e geri verildi. Samuel yaşadığı sürece İsrail'e önderlik yaptı" (Tevrat, I. Samuel; 7: 2-17).

"Samuel yaşadığı sürece RAB düşman saldırılarını engellemiş ve Ekron'dan Gat'a kadar düşmanlarının ele geçirdiği kentler İsrail'e geri verilmişti". Samuel'in varlığı ve önderliği tüm Yahudi halkına büyük bir özgürlük ve huzur getirmişti. Bunu gören Samuel, bu durumun halk arasında daha da yaygınlaşması için "oğulları Yoel ve Aviya'yı İsrail'e önder atadı. Ama oğulları onun yolunda yürümediler. Tersine, haksız kazanca yönelip rüşvet alıp yargılamada adalete aykırı olarak taraf tuttular" (Tevrat, I. Samuel; 8: 1-3). Oğulları babaları gibi ilahi misyonun künhüne varamayıp kişisel Tanrı komplekslerine kapılarak ilahi misyonu kişisel çıkar ve ihtiraslarına alet ederek kutsal misyondan kaynaklanan iktidarlarını ve imtiyazlarını "haksız kazanç ve haksız yargılamalar" için kullandılar. Kutsalı lanete alet ettiler. "Bu yüzden İsrail'in bütün ileri gelenleri toplanıp Samuel'in yanına vardılar. Ona, 'Bak, sen yaşlandın' dediler, 'Oğulların da senin yolunda yürümüyor. Şimdi, öbür uluslarda olduğu gibi, bizi yönetecek bir kral ata'. Ne var ki, 'Bizi yönetecek bir kral ata' demeleri Samuel'in hoşuna gitmedi. Samuel RAB'be yakardı. RAB, Samuel'e şu karşılığı verdi: 'Halkın sana bütün söylediklerini dinle. Çünkü reddettikleri sen değilsin; kralları olarak beni reddettiler. Onları Mısır'dan çıkardığım günden bu yana bütün yaptıklarının aynısını sana da yapıyorlar: Beni bırakıp başka ilahlara kulluk ettiler. Şimdi onları dinle. Ancak onları açıkça uyar ve kendilerine krallık

yapacak kişinin nasıl yöneteceğini söyle" (Tevrat, I. Samuel; 8: 4-9). Gerçekten de Yahudi halkı "kralları olarak Tanrıyı reddetmenin" yerine başka uluslarda olduğu gibi bir insanı kral seçmenin bedellerini ağır ödemek zorunda kaldılar. Bu kutsala karşı kutsal bir arayış değil kutsala karşı kutsallıkla meşrulaştırılmış dünyeviliğin iktidar arayışı idi. Ve bu arayış sadece "peygamber Samuel'in değil Tanrının da hiç hoşuna gitmemişti":

> "Samuel kendisinden kral isteyen halka RAB'bin bütün söylediklerini bildirdi: 'Size krallık yapacak kişinin yönetimi şöyle olacak: Oğullarınızı alıp savaş arabalarında ve atlı birliklerinde görevlendirecek. Onun savaş arabalarının önünde koşacaklar. Bazılarını biner, bazılarını ellişer kişilik birliklere komutan atayacak. Kimisini toprağını sürüp ekinini biçmek, kimisini de silahların ve savaş arabalarının donatımını yapmak için görevlendirecek. Kızlarınızı ıtriyatçı, aşçı, fırıncı olmak üzere alacak. En seçme tarlalarınızı, bağlarınızı, zeytinliklerinizi alıp hizmetkârlarına verecek. Tahıllarınızm, üzümlerinizin ondalığını alıp saray görevlileriyle öbür hizmetkârlarına dağıtacak. Erkek, kadın kölelerinizi, en seçkin boğalarınızı (gençlerinizi), eşeklerinizi alıp kendi işinde çalıştıracak. Sürülerinizin de ondalığını alacak. Sizler ise onun köleleri olacaksınız. Bunlar gerçekleştiğinde, seçtiğiniz kral yüzünden feryat edeceksiniz. Ama RAB o gün size karşılık vermeyecek'. Ne var ki, halk Samuel'in sözünü dinlemek istemedi. 'Hayır, bizi yönetecek bir kral olsun' dediler. 'Böylece biz de bütün uluslar gibi olacağız. Kralımız bizi yönetecek, önümüzden gidip savaşlarımızı sürdürecek'. Halkın bütün söylediklerini dinleyen Samuel, bunları RAB'be aktardı. RAB, Samuel'e, 'Onların sözünü dinle ve başlarına bir kral ata' diye buyurdu. Bunun üzerine Samuel İsrailliler'e, 'Herkes kendi kentine dönsün' dedi" (Tevrat, I. Samuel; 8: 10-22).

Yahudi halkının "Tanrı RAB'in krallığını reddedip öbür uluslarda olduğu gibi, kendilerini yönetecek bir kral atanmasını" istemeleri Tanrının onlara bağışladığı özgürlük ve huzuru reddedip insanın insana kulluğuna dayanan bir gönüllü kulluk kompleksi içinde kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi yaratma arayışı idi. İstedikleri şey tam da güvenlikleri uğruna özgürlüklerinden vazgeçip yeni insan-tanrılara tapınmaya dayalı yeni bir din icadıydı. Bu gelenek Yahudi-Tanrı ilişkilerinde daha önce asla yaşanmamıştı. Yahudiler "öbür uluslar gibi" özellikle "Mısırlıların Firavununa duydukları özlem gibi" insan-tanrı yaratmaya yönelmişler ve kul kompleksi içinde öbür uluslardan bir kralın köleliği yerine kendi uluslarından bir kralın köleliğini tercih etmişlerdi. Kolektif Tanrı komplekslerine kapılan bir ulusun kişisel Tanrı kompleksi olarak bir kral ve öbür uluslar

gibi evrensel Tanrı kompleksi olarak da bir devlet yaratmalarının elbette bir bedeli vardı; güvenlik uğruna özgürlüklerinden vazgeçen tüm ulusların ödediği ortak bedeller gibi: "Oğullarınızı alıp savaş arabalarında ve atlı birliklerinde görevlendirecek; oğullarınız kralın savaş arabalarının önünde koşacak; bazılarını biner, bazılarını ellişer kişilik birliklere komutan atayacak; kimisini toprağını sürüp ekinini biçmek, kimisini de silahların ve savaş arabalarının donatımını yapmak için görevlendirecek; kızlarınızı ıtriyatçı, aşçı, fırıncı olmak üzere alacak; en seçme tarlalarınızı, bağlarınızı, zeytinliklerinizi alıp hizmetkârlarına verecek; tahıllarınızın, üzümlerinizin ondalığını alıp saray görevlileriyle öbür hizmetkârlarına dağıtacak; erkek, kadın kölelerinizi, en seçkin boğalarınızı (gençlerinizi), eşeklerinizi alıp kendi işinde çalıştıracak; sürülerinizin de ondalığını alacak; tüm halk onun köleleri olacak; seçtiğiniz kral yüzünden sürekli feryat edecek ama RAB o gün size karşılık vermeyecektir".

a. Saul'un Krallığı: "Samuel, halka, 'RAB'bin kral olarak seçtiği bu adamın bir benzeri bütün halkın arasında yoktur' dedi. Bunun üzerine halk, 'Yaşasın kral!' diye bağırdı".

Samuel, "halka yaptığı konuşmada halkın bir kral istemekle yaptığı kötülüğün RAB'bin gözünde ne denli büyük olduğunu yakında çok iyi anlayacaklarını; bu büyük kötülüğü yapmalarına rağmen yine de RAB'bin ardınca gitmekten vazgeçmemelerini; tersine, bütün yürekleriyle RAB'be kulluk etmelerini; kimseyi kurtaramayan yararsız ve değersiz putların ardınca gitmemelerini; kötülük yaptıklarında hem kendilerinin hem de krallarının yok olacağını; RAB'bin görkemli adının hatırına halkını onlar kendisini terk etmedikçe asla onları bırakmayacağını" (Tevrat, I. Samuel; 12: 20-25) tarihi örnekler ve tecrübeler ışığında halkına anlattı. Samuel, Tanrı ile kral, göklerin egemenliği ile yeryüzü egemenliği, güvenlik korkusu ile özgürlük iradesi, ilahi yasa ile beşeri kanunlar kısaca tüm halkın Tanrıya kul olması ile "tüm halkın kendileri gibi bir insan olan kralın köleleri olmak" arasındaki tercih hakkını ve sonuçlarını gösterdikten sonra seçim hakkını halka bıraktı. Halk da her zaman olduğu gibi "barış, özgürlük ve adalete çağıranların sözünü dinlemek istemedi ve 'Hayır, bizi yönetecek bir kral olsun. Biz de bütün uluslar gibi olacağız. Kralımız bizi yönetecek, önümüzden gidip savaşlarımızı sürdürecek" dediler. Halk gönüllü kulluk kompleksi içinde özgürlüğü köleliğe, adaleti zulme, barışı savaşa kurban etmeyi tercih etti. Sonuçta da büyük bir çaresizlik ve "hoşnutsuzluk" içinde "RAB, Samuel'e, 'Onların sözünü dinle ve başlarına bir kral ata' diye buyurdu". Fakat Tanrının ve peygamberi Samuel'in kutsal yasa gereği "bir topluluğa olan nefreti

kendilerini adaletten alı koymadı" ve Tanrı Samuel'e "halkımı Filistliler'in elinden kurtaracak kişi olarak Saul'u meshedip kutsamasını ve kral olarak atamasını emretti" (Tevrat, I. Samuel; 9: 15-17) ve Saul ilk kral olarak atandı.

> "Sonra Samuel yağ kabını alıp yağı Saul'un başına döktü. Onu öpüp şöyle dedi: 'RAB seni kendi halkına önder olarak meshetti... RAB'bin Ruhu senin üzerine güçlü bir biçimde inecek. Peygamberlikte bulunacak ve başka bir kişiliğe bürüneceksin. Duruma göre gerekeni yap. Çünkü Tanrı seninledir. Saul, Samuel'in yanından ayrılmak üzere ona sırtını döner dönmez, Tanrı ona başka bir kişilik verdi. Saul peygamberlikte bulunduktan sonra tapınma yerine çıktı. Sonra Samuel, İsrail halkını Mispa'da RAB için bir araya getirip şöyle dedi: 'İsrail'in Tanrısı RAB diyor ki, 'Ben İsrailliler'i Mısır'dan çıkardım. Mısırlılar'ın ve size baskı yapan bütün krallıkların elinden sizi kurtardım. Ama siz bugün bütün zorluk ve sıkıntılarınızdan sizi kurtaran Tanrınız'a sırt çevirdiniz ve 'Hayır, bize bir kral ata' dediniz. Şimdi RAB'bin önünde oymak oymak, boy boy dizilin'. Saul halkın arasına geldi. Boyu hepsinden bir baş uzundu. Samuel, halka, 'RAB'bin seçtiği adamı görüyor musunuz?' dedi, 'Bütün halkın arasında bir benzeri daha yok'. Bunun üzerine halk, 'Yaşasın kral!' diye bağırdı" (Tevrat, I. Samuel; 10: 1-27).

"Kral öldü, yaşasın kral!" söylemi olarak tarihe geçen bu sahnenin diğer tüm sahnelerden farkı ölen kralın Tanrı RAB olmasıydı. "Yahudi halkı bütün zorluk ve sıkıntılarında onları kurtaran Tanrılarına sırt çevirdiler" ve diğer uluslar gibi insan-tanrı yaratarak onlara tapınma sürecine girdiler. Bu süreç ise hakimler döneminin bitmesi ve krallar döneminin başlaması anlamına geliyordu. Yahudiler hâkim denilen liderler tarafından bir süre yönetildikten sonra kabilelerini bir arada tutacak "diğer kavimlerde olduğu gibi" bir kral seçme gerekliliği duymuşlardı. Yerleşik hayata geçen Yahudilerin savaş dönemleri ile barış dönemleri süreklilik gösterdiği için savaş dönemlerinde lidere ihtiyaç duymuşlar, kabile düzeninin dağınık olmasının yaratacağı tehlike nedeniyle kabileleri arasında birlik sağlayacak ve sürekliliği olacak bir yönetici krallar seçmeye karar vermişlerdir. Bu dönemler ise Tevrat'ta "Krallar Dönemi" olarak anılmaktadır. Öyle ki böyle bir dönemin geleceğini ve halkın krallar isteyeceğini Musa daha önce öngörmüş ve veda konuşmasında "Krala İlişkin Kuralları" vazetmiştir: "Tanrınız RAB'bin size vereceği ülkeye girip orayı mülk edinerek yerleştiğinizde ve 'çevremizdeki ulusların tümü gibi biz de başımıza bir kral atayalım' dediğinizde, atayacağınız kral Tanrınız RAB'bin seçtiği kişi olmalıdır. Atayacağınız kral kendi kardeşlerinizden biri olmalı. İsrailli kardeşleriniz-

den olmayan birini, bir yabancıyı kral seçmeyeceksiniz. Kral çok sayıda at edinmemeli, daha çok at satın almak için halkı Mısır'a göndermemeli. Çünkü RAB size, 'Bir daha o yoldan dönmeyeceksiniz' dedi. Atayacağınız kral yüreğinin RAB'den sapmaması için çok kadın edinmemeli, büyük ölçüde altın, gümüş biriktirmemeli. Kral tahtına oturunca, Levili kâhinlerin koruması altındaki Kutsal Yasa'nın bir örneğini kendisi bir kitaba yazacak. Bu yasa örneğini yanında bulunduracak, yaşamı boyunca her gün onu okuyacak. Öyle ki, Tanrısı RAB'den korkmayı, bu yasanın bütün sözlerine ve kurallarına uymayı öğrensin; kendini kardeşlerinden üstün saymasın, Yasa'nın dışına çıkmasın; kendinin ve soyunun krallığı İsrail'de uzun yıllar sürsün" (Tevrat, Yasa Kitabı; 17: 14-20).

Musa kral seçilmesinin yaratacağı sorunları öngörmüştü. Yahudi bir kral "diğer bütün uluslarınki gibi bir kral" olmamalıydı. Yahudi bir kral ideal Yahudi'nin bütün niteliklerini taşıyan bir örnek, kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınmanın bir örneği olarak tüm ulusun taklit edeceği bir kahraman olmalıydı. "Diğer bütün uluslar gibi" bir kral talep etmeleri, Yahudilerin her gün üstlenmek zorunda kaldıkları ağır sorumluluk yükünü atarak rahatça arkalarına yaslanmak için büyük, güçlü bir adam istediklerini göstermektedir. Kral seçmenin tek amacı sorumluluktan kaçmaktı. Kendi yerlerine karar verecek birinin olması birçok şeyi kolaylaştıracaktı. Bu yüzden M.Ö. 836 yılında Saul, halkın istekleri doğrultusunda peygamber Samuel tarafından kral olarak meshedilir. Artık Yahudi halkının test edilmesi için önünde Tanrı RAB ve Samuel'in kaygılarının yanında bir de Musa'nın "Krala İlişkin Kuralları" vardır: "Mısır yolunu (Firavun, insan-tanrılar veya kral-tanrılar) örnek almayın. Çünkü RAB, 'Bir daha o yoldan dönmeyeceksiniz' dedi".

Yahudilerin ilk kralı Saul, Tanrı RAB'bin seçimi ve peygamber Samuel'in meshedip kutsaması ile atandı. Fakat yine kabileler arasındaki üstünlük iddiasına dayalı kolektif Tanrı kompleksinin ürünü olarak bazı Yahudi kavimleri "Saul mu bize krallık yapacak? O mu bizi kurtaracak?" itirazları ve aşağılamaları içinde isyanlarını dile getirdiler. Fakat Saul, kral olmak için Tanrı RAB'bin seçiminin değil Yahudi halkının onayının gerektiğini biliyordu. Bu nedenle de "Bütün İsrail halkım küçük düşürmek için her birinin sağ gözünü oyup çıkarma şartıyla onlarla antlaşma yapacağını söyleyen kibirli Ammon kralı Nahaş'a karşı tüm halkı savaşa çağırdı. Tanrı'nın Ruhu güçlü bir biçimde üzerine inen Saul, bir çift öküz alıp parçalayarak İsrail'in her bölgesine bu parçaları gönderip 'ardımca gelmeyen herkesin öküzlerine de aynı şey yapılacaktır' mesajını verdi. Halk korkuyla sarsıldı

ve tek beden halinde yola çıktı. Ertesi gün Saul Ammonlular'ın ordugâhına girerek hepsini kılıçtan geçirdi. Sonuçta İsrail halkına kurtuluş veren Saul'un krallığı bütün halk tarafından onaylandı. Saul da, bütün İsrailliler de büyük bir sevinç yaşadılar" (Tevrat, I. Samuel; 11: 1-15). Böylece Saul, sadece Tanrı tarafından seçilmiş ve atanmış değil aynı zamanda halk tarafından da onaylanmış bir lider oldu. Krallığın hukuku bunu gerektiriyordu.

Saul krallığının sonraki dönemlerinde Filistinliler ve Amalekliler'le de büyük savaşlar yaparak onları yendi. Fakat Saul Filistinliler ile savaşta peygamber ve Tanrı RAB'bin yardımını ummayıp buyruğuna uymayarak acele edip ve Amalekliler ile savaşında da Tanrı RAB'bin emri olan "erkek, kadın, çoluk çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür" buyruğuna aykırı davranıp onları esirgediği için lanetlendi. Samuel'in ifadesiyle "akılsızca davranıp Tanrı RAB'bin ona verdiği buyruğa uymadığı için İsrail üzerinde sonsuza dek sürebilecek krallığını sona erdirdi. RAB kendi isteklerine uygun birini arayıp onu kendi halkına önder olarak atamaya karar vermişti" (Tevrat, I. Samuel; 13: 1-14). Çünkü "RAB, kendisini izlemekten vazgeçtiği ve buyruklarını yerine getirmediği için Saul'u kral yaptığına pişman olmuştu". Samuel de acziyetini unutup kişisel ve evrensel Tanrı kompleksine tutulan Saul'e öfke içinde şöyle seslenmişti: "Kendini önemsiz saydığın halde, sen İsrail oymaklarının önderi olmadın mı? RAB seni İsrail'e kral meshetti. Ama sen RAB'bin sözüne kulak asmadın. Yağmalanan mallara saldırarak RAB'bin gözünde kötü olanı yaptın. RAB kendi sözünün dinlenmesinden hoşlandığı kadar yakmalık sunulardan, kurbanlardan hoşlanır mı? İşte söz dinlemek kurbandan, sözü önemsemek de koçların yağlarından daha iyidir. Çünkü başkaldırma, falcılık kadar günahtır ve büyüklenme, putatapıcılık kadar kötüdür. Sen RAB'bin buyruğunu reddettiğin için, RAB de senin kral olmanı reddetti" (Tevrat, I. Samuel; 15: 17-23).

Saul, siyasi iktidar ile ilahi otorite arasındaki temsil farklılığının ayrımını unutmuştu. Çaldığı yağmalardan bir kısmını Tanrıya rüşvet vererek adadığında doğru olanı yapacağını düşünmüştü. Ama "RAB yakmalık sunulardan, kurbanlardan değil kendi sözünün dinlenmesinden hoşlanıyor ve sözünün dinlenmesini kurbandan, buyruklarının önemsenmesini de koçların yağlarından daha çok tercihe şayan buluyordu". Fakat Saul kral olmanın tahakküm gücünün verdiği tekebbür ile kişisel Tanrı kompleksi ihtirasına kapılarak Tanrı nezdinde en büyük iki günah olan "başkaldırma" ve "büyüklenme" suçunu işlemişti. Kutsal yasalarda "Tanrı gibi" olmak iddiası taşıyan "başkaldırma, falcılık kadar günahtır ve büyüklenme de putatapıcılık kadar kötüdür" yazılıydı. Fakat Saul "günah işlediğini iti-

raf ederek" yeryüzü krallığının gökyüzü krallığı arasındaki ince çizgiyi ilan etti: "Evet! Halktan korktuğum için RAB'bin buyruğunu da senin sözlerini de çiğneyip halkın sözünü dinleyerek günah işledim!" (Tevrat, I. Samuel; 15: 24-25). Evrensel Tanrı kompleksinin sembolü yeryüzü egemenliğinin kralı olmanın bedeli de buydu işte: Tanrı yerine halktan korkmak, Tanrı buyrukları yerine halkın sözlerine uymak, Tanrı ve yasaları yerine halkın rızası, oyu ve kurallarına uymak, Tanrının kutsallığı yerine halkın iradesine boyun eğmek. Bu suçun da ödemesi gereken ilahi bir diyet vardı: "Madem öyle, bugün artık seni (Saul'u) İsrail Kralı yaptığına pişman olan Tanrı RAB İsrail Krallığı'nı senin elinden aldı ve senden daha iyi birine verdi. İsrail'in Yüceliği olan Tanrı yalan söylemez, düşüncesini de değiştirmez. Çünkü O insan değil ki, düşüncesini değiştirsin" (Tevrat, I. Samuel; 15: 30-35).

İlk Yahudi kralı Saul, fiziksel olarak herkesin üzerinde olduğu gibi ahlaki açıdan da herkesin üzerindeydi. Örnek bir kişiydi ama bir zayıf yönü vardır: alçakgönüllülük konusunda bir sorun yaşamaktaydı. Gerçekten alçakgönüllü bir insan gerçek güç ve zayıflıklarını bilirdi. Ama o krallığın iktidar ve ihtişamıyla büyüklenip başkaldırdı. Kendisine ve konumuna gösterilmesi gereken saygının da ayrımını yapmadı. Kazanımlarının nimet ve lütuf olduğunu unutup kendi gücünün ve aklının ürünü zannederek vehmin esiri oldu. Bu nedenlerle Saul Yahudi ulusunun lideri olacak kadar güçlü değildi. Yahudi ulusuna önderlik etmek çelik gibi bir irade ve diplomasi karışımı bir yetenek gerektirirdi. Lider yeterince güçlü değilse Yahudi milleti onu ezip geçecek, fazla güçlü olduğu takdirde de başkaldıracaktır. Saul ile başlayan zayıf liderler sorunu, apaçık bir şekilde ortaya çıkacağı gibi, Yahudi ulusunun tarihi boyunca da başma bela olacaktır. Saul, M.Ö. 877 yılma kadar hükümdar kalır. Sadece iki sene boyunca krallık yapar ve trajik bir şekilde ölür. Aslında kısa krallığının kendisi de trajiktir, bunun nedeni de baştan yaptığı öldürücü hatadır. Tanrı'nın tarihte Yahudi ulusunun en büyük düşmanı olan Amalek halkını ortadan kaldırma emrini yerine getirmez. Bu ulus kötülüğü simgeler ve Yahudilere karşı duyduğu patolojik nefret öylesine büyüktür ki fırsatı eline geçirdiği takdirde Yahudileri yeryüzünden sileceği için Tevrat'ta onları yeryüzünden silme emri vardır. Amalek'in en büyük hırsı dünyayı Yahudilerden ve ahlaki etkilerinden kurtarmak ve dünyaya putperestliği, paganizmi ve barbarlığı geri getirmektir. İyi ile kötü arasındaki kozmik savaş anlaşmalarla halledilemeyeceğinden Tanrı Yahudilere Amalek'i yok etmesini emreder: "bütün ulusu, son ineğine kadar". Saul'un bunu yapma fırsatı vardır. Emredildiği gibi Amalek'e karşı savaşır ve kazanır ama sıra hükmü yerine getirmeye gelince duraksar. İnekler esirgenir, Amalek'in krah Agag da öyle. Saul, kişisel Tan-

rı kompleksi iktidarını kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtirasları ile beslemeye yönelir. Başka uluslar üzerindeki iktidar ve ihtişam gösterisinde bulunmanın hazzı onları yok etmenin gereksizliğinden daha üstün bir tutkuya dönüşür. Muktedir olmak için iktidar gerekir ama muhteşem olmak için de ihtişamı başkalarına ispatlamak zorunludur. Seyirci olmadan ihtişam da olmazdı. Saul; krallığın dünyevi ihtişamını ilahi misyonun kutsal ihtişamına tercih etmişti.

Bu ihaneti üzerine peygamber Samuel, Saul'a şöyle der: "Sana doğru dönmeyeceğim çünkü sen Tanrı'nın sözünden çıktın ve Tanrı seni İsrail Kralı olarak kabul etmiyor. Tanrı bugün İsrail krallığını senden kopardı ve senden daha iyi olan bir adamına verdi" (I. Samuel, 15: 26-28). Bu kişisel Tanrı kompleksi ihtirasından kaynaklanan kritik hata sonucunda Saul'un işi biter. İkinci bir şansa sahip olmaz. Söz konusu İsrail Kralı olduğunda Tanrı vakit kaybetmez. Çünkü Tanrı yasaları gereği sorumluluk düzeyi bilgi düzeyiyle orantılıdır. Güçlü konumlardaki kişilerin hatalarmm çok büyük sonuçları vardır. Yükümlülük düzeyi sorumluluk düzeyiyle orantılıdır. Ne kadar büyük yükümlülük varsa kararların etkisi de o kadar büyüktür. Dolayısıyla Yahudi halkı için her zaman son derece yüksek bir standart tutturmak gerekir. Bu nedenle Yahudi liderlerin en küçük hataları bile ağır bir şekilde cezalandırıldı. Saul'un kişisel Tanrı kompleksi ihtirasının bedelini kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynağı ve kutsal misyonun temsilcisi halka ödetmek doğru olamazdı. Saul'un işinin bitmiş olmasına rağmen bu, anında devreden çıkarıldığı anlamına değil, soyunun krallığı sürdüremeyeceği anlamına gelir. Gerçekten de Saul'a bu bildiriyi yaptıktan sonra Samuel meshetmek üzere başka bir kral aramaya gider ve onu en olmayacak yerde bulur.

Peygamber Samuel, Saul'un İsrail Kralı olamayacak kadar zayıf olduğunu anlayınca başka bir aday aramaya koyulur. Tanrı'nın rehberliği ile kendini Betlehem'de, İşay adlı bir kişiyi ziyaret ederken bulur. Gelecekteki kral İşay'ın oğulları arasından çıkacaktır. İşay yedi oğlunu tanıtır ve Samuel hepsinin şaşırtıcı insanlar olduğunu görür: fiziksel olarak formda, Yahudi kanununda iyi eğitim görmüş, kendilerini Tanrı'ya adamış kişiler ama yeterince iyi değiller. Samuel İşay'ın oğullarından birini hayranlıkla incelerken Tanrı'dan bir mesaj alır: "Tanrı Samuel'e dedi ki: 'Dış görünüşüne ve uzun boyuna bakma çünkü onu reddettim. Çünkü durum insanın algıladığı gibi değildir: insan göze görüneni görür ama Tanrı kalbin içindekini görür" (I. Samuel, 16: 7). O zaman Samuel sorar: "Başka oğlun yok mu?' İşay biraz mahcup cevap verir: 'Ufak olanı var ama koyunlara bakıyor". O ufak

olanı Davut'tur. Samuel İşay'a gidip onu getirmesini söyler ve kızıl saçlı küçük Davut görünür görünmez Samuel aradığı kişinin o olduğunu anlar. Fiziksel olarak çok etkileyici olmamasına rağmen, İsrail'in gereksinim duyduğu güçlü liderin özelliklerine sahiptir. Böylece Tanrı kişinin gerçek büyüklüğünün bir Tanrı kompleksi kaynağı olan dış görünümüne göre değil, tüm Tanrı komplekslerinden arınmanın temsili olan ruhunun büyüklüğüne göre ölçüldüğünü söylemiş olur. Samuel bir küçük yağ şişesi alır ve yağı Davut'in kafasına döker. Bunun adı "meshetmek"tir. Samuel Davut'i meshedince bu Davut'in kral olduğunu anlamına gelmez. Tanrı tarafından sıradaki olarak gösterildiği anlamını taşır:

> "RAB, Samuel'e, 'Ben Saul'un İsrail Kralı olmasını reddettim diye sen daha ne zamana dek onun için üzüleceksin?' dedi, 'Yağ boynuzunu yağla doldurup yola çık. Seni Beytlehemli Yişay'ın evine gönderiyorum. Çünkü onun oğullarından birini kral seçtim'. Yişay ile oğulları gelince Samuel sekiz çocuk içinde en büyük oğlan Eliav'ı gördü ve, 'Gerçekten RAB'bin önünde duran bu adam kuşkusuz O'nun meshettiği kişidir' diye düşündü. Ama RAB, Samuel'e, 'Onun yakışıklı ve uzun boylu olduğuna bakma' dedi, 'Ben onu reddettim. Çünkü RAB insanın gördüğü gibi görmez; insan dış görünüşe, RAB ise yüreğe bakar'. En sonunda Yişay birini gönderip çobanlık yapan en küçük oğlunu getirtti. Çocuk kızıl saçlı, yakışıklı, gözleri pırıl pırıl bir delikanlıydı. RAB, Samuel'e, 'Kalk, onu meshet. Seçtiğim kişi odur' dedi. Samuel yağ boynuzunu alıp kardeşlerinin önünde çocuğu meshetti. O günden başlayarak RAB'bin Ruhu Davut'un üzerine güçlü bir biçimde indi. Bu sıralarda RAB'bin Ruhu Saul'dan ayrılmıştı" (Tevrat, I. Samuel; 16: 1-14).

Bu arada Saul Samuel tarafından günlerinin sayılı olduğu söylediği halde, hiçbir şeyden habersiz hükümdarlığa devam eder. Tevrat Davut'un meshedildiği andan itibaren "Tanrı'nın ruhunun Saul'dan ayrıldığını" ve Saul'un derin bir depresyona girdiğini anlatır. Sıkıntısını hafifletmek için danışmanları, müzik dinlemenin kralın kendini daha iyi hissetmesine yardım edeceğini düşünerek bir arp çalgıcısı getirmeye karar verir. Hâlâ çoban olan Davut'un saraya getirilmesi böyle olur. Çobanlıktan saraya yükselmek bir Yahudi önderlik geleneği haline dönüşür. Davut, çok güzel arp çalmaktadır ve müziği, bu gencin yerini alacağını bilmeyen Kral Saul'u rahatlatır. Bu sırada İsrail sürekli Filistlilerle savaş halindedir. Filistilerin oldukça ürkütücü bir şampiyonu vardır. Adı Golyat'tır. Dev gibi biridir. Savaş sırasında Golyat Filistin hatlarının önünde ilerlemekte, Yahudilere küfürler yağdırmaktadır. Utanç içindeki İsrail ordusu ise bunları dinlemek zorundadır

çünkü korkuları nedeniyle kimse Golyat'la dövüşmek istememektedir. Günün birinde, orduya katılmak için çok genç olan Davut ağabeylerine yiyecek getirmek üzere savaş alanına gelir ve gördükleri karşısında şoka uğrar. Kimsenin Golyat'la dövüşme cesaretini göstermemesine çok kızan Davut bu iş için gönüllü çıkar ama insanları ikna etmekte çok zorlanır. Sonunda Tanrı'ya sarsılmaz inancıyla Kral Saul'u razı eder: "Beni aslanın pençelerinden ve ayının pençelerinden kurtaran Tanrı, Filistinlinin ellerinden de kurtaracaktır" (I. Samuel, 17: 37). Kılıcı ve kalkanı olmayan Davut sadece sapanı, birkaç taşı ve Tanrı'ya derin inancı ile Golyat'ın karşısına çıkar ve sapanı ile devin yüzüne bir kaya fırlatır. Kaya Golyat'ın alnına isabet eder ve Golyat yüzünün üzerinde yere düşer. Davut Golyat'ın kılıcını alır ve kafasını keser. Şaşkına dönen Filistliler kaçmaya başlar, İsrail ordusu onların peşine düşer. Sonuç Yahudiler için büyük bir zaferdir: Yenilgiye dönüşecek tüm zaferleri gibi:

> "Savaşmak üzere ordularını bir araya getiren Filistliler, ordugâh kurdular. Filist ordugâhından Gatlı Golyat adında usta bir dövüşçü ortaya çıktı. Boyu altı arşın bir karıştı. Golyat durup İsrail ordusuna, 'Neden savaş düzeni aldınız?' diye haykırdı, 'Ben Filistli'yim, sizse Saul'un kölelerisiniz. Aranızdan karşıma çıkacak birini seçin. Dövüşte beni yenip öldürebilirse, biz sizin köleniz oluruz. Ama ben üstün gelip onu yok edebilirsem, siz bizim kölemiz olur, bize kulluk edersiniz'. Filistli Golyat konuşmasını şöyle sürdürdü: 'Bugün İsrail ordusuna meydan okuyorum! Benimle dövüşecek birini çıkarın karşıma!'. Filistli'nin bu sözlerini duyunca, Saul da İsrailliler de çok korkup dehşet içinde kaldılar. İsrailliler Golyat'ı görünce büyük korkuyla önünden kaçıştılar. Davut, yanındakilere, 'Bu Filistli'yi öldürüp İsrail'den bu utancı kaldıracak kişiye ne verilecek?' diye sordu, 'Bu sünnetsiz Filistli kim oluyor da yaşayan Tanrı'nın ordusuna meydan okuyor?'. Davut, değneğini alıp dereden beş çakıl taşı seçti. Bunları çoban dağarcığının cebine koyduktan sonra sapanını alıp Filistli Golyat'a doğru ilerledi. Golyat saldırmak amacıyla Davut'a doğru ilerledi. Davut da onunla dövüşmek üzere hemen Filist cephesine doğru koştu. Elini dağarcığına sokup bir taş çıkardı, sapanla fırlattı. Taş Filistli'nin alnına çarpıp saplandı. Filistli yüzükoyun yere düştü. Böylece Davut Filistli Golyat'ı sapan ve taşla yendi. Elinde kılıç olmaksızın onu yere serdi. Sonra koşup üzerine çıktı. Golyat'ın kılıcını tutup kınından çektiği gibi onu öldürdü ve başını kesti. Kahraman Golyat'ın öldüğünü gören Filistliler kaçtılar. Davut Filistli Golyat'ın başını alıp Yeruşalim'e götürdü, silahlarını da kendi çadırına koydu" (Tevrat, I. Samuel; 17: 1-58).

Yahudi halkı zaferleri yenilgiye, yenilgileri hezimete dönüştürmekte tecrübeli olduğu için bu büyük zafer de onlar için dışardaki düşmanların yenilip içerdeki Tanrı kompleksi düşmanlarına yenilmelerinin bir başlangıcı olur. Bu zafer sonunda Davut'un çok sevilmesi ve halk tarafından bir kahraman olarak yüceltilmesi Saul'u hastalıklı bir şekilde Tanrı kompleksine iterek kıskançlık krizlerine girmesine neden olur. Doğasındaki kişisel Tanrı kompleksi ihtirasa dönüşerek her bulduğu fırsatta tuzaklar kurarak Davut'u öldürmeye çalışır ve Davut kaçmayı başarır. Tanrı kompleksi doğa onda kıskançlık olarak tezahür eder. Saul, sadece Davut'u değil onu seven ve koruyan, onun gizlenmesine yardımcı olan ve hatta "Davut'u destekleyen RAB'bin kâhinlerini bile öldürür". RAB'bin ruhunun üzerinden çekilmesi ile Saul sıradan insanlar gibi Tanrı kompleksi ihtiraslarına esir düşer. Kin, nefret ve intikam güdüsü ruhunu esir alır. Bu nedenle de Saul Davut'u ülkenin dört bir yanında arar ve Davut saklanmaya mecbur olur. Bu arada Filistliler yine saldırır ve kral Saul kılıcının üzerine düşerek ölür:

> "O günden sonra Saul Davut'u yanında tuttu ve babasının evine dönmesine izin vermedi. Davut Saul'un kendisini gönderdiği her yere gitti ve başarılı oldu. Bu yüzden Saul ona ordusunda üstün bir rütbe verdi. Bu olay bütün halkı, Saul'un görevlilerini bile hoşnut etti. Davut'un Filistli Golyat'ı öldürmesinden sonra, askerler geri dönerken, İsrail'in bütün kentlerinden gelen kadınlar, tef ve çeşitli çalgılar çalarak, sevinçli ezgiler söyleyip oynayarak Kral Saul'u karşılamaya çıktılar. Bir yandan oynuyor, bir yandan da şu ezgiyi söylüyorlardı: 'Saul binlercesini öldürdü, Davut'sa on binlercesini'. Bu sözlere gücenen Saul çok öfkelendi. 'Davut'a on binlercesini, banaysa ancak binlercesini verdiler. Artık kral olmaktan başka onun ne eksiği kaldı ki?' diye düşündü. Böylece o günden sonra Saul Davut'u kıskanmaya başladı. 'Davut'u vurup duvara çakacağım' diye düşünerek mızrağı ona fırlattı. Ama Davut iki kez ondan kurtuldu. Saul Davut'tan korkuyordu. Çünkü RAB Davut'laydı, oysa kendisinden ayrılmıştı. Bu yüzden Saul Davut'u yanından uzaklaştırdı. Onu bin kişilik birliğe komutan atadı. Davut askerlere öncülük yapıyordu. RAB onunla birlikte olduğundan, yaptığı her işte başarılıydı. Davut'un büyük başarısını gördükçe Saul'un korkusu daha da artıyordu. Ne var ki, bütün İsrail ve Yahuda halkı Davut'u seviyordu; çünkü Davut onlara öncülük ediyordu. Saul, oğlu Yonatan'a ve bütün görevlilerine Davut'u öldürmeleri için buyruk verdi. Ama Davut'u çok seven Yonatan ona, 'Babam Saul seni öldürmek için fırsat kolluyor' diye haber verdi, 'Lütfen yarın sabah dikkatli ol; gizlenebileceğin bir yere gidip saklan' dedi. Saul, Davut'u gözetlemeleri ve öldürmeleri için kaçtığı, gizlendiği mağaralara kadar yıllarca takip et-

tirdi. Ona yardım eden ve koruyan herkesi de öldürttü. Davut ise yıllarca kaçıp kurtuldu... Saul, Davut'u koruyan oğlu Yonatan'a öfkelenerek, 'Seni sapık ve dikbaşlı kadının oğlu!' diye bağırdı, 'Yişay'ın oğlunu desteklediğini bilmiyor muyum? Bu kendin için de, seni doğuran annen için de utanç verici. Çünkü Yişay'ın oğlu yeryüzünde yaşadıkça ne sen güvenlikte olabilirsin, ne de krallığın. Şimdi adam gönder, onu bana getir. O ölmeli!'. Sonra yanında duran nöbetçi askerlere, 'Gidin ve Davut'u destekleyen RAB'bin kâhinlerini öldürün!' dedi, 'Çünkü onun kaçtığını bildikleri halde bana haber vermediler'. Ne var ki, kralın görevlileri el kaldırıp RAB'bin kâhinlerini öldürmek istemediler. Bunun üzerine kral, Doeg'e, 'Sen git, kâhinleri öldür' diye buyurdu. Edomlu Doeg de gidip kâhinleri öldürdü. O gün Doeg keten efod giymiş seksen beş kişi öldürdü. Erkek, kadın, çoluk çocuk demeden kâhinler kenti Nov'un halkını kılıçtan geçirdi. Sığırları, eşekleri, koyunları da öldürdü. Bu sırada peygamber Samuel öldü... Davut, çok kez fırsat bulmasma rağmen Tanrının seçilmiş kulu olduğu için Saul'u affetti ve adamlarıyla birlikte uzun sure dağlarda ve çöllerde zor durumda kalan halklara yardım etti, onlar için sürekli savaştı ve onların gönlünde taht kurdu. Bu arada Saul'un krallığında İsrailliler'le Filistliler savaşa tutuştu. İsrailliler Filistliler'in önünden kaçtı. Birçoğu Gilboa Dağı'nda ölüp yere serildi. Filistliler Saul'la oğullarının ardına düştüler. Saul'un oğulları Yonatan'ı, Avinadav'ı ve Malkişua'yı yakalayıp öldürdüler. Saul'un çevresinde savaş kızıştı. Derken Saul Filistli okçular tarafından vuruldu ve ağır yaralandı. Saul, silahını taşıyan adama, 'Kılıcını çek de bana sapla' dedi, 'Yoksa bu sünnetsizler gelip bana kılıç saplayacak ve benimle alay edecekler'. Ama silah taşıyıcısı büyük bir korkuya kapılarak bunu yapmak istemedi. Bunun üzerine Saul kılıcını çekip kendini üzerine attı ve Saul öldü. Böylece Saul, üç oğlu ve bütün adamları aynı gün öldüler" (Tevrat, I. Samuel; 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 31).

Saul'un ölümünden sonra Yahudilerin imtihanı artık kişisel Tanrı kompleksleri çatışması değil kavimler arasındaki üstünlük mücadelesine dönüşen kolektif Tanrı kompleksi savaşları üzerinden oldu. Yahudalı Yahudiler ile İsrailli Yahudiler arasmdaki evrensel Tanrı kompleksini temsil etmek için kolektif Tanrı kompleksi savaşı kişisel Tanrı kompleksi sembolleri Davut ve İş-Boşet arasında başlar. Saul ölünce "Yahudalılar Hevron'a giderek orada Davut'u Yahuda Kralı olarak meshettiler. İsrailliler de Saul oğlu İş-Boşet'i kral ilan ettiler. Saul oğlu İş-Boşet'in Davut'a savaş açtı. Davut'un adamları İsrailliler'i yenilgiye uğrattılar. Saul'un soyuyla Davut'un soyu arasındaki savaş uzun sürdü. Davut giderek güçlenirken, Saul'un soyu gitgide zayıf düşüyordu. Sonunda İş-Boşet de öldürüldü. Bunun üzerine İsrail'in bütün

oymakları Davut'a gelip şöyle dediler: 'Biz senin etin, kemiğiniz. Geçmişte Saul kralımızken, savaşta İsrail'e komuta eden sendin. RAB sana, 'Halkım İsrail'i sen güdecek, onlara sen önder olacaksın' diye söz verdi'. İsrail'in bütün ileri gelenleri Hevron'a, Kral Davut'un yanma gelince, kral RAB'bin önünde orada onlarla bir antlaşma yaptı. Onlar da Davut'u İsrail Kralı olarak meshettiler. Davut giderek güçleniyordu. Çünkü Her Şeye Egemen Tanrı RAB onunlaydı" (Tevrat, II. Samuel; 2, 3, 4, 5). Bu evrenseli ve kutsalı temsil savaşı Yahudilerin bu iki kabilesi (Yahuda ve İsrail) arasmda tarih boyunca sürdü ki en büyük sınamaları da bundan kaynaklı oldu.

b. Davut'un Krallığı: "Tanrı RAB, Davut'u, Saul'un elinden kurtarıp İsrail'e kral olarak meshetmiş, ona efendisinin saraylarını vermiş, onun karılarını da koynuna vermiş, İsrail ve Yahuda halkını da onun emrine amade kılmıştı. Fakat tüm bu nimetler Davut için bile az gelmiş ve RAB'bin gözünde kötü olanı yapıp onun sözünü küçümsemişti".

Davut, Hevron'da kral olarak taç giyerek ikinci Yahudi krah olarak hükümranlığını ilan eder. Kral Davut Yahudi tarihinin en önemli kişiliklerinden biridir. M.Ö. 907 yılında doğmuş, 40 yıl boyunca İsrail kralı olarak hükmetmiş, M.Ö. 837 yılında 70 yaşında ölmüştür. Kişiliği ve başardıkları bir bütün olarak ele alındığında, her şeyden çok tinsel büyüklüğü ortaya çıkar. Bu büyüklüğün kaynağı olan Tanrı RAB de Davut'a Tanrı kompleksi kibrine kapılmadan yapması gerekenleri bir bir vahyeder:

> "Her Şeye Egemen RAB diyor ki, halkım İsrail'e önder olasın diye seni otlaklardan ve koyun gütmekten aldım. Her nereye gittiysen seninleydim. Önünden bütün düşmanlarını yok ettim. Adını dünyadaki büyük adamların adı gibi büyük kılacağım. Halkım İsrail için bir yurt sağlayıp onları oraya yerleştireceğim. Bundan böyle kendi yurtlarında otursunlar, bir daha rahatsız edilmesinler. Kötü kişiler de, halkım İsrail'e önderler atadığım günden bu yana yaptıkları gibi, bir daha onlara baskı yapmasınlar. Seni bütün düşmanlarından kurtarıp rahata kavuşturacağım. RAB senin için bir soy kuracağını belirtiyor. Sen ölüp atalarına kavuşunca, senden sonra soyundan birini ortaya çıkarıp krallığını pekiştireceğim. Adıma bir tapınak kuracak olan odur. Ben de onun krallığının tahtını sonsuza dek sürdüreceğim. Ben ona baba olacağım, o da bana oğul olacak. Kötülük yapınca, onu insanların değneğiyle, insanların vuruşlarıyla yola getireceğim. Ama senin önünden kaldırdığım Saul'dan esirgediğim gibi ondan sevgimi hiçbir zaman esirgemeyeceğim. Soyun ve krallığın sonsuza dek önümde

duracak; tahtın sonsuza dek sürecektir'. Kral Davut gelip RAB'bin önünde oturdu ve şöyle dedi: 'Ya Rab Yahve, ben kimim, ailem nedir ki, beni bu duruma getirdin? Ya Rab Yahve, sanki bu yetmezmiş gibi, kulunun soyunun geleceği hakkında da söz verdin. Ya Rab Yahve, insanlarla hep böyle mi ilgilenirsin? Yücesin, ya Rab Yahve! Bir benzerin yok, senden başka Tanrı da yok! Bunu kendi kulaklarımızla duyduk. Halkın İsrail'e benzer tek bir ulus yok dünyada. Kendi halkın olsun diye onları fidyeyle kurtarmaya gittin. Çünkü onlar için de, ülken için de büyük ve görkemli işler yapmakla ün saldın. Mısır'dan kendin için fidyeyle kurtardığın halkın önünden ulusları ve tanrılarını kovdun. Halkın İsrail'i sonsuza dek kendi halkın olarak benimsedin ve sen de, ya RAB, onların Tanrısı oldun. Şimdi, ya RAB Tanrı, kuluna ve onun soyuna ilişkin verdiğin sözü sonsuza dek tut, sözünü yerine getir. Öyle ki, insanlar, 'Her Şeye Egemen RAB İsrail'in Tanrısı'dır!' diyerek adını sonsuza dek yüceltsinler ve kulun Davut'un soyu da önünde sürsün. Ey Her Şeye Egemen RAB, İsrail'in Tanrısı! 'Senin için bir soy çıkaracağım' diye kuluna açıkladın. Bundan dolayı kulun sana bu duayı etme yürekliliğini buldu. Ya Rab Yahve, sen Tanrı'sın! Sözlerin gerçektir ve kuluna bu iyi sözü verdin. Şimdi önünde sonsuza dek sürmesi için kulunun soyunu kutsamanı diliyorum. Çünkü ya Rab Yahve, sen böyle söz verdin ve kulunun soyu kutsamanla sonsuza dek kutlu kılınacak". (Tevrat, II. Samuel; 7: 1-29).

Davut tahta çıktığında Mısır ve Asurlular düşüşe geçmiştir. Artık yayılacak durumda değillerdir, bu da İsrail'in bulunduğu orta yerde bir boşluk bırakmaktadır. Bu sayede İsrail bu büyük imparatorluklar tarafından rahatsız edilmeden yayılabilirdi. Bu durumu büyük bir fırsata çeviren "Davut; Aram, Moav, Ammonlular, Filistliler ve Amalekliler yenip boyunduruğu altına aldı ve onlar haraç ödeyen köleleri oldular. Kral Davut yendiği bütün uluslardan ele geçirdiği altın ve gümüşle birlikte armağanları da RAB'be adadı. Bunun yanısıra Sova Kralı Rehov oğlu Hadadezer'den yağmalanan altınla gümüşü de RAB'be adadı. Davut on sekiz bin Aramlı öldürüp dönünce üne kavuştu. Edomlular'ın tümü Davut'un köleleri oldular. RAB Davut'u gittiği her yerde zafere ulaştırdı. Bütün İsrail'de krallık yapan Davut halkına doğruluk ve adalet sağladı" (Tevrat, II. Samuel; 8: 11-18). Bu adalet döneminin en büyük göstergelerinden biri de "Davut'un, 'Saul'un ailesinden sağ kalan, Yonatan'ın hatırı için iyilik edebileceği kimseleri arayıp buldu. Yonatan'ın iki ayağı sakat bir oğlu Mefiboşet'e Saul'un bütün topraklarını geri verdi ve ona her zaman sofrasında yemek ve itibar verdi" (Tevrat, II. Samuel; : 1-7). Sonuçta Davut Filistin tehdidini de ortadan kaldırır ve İsraillilerin o zamana kadar fethetmeyi başaramadıkları son Ke-

nan şehir-devletini, Yeruşalem'i fetheder. Yeruşalem, Yahudi halkının Erets İsrail'e girmesi ile Kral Davut'un zamanına kadar geçen 450 yıl zarfında fethedilememiştir. Şehri ele geçirdikten sonra Davut'un ilk yaptığı orayı başkenti ilan etmek oldu. İsrail'in ulus olması en başta ve her şeyden çok, Tanrı ile toplumsal ilişkisi ile tanımlanır. Ve Tanrı ile bağlantı kurmak için Yeruşalem'den daha iyi bir yer yoktur. Kral Davut vakit kaybetmeden Ahit Sandığı'nı Yeruşalem'e getirir. Bu büyük bir toplumsal mutluluk fırsatıdır. Huşu içindeki "Davut, bu kutlama sırasında tüm ayıplamalara rağmen çılgınca dans eder".

Davut'un en asli amacı atası Musa'nın kutsal yasası olan "adalet, merhamet ve sadakat" ilkeleri üzerinden bir düzen kurmaktı. Davut, kendini kişisel, halkını kolektif ve insanlığı da evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarından arındırmak istiyordu. Fakat Davut da gerçek bir insandır. İlksel ve en önde gelen becerisi Tanrı ile bir ilişki kurmak olan ama gücün, iktidarın ve ihtişamın da etkisi altında kalarak gerçek insani hataları da olan biridir. Onun da ilahi sınanması en büyük zaafı olan kadm ile olacak ve Tanrı RAB onu "çok güzel bir kadın olan " ile test edecekti. Erdemleri herkes kontrol edebilirdi ancak zaafları kontrol etmek Davut için bile zordu. Tanrı RAB'bin evrensel sınav kuralı yine devredeydi: "Hiç kimse test edilmemiş hiçbir günahtan/erdemden/zaaftan masum değildir". "Davut Yeruşalim'de kalırken sarayın damına çıkıp gezinmeye başladığında yıkanan çok güzel bir kadm gördü. Kadın Hititli Uriya'nın karısı Bat-Şeva idi. Davut kadını getirtip onunla yattı ve kadın gebe kaldı... Davut komutanı Yoav'a bir mektup yazıp kadının kocası Uriya aracılığıyla gönderdi. Mektupta şöyle yazdı: 'Uriya'yı savaşın en şiddetli olduğu cepheye yerleştir ve yanından çekil ki, vurulup ölsün'. Böylece Yoav kenti kuşatırken Uriya'yı yiğit adamların bulunduğunu bildiği yere yerleştirdi. Davut'un askerlerinden ölenler oldu. Hititli Uriya da ölenler arasındaydı... Uriya'nın karısı, kocasının öldüğünü duyunca, onun için yas tuttu. Yas süresi geçince, Davut onu sarayına getirtti. Kadın Davut'un karısı oldu ve ona bir oğul doğurdu. Ancak, Davut'un bu yaptığı RAB'bin hoşuna gitmedi" (Tevrat, II. Samuel; 11: 1-27).

Davut, kişisel Tanrı kompleksine kapılarak elindeki güç ve iktidarı kişisel arzu ve istekleri için kullanmış, arzuladığı bir evli kadınla birlikte olmuş ve daha kötüsü elindeki iktidar imkânlarını kullanarak masum bir insanın ölümüne sebebiyet vermişti. Amacına ulaşmak için ahlak, adalet ve sadakat dışı tuzaklar kurmuştu. Tanrı RAB, bu davranışından dolayı ona kızmış ve peygamber Natan'ı ona gönderip uyarmıştı:

"RAB Natan'ı Davut'a gönderdi. Natan Davut'un yanına gelince ona, 'Bir kentte biri zengin, öbürü yoksul iki adam vardı' dedi. Zengin adamın birçok koyunu, sığırı vardı. Ama yoksul adamın satın alıp beslediği küçük bir dişi kuzudan başka bir hayvanı yoktu. Derken, zengin adama bir yolcu uğradı. Adam gelen konuğa yemek hazırlamak için kendi koyunlarından, sığırlarından birini almaya kıyamadığından yoksulun kuzusunu alıp yolcuya yemek hazırladı'. Zengin adama çok öfkelenen Davut, Natan'a, 'Yaşayan RAB'bin adıyla derim ki, bunu yapan ölümü hak etmiştir!' dedi. 'Bunu yaptığı ve acımadığı için kuzuya karşılık dört katını ödemeli'. Bunun üzerine Natan, Davut'a, 'O adam sensin!' dedi, 'İsrail'in Tanrısı RAB diyor ki, 'Ben seni İsrail'e kral olarak meshettim ve Saul'un elinden kurtardım. Sana efendinin evini verdim, karılarını da koynuna verdim. İsrail ve Yahuda halkını da sana verdim. Bu az gelseydi, sana daha neler neler verirdim! Öyleyse neden RAB'bin gözünde kötü olanı yaparak, onun sözünü küçümsedin? Hititli Uriya'yı kılıçla öldürdün, Karısını da kendine eş olarak aldın. Bundan böyle, kılıç senin soyundan sonsuza dek eksik olmayacak. Çünkü beni küçümsedin ve Hititli Uriya'nın karısını kendine eş olarak aldın'. 'RAB şöyle diyor: 'Sana kendi soyundan kötülük getireceğim. Senin gözünün önünde karılarını alıp bir yakınına vereceğim; güpegündüz karılarının koynuna girecek. Evet, sen o işi gizlice yaptın, ama ben bunu bütün İsrail halkının gözü önünde güpegündüz yapacağım!'. Davut'un Bat-Şeva'dan olan oğlu öldü ama Davut karısı Bat-Şeva'yı avuttu. Yanına girip onunla yattı. Bat-Şeva bir oğul doğurdu. Çocuğun adını Süleyman koydu. Çocuğu seven RAB Peygamber Natan aracılığıyla haber gönderdi ve hatırı için çocuğun adını Yedidyah (RAB sevdi) koydu" (Tevrat, II. Samuel; 12: 1-25).

Gerçekten de Davut, iktidar ve ihtişamın kendisine vermiş olduğu güç ve nüfuzu kullanarak kişisel Tanrı kompleksine kapılmış ve "birçok koyunu, sığırı olduğu halde fakir komşusunun bir tek kuzusunu alıp kesen zengin adam gibi ölümü hak etmişti". Tanrı RAB, Davut'u "Saul'un elinden kurtarıp İsrail'e kral olarak meshetmiş, ona efendisinin saraylarını vermiş, onun karılarını da koynuna vermiş, İsrail ve Yahuda halkını da onun emrine amade kılmıştı". Fakat tüm bu nimetler Tanrı kompleksine kapılan Davut için bile "az gelmiş, RAB'bin gözünde kötü olanı yapmış, onun sözünü küçümsemiş, masum bir insanı kılıçla öldürmüş ve karısmı da kendine eş olarak almıştı". Tanrı RAB'be isyan üzerine kurulu tüm bu yapılan hataların bir de bedeli olmalıydı: "RAB şöyle dedi: 'Bundan böyle, kılıç senin soyundan sonsuza dek eksik olmayacak. Çünkü beni küçümsedin ve Uriya'nın karısını kendine eş olarak aldm. Sana kendi soyundan kötülük getireceğim. Senin gözünün önünde karılarını alıp bir yakınına vereceğim; güpegündüz

karılarının koynuna girecek. Evet, sen o işi gizlice yaptın, ama ben bunu bütün İsrail halkının gözü önünde güpegündüz yapacağım!". Suç ile cezanın kaynağı, niteliği ve bedeli de aynı türdendi. Kılıcın gücüne güvenerek haksız yere bir kocayı öldürmenin bedeli "kılıcın onun soyundan sonsuza dek eksik olmayarak" hakem olması; iktidar ve nüfuzunu kullanarak bir kadma sahip olmanın bedeli "en büyük utanç olan kendi soyundan birisinin (oğlunun) kendisinin ve bütün İsrail halkının gözü önünde karılarını alması" olacaktır: Göze göz, dişe diş, utanca utanç.

Gerçekten de Davut, kişisel Tanrı kompleksine kapılarak yaptığı ihanetin bedelini yine kişisel Tanrı kompleksine kapılarak kendisine ihanet eden çocukları aracılığıyla şehvet ve kılıçla yaşadı. Önce oğlu "Amnon kız kardeşi Tamar ile zorla birlikte oldu ve bu iğrençliğe katlanamadığı için onun ölümüne sebep oldu. Daha sonra ise bir başka oğlu Avşalom tuzak kurarak kız kardeşinin intikamını almak için kardeşi Amnon'u öldürdü" (Tevrat, II. Samuel; 13). En sonunda da Avşalom, Davut'a karşı ihanet planları yaparak ona karşı ayaklanıp isyan etti. Bir "Odimpus kompleksi" örneği olan Tanrı-Baba'ya ihanetin bedeli olarak da Kral-Babaya ihanet yaşandı:

> "Davut'un oğlu Avşalom'u affetmesinden sonra Avşalom kendisine bir savaş arabası, atlar ve önünde koşacak elli kişi hazırladı. Sabah erkenden kalkıp kent kapısına giden yolun kenarında dururdu. Davasına baktırmak için krala gelen herkese seslenip: 'Keşke kral beni ülkeye yargıç atasa! Davası ya da sorunu olan herkes bana gelse, ben de ona hakkını versem!' Biri önünde yüzüstü yere kapanmak üzere yaklaştı mı, Avşalom elini uzatıp adamı tutar, öperdi. Davasına baktırmak için krala gelen İsrailliler'in hepsine böyle davrandı. Böylelikle İsrailliler'in gönlünü çeldi. Dört yıl sonra Avşalom çok fazla taraftar topladığına inanarak babasına karşı ayaklandı. Ayaklanma kısa zamanda güç kazandı. Çünkü Avşalom'u izleyen halkın sayısı giderek çoğalıyordu. Bir ulak gelip Davut'a, 'İsrailliler yürekten Avşalom'a bağlandı' dedi. Bunun üzerine Davut Yeruşalim'de kendisiyle birlikte olan bütün görevlilerine şöyle dedi: 'Haydi kaçalım! Yoksa Avşalom'dan kaçıp kurtulamayacağız. Hemen gidelim! Yoksa Avşalom ardımızdan çabucak yetişip bizi yıkıma uğratır. Kenti de kılıçtan geçirir". (Tevrat, II. Samuel; 14-15).

Avşalom, kraliyet hükmü gereği kral olmanın yolunun Tanrı RAB'bin değil Yahudi halkının gönlünü kazanmaktan geçtiğini, halk üzerinde yasanın değil gücün tek hâkim olduğunu, umudun değil korkunun halkın tapındığı bir Tanrı olduğunu ve bu Tanrı ile tekebbür içinde tahakküme ulaştığında "kral öldü, yaşasın kral!" meşruiyeti ile tahta oturacağını bilerek

yargıçlık yaptığı dönemlerde halkının güven ve saygınlığını kazanmış ve etrafına çok güçlü ordular kurarak babası Davut'a isyan etmişti. Davut şehirden kaçarken "Avşalom da kente girdi. Daha önce Davut'a hizmet eden, itaat eden onu yücelten insanlar onun önünde eğilip 'Efendim kral! Dilerim her zaman benden hoşnut kalırsın' diyordu. Yeni krala boyun eğmeyi daha da ileri götürenler Davut'la askerlerini taşlıyor, ona lanetler okuyarak, 'Çekil git, ey eli kanlı, alçak adam! RAB, yerine kral olduğun Saul ailesinin dökülen kanlarının karşılığını sana verdi. RAB krallığı oğlun Avşalom'a verdi. Sen eli kanlı bir adam olduğun için bu yıkıma uğradın!' diyerek eski krallarına lanetler okuyorlardı. Halk ve saray erkânı Avşalom'un yanma varınca, 'Yaşasın kral! Yaşasın kral!' diye bağırıyordu". Krallık hukukunun gereği olarak halk her zamanki gibi "Kral öldü, yaşasm kral!" diye bağırıyor, daha önce Davut'un övgülerle yüceltildiği zaferleri lanetleniyor, döktüğü kanların hesabı soruluyordu. Halk kul kompleksi içinde "yeni krala boyun eğmeyi daha da ileri götürüp Davut'u taşlıyorlardı. Daha önce Davut'a hizmet eden, itaat eden onu yücelten insanlar yeni kralın onun önünde eğilip 'efendim kral! Dilerim her zaman benden hoşnut kalırsın' diyerek" kul komplekslerinin sınır tanımazlığını ispat yarışına giriyorlardı. Davut için en acı olanı ise Tanrı RAB'bin lanetinin gerçekleşmesi idi: "Avşalom, babasının sarayının damında bir çadır kurdurup bütün İsrailliler'in gözü önünde babasının cariyeleri ile yattı": Tanrı kompleksi geldiğinde tüm kompleksler ona boyun eğmişti.

Tanrı kompleksinin tüm örneklerinin yaşandığı bu örnek savaşta, kişisel Tanrı kompleksi ihtirasına kapılmış baba ve oğlu, kolektif tanrı kompleksi hırsıyla kul kompleksleri haline dönüşüp ikiye bölünmüş halk aracılığıyla evrensel Tanrı kompleksini temsil eden krallığın/devletin elde edilmesi için mücadele ediyorlardı. Tarihte görülen en büyük ve korkunç savaşlar da zaten baba-oğul ve kardeş-kardeş arasmdaki iktidar mücadeleleri olmuştur. Tek amaç karşı tarafı korkutmak, tehdit etmek, aşağılamak ve halkın ona olan nefretini büyütmek olunca da "babasının eşleriyle yatmaya kadar varan" bir sınır tanımazlık ortaya çıkmaktadır. Tanrı RAB, Davut'tan Bat-Şeva sendromunun intikamını aynı şekilde almaktaydı. Tüm bu kargaşa ortamında "Davut kendini destekleyen askerleri bir araya topladı. Davut'un ordusu İsrailliler'le savaşmak üzere tarlalara çıktı. Savaş Efrayim Ormanı'nda başladı. İsrail ordusu Davut'un adamları önünde yenilgiye uğradı. Büyük bir kırım oldu. O gün yirmi bin kişi öldü. Savaş her yana yayıldı. O gün ormanda yok olanların sayısı kılıçtan geçirilenlerin sayısından daha çoktu". Fakat savaşın kaderini hiç de umulmadık bir Tanrı kompleksi sembolü değiştirdi: Avşalom'un kutsadığı yakışıklılığı ve sürekli övünerek gurur

ve kibir yaptığı saçları. Çünkü "Bütün İsrail'de Avşalom kadar yakışıklığı için övülen kimse yoktu; tepeden tırnağa kusursuz biriydi. Avşalom saçını kestirdiği zaman gururla tartardı. Saçının ağırlığı krallık ölçüsüne göre iki yüz şekel çekerdi. Saçı ile övünüp herkese onunla üstünlük taslardı. Savaşta Avşalom katıra binmişti. Savaşta kaçarken katır büyük bir sakız ağacının sık dalları altından geçerken, Avşalom'un saçı dallara takıldı. Katır yoluna devam edince, Avşalom havada saçlarından asılı kaldı ve Davut'un ordusundan on genç Avşalom'un çevresini sarıp onu öldürdüler" (Tevrat, II. Samuel; 18). Küçük bir kişisel Tanrı kompleksi kaynağı (saç), büyük bir evrensel Tanrı kompleksi ihtirasını (krallık/devlet) yok etmişti.

Kral Davut, kendi günahının bedelini ödediği bilinciyle hareket ederek intikam peşine düşmedi ama kendine yapılan ihanetlerin hesabını görmek için bir kenara yazdı. Bu savaş sadece iki kişi arasındaki kişisel Tanrı kompleksi mücadelesi değil aynı zamanda Yahuda ve İsrail devletleri arasındaki bir kolektif Tanrı kompleksi çatışması idi. Bu nedenle de Yahudiler arasında çok güçlü ve derin bir ayrılık baş göstermiş en güçlü zamanlarında bile aynı halkın bu iki topluluğu arasmda iktidar savaşları sürmüştür. Bunun kaynağın da Davut'a karşı girişilen bu isyan yatmakta idi. Savaş sonrasmda "Kral Davut halkını yeniden kurtaran bir koruyucu gibi büyük bir sevinç gösterisi ve şölenlerle şehre girdi. Fakat Kral şehirden ayrılırken herkesten önce Davut'a lanetler okuyan Şimi kendini onun önüne tekrar attı. Krala, 'Efendim, beni suçlu sayma' dedi, 'Ey efendim kral, Yeruşalim'den çıktığın gün işlediğim suçu anımsama, göz önünde tutma. Çünkü kulun günah işlediğini biliyor. Efendim ve kralımı karşılamak için bugün bütün Yusuf soyundan ilk gelen benim'. Herkesin 'Şimi öldürülmeli, çünkü RAB'bin meshettiği kişiye lanet okudu' demesine karşın Davut, 'bu sizin işiniz değil!' dedi, 'Bugün bana herkes düşman oldu ama İsrail'de bugün bir tek kişi öldürülmeyecek! İsrail'in Kralı olduğumu bilmiyor muyum?'. Daha sonra ise her kavim o bizim kralımız diyerek birbirleriyle dalaşmaya tutuştular. İsrailliler krala varıp şöyle dediler: 'Neden kardeşlerimiz Yahudalılar seni çaldı? Neden seni, aile bireylerini ve bütün adamlarını Şeria Irmağı'nın karşı yakasına geçirdiler?' Bunun üzerine Yahudalılar, İsrailliler'e, 'Çünkü kral bizden biri!' dediler, 'Buna neden kızdınız? Kralın yiyeceklerinden bir şey yedik mi? Kendimize bir şey aldık mı?' İsrailliler, 'Kralda on payımız var' diye yanıtladılar, 'Davut'ta sizden daha çok hakkımız var. Öyleyse neden bizi küçümsüyorsunuz? Kralımızı geri getirmekten ilk söz eden biz değil miydik?' Ne var ki, Yahudalılar'ın tepkisi İsraillilerinkinden daha sert oldu" (Tevrat, II. Samuel; 18-19). Bunun üzerine "Davut Yahudalılarla kalınca bütün İsrailliler Davut'u bırakıp Bikri oğlu Şeva'nın ardından giderek yine

isyan ettiler. Yahudalılar ise krallarına bağlı kaldılar. Şeva Davut'a isyan edip surların arkasına saklandı. Kaleyi kuşatan Yoav, şehri yakıp yıkmasın diye İsrailliler kral ilan ettikleri Şeva'nın başını kesip surlardan Yoav'a attılar. Bunun üzerine Yoav adamları kenti bırakıp evlerine gittiler. Yoav da Yeruşalim'e, kralın yanına döndü". (Tevrat, II. Samuel; 20: 1-22).

Davut, tekrar iktidarı ve tahtı ele geçirdiğinde halk yine krallığın hükmü olan "Kral öldü, yaşasın kral!" nidaları ile ona kul kompleksleri içinde itaat gösterilerinde bulundular. Ona olan yanaşma mücadelesi o denli ileri götürüldü ki daha önce ona küfrederek taşlayan "kavimler o bizim kralımız diyerek birbirleriyle dalaşmaya bile tutuştular". Çünkü halk her zaman kul kompleksi içinde krala değil krallığa, tahta oturana değil tahta, güçlü olana değil güce tapınmakta idi. Bu gerçeği bilen Davut, halkını affediyor ama unutmuyordu. Tüm yaşadıklarının intikamını alacağı günün hesabını yapıyordu.

Davut, kişisel Tanrı kompleksine kapılarak kendisine ihanet eden oğlunun, kolektif Tanrı kompleksine kapılarak birbirleri ile savaşan Yahuda ve İsrail halklarının savaşlarından galip gelmiş ama bu kez de saray içi iktidar ve entrika savaşlarının tam da ortasına düşmüştü. Davut, bir tarafta kişisel Tanrı kompleksine kapılarak isyan edip krallığını ilan eden oğlu Adoniya, diğer tarafta kendi oğlu Süleyman'ın kral olması için saray içi mücadelelerde bulunan ve uğruna büyük günahlar işleyip ağır bedeller ödediği Bat-Şeva arasında kalmıştı. Fakat tarih boyunca her zaman kazanan taraf (kadın) yine kazanacaktı. Çünkü erdemlere yatırım yapanlar her zaman zaaflara yatırım yapanlara yenilmiştir. İnsanlar, Davut gibi, kutsal insan veya büyük bir kral da olsalar kişisel Tanrı kompleksi içinde "Bat-Şeva sendromuna" esir düşerek zaaflarının erdemini erdemlerinin zaaflarına tercih etmişlerdir:

> "Davut'un Hagit'ten oğlu Adoniya kral olmayı düşünüyordu. Bu amaçla ortaya çıkıp kendine savaş arabaları, atlılar ve önünde koşacak elli muhafız buldu. Adoniya, Seruya oğlu Yoav ve Kâhin Evyatar'la görüşüp onların desteğini sağladı. Süleyman'ın annesi Bat-Şeva, kralın önünde diz çöküp yere kapandı: 'Efendim, 'Benden sonra oğlun Süleyman kral olacak ve tahtıma oturacak' diye bana Tanrın RAB adıyla ant içtin. Efendim ve kralım, şu anda senin haberin olmadan Adoniya krallığını ilan etti. Şu anda herkes onun önünde yiyip içiyor ve 'Yaşasın Kral Adoniya!' diyor. Efendim ve kralım, bütün İsrail'in gözü sende. Senden sonra tahtına kimin geçeceğini öğrenmek istiyorlar. Yoksa sen ölüp atalarına kavuşunca, ben ve oğlum Süleyman suçlu sayılacağız'. Kral Bat-Şeva'ya, 'Beni bütün sıkın-

tılardan kurtaran, yaşayan RAB'bin adıyla ant içiyorum' dedi, "Benden sonra oğlun Süleyman kral olacak ve tahtıma geçecek' diye İsrail'in Tanrısı RAB'bin adıyla içtiğim andı bugün yerine getireceğim'. Kral Davut, 'Kâhin Sadok'u, Peygamber Natan'ı ve Yehoyada oğlu Benaya'yı çağırdı ve onlara şöyle dedi: 'Efendinizin görevlilerini yanınıza alın ve oğlum Süleyman'ı benim katırıma bindirip Gihon'a götürün. Orada Kâhin Sadok ve Peygamber Natan onu İsrail Kralı olarak meshetsinler. Boru çalıp, 'Yaşasın Kral Süleyman!' diye bağırın. Onun ardından gidin; çünkü o gelip tahtıma oturacak ve yerime kral olacak. Onu İsrail ve Yahuda'ya yönetici atadım'. Kâhin Sadok, Kutsal Çadır'dan yağ dolu boynuz kabı alıp Süleyman'ı meshetti. Boru çalınca bütün halk 'Yaşasın Kral Süleyman!' diye bağırdı. Süleyman krallık tahtına oturdu... Bunun üzerine Adoniya'nın bütün taraftarları korkuya kapılıp kalktılar, her biri kendi yoluna gitti. Adoniya ise, sunağın boynuzlarına sarılarak 'ilk önce Kral Süleyman ben kulunu kılıçla öldürmeyeceğine dair ant içsin' dedi'. Süleyman, 'Eğer bana bağlı kalırsa, saçının bir teline bile zarar gelmez' diye yanıtladı, 'Ama içinde bir kötülük varsa öldürülür'. Sonra Kral Süleyman'ın gönderdiği adamlar Adoniya'yı sunaktan indirip getirdiler. Adoniya gelip önünde yere kapanınca, ona, 'Evine dön!' dedi" (Tevrat, I. Krallar; 1: 5-53).

Davut, Süleyman'ı kral atayarak kendisinden sonra doğacak iktidar boşluğunu doldurmak ve kardeşler arasmda iktidar savaşlarını önlemek istiyordu. Fakat son bir iş olarak da hayatı boyunca kendisine ihanet edenlerin listesini oğluna verip intikam almasını ve kendisine sadakat gösterenlere vefalı olmasını emrediyordu. Davut, insanların ihanetini affetmiş ama unutmamıştı. Çünkü çok iyi biliyordu ki ihanete karşı intikam kuralı uygulanmazsa ihanet sadakate dönüşmediği gibi yanına ortaklar ve destekler arayan bir kolektif Tanrı kompleksi isyanına da dönüşürdü. Sınırsız ve ilkesiz merhametten maraz doğabilirdi. Bu nedenle "Davut, ölümü yaklaşınca, oğlu Süleyman'a şunları söyledi: 'Herkes gibi ben de yakında bu dünyadan ayrılacağım. Güçlü ve kararlı ol. Tanrın RAB'bin verdiği görevleri yerine getir. Onun yollarında yürü ve Musa'nın yasasında yazıldığı gibi Tanrı'nın kurallarına, buyruklarına, ilkelerine ve öğütlerine uy ki, yaptığın her şeyde ve gittiğin her yerde başarılı olasın. O zaman RAB bana verdiği şu sözü yerine getirecektir: 'Eğer soyun nasıl yaşadığına dikkat eder, candan ve yürekten bana bağlı kalarak yollarımda yürürse, İsrail tahtından senin soyunun ardı arkası kesilmeyecektir. Seruya oğlu Yoav'ın bana ve İsrail ordusunun iki komutanı Ner oğlu Avner'le Yeter oğlu Amasa'ya neler yaptığını biliyorsun. Sanki savaş varmış gibi onları öldürerek barış döneminde kan döktü. Belindeki kemerle ayağındaki çarıklara kan bulaştırdı.

Sen aklına uyanı yap, ama onun ak saçlı başının esenlik içinde ölüler diyarına gitmesine izin verme. 'Gilatlı Barzillay'ın oğullarına iyi davran, sofranda yemek yiyenlerin arasında onlara da yer ver. Çünkü ben ağabeyin Avşalom'un önünden kaçtığım zaman onlar bana yardım etmişlerdi. 'Mahanayim'e gittiğim gün beni çok ağır biçimde lanetleyen Şimi de yanında. Beni Şeria Irmağı kıyısında karşılamaya geldiğinde, 'Seni kılıçla öldürmeyeceğim' diye RAB'bin adıyla ona ant içmiştim. Ama sen sakın onu cezasız bırakma. Ona ne yapacağını bilecek kadar akıllısın. Onun ak saçlı başını ölüler diyarına kanlar içinde gönder'. Ve Davut öldü. Davut ölüp atalarına kavuşunca, kendi adıyla bilinen kentte gömüldü. Toplam kırk yıl İsrail'de krallık yaptı. Babası Davut'un tahtına geçen Süleyman'ın krallığı çok sağlam temellere oturmuştu" (Tevrat, I. Krallar; 2: 1-12). Davut'tan geriye ise halkına, krallara ve tüm insanlığa kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınmaları için tavsiyelerde bulunduğu Zebur kitabı yani "Mezmurlar" kalmıştı.

c. Davut'un 'Mezmurlar'ı: "Tüm günahların kaynağı kibir/ böbürlenmek; tüm kötülüklerin kaynağı yalan; tüm suçların kaynağı kıskançlık ve tüm ihanetlerin kaynağı ise iktidara yaltaklanmaktır".

Davut, hayatın gerçek anlamının "tahtı göklerde olan ve bütün insanları görüp herkesi iyilik ve kötülük üzere sınayan Tanrı RAB'bin bir imtihanı olduğunu ve insanları gümüş arıtır gibi arıttığını" bilerek ve kendi bilgi ve tecrübelerini de kullanarak Mezmurlar'ı yazar. Bu yüzden Davut, ilk mezmurunda iyilerle kötüleri tasnif eder. "Ne mutlu o insana ki, kötülerin öğüdüyle yürümez, günahkârların yolunda durmaz, alaycıların arasında oturmaz. Ancak zevkini RAB'bin Yasası'ndan alır ve gece gündüz onun üzerinde derin derin düşünür. Böylesi akarsu kıyılarına dikilmiş ağaca benzer, meyvesini mevsiminde verir, yaprağı hiç solmaz. Yaptığı her işi başarır. Kötüler böyle değil, rüzgarın savurduğu saman çöpüne benzerler. Bu yüzden yargılanınca aklanamaz, doğrular topluluğunda yer bulamaz günahkârlar. Çünkü RAB doğruların yolunu gözetir, kötülerin yolu ise ölüme götürür" (1. Mezmur).

Davut, kendisini Tanrının oğlu ilan ederek kapıldığı kişisel Tanrı kompleksinin kaynaklarını da vurgulamış olur. O, ikinci mezmurda halkların ve uluslarm içinde bulunduğu kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin kaynağı olarak da bitmez tükenmez iktidar ihtirası olduğunu vurgular: "Nedir uluslar arasındaki bu kargaşa, neden boş planlar yapar bu halklar? Yeryüzü kralları ayaklanıyor, önderler birleşiyor, RAB'be ve meshettiği krala karşı.

RAB'bin fermanını ilan edeceğim: Bana, 'Sen benim oğlumsun' dedi, 'Sana bugün baba oldum. Dile benden, miras olarak sana ulusları, mülk olarak yeryüzünün dört bucağını vereyim. Demir asayla güdeceksin onları, toprak kap gibi parçalayacaksın'. Ey krallar, akıllı olun! Ey dünya önderleri, ders alın! RAB'be korkuyla hizmet edin, titreyerek sevinin. Oğlunu öpün ki öfkelenmesin, yoksa izlediğiniz yolda mahvolursunuz. Çünkü öfkesi bir anda alevleniverir. Ne mutlu O'na sığınanlara!" (2. Mezmur). Ona göre tüm Tanrı komplekslerinin kaynağı olan "böbürlenmekten" arınmanın yolu "temiz yürekle kurbanlar sunarak sadece RAB'be güvenmektir. Ancak bu durum insanların onurunu utanca çevirmez, boş şeylere gönül vermeyi ve yalan peşinde koşmayı engeller, sadakat üzere bir yaşam müjdeler, suskunluk içinde iyi düşünmeyi ve esenlik içinde mutlu uyumayı" (4. Mezmur) sağlar. Çünkü "gerçek kral olan Tanrı RAB, tüm günahların ve kötülüklerin kaynağı olan böbürlenmeyi lanetlemiş, bütün suç işleyenlerden nefret duymuş, yalan söyleyenleri yok etmiş, eli kanlılardan, aldatıcılardan tiksinmiş, boğazları açık birer mezar gibi iktidarlara yaltaklananlardan ve öfke ve gazapla hareket edenlerden nefret etmiştir" (5. Mezmur).

Davut, bir kral olarak adalet, merhamet ve sadakat ile halkın yönetiminin esas olduğunu vurgular. Ona göre en büyük zulüm ve ihanet "birine haksızlık etmek, dostuna ihanet etmek, düşmanını nedensiz soymak, öfke ve gazapla hareket etmek, doğruluk ve dürüstlük üzere davranmamak, fesat sancıları çekmek, kötülüğe gebe kalmış gibi yalan doğurmak, insanlara tuzak ve kuyular açmak, zorbalık yapmak ve şükretmemektir" (7. Mezmur). Davut'a göre insanlardaki Tanrı kompleksinin kaynağı Tanrının onları imtihan etmek için doğalarına yerleştirdiği "bir Tanrı olma" ihtirası ve tüm evrenin kendisine mahsus ve mahkum olduğuna inanmasıdır: "Soruyorum kendi kendime: İnsan ne ki, onu göz önüne alasın, insan soyu ne ki, ona ilgi duyasın?' Nerdeyse bir tanrı yaptın onu, başma şan şeref tacı koydun. Ellerinin eserlerine onu egemen kıldın, her şeyi ayaklarının altına serdin; davarları, sığırları, yabanıl hayvanları, gökteki kuşları, denizdeki balıkları, denizde kıpırdaşan bütün canlıları" (8. Mezmur).

İnsanların Tanrı kompleksleri ile kibirlenmelerini önlemek ve "sadece insan olduklarını anlamak" için Davut, Tanrı RAB'be kadere ve tarihe müdahale etmesi yönünde çağrıda bulunur. Ona göre evrensel tek yasa Tanrı ile Tanrı gibi olmak iddiasındaki insanlar arasındaki savaştır: "RAB sonsuza dek egemenlik sürer, yargı için kurmuştur tahtını; O yönetir doğrulukla dünyayı, O yargılar adaletle halkları. RAB ezilenler için bir sığınak, sıkıntılı günlerde bir kaledir. Seni tanıyanlar sana güvenir, Çünkü sana yönelenleri

hiç terk etmedin, ya RAB. Uluslar kendi kazdıkları kuyuya düştü, ayakları gizledikleri ağa takıldı. Kötüler ölüler diyarına gidecek, Tanrı'yı unutan bütün uluslar. Ama yoksul hiç unutulmayacak, mazlumun umudu sonsuza dek kırılmayacak. Kalk, ya RAB! İnsan galip çıkmasın, huzurunda yargılansın uluslar! Onlara dehşet saç, ya RAB! Sadece insan olduklarını bilsin uluslar" (9. Mezmur). "Ya RAB, neden uzak duruyorsun, sıkıntı günlerinde kendini gizliyorsun? Kötüler gururla mazlumları avlıyor, mazlumlar kötülerin kurduğu tuzağa düşüyor. Kötü insan içindeki isteklerle övünür, açgözlü insan RAB'be lanet okur, O'nu hor görür. Kendini beğenmiş kötü insan Tanrı'ya yönelmez, hep, 'Tanrı yok!' diye düşünür. Kötülerin yolları her zaman başarıya götürür. Öyle yücedir ki senin yargıların, kötüler anlayamaz, düşmanına burun kıvırır. İçinden, 'Ben sarsılmam' der, hiçbir zaman sıkıntıya düşmem'. Ağzı lanet, hile ve zulüm dolu, dilinin altında kötülük ve fesat saklı. Köylerin çevresinde pusu kurar, masumu gizli yerlerde öldürür, çaresizi sinsice gözler. Gizli yerlerde pusuya yatar, çalılıktaki aslan gibi, kapmak için mazlumu bekler ve ağına düşürüp yakalar. Kurbanları çaresiz çöker, saldıranın üstün gücü altında ezilir. Kötü insan içinden, 'Tanrı unuttu' der, 'Örttü yüzünü, asla göremez'. Kalk, ya RAB, kaldır elini, ey Tanrı! Mazlumları unutma! Neden kötü insan seni hor görsün, İçinden, 'Tanrı hesap sormaz' desin? Oysa sen sıkıntı ve acı çekenleri görürsün, yardım etmek için onları izlersin; çaresizler sana dayanır, öksüzün yardımcısı sensin. Kötünün, haksızın kolunu kır, sormadık hesap kalmasın yaptığı kötülükten. RAB sonsuza dek kral kalacak, uluslar O'nun ülkesinden temizlenecek. Mazlumların dileğini duyarsın, ya RAB, yüreklendirirsin onları, kulağın hep üzerlerinde; öksüze, düşküne hakkını vermek için, bir daha dehşet saçmasın ölümlü insan" (10. Mezmur).

Davut, "sadece insan olduklarını bilmeyerek Tanrı gibi olmaya meyleden" Tanrı komplekslerinin özelliklerini de sıralar: "kötülük ve gururla mazlumları avlamak; mazlumlara tuzaklara düşürüp zulümle yönetmek; içindeki isteklerle övünerek kötülüğe yönelmek; açgözlülük içinde RAB'be lanet okumak; hem insanları hem de Tanrıyı hor görmek; kendini beğenmişlik içinde Tanrı'ya yönelmeyip sürekli 'Tanrı yok!' diye düşünerek hesapsız yaşamak; her zaman başarıya götürücü yollara girmek; insanlara burun kıvırmak; içinden, 'Ben sarsılmam, hiçbir zaman sıkıntıya düşmem' diyerek böbürlenmek; ağzı lanet, hile ve zulüm dolu olarak dilinin altında kötülük ve fesat saklamak; köylerin çevresinde pusu kurarak, masumu gizli yerlerde öldürerek çaresiz insanları sinsice avlamak; çalılıktaki aslan gibi gizli yerlerde pusuya yatarak mazlumu bekleyip ağına düşürüp yakalamak; kurbanlarını çaresizlik içinde çökertip üstün gücü altında ezmek;

'Tanrı unuttu', 'Tanrı hesap sormaz' diyerek azgınlaşmak; çaresiz, düşkün, öksüz ve mazlumların hakkını yemek". Bu kötülüklerden dolayı "Kurtar beni, ya RAB, sana bağlı kimse kalmadı, sadık insanlar yok oldu. Herkes birbirine yalan söylüyor, dalkavukluk, ikiyüzlülük ediyor. Sustursun RAB dalkavukların ağzını, büyüklenen dilleri. Onlar ki, 'Dilimizle kazanırız, dudaklarımız emrimizde, kim bize efendilik edebilir?' derler. 'Şimdi kalkacağım' diyor RAB, 'Çünkü mazlumlar eziliyor, yoksullar inliyor, özledikleri kurtuluşu vereceğim onlara'. Sen onları koru, ya RAB, bu kötü kuşaktan hep uzak tut! İnsanlar arasmda alçaklık rağbet görünce, kötüler her yanda dolaşır oldu" (12. Mezmur).

Davut, büyük bir serzenişle insanların doğası ve doğalarının yansıması olarak karşılaştıkları iyilik ve kötülük arasındaki evrensel mücadeleye de vurgu yapar: "Akılsız içinden, 'Tanrı yok!' der. İnsanlar bozuldu, iğrençlik aldı yürüdü, iyilik eden yok. RAB göklerden bakar oldu insanlara, akıllı biri, Tanrı'ya yönelen biri var mı diye. Hepsi sapmış, çürümüş sanki iyilik eden yok, bir kişi bile! Suç işleyenlerin hiçbiri görmüyor mu? Halkımı ekmek yer gibi yiyorlar, RAB'be yakarmıyorlar" (14. Mezmur). "Ya RAB, çadırına kim konuk olabilir? Kutsal dağında kim oturabilir? Kusursuz yaşam süren, adil davranan, yürekten gerçeği söyleyen. İftira etmez, dostuna zarar vermez, komşusuna kara çalmaz böylesi. Aşağılık insanları hor görür, ama RAB'den korkanlara saygı duyar. Kendi zararına ant içse bile, dönmez andından. Parasını faize vermez, suçsuza karşı rüşvet almaz. Böyle yaşayan asla sarsılmayacak" (15. Mezmur).

Davut, kavim üstünlüğü ve asabiyeti üzerine dayanan kolektif Tanrı kompleksi kibrinin ortak özelliklerini sayar: yalancılarla oturmak; ikiyüzlülerin suyuna gitmek; kötülük yapanlar topluluğundan nefret etmemek; fesatçıların arasına girmek; rüşvetle iş yapmak; insanların kulağına günah fısıldamak; hiç Tanrı korkusu olmadan davranmak; kendini ve soyunu beğenip gururlanmak; suçunu görmeyip kabullenmemek ve ondan tiksinmek yerine onunla övünmek; ağzından kötülük ve yalan akmak; akıllanmaktan, iyilik yapmaktan vazgeçmek; yatağında bile fesat düşünüp olumsuz yolda inatla direnmek; sevgi, merhamet ve sadakatten uzaklaşmak". Davut bu özelliklerden arınmak için de "mazlumların çektiği sıkıntıları gidermek; onları hafife almayıp onlardan tiksinmemek, kendini üstün ve kutsal görerek böbürlenmemek; gerçek, tek ve mutlak egemenliğin sadece RAB'bin olduğunu tüm uluslara bildirmek; güç ve iktidar ile diğer uluslara zulmetmemek" olduğunu bildirir. Çünkü "RAB'bin bütün yolları sevgi ve gerçeğe dayanır ve dürüstlük ve doğrulukla yaşamaya yönelir" (24, 25, 26, 36. Mezmurlar).

Davut, kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi içindeki insanların ahlakma ve düzenine uyulmaması yönünde de tavsiyelerde bulunur. Böyle bir yaşam için de "kötülük edenlere kızıp üzülme, suç işleyenlere özenme! Çünkü onlar ot gibi hemen solacak, yeşil bitki gibi kuruyup gidecek. Sen RAB'be güven, iyilik yap, ülkede otur, sadakatle çalış. RAB'den zevk al, O senin içindeki istekleri yerine getirecektir. Her şeyi RAB'be bırak, O'na güven, O gerekeni yapar. O senin doğruluğunu ışık gibi, hakkını öğle güneşi gibi aydınlığa çıkarır. RAB'bin önünde sakin dur, sabırla bekle; kızıp üzülme işi yolunda olanlara, kötü amaçlarına kavuşanlara. Kızmaktan kaçın, bırak öfkeyi, üzülme, yalnız kötülüğe sürükler bu seni. Alçakgönüllüler ülkeyi miras alacak, derin bir huzurun zevkini tadacak. Kötü insan doğru insana düzen kurar, diş gıcırdatır. Ama Rab kötüye güler, çünkü bilir onun sonunun geldiğini. Kılıç çekti kötüler, yaylarını gerdi, mazlumu, yoksulu yıkmak, doğru yolda olanları öldürmek için. Ama kılıçları kendi yüreklerine saplanacak, yayları kırılacak. Doğrunun azıcık varlığı, pek çok kötünün servetinden iyidir. Kötüler ödünç alır, geri vermez; doğrularsa cömertçe verir. Kötülükten kaç, iyilik yap; sonsuz yaşama kavuşursun. Çünkü RAB doğruyu sever, sadık kullarım terk etmez. Onlar sonsuza dek korunacak, kötülerinse kökü kazınacak. Doğrunun ağzından bilgelik akar, dilinden adalet damlar. Tanrısının yasası yüreğindedir, ayakları kaymaz. Kötü, doğruya pusu kurar, onu öldürmeye çalışır. Yetkin adamı gözle, doğru adama bak, çünkü yarmlar barışseverindir. Ama başkaldıranların hepsi yok olacak, kötülerin kökü kazınacak. Doğrularm kurtuluşu RAB'den gelir, sıkıntılı günde onlara kale olur. RAB onlara yardım eder, kurtarır onları, kötülerin elinden alıp özgür kılar, çünkü kendisine sığınırlar" (37. Mezmur) şeklinde öğütler verir.

Davut'a göre insanın doğasındaki açgözlülük tüm Tanrı komplekslerinin kaynağıdır. O'na göre "her insan bir soluktur sadece, en güçlü çağında bile. Bir gölge gibi dolaşır insan, boş yere çırpınır, hile ve haksızlıkla mal biriktirir, kime kalacağını bilmeden" (39. Mezmur). "Sıradan insan ancak bir soluk, soylu insansa bir yalandır. Tartıya konduğunda ikisi birlikte soluktan hafiftir. Zorbalığa güvenmeyin, yağma malla övünmeyin; varlığınız artsa bile, ona gönül bağlamayın. Güç Tanrı'nındır, sevgi de. Kötü ve zalim olanlar gizli tasarılar ile sürekli isyan ve şamata çıkarırlar. Onlar dillerini kılıç gibi bilemiş, acı sözlerini ok gibi hedefe yöneltmişler, pusularından masum insanın üzerine atmak için. Ansızın vururlar, hiç çekinmeden. İnsanın içi ve yüreği derin bir sırdır, bilinmez. Dilleri yüzünden yıkıma uğrayacaklar, hallerini gören herkes alayla baş sallayacak. İnsanlar her konuda adil karar vermeli. Doğru yargılamalı. Haksızlık tasarlamadan içlerinde,

zorbalık saçmadan elleriyle yeryüzünde barış içinde yaşamalı. Doğrulara ödül, yanlışlara ceza vermeli. Tersini yaptıklarında yani doğrulara ceza yanlışlara ödül verdiklerinde ise Tanrının gazabını beklemeli. Bilmeliler ve demeliler ki 'Gerçekten dünyayı yargılayan bir Tanrı var" (62-64. Mezmur). Bu yüzden de Davut'a göre yapılması gereken tek şey Musa'nın kutsal yasaları olan "adalet, merhamet ve sadakat" üzerinde bir hayat sürmektir.

Davut'tan sonra kral olan oğlu Süleyman, kraliyet hukukunun ve babasının tavsiyelerinin gereği olarak "verdiği söze rağmen kardeşi Adoniya dahil kendisine ve babasına ihanet eden herkesi tek tek öldürttü ve krallığını iyice pekiştirdi" (Tevrat, I. Krallar; 2: 13-46). Halk da zaten bir kral isteyerek bu hukuku önceden kabul etmişti: Yasanın değil kanın hükmünü, asanın değil kılıcın rüknünü, merhametin değil şiddetin şartını, özgürlüğün değil köleliğin hukukunu.

d. Süleyman'ın Krallığı: "Tanrı RAB, Süleyman'a istediği bilgelikle beraber istemediği binlerce nimet de verdi... Fakat Süleyman, yasaklandığı halde birçok yabancı kadınla evlendi ve o kadınlar onu, başka ilahların ardınca yürümek üzere yolundan saptırdılar".

Davut ölmeden önce o sıralarda on iki yaşında olan oğlu Süleyman'ı annesi Bet-Şeva'nın tahrikleriyle kutsayarak kral atar: "Dünyadan ayrılıyorum. Güçlü ol ve bir erkek ol. Musa'nın Kanunu'nda yazdığı gibi Tanrı'nın yolunda yürü. O'nun kanunlarına ve emirlerine ve yargılarına uy ki her yaptığında ve her döndüğün yerde başarılı olasın. Başarılı olmak için Tevrat'a uyman yeterli" (I. Krallar; 2: 2-3). Süleyman kral olarak meshedildikten kısa zaman sonra Tanrı rüyasında ona görünür ve onu kendisi için bir dilekte bulunmaya davet eder:

> "RAB Tanrı, Givon'da o gece rüyada Süleyman'a görünüp, 'Sana ne vermemi istersin?' diye sordu. Süleyman, 'Ya RAB Tanrım! Ben henüz çocuk denecek bir yaşta, yöneticilik nedir bilmezken bu kulunu babam Davut'un yerine kral atadın. İşte kulun kendi seçtiğin kalabalık halkın, sayılamayacak kadar büyük bir kalabalığın ortasındadır. Bu yüzden bana öyle sezgi dolu bir yürek ver ki, iyi ile kötüyü ayırt edip halkını yönetebileyim. Başka türlü senin bu büyük halkını kim yönetebilir!'. Süleyman'ın bu isteği Rab'bi hoşnut etti. Tanrı ona şöyle dedi: 'Mademki kendin için uzun ömür, zenginlik ve düşmanlarının ölümünü istemedin, bunların yerine adil bir yönetim için bilgelik istedin; isteğini yerine getireceğim. Sana öyle bir bilgelik ve sezgi dolu bir yürek vereceğim ki, benzeri ne senden öncekilerde görülmüştür, ne de senden sonrakilerde görülecektir. Sana istemediklerini

de vereceğim: Yaşadığın sürece öbür kralların erişemeyeceği bir zenginlik ve yüceliğe ulaşacaksın. Eğer sen de baban Davut gibi kurallarıma ve buyruklarıma uyup yollarımda yürürsen, sana uzun ömür de vereceğim" (Tevrat, I. Krallar; 3: 1-14).

Tanrı RAB, babası Davut'a söz verdiği üzere oğlu Süleyman'a insanlığın en büyük iktidar ve ihtişamını vermek için onu Tanrı kompleksleri ile sınayarak kendisine istediği her şeyi vermek için "Sana ne vermemi istersin?" diye sordu. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin hepsine güç ve ihtişamla, korku ve zulümle ulaşmanın yasaklanmış olduğunu bilen Süleyman Tanrıdan "kendi seçtiğin kalabalık halkın, sayılamayacak kadar büyük bir kalabalığın ortasında olan bana öyle sezgi dolu bir yürek ver ki, iyi ile kötüyü ayırt edip halkını yönetebileyim. Başka türlü senin bu büyük halkını kim yönetebilir!". Süleyman hem kendini tanıyarak kişisel, hem de halkını tanıyarak kolektif Tanrı kompleksleri istemek tuzağına düşmeden sadece ilk Adem'den son Adem'e tüm insanlığın peşinde olduğu "iyi ile kötüyü ayırt etmek" bilgeliğini istedi. Tüm insanlığın sahip olmak için uğruna çok ağır bedeller ödediği "iyi ile kötüyü ayırt etmek" meyvesini. Tanrı RAB, Süleyman'ın elindeki büyük fırsata rağmen kişisel Tanrı kompleksi kaynağı "uzun ömür" hırsına, kolektif Tanrı kompleksi kaynağı "zenginlik" ihtirasına ve evrensel Tanrı kompleksi kaynağı "düşmanlarının ölümü" arzusuna meyletmeyip "bunların yerine adil bir yönetim için bilgelik istemesinden çok hoşnut oldu" ve "sana öyle bir bilgelik ve sezgi dolu bir yürek vereceğim ki, benzeri ne senden öncekilerde görülmüştür, ne de senden sonrakilerde görülecektir. Sana istemediklerini de vereceğim: Yaşadığın sürece öbür kralların erişemeyeceği bir zenginlik ve yüceliğe ulaşacaksın. Eğer sen de baban Davut gibi kurallarıma ve buyruklarıma uyup yollarımda yürürsen, sana uzun ömür de vereceğim". Tanrı, kibir ile Tanrı kompleksi ihtirasına kapılmayan tevazu sahibi kuluna "istemediklerini de verecektir" ama her zamanki gibi "istisnai hal" şartı ile: "Ama kurallarıma ve buyruklarıma uyup yollarımda yürürsen".

Tanrı RAB, her zamanki gibi yine sözünde durdu ve Süleyman'a bilgelikle beraber, yeryüzünde kimsenin ulaşamayacağı bir iktidar ve ihtişam gücü de verdi. "Süleyman, Fırat Irmağı'ndan Filist'e, oradan Mısır sınırına kadar bütün ülkelere egemendi. Bu ülkeler Süleyman'ın yaşamı boyunca ona haraç ödeyip hizmet ettiler. Yahuda ve İsrail halkı kıyılardaki kum kadar kalabalıktı. Herkes yiyip içip sevinç içinde yaşıyordu. Tanrı, Süleyman'a bilgelik, derin bir sezgi, kıyılardaki kum kadar anlayış verdi. Süleyman'ın bilgeliği, bütün doğuluların ve Mısırlılar'ın bilgeliğinden daha üs-

tündü. Ünü çevredeki bütün uluslara yayılmıştı. Üç bin özdeyişi ve bin beş ezgisi vardı. Lübnan sedir ağacından duvarlarda biten mercan köşk otuna kadar bütün ağaçlardan söz ettiği gibi, hayvanlar, kuşlar, sürüngenler ve balıklardan da söz edebiliyordu. Süleyman'ın bilgeliğini duyan dünyanın bütün kralları ona adamlarını gönderirdi. Bütün uluslardan insanlar gelir, Süleyman'ın bilgece sözlerini dinlerdi. Herkes adil bir yönetim için Süleyman'ın Tanrı'dan gelen bilgeliğe sahip olduğunu anladı" (Tevrat, I. Krallar; 4: 29-34).

Başta Yahudi halkı olmak üzere insanların sadece bilgelikle yönetilemeyeceğini aynı zamanda iktidar ve ihtişam üzerinden de halkı efsunlayarak kontrol altında tutmak gerektiğini bilen "Süleyman kendine, yapımı on üç yıl süren görkemli bir saray yaptırdı... Süleyman, karısı olan firavunun kızı için de bu eyvanın benzeri bir saray yaptırdı. RAB'bin Tapınağı'nın iç avlusuyla eyvanın duvarları da aynı yapıdaydı" (Tevrat, I. Krallar; 7: 1-12). Güç, iktidar, ihtişam ve bilgeliğin kutsallıkla meşrulaştırılmadıkça her zaman halkın ihanetine dönüşeceğini babası Davut'un örnekliğinde şehadet eden Süleyman hiçbir Yahudi peygamberi, hâkimi, kralına nasip olmayan muhteşem bir Tanrı Tapınağı (Bet-Amikdaş) yaptırdı. Kendi yeryüzü krallığını gökyüzü krallığına, kendi dünyevi iktidarını kutsal egemenliğe bağladı. Böylece tüm Yahudi halkı Süleyman'da boyun eğecek bir kul kompleksi gerekçesi buldu: iktidar, güç, zenginlik, ihtişam, bilgelik, kutsallık, sevgi, adalet veya korku/baskı:

> "Süleyman, 'Rab, babam Davut'a, 'Tahtına oturtacağım oğlun benim adıma bir tapınak yapacak' diye söz verdi. Ben de Tanrım RAB'bin adına bir tapınak yapmaya karar verdim diyerek tapınak yapımını başlattı. Kral Süleyman angaryasına çalıştırmak üzere bütün İsrail'den otuz bin adam topladı. Süleyman'ın yük taşıyan yetmiş bin, dağlarda taş kesen seksen bin adamı vardı. Ayrıca, işin yürümesini sağlayan ve işçileri yöneten üç bin üç yüz görevlisi vardı. İşçiler, kralın buyruğu uyarınca, tapınağın temelini yontma taşlarla atmak üzere ocaktan büyük ve kaliteli taşlar kesip çıkardılar. Süleyman'ın ve Hiram'ın yapıcılarıyla Gevallılar, tapınağın yapımı için taşlarla keresteleri kesip hazırladılar. İsrail halkı Mısır'dan çıktıktan dört yüz seksen yıl sonra, Süleyman, krallığının dördüncü yılının ikinci ayı olan Ziv ayında RAB'bin Tapınağı'nın yapımına başladı. Yedi yıl sonra tapınak bitirildi. RAB, Süleyman'a şöyle seslendi: 'Bu tapınağı yapmaktasın. Kurallarıma, ilkelerime ve bütün buyruklarıma uyup onlara bağlı kalırsan, baban Davut'a verdiğim sözü senin aracılığınla yerine getireceğim. Halkım İsrail'in arasında yaşayıp onları hiç terk etmeyeceğim'. Süleyman

> muhteşem bir tapınağı yapıp bitirdi. On birinci yılın sekizinci ayı olan Bul ayında tapmak tasarlandığı biçimde bütün ayrıntılarıyla tamamlandı. Tapınağın yapımı Süleyman'm yedi yılını almıştı" (Tevrat, I. Krallar; 6: 1-38).

Kral Süleyman, iktidarının sembolü ihtişam yaratmak için hiçbir emek ve masraftan kaçınmadı. "Kral Süleyman'ın bütün bu işlerini büyük usta Hiram yaptı. Büyük ve görkemli tunç sütunlar, tunçtan sütun başlıkları; muhteşem güzellikte motifler; dökme tunçtan havuzlar; havuzların üzerine oturtulduğu üçü kuzeye, üçü batıya, üçü güneye, üçü de doğuya bakan on iki boğa heykeli; aslan, boğa, Keruv motifleriyle süslenmiş aynalıklar; sunular için kazanlar, kürekler, leğenler; tüm bunlar hesabı bile tutulamayacak kadar çok tunçtan yapılmıştı. Süleyman'm RAB'bin Tapınağı için yaptırdığı altın eşyalar ise şunlardı: Sunak, ekmeklerin Tanrı'nın huzuruna konduğu masa, iç Oda'nın girişine, beşi sağa, beşi sola yerleştirilen saf altın şamdanlar, çiçek süslemeleri, kandiller, maşalar, saf altın taslar, fitil maşaları, leğenler, tabaklar, buhurdanlar. Tapınaktaki İç Oda'nın, yani En Kutsal Yer'in ve Ana Bölüm'ün kapı menteşeleri de altındandı. RAB'bin Tapınağı'nın yapımı tamamlanınca, Kral Süleyman, babası Davut'un adadığı altın, gümüş ve öbür eşyaları getirip tapınağın hazine odalarına yerleştirdi" (Tevrat, I. Krallar; 7: 15-51). Bu inşa işleri bittikten sonra "Kral Süleyman RAB'bin Antlaşma Sandığı'nı Davut Kenti olan Siyon'dan getirtti ve kutsal bölmeye koydurttu. Böylece RAB'bin görkemi tapmağı doldurmuştu" (Tevrat, I. Krallar; 8: 1-11).

Krallığını kutsallıkla da taçlandırdıktan sonra Süleyman Yahudi halkına ve tüm uluslara gerçek krallığının tam da şimdi başladığını ilan etti. Süleyman artık Tanrıdan da yeni isteklerde bulunmaktaydı. Çünkü onun için yaptığı muhteşem tapınağının bir bedeli olmalıydı: "soyumdan İsrail tahtına oturacakların ardı arkası kesilmeyecektir": sonsuz iktidar arzusu ve mülkiyetin iktidarından hemen sonra gelen iktidarın mülkiyetinin ebedi olması ihtirası:

> "Ya RAB, İsrail'in Tanrısı, kulun babam Davut'a verdiğin öbür sözü de tutmanı istiyorum. Ona, 'Senin soyundan İsrail tahtına oturacakların ardı arkası kesilmeyecektir; yeter ki, çocukların önümde senin gibi dikkatle yürüsünler' demiştin. Ey İsrail'in Tanrısı, şimdi kulun babam Davut'a verdiğin sözleri yerine getirmeni istiyorum. Buraya yönelerek dua eden kulunun ve halkın İsrail'in yalvarışını işit. Göklerden, oturduğun yerden kulak ver; duyunca bağışla. Suçlunun cezasını vererek, suçsuzu haklı çıkararak kullarını yargıla. Sana karşı günah işlediği için düşmanlarına yenik düşen halkın İsrail yine sana döner, adını anar, bu tapınakta dua edip yakararak

önüne çıkarsa, göklerden kulak ver, halkın İsrail'in günahını bağışla. Onları atalarına verdiğin ülkeye yine kavuştur. Onlara doğru yolda yürümeyi öğret, halkına miras olarak verdiğin ülkene yağmurlarını gönder. Ülkeyi kıtlık, salgın hastalık, samyeli, küf, tırtıl ya da çekirgeler kavurduğunda, düşmanlar kentlerden birinde halkını kuşattığında, herhangi bir felaket ya da hastalık ortalığı sardığında, halkından bir kişi ya da bütün halkın İsrail başma gelen felaketi ayrımsayıp dua edip yakararak ellerini bu tapınağa doğru açarsa, göklerden, oturduğun yerden kulak ver ve bağışla. İnsanların yüreklerini yalnızca sen bilirsin. Onlara yaptıklarına göre davran ki, atalarımıza verdiğin bu ülkede yaşadıkları sürece senden korksunlar. Sana karşı günah işlemiş olan halkını ve işledikleri bütün suçları bağışla. Düşmanlarının onlara acımasını sağla. Çünkü onlar demir eritme ocağından, Mısır'dan çıkardığın kendi halkın, kendi mirasındır. Sana her yalvarışlarında onlara kulak ver, bu kulunun ve halkın İsrail'in yalvarışlarını dinle. Ya Rab Yahve, atalarımızı Mısır'dan çıkardığında kulun Musa aracılığıyla dediğin gibi, onları dünyanın bütün halkları arasından kendine miras olarak seçtin. Halkın İsrail'i her durumda koru' diye dua etti. Halk da kralı kutsayıp RAB'bin, kulu Davut ve halkı İsrail için yapmış olduğu bütün iyiliklerden dolayı sevinç duyarak mutluluk içinde evlerine döndüler" (Tevrat, I. Krallar; 8: 12-66).

Süleyman "RAB'bin Tapınağı'nı, sarayı ve yapmayı istediği bütün işleri bitirince, RAB daha önce Givon'da olduğu gibi ona yine görünerek şöyle dedi: 'Duanı ve yakarışını duydum. Adım sürekli orada bulunsun diye yaptığın bu tapınağı kutsal kıldım. Gözlerim onun üstünde, yüreğim her zaman orada olacaktır. Sana gelince, baban Davut'un yaptığı gibi, bütün yüreğinle ve doğrulukla yollarımı izler, buyurduğum her şeyi yapar, kurallarıma ve ilkelerime uyarsan, baban Davut'a, 'İsrail tahtından senin soyunun ardı arkası kesilmeyecektir' diye verdiğim sözü tutup krallığını sonsuza dek pekiştireceğim. Ama siz ya da çocuklarınız yollarımdan sapar, buyruklarıma ve kurallarıma uymaz, gidip başka ilahlara kulluk eder, taparsanız, sizi bu ülkeden söküp atacağım, adıma kutsal kıldığım bu tapmağı terk edeceğim; İsrail bütün uluslar arasında aşağılanıp alay konusu olacak. Bu gösterişli tapınağın önünden geçenler, hayret ve dehşet içinde, 'RAB bu ülkeyi ve tapmağı neden bu duruma getirdi?' diye soracaklar. Ve, diyecekler ki, 'İsrail halkı, atalarını Mısır'dan çıkaran Tanrıları RAB'bi terk etti; başka ilahların ardından gitti, onlara tapınıp kulluk etti. RAB bu yüzden bütün bu kötülükleri başlarına getirdi'... Süleyman tüm toprakları ve ülkeleri imar ettirdi. İsrail halkından olmayan Amorlular, Hititler, Perizliler, Hivliler ve Yevuslular'dan artakalanları angaryaya koştu. Ancak Süleyman İsrail hal-

kından hiç kimseye kölelik yaptırmadı. Onlar savaşçı, görevli, komutan, subay, savaş arabalarıyla atlıların komutanı olarak görev yaptılar" (Tevrat, I. Krallar; 9: 1-22).

M.Ö. 848 yılında doğan Süleyman, M.Ö. 796 yılında öldü. 40 yıl boyunca kral olarak hükmetti, bunlar tüm İsrail tarihinin en iyi yılları oldu. Süleyman, "insanların en bilgesi" olarak bilinir. Onun aracılığıyla Tevrat, dünyadaki tüm kralların, sadece yönetim bilgisini değil, dünyevi bilgi ve bilimi de içeren bilgeliğini duymak için geldiğini ilan eder. Süleyman'm ünü çevredeki tüm uluslara yayıldı. Süleyman üç bin vecize ve binden fazla şiir yazdı: "Bilgeliğini duyan dünyadaki kralların yaptığı gibi, tüm uluslardan insanlar onun bilgeliğini duymaya geldi" (I. Krallar; 5: 11-14). Süleyman'a sadece akın akın bilgeliğini duymak isteyenler değil inanılmaz derecede büyük miktarlarda servet ve zenginlik de geliyordu: "Süleyman'a bir yılda gelen altının miktarı altı yüz altmışaltı talantı (23 ton) buluyordu. Kral Süleyman her biri altı yüz şekel ağırlığında dövme altından iki yüz büyük kalkan yaptırdı. Ayrıca her biri üç mina ağırlığında dövme altından üç yüz küçük kalkan yaptırdı. Kral fildişinden büyük bir taht yaptırıp saf altınla kaplattı. Tahtın altı basamağı, arka kısmında yuvarlak bir başlığı vardı. Oturulan yerin iki yanında kollar, her kolun yanında birer aslan heykeli bulunuyordu. Altı basamağın iki yanında on iki aslan heykeli vardı. Hiçbir krallıkta böylesi yapılmamıştı. Kral Süleyman'm kadehleriyle Lübnan Ormanı adındaki sarayın bütün eşyaları saf altından yapılmış, hiç gümüş kullanılmamıştı. Kral Süleyman dünyanın bütün krallarından daha zengin, daha bilgeydi. Tanrı'nın Süleyman'a verdiği bilgeliği dinlemek için bütün dünya onu görmek isterdi. Onu görmeye gelenler her yıl armağan olarak altın ve gümüş eşya, giysi, silah, baharat, at, katır getirirlerdi. Krallığı döneminde Yeruşalim'de gümüş taş değerine düşmüştü" (Tevrat, I. Krallar; 10: 1-29).

Süleyman'nın hükümdarlığının en büyük başarısı, babası Kral Davut'un düşünü kurduğu Bet-Amikdaş'ı inşa etmektir. Kral Davut Ahit Sandığı'nı Yeruşalem'in Moriah Tepesi'ne getirmiş ama kan dökmüş olan bir savaşçı olduğu için Tanrı'nın Mabedi'ni inşa etmesine izin verilmemişti. Ancak bu işi başarmak oğluna bırakılmıştı, o da bunu yaptı. Tevrat İsrail ulusunun bu en önemli yapısının inşasına birçok bölüm ayırdığı gibi çok tafsilatlı bilgiler de vermektedir: "Yahudi halkı ile Tanrı arasmdaki paylaşım yeri; bütün Bet-Amikdaş'ın, zeminler ve kapılar dahil, içinin ve dışının altınla kaplanması; sütunlar, mikve ve havuzlar gibi bronz yapılar". Bu harikulade yapının inşası yedi yıl sürdü. Tamamlandığında Süleyman Bet-Amikdaş'ı Tanrıya ve Tanrının halkma adar: "İşte, gökler ve göklerin gökleri Seni içe-

remez: inşa etmiş olduğum bu ev çok daha az! Yine de Tanrım, kulunun duasına ve yakarışlarına kulak ver: kulunun bugün Sana ettiği duayı dinle. Gözlerin gece gündüz 'İsmim orada olacak!' dediğin bu evin, bu yerin üzerinde olsun. Kulunun ve İsrail ulusunun burada edeceği duaları dinle" (I. Krallar; 8: 27-29).

Süleyman'ın hem krallığı hem de tapmağı Yahudi tarihinin doruk noktasıdır. Herkes birleşmiştir. Komşuları Yahudileri rahatsız etmemektedir. Aksine, Yahudilerden öğrenmeye gelmektedirler. Barış ve refah hüküm sürmektedir. İsrail hem devlet hem ulus hem de din olarak gelebileceği en yüksek noktaya gelmiştir. Yahudiler zirvededir. Fakat bu altın çağ Musa'nın Yasa Kitabı'nda yasakladığı "atanan krallar yüreğinin RAB'den sapmaması için çok kadm edinmemeli, büyük ölçüde altın, gümüş biriktirmemeli" uyarılarına uyulmadığı yani Süleyman büyük bir hata yapıp çok fazla eş aldığı yani babası Kral Davut'un sadece altı karısı varken oğlunun yedi yüz karısı ve üç yüz cariyesi olduğu ve "büyük ölçüde altın ve gümüş biriktirdiği" için uzun süre sürüp gitmedi.

Kral Süleyman, sahip olduğu güç, iktidar ve ihtişamın görkemliliği ile Tanrı kompleksine kapılarak Tanrı RAB, Musa ve babası Davut'un yolundan ayrıldı. "Kral Süleyman, firavunun kızının yanısıra Moavlı, Ammonlu, Edomlu, Saydalı ve Hititli birçok yabancı kadın sevdi. Bu kadınlar RAB'bin İsrail halkına, 'Ne siz onların arasma girin, ne de onlar sizin aranıza girsinler; çünkü onlar kesinlikle sizi kendi ilahlarının ardınca yürümek üzere saptıracaklardır' dediği uluslardandı. Buna karşın, Süleyman onlara sevgiyle bağlandı. Süleyman'ın kral kızlarından yedi yüz karısı ve üç yüz cariyesi vardı. Karıları onu, yolundan saptırdılar. Süleyman yaşlandıkça, karıları onu başka ilahların ardınca yürümek üzere saptırdılar. Böylece Süleyman bütün yüreğini Tanrısı RAB'be adayan babası Davut gibi yaşamadı. Saydalılar'ın tanrıçası Aştoret'e ve Ammonlular'ın iğrenç ilahı Molek'e taptı. Böylece RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı, RAB'bin yolunda yürüyen babası Davut gibi tam anlamıyla RAB'bi izlemedi. Yeruşalim'in doğusundaki tepede Moavlılar'ın iğrenç ilahı Kemoş'a ve Ammonlular'ın iğrenç ilahı Molek'e tapmak için bir yer yaptırdı. İlahlarına buhur yakıp kurban kesen bütün yabancı karıları için de aynı şeyleri yaptı. İsrail'in Tanrısı RAB, kendisine iki kez görünüp, 'Başka ilahlara tapma!' demesine karşın, Süleyman RAB'bin yolundan saptı ve O'nun buyruğuna uymadı" (Tevrat, I. Krallar; 11: 1-13).

Kral Süleyman, aslmda Tevrat'ın ruhuna sinmiş olan ve "kadınların güvenilmezliği" üzerine bina edilmiş olan "kadın sendromu" kuralını unut-

muştu. Tanrı RAB, Tanrı komplekslerinin arasında sık sık saydığı kadınlara olan meyil, kadınların şehvetle erkekleri kendilerine kul edinmesi, evlenilmesi bile yasak edilmiş düşman ulusların kadınları konusunda Süleyman'ı uyarmıştı. Fakat Süleyman, yasak meyveyi önce kendi yiyip sonra Adem'e yediren Havva'yı; çocukları üzerinden iktidar mücadelesine girişip İbrahim üzerinde tahakküm kurmaya çalışan Sara ve Hacer'i; İshak'a oyun oynayıp oğlu Yakup'u kutsal kıldıran Rifka'yı; çocukları üzerinde iktidar kavgalarına girişerek evlatlarını birbirine düşman ettiren Yakup'un eşlerini; Yusuf'a şehvet tuzağı kurarak onu iftira ile hapse attıran Potifar'ın karısını; Musa ile kardeşi Harun'u birbirine düşman ettiren eşlerini; Yahudi halkını şehvet ve hileleri ile kandırarak kendi Tanrılarına tapınılmasını sağlayan düşman ulusların kirli kadınlarını; babası Davut'un katil olmasına sebebiyet vererek onu tutkuların esiri haline getirip, bu tutkuları kullanarak da bizzat kendisini krallık tahtına oturtan annesi Bet-Şeva'yı unutmuştur. Üstelik Süleyman, Tanrı RAB'bin "ne siz onların arasına girin, ne de onlar sizin aranıza girsinler; çünkü onlar kesinlikle sizi kendi ilahlarının ardınca yürümek üzere saptıracaklardır" dediği ulusların kadınlarıyla evlenmiştir. Kadının bir Tanrı kompleksi kaynağı olduğunu unutan "Süleyman'ın onlara sevgiyle bağlanmasının" bedeli de "onun Tanrının yolundan saparak başka ilahların ardınca yürümesi" oldu. Tevrat'ın bütünlüğü içinde Kadın, Havva'dan mülhem olarak "Yılanın (Şeytanın) yeryüzündeki yardımcısı" hükmündedir ve şehvet, servet, ihtişam tutkusu ve hileli oyunlar ile aldatması açısından kişisel, çocukların çokluğu ve üstünlüğü ile övünülmesi açısından kolektif ve saray içi entrika ve düzen kurmalar, iktidara ortak olma ihtirasları ve daha güçlü iktidarlara meyletme yönünden de evrensel Tanrı komplekslerinin kaynakları arasındadır.

Kral Süleyman, karılarının putperestlik alışkanlıklarını önlemediği gibi onlara meyletmiştir de. O, kral olarak, kutsal yasa gereği etkisi altındakilerin hareketlerinden de sorumlu tutulacaktır: "Tanrı ona dedi ki: 'Bütün bunlardan suçlu olduğun ve Benim anlaşmam ile Benim kanunlarıma uymadığın için krallığı senden koparacağım. Ama baban Davut'un hatırına bunu senin zamanında yapmayacağım. Bunun yerine oğlundan koparacağım. Oğluna, kulum Davut'un ve Yeruşalem'in hatırı için seçmiş olduğum bir kavmi vereceğim" (I. Krallar; 11: 9-13). Tanrı'nın Kral Davut'u ne kadar sevdiği ve onu kusurlarından dolayı nasıl affettiği ortadadır. Ama aynı zamanda İsrail krallığı ikiye bölünmek üzere olduğu için Yahudi halkını ihanet, iç savaş, işgal, bölünme, zulüm ve sürgünlerden oluşan zor günlerin beklediği de açıkça ortadadır. Tanrı RAB'bin kutsal yasası evrene ve tarihe müdahale etmek için

hazırdı: Bir kişinin günahının bedelini bütün halka ödetmek hükmü gerçekleşmişti; öbür uluslardaki gibi kral isteyen bir halka.

Süleyman, kutsal ve evrensel hükmün bir kez daha gerçekleşmesine aracı oldu: Tanrı kompleksi doğanın tekebbür tohumu iktidar ve ihtişam toprağında büyüdü: "Bu yüzden RAB Süleyman'a öfkelenerek, 'Seninle yaptığım antlaşmaya ve kurallarıma bilerek uymadığın için krallığı elinden alacağım ve görevlilerinden birine vereceğim. Ancak baban Davut'un hatırı için, bunu senin yaşadığın sürede değil, oğlun kral olduktan sonra yapacağım. Ama oğlunun elinden bütün krallığı almayacağım. Kulum Davut'un ve kendi seçtiğim Yeruşalim'in hatırı için oğluna bir oymak bırakacağım' dedi. RAB kral soyundan gelen bir düşmanı, Efrayim oymağından Nevat oğlu Seredalı Yarovam'ı Süleyman'a karşı ayaklandırdı. Yarovam Süleyman'ın görevlilerindendi. Süleyman Yarovam'ı öldürmeye çalıştı. Ama Yarovam Mısır'a kaçıp Mısır Kralı Şişak'a sığındı. Süleyman'ın ölümüne kadar orada kaldı. Süleyman kırk yıl süreyle bütün İsrail'i Yeruşalim'den yönetti. Süleyman ölüp atalarına kavuşunca..." (Tevrat, I. Krallar; 11: 1-13, 40-43) ardında Tanrı RAB'bin ondan önce ve sonra hiç kimseye bahşetmediği bilgeliğine ait "Özdeyişler" kaldı.

e. Süleyman'ın 'Özdeyişleri': "Tüm günahların ve kötülüklerin tek kaynağı; başkalarını küçük görmenin doğurduğu kibre yönelmiş benlik duygusu; yani 'insanın her yaptığını temiz sanması ve izlediği her yolun doğru olduğunu' vehmetmesidir".

Süleyman bir insan olarak Tanrı kompleksi zaafları ile birlikte kutsal bir seçilmiş kişilik ve büyük bir kral olarak da tüm insanlığa örnek olmak üzere "üç bin vecize ve binden fazla şiirden" oluşan büyük bir müktesebat bırakmıştır. Bunlar "Süleyman'ın Özdeyişleri" olarak bilinen Tanrı komplekslerini analiz eden ve arınma yollarını gösteren bilgelik söylevleridir. "Davut oğlu İsrail Kralı Süleyman'ın özdeyişleri, bilgeliğe ve terbiyeye ulaşmak, akıllıca sözleri anlamak, başarıya götüren terbiyeyi edinip doğru, haklı ve adil olanı yapmak, saf kişiyi ihtiyatlı, genç adamı bilgili ve sağgörülü kılmak içindir. Özdeyişlerle benzetmeleri, bilgelerin sözleriyle bilmecelerini anlamak için bilge kişi dinlesin ve kavrayışını artırsın, akıllı kişi yaşam hüneri kazansın diye yazılmıştır" (Tevrat, Özdeyişler; 1).

Süleyman'a göre "RAB korkusudur bilginin temeli. Ahmaklarsa bilgeliği ve terbiyeyi küçümser. Kuşların gözü önünde ağ sermek boşunadır. Başkasına pusu kuran kendi kurduğu pusuya düşer. Yalnız kendi canıdır tuzağa düşürdüğü. Haksız kazanca düşkün olanların sonu böyledir. Bu düşkün-

lük onları canlarından eder. Bilgelik dışarıda yüksek sesle haykırıyor, meydanlarda sesleniyor: 'Ey budalalar, budalalığı ne zamana dek seveceksiniz? Alaycılar ne zamana dek alay etmekten zevk alacak? Akılsızlar ne zamana dek bilgiden nefret edecek? Bilgiden nefret ettiniz. RAB'den korkmayı reddettiniz. Öğütlerimi istemediniz, uyarılarımın tümünü küçümsediniz. Bu nedenle tuttuğunuz yolun meyvesini yiyeceksiniz, kendi düzenbazlığınıza doyacaksınız. Bön adamlar dönekliklerinin kurbanı olacaklar. Akılsızlar kaygısızlıklarının içinde yok olup gidecekler. Ama beni dinleyen güvenlik içinde yaşayacak, kötülükten korkmayacak, huzur bulacaktır" (Tevrat, Özdeyişler; 1: 1-33).

Süleyman'a göre her şeyin özü bilgeliktir ve "bilgeliğin kaynağı da RAB'dir. O'nun ağzından bilgi ve anlayış çıkar. Doğru kişileri başarıya ulaştırır, kalkanıdır dürüst yaşayanların. Adil olanların adımlarını korur, sadık kullarının yolunu gözetir. O zaman anlarsın her iyi yolu, neyin doğru, haklı ve adil olduğunu. Çünkü yüreğin bilgelikle dolacak, zevk alacaksın bilgiden. Sağgörü sana bekçilik edecek ve akıl seni koruyacak. Bunlar seni kötü yoldan, ahlaksızın sözlerinden kurtaracak. Onlar ki karanlık yollarda yürümek için doğru yoldan ayrılırlar. Kötülük yapmaktan hoşlanır, zevk alırlar kötülüğün aşırısından. Bu nedenle sen iyilerin yolunda yürü, doğruların izinden git. Çünkü ülkede yaşayacak olan doğrulardır, dürüst kişilerdir orada kalacak olan. Kötüler ülkeden sürülecek, hainler sökülüp atılacaktır" (Tevrat, Özdeyişler; 2: 1-22).

Süleyman'a göre bilgenin yolu sevgi, sadakat ve merhametten geçer. Bu yüzden bir insan "sevgiyi, sadakati hiç yanından ayırmamalı, onları boynuna bağlamalı, yüreğinin levhasına yazmalıdır. İnsan bütün yüreğiyle sadece RAB'be güvenip kendi aklma bel bağlamamalıdır. Hele hele insan kendini asla bilge biri olarak görmemeli ve RAB'den korkup kötülükten uzak durmalıdır. Bilgeliğe erişene, aklı bulana ne mutlu! Gümüş kazanmaktansa onu kazanmak daha iyidir. Onun yararı altından daha çoktur. Daha değerlidir mücevherden, dilenecek hiçbir şey onunla kıyaslanamaz. Sağ elinde uzun ömür, sol elinde servet ve onur vardır. Yolları sevinç yollarıdır, evet, bütün yolları esenliğe çıkarır. Bilgelik yaşam ağacıdır ona sarılanlara, ne mutlu ona sımsıkı tutunanlara! RAB dünyanın temelini bilgelikle attı, gökleri akıllıca yerleştirdi. Elinden geldikçe, iyiliğe hakkı olanlardan iyiliği esirgememeli. Elinde varken komşuya, 'Bugün git, yarın gel, o zaman veririm' dememeli. Kendisine güvenerek yanında yaşayan komşuya asla kötülük tasarlamamalı. İnsanlarla yok yere çekişmemeli. Zorba kişiye imrenmemeli. Çünkü RAB sapkınlardan tiksinir. Ama doğruların candan

dostudur. RAB kötülerin evini lanetler, doğruların oturduğu yeriyse kutsar. RAB alaycılarla alay eder, ama alçakgönüllülere lütfeder. Bilge kişiler onuru miras alacak, akılsızlara yalnız utanç kalacak" (Tevrat, Özdeyişler; 3: 1-35). Unutmamak gerekir ki "Bilgeliğe ilk adım onu sahiplenmektir. Kişinin bütün servetine mal olsa da akla sahip çıkmalı, onu el üstünde tutmalıdır. İnsan her şeyden önce de yüreğini korumalıdır. Çünkü yaşam ondan kaynaklanır. Yalan çıkmasın ağzından, uzak tutmalı dudakları sapık sözlerden. Gözler hep ileriye bakmalı, dosdoğru kendi önüne! Gidilecek yolu düzlemeli ki bütün işler sağlam olsun. Sapmamalı sağa sola, insan ayağını kötülükten uzak tutmalı" (Tevrat, Özdeyişler; 4: 1-27).

Süleyman'a göre "RAB'bin nefret ettiği altı şey, iğrendiği yedi şey vardır: Gururlu gözler, yalancı dil, suçsuz kanı döken eller, düzenbaz yürek, kötülüğe seğirten ayaklar, yalan soluyan yalancı tanık ve kardeşler arasında çekişme yaratan kişi" (Tevrat, Özdeyişler; 6: 1-19). Bu yüzden bilgelik "RAB'den korkmak kötülükten nefret etmek demektir. Kibirden, küstahlıktan, kötü yoldan, sapık ağızdan nefret etmek gerekir. Öğüt ve sağlam karar gerekir. Akıl ve güç kaynağı ile hareket etmek gerekir. Çünkü böyle yapmca krallar egemenlik sürer, hükümdarlar adil kurallar koyar. Önderler, adaletle yöneten soylular bilgelik sayesinde yönetirler. Bilgelik kendini sevenleri sever. RAB yaratma işine başladığında ilk bilgeliği yarattı. Bilgelik, öncesizlikten önce yerini aldı" (Tevrat, Özdeyişler; 8: 1-36). Tanrı komplekslerinden arınmak için bilgeliğin yolundan yürümeli. Çünkü kibirden arınmış bir "RAB korkusudur bilgeliğin temeli. Akıl ise 'Kutsal Olan'ı tanımaktır" (Tevrat, Özdeyişler; 9: 10).

Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin kaynağını kutsal olanı tanımamak üzerine inşa edilmiş "başkalarını küçük görmenin doğurduğu" bir tahakküm ihtirası ile kibre yönelmiş olan benlik duygusu olduğunu belirten Kral Süleyman'a göre kötülük ve doğruluk arasındaki farkların ve çatışmaların da kaynağında yine bu haksızlık ve hadsizlik üzerine kurulmuş doyumsuz insan ihtirasları vardır. O'na göre "Haksızca kazanılan servetin yararı yoktur, ama doğruluk ölümden kurtarır. Tembel eller insanı yoksullaştırır, çalışkan el zengin eder. Bereket doğru kişinin başına yağar, kötülerse zorbalıklarını sözle gizler. Doğrular övgüyle, kötüler nefretle anılır. Bilge kişi buyrukları kabul eder, çenesi düşük ahmaksa yıkıma uğrar. Dürüst kişi güvenlik içinde yaşar, ama hileli yoldan giden açığa vurulacaktır. Sinsice göz kırpan, acılara neden olur. Çenesi düşük ahmak da yıkıma uğrar. Doğru kişinin ağzı yaşam pınarıdır, kötülerse zorbalıklarını sözle gizlerler. Nefret çekişmeyi azdırır, sevgi her suçu bağışlar. Akıllı kişinin

dudaklarından bilgelik akar, ama sağduyudan yoksun olan sırtına kötek yer. Bilge kişi bilgi biriktirir, ahmağın ağzıysa onu yıkıma yaklaştırır. Zenginin serveti onun kalesidir, fakirin yoksulluğu ise onu yıkıma götürür. Doğru kişinin ücreti yaşamdır, kötünün geliriyse kendisine cezadır. Terbiyeye kulak veren yaşam yolunu bulur. Uyarıları reddedense başkalarını yoldan saptırır. Nefretini gizleyen kişinin dudakları yalancıdır. İftira yayan akılsızdır. Çok konuşanın günahı eksik olmaz, sağduyulu kişiyse dilini tutar. Doğru kişinin dili saf gümüş gibidir, kötünün niyetleriyse değersizdir. Kötülük akılsızlar için eğlence gibidir. Aklı başında olanlar içinse bilgelik aynı şeydir. Kötü kişinin korktuğu başına gelir, doğru kişiyse dileğine erişir. RAB'bin yolu dürüst için sığınak, fesatçı içinse yıkımdır" (Tevrat, Özdeyişler; 10: 1-32).

Süleyman'a göre kişisel Tanrı kompleksinin kaynağı olarak "başkasını küçük gören sağduyudan yoksundur, akıllı kişiyse dilini tutar. Yol göstereni olmayan ulus düşer, danışmanı bol olan zafere gider. Yabancıya kefil olan mutlaka zarar görür, kefaletten kaçınan güvenlik içinde yaşar. Merhametli insan saygınlık, zorbalarsa yalnızca servet kazanır. Cömert olan bolluğa erecek, başkasına su verene su verilecek. Buğday istifleyeni halk lanetler, ama buğday satanı kutsar. İyiliği amaç edinen beğeni kazanır, kötülüğü amaç edinense kötülüğe uğrar. Zenginliğine güvenen tepetaklak gidecek, oysa doğrular dalındaki yaprak gibi gelişecek. Ailesine sıkıntı çektirenin mirası yeldir, ahmaklar da bilgelerin kulu olur. Doğru kişinin işleri yaşam ağacının meyvesine benzer, bilge kişi insanları kazanır" (Tevrat, Özdeyişler; 11: 12-31).

Kral Süleyman'a göre "terbiye edilmeyi seven bilgiyi de sever, azarlanmaktan nefret eden budaladır. Doğruların tasarıları adil, kötülerin öğütleri aldatıcıdır. Köle sahibi olup aşağılanan büyüklük taslayıp ekmeğe muhtaç olandan yeğdir. Doğru kişi hayvanıyla ilgilenir, ama kötünün sevecenliği bile zalimcedir. Toprağını işleyenin ekmeği bol olur, hayal peşinde koşansa sağduyudan yoksundur. Kötü kişi kötülerin ganimetini ister, ama doğru kişilerin kökü ürün verir. İnsan ağzının ürünüyle iyiliğe doyar, elinin emeğine göre de karşılığını alır. Ahmağın yolu kendi gözünde doğrudur, bilge kişiyse öğüde kulak verir. Ahmak sinirlendiğini hemen belli eder, ama ihtiyatlı olan aşağılanmaya aldırmaz. Düşünmeden söylenen sözler kılıç gibi keser, bilgelerin diliyse şifa verir. Gerçek sözler sonsuza dek kalıcıdır, oysa yalanın ömrü bir anlıktır. Kötülük tasarlayanın yüreği hileci, barışı öğütleyenin yüreğiyse sevinçlidir. RAB yalancı dudaklardan iğrenir, ama gerçeğe uyanlardan hoşnut kalır. İhtiyatlı kişi bilgisini kendine saklar, oysa

akılsızın yüreği ahmaklığını ilan eder. Çalışkanların eli egemenlik sürer, tembellikse köleliğe götürür. Kaygılı yürek insanı çökertir, ama güzel söz sevindirir. Doğru kişi arkadaşına da yol gösterir, kötünün tuttuğu yolsa kendini saptırır. Doğru yol yaşam kaynağıdır, bu yol ölümsüzlüğe götürür" (Tevrat, Özdeyişler; 12: 1-28). "Bilge kişi terbiye edilmeyi sever, alaycı kişi azarlansa da aldırmaz. İyi insan ağzından çıkan sözler için ödüllendirilir, ama hainlerin soluduğu zorbalıktır. Dilini tutan canını korur, ama boşboğazın sonu yıkımdır. Tembel canının çektiğini elde edemez, çalışkanın istekleriyse tümüyle yerine gelir. Doğru kişi yalandan nefret eder, kötünün sözleriyse iğrençtir, yüzkarasıdır. Kibirden ancak kavga çıkar, öğüt dinleyense bilgedir. Ertelenen umut hayal kırıklığına uğratır, yerine gelen dilekse yaşam verir. Terbiye edilmeye yanaşmayanı yokluk ve utanç bekliyor, ama azara kulak veren onurlandırılır. Doğru kişinin yeterince yiyeceği vardır, kötünün karnıysa hep aç kalır" (Tevrat, Özdeyişler; 13: 1-25).

Kral Süleyman'a göre "Öyle yol var ki, insana düz gibi görünür, ama sonu ölümdür. Gülerken bile yürek sızlayabilir, sevinç bitince acı yine görünebilir. Saf kişi her söze inanır, ihtiyatlı olansa attığı her adımı hesaplar. Bilge kişi korktuğu için kötülükten uzaklaşır, akılsızsa büyüklük taslayıp kendine güvenir. Çabuk öfkelenen ahmakça davranır, düzenbazdan herkes nefret eder. Saf kişilerin mirası akılsızlıktır, ihtiyatlı kişilerin tacı ise bilgidir. Alçaklar iyilerin önünde, kötüler doğruların kapısında eğilirler. Komşusu bile yoksulu sevmez, oysa zenginin dostu çoktur. Komşuyu hor görmek günahtır, ne mutlu mazluma lütfedene! Kötülük tasarlayan yolunu şaşırmaz mı? Oysa iyilik tasarlayan sevgi ve sadakat kazanır. Her emek kazanç getirir, ama boş lakırdı yoksulluğa götürür. Kralın yüceliği halkının çokluğuna bağlıdır, halk yok olursa hükümdar da mahvolur. Huzurlu yürek bedenin yaşam kaynağıdır, hırs ise insanı için için yer bitirir. Muhtacı ezen, Yaradanı'nı hor görüyor demektir. Yoksula acıyansa Yaradan'ı yüceltir. Kötü kişi uğradığı felaketle yıkılır, doğru insanın ölümde bile sığınacak yeri var. Doğruluk bir ulusu yüceltir, oysa günah herhangi bir halk için utançtır. Kral sağduyulu kulunu beğenir, utanç getirene öfkelenir" (Tevrat, Özdeyişler; 14: 1-35). "Okşayıcı dil yaşam verir, çarpık dilse ruhu yaralar. RAB kötülerin kurbanından iğrenir, ama doğruların duası O'nu hoşnut eder. Huysuz kişi çekişme yaratır, sabırlı kişi kavgayı yatıştırır. RAB kibirlinin evini yıkar, dul kadının sınırını korur. Kazanca düşkün kişi kendi evine sıkıntı verir, rüşvetten nefret edense rahat yaşar. RAB korkusu bilgelik öğretir, alçakgönüllülük de onurun önkoşuludur" (Tevrat, Özdeyişler; 15: 1-33).

Süleyman'a göre Tanrı kompleksinin kaynağında yer alan "başkalarını küçük görerek kibirlenmenin" doğal ürünü insanın kendini mükemmel görerek başkalarını kıyaslamaya ve yargılamaya kadar varan tekebbür içinde tahakküm etme ihtirasıdır. O'na göre bunun da sebebi "İnsanın her yaptığını temiz sanmasıdır. Böyle insanlar niyetlerini tartanın RAB olduğunu unutarak tüm insanların niyetlerini kendileri tartmaya yönelir. Oysa RAB yüreği küstah olandan iğrenir, bilin ki, öyleleri cezasız kalmaz. Sevgi ve bağlılık suçları bağışlatır, RAB korkusu insanı kötülükten uzaklaştırır. Tanrı buyruklarını kralın ağzıyla açıklar, bu nedenle kral adaleti çiğnememelidir. Krallar kötülükten iğrenir, çünkü tahtın güvencesi adalettir. Kral doğru söyleyenden hoşnut kalır, dürüst konuşanı sever. Kralın öfkesi ölüm habercisidir, ama bilge kişi onu yatıştırır. Gururun ardından yıkım, kibirli ruhun ardından da düşüş gelir. Mazlumlar arasında alçakgönüllü biri olmak, kibirlilerle çapul malı paylaşmaktan iyidir. Öğüde kulak veren başarıya ulaşır, RAB'be güvenen mutlu olur. Bilge yüreklilere akıllı denir, tatlı söz ikna gücünü artırır. Bilgenin aklı diline yön verir, dudaklarının ikna gücünü artırır. Huysuz kişi çekişmeyi körükler, dedikoducu can dostları ayırır. Zorba kişi başkalarını ayartır ve onları olumsuz yola yöneltir. Göz kırpmak düzenbazlığa, sinsi gülücükler kötülüğe işarettir. Sabırlı kişi yiğitten üstündür, kendini denetleyen de kentler fethedenden üstündür. İnsan kur'a atar, ama her kararı RAB verir" (Tevrat, Özdeyişler; 16: 1-33).

Kral Süleyman'a göre tüm kötülüklerin kaynağı olan Tanrı kompleksinin doğasmda "insanın her yaptığını temiz sanması ve izlediği her yolun doğru olduğunu vehmetmesi" vardır. Bu ise insanlarda diğer tüm kötülüklerin kaynağını oluşturur. Öyle ki "Yoksulla alay eden, onu yaratanı hor görür. Felakete sevinen cezasız kalmaz. Sevgi isteyen kişi suçları bağışlar, olayı diline dolayansa can dostları ayırır. Kavganın başlangıcı su sızıntısına benzer, bir patlamaya yol açmadan çekişmeyi bırak. Kötüyü aklayan da, doğruyu mahkûm eden de RAB'bi tiksindirir. Dost her zaman sever, kardeş sıkıntılı günde belli olur. Başkaldırıyı seven kavgayı sever, kapısını yüksek yapan yıkımına davetiye çıkarır" (Tevrat, Özdeyişler; 17: 1-28). Böyle bir komplekse kapılan "Geçimsiz kişi kendi çıkarı peşindedir, iyi öğüde hep karşı çıkar. Akılsız kişi bir şey anlamaktan çok kendi düşüncelerini açmaktan hoşlanır. Kötülüğü aşağılanma, ayıbı utanç izler. Zengin servetini bir kale, aşılmaz bir sur sanır. Yürekteki gururu düşüş, alçakgönüllülüğü ise onur izler. Dil ölüme de götürebilir, yaşama da; konuşmayı seven, dilin meyvesine katlanmak zorundadır" (Tevrat, Özdeyişler; 18: 1-24). "Bilgisiz heves işe yaramaz ve acelecilik insanı yanılgıya düşürür. Zenginlik dost üstüne dost kazandırır. Oysa yoksulun dostu onu yüzüstü bırakır. Birçokları

önemli kişinin gözüne girmek ve eli açık olanın dostu olmak ister. Sağduyulu kişi sabırlıdır, Kusurları hoş görmesi ona onur kazandırır. İnsandan istenen vefadır, yoksul olmak yalancı olmaktan yeğdir" (Tevrat, Özdeyişler; 19: 1-29). "Kavgadan kaçınmak insan için onurdur, oysa her ahmak tartışmaya hazırdır. İnsanların çoğu, 'Vefalıyım' der. Ama sadık birini kim bulabilir? Kim, 'Yüreğimi pak kıldım, günahımdan arındım' diyebilir? RAB hileli tartıdan da, hileli ölçüden de tiksinir. Sevgi ve sadakat kralın güvencesidir. Onun tahtını sağlamlaştıran sevgidir. Gençlerin görkemi güçleri, yaşlıların onuru ağarmış saçlardır. Yaralayan darbeler kötülüğü temizler, kötek iç varlığın derinliklerini paklar" (Tevrat, Özdeyişler; 20: 1-30).

Süleyman'a göre Tanrı kompleksleri kaynaklarından bir diğeri de "insanın izlediği her yolun doğru olduğunu sanmasıdır". Bu insanlardaki "küstah bakışlar ve kibirli yürek kötülüklerin çırası ve günahıdır. Çalışkanın tasarıları hep bollukla, her türlü acelecilik hep yoklukla sonuçlanır. Kötünün can attığı kötülüktür, hiç kimseye acımaz. Yoksulun feryadına kulağını tıkayanın feryadına yanıt verilmeyecektir. Kötü kişi doğru kişinin fidyesidir, hain de dürüstün. Doğruluğun ve sevginin ardından koşan, yaşam, gönenç ve onur bulur. Gururlu, küstah ve alaycı: Bunlar kas kas kasılan insanın adlarıdır. Kötü kişi kendine güçlü bir görünüm verir, erdemli insansa tuttuğu yoldan emindir. At savaş günü için hazır tutulur, ama zafer sağlayan RAB'dir" (Tevrat, Özdeyişler; 21: 1-31).

"İyi ad büyük servetten, saygınlık gümüş ve altından yeğdir. Alçakgönüllülüğün ve RAB korkusunun ödülü, servet, onur ve yaşamdır. Zengin yoksullara egemen olur, borç alan borç verenin kulu olur. Fesat eken dert biçer, gazabının değneği yok olur. Cömert olan kutsanır, çünkü yemeğini yoksullarla paylaşır. Alaycıyı kov, kavga biter; çekişme ve aşağılamalar da sona erer. Servetini büyütmek için yoksulu ezenle zengine armağan verenin sonu yoksulluktur. Kulak ver, bilgelerin sözlerini dinle, öğrettiğimi zihnine işle" diyerek oğlu nezdinde tüm insanlara Tanrı komplekslerinden arınmanın yollarını öğreten Kral Süleyman bilgi ve öğütten oluşan otuz sözünü insanlığa miras bırakmıştır: "1. Yoksulu, yoksul olduğu için soymaya kalkma, düşkünü mahkemede ezme. Çünkü onların davasını RAB yüklenecek ve onları soyanların canını alacak. 2. Huysuz kişiyle arkadaşlık etme; tez öfkelenenle yola çıkma. Yoksa onun yollarına alışır, kendini tuzağa düşmüş bulursun. 3. El sıkışıp başkasının borcuna kefil olmaktan kaçın. 4. Atalarının belirlediği eski sınır taşlarının yerini değiştirme. 5. İşinde usta birini görüyor musun? Öylesi sıradan kişilere değil, krallara bile hizmet eder. 6. Bir önderle yemeğe oturduğunda önüne konulana dikkat et. İştahına yenilecek

olursan, daya bıçağı kendi boğazına. Onun lezzetli yemeklerini çekmesin canın, böyle yemeğin ardında hile olabilir. 7. Zengin olmak için didinip durma, çıkar bunu aklmdan. Servet göz açıp kapayana dek yok olur, kanatlanıp kartal gibi göklere uçar. 8. Cimrinin verdiği yemeği yeme, lezzetli yemeklerini çekmesin canın. Çünkü yediğin her şeyin hesabını tutar. Yediğin azıcık yemeği kusarsın, söylediğin güzel sözler de boşa gider. 9. Akılsıza öğüt vermeye kalkma. Çünkü senin sözlerindeki sağduyuyu küçümser. 10. Öksüzlerin toprağına el sürme. 11. Çocuğunu terbiye etmekten geri kalma. 12. Bilge ve yürekli ol. 13. Günahkârlara imrenmektense, sürekli RAB korkusunda yaşa. 14. Aşırı şarap içenlerle, ete düşkün oburlarla arkadaşlık etme. Çünkü ayyaş ve obur kişi yoksullaşır, uyuşukluk da insana paçavra giydirir. 15. Yaşlandığı zaman ananı hor görme. 16. Gerçeği satın al ve satma; bilgeliği, terbiyeyi, aklı da. 17. Fahişe derin bir çukur, ahlaksız kadın dar bir kuyudur. 18. Şarabın kızıl rengine, kadehte ışımasına, boğazdan aşağı süzülüvermesine bakma. Sonunda yılan gibi ısırır, engerek gibi sokar. 19. Kötülere imrenme, onlarla birlikte olmayı isteme. Çünkü yürekleri zorbalık tasarlar, dudakları belalardan söz eder. 20. Ev bilgelikle yapılır, akılla pekiştirilir. 21. Bilgelik güçten, bilgi kaba kuvvetten üstündür. Savaşmak için yöntem, zafer kazanmak için birçok danışman gerekli. 22. Ahmak için bilgelik ulaşılamayacak kadar yüksektir, kent kurulunda ağzını açamaz. 23. Kötülük tasarlayan kişi düzenbaz olarak bilinecektir. Ahmakça tasarılar günahtır, alaycı kişiden herkes iğrenir. 24. Sıkıntılı günde cesaretini yitirirsen, gücün kıt demektir. 25. Ölüm tehlikesi içinde olanları kurtar, ölmek üzere olanları esirge. 26. Bilgelik canın için bal gibidir. Bilgeliği bulursan bir geleceğin olur ve umudun boşa çıkmaz. 27. Doğru kişinin evine karşı pusuya yatma, konutunu yıkmaya kalkma. 28. Düşmanın düşüşüne keyiflenme, sendelemesine sevinme. Yoksa RAB görür ve hoşnut kalmaz ve düşmanına duyduğu öfke yatışır. 29. Kötülük edenlere kızıp üzülme, onlara özenme. 30. RAB'be ve krala saygı göster, onlara başkaldıranlarla arkadaşlık etme. Çünkü onlar ansızın felakete uğrar, insanın başına ne belalar getireceklerini kim bilir? Yargılarken yan tutmak iyi değildir. Kötüye, 'Suçsuzsun' diyen yargıcı halklar lanetler, uluslar kınar. Dürüst yanıt, gerçek dostluğun işaretidir. Başkalarına karşı nedensiz tanıklık etme ve dudaklarınla aldatma. 'Bana yaptığını ben de ona yapacağım, ödeteceğim bana yaptığını' deme. Tembelin tarlasmdan, sağduyudan yoksun kişinin bağından geçme. Yokluk bir haydut gibi, yoksulluk bir akıncı gibi gelir üzerine". (Tevrat, Özdeyişler; 22, 23, 24).

Tanrı komplekslerinin tüm kaynaklarını ifade edip insanlarını onlardan arındırmaya çalışan Kral Süleyman, Tanrı-insan, insan-insan ilişkileriy-

le beraber insanların iktidar ve yönetim sahipleriyle de ilişkilerine dikkat çekerek öğütlerde bulunur. Bilgeliğin erdemlerinden bahseden Süleyman, insanları "akılsız kişi kendini bilge gören kişiden daha umut vericidir" diyerek de bilginin doğuracağı Tanrı komplekslerine düşmek ihtiraslarından da korumaya çalışır:"Tanrı'yı gizli tuttuğu şeyler için, krallarıysa açığa çıkardıkları için yüceltiriz. Kötüleri kralın huzurundan uzaklaştırırsan kralın tahtı adaletle pekişir. Kralın önünde kendini yüceltme, önemli kişiler arasmda yer edinmeye çalışma. Çünkü kralın seni bir soylunun önünde alaşağı etmesindense, sana, 'Yukarıya gel' demesi yeğdir. Gördüklerinle hemencecik mahkemeye başvurma; çünkü başkası seni utandırabilir, sonra ne yapacağını bilemezsin. Davanı doğrudan komşunla gör; başkasının sırrını açıklama. Sabırla bir hükümdar bile ikna edilir, tatlı dil en güçlü direnci kırar. Başkalarının evine seyrek git, yoksa onları bezdirir, nefretini kazanırsın. Başkasına karşı yalancı tanıklık eden topuz, kılıç ya da sivri ok gibidir. Sıkıntılı günde haine güvenmek, çürük dişe ya da sakat ayağa güvenmek gibidir. Düşmanın acıkmışsa onu doyur, susamışsa su içir. Çünkü bunu yapmakla onu utanca boğarsın ve RAB seni ödüllendirir. Kuzeyden esen rüzgâr nasıl yağmur getirirse, iftiracı dil de öfkeli bakışlara yol açar. Fazla bal yemek iyi değildir; hep yüceltilmeyi beklemek de. Kendini denetleyemeyen kişi yıkılmış sursuz kent gibidir. Akılsıza da onur yakışmaz. Akılsıza ahmaklığına göre karşılık verme, yoksa sen de onun düzeyine inersin. Akılsıza ahmaklığına uygun karşılık ver, yoksa kendini bilge sanır. Akılsızı onurlandırmak, taşı sapana bağlamak gibidir. Akılsız kişi kendini bilge gören kişiden daha umut vericidir. Kendini ilgilendirmeyen bir kavgaya bulaşan kişi, yoldan geçen köpeği kulaklarından tutana benzer. Başkasının kuyusunu kazan içine kendi düşer, taşı yuvarlayan altında kalır. Yalancı dil incittiği kişilerden nefret eder, yaltaklanan ağızdan yıkım gelir" (Tevrat, Özdeyişler; 25-26).

Kral Süleyman için Tanrı kompleksinin kaynaklığında "övünmek hastalığı vardır". Bu yüzden insanlar ilk önce övünmenin tuzaklarından kendilerini kurtarmalıdır: "Yarınla övünmemelidir. Çünkü ne getireceğini bilemezsin. Seni kendi ağzın değil, başkaları övsün, kendi dudakların değil, yabancı övsün. Öfke zalim, hiddet azgındır, ama kıskançlığa kim dayanabilir? Demir demiri biler, insan da insanı. Ölüm ve yıkım diyarı insana doymaz, insanın gözü de hiç doymaz. Altın ocakta, gümüş potada sınanır, insansa aldığı övgüyle sınanır. Zenginlik kalıcı değildir ve taç kuşaktan kuşağa geçmez. Kötü kişi kendisini kovalayan olmasa bile kaçar, doğrularsa genç aslan gibi yüreklidir. Ayaklanan ülke çok başlı olur, ama akıllı, bilgili kişi düzeni sağlar. Yasayı terk eden kötüyü över, yerine getirense kötüye

karşı çıkar. Zengin kendini bilge sanır, ama akıllı yoksul onun içini okur. Güvenilir kişi bolluğa erer, zengin olmaya can atansa beladan kurtulamaz. Hatır gözetmek iyi değildir, çünkü insan bir lokma ekmek için bile suç işler. Başkasını azarlayan sonunda pohpohlayandan daha çok beğeni kazanır. Açgözlü kavga çıkarır, RAB'be güvenense bolluk içinde yaşar. Kendine güvenen akılsızdır, bilgece davranan güvenlikte olur. Kötüler egemen olunca insan kaçacak yer arar, ama kötüler yok olunca doğrular çoğalır. Doğru kişiler çoğalınca halk sevinir, kötü kişi hükümdar olunca halk inler. Adaletle yöneten kral ülkesini ayakta tutar, ağır vergiler koyansa çökertir. Başkasını pohpohlayan kişi, ona tuzak kurar. Akılsız hep patlamaya hazırdır, bilgeyse öfkesini dizginler. Hükümdar yalana kulak verirse, bütün görevlileri de kötü olur. Tanrısal esinden yoksun olan halk sınır tanımaz olur. Öfkeli kişi çekişme yaratır, huysuz kişinin başkaldırısı eksik olmaz. Kibir insanı küçük düşürür, alçakgönüllülükse saygı kazandırır. Hırsızla ortak olanın düşmanı kendisidir, mahkemede yemin etse de bildiğini söylemez. İnsandan korkmak tuzaktır, ama RAB'be güvenen güvenlikte olur. Hükümdarın gözüne girmek isteyen çoktur, ama RAB'dir insana adalet ve saygınlık sağlayan. Doğrular haksızlardan iğrenir, kötüler de dürüst yaşayanlardan" (Tevrat, Özdeyişler; 27-28-29).

5. Ulusun ve Krallığın Bölünmesi; İç Savaşlar, İstilalar ve Sürgünler: "Süleyman'dan sonra ülkeyi İsrail ve Yahuda krallığı olarak ikiye böldüler. Her iki halk da RAB'bin gözünde kötü olanı yaparak başka tanrıları ilah edinip onlara taptılar, işledikleri günahlarla Tanrı'yı atalarından çok daha fazla öfkelendirdiler".

Kısaca özetlenen bu Krallar Döneminde Yahudi halkı çok güçlü ve ihtişamlı bir birliktelik ile egemenliklerini sürdürmüşlerdir. M.Ö. 1020'de ilk Yahudi kralı olarak başa geçen Saul, dağınık kabile yapısını bir arada tutmaya gayret etmiştir. Saul'den sonra Davud kral olmuştur. M.Ö. 1004-965 tarihleri arasında Davud, on iki İbrani kabilesini tek bir krallıkta toplamış, Yeruşalim'i (Kudüs) ele geçirerek bu şehri ilk Yahudi devletinin başkenti yapmıştır. Davud kral olduğu dönemde Tevrat'a dini, tarihi, siyasi ve hukuki ilke ve değerlerle birlikte ilahiler, ağıtlar ve söylevler de ilave etmiştir. Onun yaptığı ve "Mezmurlar" olarak bilinen bu kutsal kitaba Zebur denir. Davud ölmeden önce oğlu Süleyman'ı tahta çıkararak kral ilan etmiştir. M.Ö. 965-930 tarihleri arasmda krallığını yürüten Süleyman zamanı hem Yahudi tarihinin hem de krallık döneminin en iyi, en güçlü ve en ihtişamlı dönemidir. İsrail Krallığı kuzeydeki On Kabile'nin (Yahuda ve Benyamin kabileleri dışındaki bütün İsrail kabileleri) Mısır'dan Fırat Irmağı'na kadar uzanan topraklarını

içine almış, krallık gerek ekonomik gerek siyasi bakımdan büyük gelişme göstermiştir. Süleyman, ilk Yahudi tapmağını (Beyt-i Makdis-Süleyman Mabedi) inşa ettirerek Kudüs'ü İbranilerin kutsal şehri haline getirmiştir. Bu dönem "Birinci Tapınak Dönemi" olarak da adlandırılmıştır.

Kral Süleyman'm M.Ö. 930 yılında ölümü üzerine yaklaşık 70 yıl kadar süren ilk İsrail Devleti'nin varlığı, İsrail adı altında yaşayan Oniki Kabile'nin iç ihtilafları, yoğun yabancı etkisi ve kentsel yaşamın gelişmesinin ortaya koyduğu gerilimler nedeniyle sekteye uğramış, Süleyman'm oğlu Rehavam tahta çıktığı dönemde tüm bu etkenler devletin ikiye ayrılmasına yol açmıştı. İki ayrı Yahudi devletinden biri kuzeyde İsrail kabilesinden on tanesini içine alan ve başkenti Samaria (Samariye veya Nablus) olan İsrail Krallığı adını almış, diğeri güneyde Davud'un soyundan gelen Yahuda ve Benyamin kabilelerinin yönetiminde olan, Kudüs şehrine sahip Yahuda (Juda) Krallıkları olarak kurulmuştur. Kral Süleyman öldüğünde Yahudi Krallığı bir bütün olmasma rağmen kuzey ve güney arasmda bir gerginlik hâkimdi. On kabile kuzeyi, iki kabile (Yehuda ve Benyamin) de güneyi aldılar. Yeruşalim ortadaydı, hem coğrafi hem de manevi olarak farklı bir yer olarak düşünülmekteydi. Süleyman'm ölümünün ardından oğlu Rehavam kral olur. Politik duruma bir tepki olarak taç giymek için kuzeye Şekem'e gider. Bu sırada kuzeydeki kabileler krala şikayetlerini bildirmek için temsilciler gönderir. Kuzeydeki kabileler kraliyet hukukunu unutarak yeni kraldan vergilerin kısılmasını ve halk üzerindeki boyunduruklarm gevşetilmesini talep ederler:

> "İsrail topluluğu Rehavam'a şöyle dediler: 'Baban üzerimize ağır bir boyunduruk koydu. Ama babanın üzerimize yüklediği ağır yükü ve boyunduruğu hafifletirsen sana kul köle oluruz'. Rehavam, 'Şimdi gidin, üç gün sonra yine gelin' yanıtını verince halk yanından ayrıldı. Kral Rehavam, babası Süleyman'a sağlığında danışmanlık yapan ihtiyarlara, 'Bu halka nasıl yanıt vermemi öğütlersiniz?' diye sordu. İhtiyarlar, 'Bugün bu halka hizmet eder, olumlu yanıt verirsen, sana her zaman kul köle olurlar' diye karşılık verdiler. Ne var ki, Rehavam ihtiyarların öğüdünü reddederek birlikte büyüdüğü genç görevlilerine danıştı: 'Siz ne yapmamı öğütlersiniz? 'Babanın üzerimize koyduğu boyunduruğu hafiflet' diyen bu halka nasıl bir yanıt verelim?'. Birlikte büyüdüğü gençler ona şu karşılığı verdiler: 'Sana 'Babanın üzerimize koyduğu boyunduruğu hafiflet' diyen halka de ki: 'Benim küçük parmağım babamın belinden daha kalmdır. Babam size ağır bir boyunduruk yüklediyse, ben boyunduruğunuzu daha da ağırlaştıracağım. Babam sizi kırbaçla yola getirdiyse, ben sizi akreplerle

> yola getireceğim'. Yarovam'la bütün halk, kralın, 'Üç gün sonra yine gelin' sözü üzerine, üçüncü gün Rehavam'ın yanına geldiler. İhtiyarların öğüdünü reddeden Kral Rehavam, gençlerin öğüdüne uyarak halka sert bir yanıt verdi: 'Babamın size yüklediği boyunduruğu ben daha da ağırlaştıracağım. Babam sizi kırbaçla yola getirdiyse, ben sizi akreplerle yola getireceğim'. Kral halkı dinlemedi. Kralın kendilerini dinlemediğini görünce, bütün İsrailliler, 'Yişay oğlu, Davut'la ne ilgimiz, Ne de payımız var! Ey İsrail halkı, haydi evimize dönelim! Davut'un soyu başının çaresine baksın' diye bağırdılar. İsrailliler Kral Rehavam'ın gönderdiği angaryacıbaşı Adoram'ı taşa tutup öldürdüler. Bunun üzerine Kral Rehavam savaş arabasına atlayıp Yeruşalim'e kaçtı. İsrail halkı, Davut soyundan gelenlere hep başkaldırdı" (Tevrat, I. Krallar; 12: 1-19).

Süleyman'ın oğlu Rehavam hem babasının saltanatı üzerine oturmanın kibri, hem İsrail halkının doğasını bilmemenin getirdiği cehaletin cesareti, hem de her veliahttın doğasmda var olan babasından daha güçlü bir iktidar yaratma ihtirasının verdiği kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ile "babasının halk üzerine yüklediği ağır yükü ve boyunduruğu hafifletme" talebini reddeder. Bu talebin reddedilmesinde bilgi, tecrübe ve barış isteği ile donanmış ihtiyarlar heyetinin görüşü yerine acelecilik, tecrübesizlik ve güç ihtirası ile donanımlı genç danışmanlarının hırsını dinler. Üzerlerindeki "ağır yükü ve boyunduruğu hafifletme" karşılığında mutlak itaat üzerine kurulu gönüllü kulluk kompleksi halkın "sana kul köle oluruz" teklifini bile anlamaz. Çünkü Tanrı kompleksi bir kişilik olarak Rehavam, babası gibi adalet değil iktidar peşindedir. Peşinde olduğu iktidarı da ikna ile değil zor ile tesis etmenin peşindedir. Tanrı kompleksi doğduğunda diğer tüm kompleksler öldüğü için Rehavam, ihtiyarların bilgelik ve İsrail halkını tanımanın tecrübi bilinciyle "Bugün bu halka hizmet eder, olumlu yanıt verirsen, sana her zaman kul köle olurlar" teklifini reddedip gençlerin iktidar sarhoşluğu ve kolektif Tanrı kompleksi ihtirası içinde söylediği "Benim küçük parmağım babamın belinden daha kalmdır. Babam size ağır bir boyunduruk yüklediyse, ben boyunduruğunuzu daha da ağırlaştıracağım. Babam sizi kırbaçla yola getirdiyse, ben sizi akreplerle yola getireceğim" görüşünü benimser. Güç, akıl tutulmasına neden olmuş, hemen peşinden de ahlak tutulması gerçekleşmiştir. Çünkü Rehavam, İsrail halkına "küçük parmağının babasının belinden daha kalın" olduğunu söyleyerek babasının kutsalı temsil etmekle elde ettiği gücü kendi güçsüzlüğü ile "kıyaslamış" ve "babasının halkı kırbaçla yola getirmesini de aşıp onları akreplerle yola getireceğini" iddia ederek de onları zulümle "yargılamıştır". Bu iki değer de kutsal yasaların yasakladığı Tanrı kompleksinin tezahürleridir. Rehavam,

siyasetin insanların ve halkın zaaflarını yönetme sanatı olduğunu bilerek onların en büyük zaafı olan korku ile terbiye etmeye yönelmişti. Ama unuttuğu şey terbiye etmeye çalıştığı bu halkın Tanrı RAB'bin bile terbiye etme tehditlerine aldırış etmeyen bir halk olduğu idi.

Rehavam, tüm halkı kendinden uzaklaştıran büyük bir hata yapar. Rehavam, Tanrı'nın bile Yahudiler için inatçı ve dik başlı bir toplum dediğini unutmuştur. Rehavam, bir kralın asla yapmayacağı bir şeyi yaparak "halkı dinlemedi". İsrail halkı da "kralın kendilerini dinlemediğini görünce" evrensel Tanrı kompleksinin tahakkümünden kaçarak sığınabilecekleri kolektif Tanrı kompleksinin tekebbür doğasına geri dönmüşler ve kendi kavimlerinden olmayan "Davut'la ve soyuyla ne ilgimiz, ne de payımız var! Davut'un soyu başının çaresine baksın" diyerek "evlerine dönüp" kendi krallıklarını ilan etmişlerdir. Çünkü kolektif Tanrı kompleksi ihtiraslarıyla donanımlı "İsrail halkı, Davut soyundan gelenlere hep başkaldırmış" ve hep başkaldıracaktır. Bir tarafta Rehavam'ın kişisel Tanrı kompleksi içindeki tahakküm arzusuna dayalı tekebbür dünyası, diğer tarafta ise İsrail halkının kolektif Tanrı kompleksi içindeki kabile taassubuna dayalı tenezzül dünyasının çatışması ile Yahudiler, her ikisinin de ayrı ayrı zulüm ve savaşlarla yok olacağı iki ayrı devlete bölünmüş oldular. Rehavam'ın kibrine tepki olarak, M.Ö. 796 yılında, kuzeydeki kabileler çekilirler ve Yarovam'ın krallığında İsrail adında yeni bir devlet kurarlar.

> "Yarovam'ın Mısır'dan döndüğünü duyunca, bütün İsrailliler haber gönderip kendisini toplantıya çağırdılar ve onu İsrail Kralı ilan ettiler. Yahuda oymağından başka hiç kimse Davut soyunu izlemedi... İsrail Kralı Yarovam, 'Şimdi krallık yine Davut soyunun eline geçebilir. Eğer bu halk Yeruşalim'e gidip RAB'bin Tapınağı'nda kurbanlar sunarsa, yürekleri efendileri, Yahuda Kralı Rehavam'a döner. Beni öldürüp yeniden Rehavam'a bağlanırlar' diye düşündü. Kral, danışmanlarına danıştıktan sonra, iki altın buzağı yaptırıp halkına, 'Tapınmak için artık Yeruşalim'e gitmenize gerek yok' dedi, 'Ey İsrail halkı, işte sizi Mısır'dan çıkaran ilahlarınız!' Altın buzağılardan birini Beyt-El, ötekini Dan Kenti'ne yerleştirdi. Bu günahtı. Böylece halk buzağıya tapmak için Dan'a kadar gitmeye başladı. Yarovam ayrıca tapınma yerlerinde tapınaklar yaptırdı. Levililer'in dışında her türlü insanlardan kâhinler atadı. Yarovam sekizinci ayın on beşinci günü Yahuda'daki bayrama benzer bir bayram başlattı. Dan'daki sunakta ve Beyt-El'de yaptırdığı altın buzağılara kurbanlar sundu; orada kurmuş olduğu tapınma yerlerine kâhinler yerleştirdi. Kendi kendine uydurduğu sekizinci ayın on beşinci günü, Beyt-El'de yaptırdığı sunağa gitti, kurban

sunup buhur yaktı. Ve o günü İsrail halkı için bayram ilan etti" (Tevrat, I. Krallar; 12: 20-33).

Rehavam iki kabile ile Yeruşalim'de kalmış ve ülkesinin adını Yahuda olarak ilan etmiştir. Yarovam'ın krallığında on kabilenin kuzeyde kurduğu devletin adı da İsrail olarak ilan edilir. Her iki devlet de adlarının da çağrıştırdığı gibi kutsala karşı kutsal bir misyon ihtirası ile kutsalı sadece kendilerinin temsil ettiği kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin ürünü olarak inşa edilmiştir. Yahuda devleti dinin tek temsilcisi olmanın vurgusuyla yükselirken İsrail de ulusun tek temsilcisi olduğu ilanıyla kendisini kolektifin ve evrenselin ruhunda inşa eder. Başlangıçta Yahuda kralı kuzeye savaş açmayı düşünür ancak peygamber Şemaya bunu yapmaması konusunda onu uyarır. Ona kazanamayacağını çünkü ulusun bu hareketinin Tanrı tarafından başına getirildiğini söyler. Bölünme açıkça kötü bir haberdir, hem jeopolitik hem de manevi nedenlerle bir felakettir. Bir zamanlar bir bütün ve güçlü olan bir ulus şimdi zayıf, bölünmüş bir ulustur ve yükselmekte olan Mısır ve Asur İmparatorluklarına av olacaktır.

Kuzeydeki ülke İsrail'in kralı Yerovam bilgili, cesur ve çok iyi bir liderdir. Fakat o da kişisel Tanrı kompleksi doğasındaki güce olan aşırı bağlılığı ve tahtını koruma hırsı nedeniyle hem kendini hem de halkı günahlara ve suçlara sürükleyerek helak eder: "Yarovam, krallık yine Davut soyunun eline geçebilir. Eğer bu halk Yeruşalim'e gidip RAB'bin Tapınağı'nda kurbanlar sunarsa, yürekleri efendileri, Yahuda Kralı Rehavam'a döner. Beni öldürüp yeniden Rehavam'a bağlanırlar' diye düşündü". Muktedir olma hırsı iktidarı kaybetme vehmine yenik düştü. Bu nedenle başlarda adil olan Yerovam halkını yönetmekten çok tahtta kalmakla ilgilenmeye başladı ve bu amacına ulaşmak için de yasaklanmış her şeyi meşru gördü. Yerovam kuzeydeki Yahudilerin hala Yeruşalim'e çok bağlı olduklarını görür. Ne de olsa Bet-Amikdaş ordadır. Orası içinde anlaşmanın tabletleriyle Tanrı'nın varlığının en çok hissedildiği yerdir. Üç büyük bayramda halk Yeruşalim'e gitmeye devam etmektedir. Yerovam güneyle olan bu ortak inancın iki ulusun tekrar birleşmesine neden olabileceğini görür ve korkar. Bu durumda kral olamayacaktır. Çünkü Yahudi halkı için kutsallıkla meşrulaştırılmamış hiçbir iktidarın uzun sürmesi mümkün değildir. Bu durum artık iki devlet arasındaki iktidar değil kutsalı temsil savaşıdır: Kutsala karşı kutsal. Bu nedenle "Yerovam dua etmek için kuzeyde alternatif bir tapınak oluşturmaya karar verir ve iki tapınak daha inşa eder. Biri Bet-El'de diğeri Dan'dadır". Bu durum tek başına zaten kötüdür ancak Yerovam bununla yetinmeyip bu tapınakların içine altından buzağılar yerleştirir ve halka "Ey İsrail halkı,

işte sizi Mısır'dan çıkaran ilahlarınız bunlardır!" der. Tıpkı Musa'nın Sina dağına çıktığında altın buzağıya tapınmak için söylenen söz gibi. "Yarovam ayrıca tapınma yerlerinde tapınaklar yaptırır. Levililer'in dışında her türlü insanlardan kâhinler atar. Yarovam, Yahuda'daki bayrama benzer bir bayram başlatır. Altın buzağılara kurbanlar sunup orada kurmuş olduğu tapınma yerlerine kâhinler yerleştirir. Uydurma sunular ve bayramlar icat eder".

Yerovam açıkça putlarla ilgili kutsal emri ihlal etmişti. Yaptığı şey sadece yeni devlet kurmak değil aynı zamanda yeni bir din, yeni bir Tanrı hiyerarşisi ve yeni bir ulus yaratmaktı. Yarovam, İsrail halkının doğasını çok iyi biliyordu. Fakat bu olaylarla birlikte Yahudi tarihinde korkunç bir dönem başlar. Çünkü "Yarovam'ın işlediği ve İsrail halkını sürüklediği günahlar yüzünden RAB İsrail'i terk etti ve lanetledi":

> "Peygamber Ahiya, Yarovam'ın karısına dedi ki: 'Git Yarovam'a de ki, İsrail'in Tanrısı RAB, 'Ben seni halkın arasından seçip kendi halkıma, İsrailliler'e önder yaptım. Krallığı Davut'un soyundan alıp sana verdim. Ama sen buyruklarıma uyan, gözümde yalnız doğru olanı yapan ve bütün yüreğiyle yollarımı izleyen kulum Davut'a benzemedin. Senden önce yaşayanların hepsinden çok kötülük yaptın. Beni reddettin; kendine başka ilahlar buldun, dökme putlar yaparak beni öfkelendirdin. Bundan dolayı Yarovam'ın ailesini sıkıntılara sokup İsrail'de onun soyundan gelen genç yaşlı bütün erkekleri öldüreceğim. Yarovam'ın ailesini gübre yakarcasına kökünden kurutacağım. Yarovam'ın ailesinden kentte ölenleri köpekler, kırda ölenleri yırtıcı kuşlar yiyecek. RAB İsrail'e bir kral atayacak. Bu kral aynı gün Yarovam'm ailesine son verecek. Ne zaman mı? Hemen şimdi. RAB İsrail halkını cezalandıracak. İsrail halkı suda sallanan bir kamışa dönecek. RAB onları atalarına vermiş olduğu bu iyi topraklardan söküp Fırat Irmağı'nın ötelerine dağıtacak. Çünkü Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunlar dikerek RAB'bi öfkelendirdiler. Yarovam'ın işlediği ve İsrail halkını sürüklediği günahlar yüzünden RAB İsrail'i terk edecek" (Tevrat, I. Krallar; 14: 1-16).

Yarovam'ın İsrail krallığı yirmi iki yıl sürdü. Ölüp atalarına kavuşunca, yerine oğlu Nadav kral oldu. "Yahuda Kralı Süleyman oğlu Rehavam ise on yedi yıl krallık yaptı. Yahudalılar da RAB'bin gözünde kötü olanı yaparak, işledikleri günahlarla Tanrı'yı atalarından daha çok öfkelendirdiler. Ayrıca kendilerine her yüksek tepenin üstüne ve sık yapraklı her ağacın altına tapınma yerleri, dikili taşlar ve Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunlar yaptılar. Ülkedeki putatapan törenlerinde fuhuş yapanlar bile vardı. Yahudalılar RAB'bin İsrail halkının önünden kovduğu ulusların yaptığı bütün iğrenç-

likleri yaptılar. Rehavam'la Yarovam arasında sürekli savaş vardı. Rehavam ölüp atalarına kavuşunca yerine oğlu Aviyam kral oldu" (Tevrat, I. Krallar; 14: 17-31).

Yahudilerin hem içlerinde hem de birbirleriyle sürekli savaş halindeki iki ayrı devlete (Yahuda ve İsrail) bölünmesinden sonraki iki yüz kırk yıl içinde kuzeydeki İsrail ülkesinin birbirinden kötü ve zalim on dokuz tane kralı olacaktır. Onlar putperest ve zalimdiler ve halkı da putperestliğe ittiler. Bu liderlerden bazıları potansiyel olarak büyük liderlerdi ancak manevi olarak çökmüşlerdi. Yahudiler manevi olarak birlikte hareket etmezlerse fiziksel olarak da birlikte olamayacaklarını anladılar. Sonuçta politik düzensizliğin ve saray entrikalarının yaşandığı çok uzun bir dönem yaşadılar. Kralların birinin gidip diğerinin geldiği, taht kavgalarının kanlı olduğu ve halkın büyük bir yıkım ve ihanet içinde birbiriyle sürekli savaştığı bir dönemdi bu.

Yahuda Kralı Aviyam üç yıl krallık yaptı. Babasının kendisinden önce işlemiş olduğu bütün günahlara Aviyam da katıldı. İki Yahudi krallılığı arasındaki savaş sürüp gitti. Aviyam ölünce yerine oğlu Asa kral oldu. Asa, Yeruşalim'de kırk bir yıl krallık yaptı. Atası Davut gibi RAB'bin gözünde doğru olanı yapan Asa, putatapan törenlerinde fuhuş yapanları ülkeden kovdu. Atalarının yapmış olduğu bütün putları yok etti. Asa yaşamı boyunca yüreğini RAB'be adadı. Asa, ölüp atalarına kavuşunca yerine oğlu Yehoşafat Yahuda kralı oldu. Israil de ise Yarovam oğlu Nadav İsrail Kralı oldu ve İsrail'de iki yıl krallık yaptı. O da RAB'in gözünde kötü olanı yaptı. Babasının yolunu izledi ve babasının İsrail'i sürüklediği günahlara katıldı. Yahuda Kralı Asa'nın krallığının üçüncü yılında Nadav'ı öldüren Baaşa, onun yerine kral oldu. Baaşa kral olur olmaz, Yarovam'm bütün ailesini ortadan kaldırdı. Yarovam'ın bütün ailesi yok edildi; hiçbiri sağ kalmadı. Bütün bunlar İsrail'in Tanrısı RAB'bi öfkelendiren Yarovam'ın işlediği ve İsrail'i sürüklediği günahlar yüzünden oldu. Yahuda Kralı Asa ile İsrail Kralı Baaşa arasındaki savaş yaşamları boyunca sürüp gitti. İsrail'in Kralı Baaşa yirmi dört yıl krallık yaptı. Baaşa, RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. Yarovam'm yolunu izledi ve onun İsrail'i sürüklediği günahlara katıldı. Baaşa'dan sonra oğlu Ela İsrail Kralı oldu. İki yıl sonra Zimri, Ela'yı öldürdü ve onun yerine kral oldu. Yahuda Kralı Asa'nın krallığının yirmi yedinci yılıydı. Zimri İsrail Kralı olup tahta geçince, Baaşa'nın bütün ailesini yok etti. Dost ve akrabalarından hiçbir erkeği sağ bırakmadı. Fakat ordugahta bulunan İsrailliler, Zimri'nin düzen kurup kralı öldürdüğünü duyunca, ordu komutanı Omri'yi o gün orada İsrail Kralı yaptılar. Zimri, kentin alındığını görünce, sarayın kalesine girip sarayı ateşe verdi ve orada öldü. Çünkü o

RAB'bin gözünde kötü olanı yapmış, Yarovam'm yolunu izlemiş, onun işlediği ve İsrail'i sürüklediği günahlara katılmıştı. Omri İsrail Kralı oldu ve on iki yıl krallık yaptı. RAB'bin gözünde kötü olanı yapan Omri, kendisinden önceki bütün krallardan daha çok kötülük yaptı. Yarovam'm bütün yollarını izledi ve onun İsrail'i sürüklediği günahlara katılıp değersiz putlara taparak İsrail'in Tanrısı RAB'bi öfkelendirdi. Omri ölünce Ahav İsrail kral oldu ve yirmi iki yıl krallık yaptı. RAB'bin gözünde kötü olanı yapan Ahav, kendisinden önceki bütün krallardan daha çok kötülük yaptı. Yarovam'm günahlarını izlemek yetmezmiş gibi, bir de Sayda Kralı Etbaal'm kızı İzevel'le evlendi. Gidip Baal'a hizmet ederek ona taptı. Baal için Samiriye'de yaptırdığı tapınağın içine bir sunak kurdu. Ayrıca Tanrıça Aşera'yı simgeleyen bir de sütun yaptırdı. Ahav İsrail'in Tanrısı RAB'bi kendisinden önceki bütün İsrail krallarından daha çok öfkelendirdi (Tevrat, I. Krallar; 15, 16).

Tüm bu krallar içinde "Ahav kadar, RAB'bin gözünde kötü olanı yaparak kendini satan hiç kimse olmadı. Karısı İzevel onu her konuda kışkırtıyordu. Ahav RAB'bin İsrail halkının önünden kovduğu Amorlular'ın her yaptığına uyarak putların ardınca yürüdü ve iğrenç işler yaptı" (Tevrat, I. Krallar; 21: 1-25). "Ahav ölünce yerine oğlu Ahazya İsrail kralı oldu. Yahuda krallığında ise Asa oğlu Yehoşafat yirmi beş yıl krallık yaptı. Babası Asa'nın bütün yollarını izleyen ve bunlardan sapmayan Yehoşafat RAB'bin gözünde doğru olanı yaptı. Ancak tapınma yerleri kaldırılmadı. Halk hâlâ oralarda kurban kesip buhur yakıyordu. Yehoşafat babası Asa'nın döneminden kalan, putatapan törenlerinde fuhuş yapanların hepsini ülkeden süpürüp attı. Yehoşafat ölünce yerine oğlu Yehoram kral oldu. İsrail Kralı ise Ahav oğlu Ahazya idi. Ahazya iki yıl krallık yaptı. RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. Babasının, annesinin ve İsrail'i günaha sürükleyen Nevat oğlu Yarovam'ın yolunda yürüdü. Baal'a hizmet edip taptı. Babasının her yaptığına uyarak İsrail'in Tanrısı RAB'bi öfkelendirdi" (Tevrat, I. Krallar; 22: 29-53).

İsrail Kralı Ahazya ölünce oğlu olmadığı için yerine kardeşi Yoram geçti. Yoram RAB'bin gözünde kötü olanı yaptıysa da annesiyle babası kadar kötü değildi. Çünkü babasının yaptırdığı Baal'ı simgeleyen dikili taşı kaldırıp attı. Bununla birlikte Nevat oğlu Yarovam'ın İsrail'i sürüklediği günahlara o da katıldı ve bu günahlardan ayrılmadı (Tevrat, II. Krallar; 3: 1-27). İsrail Kralı Ahav oğlu Yoram'ın krallığının beşinci yılında, Yehoşafat'ın Yahuda Kralı olduğu sırada, Yehoşafat'ın oğlu Yehoram Yahuda'yı yönetmeye başladı. Yehoram sekiz yıl krallık yaptı. RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. İsrail Kralı Ahav oğlu Yoram'ın krallığının on ikinci yılında Yehoram oğlu

Ahazya Yahuda Kralı oldu. Yehu ise İsrail kralı oldu. Ahazya Ahav oğlu Yoram'ın krallığının on birinci yılında Yahuda Kralı olmuştu. Bu dönemlerde 'İzevel'in Öldürülmesi', "Ahav'ın Ailesinin Öldürülmesi', 'Kral Ahazya'nın Akrabalarının Öldürülmesi', 'Ahav'ın Öteki Akrabalarının Öldürülmesi' olayları büyük bir şiddet ve intikamla yapıldı. İnsanlar parçalandı, yakıldı, köpekler tarafından yendi. Tanrı RAB onları cezalandırdı (Tevrat, II. Krallar; 8, 9, 10). İsrail Krah Yehu'nun krallığının yedinci yılında Yoaş Yahuda Krah oldu. Yedi yaşında kral oldu ve Yeruşalim'de kırk yıl krallık yaptı. Yoaş Kâhin Yehoyada yaşadığı sürece RAB'bin gözünde doğru olanı yaptı. Çünkü Kâhin Yehoyada ona yol gösteriyordu. Kral Yoaş'ın görevlileri düzen kurup onu Silla'ya inen yolda, Beyt-Millo'da öldürdüler. Yerine oğlu Amasya kral oldu (Tevrat, II. Krallar; 12: 1-21).

Yahuda Krah Ahazya oğlu Yoaş'ın krallığının yirmi üçüncü yılında Yehu oğlu Yehoahaz Samiriye'de İsrail Kralı oldu ve on yedi yıl krallık yaptı. Yehoahaz RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı ve Nevat oğlu Yarovam'm İsrail'i sürüklediği günahlara katıldı. Bu günahlardan ayrılmadı. İşte bu yüzden RAB'bin İsrail'e karşı öfkesi alevlendi ve RAB onları uzun süre Aram Kralı Hazael'le oğlu Ben-Hadat'ın egemenliği altına soktu. Yehoahaz ölünce yerine oğlu Yehoaş kral oldu. Yahuda Kralı Yoaş'ın krallığının otuz yedinci yılında Yehoahaz oğlu Yehoaş Samiriye'de İsrail Kralı oldu ve on altı yıl krallık yaptı. RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. Yarovam'ın İsrail'i sürüklediği günahlardan ayrılmadı; onun yolunu izledi. Yehoaş ölünce tahtına II. Yarovam geçti (Tevrat, II. Krallar; 13: 1-25). İsrail Kralı Yehoahaz oğlu Yehoaş'ın krallığının ikinci yılında Yoaş oğlu Amasya Yahuda Kralı oldu. Amasya yirmi dokuz yıl krallık yaptı. Amasya RAB'bin gözünde doğru olanı yaptıysa da atası Davut gibi değildi. Her konuda babası Yoaş'ı örnek aldı. Ancak alışılagelen tapınma yerleri henüz kaldırılmamıştı ve halk oralarda hâlâ kurban kesip buhur yakıyordu. Amasya, krallığını güçlendirdikten sonra, babasını öldüren görevlileri ortadan kaldırdı. Yehoaş ölünce yerine oğlu Yarovam kral oldu. Yahuda Kralı Yoaş oğlu Amasya'nın krallığının on beşinci yılında Yehoaş oğlu Yarovam Samiriye'de İsrail Kralı oldu ve kırk bir yıl kralhk yaptı. Yarovam RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı ve Nevat oğlu Yarovam'm İsrail'i sürüklediği günahlardan ayrılmadı. RAB İsrail'in çektiği sıkıntıyı görmüştü. Genç, yaşlı herkes acı içinde kıvranıyordu. İsrail'e yardım edecek kimse yoktu. RAB İsrail'in adını yeryüzünden silmek istemiyordu. Onun için, Yehoaş oğlu Yarovam aracılığıyla onları kurtardı. Yarovam ölünce yerine oğlu Zekeriya kral oldu (Tevrat, II. Krallar; 14: 1-29).

İsrail Kralı Yarovam'ın krallığının yirmi yedinci yılında Amasya oğlu Azarya Yahuda Kralı oldu. Azarya Yeruşalim'de elli iki yıl krallık yaptı. Babası Amasya gibi, Azarya da RAB'bin gözünde doğru olanı yaptı. Ancak alışılagelen tapınma yerleri henüz kaldırılmamıştı ve halk oralarda hâlâ kurban kesip buhur yakıyordu. RAB Kral Azarya'yı cezalandırdı. Kral ölünceye kadar deri hastalığından kurtulamadı. Bu yüzden ayrı bir evde yaşadı. Sarayı ve ülke halkını oğlu Yotam yönetti. Azarya ölünce yerine oğlu Yotam kral oldu. Yahuda Kralı Azarya'nın krallığının otuz sekizinci yılında Yarovam oğlu Zekeriya Samiriye'de İsrail Kralı oldu ve altı ay krallık yaptı. Ataları gibi, RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı ve Nevat oğlu Yarovam'ın İsrail'i sürüklediği günahlardan ayrılmadı. Yaveş oğlu Şallum Zekeriya'ya bir düzen kurdu; halkın önünde saldırıp onu öldürdü, yerine kendisi kral oldu. Böylece RAB'bin Yehu'ya, 'Senin soyun dört kuşak İsrail tahtında oturacak' diye verdiği söz yerine gelmiş oldu. Yahuda Kralı Azarya'nın krallığının otuz dokuzuncu yılında Yaveş oğlu Şallum İsrail Kralı oldu ve Samiriye'de bir ay krallık yaptı. Gadi oğlu Menahem Tirsa'dan Samiriye'ye gelip Yaveş oğlu Şallum'a saldırdı. Onu öldürüp yerine kendisi kral oldu. Menahem on yıl İsrail Krallığı yaptı. RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı ve yaşamı boyunca Nevat oğlu Yarovam'ın İsrail'i sürüklediği günahlardan ayrılmadı. Menahem ölünce yerine oğlu Pekahya kral oldu ve iki yıl krallık yaptı. Pekahya RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı ve Nevat oğlu Yarovam'ın İsrail'i sürüklediği günahlardan ayrılmadı. Komutanlarından biri olan Remalya'nın oğlu Pekah kendisine düzen kurdu. Argov ve Arye'nin işbirliğiyle yanına Gilatlı elli adam alarak Pekahya'yı Samiriye'deki kral sarayının kalesinde öldürdü, yerine kendisi kral oldu ve yirmi yıl krallık yaptı. RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı ve Nevat oğlu Yarovam'ın İsrail'i sürüklediği günahlardan ayrılmadı. Ela oğlu Hoşea, Remalya oğlu Pekah'a düzen kurdu ve onu öldürüp yerine kendisi kral oldu. Yahuda krallığında ise Azarya oğlu Yotam Yahuda Kralı oldu ve Yeruşalim'de on altı yıl krallık yaptı. Babası Azarya gibi, Yotam da RAB'bin gözünde doğru olanı yaptı. Ancak alışılagelen tapınma yerleri henüz kaldırılmamıştı ve halk oralarda hâlâ kurban kesip buhur yakıyordu. Yotam ölünce yerine oğlu Ahaz kral oldu ve on altı yıl krallık yaptı. Tanrısı RAB'bin gözünde doğru olanı yapan atası Davut gibi davranmadı. İsrail krallarının yolunu izledi; hatta RAB'bin İsrail halkının önünden kovmuş olduğu ulusların iğrenç törelerine uyarak oğlunu ateşte kurban etti. Puta tapılan yerlerde, tepelerde, sık yapraklı her ağacın altında kurban kesip buhur yaktı. Ahaz ölünce yerine oğlu Hizkiya kral oldu (Tevrat, II. Krallar; 15, 16).

İsrail Kralı Ela oğlu Hoşea'nın krallığının üçüncü yılında Ahaz oğlu Hizkiya Yahuda Kralı oldu ve yirmi dokuz yıl krallık yaptı. Atası Davut gibi, o da RAB'bin gözünde doğru olanı yaptı. Alışılagelen tapınma yerlerini kaldırdı, dikili taşları parçalayıp Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunları kesti. Musa'nın yapmış olduğu Nehuştan adındaki tunç yılanı da parçaladı. Çünkü İsrailliler o güne kadar ona buhur yakıyorlardı. Hizkiya İsrail'in Tanrısı RAB'be güvendi. Kendisinden önceki ve sonraki Yahuda kralları arasında onun gibisi yoktu. RAB'be çok bağlıydı, O'nun yolundan ayrılmadı, RAB'bin Musa'ya vermiş olduğu buyrukları yerine getirdi. RAB onunla birlikteydi. Yaptığı her işte başarılı oldu. Asur Kralı'na karşı ayaklandı ve ona kulluk etmedi (Tevrat, II. Krallar; 18: 1-7).

Hizkiya ölüp atalarına kavuşunca, yerine oğlu Manaşşe kral oldu ve elli beş yıl krallık yaptı. Manaşşe RAB'bin İsrail halkının önünden kovmuş olduğu ulusların iğrenç törelerine uyarak RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. Babası Hizkiya'nın yok ettiği puta tapılan yerleri yeniden yaptırdı. İsrail Kralı Ahav gibi, Baal için sunaklar kurdu. Tanrıça Aşera'yı simgeleyen bir sütun diktirdi. Gök cisimlerine taparak onlara kulluk etti. Oğlunu ateşte kurban etti; falcılık ve büyücülük yaptı. Medyumlara, ruh çağıranlara danıştı. RAB'bin gözünde çok kötülük yaparak O'nu öfkelendirdi. Halk RAB'bin emirlerine ve yasalarına kulak asmadı. Manaşşe onları öylesine yoldan çıkardı ki, RAB'bin İsrail halkının önünde yok ettiği uluslardan daha çok kötülük yaptılar. Manaşşe RAB'bin gözünde kötü olanı yaparak Yahudalılar'ı günaha sürüklemekle kalmadı, Yeruşalim'i bir uçtan öbür uca dolduracak kadar çok sayıda suçsuzun kanını döktü. Manaşşe ölünce yerine oğlu Amon kral oldu ve iki yıl krallık yaptı. Amon da babası Manaşşe gibi RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. Babasının yürüdüğü yollarda yürüdü, aynı putlara taptı ve hizmet etti. Kral Amon'un görevlileri düzen kurup onu sarayında öldürdüler ve yerine oğlu Yoşiya'yı kral oldu ve otuz bir yıl krallık yaptı. Yoşiya RAB'bin gözünde doğru olanı yaptı. Sağa sola sapmadan atası Davut'un bütün yollarını izledi. Kral Yoşiya Baal, Aşera ve gök cisimleri için yapılmış olan bütün eşyaları RAB'bin Tapınağı'ndan çıkarttı. Yahuda krallarının kentlerde ve Yeruşalim'in çevresindeki tapınma yerlerinde buhur yaksınlar diye atamış olduğu putatapan kâhinleri, Baal'a, güneşe, aya, yıldız takımlarına, gök cisimlerine buhur yakanları ortadan kaldırdı. Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunu RAB'bin Tapınağı'ndan çıkarıp Yeruşalim'in dışında Kidron Vadisi'nde yaktı, ezip toza çevirdi. Putatapan törenlerinde fuhuş yapanların RAB'bin Tapınağı'ndaki evlerini yıktı. Bütün uluslara ait putları yıktı. Dikili taşları parçaladı, Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunları kesti; yerlerini insan kemikleriyle doldurdu. Yoşiya,

Kâhin Hilkiya'nın RAB'bin Tapınağı'nda bulduğu kitapta yazılı yasanın ilkelerini yerine getirmek amacıyla, cincileri, ruhçuları, ev putlarını, öteki putları, ayrıca Yahuda ve Yeruşalim'de görülen bütün iğrençlikleri silip süpürdü. Yoşiya ölünce Yahuda halkı Yoşiya'nın oğlu Yehoahaz'ı meshederek babasının yerine kral yaptı ve üç ay krallık yaptı. Yehoahaz ataları gibi RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. Yeruşalim'de krallık yapmasın diye, Firavun Neko, Hama ülkesinde, Rivla'da Yehoahaz'ı zincire vurdu. Ülke halkını yüz talant gümüş ve bir talant altın ödemekle yükümlü kıldı. Firavun Neko Yoşiya'nın oğlu Elyakim'i babasının yerine kral yaptı ve adını değiştirip Yehoyakim koydu. Sonra Yehoahaz'ı alıp Mısır'a döndü. Yehoahaz orada öldü. Yehoyakim firavunun istediği altın ve gümüşü ödedi. Bu parayı bulmak için firavunun buyruğuna uyarak ülkeyi vergiye bağladı. Firavun Neko'ya verilmek üzere Yahuda halkından herkesin gücü oranında altın ve gümüş topladı (Tevrat, II. Krallar; 21, 22, 23).

Yehoyakim yirmi beş yaşında kral oldu ve Yeruşalim'de on bir yıl krallık yaptı. Yehoyakim ataları gibi RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. Yahuda Kralı Yehoyakim'in krallığı döneminde Babil Kralı Nebukadnessar Yahuda'ya saldırdı. Yehoyakim üç yıl ona boyun eğdiyse de sonradan fikrini değiştirerek Nebukadnessar'a başkaldırdı. RAB, kulları peygamberler aracılığıyla söylediği söz uyarınca, Yahuda'yı yok etmek üzere Kildani, Aramlı, Moavlı ve Ammonlu akıncıları ona karşı gönderdi. Bütün bunlar RAB'bin buyruğuyla Yahudalılar'ın başına geldi. Manaşşe'nin işlediği bütün günahlar, döktüğü suçsuzların kanı yüzünden RAB Yahudalılar'ı huzurundan atmak istedi. Çünkü Manaşşe Yeruşalim'i suçsuzların kanıyla doldurmuştu ve RAB bunu bağışlamak niyetinde değildi. Yehoyakim ölünce yerine oğlu Yehoyakin kral oldu ve üç ay krallık yaptı. O da babası gibi RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. O sırada Babil Kralı Nebukadnessar'ın askerleri Yeruşalim'in üzerine yürüyüp kenti ele geçirdi ve Yehoyakin'i tutsak etti. RAB'bin sözü uyarınca, Nebukadnessar RAB'bin Tapınağı'nın ve kral sarayının bütün hazinelerini boşalttı, İsrail Krah Süleyman'ın RAB'bin Tapmağı için yaptırdığı altın eşyaların tümünü parçaladı. Bütün Yeruşalim halkını, komutanları, yiğit savaşçıları, marangozları, demircileri, toplam on bin kişiyi sürgün etti. Yahuda halkının en yoksul kesimi dışında kimse kalmadı. Yehoyakin'in yerine amcası Mattanya'yı kral yaptı ve adını değiştirip Sidkiya koydu. Sidkiya yirmi bir yaşında kral oldu ve Yeruşalim'de on bir yıl krallık yaptı. Yehoyakim gibi Sidkiya da RAB'bin gözünde kötü olanı yaptı. RAB Yeruşalim ve Yahuda'ya öfkelendiği için onları huzurundan attı.Sidkiya Babil Kralı Nebukadnessar'a karşı ayaklandı. Babil Kralı Nebukadnessar bütün ordusuyla Yeruşalim önlerine gelip şehri ele geçirdi. Kral Sidkiya

yakalanıp oğullarını gözünün önünde öldürdüler; kendisinin de gözlerini oydular. Sonra onu zincire vurup Babil'e götürdüler. Babil Kralı Nebukadnessar, RAB'bin Tapınağı'nı, kral sarayını ve Yeruşalim'deki bütün evleri ateşe verip her yeri yaktı. Kentte sağ kalanları, Babil Kralı'nın safına geçmiş kaçakları ve artakalan halkı sürgün etti. Şehirdeki her şeyi yağmalayıp ülkelerine götürdüler. Tüm Yahudalılar ülkelerinden sürülmüş oldu. Halkın birçoğu da ordu komutanlarıyla birlikte Mısır'a kaçtılar. Böylece RAB'bin Peygamber Yeremya aracılığıyla söylediği söz yerine geldi: 'Ülke yetmiş yıl ıssız kalacak. Ülkenin Şabat yılları doluncaya dek, tutulmamış Şabat yıllarını size ödeteceğim (Tevrat, II. Krallar; 24, 25).

Tanrı RAB, kendi gözünde kötü olanları yapan kutsal çocuklarına sürekli acımakla birlikte onlara doğru yolu gösteren uyarıcılar ve müjdeciler de gönderdi: "Ama onlar onları da dinlemediler".

6. Kutsal Uyarılar ve Kutsal Uyarıcılar: "Tanrılarının değil krallarının koyduğu kurallara göre yaşıyorlardı. Hem RAB'be, hem de başka ulusların putlarına tapıyorlardı. Tanrı da onlara acıyıp uyarıcılar gönderiyordu. Ama onlar onları da dinlemiyorlardı".

Tevrat'ta II. Krallar bölümünde anlatılan İsrail ve Yahuda devletlerinin kralları ve halkı çok az bir zaman dilimlerinde istisnai örnekler olarak "RAB'bin gözünde doğru olanı yaparlarken" neredeyse tarihlerine egemen olacak kadar uzun dönemlerde ise "RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar". "İşte bu yüzden RAB'bin İsrail'e karşı öfkesi alevlendi" ve "RAB onların Kralları'nı kimi zaman çocuklarının, kimi zaman eşlerinin, kimi zaman askerlerinin, kimi zaman halkın saray içi entrika, düzen kurma ve ihanetleri ile; kimi zaman her iki devleti birbirine kırdırarak; çoğu zaman da düşman ulusların şiddetli zulüm, soykırım, egemenlik, köleleştirme ve sürgün uygulamalarının zilleti ile cezalandırdı". Çünkü Yahudiler sürekli olarak "RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar. Bütün bunlar kendilerini Mısır Firavununun boyunduruğundan kurtarıp Mısır'dan çıkaran Tanrıları RAB'be karşı günah işledikleri için İsraillilerin başına geldi. Çünkü başka ilahlara tapmışlar, RAB'bin İsrail halkının önünden kovmuş olduğu ulusların törelerine ve İsrail krallarının koyduğu kurallara göre yaşamışlardı. Tanrıları RAB'bin onaylamadığı bu işleri gizlilik içinde yapmışlar, gözetleme kulelerinden surlu kentlere kadar her yerde tapınma yerleri kurmuşlardı. Her yüksek tepenin üzerine, sık yapraklı her ağacın altına dikili taşlar, Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunlar diktiler. RAB'bin onların önünden kovmuş olduğu uluslarm yaptığı gibi, bütün tapınma yerlerinde buhur yaktılar".

Yahudi ulusu "yaptıkları kötülüklerle RAB'bi öfkelendirdiler. RAB'bin, 'Bunu yapmayacaksınız' demiş olmasına karşın putlara taptılar. RAB İsrail ve Yahuda halkını bütün peygamberler ve biliciler aracılığıyla uyarmış, onlara, 'Bu kötü yollarınızdan dönün' demişti, 'Atalarınıza buyurduğum ve kullarım peygamberler aracılığıyla size gönderdiğim kutsal yasanın tümüne uyarak buyruklarımı, kurallarımı yerine getirin'. Ama dinlemediler, Tanrıları RAB'be güvenmeyen ataları gibi inat ettiler. Tanrı'nın kurallarını, uyarılarını ve atalarıyla yaptığı antlaşmayı hiçe sayarak değersiz putların ardınca gittiler, böylece kendi değerlerini de yitirdiler. Çevrelerindeki uluslar gibi yaşamamaları için RAB kendilerine buyruk verdiği halde, ulusların törelerine göre yaşadılar. Tanrıları RAB'bin bütün buyruklarını terk ettiler. Tapınmak için kendilerine iki dökme buzağı ve Tanrıça Aşera'yı simgeleyen bir sütun yaptırdılar. Gök cisimlerine taptılar. Baal'a kulluk ettiler. Oğullarını, kızlarını ateşte kurban ettiler. Falcılık, büyücülük yaptılar. RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar, kendilerini kötülüğe adayarak O'nu öfkelendirdiler. RAB İsrailliler'e çok kızdı, Yahuda oymağı dışında hepsini huzurundan kovdu. Yahudalılar bile Tanrıları RAB'bin buyruklarına uymadılar. İsrailliler'in benimsediği törelere göre yaşadılar. Bundan dolayı RAB İsrail soyundan olan herkesi reddetti. Çapulcuların eline teslim ederek onları cezalandırdı. Hepsini huzurundan kovdu. Onlar hem RAB'be tapınıyorlar, hem de aralarından geldikleri uluslarm törelerine göre kendi ilahlarına kulluk ediyorlardı. Ne RAB'be tapınıyorlar, ne de RAB'bin İsrail adını verdiği Yakup'un oğulları için koymuş olduğu kurallara, ilkelere, yasalara, buyruklara uyuyorlardı. RAB Yakupoğulları'yla antlaşma yapmış ve onlara şöyle buyurmuştu: 'Başka ilahlara tapmayacak, önlerinde eğilmeyecek, onlara kulluk etmeyecek, kurban kesmeyeceksiniz. Yalnızca ulu gücüyle her yere erişen eliyle sizleri Mısır'dan çıkaran RAB'be tapınacaksınız. O'nun önünde eğilip O'na kurban keseceksiniz. Sizler için yazmış olduğu kuralları, ilkeleri, yasaları, buyrukları her zaman yerine getirmeye özen gösterecek ve başka ilahlara tapmayacaksınız. Sizinle yaptığım antlaşmayı unutmayacak ve başka ilahlara tapmayacaksınız. Yalnız Tanrınız RAB'be tapınacaksınız. O sizi bütün düşmanlarınızın elinden kurtaracak'. Ne var ki onlar buna kulak asmadılar ve eski törelerine göre yaşamaya devam ettiler. Bu uluslar aynı zamanda hem RAB'be, hem de putlarına tapıyorlardı". (Tevrat, II. Krallar; 17: 1-41).

Fakat cezalandırma tehdidi kadar merhameti ile de halkının gerçek sahibi ve kralı olan Tanrı "RAB halkının çektiği sıkıntıyı görmüştü. Genç, yaşlı herkes acı içinde kıvranıyordu. Onlara ondan başka yardım edecek kimse yoktu. RAB kendi öz halkının adım yeryüzünden silmek istemiyor-

du. Onun için, RAB İsrail ve Yahuda halkını bütün peygamberler ve biliciler aracılığıyla uyarmış, onlara, 'Bu kötü yollarınızdan dönün' demişti, 'Atalarınıza buyurduğum ve kullarım peygamberler aracılığıyla size gönderdiğim kutsal yasanın tümüne uyarak buyruklarımı, kurallarımı yerine getirin' diye çağrıcılar ve uyarıcılar gönderdi" (Tevrat, II. Krallar; 14: 1-29). Tanrı RAB'bin gönderdiği "peygamberler ve bilicilerin" ilk ve asli görevi Yahudi ulusundaki kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri konusunda uyarılarda bulunmak ve arınmaya davet etmekti.

Bu uyarıcılardan birisi "İsrail'in Tanrısı RAB'bin Musa'ya verdiği yasayı iyi bilen bir bilgin olan Ezra idi. Ezra kendini RAB'bin Yasası'nı inceleyip uygulamaya ve İsrail'de kuralları, ilkeleri öğretmeye adamıştı". Ezra'nın mücadele etmek için geldiği konu Tanrı RAB'bin ari ve saf kalması için Yahudi ulusunun başka kadınlarla ve erkeklerle evlenmesini yasaklamasına rağmen halkın onlardan kız alıp vermekle kendilerini kirletmiş olması idi. ulus kirlenirse kutsal misyon da kirlenirdi. Çünkü "birçok kişi yabancı kadınlarla evlenmişti. Bazılarının bu kadınlardan çocukları bile vardı". Bu nedenle Ezra halkı karşısına alarak şöyle hitap etti: "Ey Tanrım, bize şöyle demiştin: 'Mülk edinmek için gitmekte olduğunuz ülke, orada yaşayan halkların iğrençlikleriyle kirlenmiştir. İğrençlikleri yüzünden ülke baştan başa onların çirkinlikleriyle doldu. Bunun için kızlarınızı onların oğullarına vermeyin. Onlarm kızlarını da oğullarınıza almayın. Hiçbir zaman onlarm esenliği ve iyiliği için çalışmayın. Öyle ki, güç bulasınız, ülkenin iyi ürünlerini yiyesiniz ve ülkeyi sonsuza dek oğullarınıza miras bırakasınız'. Başımıza gelenlere yaptığımız kötülükler ve büyük suçumuz neden oldu. Ey halk, siz Tanrı'ya bağlı kalmadınız, yabancı kadınlarla evlendiniz. İsrail'in suçuna suç kattınız. Şimdi atalarınızın Tanrısı RAB'be suçunuzu açıklayın. O'nun istediğini yapın. Çevredeki halklardan ve yabancı karılardan ayrılın'. Birçok kişi yabancı kadınlarla evlenmişti. Bazılarının bu kadınlardan çocukları da vardı. Topluluk yüksek sesle şöyle karşılık verdi: 'Bütün söylediklerini yapacağız'. Karılarını kovacaklarına söz verdiler. İşledikleri suç için suç sunusu olarak sürüden bir koç sundular" (Tevrat, Ezra; 7, 9, 10).

Bu arınma sunusu gerçekleştikten sonra "Ezra Su Kapısı'nın karşısındaki alanda kadınların, erkeklerin ve anlayabilecek yaştaki çocukların önünde, sabahtan öğlene kadar Yasa Kitabı'nı okudu. Yedi gün bayram yaptılar. Sekizinci gün kural uyarınca kutsal toplantı yapıldı. İsrail soyundan gelenler bütün yabancılardan ayrılmıştı. Bütün bu olanlardan ötürü İsrail halkı tüm yasalarına uyacağına dair kesin bir yazılı antlaşma yaptı. Önderleri, Levilileri ve kâhinleri de antlaşmayı mühürlediler" (Tevrat, Nehemya; 8,

9). Fakat Yahudi halkı yine antlaşmayı bozdu. Tanrının gözünde kötü olan şeyleri yaptı.

Tanrı RAB, Yahudi ulusunu uyarmak için bu kez de Yeşaya'yı da gönderdi. Yeşaya büyük bir kahır ve sitemle Yahudi halkını uyardı: "Ey gökler dinleyin, ey yeryüzü kulak ver! Çünkü RAB konuşuyor: 'Çocukları yetiştirip büyüttüm, ama bana başkaldırdılar. Öküz sahibini, eşek efendisinin yemliğini bilir, ama İsrail halkı bu kadarını bile bilmiyor, halkım anlamıyor'. Günahlı ulusun, suç yüklü halkın, kötülük yapan soyun, baştan çıkmış çocukların vay haline! RAB'bi terk ettiler, İsrail'in Kutsalı'nı hor gördüler. Ey Sodom yöneticileri, RAB'bin söylediklerini dinleyin; ey Gomora halkı, Tanrımız'ın yasasma kulak verin. 'Kurbanlarınızın sayısı çokmuş, Bana ne?' diyor RAB, Yakmalık koç sunularına, besili hayvanların yağına doydum. Boğa, kuzu, teke kanı değil istediğim. Huzuruma geldiğinizde avlularımı çiğnemenizi mi istedim sizden? Anlamsız sunular getirmeyin artık. Buhurdan iğreniyorum. Kötülük dolu törenlere, Yeni Ay, Şabat Günü kutlamalarına ve düzenlediğiniz toplantılara dayanamıyorum. Yeni Ay törenlerinizden, bayramlarınızdan nefret ediyorum. Bunlar bana yük oldu, onları taşımaktan yoruldum. 'Ellerinizi açıp bana yakardığınızda gözlerimi sizden kaçıracağım. Ne kadar çok dua ederseniz edin dinlemeyeceğim. Elleriniz kan dolu. Yıkanıp temizlenin, kötülük yaptığınızı gözüm görmesin, kötülük etmekten vazgeçin. İyilik etmeyi öğrenin, adaleti gözetin, zorbayı yola getirin, öksüzün hakkını verin, dul kadını savunun'. RAB diyor ki: 'Gelin, şimdi davamızı görelim. Günahlarınız sizi kana boyamış bile olsa kar gibi ak pak olacaksınız. Elleriniz kırmız böceği gibi kızıl olsa da yapağı gibi bembeyaz olacak. İstekli olur, söz dinlerseniz, ülkenin en iyi ürünlerini yiyeceksiniz. Ama direnip başkaldırırsanız, kılıç sizi yiyip bitirecek'. Çünkü bu sözler RAB'bin ağzından çıktı. RAB'be sadık olan kent nasıl da fahişe oldu! Adaletle doluydu, doğruluğun barınağıydı, şimdiyse katillerle doldu. Gümüşü cüruf oldu, şarabına su katıldı. Yöneticileri asilerle hırsızların işbirlikçisi; hepsi rüşveti seviyor, armağan peşine düşmüş. Öksüzün hakkını vermiyor, dul kadının davasını görmüyorlar. Bu yüzden Rab, Her Şeye Egemen Yahve, İsrail'in Güçlüsü şöyle diyor: 'Hasımlarımı cezalandırıp rahata kavuşacağım, düşmanlarımdan öç alacağım. Sana karşı duracak, arıtılan maden gibi seni cüruftan arıtıp temizleyeceğim. Eskiden, başlangıçta olduğu gibi, sana yöneticiler, danışmanlar yetiştireceğim. Ondan sonra 'Doğruluk Kenti', 'Sadık Kent' diye adlandırılacaksın'. Siyon adalet sayesinde, tövbe edenleri de doğruluk sayesinde kurtulacak. Ama başkaldıranlarla günahlılar birlikte yıkıma uğrayacaklar. RAB'bi terk edenler yok olacak. Sevip altında tapındığınız sakız ağaçlarından utanacaksınız, seçti-

ğiniz bahçelerden ötürü yüzünüz kızaracak. Yaprakları solmuş sakız ağacına, susuz bahçeye döneceksiniz. Güçlü adamlarınız kıtık gibi, yaptıkları işler kıvılcım gibi olacak; ikisi birlikte yanacaklar ve söndüren olmayacak" (Tevrat, Yeşeya; 1: 1-31).

Yeşaya, Yahudi halkını kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi içinde helake götürecek günahlarını da tek tek sayarak onları uyardı: "birbirleriyle sürekli savaşmak; birlik olmamak; Filistliler gibi falcılıkla uğraşmak; yabancılarla el sıkışmak; ülkelerini e evlerini altınla, gümüşle doldurarak hazineler biriktirmek; ülkelerini putlarla doldurmak; elleriyle yaptıkları, parmaklarıyla biçim verdikleri putların önünde eğilmek; insanları küstah bakışlarla alçaltıp aşağılamak; gururlanmak; kibir, gurur ve kendini beğenmişlikle hareket etmek; ölümsüz Tanrıya değil ölümlü insana güvenmek" (Tevrat, Yeşeya; 2: 1-22); "evlerine ev, tarlalarına tarla katmak; büyük ve gösterişli çok sayıda ev yapmak; gürültülü bir şekilde eğlenmek; 'Tanrı elini çabuk tutup işini hızlandırsın da görelim. İsrail'in Kutsalı tasarladığını yapsın da görelim' diyerek Tanrıyla alay ederek meydan okumak; kötüye iyi, iyiye kötü demek; karanlığı ışık, ışığı karanlık yerine koymak; acıya tatlı, tatlıya acı demek; kendilerini bilge görerek akıllı sanmak; şarap içmekten korkmamak; rüşvet uğruna kötüyü haklı çıkarmak; haklıların hakkını elinden almak; RAB'bin yasasını reddetmek; İsrail'in Kutsalı'nın sözlerini küçümsemek" (Tevrat, Yeşeya; 5: 8-30); "işitmek ama anlamamak; bakmak ama görmemek; yüreğini duygusuzlaştırmak; kulaklarını ağırlaştırmak; gözlerini gerçeğe ve doğruya kapatmak; ağızlarıyla, dudaklarıyla Tanrıyı yüceltip yürekleriyle ihanet etmek; tasarılarını RAB'den gizlemeye uğraşmak; karanlıkta iş görmek; acımasızlık, alaycılık yaparak kötülüğe fırsat kollamak; haklının hakkını çiğnemek; Tanrının değil, kendi tasarılarını yerine getirip ruhuna aykırı anlaşmalar yaparak günah üstüne günah işleyerek sürekli dik başlılık yapmak; Tanrıya danışmadan Firavun'un koruması altına girmek, Mısır'ın gölgesine sığınmak için oraya izinsiz giderek kendilerini utanç ve rezillik içinde kılmak; asi bir halk, yalancı bir soy, RAB'bin yasasını duymak istemeyen bir ulus olmak; baskıya ve hileye güvenmek; dünya ve dünyalıklar için kaygılanmak; Tanrıya değil kendi güçlerine güvenip dayanmak" (Tevrat, Yeşeya; 30: 1-18).

Yeşaya'ya göre bu kişisel Tanrı kompleksi kaynakların yanında kolektif Tanrı kompleksi kaynaklarının ürettiği toplumsal günahlar da vardı: "kralların doğrulukla ve adaletle yönetmemesi; işi gücü fesat işlemek; RAB'be ilişkin yanlış sözler söylemek; açları aç bırakmak; susamışlardan suyu esirgemek; yoksul davasında haklı olsa da onu yalanlarla yok etmek için

kötü düzenler tasarlamak" (Tevrat, Yeşeya; 32: 1-8); "doğru yolda yürüyüp doğru dürüst konuşmamak; zorbalıkla edinilen kazancı reddetmemek; elini rüşvetten uzak tutmamak; kan dökenlerin telkinlerine kulak vermek; Tanrıyı günahlarıyla uğraştırıp suçlarıyla usandırmak; Tanrıya doğrulukla, içtenlikle yakarmayıp ikiyüzlülük yapmak; tunç alınlı, demir boyunlu inatçılar olmak; dökme putlara tapınmak, başka ulusların örflerine uymak; hain olmak; doğuştan isyankâr olmak; Tanrının adını bayağılaştırmak; Tanrıya ait olan onuru başkasına vermek" (Tevrat, Yeşeya; 48: 1-22); "ezilene merhamet göstermemek; 'RAB bizi terk etti, bizi unuttu' diyerek nankörlük etmek; güç ve zorbalıkla başkalarının hakkını yemek; adil ve doğru olanı koruyup adaleti yerine getirmemek; kötülükten sakınmamak; antlaşmalara sımsıkı bağlı kalmamak; havlayamayan dilsiz köpekler gibi bilgisiz ahkam kesmek; uykuyu pek severek uzanıp düş görmek; doymak bilmeyen azgın köpekler gibi her şeye tamah etmek; falcı kadının çocukları, fahişelik ve zina edenlerin soyu olmak; Tanrıyla alay ederek dudak büküp dil çıkarmak; her ağacın altında şehvetle yanıp tutuşmak; vadilerde, kaya kovuklarında çocuklarını kurban etmek; isyan torunları, yalan soyu olarak putları tanrı edinmek, onlara dökmelik sunular döküp tahıl sunuları sunmak; kapılarının, sövelerinin arkasma iğrenç simgeler koymak; elçilere tuzaklar kurup öldürmek" (Tevrat, Yeşeya; 57: 1-21).

Yeşaya'ya göre bu kolektif Tanrı komplekslerinin kaynaklığında "oruç tutmayı başa kakıp oruçlu iken işçilerini ezmek; oruçlarını kavgayla, çekişmeyle, şiddetli yumruklaşmayla bitirmek; benliğini yenmek yerine başkalarını yenmeye çalışmak; Tanrının istediği gerçek orucun, haksız yere zincire, boyunduruğa vurulanları özgür kılmak, tutsakları salıvermek, her türlü boyunduruğu kırmak olduğunu bilmeden yiyeceklerini açla paylaşmamak, barınaksız yoksulları evlerine almamak, çıplak gördüklerini giydirmemek, muhtaçlardan yardımlarını esirgemek; insanlara boyunduruk vurmak; kaba işaretler yaparak tehdit, alay, kötücül konuşmalar yapmak; açlar uğruna kendini feda etmemek; yoksulların gereksinimini karşılamamak; Tanrının değil kendi bildikleri yoldan gitmek; keyfine düşkün olmak; boş konu ve işlerle uğraşmak" (Tevrat, Yeşeya; 58: 1-14); "RAB'bin eli kısa, kulağı duyamayacak kadar sağır' diyerek ihanet etmek; ellerini kanla, parmaklarını suçla, dudaklarını yalanla, dillerini kötülükle kirletmek; adaletle dava açıp davasını dürüstçe savunmamak; boş laflara güvenmek; yalan şahitlik etmek; fesada gebe kalıp kötülük doğurmak; engerek yumurtaları üzerinde kuluçkaya yatıp örümcek ağı dokumak; elleri zorbalığın araçları olmak; ayakları kötülüğe koşmak; çekinmeden suçsuz kanı dökmek; akılları fikirleri hep kötülükte, şiddet ve yıkım üzerinde olmak; barış ve esenlik

yolunu bilmemek; izledikleri yolda adaletli olmamak; hiçbir yerde ve hiçbir işlerinde gerçek olmamak" (Tevrat, Yeşeya; 59: 1-16); "Tanrının adıyla anılmayan bir ulusa dönüşmek; kötü yolda yürüyen, kendi tasarılarının ardınca giden dikbaşlı bir halk olmak; bahçelerde kurban keserek, tuğlalar üzerinde buhur yakarak Tanrının gözünün içine baka baka başka ilahlara tapmak; domuz eti yemek; kaplarında haram et bulundurmak; birbirlerine, 'uzak dur, yaklaşma, çünkü ben senden daha kutsalım' diyerek üstünlük taslamak; dağların üzerinde buhur yakıp tepelerin üzerinde Tanrıyı aşağılamak; talih ilahına sofra kurup kısmet ilahına karışık şarap sunmak; ezik bir ruhla kibir ve ikiyüzlülük gösterilerinde bulunmak; RAB'bin yolunu bırakıp kendi yollarını seçip yaptıkları iğrençliklerden hoşlanmak" (Tevrat, Yeşeya; 65: 1-14) gibi özellikler vardır.

Yeşaya'nın Yahudi halkını kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arındırmak için yaptığı uyarıların ve cezalandırma korkutmalarının aynısını "Kâhinlerden Yeremya da yaptı". Çünkü Yahudi halkı uyarılara ve cezalara aldırmayarak "Tanrı RAB'bi bırakıp, başka ilahlara buhur yakıp elleriyle yaptıklarına tapınmaya devam ettiler. Değersiz putları izleyerek kendileri de değersiz oldular. Meyvesini, en iyi ürününü yemek için getirildikleri kutsal ve verimli ülkeyi kirlettiler. Tanrının kutsal mirasını iğrenç bir yere çevirdiler. Kâhinler, 'RAB nerede?' diye sormadılar, kutsal Yasa uzmanları Tanrıyı tanımadılar, yöneticiler ona başkaldırdılar; peygamberler Baal adına peygamberlik edip işe yaramaz putların ardınca gittiler. Tüm ulus olarak ilahlarını değiştirdiler. Başka uluslara uşaklık, kölelik yarışına tutuştular. Ülkeyi viraneye çevirdiler, kentler yerle bir edildi, kimsesiz bırakıldılar. Sürekli döneklik yaptılar. Kutsal boyunduruğunu kırıp bağlarını kopardılar. Her bol yapraklı ağacın altında fahişe gibi yatıp kalktılar. yaban eşeği gibi azgınlık içinde utanmadan ahlaksızlık yaptılar. Ağaca, 'Babamsın', taşa, 'Bizi sen doğurdun' diyerek tapındılar. Tanrıya yüzlerini değil, sırtlarını çevirdiler. Ama felakete uğrayınca, 'Kalk da bizi kurtar' diye yakardılar. Tüm nimetlere nankörlük ettiler. Nimet zamanı başka tanrılara zorluk zamanı Tanrı RAB'be yakardılar. Başına buyruk isyan içinde yaşadılar ve 'RAB'be geri dönmeyeceğiz' diye yeminler ettiler. Bütün bunlara karşın, 'Biz suçsuzuz' diyerek kutsallıklarını lanete çevirdiler. Tüm günahlar içindeki en büyük günah olan 'biz günah işlemedik' diyerek kendi kendilerine kıyaslamalarda ve yargılamalarda bulundular. Boyuna döneklik yapıp durdular" (Tevrat, Yeremya; 2: 1-37).

Yeremya'nın ifadesi ile Yahudi halkı, "çok oynaşla (putla) fahişelik edip çok uluslarla seviştiler. Çölde yaşayan bedevi gibi yol kıyılarında oynaş-

larını bekleyip durarak fahişelikleriyle kendileri gibi ülkeyi de kirlettiler. Yüzsüz bir fahişe gibi ahlaksızlıklarından utanç ve pişmanlık duymak istemediler. Bütün bunları yaptıktan sonra Tanrıya geri dönecekleri yerde dönmediler. Hiç umursamadan fahişelikleri ile ülkeyi kirlettiler, taşla, ağaçla zina ettiler. Bütün bunlara karşın, hainlik içinde Tanrıya içtenlikle değil, göstermelik olarak döndüler. Suçlarını asla kabul etmediler. Tanrı RAB'be başkaldırarak her bol yapraklı ağacın altında sevgilerini yabancı ilahlarla paylaştılar. Bilgi ve sağduyu yerine kuruntu ve vehimlerle güttüler. Kötü yüreklerinin inadı uyarınca davrandılar. Sadakatle, adaletle, doğrulukla yaşamadılar" (Tevrat, Yeremya; 3: 1-25). "Şehirlerinde adil davranan, gerçeği arayan bir kişiyi bile bulundurmadılar. Yalan yere ant içtiler. İsyanları çok, döneklikleri sayısız oldu. Tanrı olmayan ilahların adıyla ant içtiler. Doyduklarında zina ettiler, fahişelerin evlerine doluştular. Şehvet düşkünü, besili aygırlar oldular. Her biri komşusunun karısına kişnedi. Kuş avlamak için pusuya yatanlar gibi birbirlerine tuzak kurup insan yakalıyorlardı. Kuş dolu bir kafes nasılsa, onların evleri de hileyle doldu. Bu sayede güçlenip zengin oldular, semirip parladılar, yaptıkları kötülüklerle sınırı aştılar. Kazanabilecekleri halde öksüzün davasına bakmayıp yoksulun hakkını savunmadılar. Peygamberler yalan peygamberlik edip halkı başına buyruk kâhinler yönetti, halk da bunu benimsediler" (Tevrat, Yeremya; 5: 1-31).

Yeramya'ya göre Yahudi halkı "RAB'bin Tapınağı buradadır!' gibi aldatıcı sözlere güvenerek yaşantılarını ve uygulamalarını gerçekten düzeltmediler. Birbirine karşı adil davranmadılar. Yabancıya, öksüze, dula haksızlık ettiler. Çalmak, adam öldürmek, zina etmek, yalan yere ant içmek, Baal'a buhur yakmak, tanımadıkları başka ilahların ardmca gitmek iğrençliklerini yaptılar. Tanrıya ait olan tapınağı bir haydut inine dönüştürdüler. İnat ederek atalarından daha çok kötülük yaptılar" (Tevrat, Yeremya; 7: 1-34); "sürekli döneklik ederek hileye yapışıp doğruları söylemiyorlardı. Kimse, ne yaptım, diyerek kötülüğünden pişmanlık duymuyordu. Savaşta seğirten at gibi herkes kendi yoluna gidiyordu. 'Biz bilge kişileriz, RAB'bin Yasası bizdedir' diyen bilginler de yalancı kalemleri ile Yasa'yı yalana çevirmişlerdi. Bilgeler utandırıldı, yıldırılıp ele geçirildi. RAB'bin sözünü reddettiler. Küçük büyük herkes kazanç peşinde olup peygamberler, kâhinler, hepsi halkı aldatıyordu. Hepsi zina ediyordu. Yalan söylemek için ülkede dillerini yay gibi geriyor, güçlerini gerçek yolunda kullanmıyorlardı. Kötülük üstüne kötülük yapıyorlardı. Herkes dostundan sakınıyor kardeşlerinden hiçbirine güvenmiyordu. Her kardeş Yakup gibi aldatıcı, her dost iftiracı olmuştu. Dost dostu aldatıyor, kimse gerçeği söylemiyordu. Dillerine yalan söylemeyi öğretip suç işleye işleye yorgun düştüler. Dilleri öldürücü bir

ok gibi hep aldatıyordu. Komşusuna esenlik diliyor, ama içinden ona tuzak kuruyorlardı. Kutsal Yasa'yı bırakıp onun yerine yüreklerinin inadını, atalarının öğrettiği gibi Baallar'ı izlediler. Bilge kişi bilgeliğiyle, güçlü kişi gücüyle, zengin kişi zenginliğiyle övündü. Yalnız bedence sünnetli oldular, yalnız bedence ibadet ettiler, gerçek ve yasalar ruhlarına sirayet etmedi" (Tevrat, Yeremya; 8, 9,10).

Yeramya'ya göre böyle bir günah ve zulüm ortamında "hep kötülerin işi iyi gidip hainler tasasız yaşar olmuştur. Çünkü insanlar insana güvenip insanın gücüne dayandılar" (Tevrat, Yeremya; 17: 1-18). Krallar ve yöneticiler ise "sürüyü dağıtıp sürdüler. Bilgece egemenlik sürmeyip ülkelerini adil ve doğru olarak yönetmediler. Peygamber de kâhinler de tanrısızlık içinde tapınakta bile kötülükler yaptılar. Baal adına peygamberlik ederek halkı baştan çıkardılar. Zina edip yalan peşinde koştular. Kötülük edenleri güçlendirdiklerinden, kimse kötülüğünden dönmek istemedi. Hepsi Sodom gibi, Gomora gibi oldu. Peygamberler, tanrısızlığın bütün ülkeye yayılmasına neden oldular. Halkı Tanrı adına aldattılar. RAB'bin ağzından çıkanları değil, kendi hayal ettikleri görümleri anlattılar. Tanrıyı sürekli küçümsediler. İnsanlara dünyada da Tanrı nezdinde de esenlik ve kurtuluş vaat ettiler. Yüreklerinin inatçılığı doğrultusunda davrandılar. Sadakati bırakıp ihanete yöneldiler" (Tevrat, Yeremya; 23: 1-40).

Yeşaya ve Yeremya'nın Yahudi halkını kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arındırmak için yaptığı uyarıların ve cezalandırma korkutmalarının aynısını "Kâhin Hezekiel" de yaptı. "RAB'bin eli orada onun üzerinde iken Yahudi halkları da RAB'be karşı başkaldırı ve isyan içinde idi". "Bu halk, dikbaşlı ve inatçılık içinde idi. Bu dönemde zorbalık ayaklanıp kötülüğün sopası oldu. Altın ve gümüş onları suça sürükledi. Mücevherlerinin güzelliğiyle gururlanırlardı. İğrenç, tiksindirici putlarını bunlardan yaptılar. Güçlüleri gurur ile güçsüzleri ezdi. Kutsal yerleri kirlettiler" (Tevrat, Hezekiel; 7: 1-27). Tanrının verdiği nimet ve güzelliği kullanıp başka ülkelerin fahişesi olan bu halkın "fahişelik etmeleri yetmiyormuş gibi, çocuklarını kesip sunu olarak ateşte putlara kurban ettiler. Yaptıkları kötülüklere ek olarak, kendilerine fuhuş yuvaları kurup bütün meydanlarda yüksek tapınma yerleri yaptılar. Kutsal güzelliğini kirletip her geçene kendini teslim edip fahişeliklerini artırdılar. Şehvet düşkünü komşuları Mısırlılarla fahişelik ettiler. Doyumsuzlukları nedeniyle Asurlularla da fahişelik ettiler. Fahişeliklerini ticaret diyarı olan Kildan ülkesine dek artırdılar ama yine de doymadılar. Fahişelik etmek için her yandan gelsinler diye rüşvet verdiler. Fahişelik etmek için üste ücret ödediler. Gurur ve kibir içinde do-

yumsuz bir şekilde düşküne, yoksula yardım elini uzatmadılar. Kendilerini beğenmişlerdi" (Tevrat, Hezekiel; 16: 1-59). 'Babalar koruk yedi, çocukların dişleri kamaştı' diyerek bütün suç ve günahın sorumluluğunu Tanrı ve atalarının üzerine atarak kaçmaya çalışan bu halkın yönetiminde ise "çobanlar sürüyü değil süreler çobanları gütmeye başladı. Zayıfları güçlendirmediler, hastaları iyileştirmediler, yaralıların yarasını sarmadılar. Yolunu şaşıranları geri getirmediler, yitikleri aramadılar. Ancak sertlik ve şiddetle onlara egemen oldular. Çobanları olmadığı için dağıldılar, yabanıl hayvanlara yem oldular. Çobanlar da koyunları aramadılar, onları güdeceklerine kendi kendilerini güttüler. Koyunlar, çobanlara yem oldular" (Tevrat, Hezekiel; 34: 1-31).

Tanrı RAB, birçok mucize ve bilgelik ile Daniel'i de uyarıcı olarak gönderdi. Tıpkı Hoşea gibi. Hoşea da Tanrı RAB'bin bildirdiği sözleri halkına anlatarak onları Tanrı komplekslerine karşı uyardı. Fakat onun zamanında da Yahudiler büyük bir isyan ve ahlaksızlık içinde Tanrı RAB'be başkaldırmışlardı. Hoşea'nın döneminde Yahudi halkı Tanrı kompleksi doğası içinde "sevgi, sadakat, Tanrı bilgisini yok etmişlerdi. Bunların yerini lanet, yalan, adam öldürme, hırsızlık, zina almıştı. Zorbalık ediyorlar, kan üstüne kan döküyorlardı. Kâhinler çoğaldıkça daha çok günah işlediler. Onlar da halkın günahlarıyla beslendikleri için onların suç işlemeye yöneltiyorlardı. Tahta puta danışıp değneğinden yanıt alıyorlardı. Zina ruhu onları saptırıp kendi Tanrılarından ayrılarak başka tanrılarla zina ediyorlardı. Kızları fahişelik ediyor, gelinleri zina ediyor, erkekleri de fahişelerle oynaşıyor, putların tapınağında fuhuş yapanlarla kurban kesiyorlardı. Tanrının kurban değil, bağlılıktan hoşlandığını, yakmalık sunulardan çok kendisini tanımalarını istediğini umursamadan göstermelik davranışlara yöneldiler. Kendi yollarına ve yiğitlerinin çokluğuna güvendiler" (Tevrat, Hoşea; 4-10). "Birbirlerine sürekli düzenler kurdular. Adalete sarılmayıp hileli teraziler kullanıp birbirini aldatmayı sevdiler. 'Çok zengin oldum' diye böbürlenip, 'Varlığa kavuştum, çok emek çektim, günah denecek bir suç bulamayacaklar bende' diyerek her türlü günahı hoş karşıladılar. Sürekli birbirlerinin kanını döktüler. Sadece RAB'bi değil birbirlerini de kibir ile aşağıladılar. Günah üstüne günah işlediler. Dökme putlar, hepsi de usta işi akıllıca tasarlanmış putlar yapıp taptılar" (Tevrat, Hoşea; 11-13). "Suçları için bağışlanma dilemediler. Elleriyle yaptıkları putlara 'gerçek Tanrımız bu!' diyerek tapındılar. Öksüze merhamet etmediler" (Tevrat, Hoşea; 14: 1-9).

Tanrı RAB, Yahudi halkını içine düştükleri kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arındırmak, uyarmak ve göndereceği cezalar ile

tehdit etmek için sürekli "peygamberler ve biliciler" gönderdi. Bunlardan Yoel, Amos, Ovadya, Mika, Nahum, Habakkuk, Sefanya, Hagay da bu uyarı, arındırma ve tehdit etme görevlerini hakkıyla yerine getirdiler. Onların döneminde de Yahudi halkları yine isyan, nankörlük, dik başlılık, inatçılık ile Tanrı RAB'be başkaldırmışlardı. "Birbirlerini aşağılamakla beraber öteki ulusların da kendilerini aşağılamasına izin veriyorlardı" (Tevrat, Yoel; 1-3). Günah üstüne günah işleyip "dostluk antlaşmalarını bozuyorlardı. Kardeşlerini kılıçla kovalıyor, acıma nedir bilmiyor, hep yırtıcı bir öfke ve gazapla birbirlerini öldürüyorlardı. Sınırlarını genişletmek için gebe kadınların karınlarını yarıyorlardı. Doğruyu para için, yoksulu bir çift çarık için satıyor, yoksulun başını toz toprak içinde çiğneyip mazlumun hakkını bir yana itiyorlardı. Baba oğul aynı kızla yatarak kendileri gibi Tanrının kutsal adını kirletiyorlardı. Her sunağın yanına, rehin alman giysilerin üzerine uzanıp Tanrılarının Tapınağı'nda ceza karşılığı alman şarabı içiyorlardı. Peygamberlere, 'Peygamberlik etmeyin!' diyerek tehditler savuruyorlardı. Doğruluk nedir bilmeyip evlerine ve saraylarına zorbalık ve çapul yığıyorlardı. Yoksula baskı yapıyor, mazlumu eziyor, kent kent sersemce dolaşıp yağma ile mal biriktiriyorlardı. Şehvet ve fuhuş düşkünlüğünde Sodom'la Gomora'yı bile geçiyorlardı. Mahkemede kendilerini azarlayandan nefret ediyor, doğru konuşandan iğreniyorlardı. Yoksulu ezerek ondan zorla buğday koparıp yontma taş evlerde oturup güzel bağların şarabını içiyorlardı. İsyanları çok, günahları sayısız artıyordu. Doğru kişiye baskı yapıyor, rüşvet alıyor, mahkemede mazlumun hakkını yiyorlardı. İyiliği sevip kötülükten nefret etmeyip mahkemede adaleti korumuyorlardı. RAB'bin gösteriş için yaptıkları bayramlarından, dinsel toplantılarından, yakmalık ve tahıl sunularından, ezgilerinin gürültüsünden, çenklerinin sesini dinlemekten iğrenmesine, tiksinmesine, hoşlanmamasına, onların yerine adaletin su gibi, doğruluğun ırmak gibi sürekli akmasını istemesine rağmen bu ikiyüzlülüklerine devam ediyorlardı. Kaygısızlık içinde kendilerini güvende sanıyorlardı. Yoksulu çiğniyor, ülkedeki mazlumları yok ediyor, ölçeği küçültüp fiyatı yükseltiyor, hileli tartı kullanıp haksız kazanç elde ediyor, yoksulları gümüş, mazlumları bir çift çarık karşılığında satıyor, buğday yerine süprüntüsünü satıyor, fildişi süslü yataklara uzanıp, sedirlere serilip, seçme kuzular, besili buzağılar yiyip, çenk eşliğinde türkü söyleyip, tas tas şarap içip, yağların en güzelini sürünüp, 'kötülük bizi bulmaz, bize erişmez' diyerek kibirlenip gururlanıyorlardı" (Tevrat, Amos; 1-6).

Yahudi halkı büyük bir kibir ve gurur içinde birbirleri ile üstünlük yarışına gererek "evlerini görkemli yapıp yükseklerde kuruyorlardı. Yüreklerindeki gurur ile kendilerini aldatıyorlardı. Kartal gibi yükseklerden uça-

rak yuvalarını yıldızlar arasında kurarak kibir ve gururla her biri 'Beni kim yere indirebilir?' diye böbürleniyorlardı. Kendi soylarından gelen kardeşlerine zorbalık yapıyorlardı. Kardeşlerinin kötü ve zor günlerinde zevkle eğleniyorlardı. Kardeşlerinin başlarına gelen yıkımlara seviniyor, sıkıntılı günlerinde onlarla alay ediyorlardı. Bu da yetmezmiş gibi düşmanlarıyla birlik olup kardeşlerinin malını mülkünü ele geçirmeye kalkıyorlardı. O sıkıntılı günlerde kurtulan kardeşlerini düşmana teslim ediyorlardı (Tevrat, Ovadya). Yöneticiler adil yönetmeyip iyiden nefret ediyor kötüyü seviyorlardı. Halkın derisini yüzüp etini kemiğinden sıyırıyorlardı. Halkımın derisini yüzüp etini yiyor, kemiklerini kırıp, tencerede, kazanda haşlanacak et gibi doğrayıp zevkle ve iştahla yiyorlardı. Halkı saptıran peygamberler ise, kendilerini doyuranlara esenlik dileyip, doyurmayanlara savaş açıyorlardı. Adaletten nefret edip doğruları çarpıtıyorlardı. Kan dökerek, ülkelerini zorbalıkla bina ediyorlardı. Önderleri rüşvetle yönetip, kâhinleri ücretle öğretip, peygamberleri para için falcılık yapıyordu. Sonra da, 'RAB bizimle birlikte değil mi? Başımıza bir şey gelmez' diyerek RAB'be dayanmaya kalkışıyorlardı. Adil davranmayı, merhameti sevmeyi ve alçakgönüllülükle Tanrının yolunda yürümeyi reddediyorlardı. Mülklerimi ve evlerini haksızca kazanıyor, servetlerle dolduruyor, eksik ölçek ve hileli terazi kullanıyorlardı. Kentin zenginleri zorba, halkı da yalancıydı. Dillerinden aldatıcı sözler dökülüyordu. Yiyorlar ama doymuyorlardı. Ülkede Tanrı'ya sadık kul kalmamış, insanlar arasında dürüst kimse yoktu. Herkes kan dökmek için pusuda yatıyor, kardeş kardeşe tuzak kuruyordu. Önderler armağan istiyor, yargıçlar rüşvet alıyordu. Güçlüler her istediklerini zorla yaptırıyor, düzen üstüne düzen kuruyorlardı. En iyileri çalı çırpıdan değersiz, en dürüstleri dikenli çitten beterdi. Oğul babasına saygısızlık ediyor, kız annesine, gelin kaynanasına karşı geliyordu. İnsanın düşmanı kendi ev halkı olmuştu. Ülke, içinde yaşayanların yaptığı kötülükler yüzünden viraneye dönmüştü" (Tevrat, Mika; 3-6 / 7: 1-20).

Bu bilicelerin de ifade ettiği gibi Yahudi halkı, "tanrılarının tapınağındaki oyma ve dökme putlara tapıyor, aşağılık ilişkilere giriyorlardı. Elleri kanlı bir şekilde yalanla, talanla, yağmayla yaşıyorlardı. Alımlı, büyücü fahişe gibi sınırsız ahlaksızlığa dalıyorlardı. Fahişelikleriyle ulusları, büyüleriyle de halkları kendine tutsak ediyorlardı" (Tevrat, Nahum; 1-3). Her yerde şiddet ve zorbalık vardı. "Kavgaların, çekişmelerin sonu gelmiyordu. Bu yüzden kutsal yasalar işlemez olmuş, hak bir türlü yerini bulmuyordu. Kötüler doğruları kıskaca almış ve böylece adalet saptırılıyordu. Servetin aldatıcı olduğunu küstahlığın geçici olduğunu unutuyorlardı. Açgözlü idiler, ölüler diyarı gibi ve ölüm gibi hiç doymuyorlardı. Ülkeleri ele geçirip

halkları tutsak alıyor, kendilerine ait olmayanı ele geçiriyor, haraç alarak zenginleşiyor, ulusu soyuyor, kan döküyor, ülkelere, kentlere ve oralarda yaşayan herkese zorbalık ediyor, evlerini haksız kazançla dolduruyor, felaketten kaçmak için yuvalarını yüksek yere kuruyor, birçok halkı kıyıma uğratmakla kendi soylarını utanca boğuyor, kan dökerek kentler kuruyor, zorbalıkla beldeler yapıyor, halkların bütün emeklerini çalıyor, ulusların bütün çabalarının boşa harcıyor, insanın biçim verdiği oyma ya da dökme putlara tapıyorlardı" (Tevrat, Habakkuk; 1-3). "Damlardan gök cisimlerine tapıyor hem RAB'bin hem de putların ant içip tapınıyorlardı" (Tevrat, Sefanya; 1-3). "Tanrının tapınağı yıkık durumdayken, kendileri ağaç kaplamalı görkemli evlerinde yiyip içip eğleniyorlardı" (Tevrat, Hagay; 1-2).

Tanrı RAB, Yahudi halkını son sürgün ve dağılma dönemlerinde de yine yalnız bırakmayarak halkını kendisine dönmeye çağırdı ve onları tüm bu zulümlerden kurtarıp arındıracak Mesih'in gelişini ve krallığını da müjdeledi. Tanrı RAB, onlara son olarak Zekarya ve Malaki'nin diliyle seslendi. "RAB, Peygamber Zekarya aracılığıyla halkına şöyle seslendi: 'RAB atalarınıza çok öfkelendi. Atalarınız gibi davranmayın! Önceki peygamberler, kötü yollarınızdan ve kötü uygulamalarınızdan dönün diyerek onları uyardılar. Ne var ki, onlar dinlemediler, bana aldırış etmediler. Atalarınız hani nerede? Peygamberler de sonsuza kadar mı yaşar?'. RAB, 'Lanet yağdıracağım' diyor, 'Hırsızın ve benim adımla yalan yere ant içenin evi üzerine lanet yağacak. Ve lanet o evin üzerinde kalacak; kerestesiyle, taşlarıyla birlikte evin tümünü yok edecek. Sonra benimle konuşan melek yaklaşıp, 'Gözlerini kaldır' dedi, 'Ortaya çıkan şu nesnenin ne olduğuna bak'. 'Nedir?' diye sordum. 'Bir ölçü kabı' dedi, sonra ekledi: 'Bu, bütün ülke halkının suçu ve lanet sebebidir". 'Oruç tutup dövündüğünüzde gerçekten benim için mi oruç tuttunuz? Yiyip içerken kendiniz için yiyip içmiyor muydunuz? Gerçek adaletle yargılayın; birbirinize sevgi ve sevecenlik gösterin. Dul kadına, öksüze, yabancıya, yoksula baskı yapmayın. Yüreğinizde birbirinize karşı kötülük tasarlamayın" (Tevrat, Zekarya; 1-6 / 7: 1-14). "Çobanlar kendi sürülerine acımıyor. Elime iki değnek aldım; birine 'Lütuf', ötekine 'Birlik' adını koydum. Böylece sürüyü gütmeye başladım. Bir ayda üç çobanı başımdan savdım. Çünkü ben sürüden bıkmıştım, sürü de benden tiksinmişti. Sürüye, 'Artık sizi gütmeyeceğim. Ölen ölsün, kesilen kesilsin, geri kalanlar da birbirinin etini yesin' dedim. Sonra 'Lütuf' adındaki değneğimi aldım ve bütün uluslarla yapmış olduğum antlaşmayı bozmak için kırdım. Böylece antlaşma o gün bozuldu. Sonra Yahuda ile İsrail arasındaki kardeşliği bozmak için 'Birlik' adındaki öteki değneğimi kırdım. Onları gümüş gibi arıtacağım, altın gibi sınayacağım. Bana yakaracaklar, ben de onlara karşılık ve-

receğim, 'Bunlar benim halkım' diyeceğim. Onlar da, 'Tanrımız Yahve'dir' diyecekler. Mesih adındaki kulumu ortaya çıkaracağım. İşte RAB'bin günü geliyor! RAB bütün dünyanın kralı olacak. O gün yalnız RAB, yalnız O'nun adı kalacak. İnsanlar Yeruşalim'e yerleşip güvenlik içinde yaşayacak. Yeruşalim bir daha yıkıma ve lanete uğramayacak. Yeruşalim'e karşı savaşan bütün halkları RAB cezalandıracak. Yeruşalim'e saldıran uluslardan sağ kalanların hepsi RAB olan Kral'a tapınmak için Yeruşalim'e gidecekler. Yeruşalim ve Yahuda'da her şey Her Şeye Egemen RAB'be adanacak. O gün RAB'bin Tapınağı'nda artık tüccar bulunmayacak" (Tevrat, Zekarya; 11-13 / 14: 1-21).

Tüm yaşananlara rağmen Tanrı RAB, hala halkını seviyordu. Onları bir eliyle korkutup öbür eliyle seviyor, bir eliyle cezalandırıyor öbür eliyle de ödüllendiriyordu. Bu ilişkinin kaynağını da "RAB, Malaki aracılığıyla İsrail halkına bildiriyordu. RAB, 'Sizi sevdim. Ben Yakup'u sevdim, Esav'dan ise nefret ettim. RAB, adını küçümseyen siz kâhinlere, 'Oğul babasına, kul efendisine saygı gösterir' diyor, 'Eğer ben babaysam, hani bana saygınız? Beni onurlandırmaya istekli değilsiniz. Sizi önümden atacağım. Siz yoldan saptınız ve öğrettiklerinizle birçoklarını suça sürüklediniz, Levi'yle yaptığım antlaşmayı bozdunuz. Benim yollarımı izlemediniz, yasayla ilgili konularda adam kayırdınız. Kendinize dikkat edin ve ihanet etmeyin. 'Kötülük yapan herkes RAB'bin gözünde iyidir, O onlardan hoşnuttur' ya da 'Hani, adalet sağlayan Tanrı nerede?' diyerek sözlerinizle RAB'bi usandırdınız. İşte ulağımı gönderiyorum. Önümde yolu hazırlayacak. Aradığınız Rab Mesih ansızın tapınağına gelecek; görmeyi özlediğiniz antlaşma ulağı gelecek' diyor Her Şeye Egemen RAB. Ama onun geleceği güne kim dayanabilir? O belirince kim durabilir? Çünkü o maden arıtıcının ateşi, çamaşırcının kül suyu gibi olacak; gümüş eritip arıtan gibi davranacak: Levililer'i arındırıp altın, gümüş temizler gibi temizleyecek. Böylece RAB'be doğrulukla sunular sunacaklar. Geçmiş günlerde, geçmiş yıllarda olduğu gibi, RAB Yahuda ve Yeruşalim'in sunacağı sunulardan hoşnut kalacak. Her Şeye Egemen RAB, 'Yargılamak için size yaklaşacağım' diyor, 'Büyücülere, zina edenlere, yalan yere ant içenlere, işçinin, dulun, öksüzün, yabancının hakkını çiğneyenlere, benden korkmayanlara karşı hemen tanık olacağım'. 'Ben RAB'bim, değişmem. Siz bunun için yok olmadınız, ey Yakup soyu! Atalarınızın günlerinden bu yana kurallarımı çiğnediniz, onlara uymadınız. Bana dönün, ben de size dönerim. Siz lanete uğradınız. Çünkü bütün ulus benden çalıyorsunuz. Bana karşı sert sözler söylediniz. Oysa siz, 'Sana karşı ne söyledik?' diye soruyorsunuz. Şunu dediniz: 'Tanrı'ya kulluk etmek yararsızdır. RAB'bin isteklerini yerine getirmek, O'nun önünde yas

tutar gibi davranmak bize ne kazanç sağlıyor? Şimdi kendini beğenmişlere mutlu diyoruz. Kötülük edenler başarılı oluyor, Tanrı'yı sınayanlar cezadan kurtuluyor'. O zaman siz doğru kişiyle kötü kişi, Tanrı'ya kulluk edenle etmeyen arasındaki ayrımı yine göreceksiniz. İşte o gün geliyor, fırın gibi yanıyor. Bütün kendini beğenmişlerle kötülük yapanlar saman olacak, o gün hepsi yanacak. Onlarda ne kök, ne dal bırakılacak. Kulum Musa'nın yasasını, bütün İsrail'e iletmesi için ona verdiğim kuralları, ilkeleri anımsayın. RAB'bin büyük ve korkunç günü gelmeden önce size Peygamber İlya'yı göndereceğim. O babaların yüreklerini çocuklarına, çocukların yüreklerini babalarına döndürecek. Öyle ki, gelip ülkeyi lanetleyerek yok etmeyeyim" (Tevrat, Malaki; 1-4). "Böyle dedi Her Şeye Egemen RAB".

7. Tanrı Komplekslerinden Arınma Örnekleri: "Şeytan Tanrıya dedi ki: güç, zenginlik ve bilgelik verip onları korursan insan seni övecektir. Ama elini uzatır da sahip olduğu şeyleri yok edersen, yüzüne karşı sana sövecektir".

Tanrı RAB, peygamberler ve bilicilerle birlikte Yahudi halkını kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arındırmak için örnek şahsiyetler ve örnek arınma yolları da gösterdi. Tanrı RAB, Eyüp ve Yunus örnekleriyle kişisel ve kolektif Tanrı komplekslerinden, Derlemeci Vaiz ile de kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınmanın yollarını halkına öğretmeye çalıştı. Bu bağlamda verdiği ilk örnek, Tanrının zaman zaman yaptığı üzere Şeytanla bir insanın Tanrı kompleksleri doğası üzerine bahse girdiği Firavun kadar güçlü, Karun kadar zengin, Balam kadar bilge bir dindar ve "doğudaki insanların en zengini olan" Eyüp'tür. Tanrı ve Şeytan, Eyüp üzerinde ve üzerinden Tanrı kompleksi doğasını keşfe çıkarlar. Çünkü "deneme" için birlikte seçtikleri "Eyüp, Uts ülkesinde yaşayan kusursuz, doğru bir adamdı. Tanrı'dan korkar, kötülükten kaçınırdı. Yedi oğlu, üç kızı vardı. Yedi bin koyuna, üç bin deveye, beş yüz çift öküze, beş yüz çift eşeğe ve pek çok köleye sahipti. Doğudaki insanların en zengini oydu. Oğulları sırayla evlerinde şölen verir, birlikte yiyip içmek için üç kız kardeşlerini de çağırırlardı. Bu şölen dönemi bitince Eyüp onları çağırtıp kutsardı. Sabah erkenden kalkar, 'Çocuklarım günah işlemiş, içlerinden Tanrı'ya sövmüş olabilirler' diyerek her biri için yakmalık sunu sunardı. Eyüp hep böyle yapardı".

Test edilmemiş hiçbir erdemin, hiçbir nimetin, hiçbir günahtan arınmanın masumu ve sahibi sayılmamak kutsal yasası gereği Eyüp ilk önce onu bu denli güçlü ve üstün yapan ve bunlarla da gurur duyduğu iktida-

rı, zenginliği ve ailesinin varlığı ile denenecekti. Tıpkı Firavun ve Karun gibi: "Bir gün ilahi varlıklar RAB'bin huzuruna çıkmak için geldiklerinde, Şeytan da onlarla birlikte geldi. RAB Şeytan'a, 'Nereden geliyorsun?' dedi. Şeytan, 'Dünyada gezip dolaşmaktan' diye yanıt verdi. RAB, 'Kulum Eyüp'e bakıp da düşündün mü?' dedi, 'Çünkü dünyada onun gibisi yoktur. Kusursuz, doğru bir adamdır. Tanrı'dan korkar, kötülükten kaçınır'. Şeytan, 'Eyüp Tanrı'dan boşuna mı korkuyor?' diye yanıtladı. 'Onu, ev halkını, sahip olduğu her şeyi sen çitle çevirip korumadın mı? Elleriyle yaptığı her şeyi bereketli kıldın. Sürüleri bütün ülkeye yayıldı. Ama elini uzatır da sahip olduğu her şeyi yok edersen, yüzüne karşı sövecektir'. RAB Şeytan'a, 'Peki' dedi, 'Sahip olduğu her şeyi senin eline bırakıyorum, yalnız kendisine dokunma'. Böylece Şeytan RAB'bin huzurundan ayrıldı. Bir gün Eyüp'ün oğullarıyla kızları ağabeylerinin evinde yemek yiyip şarap içerken bir ulak gelip Eyüp'e şöyle dedi: 'Öküzler çift sürüyor, eşekler onların yanında otluyordu. Sabalılar baskın yaptı, hepsini alıp götürdü. Uşakları kılıçtan geçirdiler. Yalnız ben kaçıp kurtuldum sana durumu bildirmek için'. O daha sözünü bitirmeden başka bir ulak gelip, 'Tanrı ateş yağdırdı' dedi, 'Koyunlarla uşakları yakıp küle çevirdi. Yalnızca ben kaçıp kurtuldum durumu sana bildirmek için'. O daha sözünü bitirmeden başka bir ulak gelip, 'Kildaniler üç bölük halinde develere saldırdı' dedi, 'Hepsini alıp götürdüler, uşakları kılıçtan geçirdiler. Yalnızca ben kurtuldum durumu sana bildirmek için'. O daha sözünü bitirmeden başka bir ulak gelip, 'Oğullarınla kızların ağabeylerinin evinde yemek yiyip şarap içerken ansızın çölden şiddetli bir rüzgâr esti' dedi, 'Evin dört köşesine çarptı; ev gençlerin üzerine yıkıldı, hepsi öldü. Yalnız ben kurtuldum durumu sana bildirmek için'. Bunun üzerine Eyüp kalktı, kaftanını yırtıp saçım sakalını kesti, yere kapanıp tapındı. Dedi ki: 'Bu dünyaya çıplak geldim, çıplak gideceğim. RAB verdi, RAB aldı, RAB'bin adına övgüler olsun!'. Bütün bu olaylara karşın Eyüp günah işlemedi ve Tanrı'yı suçlamadı" (Tevrat, Eyüp; 1: 1-22). Tanrının her şeyini alması karşısında Tanrı kompleksi içinde nankörlüğe düşüp tekebbür içinde isyan etmediği için Eyüp ilk sınavı geçmişti.

Eyüp, Tanrı komplekslerinin kaynağı olan kibri tevazu ile, nankörlüğü şükür ile, felaketi tevekkül ile, isyanı acziyet ile, yargılamayı merhamet ile, ihaneti sadakat ile, başkaldırıyı sabır ile, tekdir-i ilahiyi takdir-i ilahi ile kuruttu. Ama henüz "deneme" yeni başlıyordu. Başkalarının acısı üzerinden metanet kolaydı ama ya kendi acısına nasıl katlanacaktı? Bu nedenle Eyüp'ün ikinci sınavı başlıyordu: "Cana can sınavı". "Başka bir gün ilahi varlıklar RAB'bin huzuruna çıkmak için geldiklerinde Şeytan da RAB'bin huzuruna çıkmak için onlarla gelmişti. RAB Şeytan'a, 'Nereden geliyor-

sun?' dedi. Şeytan, 'Dünyada gezip dolaşmaktan' diye yanıt verdi. RAB, 'Kulum Eyüp'e bakıp da düşündün mü?' dedi, 'Çünkü dünyada onun gibisi yoktur. Kusursuz, doğru bir adamdır. Tanrı'dan korkar, kötülükten kaçınır. Onu boş yere yok etmek için beni kışkırttın, ama o doğruluğunu hâlâ sürdürüyor'. 'Cana can!' diye yanıtladı Şeytan, 'İnsan canı için her şeyini verir. Elini uzat da, onun etine, kemiğine dokun, yüzüne karşı sövecektir'. RAB, 'Peki' dedi, 'Onu senin eline bırakıyorum. Yalnız canına dokunma'. Böylece Şeytan RAB'bin huzurundan ayrıldı. Eyüp'ün bedeninde tepeden tırnağa kadar kötü çıbanlar çıkardı. Eyüp çıbanlarını kaşımak için bir çömlek parçası aldı. Kül içinde oturuyordu. Karısı, 'Hâlâ doğruluğunu sürdürüyor musun?' dedi, 'Tanrı'ya söv de öl bari!'. Eyüp, 'Aptal kadınlar gibi konuşuyorsun' diye karşılık verdi, 'Nasıl olur? Tanrı'dan gelen iyiliği kabul edelim de kötülüğü kabul etmeyelim mi?'. Bütün bu olaylara karşın Eyüp'ün ağzından günah sayılabilecek bir söz çıkmadı. Eyüp'ün üç dostu -Temanlı Elifaz, Şuahlı Bildat, Naamalı Sofar- Eyüp'ün başına gelen bunca kötülüğü duyunca kalkıp bir araya geldiler. Acısını paylaşmak, onu avutmak için yanına gitmek üzere anlaştılar. Uzaktan onu tanıyamadılar; yüksek sesle ağlayıp kaftanlarını yırtarak başlarına toprak saçtılar. Yedi gün yedi gece onunla birlikte yere oturdular. Kimse ağzını açmadı, çünkü ne denli acı çektiğini görüyorlardı" (Tevrat, Eyüp; 2: 1-13).

Eyüp, çektiği büyük acıların ve korkunç ıstırapların etkisi ve "kusursuz, dürüst, iyi, ahlaklı bir Tanrı adamı olmanın kibrinin verdiği cesaret" ve "Tanrı nezdindeki en büyük günah olan günahsızlık iddiasının" kutsanmışlık ve arınmışlık ihtirasının tuzağına düşmek ile Şeytan'ın amaçladığı Tanrı kompleksi doğasına yenik düşüp mihnet ve isyan ile "sessiz kalmayarak, içindeki sıkıntıyı dile getirerek, canının acısıyla yakınarak" ve "doğduğu güne lanet ederek" kendisini teskin etmeye çalışan ve sabretmeye çağıran arkadaşlarına "Keşke sendromu" ile dolu kahır yüklü bir lanet söylevi verir: "Doğduğum gün yok olsun. 'Bir oğlan doğdu' denen gece yok olsun! Karanlığa bürünsün o gün, Yüce Tanrı onunla ilgilenmesin, üzerine ışık doğmasın. Karanlık ve ölüm gölgesi sahip çıksın o güne, bulut çöksün üzerine; ışığını karanlık söndürsün. Kısır olsun o gece, sevinç sesi duyulmasın içinde. Günleri lanetleyenler, o günü lanetlesin. Çünkü sıkıntı yüzü görmemem için anamın rahminin kapılarını üstüme kapamadı. 'Neden doğarken ölmedim, rahimden çıkarken son soluğumu vermedim? Çünkü şimdi huzur içinde yatmış, uyuyup dinlenmiş olurdum. Niçin sıkıntı çekenlere ışık, acı içindekilere yaşam verilir? Çünkü iniltim ekmekten önce geliyor, su gibi dökülmekte feryadım. Huzur yok, sükûnet yok, rahat yok, yalnız kargaşa var. Keşke üzüntüm tartılabilse, acım teraziye konabil-

seydi! Denizlerin kumundan ağır gelirdi. Çünkü Her Şeye Gücü Yeten'in okları içimde, ruhum onların zehrini içiyor, Tanrı'nın dehşetleri karşıma dizildi. Miras olarak bana boş aylar verildi, payıma sıkıntılı geceler düştü. Bu yüzden sessiz kalmayacak, içimdeki sıkıntıyı dile getireceğim; canımın acısıyla yakınacağım. Yaşamımdan tiksiniyorum. Gözünü üzerimden hiç ayırmayacak mısın, tükürüğümü yutacak kadar bile beni rahat bırakmayacak mısın? Günah işledimse, ne yaptım sana, ey insan gözcüsü? Niçin beni kendine hedef seçtin? Sana yük mü oldum? Niçin isyanımı bağışlamaz, suçumu affetmezsin? Çünkü yakında toprağa gireceğim, beni çok arayacaksın, ama ben artık olmayacağım. Tanrı'nın önünde insan nasıl haklı çıkabilir? Biri O'nunla tartışmak istese, binde bir bile O'na yanıt veremez. O beni kasırgayla eziyor, nedensiz yaralarımı çoğaltıyor. Soluk almama izin vermiyor, ancak beni acıya doyuruyor. Sorun güç sorunuysa, O güçlüdür! Adalet sorunuysa, kim O'nu mahkemeye çağırabilir? Suçsuz olsam ağzım beni suçlar, kusursuz olsam beni suçlu çıkarır. Kusursuz olsam da kendime aldırdığım yok, yaşamımı hor görüyorum. Hepsi bir, bu yüzden diyorum ki: 'O suçluyu da suçsuzu da yok ediyor'. O suçsuzların sıkıntısıyla eğlenir. Dünya kötülerin eline verilmiş, yargıçların gözünü kapayan O'dur. Madem suçlanacağım, neden boş yere uğraşayım? Keşke aramızda bir hakem olsa da, elini ikimizin üstüne koysa! Tanrı sopasını üzerimden kaldırsın, dehşeti beni yıldırmasın. Yaşamımdan usandım, özgürce yakınacak, içimdeki acıyla konuşacağım. Tanrı'ya: Beni suçlama diyeceğim, ama söyle, niçin benimle çekişiyorsun. Hoşuna mı gidiyor gaddarlık etmek, kendi ellerinin emeğini reddedip kötülerin oyununu onaylamak? Sende insan gözü mü var? Suçumu arıyor, günahımı araştırıyorsun? Suçsuzken bile başımı kaldıramıyorum. Başımı kaldırsam, aslan gibi beni avlar, şaşılası gücünü yine gösterirsin üstümde. Niçin doğmama izin verdin? Keşke ölseydim, hiçbir göz beni görmeden! Hiç var olmamış olurdum, rahimden mezara taşınırdım".

Arkadaşlarının bu denli isyan ve nankörlük içinde Tanrıya başkaldırmaması ve şükretmesi gerektiğine dair yoğun ısrar ve çabaları karşısında bile Eyüp susmaz, Şeytan da başladığı işi yarım bırakmaz: "Ben doğru ve kusursuz bir adamım. Bütün bunları bana Tanrı yaptı. Ona itiraz üzere yürüdüğüm yolun doğruluğunu onun yüzüne karşı savunayım. Tanrım, elini üstümden çek ve dehşetinle beni yıldırma. Bana suçumu, günahımı göster. Niçin beni düşman gibi görüyorsun? Rüzgârın sürüklediği yaprağa dönmüşüm, beni mi korkutacaksın? Gözlerini böyle aciz birine mi dikiyorsun, yargılamak için önüne çağırıyorsun? İnsanın umudunu yok ediyorsun. Onu hep yenersin, yok olup gider, çehresini değiştirir, uzağa gönderirsin. Oğulları saygı görür, onun haberi olmaz, aşağılanırlar, anlamaz. Ancak kendi

canının acısını duyar, yalnız kendisi için yas tutar. Ey Tanrı, beni tükettin, bütün ev halkımı dağıttın. Beni sıkıp buruşturdun, bana karşı tanık oldu bu; zayıflığım kalkmış tanıklık ediyor bana karşı. Tanrı haksızlara teslim ediyor beni, kötülerin kucağına atıyor. Ben rahat yaşıyordum, ama Tanrı paraladı beni, boynumdan tutup yere çaldı. Beni hedef yaptı kendine. Bedenimde gedik üstüne gedik açıyor, dev gibi üzerime saldırıyor. Ey toprak, kanımı örtme, feryadım asla dinmesin. Beni aşağılıyor, hiç utanmadan saldırıyorsunuz. Yanlış yola sapmışsam, bu benim suçum. Tanrı bana haksızlık yaptı, beni ağıyla kuşattı. İşte, 'Zorbalık bu!' diye haykırıyorum, ama yanıt yok, yardım için bağırıyorum, ama adalet yok. Yoluma set çekti, geçemiyorum, yollarımı karanlığa boğdu. Üzerimden onurumu soydu, başımdaki tacı kaldırdı. Her yandan yıktı beni, tükendim, umudumu bir ağaç gibi kökünden söktü. Öfkesi bana karşı alev alev yanıyor, beni hasım sayıyor. Tanrı'nın eli vurdu bana. Tanrı beni kovalıyor, etime doymuyor. Yakınmam insana mı karşı? Niçin sabırsızlanmayayım? Kötüler niçin yaşıyor, yaşlandıkça güçleri artıyor? Kaç kez kötülerin kandili söndü, başlarına felaket geldi, Tanrı öfkelendiğinde paylarına düşen kederi verdi? Tanrı'nın üzerimdeki eli ağırdır. Adımlarını yakından izledim, sapmadan yolunu tuttum. Ağzından çıkan buyruklardan ayrılmadım, günlük ekmeğimden çok ağzından çıkan sözlere değer verdim. Tanrı cesaretimi kırdı, beni yıldırdı. Ama ben son soluğumu verene dek suçsuz olduğumu söyleyeceğim. Doğruluğuma sarılacak, onu bırakmayacağım, yaşadığım sürece vicdanım beni suçlamayacak. Ben ki yardım isteyen yoksulu, desteği olmayan öksüzü kurtarırdım. Ölmekte olanın hayır duasını alır, dul kadının yüreğini sevinçten coştururdum. Doğruluğu giysi gibi giyindim, adalet kaftanım ve sarığımdı sanki. Körlere göz, topallara ayaktım. Yoksullara babalık eder, garibin davasını üstlenirdim. Haksızın çenesini kırar, avını dişlerinin arasından kapardım. Ama şimdi, yaşı benden küçük olanlar benimle alay etmekte, oysa babalarını sürümün köpeklerinin yanına koymaya tenezzül etmezdim. Şimdiyse destan oldum dillerine, ağızlarına doladılar beni. Benden tiksiniyor, uzak duruyorlar, yüzüme tükürmekten çekinmiyorlar. Tanrı ipimi çözüp beni alçalttığı için dizginsiz davranmaya başladılar bana. Sağımdaki ayak takımı üzerime yürüyor, ayaklarımı kaydırıyor, bana karşı rampalar kuruyorlar. Tanrı'nın şiddeti üzerimdeki giysiye dönüştü, gömleğimin yakası gibi beni sıkıyor. Beni çamura fırlattı, toza, küle döndüm. Ona yakarıyorum, ama yanıt vermiyor, ayağa kalktığımda gözünü bana dikiyor. Bana acımasız davranıyor, bileğinin gücüyle beni eziyor. Kötüler için felaket, haksızlık yapanlar için bela değil mi? Yürüdüğüm yolları görmüyor mu, attığım her adımı saymıyor mu? Eğer yalan yolunda yürüdümse, ayağım hileye seğirttiyse,

Tanrı beni doğru teraziyle tartsın, kusursuz olduğumu görsün. Adımım yoldan saptıysa, yüreğim gözümü izlediyse, ellerim pisliğe bulaştıysa, ektiğimi başkaları yesin, ekinlerim kökünden sökülsün" (Tevrat, Eyüp; 3-31).

Eyüp, "Tanrının insandan büyük, güçlü ve üstün olduğunu unutarak onunla kendisine denk bir insanmış gibi çekişerek; Tanrının kaderini ve kaderinin yasalarını, tasarımını ve tasarımının ölçülerini eleştirerek; Tanrının amacının onu uyarısıyla korkutup yaptığı kötülüklerden döndürmek, gururdan uzak tutmak, hayatını ölümden kurtarmak, onu altın gibi saf kılarak arındırmak için acılarla, kemiklerinde dinmez sızılarla yola getirerek durumunu düzeltmek istediğini unutarak; Tanrının keyfine göre insana kötülük edeceğini, adaleti saptıracağını, insanların keyfince onları ödüllendirip cezalandıracağını, insanların sevap veya günahıyla kendileri için değil de sanki Tanrı için zarar veya fayda sağlayacağını düşünerek; Tanrının adil değil zalim, hoş görülü değil hor görülü, merhametli değil gaddar, ilkeli değil keyfi" olduğuna inanarak "kusursuz, günahsız, temiz ve suçsuz" olduğu iddiasına dayanan "kibir günahına isyan suçunu da ekledi". Eyüp, "Ben kusursuz ve günahsızım, temiz ve suçsuzum" iddiası ile Tanrıyı "yargılayıp", kendisini kusurlu, günahkar, kirli ve suçlu insanlarla "kıyaslayarak" kişisel Tanrı kompleksi içinde Tanrıya isyan ediyordu. "İyi olmanın" ve acı çekmenin her türlü kötülüğü meşrulaştıracağına olan inanç ve kusursuz ve günahsız bir Tanrı adamının kendisine kazandırdığı kişisel Tanrı kompleksi doğasındaki kesin inançlılık üzerinde o denli ısrarcı idi ki "Eyüp'ün Tanrıyı suçlamalarına karşın sağlam bir yanıt bulamayan" "arkadaşları ona yanıt vermekten vazgeçti, çünkü Eyüp kendi doğruluğundan çok emindi. Öyle ki Eyüp kendini Tanrı karşısında haklı görüyordu".

Eyüp, "kesin inançlılık" tekebbürü içinde Tanrı kompleksinin beşeri sınırını aşıp Tanrının hududuna dahletti. Artık Eyüp'ün muhatabı insanlar değil bizzat savaş açtığı Tanrı idi ve bahsi kendi üzerine yaptığı Tanrıyı bile "haddini bildirmek üzere" yeryüzüne inmeye mecbur etti: "RAB kasırganın içinden geldi ve Eyüp'e dedi ki: 'Bilgisizce sözlerle tasarımı karartan bu adam da kim? Ben dünyanın temelini atarken sen neredeydin? Kim saptadı onun ölçülerini? Kim çekti ipi üzerine? Neyin üstüne yapıldı temelleri? Sen ömründe sabaha buyruk verdin mi, şafağa yerini gösterdin mi? Denizin kaynaklarına vardın mı, gezdin mi enginin diplerinde? Ölüm kapıları sana gösterildi mi? Gördün mü ölüm gölgesinin kapılarını? Dünyanın genişliğini kavradın mı? Işığın bulunduğu yerin yolu nerede? Ya karanlık, onun yeri neresi? Onları yerlerine götürebilir misin? Evlerinin yolunu biliyor musun? Biliyor musun göklerin yasalarını? Tanrı'nın yönetimini yeryüzünde kura-

bilir misin? Tüm hayvanlara yiyeceğini kim sağlıyor, yavruları Tanrı'ya feryat edip, açlıktan kıvrandığı zaman? (Ve diğer yüzlerce mucize sıralanır). Sen Livyatan'ı (hem karada hem de denizde yaşayan dev bir canavar olarak tasvir edilir) çengelle çekebilir misin, dilini halatla bağlayabilir misin? Yeryüzünde bir eşi daha yoktur, korkusuz bir yaratıktır. Kendini büyük gören her varlığı aşağılar, gururlu her varlığın kralı odur. Her Şeye Gücü Yeten'le çatışan sen, O'nu yola getirebilir misin? Tanrı'yı suçlayan yanıt versin. Adaletimi boşa mı çıkaracaksın? Kendini haklı çıkarmak için beni mi suçlayacaksın? Sende Tanrı'nın bileği gibi bilek var mı? Sesin O'nunki gibi gürleyebilir mi? Öyleyse şan ve şerefe bürün, görkem ve yücelik kuşan. Gazabının ateşini saç, gururluya bakıp onu alçalt. Gururluya bakıp onu çökert, kötüleri bulundukları yerde ez. Hepsini birlikte toprağa göm, mezarda yüzlerini kefenle sar. Şimdi erkek gibi kuşağını beline vur da, sorularıma cevap ver. Biliyorsan, anlıyorsan söyle. Zaten bilmediğin, anlamadığın şey yok. Çünkü onlarla aynı zamanda doğmuştun! O kadar yaşlısın!" (Tevrat, Eyüp; 38-41).

Tanrının, Tanrı kompleksi içinde ilahi kadere ve kutsal tasarıma isyan eden Eyüp'e haddini bildirmesi ile Tanrı ve Tanrı gibi ilişkisi bir anda Tanrı-kul ilişkisine dönüşür ve Eyüp Tanrı komplekslerinden arınmanın tek yolu olan tövbe ederek af diler: "Ey RAB, bak, ben değersiz biriyim, sana nasıl yanıt verebilirim? Ağzımı elimle kapıyorum. Senin her şeyi yapabileceğini biliyorum, Hiçbir amacına engel olunmaz. 'Tasarımı bilgisizce kararan bu adam kim?' diye sordun. Kuşkusuz, anlamadığım şeyleri konuştum, beni aşan, bilmediğim şaşılası işleri. Kulaktan duymaydı bildiklerim senin hakkında, şimdiyse gözlerimle gördüm seni. Bu yüzden kendimi hor görüyor, toz ve kül içinde tövbe ediyorum". RAB Eyüp'le konuştuktan sonra, onu affederek onun tüm dualarını kabul edeceğini ilan etti ve onu eski durumuna kavuşturup ona önceki varlığının iki katını verdi. Bütün erkek ve kız kardeşleri, eski tanıdıklarının hepsi Eyüp'ün yanına gelip evinde onunla birlikte yemek yediler. Acısını paylaşıp RAB'bin başına getirmiş olduğu felaketlerden ötürü onu avuttular. Her biri ona bir parça gümüş, bir de altın halka verdi. RAB Eyüp'ün sonunu başından bereketli kıldı. On dört bin koyuna, altı bin deveye, bin çift öküze, bin eşeğe sahip oldu. Yedi oğlu, üç kızı oldu. Babaları, kardeşlerinin yanı sıra onlara da miras verdi. Bundan sonra Eyüp yüz kırk yıl daha yaşadı, oğullarını, dört göbek torunlarını gördü. Kocayıp yaşama doyarak öldü" (Tevrat, Eyüp; 42: 1-17). Sonuçta Tanrının müdahalesi ile insan doğasındaki Tanrı kompleksi bahsini Şeytana karşı Tanrı kazanmış oldu.

Tevrat'ta geçen ikinci bir Tanrı kompleksi örneği de Tanrının kendisine verdiği peygamberlik ve uyarıcılık misyonuna korkusu, öğrenilmiş çaresizliği ve Tanrının adaletini sorgulayıcı bir kompleksle ihanet edip sanki Tanrıdan kaçacağı bir yer varmış gibi "kaçmaya kalkışan" ve bir ülkeyi günahlarından dolayı helak edeceğini söylemesine rağmen affeden Tanrının adalet, merhamet, takrir ve takdirini sorgulayan Yunus'un hikâyesidir: "Tanrı RAB Yunus'a, 'Kalk, Ninova'ya, o büyük kente git ve halkı uyar. Çünkü kötülükleri önüme kadar yükseldi' dedi. Ne var ki, Yunus RAB'bin huzurundan Tarşiş'e kaçmaya kalkıştı. Yafa'ya inip Tarşiş'e giden bir gemi buldu. Ücretini ödeyip gemiye bindi, RAB'den uzaklaşmak için Tarşiş'e doğru yola çıktı. Yolda RAB şiddetli bir rüzgar gönderdi denize. Öyle bir fırtına koptu ki, gemi neredeyse parçalanacaktı. Gemiciler korkuya kapıldı, her biri kendi ilahına yalvarmaya başladı. Gemiyi hafifletmek için yükleri denize attılar. Sonra denizciler birbirlerine, 'Gelin, kur'a çekelim' dediler, 'Bakalım, bu bela kimin yüzünden başımıza geldi'. Kur'a çektiler, kur'a Yunus'a düştü. Deniz gittikçe kuduruyordu. Yunus'a, 'Denizin dinmesi için sana ne yapalım?' diye sordular. Yunus, 'Beni kaldırıp denize atın' diye yanıt verdi, 'O zaman sular durulur. Çünkü biliyorum, bu şiddetli fırtınaya benim yüzümden yakalandınız'. Sonra Yunus'u kaldırıp denize attılar, kuduran deniz sakinleşti. Bu arada RAB Yunus'u yutacak büyük bir balık sağladı. Yunus üç gün üç gece bu balığın karnında kaldı. Yunus balığın karnından Tanrısı RAB'be şöyle dua etti: 'Ya RAB, sıkıntı içinde sana yakardım, yanıt verdin bana. Beni engine, denizin ta dibine fırlattın. Dünya sonsuza dek sürgülendi arkamdan; soluğum tükenince seni andım, ya RAB. Değersiz putlara tapanlar, nankörlük etmiş olurlar. Kurtuluş senden gelir, ya RAB!'. RAB balığa buyruk verdi ve balık Yunus'u karaya kustu" (Tevrat, Yunus; 1-2). Yunus, böylece Tanrıya ait ne bir misyonu ne de bir takdiri yargılamanın ve Tanrıyı insanmış gibi kıyaslamanın yanlışlığına vakıf oldu. Böylece tövbesi affını ve görevini geri getirdi.

Yunus'un Tanrı komplekslerinden arınıp kendisine sabır, sebat ve tevekkülle tekrar bağlandığını gören "RAB Yunus'a ikinci kez şöyle seslendi: 'Kalk, Ninova'ya, o büyük kente git ve sana söyleyeceklerimi halka bildir'. Yunus Ninova'ya gitti ve halka 'günahları yüzünden kırk gün sonra Ninova yıkılacak!' diye ilan etti. Ninova halkı Tanrı'ya inandı. Oruç ilan ederek büyüğünden küçüğüne hepsi çula sarındı. Ninova Kralı olanları duyunca, tahtından kalkıp kaftanını çıkardı; çula sarınarak küle oturdu ve herkesin var gücüyle Tanrı'ya yakararak kötü yoldan, zorbalıktan vazgeçmesini buyurdu. Tanrı onların yaptıklarını, kötü yoldan döndüklerini görünce, onlara acıdı, yapacağını söylediği kötülükten vazgeçti. Yunus buna çok gücenip

öfkelendi. RAB'be şöyle dua etti: 'Ah, ya RAB, ben daha ülkemdeyken böyle olacağını söylemedim mi? Bu yüzden Tarşiş'e kaçmaya kalkıştım. Biliyordum, sen lütfeden, acıyan, tez öfkelenmeyen, sevgisi engin, yapacağı kötülükten vazgeçen bir Tanrısın. Ya RAB, lütfen şimdi canımı al. Çünkü benim için ölmek yaşamaktan iyidir'. RAB, 'Ne hakla öfkeleniyorsun?' diye karşılık verdi. Yunus kentten çıktı, kentin doğusundaki bir yerde durdu. Kendisine bir çardak yaptı, gölgesinde oturup kentin başına neler geleceğini görmek için beklemeye başladı. RAB Tanrı Yunus'un üzerine gölge salacak, sıkıntısını giderecek bir keneotu sağladı. Yunus buna çok sevindi. Ama ertesi gün şafak sökerken, Tanrı'nın sağladığı bir bitki kurdu keneotunu kemirip kuruttu. Güneş doğunca Tanrı yakıcı bir doğu rüzgarı estirdi. Yunus başına vuran güneşten bayılmak üzereydi. Ölümü dileyerek, 'Benim için ölmek yaşamaktan iyidir' dedi. Ama Tanrı, 'Keneotu yüzünden öfkelenmeye hakkın var mı?' dedi. Yunus, 'Elbette hakkım var, ölesiye öfkeliyim' diye karşılık verdi. RAB, 'Keneotu bir gecede çıktı ve bir gecede yok oldu' dedi, 'Sen emek vermediğin, büyütmediğin bir keneotuna acıyorsun da, ben Ninova'ya, o koca kente acımayayım mı? O kentte sağını solundan ayırt edemeyen yüz yirmi bini aşkın insan, çok sayıda hayvan var" (Tevrat, Yunus; 3-4). Böylece Yunus, Tanrının tasarımları hakkında insanların kıyaslama ve yargılama yaparak, Tanrının yasalarını beğenmeyip kendi kuralları ile yeryüzünde adaleti sağlayacağına inanıp tarihe yön vermeye çalışarak, hele hele kendinin istemediği biçimde kaderin işleyişine müdahale etmek veya öfkelenmek gibi Tanrı komplekslerine kapılarak Tanrıya isyan etmenin anlamsızlığını kavradı: "Bir bitki kurdu sayesinde".

Tevrat'ta, insanların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınmaları yönünde geçen hikâyelerden biri de "Yeruşalim'de İsrail kralıyken kendini göklerin altında yapılan her şeyi bilgece araştırıp incelemeye adamış Davut'un oğlu Derlemeci Vaiz'in Tanrı, insan, insanın doğası, mülkiyet, iktidar, ihtişam, itibar, bilgelik, dünya ve hayata dair sözleri ve tercihleridir. Bir kral oğlunun tüm Tanrı komplekslerine ulaşma imkanı varken onları elinin tersiyle itmesinin hikâyesidir: İnsanın "sahip olmak için" kabul ettikleri ile değil de "olmak için" reddettikleri ile yücelmesinin hikâyesi. Derlemeci'ye göre hayatta "her şey boş, bomboş, bomboş!'. Ne kazancı var insanın, güneşin altında harcadığı onca emekten? Kuşaklar gelir, kuşaklar geçer, ama dünya sonsuza dek kalır. Güneş doğar, güneş batar, hep doğduğu yere koşar. Her şey yorucu, sözcüklerle anlatılamayacak kadar boş. Göz görmekle doymuyor, kulak işitmekle dolmuyor. Önce ne olduysa, yine olacak. Önce ne yapıldıysa, yine yapılacak. Güneşin altında yeni bir şey yok. Var mı kimsenin, 'Bak bu yeni!' diyebileceği bir şey?

Geçmiş kuşaklar anımsanmıyor, gelecek kuşaklar da kendilerinden sonra gelenlerce anımsanmayacak. Güneşin altında yapılan bütün işleri gördüm; hepsi boştur, rüzgarı kovalamaya kalkışmaktır! Eğri olan doğrultulamaz, eksik olan sayılamaz. Kendi kendime, 'İşte, bilgeliğimi benden önce Yeruşalim'de krallık yapan herkesten çok artırdım' dedim, 'Alabildiğine bilgi ve bilgelik edindim. Kendimi bilgi ve bilgeliği, deliliği ve akılsızlığı anlamaya adadım. Gördüm ki, bu da yalnızca rüzgarı kovalamaya kalkışmakmış. Çünkü çok bilgelik çok keder doğurur, bilgi arttıkça acı da artar" (Tevrat, Derlemeci; 1: 1-18).

İnsanları kişisel Tanrı kompleksine iten zenginlik, ün, mevki-makam ve bilgelik gibi değerleri, insanı kolektif Tanrı kompleksine iten dinsel, toplumsal ve ulusal üstünlük iddialarını ve insanı evrensel Tanrı kompleksine iten iktidar ve ihtişam ihtiraslarını bir kral olmasma rağmen reddedip kendisini "hayatın boş"luğuna bırakan Derlemeci Vaiz zevklerin anlamsızlığı, bilgeliğin boşunalığı ve çalışmanın anlamsızlığını savunur. Tanrıdan başka bütün Tanrı kompleksi kaynaklarının "hepsinin boş ve büyük bir hüsran" olduğunu belirtir: "Bedenimi şarapla canlandırdım; evler inşa ettim; bağlar diktim; bahçeler, parklar yaptım; oralara türlü türlü meyve ağaçları diktim; havuzlar yaptım; köleler satın aldım; herkesten çok sığıra, davara sahip oldum; altın, gümüş biriktirdim; kralların, vilayetlerin hazinelerini topladım; kadın, erkek şarkıcılar tuttum; bütün erkeklerin özlemi olan bir harem edindim. Böylece büyük üne kavuştum, benden önce Yeruşalim'de yaşayanların hepsini aştım. Gözümün dilediği hiçbir şeyi kendimden esirgemedim. Gönlümü hiçbir zevkten alıkoymadım. Yaptığım her işten zevk aldı gönlüm. Bütün emeğimin ödülü bu oldu. Yaptığım bütün işlere, çektiğim bütün emeklere bakınca, gördüm ki, hepsi boş ve rüzgarı kovalamaya kalkışmakmış. Güneşin altında hiçbir kazanç yokmuş. Sonra bilgelik, delilik, akılsızlık nedir diye baktım; hepsinin de aynı sonu paylaştığını gördüm. 'Akılsızın başına gelen, benim de başıma gelecek' dedim kendi kendime, 'Öyleyse kazancım ne bilgelikten?' 'Bu da boş' dedim içimden. Çünkü akılsız gibi, bilge de uzun süre anılmaz, gelecekte ikisi de unutulur. Böylece hayattan nefret ettim. Güneşin altında harcadığım bütün emekten nefret ettim. Her şey boş ve büyük bir hüsrandır. Çünkü ne kazancı var adamın, güneşin altında harcadığı bunca emekten, bunca kafa yormaktan? Günler boyunca çektiği zahmet acı ve dert doğurur. Gece bile içi rahat etmez. Bu da boş. İnsan için yemekten, içmekten ve yaptığı işten zevk almaktan daha iyi bir şey yoktur. Gördüm ki, bu da Tanrı'dandır. O'nsuz kim yiyebilir, kim zevk alabilir? Çünkü Tanrı bilgiyi, bilgeliği, sevinci hoşnut kaldığı insana verir. Günahkâra ise, yığma, biriktirme zahmeti verir; biriktirdiklerini Tan-

rı'nın hoşnut kaldığı insanlara bıraksın diye. Bu da boş ve rüzgarı kovalamaya kalkışmakmış" (Tevrat, Derlemeci; 2: 1-26).

Tanrının insanların doğasına "sonsuzluk kavramını koyup" sınırsızlık içinde sonsuz ihtiraslara yönelttiğini ama onu "zaman" ile sınırlandırarak da ihtiraslarını terbiye etmekle denediğini savunan ve "Tanrının hayvan olduklarını görsünler diye insanları sınadığına" inanan Derlemeci "her şeyin mevsimi, göklerin altındaki her olayın zamanı olduğunu" söyler ve en büyük bilgeliğin de "neyin ne zaman ve hangi yolla yapılacağını" bilmek erdemi olduğunu söyler". Çünkü O'na göre "her işin bir zamanı ve bir yolu vardır. Doğmanın zamanı var, ölmenin zamanı var. Dikmenin zamanı var, sökmenin zamanı var. Öldürmenin zamanı var, şifa vermenin zamanı var. Yıkmanın zamanı var, yapmanın zamanı var. Ağlamanın zamanı var, gülmenin zamanı var. Aramanın zamanı var, vazgeçmenin zamanı var. Susmanın zamanı var, konuşmanın zamanı var. Sevmenin zamanı var, nefret etmenin zamanı var. Savaşın zamanı var, barışın zamanı var. Çalışanın harcadığı emekten ne kazancı var? Tanrı'nın uğraşsınlar diye insanlara verdiği zahmeti gördüm. O her şeyi zamanında güzel yaptı. İnsanların yüreğine sonsuzluk kavramını koydu. Yine de insan Tanrı'nın yaptığı işi başından sonuna dek anlayamaz. İnsan için yaşamı boyunca mutlu olmaktan, iyilik yapmaktan daha iyi bir şey olmadığını biliyorum. Tanrı'nın yaptığı her şeyin sonsuza dek süreceğini biliyorum. Ona ne bir şey eklenebilir ne de ondan bir şey çıkarılabilir. Tanrı insanların kendisine saygı duymaları için bunu yapıyor. Tanrı geçmiş olayların hesabını soruyor. Güneşin altında bir şey daha gördüm: Adaletin ve doğruluğun yerini kötülük almış. İçimden 'Tanrı doğruyu da, kötüyü de yargılayacaktır' dedim, çünkü her olayın, her eylemin zamanını belirledi'. İnsanlara gelince: 'Tanrı hayvan olduklarım görsünler diye insanları sınıyor' diye düşündüm. Çünkü insanlarla hayvanlar hep aynı sonu paylaşıyorlar. Biri nasıl ölüyorsa, öbürü de öyle ölüyor. Hepsi aynı soluğu taşıyor. İnsanın hayvandan üstünlüğü yoktur. Çünkü her şey boş. İkisi de aynı yere gidiyor; topraktan gelmiş, toprağa dönüyor" (Tevrat, Derlemeci; 3: 1-22).

"Güneşin altında yapılan baskıların, zulümlerin, ezilenlerin gözyaşlarının, dinmek ve doymak nedir bilmeyen zenginlik hırsının, harcanan her emeğin, yapılan her ustaca işin ardında kıskançlık olduğunu gören" ve kıskançlık nedeniyle insanların yapamayacağı hiçbir şey olmadığını söyleyen Derlemeci'ye göre insanların yükseleceği en büyük makam, "doğasında kıskançlık olan insana dair hiçbir şeye şaşırmamak erdemidir". O'na göre: "Çok tasa kötü düş, çok söz akılsızlık doğurur. Çok düş kurmak hayalciliğe

ve laf kalabalığına yol açar. Bir yerde yoksullara baskı yapıldığını, adaletin ve doğruluğun çiğnendiğini görürsen şaşırma. Parayı seven paraya doymaz, zenginliği seven kazancıyla yetinmez. Bu da boştur. Mal çoğaldıkça yiyeni de çoğalır. Sahibine ne yararı var, seyretmekten başka? Az yesin, çok yesin işçi rahat uyur, ama zenginin malı zengini uyutmaz. Güneşin altında acı bir kötülük gördüm: Sahibinin zararına biriktirilen ve bir talihsizlikle yok olup giden servet. Anasının rahminden çıplak çıkar insan. Dünyaya nasıl geldiyse öyle gider, emeğinden hiçbir şey götürmez elinde. Dünyaya nasıl geldiyse öyle gider insan. Bu da acı bir kötülüktür. İnsan hep boğazı için çalışır, yine de doymaz. Söz çoğaldıkça anlam azalır. Gölge gibi gelip geçen kısa ve boş ömründe insana neyin yararlı olduğunu kim bilebilir? Bir adama kendisinden sonra güneşin altında neler olacağını kim söyleyebilir? İyi ad hoş kokulu yağdan, ölüm günü doğum gününden iyidir. Yas evine gitmek, şölen evine gitmekten iyidir. Çünkü her insanın sonu ölümdür. Üzüntü gülmekten iyidir, çünkü yüz mahzun olunca yürek sevinir. Bilge kişinin aklı yas evindedir, akılsızın aklıysa şenlik evinde. Bilgenin azarını işitmek, akılsızın türküsünü işitmekten iyidir. Haksız kazanç bilgeyi delirtir, rüşvet karakteri bozar. Sabırlı kibirliden iyidir. Öfke akılsızların bağrında barınır. Güneş, güneşi gören herkes için yararlıdır. Bilgelik siperdir, para da siper. Doğru insan doğruluğuna karşın ölüyor, kötü insanın ise, kötülüğüne karşın ömrü uzuyor. Birini tutman iyidir, öbüründen de elini çekme. Çünkü Tanrı'ya saygı duyan ikisini de başarır. İnsanların söylediği her söze aldırma, yoksa uşağının bile sana sövdüğünü duyabilirsin. Çünkü sen de birçok kez başkalarına sövdüğünü pekala biliyorsun. Bu hayatta bulduğum tek gerçek: Tanrı insanları doğru yarattı, oysa onlar hâlâ karmaşık çözümler arıyorlar" (Tevrat, Derlemeci; 5, 6, 7).

İnsanların "hayatındaki tüm dertlerin kaynağında", "insanın insana egemenliğinin kendilerine verdiği zarar olduğunu" gören, "insanların iyilikleriyle veya kötülükleriyle, üstün veya alçak olmalarıyla, kutsal ya da lanetli olmalarıyla, işleri veya kentlerinin güzelliğiyle, ulus, soy, boy, zenginlik ve bilgelikleriyle övünmelerinin doğurduğu zulümler olduğunu" savunan Derlemeci, hayatın tek gerçek yasasının adalet, merhamet ve sadakat değerleri üzerinden ilahi yasalara bağlılığın ve Tanrı nimetlerine şükretmenin ürünü olan mutluluk ve erdem olduğunu belirtir. O'na göre "adalet bozulursa veya gecikirse insanlar kötülük etmek için cesaret bulur". İlahi yasanın bir hükmü ve kutsal denemenin bir yasası olarak da "kötülerin hak ettiği doğruların, doğruların hak ettiğiyse kötülerin başına gelmesidir". İnsanın kendi acziyetini kabul etmeyip Tanrı gibi olmaya yönelerek "Tanrı'nın yaptığı her şeyi bileceğini; güneşin altında olup bitenleri keşfedece-

ğini; hayatın ve evrenin anlamını bulacağını" iddia etmesi de bilgeliğin doğurduğu tekebbür zulmüdür. "Oysa bilge kişi bile anladığını söylese bile gerçekten de gerçekliği kavrayamaz" (Tevrat, Derlemeci; 8: 1-17).

Derlemeci'ye göre tüm insanların bilmesi gereken ilk şey, "doğrular, bilgeler ve yaptıkları her şey Tanrı'nın elindedir. Onları sevginin mi, nefretin mi beklediğini kimse bilmez. Herkesin başına aynı şey geliyor. Doğrunun, iyinin, kötünün, temizin, kirlinin, kurban sunanla sunmayanın başına gelen şey aynıdır. Güneşin altında yapılan işlerin tümünün kötü yanı şu ki, herkesin başına aynı şey geliyor. Üstelik insanların içi kötülük doludur, yaşadıkları sürece içlerinde delilik vardır. Seni mutlu yapan çalışmak için eline ne geçerse, var gücünle çalış. Çünkü gitmekte olduğun ölüler diyarında iş, tasarı, bilgi ve bilgelik yoktur. Güneşin altında bir şey daha gördüm: Yarışı hızlı koşanlar, savaşı yiğitler, ekmeği bilgeler, serveti akıllılar, beğeniyi bilgililer kazanmaz. Ama zaman ve şans hepsinin önüne çıkar. Dahası insan kendi vaktini bilmez: Balığın acımasız ağa, kuşun kapana düştüğü gibi, insanlar da üzerlerine ansızın çöken kötü zamana yakalanırlar. Bilgelik güçten iyidir ama ne yazık ki, güçsüz insanın bilgeliği küçümseniyor, söyledikleri dikkate alınmıyor. Bilgenin sessizce söylediği sözler, akılsızlar arasındaki güçlünün bağırışından iyidir. Bilgelik silahtan iyidir, ama bir deli çıkar, her şeyi berbat eder. Bir güçlü çıkar tüm bilgeliği yok eder" (Tevrat, Derlemeci; 9: 1-18). "Güneşin altında gördüğüm büyük bir haksızlık da, bilgelerin düşük makamlara aptalların ise yüksek makamlara atanmasıdır. Alçakları, aptalları ve köleleri at sırtında, yüce insanları, bilgeleri ve önderleri de yerde yürürken gördüm. Çukur kazan içine kendi düşer, duvarda gedik açanı yılan sokar. Taş çıkaran taştan incinir, odun yaran tehlikeye girer. Balta körse, ağzı bilenmemişse, daha çok güç gerektirir; ama bilgelik başarı doğurur. Yılan büyü yapılmadan önce sokarsa, büyücünün yararı olmaz. Bilgenin ağzından çıkan sözler benimsenir, oysa akılsız kendi ağzıyla yıkımına yol açar. Akılsız konuştukça konuşur. Akılsızın emeği kendini öylesine yıpratır ki, kente bile nasıl gideceğini bilemez. Kralların, önderlerin halkı unutup ihtişama dalmış sabah-akşam tören-şölen yapıyorsa vay sana, ey diyar! İçinden bile krala sövme, yatak odanda zengine lanet etme, çünkü gökteki kuşlar haber taşır, kanatlı varlıklar söylediğini onlara aktarır" (Tevrat, Derlemeci; 10: 1-20). "Unutma ki Çoban Tanrınındır zaman ve bilgelik. Geçmiş ve gelecek her şey boştur. Tek gerçek zamandır. Gençlik ve yaşlılık, dinçlik ve yılgınlık, varlık ve yokluk her şey boştur. Uzaklaştır derdi bedeninden, ruhundan. Sadece seni Yaratan'ı anımsa. Tutku zayıflayacak. Çünkü insan sonsuzluk evine gidecek, yas tutanlar sokakta dolaşacak. 'Her şey boş' diyor Derlemeci, 'Bomboş!'. Her şey duyuldu, bilindi. Kalan tek sonuç

şu: Tanrı'ya saygı göster, buyruklarını yerine getir, çünkü insanın bütün görevi budur. Tanrı her işi, her gizli şeyi yargılayacaktır, ister iyi ister kötü olsun" (Tevrat, Derlemeci; 12: 1-14).

Tüm bu kutsal yasalar ve uyarıların tek bir amacı vardır: Yahudi halkını kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arındırmak. Fakat Yahudiler sürekli olarak "RAB'bin gözünde kötü olanı yaptılar. Kendilerini Mısır Firavunu'nun boyunduruğundan kurtarıp Mısır'dan çıkaran Tanrıları RAB'be karşı günah işledikleri için İsrailliler'in başına korkunç belalar, sürgünler, iç savaşlar ve kırımlar geldi. Çünkü başka ilahlara tapmışlar, RAB'bin İsrail halkının önünden kovmuş olduğu ulusların törelerine ve İsrail krallarının koyduğu kurallara göre yaşamışlardı. Tanrıları RAB'bin onaylamadığı bu işleri gizlilik içinde yapmışlar, gözetleme kulelerinden surlu kentlere kadar her yerde tapınma yerleri kurmuşlardı. Her yüksek tepenin üzerine, sık yapraklı her ağacın altına dikili taşlar, Tanrıça Aşera'yı simgeleyen sütunlar diktiler. RAB'bin onların önünden kovmuş olduğu ulusların yaptığı gibi, bütün tapınma yerlerinde buhur yaktılar. Yaptıkları kötülüklerle RAB'bi öfkelendirdiler. RAB'bin, 'Bunu yapmayacaksınız' demiş olmasına karşın putlara taptılar". Yine de halkına karşı bir baba gibi şefkatli ve merhametli olan "RAB İsrail ve Yahuda halkını bütün peygamberler ve biliciler aracılığıyla uyarmış, onlara, 'Bu kötü yollarınızdan dönün. Atalarınıza buyurduğum ve kullarım peygamberler aracılığıyla size gönderdiğim kutsal yasanın tümüne uyarak buyruklarımı, kurallarımı yerine getirin' demişti. Ama yine dinlemediler" (Tevrat, II. Krallar; 17: 1-41).

Tüm bu zulüm, ihanet, isyan ve "günahlar yüzünden Tanrı RAB, tüm halkı, krallarını, kâhinlerini yabancı kralların eline teslim etti. Kılıçtan geçirildiler, sürgüne gönderildiler, yağmalandılar, aşağılandılar, köle edildiler. Peygamberler aracılığıyla verdiğin buyruklara uymadıkları için ülkelerini halkların iğrençlikleriyle kirlendirdiler. İğrençlikleri yüzünden ülke baştan başa onların çirkinlikleriyle doldu. Günahlı bir ulus, suç yüklü bir halk, kötülük yapan bir soy, baştan çıkmış bir toplum oldular. RAB'bi terk ettiler, İsrail'in Kutsalı'nı hor gördüler, O'na sırt çevirdiler. Sonunda RAB'bin kibirli, gururlu, kendini beğenmiş bu halka karşı öfkesi alevlendi, elini kaldırıp onları vurdu ve onları alçalttı. RAB uzaktaki ulusları bir sancak işaretiyle, dünyanın en uzağındakileri ıslık sesiyle çağırdı ve onlar da hızla, hemen geldiler. İnsanları çok uzaklara sürdüler, ülke bomboş kaldı ve mahvoldu. RAB'bin öfkesi ülkeyi ateş gibi sardı. Halk ateşe yem oldu, kardeş kardeşini esirgemedi. Herkes açlıktan çocuğunun etini yedi. RAB onların ülkelerini harap edip viraneye çevirdi. Hepsini altüst etti. Ne halkla kâ-

hin arasında, ne köleyle efendi arasında, ne hizmetçiyle hanım arasında, ne alıcıyla satıcı arasında, ne ödünç alanla ödünç veren arasında, ne faizciyle borç alan arasında ayrım yapmaksızın hepsini darmadağın etti. Suçlarının cezasını çektiler. Göklerin kapakları açıldı, dünyanın temelleri sarsıldı, yeryüzü büsbütün çatlayıp yarıldı, hainler sarsıldıkça sarsıldı. Dünya sarhoş gibi yalpalayarak başkaldırılarının ağırlığı altında onların tepesine çöktü. Ayın yüzü kızardı, güneş utandı. Bilgelerin bilgeliği yok oldu, akıllının aklı durdu. Tasarılarını RAB'den gizlemeye uğraşanlar helak oldu. Acımasızlar yok oldu, alaycılar silindi, kötülüğe fırsat kollayanların hepsi kesilip atıldı. Samana gebe kalıp anız doğurdular. Yahudi halkları kesilip yakılan dikenli çalı gibi yanıp kül oldu. RAB, halkını kısmetini kılıca etti, onlar da kılıcın önünde boğazlanmak üzere eğildi. Halk yürek acısından feryat etti, ezik bir ruhla sürekli aşağılandı. Adları diğer ulusların ağzında lanet olarak kaldı. RAB, onlar için yıkımı seçti ve korktuklarını başlarına getirdi. Halkın tümü üzerine felaketler yağdı. Hırsız yakalandığında nasıl utanırsa, İsrail'in halkı, kralları, önderleri, kâhinleri, peygamberleri de öyle utandı. Yaptıkları kötülüklerden ötürü RAB'bin öfkesi ateş gibi yağdı, her şeyi yiyip bitirdi ve söndüren de olmadı. RAB, halkın üzerine felaket, kendi kurduğu düzenin sonucunu getirdi. Onların günahı demir kalemle yazıldı. Kendilerine verilen mirası kendi suçlarıyla yitirdi. Bilmediği ülkelerde düşmanlarına köle oldu. Sürgünlerde süründü".

Yahudi halkı "RAB'den uzaklaştıkları için lanetlendiler. Yeryüzünün dört bir yanına önce çobanları sonra kendileri sürü gibi dağıldılar. Sonları Sodom gibi, Gomora gibi oldu. Zorbalık ayaklanıp kötülüğün sopası oldu. Halktan, o kalabalıktan kimse kalmadı, mallarından, görkemlerinden bir şey kalmadı. Tanrının öfkesi bütün halkın üzerine yağdı. Eller gevşedi, dizler titredi, dehşete düştüler. Yüzleri utançtan kızardı, başları tıraş edildi. Gümüşleri sokağa atıldı. Altınları kirli sayıldı. RAB'bin öfkesini boşalttığı günlerde onları ne altınları, ne gümüşleri kurtarabildi. Hepsi yağma mal olarak yabancı uluslara, ganimet olarak dünyadaki kötülere verildi. Ulusların en kötüleri ülkelerini yağmaladı, evlerini mülk edindi, kendilerini de köle edindiler. Yıkım üstüne yıkım geldi. Kötü haberler birbirini kovaladı. Krallar yas tuttu, önderler umutsuzluğa düştü, ülkedeki halk korkudan tir tir titredi. Uluslara alay konusu oldular. Bütün ülkelerin gözünde gülünç durumlara düştüler. Birbirlerini kılıçla kovaladılar, kardeşlerine acıma nedir bilmediler. Birlik ve dirlik içinde olmadıkları için diğer uluslar da onları ezdikçe ezdi, aşağıladıkça aşağıladı. Dağlar O'nun önünde ateş karşısında eriyen balmumu gibi eridi, vadiler, bayır aşağı akan sular gibi yarıldı. Günahlarından ötürü yıkımları hazırlandı. Yediler ama doymadılar. Biriktirdi-

ler ama saklayamadılar. Ektiler ama biçemediler. Zeytin ezdiler ama yağını sürünemediler. Üzümü sıktılar ama şarabını içemediler. Ulus olarak utanca boğuldular, aşağılanmaya uğradılar. Düşmanları kendi ev halkı oldu. Ülke, içinde yaşayanların yaptığı kötülükler yüzünden viraneye döndü. Her yere günah, kötülük, şiddet ve zorbalık hâkim oldu. Kavgaların, çekişmelerin sonu gelmedi. Hiçbir yasa işlemez oldu. İlahları kendi güçleri olan ulusların elinde köle oldular. Ülkelerinden her şey silip süpürüldü. RAB, bu günahlı ülkedeki insanları, hayvanları, gökteki kuşları, denizdeki balıkları, kötüleri ve onların günah tuzaklarını silip süpürdü. Gök çiyini, toprak ürününü onlardan esirgedi. RAB, ülkelerini ve ellerinin tüm emeğini kuraklıkla cezalandırdı. Her Şeye Egemen RAB, onlar üzerine lanet yağdırdı. Yağmalanan malları gözlerinin önünde paylaşıldı. Evleri yağmalandı, kadınlarının ırzına geçildi. Kentlerde yaşayanlar sürgüne gönderildi".

En sonunda da Tanrı RAB, kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden kaynaklanan günahlar, kötülükler, ahlaksızlıklar, isyanlar, zulümler ve başkaldırılar nedeniyle Yahudi halkını "başka uluslara ve krallarına kulluk ve kölelik etmeleri için bütün ulusun boynuna demir boyunduruk geçirdi. Sürgünlerde kölelikle yaşadılar. Kayıp sürü gibi dağlarda başıboş dolandılar, dağ, tepe avare dolaştılar, kendi ağıllarını unuttular. İsrail aslanların kovaladığı dağılmış bir sürü gibi oldu. Önce Asur Kralı yedi onu. Sonra Babil Kralı Nebukadnessar kemiklerini ezdi. Çobanı kayıp, kendi dağınık, birbirine düşman bu sarhoş sürüyü kim bulduysa yedi" (Tevrat, Yeremya; 50: 1-46). Hayatları sürgünde sürünmek, egemenlik altında eğilmekle geçti.

8. Asur ve Babil Sürgünü ile Pers Egemenliği: "Çobanı kayıp, kendi dağınık, birbirine düşman bu hain sürüyü önce Asur Kralı yedi. Sonra Babil Kralı kemiklerini ezdi. Kim bulduysa yedi bu sarhoş sürüyü".

Asur krallığı Asur devletini güçlendirmiş, çok büyük bir imparatorluk yaratmış ve bununla çok övünmüştü. Asur, aynı zamanda ele geçirdiği yerlerdeki insanları yeni bir uygulamayla tanıştırmıştı: Sürgün. İstila ettikleri toprakları zayıflatıp etkisiz hale getirmek için, yerel halkı alıyor, başka bir yere gönderiyor ve boşalan bu yerlere başka insanları getiriyorlardı. Sürgüne gönderilenler de nerede olduklarını anlayana kadar on yıllar geçiyor, sonunda isyan etmeyi de unutup asimile oluyorlardı: "Ve Asur krallığı, Samarya'yı ele geçirir ve İsraelliler'i Asur topraklarına sürer. Onları Habor nehrinin kıyısındaki Halah'a ve Gozan nehrini kıyısındaki Media'ya yerleştirir Bu olay gerçekleşti çünkü İsrailliler, Tanrı'larına karşı günah işledi ve

başka tanrılara taptı, başka ulusların geleneklerini benimsedi" (II. Krallar; 17: 6-7). Bu arada, kuzeydeki Yahudi insanlar Asur imparatorluğunun tümüne dağılmışlar, asimile olup kayıp on kabile olarak anılmışlardır. Kuzey İsrail krallığından dağılmış olan Yahudilerden sonra, Asur İmparatorluğu, gözlerini güneye dikmişti. Fakat güneyliler de Babillilerle büyük bir mücadele içinde idiler. Yaklaşık 200 yıl varlığını koruyan kuzeydeki krallık, ayakta kaldığı dönem boyunca hanedanlar arasındaki sürtüşme ve dengesizliklerle uğraşmıştır. Başkenti Samariye'nin düşmesi ile M.Ö. 722'de yıkılan İsrail Krallığı Asur İmparatorluğu'nun hâkimiyetine geçmiş, yaklaşık 350 yıl boyunca ayakta kalan, M.Ö. 587'de çöken Yahudi Devleti ise Asur İmparatorluğu yıkıldıktan sonra kurulan Bâbil Krallığı'nın istilasına uğramıştır.

Yahuda denilen Güney Krallığı, Kuzey krallığından yaklaşık 134 sene fazla yaşamıştır. Bunu nedeni düzensiz bir yerde bulunmaması ve tamamen putperestlik yoluna sapmamalarıydı. Kuzeyde, ortalama her 12 yılda bir kral değişiyordu, fakat güneyde ise bir kral yaklaşık bu sürenin iki katı kadar başta kalıyordu. Kuzey krallarının aksine, güney krallarının çoğu adil, ahlaklı, dindar ve dürüst insanlardı. İçlerindeki en üstün ve en dürüst kral olan Hizkiya ölünce yerine oğlu Manaşşe tahta geçti. Babası ne kadar iyiyse, kendisi o kadar kötü idi: "O, Tanrının gözünde kötü olanı yaptı. Baal için sunaklar kurdu. Oğlunu ateşten geçirdi, yıldızlarla ve fallarla ilgilendi, onlara inandı, ruhlarla uğraştı. O, Tanrının gözünde kötü olanı yaptı ve Onu kızdırdı" (II. Krallar; 21: 2 -6). Manaşşe, o kadar kötüydü ki, kendi dedesi peygamber Yeşaya'yı bile öldürttü. Onun zamanında, krallığın ruhani bir çöküşe gittiğini görmek şaşırtıcı değildir. Bir sonraki kral, Amon da, Manaşşe kadar kötüydü. Bu arada, İsrail için çok büyük bir tehdit oluşturan Asur İmparatorluğu, yeni bir güç olarak ortaya çıkan Babilliler tarafından yok edilmişlerdi. Ve şimdi de istila edecek olan Babilliler idi.

Babilliler, önceki Asur imparatorluğunun tüm gücünü ele geçirme politikası dahilinde İsrail'e doğru yürüyüşe geçtiler. Babililer'in amacı, güçlerini kabul ettirmek ve İsrail'den geri kalan bölgeleri derebeylikleri yapmaktı. Babil imparatoru Nebukadnezar, Yeruşalim'i kuşattı. Bu durum Yahudilerin Tanrı'ya karşı isyan ettikleri için oldu. Yahudiler, Tanrı'yla iyi ilişkiler içindeyken Kral Hizkiya'da olduğu gibi yenilmezdiler. Bazen, savaşmaya bile gerek kalmadan Tanrı, düşmanları bir veba salgınıyla yok ediyordu. Fakat Tanrı'ya ihanet ettiklerinde ise orduları ne kadar güçlü olursa olsun, düşmanları karşısında ayakta duramıyorlardı. Fakat her zaman olduğu gibi, Tanrı, Babilliler, tüm Yeruşalim'i kuşatana kadar Yahudilere doğru yolu bulmaları için yeteri kadar zaman vermişti. Peygamber Yeremya, 40

yıldır bıkıp usanmadan yaptığı gibi, tüm halkı pişmanlığa çağırıyordu fakat onu dinleyen olmadı. Aksine, dövülüp hapse atıldı! Kuşatma, iki sene sürdü. Sonunda Babilliler, şehrin duvarlarını yıkarlar. İçeri girip, herkesi katletmeye başlarlar: "Kral Nebukadnezar'ın yardımcısı Nebuzaradan, Yeruşalim'e gelir. Ve o, Tanrının evi olan tapmağı yakar, kralın evini de ve Yeruşalim'deki tüm evleri de. Ve her büyük adamın evi alevler içinde yanıp kül olur" (II. Krallar; 7-9). Tapınak'm yıkılışıyla Yahudiler ile Tanrı arasındaki kutsal ve özel bağ da yok edilmiş oldu. İşte, bu Yahudiler için her şeyin yıkıldığı zamandır. Korkunç fiziksel yaraların yanında, Yahudi insanların manevi değerleri de yok olmuştu. Daha önceden, Babilliler, İsrail'i, derebeylikleri yapmakla yetinirken, şimdiki cezaları çok daha ağırdı. Bu sefer, Asurluluar'ın sürgün politikasını benimsemişler ve son kalan Yahudileri de 'vaat edilmiş topraklar'dan dışarı atmaya başlamışlardı. Tüm bu gelişmeler neticesinde Yahudiler Bâbil'e sürülmüş, Kudüs tapmağı da yıkılmıştır. Bundan sonra Yahudilerin sürgüne mecbur bırakıldıkları dağılma dönemleri başlamıştır. Bu olaylar Yahudilerin tarihinde "Bâbil Sürgünü Devri" olarak yerini almıştır.

Bet-Amikdaş'ın yıkılması ve Babil'e sürülmek Yahudiler için büyük bir şok olmuştu. O günlerde Yahudilik Bet-Amikdaş'ta Tanrıyla birlikte yaşamak demekti. Orada mucizeler her gün olurdu ve herkes onlara tanıklık yapabilirdi. Tanrı Yahudilerle birlikteydi. Her şey gitmişti, toprak, tapınak, Tanrı'nın varlığı. Fakat sürgünde bile Tanrı Yahudi ulusunun arkasındaydı. Yahudiler öncü sürgünlerin ardından Babil'e geldiklerinde burada Yahudi bir alt yapı buldular. Yeşivalar kurulmuş, sinagoglar inşa edilmiş, kaşer bir kasap bulunmuş ve bir mikve yaptırılmıştı. Böylece Yahudi yaşamı burada devam edebilmiştir. Bunun sonucu olarak Babil'de çok az asimilasyon olmuştur. Babil sürgününde asimilasyon çok nadirdir. Tanrı, Sina Dağında Yahudilere 'ölümsüz bir ulus' olacaklarına dair söz vermiştir ve sözünü tutmuştur: "Yahudiler düşmanlarının topraklarında olduğu zamanlar bile onları reddetmeyeceğim, onları yok ederek anlaşmayı bozmayacağım. Çünkü ben, onların efendisi Tanrıyım. Onları, atalarıyla bütün ulusların önünde Mısırdan çıkardığımda yaptığım anlaşma için hatırlayacağım". İnsanlık tarihinde, bütün bir ulusun toprağından sürülmesi çok enderdir. Bütün bir ulusu alıp topraklarından dışarı atmak çok garip bir fenomendir. Üst üste birçok sürgün hiç duyulmamıştır. Çünkü uluslar ilk sürgünden sonra diğer toplumlara karışmışlar ve yok olmuşlardır. Aslında insanlık tarihinde, çok sayıda sürgün yaşamak sadece Yahudi ulusuna özgüdür. Sürgünlere rağmen Yahudiler ayakta kalabilmişlerdir. Çünkü Tanrı onlara 'ölümsüz bir ulus' olacaklarına dair söz vermiştir.

Babillilerin Yahudilere yaklaşımı 'yaşa ve yaşamalarına izin ver' şeklindeydi. Böylece Babil'de yaşam hiç de kötü değildi. Yahudi cemaatini Babil otoritelerinde temsil edecek bir lider bile atanmıştı. İlk lider sürgün edilen Yahuda kralı Yehoyakin oldu. İsrail'de kral olmasa da, Babil'de hem Yahudi cemaatinin temsilcisidir hem de asil bir statüsü olduğu kabul ediliyordu. Hepsi köklerini Kral Davut'a kadar takip ediyordu ki bu Yahudi tarihinde hep korunan asil bir soydu. Tabii ki her şey her zaman bu kadar kolay değildi. Daniel kitabı, kaşer olmayan yemeği yemeyi, putlara tapmayı reddeden genç adamların Nebuhadnesar tarafından zindana atıldığından bahseder. Genç adamlar mucizevî bir şekilde kurtulunca kral İsrail'in Tanrısına saygısızlık etmeyi yasaklayan bir ferman çıkarır. Bu yüzden krallar Yahudi inançlarına sadık kalırlardı. Kral Belşatsar, İsrail ele geçirildiği sırada Yeremya'nın yaptığı kehaneti biliyordu: "Tüm İsrail toprakları bir harabeye dönecek ve İsrail kabileleri 70 yıl Babil kralına hizmet edecekler. 70 yıl tamamlandığındaysa ben Babil kralını cezalandıracağım" (Yeremya; 25: 11-12). Doğal olarak Belşatsar bu durumdan endişe duymaktadır ve yılları saymıştır. Fakat yanlış sayar. O yıl geldiğinde Belşatsar kehanetin gerçekleşmeyeceğine inanır. Tanrı Yahudileri terk etmiştir ve Yeremya'nın kehanetinde söz verdiği gibi onları topraklarına geri götürmeyecektir: "Tanrı böyle söyledi, 'Babil'de 70 yıl geçtikten sonra, size verdiğim sözü tutacağım ve sizi kendi toprağınıza götüreceğim" (Yeremya; 29: 10). Belşatsar bunu kutlamak için büyük bir ziyafet verir ve Yeruşalim'den çaldıklarını herkesin görmesi için sergiler. Bütün karılarına ve metreslerine Bet-Amikdaş'ın kaplarından içmelerini, altın, gümüş, bakır, demir, tahta ve taşın tanrılarını övmelerini emreder" (Daniel; 5: 1-5). Tam o anda büyük bir el ortaya çıkar ve duvara bir yazı yazmaya başlar. Belşatsar tir tir titrer ama kimse duvardaki yazının anlamını çözemez. Sonunda kraliçe "olağanüstü güçleri, zekâsı ve anlayışı" olan bir adamın çağırılmasını önerir. Tanrı'nın ruhunun içinde olduğu söylenen bu kişi Daniel'dir. Daniel duvardaki yazıyı okumakta hiç zorlanmaz: "Tanrı senin ülkenin günlerini saydı ve günlerin sonunu getirdi. Ülken ikiye bölündü, Med ve Pers arasında paylaşıldı" (Daniel; 5: 25-28). O gece Pers ve Medes ordusu saldırır. Kral ve etrafındakiler öldürülür. Koreş yönetimindeki Pers orduları, Babil'e girmiş ve imparatorluğu ele geçirmişlerdir. Babil İmparatorluğu yok olup Pers yönetimi altına girmiştir.

Yahudiler ilk önce Asur, sonra Babil, en sonunda da Perslerin egemenliği altında kalmıştır. Kral Koreş, yok olan Babil İmparatorluğu zamanında ana vatanlarından sürülen insanların tekrardan eski topraklarına geri dönebileceklerine izin veren bir ferman çıkartmıştı. Ezra kitabına göre: "Pers Kralı Koreş'ün ilk yılında, Tanrının Yeremya yoluyla duyurduğu kehaneti

sonucunda, Tanrı Koreş'ün ruhunu yükseltmiş ve tüm krallığında geçerli olacak, hem sözlü hem yazılı bir karar açıklamasını sağlamıştır: Pers Kralı Koreş şöyle dedi: 'Dünyadaki tüm topraklara sahip olan Tanrı, bana Yeruşalim'de bir tapınak inşa etmemi emretti, Yahuda topraklarında. O'nun halkı olan sizler, Yeruşalim'e dönüp Yahuda'da Kutsal Tapınağı inşa edin" (Ezra; 1: 3). Bu ferman üzerine Yeruşalim'e dönen Yahudiler, hemen Yeruşalim'i yeniden inşa etmeye başladılar. Yaptıkları ilk iş, Tapınak'ı yeniden inşa etmek olmuştu. Çünkü bir Yahudi, dua edecek Tapınak'ı olmadan tam bir Yahudi hayatı yaşayamazdı. Yahudileri hiçbir zaman sevmemiş ve bu yeni karardan da son derece rahatsız olan Samaritanlar, Pers Devleti'ne bir mesaj göndermiştir. Yahudilerin inşa etmelerine yasak getirilmesini istemişler, aksi durumda Tapınağı inşa ettikten sonra ayaklanacaklarını iddia etmişlerdir. Bu tehditler sonucunda, Pers Devleti inşa etme iznini dondurur. 18 yıl boyunca hiçbir yapıma izin verilmez. Ester'in kitabıyla ilgili hikâye de bu arada yaşanır. Hikâye, tüm Yahudi halkının soykırımdan geçirilmesinin engellenmesi ve Tanrının Yahudilere yardım etmek ve bu dünyadaki görevlerini başarıyla gerçekleştirmelerini sağlamak için, en kötü durumda bile, olayların Yahudilerin lehine işlemesini sağlamasıyla ilgilidir. Yahudilerin bundan sonraki görevi Bet-Amikdaş'ı yeniden inşa etmektir. Ester'in oğlu olduğu iddia edilen II. Dara kral olur ve Koreş zamanında Yahudiler'in başladıkları işi bitirmelerine izin verir. Bu, Yahudilerin tarihlerindeki çok özel dönemlerden biri olan ikinci kez Bet-Amikdaş'ın yenilenmesini tamamladıkları zamandır.

Yeruşalim'de Bet-Amikdaş'ı yeniden inşa eden Yahudilerin bir liderleri yoktu. Bu boşluğu doldurmak için Ezra ortaya çıktı. Ezra, Kutsal Toprak'taki Yahudi toplumunun başında bir kral ya da peygamber olmadan zorlandığını duyar. Yanına liderlik yetenekleri bulunan, iyi seçilmiş adamlarını alır ve yardıma koşar. Ezra, Yahudi ulusunun ruhaniliğini yeniden oluşturur ve Tevrat kanununu ülkeye yeniden yerleştirir. En önemli reformları arasında asimilasyona ve karma evliliklere karşı yürüttüğü savaş vardır. Gerçekten de Ezra'nın Kitabı Yahudi olmayan kadınlarla evlenen bütün erkekleri kınar ve önemine binaen tek tek isimlerini verir (Ezra; 10: 18-44). Çünkü bir Yahudi'nin karma evlilik yapması hakaret sayılıyordu. Ezra'nın çabalarıyla bu karma evlilikler bozulur. Tüm Yahudi halkı ülkenin dört bir yanından gelerek Yeruşalim'de toplanır ve Tevrat yüksek sesle okunur. Sonunda hepsi karma evlilik yapmamaya ve Tevrat'a uymaya ant içer (Nehemya; 10: 30-31). Ezra'nın ve diğer dini liderlerin çabalarma karşın Bet-Amikdaş, ruhani açıdan öncekinin soluk bir kopyasıdır. Fakat tapınak kâhinlerinin büyük bir kısmı yoldan çıkmış olduğu için tapınak kurumu-

nun da ruhaniliğini ifsat etmişlerdi. Tapınaklarda yasak ayinler yapılıyor, para ile ticaret yapılıyor, yasak sunular sunuluyor, yasak ritüeller yapılıyor ve hepsinden önemlisi de kâhinlik ve tapınak bakıcılığı gibi dini ve kutsal görevler en yüksek bedeli ödeyenlere satılıyordu. Bu yüzden işler tekrar kötüye gitmeye başladı. Çünkü peygamberlik yok olmuş sahte peygamberler ortaya çıkmış ve onlar da halkı saptırmışlardı. Çevrede gerçek peygamberler varken sapkınlık mümkün değildi. Peygamber Tanrı ile konuşur ve bir sapkını hemen yola getirirdi. Kimse peygamberliğin ve açık mucizelerin karşısında Yahudiliğin temel öğretilerini inkar edemezdi. Ama peygamberlik kaybolunca ve merkezi otorite zayıflayınca insanların yoldan çıkması ve kutsal kurumların bozulması kolaylaştı.

Peygamberlik kayboldu çünkü Tanrı artık eskisi gibi Yahudi halkının yanında değildi. Aynı zamanda insanlar ruhani olarak daha zayıftı ve peygamberliği başaracak yoğun ruhani çalışmayı yapamıyordu. Peygamber olmak için ruhani olarak mükemmel ve kendine tamamen hâkim olmak gerekirdi. Bu, Yahudiliğe göre büyük adamın kim olduğunun en son tanımıdır: "Büyük adam kendini fethedendir". Yahudi anlayışına göre peygamberlik sadece geleceği önceden bilmek değildir. Fiziksel dünyanın ötesine geçme durumudur. Yani peygamber öyle yüksek bir anlayış düzeyine ulaşır ki Sonsuz ile iletişim kurabilir. Musa en yüce peygamberdi, yani insani olarak mümkün en yüksek peygamberlik seviyesine ulaştı. Ama daha düşük seviyelere ulaşan ve peygamber olan birçok hatta yüz binlerce kişi vardı. Yahudi halkı, rüyalardan evliliğe, kayıp eşyalardan adaklara, savaşlardan barışlara, yiyeceklerden içeceklere kadar her konuda peygamberlere başvuruyordu. Ama bu kutsal kurum ve takipçileri Bet-Amikdaş'ın yıkılmasıyla ortadan kayboldu ve yeniden inşa edildiğinde de geri gelmedi. Çünkü peygamberlik ancak Yahudi halkının geride kalanı da ruhani açıdan yüksek bir seviyede ise mümkündür. Birey olarak olağanüstü yüksek bir seviyeye ulaşılabilinirdi ama ancak o kadar. En üste çıkmak ve sınırı geçmek için Yahudi halkının omuzlarının üzerinde durmak gerekiyordu. Çünkü peygamberlik düzeyine ulaşmak için bütün ulusta asgari bir ruhanilik düzeyi bulunmalıdır. İkinci Bet-Amikdaş döneminde Yahudi halkının belli bir ruhanilik sınırının altına düştüğü ve hiçbir zaman o düzeye tekrar ulaşamadığı görülür. Peygamberlik kapısı Yahudi halkının suratına kapanmıştır. O boşluğu ise Tanrı, Tevrat, Musa ve atalar adına talebelik ve yol göstericilik iddiaları ile ortaya çıkmış sahte siyasi ve dini önderler doldurmuştur.

Bâbil sürgünü Yahudilerin dini ve ulusal duygularının daha da kuvvetlenmesine imkân vererek Filistin'e tekrar dönme umuduna dayanmalarım

sağlamış, Yahudiler bu sayede dayanışmalarını korumuşlardır. Bâbillilerin zaferi "Birinci Tapınak Dönemi"nin sonu olmuştur. İlk tapınağın Bâbilliler tarafından yıkılması sonrasında Yahudilerin sürgün edilişleri diasporanın tüm dünyaya dağılma ve yayılışlarının da başlangıcıdır. Bu sürgünün ardından Yahudilik dini bir anlayış dışında bir yaşam tarzı haline gelmiştir. Yahudiler sürgün edildikten sonra Filistin ile bağlantılarını koparmamışlardır. Yahudilerin Bâbil esareti yaklaşık 70 yıl sürmüştür. Bu süre sonunda Pers Hükümdarı Koreş M.Ö. 538'de Bâbil'i ele geçirip Bâbil Krallığı'na son vererek sürgündeki Yahudilerin yurtlarma dönmelerine izin vermiş, böylelikle Yahudiler Filistin topraklarına ilk büyük dönüşü gerçekleştirmişlerdir. Pers Hükümdarı II. Dara zamanında refah ve hürriyete sahip olarak özerk bir yönetime kavuşan Yahudiler, Kudüs'te Babilliler tarafından yıkılan tapınağın yerine M.Ö. 515'te ikinci bir tapınak inşa etmişlerdir. İsrailoğullarının "Peygamberler Dönemi", M.Ö. 444'te Pers kralının Musa'nın yasalarına bağlı kalma çağrısıyla son buldu. Pers kralı, Musa'nın yasalarını bütün ülkede geçerli ilan ederek önce Tevrat'ın büyük bölümünün yazıya geçirilmesini, sonrasında da sözlü yasaların derlenmeye başlanmasını sağladı. Tevrat'm beş kitabı, "Süleyman ve Özdeyişler", "Rut", "Vaiz", "Eyüp", "Ezgiler Ezgisi" bu zamanda bu girişimlerle tamamlanmıştır. Filistin ve Yahudiler üzerinde kısmi özerk Pers egemenliği M.Ö. 535-332 yılları arasında devam etmiş, M.Ö. 332'de Makedonya Kralı Büyük İskender'in Fırat'tan Mısır'a kadar uzanan toprakları ele geçirmesi ile Filistin üzerindeki Pers egemenliği son bulup Helen egemenliği başlamıştır.

9. Helenizm ve Helen Egemenliği: "Sadece Tanrılarını değil kendi ruhlarını hatta bedenlerini de onlarınkine benzetme yarışına girdiler".

M.Ö. 312 yılmda Akdeniz'in öbür yanında Yahudiler için yeni bir tehdit oluşmaktadır. Adı Yunanistan'dır. Klasik Yunan dönemi M.Ö.7. yüzyılda başlasa da, Yunanistan'ın en ünlüleri Atina ve Sparta olan, sürekli savaşan şehir devletlerden oluştuğu 5. yüzyılda daha aşina oluruz. Birbirleriyle savaştıkları halde Persleri kovacak kadar güçlüdürler ama 4. yüzyılda Makedonyalı II. Philip'e yenik düşerler ve onun oğlu Büyük İskender Yunan medeniyetini dünyaya yayar. 4. yüzyıl Yahudiler için olduğu kadar Yunanlılar için de olaylıdır. Bu dönem Yahudiler için karanlık bir çağ olmuşken Yunan egemenliğinin ve kültürünün altın çağı olmuştur. Yunan egemenliğini ve kültürünü yeni doruklara taşıyan lider ise Büyük İskender olmuştur.

Aristo'nun öğrencisi ve Homeros'un büyük etkisinde olan İskender 20 yaşında tahta çıkar ve savaşmaya başlar. Askerlik tarihinde en büyük başarı

olarak kabul edilen bir işe girişir. 45.000 kişilik bir orduyla on iki yıl boyunca durmaksızın çarpışır ve bilinen dünyanın büyük bir kısmını ele geçirir. Kendisi ön saflarda olmak üzere Yunan ordusuna önderlik eder. Askeri bir dehadır. Çoğu zaman ordusundan on kat büyük güçlere karşı savaşlar kazanır. Ana taktiği düşman hattının en güçlü noktasını hedef almaktır. 33 yaşında ateşlenip ölmeden önce İskender, Asya ve Ortadoğu'nun neredeyse tamamını, Kuzey Afrika'nın bir kısmını fetheder, bütün Pers İmparatorluğu'nu parçalar ve gittiği her yere Helenizmi yani Yunan yaşam tarzı ve kültürünü yayar. Helenizm tamamıyla insana odaklanan bir hayat yaklaşımıydı. Yunanlılar bütün insani yetenekleri sergilerdi: edebiyat, tiyatro, şiir, mimarlık, heykel vb. İnsan vücudunun güzelliğini yüceltir, Olimpiyatlarda atletik yiğitlikler gösterirlerdi. İnsan bedeni ile ilgili hiçbir şey utanç verici, gizli ya da özel sayılmazdı. Ortalıkta çıplak koşmak Yunanistan'da normal sayılırdı. Doğal olarak insani tutkular saygı görürdü, bu yüzden de çok az seksüel tabu vardı: pedofili ve homoseksüellik yaygın kabul görürdü. Yunan tanrıları bile insani ifadelerle tanımlanıyor ve Yunan mitolojisinde çoğu zaman insanlar tarafından yenilgiye uğratılıyorlardı. Zamanla entelektüel Yunanlılar tanrılarını hor görmeye ve onlardan alaycı bir şekilde ve saygısızca söz etmeye başladı. Yunanlılar insan bilincinde tarihteki en kuvvetli entelektüel güçlerin biri haline gelecek olan bir fikri uyandırdı: hümanizm. Onlara göre "insan her şeyin ölçüsüdür ve merkezindedir". İnsan zihni ve olayları rasyonel bir şekilde anlama, gözlemleme ve algılama yeteneği her şeyin başı ve sonudur. Bu Yunanlılardan gelen bir düşüncedir. Yunanlılar her şeyin ötesinde, bunun bir aydınlanma, medeniyetin en yüksek seviyesi olduğunu düşünüyordu. Güçlü bir kader anlayışları vardı ve kültürlerinin, insanlığın evrensel kültürü olmaya mahkûm olduğuna inanıyorlardı.

Yahudiler, Yunanlılardan farklı bir görüş ve inanışa sahiptiler. Onlar tek bir Tanrı inancı ile birleşmiş ve yaşama, barışa adalete saygı ile zayıfla yoksula karşı sosyal sorumluluklar dahil olmak üzere, mutlak ahlaki değerlere sahip bir dünyanın, insan ırkının en son geleceği olduğuna inanıyordu. Bu Yahudi ideolojisi tek Tanrı'ya inancın gerektirdiği gibi tapınmada ödün vermiyor, çoktanrılı inanç ve uygulamalara tam bir hoşgörüsüzlük gösteriyordu. Sadece bir Tanrı vardı, dolayısıyla sadece bir Tanrı'ya tapılabilirdi. Yahudilikte insan Tanrı'nın görüntüsünde yaratılmıştı. Yunanlılarda tanrılar insanın görüntüsünde yapılmıştı. Yahudiler için fiziksel dünya mükemmelleştirilmesi ve ruhani olarak yükseltilmesi gereken bir şeydi. Yunanlılara göre fiziksel dünya mükemmeldi. Yunanlılar için güzel olan kutsaldı; Yahudiler için kutsal olan güzeldi. Böylesine farklı görüşler eninde sonunda çatışmaya ve savaşmaya mahkûmdu.

Yunanlılar M.Ö. 312 yılında Pers İmparatorluğu'nu fethettiğinde, İsrail'i de işgal ederler. İskender, Yahudilerden nefret eden Samiriyelilerin kışkırtmasıyla, Bet-Amikdaş'ı yıkmayı planlar. Ne var ki Şimon Atsadik'le karşılaştığında derinden sarsılır ve Yahudi bilgenin önünde eğilir. Böylece Büyük İskender Bet-Amikdaş'ı yıkmaz. Şimon Atsadik Yahudilerin değil ama Samiriyelilerin Yunanlıların düşmanları olduğunu söylediğinde onu dinler. Bunun sonucunda Yahudiler Samiriyelilerin hakkından gelmesi için yeşil ışık yakılır, bunu da kısa zamanda yaparlar. İsrail ve Yeruşalim barışçı bir şekilde Yunan İmparatorluğu'nun egemenliği altına girer. O kuşağın rabileri şükranlarını göstermek için ilk doğan erkek çocuklara Alexander adının verilmesini buyurur. Günümüzde Alexander halen bir Yahudi ismi olmakla birlikte bazı çevrelerde Sender olarak kısaltılmıştır. İmparatorluğun başlarında Yunan mercileri yerel Yahudi nüfusun haklarını muhafaza eder ve Yahudi dini ibadetine karışmaya yeltenmezler. Yahudiler 165 yıl boyunca ayrı ve belirgin bir varlık olarak gelişmeye devam ederler. Bu, Helen dünyasında nadir görülen bir olgudur. Büyük İskender tarafından fethedilen halkların büyük bir çoğunluğu kendi istekleriyle Helenleşmiştir. Yahudilerin, küçük bir azınlık dışında, Helenizm'i reddetmesi Yahudiliğin hep var olan misyon dürtü ve anlayışının güçlü bir göstergesidir. Yahudiler sadece asimile olmamakla kalmadı, asimile edilemeyeceklerini de kanıtladılar ve dinlerinin çağlar boyunca yaptığı etki sayesinde bu, Yunan tarihinin en önemli dönemeçlerinden biri oldu. Fakat zamanla Yahudilik yola getirilemeyen inançları ve tuhaf ibadet şekilleriyle Helen dünya üstünlüğü kavramına karşı açık bir meydan okuma gibi algılanmaya başladı. Genelde hoşgörülü olan Yunanlılar için Yahudiliğin bu meydan okuması giderek hoş görülemez hale geldi. Bu iki medeniyet arasındaki çatışmanın kaynağında da bu mesele vardır.

Yıllar önce bilinen bütün dünyayı fetheden Yunanlılar, Yahudilerle ilk karşılaştıklarında şaşırır. Daha önce hiç böyle bir halkla karşılaşmamışlardır. O zamanlar Yahudiler dünyadaki yegâne tektanrıcılardır ve herkesinkinden tamamıyla farklı bir dünya görüşüne sahiptirler: var olan her şey sonsuz, görülmez ve şefkatli bir Tanrı tarafından yaratılmış ve sürdürülmektedir. Yunanlılar bu görüşü, özellikle de ölümlülerin yaşamlarıyla ilgilenen bu şefkatli Varlık fikrini anlaşılamaz bulmaktadır. Yunanlılar Yahudilerin Tevrat görüşünü anlayamaz. Yahudilerin Tanrı'dan aldıklarını ileri sürdüğü ve barış, kardeşlik, sosyal sorumluluk, hayata saygıya dair garip öğretiler içeren eski bir kitap inancı onlara inanılmaz gelir. Bütün bu değerler Yunanlıların mükemmel bir dünya fikrinden olabildiğince uzaktır. Yunanlılar Yahudilerle ne yapacaklarını bilemez ama Yahudilerin de kafası karışmıştır. Yunanlılar eğitime ve entelektüel arayışlara değer veren bir

ulustur. Yunanlılar Yahudilerin çok hoşuna giden güzel bir dil konuşmaktadır. Gerçekten de Tevrat kısa zamanda Yunancaya çevrilmiştir (M.Ö. 3. yüzyılda) ve bu, Yahudi tarihindeki ilk çeviridir. Çünkü o dönem Yunanca eski Akdeniz medeniyetin en etkin ve yaygın dili idi. Yahudilerin büyük bir etkilenmesine ve hayranlığına rağmen büyük farklılıklar hâkim Helen kültürü ve egemenliği tarafından daha fazla hoş görülmedi ve büyük çapta Helenleştirme girişimleri başladı.

Antiohos, M.Ö. 169 ile M.Ö. 167 yılları arasında Yahudiliği yok etmeye yeltenerek Yahudileri Helenleştirmek için kasti önlemler almaya yönelir. Antiohos'un ilk yaptığı şey Yahudilerin dini ve siyasi güç makamlarını ele geçirmek olur. Dini sorumluları ve tapınak görevlilerini görevden alır ve yerine, kendisine bağlı olan Yahudileri atar. Koen Gadol'luk o andan itibaren büyük ölçüde yoldan çıkmış bir kurum haline gelir. Böylece Yahudi tarihinin ileriki dönemlerde bütün temel kurumlarında bozulmaya yol açacak bir değişim gerçekleşmiş olur. Daha sonra Antiohos Yahudi takvimini ortadan kaldırarak insanlardaki zaman tasavvurunu yok eder. Takvimi yani zamanı yok etmek Yahudilerin tüm dini ritüellerini uygulama yeteneğini de yok etmek demektir. Böylece yönetim Yahudilerin Şabat'a ve Yeni Ay'a uymasını; bayramları kutlamasını (Pesah, Şavuot, Roş Aşana, Yom Kipur, Sukot) yasaklamış olur. Ardından Helen yönetimi kaşerut kurallarına uymayı ve Tevrat öğrenmeyi de yasakladı. Öyle ki Tevrat kitapları ve sayfaları herkesin gözü önünde yakılır ve kutsal kitapları kirletmek için üzerlerinde domuzlar kurban edilirdi. Antiohos domuzun Yahudiler için özellikle tiksindirici olduğunu bildiğinden, aklını bu hayvana takmış gibidir. Koen Gadol'u Yeruşalayim'deki Bet-Amikdaş'ta domuz kurban etmeye ve Yunan tanrılarına tapmaya izin vermeye bile zorlar. En sonunda Antiohos sünneti de yasaklar. Yahudiler için bu, Tanrı ile antlaşmalarının fiziksel, elle tutulur işaretidir. İnsan vücudunun mükemmelliğine tapan Yunanlılar için ise bu son derece tiksindirici bir durumdur. Onlara göre sünnet etmek, kötürüm etmektir. Yahudiler direnir, Antiohos ve yandaşları vahşete başvurur. Oğullarının sünnet edilmesine izin vermeyen kadınlar, oğulları boyunlarına bağlanmış şekilde öldürülür. Yahudilerin bilginleri kovalanır, yakalanır ve öldürülür. Domuz yemeyi, domuz kurban etmeyi ya da Yunan tanrılarına kurban sunmayı reddeden Yahudiler ölünceye kadar işkence görürler. Yahuda'daki en küçük köy bile Helenistlerin baskısından kurtulamaz. Her kasabada Zeus ve diğer pagan tanrılar için heykeller ve sunaklar kurulur ve her bölgeden Yahudiler kurban törenlerine katılmaya zorlanırdı. Bu türde bir dini zulüm insanlık tarihinde o ana kadar görülmemişti. O zamana kadar eski dünyada hiç kimse başka bir ulusun dinine karşı savaş ilan etme-

mişti. Çünkü çoktanrıcılığın görüşü şuydu: "Ben senin tanrına tapacağım, sen de benim tanrıma tapacaksın. Ne kadar çok tanrı varsa o kadar iyi". Tüm bu uygulamalar ile Helenizm birkaç kuşak sonra Yahudiler arasında çok güçlü bir etkiye ve bağlılığa neden oldu. Sonuçta ise Yahudiliği savunan Yahudiler, Yunanlıların yanı sıra Helenizmi kabul eden Yahudiler ile de savaşmak zorunda kaldılar. Bu bir ulusal veya siyasi çatışma değil dine karşı din savaşıydı.

Yunanlılar Yahudiliğe saldırdığında bunu Yahudi halkının belli bir hizip mezhebinin yardımıyla yapar: Helenleşmiş Yahudiler. Yunan kültürüne girmiş olan Yahudiler vardı. Bu dönemde Yunan yetkililerinin isteklerine uyan ve Helenleşen küçük ama çok yerel ve güçlü bir Yahudi grubu vardır. Yunanlıların yaptığı her şeyi yaparlar. Çocuklarını beden eğitimi okullarma yollarlar ve birçok Yunan faaliyeti çıplak yapıldığından, Yunanlılar onları sakat addetmesin diye sünnetlerini çok acı veren bir operasyonla düzelttirirlerdi. İşleri daha da zorlaştıran, Helenleşmiş ve ana görüşü savunan Yahudiler arasındaki ayrılmaya paralel başka bir ayrılma daha olmasıdır: dindar Yahudilerin iki fraksiyonu arasında. Bu ayrılma Tsidukim ile Baytosim adlı iki öğretmenin Sözlü Tevrat'm ilahi özelliğinden yoksun yeni bir Yahudilik şeklini vaaz etmesiyle başlar. Bunlar tarihte Saddukiler olarak bilinen gruptur. Ana görüşü savunan ve Yahudi kanununu her zaman uygulandığı şekliyle koruyan Yahudiler de bu ayrışmadan dolayı "Ferisiler" yani "ayrımcılar" diye adlandırılırdı. Saddukiler, Sözlü Tevrat'ın Tanrı'dan geldiğine inanmadığından sadece yazılı kanunlarına uymak zorunda olduklarını savunurlar ve yazılı metinleri harfi harfine okurlardı. Böylece Yahudiliğin asli uygulanım kaynaklarını ve tarihi gelenek ve tecrübelerini yok sayarlardı. Bunlar bu inançları nedeniyle Yahudilere karşı Helenleşmiş Yahudiler olarak egemen güçlerin müttefikleri oldular. Helenistlerle Saddukiler arasındaki geleneksel Yahudiliğe karşı bu birleşme, İkinci Bet-Amikdaş ve sonrasında Yahudi yaşamında sürekli bir karmaşa yarattı. Yahudi dininin ve Bet-Amikdaş'ın bozulması, zorunlu Helenleştirme ve zulüm sonunda ana görüşü savunan Yahudilerin sabrı taşar ve ayaklanırlar. Yunanlılara karşı ayaklandıklarında Yahudiler arasındaki bu işbirlikçi gruplara da saldırırlar. Bu ayaklanma Helenizme ve Yunan egemenliğine karşı bir savaş olduğu kadar Yahudiler arasında da bir iç savaştır. Ulusal özgürlük ya da fiziksel özgürlük savaşı değil, bir fikirler ve dinler çarpışmasıdır.

Büyük İskender'in Filistin'in de içinde olduğu Suriye topraklarını hâkimiyeti altına alması sonrasında Yahudi tarihinin Helenistik dönemi başlamış, M.Ö. II. Yüzyıla kadar Yahudi dini ve kültürü üzerindeki Yunan etkisi

VII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Büyük İskender'in ölümü ile imparatorluk parçalanmış, Filistin ve Mısır, General Batlamyus'un hâkimiyetine girmiş, bu dönemde Yahudilere Mısır'da yeni kurulan İskenderiye şehrine göç için teşvikte bulunulmuştur. Helenistik dönem ile Suriye, Anadolu, Bâbil ve özellikle İskenderiye'de Yahudiliğin önemli merkezleri ortaya çıkmıştır. Bu dönem süresince Yahudiler Yunan hâkimiyeti altında Yunanlaştırma (Helenizm) politikasının baskısı altında kalmışlardır. Makedonya Krallığı'nın Filistin'de Helenizmi yerleştirmek istemesi neticesinde, putperest Yunanlı yöneticilerin Tevrat'ı yasaklamaları ve kutsal tapınağa putperestliğin sembolü Zeus heykelinin konması Yahudilerin ayaklanmasına yol açmış, "Makabi İsyanı" patlak vermiştir. Yunan ordusu M.Ö. 163'te Makabi ailesinin önderliğinde başlatılan isyanı bastırarak Kudüs'ü ele geçirmiş ancak Yahudilerin direnişlerini sürdürmeleri karşısında bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır.

Büyük İskender'in ölümünden sonra büyük Yunan İmparatorluğu Asur, Mısır ve Makedonya bölgesi olmak üzere üçe ayrılmış, Yahudiler ilk önceleri Mısır bölgesine bağlı olarak valiler aracılığıyla yönetilmiş, bu bölge yönetimi altında genellikle hoş görülü ve açık fikirli bir yaşam sürmüş, dünyanın kültürel merkezi olan başkentleri İskenderiye'nin görüşlerinden etkilenmiştir. Fakat M.Ö. 198 yılında Panyas Savaşından sonra Asur bölgesi İsrail'in kontrolünü geçmiştir. Yeni durum tam bir istikrarsızdır. Çünkü ortaya çıkan yeni dünya gücü Roma'nın artan tehdidi tüm bölge dengelerini bozmuştur. Yahudilerin kısıni özerk yaşamı yaklaşık yüz yıl sürmesine rağmen kendi aralarındaki taht ve iktidar savaşları sonucunda M.Ö. 63-64 yıllarında Roma'nın işgali ile bu geçici krallık dönemi de son bulmuştur.

10. Roma Egemenliği: "Başka uluslara ve krallarına kulluk ve kölelik etmeleri için bütün ulusun boynuna çok sağlam demir boyunduruk geçirildi".

Yahudiler üzerinde Yunan hâkimiyetinden sonra Romalıların hâkimiyeti kuruldu. M.Ö. 64-M.S. 324 yılları arasında Filistin Romalıların elindeydi. Roma İmparatorluğu Suriye üzerine yürüyerek Yahudileri hâkimiyeti altına almıştır. Roma egemenliği döneminde başlangıçta Yahudilere iyi davranılmış, hatta hoşgörülü kanunlarla korunarak sınırlı bir yetki verilmiş, Yahudi halkının cemaat işlerinin tanzimi, Kudüs'te oturan büyük rahiplere bırakılmıştı. Ancak zamanla Roma idaresinde Yahudilere uygulanan vergilerin ağırlığı, feodal yöneticilerin zulmü ve dini gerekçeler yeni isyanları beraberinde getirmiş, Yahudiler arasmda bağımsız bir Yahudi devleti

kurma girişimleri yoğunlaşmıştır. Bu amacı benimseyen Yahudiler Tevrat'a mutlak bağlılığı gerekli görüyorlar, Yahve (Tanrı) her şeyin efendisi olduğuna göre dünyanın bir gün Yahudilerin hükmü altına gireceğini, inançlarına bağlı kalırlarsa zafer elde edeceklerine inanıyorlardı. Bütün bu gerekçeler ile Yahudiler, M.S. 66-73 tarihleri arasında tekrar ayaklandılar. Bu ayaklanma nedeniyle Roma orduları Kudüs'e yönelerek Bâbil sürgünü dönüşünde inşa edilmiş olan ikinci tapınağı da yıkmışlardır. Bu olaydan sonra Yahudiler bölgeden göç etmeye zorlanmışlar, başta Mısır olmak üzere Romalıların hâkimiyeti altındaki farklı ülkelere sürülmüşlerdir. Roma zulmünden kaçmayı başarabilen Yahudiler başka ülkelere dağılınışlar ancak direnişlerini sona erdirmemişlerdir. Bu çalkantılı ve karışık dönem Roma egemenliği altında geçmiştir.

Roma'nın tarihi M.Ö. 753 yılında bir şehir devleti olarak başlar. Şehrin kuruluşu ünlü bir efsaneye dayanır. Tiber Nehri kıyılarına yerleşenlerin, akıbetlerinin bağlı olduğuna inandıkları "Vesta'ya, yani ocak tanrıçasına bağlı bakireler" tutmaları yaygın bir uygulamaydı. Bu genç kadınların saf ve temiz kalması gerekiyordu. Bir ocak tanrıçası bakiresi yanlış yola saptığında canlı gömülerek öldürülüyordu. M.Ö. 8. yüzyılda Rhea Silvia adlı bir ocak tanrıçası bakiresi hamile kaldı. Hata onun değildi, tanrı Mars tarafından iğfal edilmişti! Silvia Rhea ikiz oğlanlar doğurdu: Romulus ve Romus. Ne var ki yerel kral onları yarı-tanrı olarak kabul etmedi ve Tiber Nehri'ne attırdı. Mucizevi bir şekilde kıyıya yüzdüler, bir dişi kurt tarafından bakıldılar sonra da bir çoban tarafından büyütüldüler. Oğlanlar büyüdüklerinde, boğulmaktan kurtuldukları yerin yakınında, Tiber'e bakan yedi tepe üzerinde Roma şehrini kurdular. Daha sonra Romulus Romus'u öldürdü ve tanrı Quirinus oldu. Yahudi geleneği Romalıların, Yakup'un ikiz kardeşi, kızıl saçlı ve gaddar Esav'ın soyundan geldiğini ileri sürer. Yahudilik Roma'ya hem "kırmızı" hem de "kan" anlamına gelen İbrani kökten yola çıkarak "Edom" der. Edom, Esav'a verilen başka bir isimdir (Bereşit; 36: 1). Yahudilere göre Romalılar Esav'ın hayat görüşünün ruhani mirasçılarıdır.

M.Ö. 500 yıllarında Roma halkı ona hükmeden monarşiyi devirir ve bir senato tarafından yönetilen bir cumhuriyet kurar. Senatonun yüksek sınıflardan oluştuğu, toprak sahibi erkek vatandaşların "patrisyen-soylu" adlandırıldığı bir oligarşidir bu. Sağlıklı ve güçlü her eski medeniyet gibi Romalılar da hâkimiyet alanlarını genişletmek için savaşmaya koyulur. Hırslı Romalılar karşılarında kendi görüşlerinde olan Kartacalıları bulur ve M.Ö. 264 yılında M.Ö. 146 yılma kadar sürecek olan ve Roma'mn zaferle çıkacağı, Pun Savaşları olarak bilinen muazzam bir mücadeleye girişirler. Romalılar

Yunan sömürgelerini, ardından Yunanistan'm kendisini fetheder ve Akdeniz'deki tek büyük güç haline gelirler. Büyük ölçüde Yunan hayat görüşünü miras almışlardır. Bu nedenle kültürlerine Greko-Romen derler. Çünkü Yunanistan'la Roma iki farklı halk, medeniyet ve kültür oldukları halde Romalılar kendilerini çok büyük oranda Yunanlıların kültürel mirasçıları olarak görüyordu. Roma tarihinde çok sayıda Romalı kendilerini Yunanlıların reenkarnasyonu addedecektir. Yunanlılar Roma mimarisini ve Roma hayat görüşünü birçok açıdan etkilemiştir. Ancak Romalıların kendi benzersiz katkıları da olmuştur. Roma, Yunanistan'dan çok daha muhafazakâr, ataerkil bir toplumdu. Ayrıca çok çalışkan, son derece iyi örgütlenmiş kişilerdi, bu da onları imparatorluk kurma ustası haline getirdi. Örgütleme yetenekleri başta mühendislik olmak üzere her alanda görülür. Romalıların hâkim olduğu her yerde halen ayakta duran Roma su kemerleri, yolları, kaleleri, duvarları bulunur. İnanılmaz inşaatçılardı. İnşaat bilgileri şaşırtıcıydı. Hükümet ve kanunlarında ise bütün Akdeniz havzasında kullanılan bir kanun sistemi kurdular. Yönetim, vergi toplama ve her şeyin ötesinde sistematik bir şekilde savaşma ve fethetme yetenekleri vardı. Fetih ve imparatorluk kurmak, Roma organizasyonunun en büyük özelliklerindendi.

Romalılar savaşma konusunda devrim yaptı. Yunanlıların aksine, vatandaşları askere almaz, profesyonel bir ordu kullanırlardı. Askerler savaşmak için para alır, bunu hayat boyu sürecek bir kariyer haline getirirdi. Romalı için askerlik sadece bir iş değildi, bir yaşam biçimiydi. Hızlı hareket edemeyen Yunanlı mızraklı ve kalkanlı asker alayları yerine Romalılar, her biri 10 tane daha küçük ve daha hareketli piyade taburuna bölünmüş lejyonları oluşturdu. Lejyon Roma ordusunun temel birimi oldu. Roma, her biri yaklaşık 5.000 kişilik 24 ile 28 arasında, çoğu piyade, birazı süvari lejyonuna sahipti. Bu lejyonların örgütlenme şekli Romalılara savaş alanında inanılmaz bir esneklik kazandırıyordu. Aynı anda yüz kişiyle savaşabilecek daha küçük birimlere ayrılabiliyorlardı. Yunanlıların hiçbir zaman başaramayacağı şekillerde manevra yapabiliyorlardı. Romalılar Yunanlıları işte böyle yendi. Karşılarına çıkan herkesi katlettikleri gibi onları da katlettiler. Romalılar çok sofistike insanlar oldukları halde, çok da zalimdiler. Her şeyi fethetmek için kontrol edilemez bir hırsa sahip insanlardı. Romalılar imparatorluğun 200 farklı yerinde, günlerini yiyip içerek ve insanların tuhaf bir şekilde boğazlanarak öldürülmesini seyredip rahatlayarak geçirdikleri anfitiyatrolar kurdular. Bu uygulama son derece popülerdi. İmparator Augustus hükümdarlığı sırasmda 10.000 kişinin dövüştüğü ve 3.500 hayvanın öldürüldüğü oyunları başlatmakla övünmektedirler.

Tüm bu imkânlara rağmen Roma iç çekişmeler, iktidar kavgaları ve sınıf mücadeleleri ile uğraşmak zorundaydı. General Pompeus popüler bir galip olarak ortaya çıktı, Krasus ve Julius Sezar ile M.Ö. 60 yılında Birinci Triumvirlik'i kurdu. Ancak Pompeus ile Sezar'm arası bozuldu ve Sezar Roma'ya hâkim olarak Roma İmparatorluğu'nun asli temellerini attı. Roma ile Yahudi halkının ilişkisi de burada başladı. Yunanlılara karşı yapılan büyük isyandan sonra yaklaşık yüz yıl hükümdarlık süren Makabilerin soyundan iki kardeş olan Hyrcanus ve Aristobolus birbirleriyle kimin kral olacağı konusunda kavga ederken akıllarma Roma'nın aracılık yapması fikri geldi. Böylece M.Ö. 63 yılında Pompeus, ordularını İsrail'e hareket ettirmeye davet edildi. Romalılar gelir, birçok Yahudiyi katleder ve iki kardeşten zayıf olan Hyrcanus'u ülkenin kukla hükümdarı yaparlar. Bu yöntem Roma sisteminin bir parçasıydı. Vekâletle hükmetmeyi tercih ederlerdi. Roma'nın vergileri ödendikçe ve Roma kanunlarına uyuldukça yerel vali ya da kralın, ülkeyi yönetmek için gündelik sorunlarla uğraşmasma izin verirlerdi. Roma'nın İsrail'e müdahalesi Yahudi bağımsızlığına son verdi ve Yahudi tarihinin en karanlık dönemlerinin birini başlattı. Hükmeden Hyrcanus veya herhangi bir başka Yahudi değil, Roma idi. İlk yaptıkları iş de dini birlik meclisi olan Sanhedrin'in Roma kararnamesiyle iptal edilmesiydi. Bağımsız İsrail devleti artık yoktu, Roma'nın Judea eyaleti olmuştu. Pompeus savaştaki yararlılıkları karşılığında ödül olarak askerlerine geniş toprak parçaları vererek ülkenin büyük kısmını böldü. Gaza, Yafa, Aşdod ve diğer Yahudi şehirleri artık Roma İmparatorluğu haritasında yer alıyordu. Kendisine kral deme hakkı bulunsa da Hyrcanus sadece Yeruşalim'e ve kuzeyi ile güneyinde birkaç parçaya sahipti ama bu küçük alanı bile Şam'daki Roma konsülüne danışmadan yönetemiyordu. Hyrcanus'tan sonra Antipater, ondan sonra da oğlu tarihte bilinen ismiyle Büyük Herod kral oldu.

Büyük Herod Yahudi tarihindeki en önemli karakterlerden biridir. Herod Romalılar tarafmdan atanan Yahuda kralı olarak M.Ö. 37 yılında M.Ö. 4 yılında ölümüne kadar 33 yıl süren çok uzun bir süre boyunca iktidarda kaldı. Bu, ekonomik bolluk ve sosyal istikrar açısından altın bir çağdır. Bolluk ve istikrarın nedeninin bir kısmı, Romalıların bu zaman boyunca Yahudilerin gündelik yaşamında arka planda rol oynamasıdır. Romalıların genel tutumu hoşgörülüydü yani Yahudiler resmi Roma devlet dininden muaf tutuluyordu. Hatırlanması gereken çok önemli bir nokta da, eski dünyadaki tüm imparatorluklarda din ve devletin birlikte gittiği, Roma'mn imparatorlara tapması yani imparatorun ölümünden sonra ilahlaştırılması yüzünden bunun Roma'da her yerden daha çok uygulandığıdır. Devlet ve dini birleştirmek tabii ki hükümdarlarla fazladan bir yasallık ve meşruluk

kazandırıyordu. Cismani ve ruhani güç arasındaki bağlantı, tebaalarının fiziksel ve ruhani varoluşu üzerinde tam bir kontrol sağlıyordu. Devlet dinini kabul etmek Romalı kimliği ve devlete sadakatin çok önemli bir parçası olduğu halde Romalılar aynı zamanda pragmatisti. Yunan deneyiminden Yahudilerin putlara tapmaya zorlanamayacaklarını öğrenmişlerdi. Ayrıca Yahudilerin diğer pagan halklar gibi olmadıklarını, boyun eğmeyeceklerini kendi gözleriyle görmüşlerdi. Dolayısıyla Romalılar Yahudilere, Roma devlet dininden muaf resmi bir statü verdi.

Herod, tüm zenginlik, ihtişam ve büyük tapınak ve eserlerin yapımı ile birlikte başta ailesi olmak üzere herkese karşı da oldukça zalimdi. Kıskandığı için kardeşini boğdurmakla kalmayıp sonra kendi oğullarını kıskanmaya başladı, onları da öldürttü. Hatta bir kıskançlık krizi sırasında karısını da öldürttü. Herod'un paranoyası, Bet-Amikdaş hiyerarşisine müdahale etmesi, Yahudi halkının Helenleşmesine çalışması, artan ve ölümünden 70 yıl kadar sonra Roma'ya karşı bir başkaldırıyla sonuçlanacak bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Fakat tüm bu olayların altında büyük bir ruhani çarpışma vardı: paganlık ve Yahudilik arasında. Dahası Yahudilerin milliyetçi duyguları yüzeye çıkıyordu. Helenizm'in Yahuda'ya hâkim olması işleri daha da karıştırdı. Orada Yunan İmparatorluğu hâkimiyetinden beri yaşayan önemli sayıda Yunanlı ile Yunan yaşam tarzını benimseyen diğer Yahudi olmayanların yanı sıra Romalıların teşvik ettiği başka Helenistler de ülkeye yerleşti. Ayrıca Yahudi üst sınıfları da bu "egemen" kültürü kabul etti. Kral Herod çok güçlü bir inançla Helenist olduğu için halkını Helenleştirme yönündeki amaçlarına ulaşmak için her şeyi yaptı. Buna, sadece otoritesine karşı tehdit olarak değil, Yahudilerin kitle halinde Helenleşmesine karşı engeller olarak da gördüğü tüm din adamlarına (Rabbiler) zulmetmek ve onları öldürmek de dahildi. Herod'un müdahaleleri ve Yahudi üst sınıfları arasında yayılan Helen etkilerinin sonucunda Bet-Amikdaş hiyerarşisi yoldan çıktı. Güçlerini korumak için Romalılarla işbirliği yapan varlıklı bir dini grup olan Saddukiler, ana görüşü savunan Yahudi çoğunluk Ferisilerin ve dini azınlık Zeliotları devreden çıkararak Bet-Amikdaş'ın kontrolünü ellerine geçirmişlerdi. Bu dönem Yahudi halkının başına bela olacak çok önemli bir sorunun belirtilerini gösterir: fikir ayrılığı. Saddukiler, Ferisiler ve Zeliotlar arasındaki fikir ayrılığı, Yahudi halkı tam da Roma'ya karşı ayaklanmaya karar verdiğinde, birliğini zayıflatan bir "donuk nefret" atmosferi yarattı.

Romalılar, Yunanlılar gibi birçok tanrıya tapıyordu. Sadece bununla yetinmiyor, bir karış toprak fethettiklerinde ele geçirdikleri halkın tanrılarını da Roma panteonuna ekliyorlardı. Romalılar M.Ö. I. yüzyılda 30.000'in

üzerinde tanrıya sahip olmuşlardı. Yahudilerin gözle görülmez, bir tek kendisine tapılmasını talep eden ve diğer tanrılar havuzuna eklenemeyen bir Tanrı fikri Romalılara tamamıyla anlaşılmaz geliyordu. Daha da önemlisi, Yahudilerin inanışları yanında, Roma hayat görüşüne ters olan bir emirler dizisine itaati gerektiren bir yaşam tarzı getiriyordu. Örneğin Yahudilerin yaşama olan saygılarının, halkın diğer insanlar katledilirken eğlenmesi için amfitiyatrolar inşa eden bir ulusu eninde sonunda bıktırması kaçınılmazdı. Yahudilerin kutsal toprağa hâkim olan ve putlara tapan Romalılara karşı tepkisi çok yönlüydü. Helenleşmiş ve asimile olmuş Yahudiler, Roma varlığını memnuniyetle kabul ediyor, ondan yararlanıyorlardı. Roma hâkimiyetine direnen Yahudilere kızıyorlardı. Ayrıca bu dönemde başta Saddukiler, Ferisiler ve Zeliotlar olmak üzere dini ayrılıklara dayanan 24 ayrı fraksiyon ortaya çıkmıştı. Çelişen görüşleri Yahudi halkını o zamanlar etkisi altına alan bir hastalığın belirtileriydi. Rabi'ler bu hastalığı bir Yahudi'nin diğer bir Yahudi'ye karşı duyduğu "sebepsiz nefret" diye adlandırıyordu. Bu dini çatışmalara körükle giden başka bir unsur da Romalıların yerel halktan vergiler veya düpedüz gaspla para koparmaya çalışmasıydı.

İmparator Neron'un Yahudileri vatandaşlıktan çıkartması ile Yahudi halkındaki tüm huzursuzluklar patlama noktasına geldi. Yahudiler başkaldırdı, protestoları şiddetle bastırıldı, aralarından birçoğu öldürüldü, tapınakları yakılıp yok edildi. Helenleşmiş halk Yahudilerden kurtulma fırsatını kaçırmadı, evlerine el koydu, yağmaladı, yaktı. İntikam yemini eden Yahudi sığınmacılar Yeruşalim'e akın etmeye başladı. On binlerce Yahudi katledildi. Ardından Yahudi bilgeleri tutuklama, herkesin önünde kamçılama sonra da çarmıha germe izni verilerek çatışmalar daha da şiddetlendi. Sonunda Yahudiler silahlanarak Roma İmparatorluğu'na savaş açtılar. Yahudilerin M.S. 67 yılındaki isyanına karşı Roma, dört lejyonun başında imparatorluğun en deneyimli kumandanı Vespasianus'u gönderdi. Bu çok büyük bir kuvvetti. Her lejyonda 6.000 savaşçı artı eşit sayıda yardımcı, yani toplamda yaklaşık 50.000 Roma askeri bulunuyordu. Vespasianus hareketine kuzeyden başladı. Ona direnen şehir ya da kasaba yerle bir edildi, halkı katledildi ya da tutsak alındı, malları talan edildi. Sonra civardaki alan ağaçtan arındırıldı, tarlalar hiçbir şeyin yetişmemesi için tuzla kaplandı. M.S. 70 yılında Romalılar Yeruşalim'e geldi ve şehri kuşattı. Romalılar Yeruşalim'i yıkarlarsa Yahudi halkını yıkacaklarını bilmektedir. Çünkü Yeruşalim ruhani yaşamlarının merkezidir.

Romalılar şehri dışarıdan kuşatırken içeride Yahudiler arasında iç savaş hüküm sürmektedir. Çeşitli fraksiyonların güçleri şehrin çeşitli yerlerini iş-

gal etmektedir. Böyle bir iç savaş ortamında Yahudiler kendi mezheplerinden olmayan diğer Yahudileri katlettiler. Bunlar yetmezmiş gibi Zeliotlar insanların açlıktan ölmek ya da savaşmaktan başka seçeneği olmasın diye büyük yiyecek depolarını imha ettiler. Yiyecek depoları yok edilince şehirde açlık baş gösterir ve çaresiz insanlar yiyecek aramak için duvarların dışına sızmaya çalışır. Romalılar tarafından yakalananlar standart Roma infaz şekliyle, çarmıha gerilerek öldürülür. O kadar kişi ölür ki şehir çarmıha gerilmiş binlerce Yahudi ile çevrilidir. Bu arada Romalılar şehrin savunmalarını sistematik bir şekilde katman katman yok etmeyi sürdürür. Bu arada imparator ölmüş yerine Vespasianus getirilmiştir. Vespasianus imparator olduğu için Roma'ya döner ve kuşatmayı oğlu Titus'a devreder ve işi bitirmesini söyler. Titus M.S. 70 yılında saldırarak, halkın üzerine taş, demir ve ateş yağdıran mancınıklarla şehri döver. Yeruşalim'i savunanlar artık açlıktan ve iç savaştan zayıf düşmüştür. Titus şehrin surlarını, iki ay sürecek şiddetli çarpışmalar sonunda yarmayı başarır. Romalılar şehri adeta evleri birer birer alarak ele geçirirken korkunç bir kıyım gerçekleşir. Romalılar saldırıyı başlattıktan dört ay sonra Titus İkinci Bet-Akimdaş'ın yerle bir edilmesini emreder. Çevrede kuşatmadan sonra ayakta kalan ne kadar ağaç varsa kesilir ve Bet-Amikdaş yapılarını tamamıyla yakmak için dev bir ateş yakılır. Muhteşem Bet-Amikdaş bir gün içinde yakılarak moloz yığını haline gelir. İkinci Bet-Amikdaş'ın yıkılışı Yahudi halkının tarihindeki en önemli ve en üzücü olaylarından biridir. Tanrı'nın Yahudilerden uzaklaştığının ama onları kesinlikle terk etmediğinin bir işaretidir. Yahudiler, "ebedi bir ulus" olacakları sözüne uygun olarak hayatta kalacaktır ama Bet-Amikdaş ayakta iken Tanrı ile aralarında bulunan özel ilişki sona ermiştir: "İkinci Bet-Amikdaş'ın yıkılma sebebi, 'Sinat hinam' yani 'bir Yahudi'nin başka bir Yahudi'ye karşı duyduğu sebepsiz nefret olmuştur".

Romalılar Bet-Amikdaş'ı ateşe vermeden önce değerli ne varsa aldılar. Paha biçilmeyen sanat eserlerini Roma'ya götürmek için bir grup Yahudi tutsağı koşum takımlarına bağladılar. Bu isyan döneminde korkunç bir felaket söz konusuydu. Yüz binlerce Yahudi öldü, çok daha fazlası tutsak edildi. Büyük İsyan'dan sonra esir pazarında o kadar çok sayıda Yahudi vardı ki, bir at fiyatından daha ucuza Yahudi bir tutsak satın almak mümkündü. M.S. 73 yılmda son Yahudi kalesi de düşünce Romalılar sonunda isyanın sona erdiğini ilan etti. Başkaldıran Yahudilere Roma gücünü kanıtladıkları için kendilerini kutlayan Romalılar, ağlayan bir kadını resmeden ve Judea Capta "Yahuda Ele Geçirildi" yazılı paralar bastırdı. Yetmiş yıllık dönem boyunca yer yer çıkan Yahudi isyanlarını da bastıran Romalılar onların toplu olarak bir araya gelmelerini engellemek için sürgünlere gönder-

diler. Yahudileri yerleşmiş oldukları tüm ülkelerinden kopartarak sürgünlere mecbur ettiler. Romalıların asıl planı sadece Yahudileri ülkelerinden değil onları Yahudilikten de ulusal birliklerinden de ayırmayı amaçlıyordu. Bu amaçla da M.S. 136 yılından itibaren Yahudilerin gerçek liderleri olan bilgin ve bilgelerini ortadan kaldırmak, ulusun yaşam kanı olan Yahudiliğin uygulanmasını yasaklamak ve böylece Yahudilerin Roma kültürü ve hegemonyası altına girmesini garanti etmek amacıyla zulüm ve sindirme eylemlerine giriştiler. Şabat, sünnet, Tevrat'ın öğrenilmesi ve öğretilmesi ve tüm Yahudi ritüel ve geleneklerine uyulması yasaklanmıştı. Bu emirlere uymayı reddedenlerden ve zamanın en büyük rabi'leri itaatsizliklerinden ötürü Romalılar tarafından öldürüldüler. Adrianus'un zulümleri sırasında çeşitli zamanlarda bilgeler saklanmak zorunda kaldı. Buna rağmen M.S. 122 yılında Uşa'da yeniden toplanmayı başardılar ve bir sessizlik döneminde, M.S. 158 yılında Yavne'ye yerleştiler. Bu dönemden İmparator Marcus Aurelius'un, M.S. 180 yılında ölümüne kadar Yahudiler nispeten barış ve huzur buldular. Bu dönemler yani M.S. 177-200 yılları arasında Tevrat'ın sözlü uygulamalarından, Sina Dağı'ndaki Musa'ya kadar geri giderek izlenebilecek kanuni geleneklerle ilgili bütün bilinenler, hatırlamalardan oluşan Mişna (tekrarlamak/öğrenmek) kitabı ve bu kitap hakkındaki rabilerin yorumlarından oluşan Talmud ortaya çıktı.

Roma işgali Yahudi tarihinde böylesine karanlık bir zamandı. Rabinik bilgelerin en parlakları Herod tarafından öldürülmüştü. Bet-Amikdaş hiyerarşisi yoldan çıkmıştı. Yahudiler üç büyük (Saddukiler, Ferisiler ve Zeliotlar) ve onlarca da küçük mezhebe/gruba bölünmüştü. Yahudilere karşı acımasız bir zulmün görüldüğü bu kaotik zamanda, üyeleri kıyametin yakın olduğuna inanan birtakım hizip ve mezhepler ortaya çıktı. Vatandaşlık haklarından mahrum edilenler arasında taraftar bulan bu mezhepler, iyi ile kötü arasındaki nihai savaşın yakında yer alacağını, ardından da insanlığın Maşiah/Mesih (Meshedilmiş Kurtarıcı) tarafından kurtarılacağını vaaz etti. Ne var ki bu karışık zamanda Yahudiler her zamankinden hassastı. Ülke karizmatik iyileştirici ve vaizlerle doluydu, insanlar da bölünme ve acı dolu yılların sona erdiğini duyma umuduyla onları izliyordu. Bu dönemlerde ortaya çıkan İsa ve takipçileri Hıristiyanlar da Yahudiler gibi aynı nedenlerle zulme maruz kalıyorlardı. Fakat M.S. 313 yılında İmparator Constantin'in fermanıyla Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun devlet dini haline gelince yine en büyük düşman Yahudiler olarak ilan edildi.

Hıristiyan kalabalıklar ilk önceleri paganlığı kökünden yok etmek için ülkeyi alt üst etti, putları parçaladı, mabetleri yaktı. Oluşturdukları dini

kurum olan Kilise acı çeken, kurban edilen, hoşgörü dilenen bir varlıktan, baskı uygulayıcı, dini ve siyasi tekel talep eden bir varlığa dönüştü. Hıristiyan Kilisesi'nin haçı kılıca dönüştü ve batı dünyasının dinini değiştirme becerisinin mesajlarda değil, yöntemlerde yattığını ileri sürerek inanmayan herkesi din değiştirmeye zorladı, değiştirmeyenleri ise yakarak, işkence ederek veya çarmıha gererek yok etti. M.S. 4. yüzyılın sonlarına doğru resmi hükümetin kanun ve yönetmeliklerle çekingenlik uyandırma çabaları ve kalabalıkların terörünün de yardımıyla Hıristiyanlığı imparatorluğun çoğunluğuna yaymayı başardılar. Bu arada paganlığın ortadan kaybolmasıyla Yahudilik gözlerine en büyük tehdit olarak batmaya başladı. Onlara göre Yahudiler her zamanki gibi yabancı ve ayrı idi ve boyun eğmiyorlar ve din değiştirmiyorlardı. Daha önce inanç sistemlerine saldıran diğer bütün dinlere karşı yaptıkları gibi, yeni kilise teşkilatına karşı da inatla direniyorlardı. Bu durum da Hıristiyanlar için çok özel ve büyük bir sorun oluşturuyordu. Tanrı'nın ilksel antlaşmaya sadakatine inanmaya devam eden Yahudi halkının dünyadaki varlığı, Hıristiyanlığın İsa aracılığı ile yapılan yeni antlaşmaya inancın yanına büyük bir soru işareti koyuyordu. Çoğunlukla Hıristiyan zihninin derinliklerine gömülmüş olan bu soru işareti büyük bir endişe yaratıyordu. Endişe ise çoğu zaman düşmanlığa yol açarak büyük katliamlara kaynaklık ediyordu. Bu nedenle de çok kısa bir zaman içinde imparatorlukta yaşayan Yahudiler medeni haklarından çoğunu kaybetti. Bir Yahudi'nin bir Hıristiyan'la evlenmesi ölümle cezalandırılabilecek bir suç olarak ilan edildi. Yahudi Yüce Mahkemesi Sanhedrin'in toplanması yasaklandı. Yahudilere karşı çoğu zaman şiddete yol açan vaazlar düzenli olarak veriliyordu. Yahudileri İsa'nın katilleri olarak tanıtma fikri o zamanlar doğdu ama birkaç yüzyıl sonrasında popülerlik kazandı. 7. yüzyıldan itibaren baskı, terör ve şiddet aşırı boyutlara ulaştı. İmparatorlukta yaşayan Yahudiler çok güvensiz, istikrarsız ve tehdit altında büyük bir yıkım içindeydiler. Yahudi karşıtı yasalar, ağır vergiler, şiddet gösterileri ve zorla din değiştirmelere yönelik baskı ve işkenceler çok artmıştı. Yahudiler Hıristiyanlar için en büyük tehdit olarak "öteki" haline getirilmişti. Birçok Yahudi Hıristiyanların zulmünden kurtulmak için her şeylerini bırakıp ülkelerini terk ettiler. Bizans İmparatoru Heraklius M.S. 629 yılında Yeruşalim'i işgal edince bölgedeki tüm Yahudileri katletti. Böylece Yahudiler başta Arabistan bölgesi olmak üzere, kuzey Afrika, Avrupa'nın ve Asya'nın güvenli bölgeleri kısaca tüm dünyaya yayılan bir son sürgün dönemi yaşadılar.

11. Son Sürgün ve Diaspora Dönemi: "Sürgünlerde sürüneceksiniz! Ve ...".

Yahudiler, kutsal tapmağın ikinci kez yıkılışı (70) ile İsrail Devleti'nin kuruluşu (1948) arasında geçen zamanı "Yabancıların Hâkimiyeti Dönemi" olarak adlandırmışlardır. Kutsal tapmağm yıkılışının sembolik ve psikolojik öneminden ziyade Yahudilerin katledilmesi ve Roma İmparatorluğu'nun uzak bölgelerine dağıtılması ile Filistin bölgesindeki Yahudi kültürel varlığı kısıtlanmış, bölgeyle fiziksel bağları kesilmiştir. Babil sürgünleri göz önüne alındığında bu dönemi Yahudi tarihindeki "İkinci Diaspora Dönemi" olarak adlandırmak gerekir. Bu dönem boyunca bölge, farklı uygarlıkların ve devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Romalılara karşı ikinci Yahudi isyanı M.S. 132-135'te Mesih olduğunu iddia eden Simon Bar Cocheba liderliğinde gerçekleşmiştir. Cocheba, Yahudi Krallığı'nın bağımsızlığını ilan etmiş, Kudüs ve Yahuda yeniden ele geçirilmiştir. Ancak kısa süre sonra Romalıların üstünlüğü karşısında direnemeyen Yahudiler yine sürgün edilmiş, Kudüs yeniden tahrip edilmiştir. Yahuda ve Samariya adları kaldırılarak bu bölge Filistin adını almıştır. Romalılar tarafından Suriye'ye bağlanan Filistin'e dönmeleri yasaklanan Yahudiler kitleler halinde buradan dünyanın dört bir yanına göç etmişlerdir. Böylelikle Yahudi tarihinde "İkinci Sürgün Hayatı" başlamıştır. Yahudiler, Kuzey Afrika, Anadolu ve Doğu Avrupa'ya göç etmişler, bir kısmı Romalılar tarafından köle veya esir olarak Batı Avrupa'ya götürülmüşler, bir kısmı da Mezopotamya ve Arabistan'a (Hicaz bölgesi) gitmişlerdir. Yahudiler bu tarihten sonra Filistin'de yok denecek kadar az bir nüfusa sahip olmuşlardır. Yahudiler tapınağın birleştirici çevresinden yoksun oldukları halde tüm bu olumsuz koşullara rağmen ayakta kalmayı başarabilmişler, irtibatlarını sürdürmüşlerdir. Yahudilerin politik ve toprak üssü olmadan varlığının devamlılığını sağlayan tek unsur dinleri olmuştur.

Yahudilerin bütün insanlık üzerinde Tanrı egemenliğinin gerçekleşmesi beklentisinin güçlendiği dönemde Hıristiyanlık dininin ortaya çıkması ve gelişmesi Yahudi-Hıristiyan çatışmalarını başlatmıştır. 325'te Roma İmparatoru Konstantin'in Hıristiyanlık dinini kabul edişi ile bu din Roma İmparatorluğu'nun resmi dini oldu. Bu nedenle Kudüs dâhil olmak üzere kutsal topraklarda kiliseler inşa edilmiş, ülkenin birçok köşesinde manastırlar kurulmuştur. Hıristiyanlığın yayılması Hıristiyanlar ile Yahudiler arasmdaki dinsel çatışmaların başlaması sonucunu doğurmuştur. Roma'nın Hıristiyan dinini benimsemesi sonrasında Yahudiler üzerinde artış gösteren baskıları ile Yahudiler eski özerkliklerinden mahrum kalmışlardır. 395'te Roma İmparatorluğu bölününce Filistin toprakları Bizans İmparatorluğu'nun

payına düşmüştür. Bizans idaresi altındaki Yahudiler, devlet işlerindeki görevlerden men edilmişlerdir. Bu dönem itibariyle Yahudilik hakkında yürütülen önyargılı düşüncelerin beraberinde sürüklediği karışıklıklar, Yahudi sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemlerde Yahudiler hakkında ortaya sürülen iki iddia vardı. Bunlardan birincisi Yahudi halkının İsa'nın ölümünden sorumlu olması, diğeri Yahudilerin yurtsuz kalıp bütün dünyaya yayılmasının bu olaydan kaynaklanan bir ceza olduğu inancıydı. Hıristiyanlarda Yahudi düşmanlığına sebep olan bu iddialar yüzyıllarca geçerliliğini korumuş, Yahudi sürgününün asırlarca sürmesinin nedenlerini oluşturmuştur. Yahudiler Roma'ya karşı düzenledikleri birbirini izleyen ayaklanmalarda başarısızlığa uğramaları neticesinde, Bizans'a karşı Perslere destek olarak Filistin'in Persler tarafından işgalini sağlamaya çalışmışlar ancak 629'da Bizans'ın Filistin'i yeniden ele geçirmesi ile mücadelelerinden sonuç alamayarak kendi içlerine kapanan bir toplum haline gelmişlerdir.

İslamiyet'in doğuşu Yahudiler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Romalıların yaptığı katliam ve sürgünlerden sonra dünyanın her tarafına yayılmış olmaları (diaspora) ile Yahudilerin Filistin ile bağları kalmamıştı. Yahudilerin büyük bir kısmı Arabistan yarımadasına ve Arap topraklarına göç etmişler, yoğun olarak Medine şehri ve çevresine yerleşmişlerdi. 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhammed, Medine halkının birbirleriyle anlaşmazlık yaşayan Arap ve Yahudi kabilelerini bir arada tutacak bir sözleşme yaptı. Medine sözleşmesi olarak adlandırılan bu vatandaşlık anlaşması sayesinde Yahudiler dinlerini uygulamada serbestlik kazanmışlardır. Bunun yanında bu anlaşmada düşmana karşı birlik olma mecburiyeti vardı. Dolayısıyla bu anlaşma kabilelere iç işlerinde kendi örflerini uygulama serbestliği, dış ilişkilerinde ortak hareket etme şartı getiriyordu. Ancak Yahudilerin anlaşmayı ihlal etmeleri, Medine'yi terk ederek Hayber ve Şam'a yerleşmelerini mecburi kılmıştır. Müslümanların Şam ile olan ticaretinde Yahudilerin bir tehdit unsuru olmaları nedeniyle Müslümanlar Hayber üzerine yürüyerek Yahudilerin teslim olmalarını sağlamışlardır. Muhammed'in Yahudiler ile yapmış olduğu anlaşmalar neticesinde Yahudilerin din ve inançları nedeniyle kınanmamaları sağlanmış, öldürülmeleri yasaklanmış, İslâm Devleti'nin hâkimiyetini tanıyarak vergi vermek şartı ile her türlü ticari, sınaî ve zirai faaliyetlerde bulunmaları imkânı tanınmıştır.

Muhammed'in ölümünden dört yıl sonra (636) Hicaz merkez olmak üzere İslâm'ın fetih hareketi başladığı zaman, Suriye ve Filistin Bizans hâkimiyeti altındaydı. 637'de Araplar Kudüs ve çevresini ele geçirmişler,

Kudüs'ün fethinde Yahudiler Bizans'tan gördükleri zulüm nedeniyle Müslümanlara yardım etmişlerdir. Yahudi ve Hıristiyanların kutsal şehir olarak nitelendirdikleri Kudüs, İslâm dünyasında da önemli bir dini merkez olmuştur. Selçuklular tarafından 1071'de ele geçirilen Kudüs, Hıristiyan toplumunda özellikle 11. yüzyıl ile süregelen Haçlı Seferleri sırasında hedef haline gelmiştir. Haçlı Seferleri'nin başlaması ile Hıristiyan dünyasındaki Yahudi düşmanlığı siyasi, iktisadi ve sosyal etkileri ile birlikte daha da şiddetlenmiştir. Saygınlığını yitirmeye başlayan kilise, politik isteklerini yönlendirmek için İsa'nın içinde yattığı kutsal lahdin kurtarılması gerekliliği gibi dini gerekçeler öne sürerek etkinliğini korumaya çalışmıştır. 1099'da Papa II. Urban'ın çağrısı üzerine Avrupa'dan kutsal toprakları kurtarma inancıyla gelen Haçlılar, Kudüs'ü ele geçirerek burada Kudüs Latin Krallığı'nı kurmuşlar, Hıristiyanlığı yaymaya uğraşmışlardır. Haçlıların Selahattin Eyyubi'nin yönetimindeki Müslüman ordusu tarafından 1187'de bu topraklardan çıkartılmasından sonra Kudüs yeniden İslam egemenliği içerisinde kalmıştır. Yahudilere yine özgürlükler tanınmış, Kudüs'e dönmeleri sağlanarak burada yaşamalarına müsaade edilmiştir. Selahattin Eyyubi'nin ölümü üzerine Haçlı orduları 1193'te bu bölgeyi tekrar ele geçirmişler ancak Haçlılarm Eyyubi'den sonra Mısır'da iktidara gelen Memluklara 1291'de yenilmeleri ile kutsal topraklar üzerindeki hâkimiyetleri sona ermiştir.

Hâkimiyeti ele alan Memluklar zamanında Yahudiler için yine benzer sıkıntılar başlamıştır. Bu dönemde Memluklar tarafından limanlar Haçlı seferlerinden korunmak için yıkılmış, bölgenin deniz ile bağlantısı kesilmiş, kara ticaretinin durdurulması ile şehirler harabeye dönmüştür. Memluk dönemi ile siyasi ve ekonomik ayaklanmalar yaşanmış, ağır vergiler ve yaygın hastalıklar dönemi baş göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1517 yılmda bölgeyi kontrolü altına alması ile 200 yıl süren Memluk hâkimiyeti sona ermiştir. Osmanlılar bölgeyi hâkimiyetleri altına almalarının ardından idari olarak dört alt bölgeye bölerek Şam'a bağlamışlardır. Yüzyıllardır ihmal edilmiş ve sefalet içindeki Kudüs ve çevresinde düzen tesis edilmiş, tüm dinlere mensup halklara özgürlük tanınmıştır. Bu ortamın etkisiyle bölgedeki Yahudi varlığı ve kültürü yeniden yeşermiştir. Bölgede yapılan Yahudi dinsel çalışmaları diasporadaki diğer Yahudilere de gönderilerek kültür birliğinin sağlanmasında faydalı olmuştur. 18. yüzyılın sonlarına doğru gerilemekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik koşulların bozulması olumsuz etkilerini bölgede de göstermiştir. 19. yüzyılda İngiltere, Fransa ve ABD bölgedeki etkinliklerini artırmaya başlamış, özellikle Hıristiyan misyonerlik çalışmaları için okullar açılmıştır. Takip eden yıllarda İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve ABD bölgede konso-

losluk açmıştır. Bu dönemde bölgede ulaşım ve iletişimle ilgili yatırımlar artmış, sahil kesimiyle Avrupa arasında düzenli deniz ulaştırma seferleri başlamıştır. Süveyş Kanalı'nın açılışıyla (1869) ekonomi canlanmıştır. Bölgeye göçü engellemek maksadıyla Osmanlı yönetimi tarafından kanunlar çıkartılmış, toprak alım/satımı kısıtlanmış, inşaat izni doğrudan İstanbul'a bağlanmıştır. Bu uygulamalar bölgeye Yahudi göçünü yavaşlatmış olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı 1914 yılında bölgedeki Yahudi nüfusu 85.000'e ulaşmıştır. 1917'de İngiltere bölgeyi ve Kudüs şehrini ele geçirmiş, 400 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir. İngiliz mandasının himayesiyle birlikte de 1948 yılında Yahudiler bağımsız İsrail devletini kurmuşlardır.

B. YAHUDİLER, DÜNYA ve PARA[5]: YAHUDİ HALKININ YOL HİKAYESİNİN EKONOMİ-POLİTİĞİ veya TANRI KOMPLEKSİNİN MADDİ/MALİ KAYNAKLARI

Dünya genelinde algı olarak Yahudiler;Tanrı, güç, kan ve para aracılığıyla dünyaya hükmetmeye yönelik bir stratejiyi hayata geçirmekle görevli merkezi bir otorite tarafından yönetilen zengin, güçlü ve tek vücut bir halk olarak tasavvur edilir. Onlara atfedilen bu özelliklerin kaynağında onların sadece dini-politik değil aynı zamanda ekonomi-politik olarak da kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri kaynaklarına ve araçlarına da hükmettikleri inancı vardır. Bu nedenle söz konusu olan Yahudiler olunca mutlaka onların tarihi, siyasi ve ekonomik yol hikâyelerinin maddi kaynakları üzerine de yoğunlaşmak ve onları kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine sürükleyen bu ekonomi-politik arkaplanı incelemek gerekir.

1. Adem'den İbrahim'e: Ekonomi ve Siyaset Arasında Sürgün Hukuku

Yahudilik bir yolculukla başlar. Aslında Yahudilik bir yol hikâyesidir. Yahudi kimliği de yolculuğa gönderme yapan kelime anlamında saklıdır. Yahudilerin ilk atası Nuh'un torunu ve İbrahim'in dedesi Ever'in ismi 'göçebe' ve 'takasçı' anlamlarına gelir. Ever'in ismi daha sonraları 'İbrani' anlamına gelen 'İvri' olacaktır. Yahudilerin kaderi de soylarını ve genetik kodlarını aldıkları bu 'İbrani' ismindeki 'göçebe' ve 'takasçı' anlamında içkindir: Yahudi halkı, yolculuk yapmak, göçebe yaşamak, iletişim kurmak, takas yapmak, ticaret yapmak ve birikimlerini aktarmak zorundadır. Tevrat

[5] Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para, (YDP), 2. Basım, Çev: Berna Günen, Kırmızıkedi Yayınları, İstanbul, 2014.

da zaten bir yolculuk ve takas hikâyesi olarak Adem'in yaratılışından Yusuf'un soyunun esaretine kadar yani ilk insanın hür doğumundan kölelik felaketine kadar olan yolculuğu anlatır. Bu yolculukta onlara yol gösteren, ahlaki, siyasi, ekonomik ve sosyal ilham kaynağı, günlük davranışlar kılavuzu, hayat ve cesaret dersi ve Tanrının krallığına olan inancın kanıtı olarak hep yanı başlarında kutsal kitapları vardır.

Kutsal kitapları, Yahudilerin hayat yolculuğunu ilk insanın yolculuğu ile başlatarak onların zaman ve tarih tasavvurunu kadim bir felsefi arka plana dayandırır. Böylece insanlığın tarihi ile Yahudiliğin tarihini özdeşleştirir. Yahudilerin cennette başlayan yolculuklarında ilk insan atası Adem'e sadece iki şey yasaktır: Bilgiyi, kendini ve şüpheyi keşfedeceği Bilgi Ağacı ve sonsuz yaşama kavuşacağı Yaşam Ağacı. Her iki durumda da Tanrıya ait ayrıcalıklar ve Tanrı kompleksi kaynakları söz konusudur. Bu hem insanlığın hem de Yahudilerin ekonomik kaderine dair ilk kayıttır: İnsan arzu etmemek için, ne cehaletinin kapsamını ne de durumunun sınırlarını bilmelidir. İnsanın bilmesi gereken tek şey haddidir. İnsan bu yasak meyveleri yediğinde kendisinin ve arzularının farkına varır ve haddini aşar. Tanrının verdiği ceza olarak da hiçbir şeyin çalışmadan elde edilemediği kıtlık, yokluk ve yoksunluk dünyasına sürgün edilir: Kıtlık arzuyu değil arzu kıtlığı doğurur. Tevrat'ın ilk ekonomik, sosyal ve siyasal dersi de budur: Tüm yoksunlukları Tanrı kompleksi doğalar ile yok etmek. Adem'in cennetten kovulması/sürgünü/göçü insanı manevi bir varlık olmaktan çıkartıp kanlı-canlı bir maddi varlık haline dönüştürür. Geçimini sağlamak ve varlığını idame ettirmek için canla başla çalışması ona çok yorucu bir eziyet/ceza olarak kalır. Teorik olarak anlayamadığı haddinin sınırlarını pratik olarak anlamaya mahkûm edilir. Fakat ilk insan Adem aracılığıyla yapılan antlaşma gereği insanlık, ahlaki masumiyetini geri kazanmak ve kıtlığı/yoksunluğu ortadan kaldırmak üzere yeryüzünde Tanrının krallığını kurmak sorumluluğunu/görevini üstlenir. "Antlaşmanın siyasi boyutu insana hür irade kazandırırken ekonomik boyutu ise sürgünün maddi çerçevesini oluşturmak ve kayıp cenneti tekrar yaratmaktır. İnsanlığın artık yeni bir hedefi vardır: Hatasını telafi etmek. Bunu başarmak içinse elindeki tek yol, tek sermayesi olan zamanı iyi değerlendirmektir" (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 17-18). Ezeli ve ebedi kadim bilgeliği ve tahakkümü temsil eden bu zamana hükmetmenin tek yolu da Tanrının yol azığı olarak onların ruhuna zerkettiği Tanrı kompleksi iradesidir.

Tevrat'a göre insan, hatasını telafi etmek için yeryüzünde Tanrının krallığını kurmak yerine ilk antlaşmaya ihanet ederek kişisel, kolektif ve evrensel

Tanrı kompleksleri aracılığıyla kendi krallığını kurmaya yönelir. Adem'den sonraki nesilde olaylar/tarih çığırından çıkar. İnsanlar yeryüzünde yeni bir cennet bahçesi yaratmak için çalışmak yerine, kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri ihtirasları yüzünden yaptıkları kavga ve savaşlarla bu asli varlık amaçlarından uzaklaşırlar. Tanrı kompleksleri içinde Tanrıyı unuttukça/terk ettikçe Tanrı da onları unuttuğu/terk ettiği için hayatta barış ve refah içinde yaşamaları güçleşir. Tevrat'ta anlatıldığı üzere Adem'den Yusuf'a kadar insanlık tarihi, insanların ekonomik baskılarla birbirine tekebbür içinde tahakküme giriştiği bir üstünlük mücadelesine dönüşür. Adem'in, ahlakın gerekliliklerini kıtlık ve tahakküm kanununun (ekonomi) gerekliliklerinden üstün tutamayan oğullarından biri Tanrı kompleksi ihtirasına esir düşerek diğerini öldürür (siyaset/iktidar). İsminin anlamı 'elde etmek' ve 'kıskanmak' olan Kabil, isminin anlamı 'hiçlik' ve 'boşluk' olan kardeşi Habil'i bir kişisel Tanrı kompleksi kaynağı olan iktidar ve güç tutkusu yüzünden öldürür. "Tevrat, ikinci ekonomi-politik dersini verir: Herkes başkasının arzuladığını arzular". Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin kaynağı da bu sınırsız arzuları sınırlı imkânlarla elde etmek (ekonomi) mücadelesine (siyaset) dönüşür. Bu da, bir toplumun ancak ihtiyaçlarının farklılaşmasıyla mümkün olduğu anlamına gelir. "Çiftçi oğulun çoban oğulu öldürmesi, gerçek katilin toprak olduğunu gösterir, lanetli toprağın. Tevrat, böylece yerleşik hayatı temsil eden kişiyi katil ilan ederek onun sürgün edilmesinin ve yolculuk etmesinin de cezasını keser. Tanrı daha önce babası Adem'e yaptığı gibi, Kabil'i de sürgüne gönderir" (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 19). Tanrının bir kişiye verdiği en ağır ceza o kişinin kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarını tatmin edecek olduğu vasattan/ortamdan/toplumdan onu dışlamaktır: Sürgün.

2. İbrahim'den Yakup'a: İlahi Misyon ve Dünyevi Vizyon Hukuku

Kabil'in sürgün edilmesinden sonra insanlık babaları Kabil gibi, kıt bulunan ihtiyaçlar için diğer insanlarla kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarını tatmin etmek için rekabet etmek, savaşmak, onları öldürmek ve Tanrıya başkaldırmak suçlarına yönelirler. Tarihleri sadece bunun mücadelesi ile dolmaya başlar. Tanrı ise insanları babaları Adem ile yaptığı ilk antlaşmaya uymaya çağırır ve uymadıklarında ya onları zaaflarıyla yargılar ya da onları çok şiddetli cezalar ile yok eder. Bu şiddetli cezalar arasındaki en büyüğü Nuh Tufanıdır. Büyük tufandan sonra Tanrı yeni bir strateji uygulamaya karar verir: İnsanlar onun bilgeliğine sahip olmadıklarına göre, tüm insanlık üzerinde sadece bir halkı kendisi için seçip aracı kılacak, özel görevler/misyonlar verecek, bu halktan tüm insanlığa örnek

olmalarını, Tanrı krallığını yeryüzünde kurmalarını ve dünyayı ve tüm insanlığı günahlarından arındırmalarını isteyecektir. Sadece kendisine has Tanrısal hakları onların ruhunda ve bedeninde kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi olarak inşa edecektir. Bu misyon için İbrahim'in dedesi 'İbrani'nin soyu yani Yahudiler seçilecektir. Nuh'un 'Ever'/'İbrani' isimli torunu ailesini alıp bütün Ortadoğu, Mezopotamya ve Anadolu'yu dolaşarak Akad, Sümer, Hitit ve Babil devletlerinin birikimlerini soyuna aşılar. Onun torunlarından İbrahim de yine ataları gibi göçebe olarak yaşadıktan sonra Harran'da yerleşmeye karar verir.

İşte İbrahim, İbrani soyuna bahşedilen ilahi misyonun kurucu babası olarak Tanrı tarafından burada görevlendirilecektir. Tanrı İbrahim'e seslenerek onu seçilmiş yeni bir kutsal halk kurmakla görevlendirir. Bu kutsal ve ilahi misyona sahip yeni din görevlisi kutsal halk, insanlığın durumu konusunda Tanrıya karşı yükümlü olduğu için ona sürekli hesap vermekle görevlidir. "Tanrı, insanlığa söylemek istediği her şeyi bu halka söyleyecek, bu halka söylediği her şeyi de tüm insanlığa söylemiş olacaktır" (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 19-20). Aslında bu halk, bir bütün olarak Tanrıyı temsil eden seçilmiş bir peygamber hükmündeki bir halk olacaktır. İbrahim ise halkı aracılığıyla Tanrının hükümlerini ve krallığını yeryüzünde inşa edecektir. Bu nedenle de o dönemin en zengin ve ticaret merkezi olan Kenan'a göç edecektir. Zenginlik olmadan servet, servet olmadan saygınlık, saygınlık olmadan da siyaset ve ekonomi olmazdı.

Tanrı, İbrahim'e Kenan'a yerleştikten sonra iki emir verir. İlk emir, toprağa ve zenginliğe sahip olması için gücünü arttırmasıdır. Tanrı, kendisine hizmet edilmesi için zengin olmayı emreder ki Tevrat, "İbrahim'in sürüyle hayvanı, gümüşü ve altını vardı" diyerek İbrahim'in servetinin büyümesini gururla anlatır. Bu servetlerin her üçü de o zaman geçerli olan en önemli mübadele ve iktidar araçlarıdır. Bu zenginliği elde etmek için ise, yalan ve hile dahil her yol mubahtır. Nitekim İbrahim, zenginleşme işini, karısı Sara'yı kız kardeşi olarak tanıtıp onunla evlenmek isteyenlerden hediyeler koparmaya kadar vardırmıştır. Tanrının İbrahim'e ikinci emri ise oğlu İshak'ın kurban edilmesinden vazgeçip insan kurban edilmesini yasaklaması, yerine hayvan kurban edilmesidir. Bu iki emrin anlamı, sürü, altın ve para şeklini alan zenginliğin insanların ölümlerini de engelleyecek bir güce dönüştürülmüş olmasıdır. Para artık şiddetten sakınmak için en güçlü araç, kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtirasları tatmin etmek için tek gerçek güç kaynağıdır. İnsan kurban etmekten adağa geçen Yahudi halkı, kaderini de tayin etme hakkını elde ederek parayı, zararı tazmin etmek ve

misillemeleri engellemek için kullanacaktır. "Para, Yahudi halkı için savaş yerine uzlaşma ve barış aracı olacaktır. Bu nedenle Yahudiler savaşa karşı parayı yüceltmiş ve savaşın zulmü yerine paranın zulmüne maruz kalmışlardır". İbrahim'in oğlu İshak ve onun oğlu Yakup, Tanrının hoşuna gitmek için zenginleşmek için çok çaba harcadılar: "İshak, iyice zengin olana kadar varlığını büyüttü. Çok büyük hayvan sürüleri ve birçok kölesi oldu" (Yaratılış, 26: 13-14). İshak'tan sonra Yakup da "çok zengin oldu. Pek çok sürüsü, cariyesi, hizmetkarları, devesi ve eşeği oldu" (Yaratılış, 30: 43).

Tanrı, Yahudilerin soyunu dayandırdıkları ve ismini aldıkları (İsrail) Yakup'un kendisini ve servetini kutsar ve onun abisi Esav'dan büyük kardeş olma hakkını satın almasını sağlar. Böylece Tanrı, Yahudi halkına kutsallık (kutsal misyon) dahil hayatta her şeyin satılabileceğini ve satın alınabileceğini öğretir. Daha sonra Tanrı Yakup'u kutsayarak yeni kutsal misyonun onun soyuyla devam edeceğini müjdeler ve ona İsrail (Tanrının güreşçisi) adını verir. Artık Yahudi halkının soyunun ismi İsrailoğulları olarak anılmaya başlar (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 21-23). Güç ve zenginlik ile Yahudi halkının doğasındaki kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtirasları ile imtihanı da böylece başlamış olur.

3. Sürgündeki Zenginlik ve Zenginlikten Sürgünlük: Gücün Doğa Bozumu

Yakup ve çocukları baş gösteren bölgesel kıtlıkla birlikte Mısır'a göçerler. Onları orada Mısır'ın en güçlü yöneticisi kardeşleri Yusuf karşılar. Yusuf, ekonomi-politik zekasıyla doğayı kontrol ederek zamanı yönetmesi ile bölgesel kıtlık krizini çözer. Böylece Yahudi halkı Yusuf'un liderliğinde yazılı yasalara sahip olmak, zenginlik ve refah içinde yaşamak ve Tanrısal bir krallık kurmak için doğayı, mülkü, parayı, halkı ve hepsinden önemlisi zamanı yönetmenin zorunluluğunu öğrenirler. Ancak o zaman dünya, Tanrı ve para ile olan ilişkileri mükemmel olacaktır. Bu mükemmel tarihi oluşum, vaat edilmiş topraklarda refah içinde başlayıp Roma'da kölelikle son bulacaktır. Yine mal-mülk, servet ve para inanılmaz bir teolojik ve politik dönüşümün tam da ortasında/merkezinde yerini alacak ve her türlü kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi mücadelesinin de savaş alanı ve aracı olacaktır.

İbraniler birkaç yüzyıl boyunca Mısır'da mutlu ve zengin yaşamışlardır. Toplumları hızlı ve aşırı derecede artar ve güçlü bir ulus haline gelirler. Çoğunluğu kendi din ve kültürlerini bırakıp Mısırlı gibi yaşarlar. Hepsi meslek sahibidir: Tüccardan duvarcı ustasına, marangozdan çiftçiye, din adamından sihirbaza, bilim adamından müneccime, katiplikten subaylı-

ğa, öğretmenlikten sarraflığa kadar. Bu nedenle de çoğunluğu Mısır elitleri arasındadır. Mısır dilini, dinini ve kültürünü yaşayarak asimile olurlar. Yahudiler, Mısırlılarla o kadar özdeşleşmişlerdir ki kendilerine Mısırlı değil de Yahudi denmesini bile yasaklarlar. Kendi aralarında prens adını verdikleri yöneticileri ile Mısır Firavununun emri altında yaşarlar. Kendi aralarında çok güçlü etnik bağlar nedeniyle ticaret yaparlar ve birbirlerini korurlar. Yahudiler, hemen her şehre dağılmış akrabaları ile kurdukları bağlardan dolayı (ilk uluslararası şirketlerdir) hem Mısır'ın hem de bölgenin en zengin ve güçlü tüccarları ve simsarları olmuşlardır. Fakat M.Ö. 1600'lü yıllarda Tevrat'ta geçtiği gibi "Yusuf'u asla tanımayan yeni bir kral Mısır'ın başına geçer" (Çıkış, 1: 8) ve yeni din, yeni Tanrı ve yeni yasaları ile Yahudilere hükmetmeye, onlara zulüm ile baskı kurmaya yönelir. Bu yeni kralın hanedanları da Yahudilere karşı aynı zulmü daha da arttırırlar. Bu Firavun hanedanları, İbranilerin sayıca çokluğundan, zenginliğinden, yönetimdeki etkilerinden, kendi aralarındaki dayanışmalarından, devlet ve ordu üzerindeki nüfuzlarından, mülkiyet/servet/zenginlik/maliye/para üzerindeki tahakkümlerinden korkuya kapılarak onları toplumdan soyutlar; belli meslekleri icra etmelerini yasaklar; evlenmelerini ve çocuk sahibi olmalarını yasaklar ve yeni doğanlarını öldürür; hayatta kalanlarını ise en ağır işlerde çalışan köleler olarak kullanırlar (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 25-26). Böylece Yahudi kaderinin değişmez yasası iş başı eder: Zenginlik lanetlidir ve lanet sürgünlüktür.

4. Kurtarılmış Kurtarıcı: Musa'nın Kurtuluş Savaşı

Tanrı, kutsal halkını tüm bu sefalet ve yok oluştan kurtarmak için kendisini ölümden kurtardığı ve sarayda büyüttüğü Musa'yı kurtarıcı olarak gönderir. Yahudi halkına ekonomik bir değer/sermaye/emek olarak bakan Firavun onların gidişine izin vermediği için Tanrı, yine her biri bir ekonomik değer ifade eden felaketleri/krizleri/mucizeleri ile halkını Firavunun esaretinden kurtarır. Böylece kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi sembolü Firavun'un şahsında Tanrı ilahi kudretin ekonomik ve politik kudretten daha üstün olduğunu Yahudi halkı nezdinde tüm insanlığa ilan eder. Her şeyi yutan Musa'nın asası bile ekonomik bir değer olarak insanın yarattığı şeyler ne kadar mükemmel, güçlü ve değerli olursa olsun Tanrı tarafından yutulabilecek, yok edilebilecek ve yönetilecek bir hiçliği ifade etmek için sembolize edilir. Tanrının Mısıra gönderdiği on bela, aynı zamanda on tane ekonomik yaptırım anlamı taşır ve inanılmaz bir mükemmellikle sıralanarak/uygulanarak Mısırın bütün zenginlik kaynaklarını sırasıyla kurutur: Su, hava, balıklar, hububat, tarım, buğday, hayvanlar, iklim koşulları,

emek tüketimi ve nesil çürümesi. "Bu belaları anlatan kelimeler bile ekonomik mesajlar verir. Örneğin belalardan biri olan 'kan' için kullanılan 'dam' kelimesi 'para' anlamına gelen 'damim'in kökünü oluşturur. Kan ve para, Yahudiler için, kurban edilmek istenen İshak'ın hayvan adağı ile takas edilmesinden beri ayrılmaz bir ikilidir" (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 26-27). Hatta bu ikilinin kardeşliğini tüm insanlık için de Kabil'in kardeşi Habil'i öldürmesine kadar geriye götürmek de mümkündür. Bu nedenle Mısırdan çıkış için sadece para yeterli olmaz, kardeşi kanın da sahne alması gerekir: "Tanrı RAB dedi ki; o gece Mısır'dan geçeceğim. Hem insanların hem de hayvanların bütün ilk doğanlarını öldüreceğim. Mısır'ın bütün ilahlarını yargılayacağım. Ben RAB'bim.Bulunduğunuz evlerin üzerindeki kan sizin için belirti olacak" (Çıkış, 12: 12-13).

Tanrı, Yahudi halkının Mısırdan sadece kendi başlarına ayrılmalarını değil aynı zamanda çok zengin olarak ayrılmalarını da sağlar. Tanrının defalarca ifade ettiği gibi emek ve savaş tazminatı olarak onlara bu zenginlik bir ganimet olarak sunulmuştur. Tanrı da biliyordu ki kutsal halkı için sonucunda para yoksa kan hiçbir değer taşımaz ve sonucunda kan yoksa para da hiçbir değer ifade etmez. Yahudilerin Mısırlılardan aldıkları hatta onları soyarak elde ettikleri bu zenginlik onlara kurtuluşları için verilen bir rüşvet ve hediye mesabesindedir: "O ülkeden çok büyük bir servetle ayrılacaksınız" (Yaratılış, 15: 13-14); "her kadın komşusundan ve konuğundan altın ve gümüş vazolar, giysiler isteyecek; oğullarınızı ve kızlarınızı bunlarla süsleyeceksiniz. Mısırlıların varını yoğunu ellerinden alacaksınız" (Çıkış, 3: 21-22); "herkes yola çıkmadan önce komşusundan altın ve gümüş alsın" (Çıkış, 11: 2); "İbraniler Mısırlılardan her şeyi talep ettiler ve böylece Mısırlıları soydular" (Çıkış, 12: 35-36). Fakat bu malların bir kısmı kurtuluşlarından hemen sonra Altın Buzağı yapımı için sarf edilmiş, geri kalanı da yapılan tapınağa saklanmış ve tapınak işgalleri sırasında bu zenginliğin tümü Babilliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafmdan yağmalanmıştır: Zorla veya terörle elde edilen para yine aynı şekilde elden çıkar (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 27). Kanla kazanılan para kanla kaybedilir.

Musa'nın önderliğinde on binlerce insan vaat edilmiş topraklara doğru yola çıkar. Musa, bu yolculuk esnasında neredeyse tamamı ekonomik yaptırımlara dayalı bir sistem inşa eder: kişi başına yarım şekel; aile başına bir kuzu; haftada bir tatil; kölelerin çalışma ve azat kuralları; cezaların altın ve gümüşle ödenmesi. Fakat halk, bir kölelikten başka bir köleliğe geçmek istemedikleri için sürekli itiraz ve isyanlarda bulunurlar. Musa, Tanrı yasalarını almak için Sina dağına çıktığında, ömürlerini aşağılık işlerde köle olarak

çalıştıkları cehennemden onları kurtaran Tanrıyı ve yasalarını unutarak ona şirk koşmak için eski efendilerinin tanrılarına özenip kendilerine kötü muamele yapan bu üstün milletle kendilerini eşitleştirmek ve kul kompleksi doğalarını tatmin etmek için onların bereket ve zenginlik Tanrısı bir buzağıyı tüm altınlarını eriterek yaratırlar (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 28-29). Halk, ancak kendi elleriyle yarattıkları tanrılara taparlar kuralını işletirler. Bu tarihin gördüğü en isyankar projedir: İnsanlar, ya tek bir Tanrıya tapacaklar ya da Tanrının insanlara kendisini sevsinler diye verdiği zenginlikler önünde kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi içinde yerlere kapanacaklardır. İnsanlar ya Tanrı RAB'be ya da Tanrı Mamon'a (paraya) tapınacaklardı. Yahudi halkı tercihini her zamanki gibi para/zenginlik/servetten yana yapmıştı. Bu ise yeni bir ekonomi-politik dersti: Tanrının hizmetinde bir araç olan para, Tanrının rakibi/şeriki bir puta dönüşebilir. Yani para araç değil de amaç haline gelirse tehlike arz eder. Para ahlaki çerçeveye oturtulmadıkça zenginleşmek de bir nevi puta tapmak demektir. Yahudilerin Tanrı, kan ve para üçgenindeki tarihi yol hikâyesi de tüm bu çatışmalara kaynaklık edecektir. Bir gün gelecek "Tanrının kanı para karşılığında satıldı" diyeceklerdir. Musa, Tanrının huzurundan döndükten sonra "Altın Buzağıyı ateşte eriterek üç bin asinin boğazından aşağı akıtarak onları öldürür". Musa böyle yaparak Mısırdan gelen bütün zenginliği ve bütün zengin elitleri yok eder. Elitlerin suçu, zenginliği paylaşmaktan kaçınıp sadece kendilerinin elinde tutmak ve böylece kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi üstünlüklerini devam ettirmek istemeleridir: Yine kan ve para bir aradadır. Musa, kan ve para üzerine onlardan daha değerli bir servet inşa eder: Yasalar: On Emir.

Musa, kul kompleksi içinde köleliğin utancını yaşamış, başkalarının emirlerine itaate alışmış ve Tanrı yasalarını çiğnemiş bir halkın özgür irade sahibi olamayacağım bilerek onların hafızasını yenilemek (tabula rasa), iradelerini özgürleştirmek ve Mısırdaki kölelik ahlakını temizlemek/arındırmak için onları yeni bir nesille değiştirmek ister ve alternatif bir halk yaratmak için onları kırk yıl çöllerde göçebe olarak gezdirir: Mısırı tanımış, o kültürü benimsemiş herkes çölde ölecek; kölelik zincirlerine alışmış hiç kimse özgürlük vaat eden topraklara adım atamayacaktır; Musa bile. Fakat zamanla Yahudi halkı, gökten indirilen yiyeceklerin bolluğu; her ihtiyaçlarının karşılandığı bir ilahi düzenin varlığı, çalışmak, üretmek gibi zorlukların olmadığı bu kumdan labirent dünyasının konforuna da alışacaklardı. Hatta içinden bal ve süt akan vaat edilmiş Kenan illerini bile beğenmez olacaklardı. Çünkü orada ihtiyaçlarını karşılamaları için çalışmaları gerekiyordu. Vaat edilmiş toprakların sınırına geldiklerinde ölmek üzere olan Musa, halkına son bir ekonomi-politik ders daha verir: Yabancılaşmanın

monotonluğu, özgürlüğün belirsizliğine değmez (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 30-31). İlk kelime cezaya, ikinci kelime ise güce gönderme yapar. İnsanların hatalarını anlamalarını sağlamak için onlara mutlaka dövmek/sövmek/şiddet göstermek gerekmez. İnsanları hatalardan arındırmanın yolunun cezalandırmak olduğu anlayışı Tevrat'ın ve Tanrı RAB'bin en asli felsefi öğretisidir ki Tanrının Yahudi halkını cezalandırma biçimi, ahlakı ve inancı aynı derecede Yahudi halkına da sirayet etmiştir. Bu yüzden Yahudiler, hata-suç-günah işlediklerinde aynaya bakmak ve asaletle kendilerini yargılamak yerine kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi narsizmin kendilerin kazandırdığı tahakkümün üstünlük bilinciyle etraflarına bakıp kendi hata-suç-günahları için suçlayacakları ve cezalandıracakları günah keçileri ve kurbanları aramaktadırlar. Bu günah keçileri ve kurbanlarını ise her zaman en yakınlarında bulurlar: Tanrı RAB, peygamberler, önderler, öteki uluslar. Bu durum Tanrı RAB için de geçerlidir.

5. Var Olmak ve Sahip Olmak: Kan ve Para

Yahudiliğin bir yol hikâyesi olduğunu ve yolcuların aynı zamanda göçebe olmaktan dolayı soyut düşünmeyi en iyi kavrayan insanlar olduğunu bilerek onların en büyük zenginlik kaynağının da bu soyut düşünce yeteneği olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle Yahudilerin sonraki kuşaklara aktardıkları kültürlerinin kaynağında onlara bu soyut düşünceyi kelimelerinin ve hikâyelerinin gizemli dünyası ile aktaran Tevrat kitabı vardır. Yahudiler dört bin yıldır kutsal kitabın ve yasaların kelimelerini soyut düşünce bağlamında inceleyerek gelecek kuşakları da bu soyut düşüncenin gücüne hazırlarlar. Bu dini, tarihi, siyasi, felsefi ve ekonomik soyut düşünce geleneği/kültürü/yeteneği onlara finans, bilim ve sanat alanlarında inanılmaz bir yeti ve güç kazandırır. Bu soyut dünyanın en önemli kavramsal dizgesi ise başta mülkiyet ve para olmak üzere "var olmak ve sahip olmak" üzerine inşa edilmiş ekonomi ve siyaset ile ilgili kelimelerdir. İbranicede "sahip olmak" anlamında bir fiil yoktur. "Olmak" veya "var" anlamına gelen "yeş" fiili var olmanın nesnelerle ilişkisini anlatır. Bu da "sahip olmak" ve "bana ait" demektir. Yani sahip olunan nesne ile sahip olan kişi birbirinden ayrılamaz bir özdeşlik içindedir. Nesneler de onlara sahip olanların anlam dünyasını ve hayatını yaşarlar. Sahip olduğu nesneyi kaybeden kişi, nesneden veya onun satışından elde ettiği paradan daha çok onun kendisine kazandırdığı yaşam gücünü kaybeder (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 31). Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynağı olarak paranın bu denli tekebbür ve tahakküm ihtirası yaratmasının, sahibi olanlara sahiplik yap-

masının ve onlara kişisel, kolektif ve evrensel bir iktidar ve ihtişam nüfuzu bahşetmesinin kaynağında da bu 'yaşam gücü' vardır.

İnsanlara kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarını tatmin etmek için en büyük 'yaşam gücü' veren ve Tevrat'ta 350 defa geçen "Para" anlamında kullanılan "kessef" ise "imrenme", "arzu etme" ve "özlem duyma" anlamlarını içerir. Bu soyut anlamlandırma ise paranın her türlü arzuyu giderecek/karşılayacak bir değere/güce sahip olduğunu anlatmak için kullanılır. Tevrat'ta geçen Para/Kessef kelimeleri de zaten "paranın gidereceği arzu ve ihtiraslardan" bahseder: Para insanın hakkı olduğuna inandığı her türlü şeyi talep etmesine yarar: "Eyüp dedi ki; ey Tanrım, sen çağırırdın, ben yanıt verirdim; ellerinle yarattığın yaratığı 'talep' ederdin" (Eyüp, 14: 15); para insanın sabırsızlığını giderir: "Davut dedi ki; düşmanlarım, avlarını parçalamak için 'sabırsızlanan' aslanlar gibiler" (Zebur, 17: 12); para sevilme arzusunu tatmin eder: "Sefanya dedi ki, kendinize gelin ey 'arzudan yoksun', 'sevilmeyi hak etmeyen' insanlar" (Sefanya, 2: 1); para çekilen tüm acıları dindiren bir iksir, bir ilaçtır: "Ruhum 'acıdan' kendini tüketiyor" (Zebur, 84: 3); para uğrunda her şeyi yapmaya hazır olunan şeyleri elde etmeyi sağlar: "(Lavan, evdeki putları da çalarak ayrılan Yakup'a), ama ilahlarımı niçin 'çaldın'?" (Yaratılış, 30: 31); para insanların doyumsuz ihtiraslarını besler: "parayı seven paraya 'doymaz" (Vaiz, 5: 9).

İbranicede para (KSF) kökünden türeyen diğer kelimelerin anlamları da yine aynı bütünlük içinde 'sahip olmak' bağlamında insan-nesne özdeşliğine işaret eder: büyücülük, keşfetmek, tahrip etmek, zayıflatmak, ümitsizlik, üzmek, iptal etmek, iflas etmek, sona erdirmek. Fakat para ile eş anlamda kullanılan iki kelime yani 'zaman' ve 'kan', paranın zamanı ve insanları yönetmenin/kontrol etmenin bir iktidar aracı olarak kullanılmasına işaret eder. Bu da paranın hayatı, ölümü, işi, emeği, iletişimi, pazarlığı, uzlaşmayı, çatışmayı, savaşmayı ve kurban etmeyi anlamlı kılan bir güç unsuru olduğunu gösterir. Para, zamanın ve kanın yerine geçen bir değişim aracıdır veya zamanı ve kanı satın alabilecek tek beşeri güç ve tahakküm kaynağıdır. Para, her şeyi her şeyle 'kıyaslamak' gücünü sahibine bahşeden bir iradedir. Paranın bir diğer anlamı olan 'sessizlik' ise para ile herkesin susturulabileceğine veya para sahibinin istediği gibi konuşulmasma müsaade etme gücüne işaret eder. İbranicede paranın bir diğer anlamı olan 'servet' kelimesi aynı zamanda 'düşünmek', 'muhasebe yapmak' demektir ki paranın insanı her hareketini hesap-kitap yapma titizliği içinde bir muhasebeciye dönüştürdüğünü anlatır. Tüm bu tanımlamaların ekonomi-politik dersi ise, Yahudilerin parayı evrensel ve tek değiş-tokuş, ilişki ve kıyaslama aracı

olarak kabul ettikleridir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 32-33). Tıpkı Tanrılarını, yüceliğin/kutsallığın evrensel ve tek aracı yaptıkları gibi. Tıpkı Tanrının kutsal halkı ve çocukları olan kendilerinin üstünlüğünü evrensel ve tek gerçeklik aracı yaptıkları gibi. Bu örneklerin de gösterdiği gibi Tevrat'ta para, talep, arzu, ihtiras, acı, aşk, güç ve iktidarla eş anlamlı olarak kullanılır. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynağı olarak 'Para', insanların tüm arzu, ihtiyaç ve ihtiraslarını tatmin etmesini sağlayan bir iktidar ve ihtişam kaynağıdır. Tek ilahi şart: para ihtirasını kontrol etmek; aracı amaç haline dönüştürmemek; bir ihtiyaç nesnesini iktidar nesnesi olarak yüceltmemek; kulluk nesnesini Tanrı haline dönüştürerek kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kibrine kapılmamaktır.

Kan ve paranın özdeşliği içinde İbranice birçok fiilin anlamı yine ekonomi-politik bir anlamda hayatta karşılık bulur. 'Borç ödemek' ile 'barış' aynı köktendir ki, borçların ödenmemesi savaş sebebi iken, borçlarm ödenmesi insanlar arasında barışı tesis eder. Bir malın 'değeri' ile 'şehrin kapısı" aynı köktendir ki insanın ruhu dahil her şey hesaba katılan bir pazarlık unsurudur. Bir nesnenin para olarak 'karşılığı'/'değeri', o nesnenin ahlaki ve hayati yani kazandırdığı yaşam ve iktidar gücü değerinden ayrılamaz. Bu çerçevede 'Pazar' kelimesinin karşılığı ise 'yol yürümek/yolculuk etmek' anlamındadır ki, hayatın her anı ve alanı pazarlığa açık bir anlam içerir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 33-34). Yahudilerin kaderinin ve karakterinin inşa edildiği tarihlerinin aynı zamanda böyle bir 'yol/para hikâyesi' olmasının anlamı da bu özdeşlikte saklıdır: Yol amaçtır.

6. Hakimler ve Krallar: Saul'den Süleyman'a Kan ve Paranın Kardeşlik/Özdeşlik Hikâyesi

Daha önce de detaylı olarak anlatıldığı gibi, Musa'dan sonra önderliği devralan Yeşu liderliğinde İbraniler birçok kavim ve toplulukla savaşlar yaparak vaat edilmiş Kenan topraklarına girer ve orada yine kendilerinin İsrail (Tanrının güreşçisi/Tanrıyla güreşen) ismiyle aym anlama gelen yani "Tanrının güreşçisi" demek olan Filistinlilerle (Palaistes) karşılaşırlar. Bu karşılaşma insanlık tarihi açısından da büyük bir çatışma sürekliliğinin kaynağı olmuştur: İki güreşçi milletin sürekli güreş yaptıkları bir çatışma tarihinin. Çok kanlı savaşlar sonucunda on iki kabileden oluşan İbraniler vaat edilmiş Kenan ve Filistin topraklarına yerleşirler. Yeşu, fethedilen toprakları birbirleri ile de sürekli çatışan on iki kabile arasında paylaştırır. Fakat zamanla İbraniler, iç içe yaşadıkları Mısırlılar, Kenanlılar ve Filistinlilerin kültürlerinden, geleneklerinden, dinlerinden ve Tanrılarından çok etkilenerek

kendi inançlarını terk edip onların Tanrıları adına ibadetler yapmaya, kurbanlar adamaya ve dualar etmeye başlarlar (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 34-38). Göçebe Yahudi kültürü ve dini tamamen yerleşik egemen kültürün etkisi altında onu taklit etmeye başlamıştır. Tek Tanrı yerine onlarca Tanrıyı kutsayıp onlara tapınmaya yönelmişlerdir. Fakat Tanrı, onlara acıyarak onları arındırması için onlara dini kutsallıkla donanımlı Hakimler gönderir.

Sürekli başka uluslara yenilmekten, onlara kölelik yapmaktan acziyet duyan Yahudi halkı, bu hâkimlerden en güçlüsü olan Samuel'den diğer uluslarınki gibi bir otoriteye, orduya, vergiye ve yönetime sahip olacak bir kral ve egemenlik düzeni isterler. "Samuel ise kendisinden kral isteyen halka RAB'bin bütün söylediklerini bildirdi: 'Size krallık yapacak kişinin yönetimi şöyle olacak: Oğullarınızı alıp savaş arabalarında ve atlı birliklerinde görevlendirecek. Onun savaş arabalarının önünde koşacaklar. Bazılarını biner, bazılarını ellişer kişilik birliklere komutan atayacak. Kimisini toprağını sürüp ekinini biçmek, kimisini de silahların ve savaş arabalarının donatımını yapmak için görevlendirecek. Kızlarınızı ıtriyatçı, aşçı, fırıncı olmak üzere alacak. En seçme tarlalarınızı, bağlarınızı, zeytinliklerinizi alıp hizmetkârlarına verecek. Tahıllarınızın, üzümlerinizin ondalığını alıp saray görevlileriyle öbür hizmetkârlarına dağıtacak. Erkek, kadın kölelerinizi, en seçkin boğalarınızı (gençlerinizi), eşeklerinizi alıp kendi işinde çalıştıracak. Sürülerinizin de ondalığını alacak. Sizler ise onun köleleri olacaksınız. Bunlar gerçekleştiğinde, seçtiğiniz kral yüzünden feryat edeceksiniz. Ama RAB o gün size karşılık vermeyecek'. Ne var ki, halk Samuel'in sözünü dinlemek istemedi. 'Hayır, bizi yönetecek bir kral olsun' dediler. 'Böylece biz de bütün uluslar gibi olacağız. Kralımız bizi yönetecek, önümüzden gidip savaşlarımızı sürdürecek'. Halkın bütün söylediklerini dinleyen Samuel, bunları RAB'be aktardı. RAB, Samuel'e, 'Onların sözünü dinle ve başlarına bir kral ata' diye buyurdu. Bunun üzerine Samuel İsrailliler'e, 'Herkes kendi kentine dönsün' dedi" (Tevrat, I. Samuel; 8: 10-22).Ancak halk Samuel'i yine dinlemedi ve haykırdı: "Bize bir kral lazım!". Samuel, alkışlar içinde Saul'u kral atar ve o da "Tanrının askerlerinden" oluşan düzenli bir ordu, bu düzenli orduyu sürekli besleyecek ağır vergiler, gıda maddelerinden ve servetlerden payına düşeni aktardığı hazine, muhkem kaleler ve o kalelerde köle gibi çalışacak işçiler yaratır. Her yıl, herkes krala ve ülkesine gereken malları ve zenginliği yaratmak için canla başla çalışmak zorunda kalır. Her kabilenin kendi bölgesi vardır ve kabile şefleri orayı yönetir. Kralın yetmiş bir kişiden oluşan danışma ve yargılama mahkemesi vardır. Kralın başkanı olduğu yeni devlet tam bir askeri ve mali örgütlenme düzeneğine dönüşür.

Saul'den sonra kral olan Davut, tüm kavimleri birleştirerek tüm düşmanlarını yenip 'barış şehri' anlamına gelen Jerusalem/Kudüs'ü başkent yapar. Davut; başkentte kendine devlet merkezi olarak bir saray yapar; bakanlardan ve danışmanlardan oluşan bir hükümet kurar; krallık topraklarının sınırlarını belirler; nüfus sayımı yapar; vergi düzeni ve maliye/hazine sistemi kurar; din işlerini düzenleyerek bir kurul ve ibadet esaslarını ve dualarını belirler; Zebur adında bir dini ahlak ve dua eseri yayınlar; para yerine geçen madeni sikkeler bastırır ve bu işlemi kralın tekeline verir; ülke ekonomisini güçlendirir; demir ve bakır madenciliğini geliştirir; kara ve deniz ticaretini güçlendirir; yeni ticaret yolları ile ülkesini merkezi bir pazar konumuna getirir; paralı askerler yetiştirir; yendiği ulusları haraca bağlar. Davut, Samuel'in krallar hakkındaki kehanetini doğrularcasına çok büyük zenginlik, çok eşler ve halka vergi baskıları getirir. Yerine geçen oğlu Süleyman da yine aynı yolu takip ederek zorunlu askerlik ve ağır vergilerle halkı yönetir. Babasının yapamadığı tapmağı neredeyse tüm halkı köle gibi çalıştırıp korkunç masraflar ile inşa eder. Bu dönemde ticaret, mühürlü sikkeler (para), inşaat ustalığı, deniz ve kara ticareti, gemicilik, mimari ve sarraflık gibi meslekler İbranilerin kontrolüne geçer. Seçilmiş halk artık sadece kutsal değil aynı zamanda da çok zengindir. Diğer uluslar onlara hizmet için yarışmakta ve onların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi tekebbürlerini tatmin etmekle uğraşmaktadırlar.

Süleyman'ın ekonomi-politik gereklilikler ve gerçekler doğrultusunda kurduğu kentler ve başta büyük tapınak olmak üzere tüm dini kurumlar aynı zamanda çok büyük ticaret merkezi ve pazar haline dönüşmüştür. Din adamları da aynı zamanda dini hizmetler için verilen vergi ve adakların tüccarı/muhasebecisi olmuşlardır. Din adamları, her yıl hasadın altıda birini, senenin ilk meyvelerini, din görevlilerine verilen iaşeleri, ibadet için sunulan adak, sunak ve kurbanları, günahtan arınma diyetleri, dua bağışları, tapmaklara bağışlanan altın, gümüş ve diğer ganimetleri de yönetmekle görevli idiler. Din işleri aynı zamanda para işleri olmaya, tapınaklar da ülkenin hazine kasaları olmaya başlamıştır. Yahudiler dinin yarattığı devletten devletin yarattığı din alanına geçmişlerdir. Süleyman zamanının muhteşem zenginliği aynı zamanda yazılı yasaların da ilk kez hayata geçtiği dönemdir ki bu yasaların neredeyse tamamı ekonomik kurallardır: Ticaret hukuku, borçlar hukuku, vergi hukuku, kölelik hukuku, özel mülkiyet, arazi hukuku, miras hukuku, alışveriş ve senet düzenlemeleri, hırsızlık cezaları, faiz düzenlemeleri, pazar/piyasa kuralları, üretim-tüketim hukuku, tarla, arazi, orman, ağaç, su, deniz kullanım kuralları, tarım ve hayvancılık esasları, el işçiliği ve zanaatkarlık, eğitim kurumları, vergi tahsildarlığı, çalışma ve ta-

til şartları ve günleri, çevre hukuku, yargı, ceza ve infaz düzeni (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 39-43).

Tüm bu krallık düzeni, yeni bir devlet inşası ve her şeyi düzenleyen yasalar sisteminin öngördüğü ideal toplum, adil bir kral ve mutlak itaati gerektiren mahkemeler insanın gerçek doğası özellikle de Yahudilerin kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtirasları karşısında hezimete uğradı. Gerçekte bu ideal durum tam tersi ile sonuçlandı. Dönemin güç oyunları, zenginlik ve ayrıcalığın belli ellerde toplanmasına neden oldu. Kişi başına düşen adalet, zenginlik ve refah bölüşümü hakkaniyetli ve eşit olmadı. Samuel'in krallığın tekebbürünün doğuracağı tahakküm ilişkilerinin zulümlerinin tamamı Süleyman'ın krallığında gerçekleşti. Zenginler aşırı zenginleşirken çoğu İbrani yeniden kölelikle tanıştı; yöneticiler rüşvet ve kayırmacılık içine girdi; tüm toplum dini ve ahlaki açıdan yozlaştı; Tanrı yasaları askıya alındı; her türlü zulmün meşrulaştırıldığı bir düzen kuruldu; diğer ulusların dini ve ahlaki değerleri taklit edildi; güçlüler zayıfları ezdikçe ezdi; adalet güçlünün satın aldığı bir çıkara dönüştü; bütün kararlar bir avuç aile şefleri, toprak ağaları, zenginler, birkaç tüccar, bir avuç yüksek dereceli memur ve halkı ile irtibatı bu kesimlerin yönlendirmesi ile tamamen kesilen kral, din adamları ve prensler tarafından alınır oldu (Tesniye, 31: 10).

Süleyman öldüğünde ise ekonomik ve toplumsal eşitsizlikler daha da derinleşmiş, zenginlerin kölesi durumuna düşen halk daha da perişanlamış, ülkenin maddi kaynakları kabile şefleri tarafmdan yağmalanmış, fakiri koruma üzerine kurulan dini ve ahlaki esaslar çiğnenmiş, tapınaklar ticaret ve yağma merkezlerine dönüştürülmüş, din adamları pazarlarda tapmak mallarını satar olmuş, Tapınak ve Saray harcamaları halkın nefretini arttırmış, bir tarafta lüks, şatafat ve sefahat diğer tarafta yoksulluk, perişanlık ve sefalet artmış, kabileler krallığın bu hali üzerine isyanlara girişmiş, atanan yeni kralların meşruiyet ve iktidarını benimsememiş ve son olarak da devlet dağılıp kabileler arasında bölünmeye başlamıştır.

Süleyman'ın büyük devleti kabileler arası süren büyük savaşlardan sonra İsrail ve Yahuda olarak ikiye bölündü. Bu iki devlet arasında yaşanan sürekli savaşlar gönderilen hakimlerin çabaları ile de çözülemeyince İbrani halklar Babil, Mısır, Kıbrıs, Anadolu, Asur, Patros, Kuş, Elam, Şinar, ve Hama bölgelerine göç ettiler. Böylece Yahudiler başka nedenlerle değil kendi kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarından kaynaklı iç çatışmalar sonucunda bilinen dünyanın dört bir yanına dağıldılar. Sonrasında ise İsrail ve Yahuda devletleri Asur, Pers, Mısır ve Babillilerin işgal-

leri ile tamamen ortadan kaldırıldı. M. Ö. 587'de tapınağın yıkılması ile de krallık ve devlet düzenleri tamamen yok oldu. Yahudiler tüm dünyaya sürgün edilerek o ülkelerin dini ve siyasi ortamlarında asimile oldular. Zaman zaman ortaya çıkan peygamberler ve hâkimler aracılığıyla kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arındırılmaya çalışılsalar da kölesi oldukları toplumun dinine uymaya ve Tanrılarına tapmaya devam ettiler. "Hayatta kalmak için egemen devletlerin ve ulusların hâkimiyetine ve yasalarına mutlak itaat etmek gerekir" hükmünü uygulayarak hem dini hem de ulusal kimliklerini kaybediyorlardı. Ama hala kendilerini bir gün tekrar vaat edilmiş topraklara dönmenin umuduyla teselli ederek yaşıyorlar ve "Babil ırmakları kıyısında oturup Siyon'u andıkça hepsi birlikte ağlaşıyorlardı" (Zebur, 137). Kudüs var oldukça Tanrılarından, Tanrı var oldukça da kendi varlık ve geleceklerinden umutluydular. Çünkü çok iyi biliyorlardı ki onlar Tanrıyı terk etseler bile Tanrı onları asla terk etmeyecekti: Tanrının atalarına verdiği söz buydu ve Tanrı asla sözünden dönmezdi.

7. Hegemonya Altında Zillet: Paranın Kan Kardeşinden İntikamı

İsrail ve Yahuda devletlerinin yıkılmasından sonra Yahudilerin binlerce yıl yaşadığı sürgün hayatı onlar için çok yararlı tecrübelerin ve kültürlerin kazanılmasına sebep olur. Diaspora olarak başka devlet ve ulusların içinde yaşayan Yahudi halkı bir dini ve siyasi otorite, bir devlet ve kral olmaksızın çok daha iyi örgütlendiklerini görürler ve anlarlar ki sürgünü idare etmek devlet idare etmekten çok daha kolay ve yararlıdır. Başka halklara karışan ve devlet ve toprak üzerinde hâkimiyeti bulunmayan bu insanlar, ellerinden gelenin en iyisini yapmak, kendi kültürlerini özgürce yaşamak ve başka halklara da kendi inançlarının vazgeçilmez unsurlarını aktarmak açısından büyük imkanlara kavuşurlar. Özellikle Med İmparatorluğu ile birlikte Babil'i dünyanın en büyük ekonomik gücü haline getirmek isteyen Nebukadnezar krallığında Yahudiler çok büyük özgürlük ve güç elde ederler. Babil, Yahudilere karşı hoşgörülü davranır; angarya yüklemez; dini inançlarına serbestlik tanır; zanaat, ticaret, inşaat, memurluk, askerlik, tarım, sarraflık gibi işlerde yükselmelerine ve zenginleşmelerin izin verir; büyük banka ve faiz ile borçlanma şirketleri çok büyür; bu şirketler aracılığıyla uluslararası ticarette bölgenin en güçlü ve zengin topluluğu olmaya başlarlar. Babil'deki bu özgürlük ve refah durumu diasporadaki binlerce Yahudiyi buraya çeker. Bazı Yahudiler kendi inançlarına, ibadetlerine ve bayram, sünnet ve haramlara dikkat ederken çoğu Yahudi tamamen asimile olarak başka ulusların dinlerine, Tanrılarına ve törelerine uyarlar. Din işleri artık toplu olmak yerine bireyselleşir. Devlet ve kral nezdinde itibar kazan-

mak ve elit maiyetine dahil olmak için çok sayıda Yahudi dinlerini bile terk ederler. Onlara uyarıcı olarak gelen peygamberler de onları lanetleyerek beddualar ederler: "Altınlarınız ve onlara tapınmalarınız sizin için birer lanet lekesi olacak" (Hezekiel, 7: 19-20); "Altın ve gümüş, bu iki maden sizi asla kurtaramayacak" (Sefenya, 1: 18) (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 50-51). Altın ve gümüş, onları belki Tanrının azabından kurtaramayacaktı ama diğer ulusların azabından kurtarmaya yetecekti.

Diasporadaki Yahudiler kendi aralarında bütünlüğü tesis etmek için dini kurallar ve mahkeme kararlarına boyun eğerler. Binlerce yıl farklı kimliklerini korumak ve hayatta kalmak için ortak davranış yasaları belirlerler: Yerel kanunlara uymak; bir arada yaşamak; herkesle iş yapmak ama sadece kendi cemaatlerinden olanlara güvenmek; gayrimenkule dayanmayan servet biriktirmek; kültürlerini koruyup yaymak; ortak bayram ve haramlara uymak; cemaate ihanet edenleri aforoz etmek; aileye mutlak bağlı olmak; çocukları en iyi şekilde eğitip iş ve meslek sahibi yapmak; cemaat arası birlik ve dayanışmayı yüceltmek; bölgenin dillerini öğrenmek; dini yasaları diasporaya göre uyarlamak; Kudüs'e topluca geri dönmek için sürekli topluca dualar etmek. Yahudilerin binlerce yıl ayakta kalmasını sadece bu sosyal, siyasi ve dini ortak yaşam kuralları belirlemez. Bunlardan çok daha önemli ve öncelikli olarak ekonomik davranış yasaları onları ayakta tutmuştur.

Onların binlerce yıl sürecek ve kendileriyle özdeşleşecek ekonomik doktrinin yegane amacı, yabancı ortamda yaşayan Yahudi topluluğunun en iyi ve en güçlü olarak nasıl ayakta kalabileceğini belirtir. Bu ekonomik doktrinin üç temel ilkesi iş, rekabet ve dayanışmadır: Toplumun her bir üyesi hayatını kazanmak için özgür ve tek başına bir işte çalışmalı; iş işlerinde dini ve ahlaki kurallara uymalı; herkes rekabetin doğallığını ve gereklerini kabullenmeli; rekabetin sonucu olan zenginlik fırsatı ile iflas riskine kendisi katlanmalı; zor şartlardaki cemaat üyelerine cemaat dayanışma içinde sahip çıkmalı; herkes, başka ulusların gözünde cemaatin değerine ve imajına zarar verecek davranışlardan kaçınmalı; bu davranışları yapanların cemaatten atılacağını ve aforoz edileceğini bilmeli; öncelikle yabancıları memnun etmeye çalışmalı, onların gözünde kendini yüceltmeli; elde edilen fayda ve ilişkilerden cemaat de faydalandırılmalı; çalışmanın mutlak öncelikli ve önemli olduğu kabul edilmeli, tembelliği cemaatte yer olmadığı bilinmeli; tembel kişinin tehlikelerinden cemaat kendini arındırmak için onu dışlamalı; toplum, kendi içinde işlenen tüm suçlardan ortaklaşa sorumlu olmalı; ne olunursa olunsan elle yapılan bir sanat sahibi olunmalı; din adamları, hahamlar dahil herkes kendi geçimini kendisi sağlamalı; "iş

yap ki kimseye muhtaç bir köle olmayasın" ve "eliyle iş yapan kişi, Tanrıya ibadet eden kişiden daha üstündür" yasalarına göre yaşamalı; çalışmanın ibadet olduğu unutulmamalı; hiçbir iş ve meslek kişiyi kendisine ve cemaatine yabancılaştırmamalı; en büyük günaha düşmemek için çalışanların ücretlerini zamanında ve tam ödemeli; başkasının emeğini sömürmemeli; insanlara güvenmemeli ve her işi senet ve sözleşme ile yürütmeli; hayvanların da hakları olduğu unutulmadan onlara iyi davranılmalı; ticaret mallarını her hâlükârda güvence altına almalı ve her işte önceliğin güven ve güvenlik olduğu unutulmamalı; öncelikle cemaatin ihtiyaçlarını gideren mallar ve yiyecekler sadece cemaate satılmalı; herkes gelirinin onda birini cemaat dayanışması için ortak fona aktarmalı; herkes yeni geleni hem cemaat içine hem de kendi rakibi bile olsa ticaret işine ortak etmeli; iş ve meslek olarak kimse kimseye engel olmamalı; kimse de kimseyi iflasa sürükleyecek rekabete girmemelidir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 52-53). Böylece dini dayanışma yerini ticari birliklere, dini hukuk yerini ticaret hukukuna, dini ve ulusal kimlik ve ortaklık yerini şirketler ve çıkarlar ortaklığına, kutsal yasalar yerini para hukukuna, Tanrı yerini Tanrı kompleksine bırakacaktır. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynağı olarak para, kendisine dünyayı dar eden ikiz kardeşi kandan intikamını böylece alacaktır. Taki kanın hukuku kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ruhlara yeniden egemen olana kadar.

Başta Babil olmak üzere tüm bölgeyi yönetimi altına alan Persler, sonraki kralları Darius aracılığıyla Yahudilerin kendi topraklarına dönmelerini ve kendi atayacakları bir vali ile yönetilmelerini sağlar. Binlerce Yahudi tekrar Yahudaya döner ve diasporadaki Yahudilerin para ve mal desteğiyle M. Ö. 515 yılında büyük tapmağı yeniden inşa ederler. Bu durum diasporanın tüm Yahudiler üzerindeki ekonomik tahakkümünün ve üstünlüğünün de başlangıcı olur. Yahudiler, ülkeyi bölüşüp imar ettikten sonra başlarına yeni krallar/valiler atarlar ve Perslere vergi vermeye devam ederler. Bölgenin pazar ve ekonomi merkezi aynı zamanda bir hazine kasasına dönüşmüş olan tapınak olmuştur. Tapınak ekonomisi, din görevlileri, ondalık paylar, bağışlar, tüccarlar ve sarraflarıyla yeniden ülkeye hâkim olmuştur. Kısa zamanda tapınak gelirleriyle geçinen binlerce din görevlisi peyda olmuştur (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 53-56). Din görevliliği bir meslek değil iş kapısı, din işleri ise bir ticaret kaynağı olmuştur. Diasporadan gelen mücevherler, altın ve gümüşler tapınağın kalbine saklanan hazine kasasına konduğu için dost-düşman tüm insanların iştahını kabartan bir zenginlik ve yağma sebebine dönüşür. Paranın olduğu yerde kanın olması hükmü gereği tapınak sık sık yağmalanacak ve yakılacaktır.

Perslerin bölgede zayıflaması üzerine yeni yükselen bölgesel güç olan Helenler, M. Ö. 333 yılında Büyük İskender liderliğinde içinde Kudüs'ün de olduğu tüm bölgeyi egemenlikleri altına alırlar. Yahudilerin yeni efendisi Yunan din ve kültürünü tüm dünyaya yaymaya şartlanmış Helenlerdir. Zaten çok kısa süre içinde Yunan din, kültür, felsefe ve adetleri Yahudiler içinde çılgınlık derecesinde kabul görür. Yahudiler Helenleşirler. Yahudiler, Yunanca konuşmaya, pagan inançlarına bağlanmaya, Yunan gibi konuşup, giyinip, davranıp yaşamaya başlarlar. Tapınaktaki din adamları bile Yunanlıların adet ve kültürleri üzerine yaşamaya başlarlar. Peygamber ve hâkimlerin uyarılarına rağmen her yerde korkunç ama gönüllü bir asimilasyon süreci başlar. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğalar yerini kul kompleksi doğaların eline teslim etmeye başlar.

İskender, kendisini kabul eden Yahudileri Mısırda kurduğu ve dönemin en büyük ticaret ve bilim merkezi haline dönüştürdüğü İskenderiye'ye oldukça geniş hak ve özgürlüklerle iskân ettirir. Fakat tarihte bilenen en eski 'Antijudaizm' (Yahudi dini düşmanlığı) merkezi olan Mısır, Yahudileri cüzzamlı, yamyam, katil, hırsız, tefeci, sahtekâr, ikiyüzlü, çift tabiatlı, hain olarak suçlayarak onlarla birlikte asla ortak yaşam kültürü içine girmezler ve buldukları her fırsatta onları kovmak için düzenler kurarlar. Yahudiler için bu Helen hâkimiyetinin en önemli sonucu Yunan kültürü, dini ve felsefesinin etkisiyle ilk kez dini birliklerinin bozulup üç farklı dini mezhebin ortaya çıkmasıdır: Ferisiler, Saddukiler ve Esseniler. Cemaatin ruhani liderleri, dini ve sivil yöneticileri olan Ferisiler, basit hayat tarzını yüceltirken din görevlilerinin zenginliğini ve ahlaki bozulmalarını eleştirir; özgür irade, sonsuz hayat, diriliş ve Mesih'e inanırlar. Tanrının kutsal çocukları Yahudilere verdiği en büyük armağanın fakirlik ve münzevi hayat olduğunu savunurlar. Kelime anlamı 'dünya nimetlerinden el çekmek olan' Ferisi ahlakı kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynakları olan mal, para ve zenginliğin amaç değil Tanrıya hizmet için araç olduğuna inanırlar. Zenginliğin insanın ahlakını ve dinini bozacağına inanırlar. Asiller ve yüksek din görevlilerini temsil eden Saddukiler ise, siyasi ve dini düzene hâkim sınıftır. Vergiler, adaklar, Tapınak, hazine ve bütün ticaret ve finans işleri onların elindedir. Birer keşiş olan Esseniler ise, servet düşmanlığında Ferisilerden bile daha aşırıya kaçarlar. Malları, gelirleri, yiyecek ve giyecekleri ortaklaşa kullandıkları bir komün hayatını savunurlar. Evlenmeyi ve kurbanı reddederler. İffeti ve safiyeti yüceltip bunları temsilen sadece beyaz kıyafetler giyilmesini emrederler (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 58-59). Bu üç mezhep arasmdaki çatışmayı en iyi örgütlenen ve halk arasında çok büyük etki ve güç yaratan Ferisiler yavaş yavaş kazanmaya ve en etkin

kurumları ve temsilleri ele geçirmeye başlarlar. Fakat güçlerini arttırdıkça inandıkları değerlerini de azaltmaya yönelirler: Onlar da iki Tanrı arasından parayı tercih ederler.

Yahuda devletinde zaman zaman kendi krallıklarını kuran, çoğu zaman da iç çatışmalar, entrikalar ve cinayetlerle uğraşan Yahudiler iç çatışmaların engellenmesi için M. Ö. 63 yılında Pompeus'un komutasında Roma egemenliğine girer. Roma çok ağır vergiler ve baskılar ile Yahudilerin yeni efendileri olur. Yahudiler Sezar ile işbirliği içinde güçlenerek yönetimlerinde büyük nüfuz ve ayrıcalıklı statüler elde ederler. Ordu yönetiminde, Mısır valiliğinde, danışma heyetlerinde, paralı askerlikte ve ticari zenginlikte güçlenen Yahudiler Sezar'a hizmet ederler. Sezar, Yahudilere devletlerinde kısmi yönetim özerkliği, dini ibadet özgürlüğü, mali ayrıcalıklar tanır. M. Ö. 37'de Herod (Hirodes) Yahudilerin kralı ilan edilir. Çok sert bir kral olan Herod, din görevlerini tekeline alır, mezhepler arasında denge gözetir, ülkeyi imar etmek için ağır vergiler koyar, tapınağı eski görkemli günlerine tekrar dönüştürerek hazineyi güçlendirir, diasporanın öncülüğünde uluslar arası ticarette Yahudileri en etkili güç haline dönüştürür, Kudüs'ü hem dini, hem siyasi hem de ekonomik olarak Yahudiliğin merkezi haline getirir ve bu merkez aracılığıyla diaspora ile ondalıklar, bağışlar, adaklar, senetler, dini soru-cevap trafiğini yönetir. Tüm Yahudiler bedensel olmasa da ruhen Kudüs'ün ve tapınağın şahsında bütünleşirler. M. Ö. 4'te Herod öldüğünde Roma Yahudilerin başına kendisi bir vali atayarak yönetmeye, vergileri arttırmaya, halkın elitlerini sürgün etmeye ve bazı dini hak ve özgürlükleri kısıtlamaya başlar. Bu baskı ve zulüm dönemi Yahudilerdeki Mesih inancının da doruğa çıktığı bir dönemdir. Yahudaya M. S. 26'da vali atanan Pilatus, siyasi, dini, adli, mali ve güvenlikle ilgili bütün yetkileri elinde toplar; Kudüs'e Roma Tanrılarının ve Sezar'ın heykellerini koyar; inşaat ve güvenlik işlerini Tapmak hazinesinden yapar. Bu uygulamalar karşısında halkın ayaklanmaları ise Roma ile işbirliği içinde yöneticilik yapan dönemin Yahudi din işleri başkanı Kayafas tarafmdan teskin edilir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 65-67). Yahudilerin zulme karşı giriştikleri her kan'lı isyan Tanrı (din adamları) ve paranın ittifakı ile satın alınır.

Roma'nın bu denli baskıları ve zulmü karşısında halk hem büyük ayaklanmalar içinde yaşarken hem de bir kurtarıcı Mesih beklemektedir. Her şey tam bir kaos ve yozlaşma içindedir: Din ve tapmak işleri Roma'nın kontrolüne girmiş; din adamları, soylular, zenginler ve yöneticiler Roma'nın hizmetine adanmış; mahkemeler keyfi hükümlerle adaleti yok etmiş; vergilerin fazlalığı halkı bezdirmiş; zengin ve soyluların dinle hiçbir

ilgisi kalmadığı için mali destekleri azalmış; halk yoksulluk ve yoksunluk içine düşmüş; pagan dini ve kültürü toplumu asimile etmiş; dini bazı ibadetleri yasaklanmıştır. Halk, bu duruma sebebiyet verdikleri ve çok para harcadıkları için din görevlilerine, israf içinde oldukları için zenginlere, bu israfı meşrulaştırdığı için mahkemelere, kendilerini aşağıladıkları ve ezdikleri için de Romalılara karşı büyük bir kin ve nefret içine girmiştir. Yahudi içinde dini, siyasi ve ekonomik hizipler ve bundan kaynaklı çatışmalar artmış ve Mesih'in gelişi çok daha büyük bir arzuyla beklenir olmuştur (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 67-70). Tam da bu dönemde kendisinin Mesih olduğunu söyleyen İsa adında biri onları gerçeğe, sevgiye, adalete, merhamete, barışa ve Tanrının egemenliğine çağırır. Yahudi dini yöneticiler ve Roma işbirliğinde İsa çarmıha gerilerek öldürülür. Roma tahtına geçen Caligula, Cladius ve Neron dönemlerinde Yahudilere yönelik zulüm ve katliamlar hat safhaya çıkar. Yahudiler Kudüs dahil her yerde toplu katliamlarla yok edilir. M. S. 73 yılmda Yahuda ve İsrail bölgeleri tamamen işgal edilip Yahudiler soykırıma tabi tutulur; Tapınak yakılarak tüm hazineler yağmalanır; sağ kalan Yahudiler köle, asker ve gladyatör olarak pazarlarda satılır. Bu tarihten itibaren Yahudilerin kaderi, dünyanın dört bir yanında dağınık halde yaşadıkları halkların arasında geri dönülemeyecek şekilde yitip gidecektir. Dini, siyasi ve ekonomik rolleri ve nüfuzları sona ermiştir. Onların tüm bu misyonlarını ve tarihi olarak taşıdıkları tek Tanrılı din bayrağını onların içinden çıkmış İsa'nın havarileri ile tüm dünyaya yayılmakta ve güçlenmekte olan yeni bir tek Tanrılı din olarak Hıristiyanlık devralacaktır.

8. Sürgünlerde Sürüklenmek: Olmak ya da Olmamak

Roma İmparatorluğunun zaferiyle yeni bir muhteşem çağ başlarken, Yahudiler için yeniden sürgün ve zillet yılları başlar. Yahudileri bekleyen kaderin bu defa dönüşü yoktur: Ya diğer sürgün halklar gibi yok olacaklar ya da sömürgeci egemen devletlerin boyunduruğu altında eski güçlerinden, inançlarından, kültürlerinden ve dillerinden hiçbir iz bırakmadan galipleri taklit ederek asimile olup eriyerek yok olacaklardı. Fakat Yahudiler her krizi fırsata, her kaosu düzene çevirme yetenekleri ve tecrübeleri sayesinde imkânsızı başaracaklardır: İmparatorlukları birbirinden ayıran çatlaklarda hayatta kalacak ve kültürlerinin özünü sürgün koşullarına uydurarak varlıklarını muhafaza edeceklerdir. Kendi aralarında kurdukları cemaat dayanışması sayesinde ilk binyılın getirdiği bütün ekonomik, dini ve siyasi krizleri ve istikrarsızlıkları başarıyla atlatacaklardır. Bu binyılda dağıldıkları her yerde hayatları tahammül edilebilir düzeyde olacaktır. Fakat uluslararası bağları, ilişkileri ve kurumları ile devletler arasında gerçekleşen

savaş ve barış durumlarının hepsinde herkes tarafından aranan bir nüfuza kavuşmuşlardır. Tüm uluslar ve topluluklar arasında kurdukları güçlü bağları muhafaza etmiş bu sürgün halk, savaşta ve barışta bütün yerleşik halkları birbirine bağlayan eşi benzeri olmayan kültürel ve ekonomik bir uluslararası ağ kurmuşlardır. Onları ayakta tutan şey sürgünün zorunlu kıldığı uluslararası bu göçebe ağıdır. Bu uzun dönemde savaş halindeki devletlerin aralarında dolaşan Yahudiler; Roma, Mısır ve Pers devletleri arasmda iletişimi sağlar. Riskli ve sevilmeyen işlere itilen, verdikleri hizmetlerden ve dinlerini değiştirmeme inatlarından dolayı nefret edilen, düşman topraklarda yaşayan topluluklarla kurdukları ilişkilerinden dolayı güvenilmeyip sürekli şüphe altında tutulan, bazen mutlu ve çoğu zaman acı çeken ama her daim birbiriyle çok güçlü dayanışma içinde yaşayan, ilim ve ticaretten başka işlerde kendilerini geliştirmeleri neredeyse yasaklanan bu halk, kültürel miraslarını nesilden nesile çok güçlü bağ ve kaynaklarla aktararak ayakta kalmayı başarmıştır. Bu halk, insanlığın geri kalanını anlamayı sağlayan kayıp halkadır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 73-74). Bu halk, zorluk ve zorunluluklarla terbiye olup zorluk ve zorunlulukları da terbiye eden bir halk olmuştur.

Roma'da imparatorluğun her yerine dağılmış ve başta ticaret olmak üzere askerlik, eğitim, sanat ve bilim alanlarında kendilerini geliştirmiş olan Yahudiler, bu dağılmışlığı fırsata çevirerek dünyanın her yerinde ticari bağlantı noktaları ve aktarım merkezleri/pazarları kurmuşlardır. Bu ağdan yararlanmak isteyenleri de kendi dinlerine girmek şartıyla kendilerine mürit yapmışlardır. Dini bağların ve yasaların da devlete mutlak itaati emretmesi üzerine aşırı bir dini serbestliğin doğması ile ticaret ilişkilerindeki esneklik daha da artmıştır. Dini, siyasi ve ekonomik tüm vesayetlerden azade olan Yahudiler için artık hayatta kalmak ve işlerini yürütmek için her şey mubah hale gelmiştir: Tanrı yoksa her şey mubah olmuş kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarını tatmin etmenin önünde hiçbir dini, siyasi ve ekonomik engel kalmamıştır. Fakat tüm vesayetlerden boşalan alana Yahudiler çok güçlü bir şekilde inandıkları ve her birini hayatta tutan tek gerçek bağ olarak gördükleri kolektif Tanrı kompleksi toplumsal bütünlüğü ve birlik ilkesini ikame etmişler, eski sürgün kanunlarına geri dönmüşlerdir: Çok çalışmak; cemaat birliği ile dayanışmak ve cemaat dışına güvenmemek; gelecek kuşaklara dini ve dili aktarmak; yöneticilere itaat edip yasalara uymak; gruplar halinde yaşamak ve diğer gruplarla sürekli iletişimde olmak; dini açıdan Sinagoglar, hukuk açısından mahkemeler ve ekonomik açıdan da ortak şirketler ve loncalar aracılığıyla birlik ve dayanışmayı mu-

hafaza etmek; Hahamlarm belirleyeceği ekonomik hadlere ve sözleşmelere sadık kalmak; işsiz cemaat üyelerine iş yerinde öncelik tanımak.

Kolektif Tanrı kompleksi cemaat birliğinin yarattığı tüm bu iç kurallar ve özellikle Titus döneminde Roma'nın uyguladığı din değiştirme, neredeyse 'soludukları havaya bile konan ağır vergiler', sünnetin ve bayramların yasaklanması, sonradan Yahudi olmanın yasaklanması ve cezalandırılması gibi baskılar sonucunda Yahudi tarihinin en büyük dönüşümü gerçekleşir: Yahudilik artık sadece bir din değil aynı zamanda bir ırktır artık. Roma, sadece para kaynağı olarak gördüğü Yahudilerden daha fazla vergi almak için onları soy/ırk esasına göre fişlemeye ve kayıt altına almaya başlar: Para, kan ile birleşerek bir dini ırk haline dönüştürür. Bu dönemde Yahudiler tam bir çöküş ve yok oluş içinde erirken Hıristiyanlar büyük bir yükseliş ve var oluş içinde palazlanmaktadır. İki dini ve ulusu ayıran en önemli şey ise Roma'ya itaat ve vergi vermedeki sadakattir: Yani paradır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 75-82). Paranın hukukunun kanın da hukukunu belirlediği bu dönemlerde Hıristiyanlar ve Yahudiler para ve kan ilişkisine benzer bir kardeşlik hukukunu da inşa etmeye başlamışlardır.

9. Para ve Kan Hukuku; Tanrının Dini/Dili ile Paranın Dini/Dili: Hıristiyanlar ve Yahudiler

İsa'nın havarileri ve müritleri dindar Yahudilerdir. Yahudi geleneklerine ve Tevrat'a uyarlardı. Fakat Mesih'e inanmamak konusunda zıtlaştıkları Yahudiler ile ilişkileri gerildi. Hıristiyanlar, Yahudilerin İsa'ya lanet etmesinden rahatsızlık duyarlar ve İsa'yı öldürdükleri için de onlara "Tanrı katili" derlerdi. Onlar, Yahudilerin başına gelen tüm felaketlerin kökeninde İsa'ya ihanet ve onu öldürmelerini görürlerdi. Yahudiler de Hıristiyanları sapkın kâfirler olarak gördükleri için onları en büyük düşman kabul ederler ve cemaat ve ticaret ağlarına onları kabul etmezlerdi. Bu dini ve siyasi çatışmalar onlar arasındaki ekonomik doktrin çatışmasına da kaynaklık ederdi. Her ikisinde de yardımseverliğin, adaletin ve bağışın erdemine inanılırdı ama Yahudiler için zengin olmak, Hıristiyanlar içinse fakir olmak makbuldür. İlki için zenginlik, Tanrıya daha iyi hizmet etmek için bir araç iken diğeri için zenginlik kurtuluşun yolunu kapatan kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi bir zulüm ve günah kaynağıdır. İlki için para bir iyilik aracı iken diğeri için yine kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynağı olan paranın etkileri daima yıkıcı ve bozucudur. İlki için para kazanan insan sevinç duymalı iken ikinci içinse para her hâlükârda el yakar. İlki için zengin ölmek bir ilahi lütuf iken ikincisi için fakir ölmek kurtuluşa er-

menin zorunlu koşuludur. İlki için cennet zenginlerin durağı iken ikincisi için "zengin kişinin cennete girmesi devenin iğne deliğinden geçmesinden daha zordur". Yahudiler için para tıpkı sürüler gibi arttırılması gereken bir verimlilik iken Hıristiyanlara göre para zenginlik değil verimsizlik kaynağıdır ve para ticareti yapmak ölümcül bir günah olarak zinaya denktir. İlki için zaman da para iken ikincisi için zaman arınmak için bir fırsattır. Yahudiler için parayı temizlemek için fakirlere yardım belirli bir sınırda iken Hıristiyanlık için bu bağışlar sınırsızdır ama Kilise kendisi için de pay alarak parayı ihsana dönüştürebilir. Para üzerinde kilisenin mutlak gücü vardır ki bu durum ilerde ortaya çıkacak kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi Kilise İmparatorluğunun da kaynağını oluşturacaktır. Hıristiyanlara göre İsa'yı para ve çıkar karşılığında satan Yahudiler; her şeyi para ile ölçer ve para karşılığında zaman, insan eti, Tanrı dahil her şeyi satarlar. Her şeyin satılacağına ve satın alınabileceğine inanan Yahudiler için para karşısında kutsal ve ahlaki hiçbir sınır yoktur. Yahudilerin tek kutsal yasası piyasadır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 83-85). Bu yüzden Hıristiyanların 'antijudaizmi' para kaynaklı ve paraya bakış açısıyla ilgilidir ki onlara göre İsa'nın söylediği "Tanrı RAB'bi bırakıp Tanrı paraya tapan" topluluk da Yahudilerdir.

Tüm bu ayrılıklar her iki din de zulüm altındayken teorik bir içerik taşırken Roma bölünüp de Bizans İmparatoru Konstantin 325 yılında Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul edip dini yetkileri de üzerine birleştirince insanlık tarihindeki en büyük zulüm pratiklerini Yahudilere uygular. Yahudilere karşı artık Hıristiyanların elinde devlet otoritesi, yasaları ve kılıçları vardır. Bu dönemde Yahudiler toplu yakılmalardan sünnet yasağına, kölelikten işkenceye, sürgünlerden sefalete sürüklenmişlerdir. M. S. 500 yılana kadar Yahudiler kendilerine yapılan korkunç zulüm ve soykırım uygulamalarından kurtulmak için yeniden Babil'e sığınmak zorunda kalmışlardır. Öyle ki Babil'e göç edenlerin sayısı iki milyonu bulmuştur. Babil, Yahudilere inanılmaz bir ekonomik istikrar ve siyasi nüfuz ile eşi benzeri bulunmaz bir dini, kültürel ve mali yaratıcılık imkânları sunmuştur ki bu yüzden bu durum tam bin yıl sürmüştür (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 87-95). Yahudiler Babil'de de her yerde yaptıklarını yaparak devlet içinde devlet, iktidar içinde iktidar, din içinde din, siyaset içinde siyaset, ekonomi içinde ekonomik düzenler kurmuşlardır ki bu denli uzun süre Babil'de kalmalarının sebebi de budur.

Yahudilerin bin yıllık Babil'deki refah yaşamı sayesinde insanlık özellikle ekonomik açıdan çok büyük yeniliklerle tanışır: isim ve poliçe sistemi; kredi ve banka sistemi; faiz ve risk ortaklığı; özel ticaret mahkemeleri.

Bu dönemde Tevrat da yeni eklemeler ile yorumlanarak tam bir ekonomi kitabı haline dönüştürülür ve dönemin şartları gereği yeni ekonomik sisteme uyarlanır. Mişna ve Talmud bu refah dönemine özgü bir yorumlamayla tüm Yahudilerin başucu kitabı ve hayat kılavuzu olur. Para sadece ekonomik değil dini hayatın da anahtar gücü olur. Dini olanlar dahil her sorun para ile çözümlenmeye başlar. Talmud'un çoğu aynı zamanda tüccar olan yazarları, ekonomi uzmanı olarak çözümler ve kurallar ihdas ederler. Bu nedenle sonraki iktisatçılar ilk ekonomi-politik kaynak olarak Talmud'u göstereceklerdir.

Bu ekonomi-politik yasaların ilki, zenginliğin kutsal bir yükümlülük olarak ilan edilmesidir. Tanrı, dünyayı insanlara üretmeleri ve zenginleşmeleri için armağan olarak vermiştir. Zenginliğin kaynağı olan para ise Tanrıya hizmet etmenin en mükemmel aracı olduğu için onu elde etmek için yapılan çalışmalar da ibadet hükmündedir. Para, Tanrının kutsal halkı arasındaki ağları kurup koruyan bir güç olduğu için de kutsal bir değere sahiptir. Fakat zenginlik salt bir ödül değil aynı zamanda büyük bir yükümlülüktür de. Zenginler dünyanın idaresinde sorumluluk almalı; insanlara yararlı ve fakirleri gözetici olmalıdır ki bu nedenle zenginlik dini bir göreve dönüşebilsin. Buna karşın zenginlik, kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtirasları uyararak bencil ve gösterişçi bir tehlike de yaratabilir. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğa içinde kıskançlıklar yaratıp servet sahibini cimri ve kibirli hale getirerek onu bozabilir. Bu nedenle zengin kişi kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi özellikleri olan kibir, israf ve gösterişten uzak sade bir hayat sürmelidir. Fakat kendine bağışlanmış ayrıcalıklarının ve yükümlülüklerinin anlamını gözden kaçırmamak için fakir hayatı da yaşamamalıdır. Servetini fakirlerle paylaşmayı unutmamak için kendi zenginliğini kabul edip onunla barışık yaşamalıdır. Sürgün edilebilme nedeniyle zenginliğin kaynağı asla gayrimenkul olmamalı, para ve altın cinsinden zenginliği teşvik etmelidir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 100-101). Her şeyin kaynağı Tanrı ve onun kutsal halkı olduğu için de her türlü servet bu halkın güvenliği ve kurtuluşu için sarf edilmelidir. Paranın yarattığı kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ürünleri olan iktidar ve ihtişam tekebbürü ve tahakkümü ancak kutsallık suyunda yıkanarak meşru olarak arınabilir.

Tanrı, Yahudileri her işte olduğu gibi ticari işlerde de kutsadığı için o işi yaparken de Tanrı buyruklarına uymak gerekir: Ticaret ve pazar ilişkilerinde aldatmak ve hile suçtur; hileli ağırlık ölçüleri kullanmak dine küfürdür; fiyat verilmiş bir söz gibidir; değerinin üzerinde fiyat koymak yalan söylemek gibidir; rekabet engellenemez; kıtlık zamanlarında fiyatları heyetler

belirler. Nesneler üzerinde mülkiyet hakkı mutlak değil kamu yararı esastır. Hırsızlık büyük suçlardandır ki insan çalmak ölüm cezasını gerektirir. Mülkiyet kamu yararına açık olarak paylaşmaya açıktır. Yahudilerin ne aldığı değil cemaate ne verdiği/kazandırdığı önemlidir. Bu nedenle fakirliğin alçaltıcılığı ve bozuculuğuna kanmamak gerekir. Miras dağıtımı Yahudi ailenin geleceğine göre taksim edilir. Dayanışma için faizsiz borç para verme kurumu ve ilkeleri getirilir. Talmud'a göre para ve zenginliğin yüceltilmesinin asıl nedeni Yahudilerin evrensel ve ilahi misyonudur: "Dünyayı iyileştirmek" (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 102-113). Dünya iyi, güzel, mutlu ve refah içinde olmazsa Yahudiler de olamaz. Yahudiler de her yerde yabancı oldukları için yabancıları hoş tutmak, iyi davranmak ve adil olmak zorundadırlar. Onların zenginliğini almak, çalmak veya ortak olmak yerine herkesin paylaşacağı yeni zenginlikler yaratmak gerekir. Zenginlik yaratan malların başında da toprak, para ve zekâ/akıl/bilgi gelir. Yahudi halkını diğer tüm halklardan üstün kılan 'seçilmişliğinin' asli görevi de buradan gelir: Başkalarını mutlu etmek ve başkalarının mutluluğu ile mutlu olmaktır.

Yahudilerin 640 yıllarına kadar Roma, Bizans ve Perslerin egemenlikleri altında bir oraya bir buraya savrulmaları devam eder. Zaman zaman taraf oldukları devletlerin yenilgisinin bedelini çok büyük zulüm ve soykırımlarla öderler. Özellikle Avrupa ve Anadolu'ya hâkim olan Hıristiyanlığın ve Papalığın Yahudiliği kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi olarak kendisine rakip ve düşman görmesi nedeniyle dini zulümleri ve yok etme girişimleri, zorla din değiştirmeye yöneltmeler, sinagoglarının ve servetlerinin yağmalanması ve yakılması bu dönemlerde Yahudileri çok büyük sıkıntılara gark eder. Yahudiler 640 yıllarından itibaren Batı Avrupa'nın, Kuzey Afrika'nın, Ortadoğu, Mısır, Pers ve Bizans İmparatorluklarının neredeyse tamamını alan yeni bir tek Tanrılı din olan İslam dininin egemenliği altına girerler. Hıristiyanlarla Müslümanların yaptığı savaşlarda hoşgörü ve adaletine güvendikleri bu yeni dinin yanında yer aldılar ve Müslümanlar da onlara kendi egemenlikleri altında tarihlerinde hiç görmedikleri bir hak ve özgürlük içinde yaşatırlar.

Yahudiler İslam egemenliği altında tüm dini özgürlüklerini serbestçe yaşamalarına paralel olarak, başta ticaret, zanaat, askerlik, eğitim olmak üzere hemen hemen tüm kamu görevlerinde yer aldılar. Yahudiler özellikle İspanya'daki İslam egemenliği döneminde çok büyük nüfuz, itibar ve zenginlik elde ettiler. Uluslararası ticaretteki ağları, maliye ve bankacılık alanlarındaki yetenekleri, bilim ve sanat işlerindeki birikimleri ile 16. yüzyıla kadar büyük bir saygınlık ve refah içinde yaşadılar. Başta Kudüs, İskende-

riye ve İspanya olmak üzere dinlerini tüm dünyadaki bağlılarıyla birlikte buluşarak gerçekleştirdiler. Bulundukları her yerdeki Sinagog ağları ile de bu birlik, beraberlik ve dayanışma ilişkilerini dini zorunluluklar ışığında arttırdılar. Yahudiler, kara ve deniz yollarının İslam devletleri ile kuşatılması sonucu zorluk çeken Hıristiyanlarla da kurdukları ortak şirketler ve bankalar aracılığıyla tüm bölgenin tekel ticari ve para gücü haline dönüştüler. Çin'den İspanya'ya, Yemen'den Kuzey Avrupa'ya kadar olan dünyanın hem kültürel, hem dini, hem siyasi, hem de ticari iletişim ve ilişki tekeli Yahudilerin eline geçti. Yahudilerin bu etkinliğinin merkezinde her bölgeye yerleşmiş diasporanın ilişki ağı olduğu kadar bölgenin birçok dilini bilmelerinin verdiği üstünlük de çok büyük önem arz etmiştir. Her türlü malın kara ve deniz ticaretini yapan Yahudi tüccarlar hem parçalanmış dünyanın düşmanları arasındaki ilişkileri hem de kendilerinin var oluş mücadelelerini muhafaza etmiş, geliştirmiş ve güçlendirmişlerdir: Geçişi sağlayanın var oluş nedeni, geçişi düzenlemektir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 114-139). Yahudiler tüm bu inanılmaz zor şartlar altında sadece hayatta kalmayıp aynı zamanda bilinen dünyanın bilim, sanat, edebiyat, dil, siyaset, kültür ve ekonomi hayatına da damgalarını vurmuşlardır. Tüm bu başarılarının sebebi şu ilahi/kutsal misyonu yerine getirmek içindir: Aktarmak, zaman ve mekân içinde 'geçişi sağlamak'.

Yahudilerin Batı Avrupa'daki refah dönemi İspanya'nın 16. yüzyılın başından itibaren Hıristiyanların eline geçmesiyle sona erer. Bu dönemden 20. yüzyıla kadar Yahudilerin çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde özgürce yaşarlar ve yine hayatlarını sürdürürler. Bu arada başta Polonya, Hollanda, İngiltere, Fransa ve İtalya olmak üzere çok etkin ticari ve sanayi birlikleriyle birlikte bu ülkelerde yine etkin bir güç olmayı başarırlar. Başta Amerika olmak üzere sömürgeleştirilen tüm dünyaya yine ticari birlikleri ile ayak basarak hayatta kalmaya ve ilahi/kutsal misyonları olan "zaman ve mekân içinde geçişi sağlamak" ideallerine kilitlenirler. Bu arada para, finans, bankacılık alanlarında yaptıkları büyük devrimler ile de dünya ekonomik ve siyasi hayatına yön vermeye devam ederler.

Yahudilerin hem etkilediği hem de yoğun olarak etkilendiği 150 yıllık yeni bir dönem de onların çok büyük etkisi ile gerçekleşmiş olan Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Çağını takip eder. Fransız Devrimi (1789) ile İkinci Dünya Savaşı (1945) arasmdaki yaklaşık 150 yıllık dönem onların yine kutsal misyonları olan "zaman ve mekân içinde geçişi sağlamak" idealleri arasında yeniden inşa edilir. Bu çağlardaki felsefeden siyasete, ekonomiden psikolojiye, uluslararası siyasetten medyaya, eğitimden uluslararası ticare-

te, finans ve para ilişkilerinden sinemaya, uluslararası marka yaratımından uluslararası enerji kaynaklarına kadar hemen her konuda Yahudilerin bu inşa sürecine katkısı olmuştur. Fakat Yahudiler her zamanki gibi insanlığın gelişimine yaptıkları katkılarının bedelini yine ya soykırımla ya da sürgünlerle ödemişlerdir. Bu yüzden bu dönemler artık hem dünyanın hem de Yahudilerin birbirleri hakkında karar verecekleri bir çağdır: Devletlerin hegemonyasından kurtularak kutsal 'Çıkış'ı gerçekleştirip 'vaat edilmiş topraklar' üzerinde kendi hegemonyalarını kurmak. Bu hegemonik umuda yolculukları, yaşayacakları 'Son Sürgün' olsa da.

10. Fransız Devriminden Yeniden İsrail Devletine: Zorunlu Sürgünlerden Gönüllü 'Son Sürgün'e

17. yüzyıl ile birlikte Batı dünyası kendini feodal ve dini etkiden kurtarmış, demokrasi ve piyasa ekonomisi krallıklar ile imparatorlukları sıkıştırmıştır. Tüm dünyanın siyasi ve ekonomik olarak çalkantılar içinde olduğu bu dönemlerde Yahudi halkı, çok daha tarihi ve özel bir rol oynayarak ayakta kalacaktır. Yahudi halkı sanayi devrimi ile başlayan gelişim ortamında her türlü mesleği özgürce gerçekleştirmeye yönelir. Yahudiler, bu yeni krizlerin sunduğu yeni alanları, yeni imkânları, yeni ilişkileri ve yeni meslekleri keşfederler ve o alanlarda kendileri geliştirirler. Başta Avrupa'daki çoğunlukları olmak üzere Yahudiler bu dönemde, kültürlerinden kopmamakla birlikte, diğer uluslardan ve topluluklardan da farklı olmamak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Onlar için yeni çağ, "Çölde Yaşam" gibidir: Büyük yoksunluklar içinde büyük umutlar da vardır. Çölde olduğu gibi bazıları Altın Buzağıya tapar; diğerleri yaşam şartlarına uygun yeni kanunlar geliştirir, yepyeni meslekler icat eder, yeni zenginlikler yaratır. Çoğu başka kültürler içinde boğularak kimliklerini kaybeder, diğerleri dayanışma zorunluluğu ortadan kalkmamakla birlikte kimliklerini bireycilikte, toplumla bütünleşmede, rekabette, toplum kurallarının reddinde, girişimci ruhta bulurlar (Yahudiler, Dünya ve Para, s.279-280). Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğaları ile yüzleşecekleri yüzlerce yeni alanla da imtihan olurlar.

Yahudiler, Sanayi Devrimi sürecinde kitle üretimini mümkün kılacak olan mucizevi teknolojik, endüstriyel ve mali gelişmelerin öncüsü olurlar. Bu çağda, feodal sistemler ve zorba imparatorluklar birbiri ardına yıkılır. Kast ve lonca sistemleri çözülür. Kiliselerin nüfuzu azalır. Cemaatler, savunmaya dayalı varlık nedenlerini kaybeder. Herkes kendisini özgür, bağımsız ve laik bir vatandaş olarak ortaya koymak, gettolarda sıkışıp kalmış zanaatlarda değil artık başkalarıyla birlikte yeni kitle ekonomisinde yaşa-

mak ve çalışmak istemektedir. Fakat ulusal devletlerin kurulma sürecinde Yahudiler onların tam da istedikleri düşman unsuru temsil ettiği ve her türlü krizin ve sorunun sebebi olarak görüldükleri için hala zorluklar çekmeye devam edeceklerdir. Yahudilerin mutlulukları da hüzünleri de hala geçicidir. Fransız Devrimi sonrası başta Fransa olmak üzere tüm Avrupa'da durumları mutluluk ve hüzün, saygı ve sürgün arasmda gidip gelmektedir. Devrim sonrası Fransa'da Yahudilere dini ve milli hiçbir özel hak tanınmadığı gibi mahkemeleri, dini kuralları ve bayramları da tanınmamış; sinagogları ve dilleri yasaklanmış; özel elbise ve kolluk işaretleri takarak gettolara hapsedilmişlerdir. Yahudilerin hala ekonomik ve siyasi olarak örgütlenmelerine izin verilmez: "Yahudilere, millet sıfatıyla her şeyi reddetmek, birey olarak her şeyi bahşetmek gerekir. Devlet içinde ne siyasi bir teşkilat ne de bir tarikat olsunlar". Her koyun gibi Yahudiler de artık tek tek kendi bacağından asılacaktır. Fakat dönemin zor şartlarına rağmen Yahudiler ticaret ve sigorta işlerine girerler ve büyük bankalar kurmaya başlarlar.

Fransa'da Yahudiler Mesih olarak gördükleri Napolyon Bonapart'ın iktidara gelmesi ile çok büyük bir refah ve nüfuz dönemine girmişlerdir. Dini konseyleri kurulmuş, hak ve özgürlükleri tekrar verilmiş, ticari işleri büyütülmüş, askerlik dahil kamu kurumlarındaki görevleri artmış, eğitim ve dini kurumları yeniden kurulmuştur. Hatta Bonapart onlara Filistin'de vaat edilmiş topraklarda kendi devletlerini kurmalarını bile ilk Siyonizm metni olan 'Yahudi Milletine Duyuru' adlı çağrısıyla vaat etmiştir: "Başkomutan Bonapart'tan Filistin'in meşru varisleri olan İsrailoğullarına; binlerce yıllık fetih ve zulmün atalarının topraklarından mahrum bırakamadığı eşsiz millete. Sevinçle ayağı kalkın ey sürgünler! İki bin yıllık alçaklığın intikamını alın! Tanrı beni size kılavuzu adalet, yoldaşı zafer olan genç bir ordu ile gönderdi. Ey yüce millet sizden sadece benim fethettiğim Kudüs'ü geri almanızı istiyorum. Tanrının desteği ve izniyle, bu toprağın efendileri olarak kalmanızı, bütün düşmanlarınızı rağmen bu toprakları muhafaza etmenizi istiyor. Kalkın ayağa! İki bin yıllık köleliğin, cesaretinizi kırmaya muvaffak olmadığını gösterin. Acele edin! Sivil haklarınızın, dünya halkları arasındaki yerinizin geri verilmesini talep etmenizin vakti geldi. Başka milletlerin arasında millet sıfatıyla siyasi açıdan var olmaya hakkınız vardır". Yahudileri ülkesine gelmeye ve destek olmaya çağıran Bonapart'm amacı ülkesinde ticaretin gelişmesi ve bu sayede dünya ticaretine hâkim olmaktı: Yahudilerin çevrelerine refah getirdikleri, yarattıkları zenginliğin yararlandıkları zenginlikten daha büyük olduğu evrensel düşüncesidir. Bonapart çıkarttığı dört kararname ile Yahudilere hak ve özgürlüklerini bahşeder: Haham meclisleri kurmak; vatandaşlık statülerini belirlemek; Yahudilere

isnat edilen istismarları engellemek; ikamet ve iş şartlarını düzenlemek (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 281-287). Böylece Yahudiler, gettolarından inerek yeni birçok meslek alanlarında yeniden örgütlenirler. Böylece Fransa'ya yoğun göçler başlar ama Bonapart'ın ölümü ile durum yine tersine döner. Yahudi karşıtı ayaklanmalar ile binlerce kişi ölür ve tekrar gettolarına çekilmek zorunda kalırlar.

Yahudilerin bu iniş çıkışlı yaşam mücadeleleri bulundukları tüm ülkelerde aynıdır. Bir zaman el üstünde tutulurlar daha sonra da tüm krizlerin, çöküşlerin ve sorunların sebebi gösterilerek zulümlere maruz kalırlar. Aynı durum İngiltere, Avusturya, Polonya, Almanya için de geçerlidir. Yahudiler içinde bulundukları toplumla ne kadar kaynaşmak isteseler o kadar dışlanırlar. Fakat tüm bu dışlamalara rağmen Yahudiler yüzyıl boyunca Avrupa'da eşit vatandaşlık haklarına kavuşurlar ve eğitimden sanata, bankacılıktan ticarete, eğitim alanından her türlü zanaata kadar kendilerini geliştirirler. Özellikle yetiştirdikleri ve büyük bilimsel devrimlere kaynaklık eden bilim adamları ve entelektüelleri ile Avrupa'nın vazgeçilmezleri olurlar. İktisattan matematiğe, fizikten biyolojiye, psikiyatriden felsefeye kadar hemen her alanda dünya çapında büyük bilim adamları yetiştirirler. Din, artık Yahudiler için de şahsi bir uğraş meselesidir. Yahudiler, yeniden kurulan Yeni Dünyanın oluşumuna bütün benlik ve yetenekleri ile katılmakla meşgullerdir. Hele hele Sanayi Devrimindeki büyük katkıları inkâr edilmez bir büyüklüktedir: teknolojik ve endüstriyel buluşlar; elektrikli ürünler; kimyevi maddeler; tekstil, mobilya, mücevher işlemeciliği; uluslararası logistik şirketleri ve dağıtım merkezleri; iletişim sanayiinin ana kaynakları telgraf, telefon, gazete, posta sistemi, tercümanlık şirketleri; otomatik hesap makineleri ve muhasebe sistemleri; elektrikle ve petrolle çalışan motorlar; transatlantik deniz aşırı ulaşım şirketleri ve sigortacılık kurumları; kredi ve finans kurumları; proje destek birimleri; havacılık taşımacılığı ve ilk uçan balonlar; iş bankacılığı; sendikal ve lonca birlikleri; faizli ve faizsiz bankacılık; her kurum farklı ülke ve şehirlerdeki şube ağları; devletlere mali danışmanlık ve projelerine kredi tahsisi; yatırım hizmetleri fonları; devlete verilen borç kurumları; devlet danışmanlık şirketleri.

Yahudilerin sanayi, ticaret ve bilim alanlarındaki insanlığa yaptıkları tüm bu katkılar onlara karşı binlerce yıllık önyargıları kırmaya yetmeyecektir. Bu krizler çağında yine bir Yahudi'nin ifadesiyle "önyargıları parçalamak atomu parçalamaktan daha zordur": Devletlere borç verecek kadar zenginleşen Yahudiler devleti yönetmekle; milleti sömürmekle; halka efendilik yapmakla; ülkeye ihanet etmekle; yüksek sosyetik davranışlarla; paraya hükmede-

rek yöneticileri esir almakla; ülke politikasına ve dış ilişkilere yön vermekle; milletvekili ve bakan olarak kendi ulusal ve dini çıkarları uğruna ülkeyi ve devleti satmakla ve batırmakla; casusluk ve fırsatçılıkla; ahlak bozucu değerlerle; asalaklıkla suçlanarak lanetlenmeye ve dışlanmaya başlanmışlardır. Tüm bu suçlamalar, Yahudilerin tarihi ve evrensel suçlanmalarıdır. Onlar için önyargılar son yargılardır ve onlar için masumiyet karinesi yoktur. Tarihi ve evrensel yasa bellidir: İnsanlık için yaptıkları hizmetler ne kadar büyük ve kapsamlıysa kendilerine yönelik kin ve nefret de o kadar çok büyük ve kapsamlı olmaktadır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 288-307). Tanrının kutsaması ve lanetlemesi aynı zaman ve mekân şartlarında onların peşini bırakmamaktadır. Oysa onlar Tanrıyı çoktan bırakmış olmalarına rağmen.

Avrupa'da Yahudilerin çoğunluğu hala fakir ve dağınık halde yaşarken az sayıdaki Yahudi sanayici ve bankacı, Avrupa'nın mali ve iktisadi devriminde hatırı sayılır, gözle görünür, hatta göz kamaştırıcı bir yer tutar. Böylece Yahudilik ve para; o yüzyılda yaşamış insanların zihninde, bir sonraki yüzyılda felaketlere yol açacak üç yeni fantezi ile karışır. Bu fantezilerden ilki Saint-Simon'un ilerleme ve ilerlemenin evrenselliği görüşüdür. 'Yeni Din' olarak ilan ettiği görüşlerini cesur finans ve cömert bankacılık ilkelerine oturtur. İkinci fantezinin sahibi ise Karl Marx'tır. Yahudiler, para ve devlet gücü arasındaki alaşımdan sonra, şimdi de Yahudiler, para ve kapitalist sömürü alaşımı tartışılır. Yahudi doktrini, cemaatleri dünyaya yararlı olmaya iterken, Yahudiler dünyayı yok etmekle suçlanır. Kapitalist sömürüyü yok etmek için tek çare bu sömürünün kaynağı olan Yahudiliği yok etmektir. Yahudiliğin yok olmasıyla kapitalizm de yok olacaktır. Kapitalizm ile Yahudilik arasındaki bu bağ, birini ötekiyle yok etmek fikri, hahamlardan oluşan Yahudi bir ailenin çocuğu olan Marx'ın tezidir. O'na göre "Yahudiliğin temeli pratik ihtiyaç, kişisel çıkarcılık ve ticarettir. Tanrısı ise paradır. Yahudi'nin hayali olan para adamın milliyetidir. Hıristiyanlık Yahudilikten çıkmış ve sonuçta yine Yahudiliğe dönmüştür. Kapitalizm sayesinde. Para, İsrail'in kıskanç Tanrısıdır; bu tanrı karşısında başka hiçbir tanrı var olamaz. Para, insanın bütün tanrılarını küçülterek onları mala dönüştürür. Para, her şeyin genel ve kendiliğinden oluşmuş değeridir. Yahudilerin özgürleşmesi için bu tanrıdan kurtulmaları ve kapitalizmi yok etmeleri gerekir. Çünkü Yahudilik ve para birbirinden asla ayrılmaz, birini yok etmeden öteki yok olmaz".

Bu tez ile birlikte antikapitalizm ile antijudaizm birbirine karışır. Marx'tan sonra pek çok kişi bu teoriden beslenecektir. Marx için Yahudiliğin ortadan kalkmasını sağlayacak olan kapitalizmin ortadan kalkması

iken sonradan gelenler için bunun tam tersi olarak kapitalizmin ortadan kalkması için Yahudiliğin/Yahudilerin ortadan kalkması gerekecektir. Çünkü Yahudi demek, sermaye ve para demektir. Yahudiliğin ilgilendiği tek şey ticaret ve ona dayanan pazarlık ve faizdir. Yahudi çalışmaz çalıştırır, spekülasyon ve tefecilikle iş yaparak insanları sömürür, faaliyetlerinin tek merkezi ise borsadır. Borsa onlarm modern tapmağıdır. Borsa aracılığıyla parayı ellerinde tutarak dünyayı yönetirler. Tüm bu teoriler ise ilk kez 1879'da kavram olarak kullanılan "antisemitizm" yani din değil ırk düşmanlığına yol açar. Avrupa'da artık açıkça Antisemitik Lig'ler kurulur. Bu Lig'ler Yahudilerin sınır dışı edilmesini, kamusal alanlardan ve meslekler-den dışlanmasını savunur. Artık teoride ve bilinçaltında yatan antisemitizm 1883 ekonomik krizi ile birlikte tüm Avrupa'da pratiğe dönüşür. Halkın kafasında sermayeye duyulan nefret, iktidara duyulan nefret ile Yahudilere duyulan nefreti birleştirerek bütün iflaslar, bütün eşitsizlikler, bütün sosyal ve ekonomik felaketler Yahudilere atfedilir. Hatta birçok yazar ve siyasetçi "Yahudileri insan doğasına aykırı varlıklar, yarı hayvanlar, fiziksel açıdan canavarlar" olarak betimlerler. Artık antisemitizm, devlet gücünün tam kalbinde bulunan, vatana ihanet edebilecek durumda olan ve asimile edilemeyen bir yabancı düşman veya casus ekseninde netleşebilmek için fırsat kollamaktadır. Fransa'da 1894 yılında başlayan ve casusluk ve vatana ihanetle suçlanan Yahudi Yüzbaşı Alfred Dreyfus olayı bu antisemitik fırsatlardan sadece biridir: Yahudilerin en asimile olmuş asil bir üyesi bile bir ülkenin eşit vatandaşı olmayı hak etmemektedir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 308-313). Avrupa'da atık Yahudi olmak hem dini hem de ırk olarak "öteki" olmaktır.

Yahudilikle ilgili üçüncü fantezinin sahibi ise bir sosyolog olan Max Weber'dir. Yahudi ahlakı, kapitalizmin tarihi ve ideolojik kaynağı olarak ele alınır. Ama bu kapitalizm ahlaki esaslar değil tam bir ahlaksızlık ve sömürü üzerine dayanan kapitalizmdir. Weber, ahlaksız kapitalizmi Yahudilerin sırtına yüklerken toplum tarafından yüceltilen kapitalizmi Protestanlığa uyarlayarak bu alandan Yahudileri soyutlar. Nasıl Yahudileri Tanrının tarihinden kovmak istedilerse, bu sefer de paranın tarihinden soyutlamak isterler. Amaç, Yahudiliğin zenginlik yaratmayan spekülasyona bağlı en ahlak dışı ve yüz kızartıcı yanını oluşturduğunu kanıtlamaktır. Kapitalizmin ahlaklı olması için ahlaksız Yahudilerden arındırmak gerekir. İşte Weber, kapitalizmin tüm ahlak dışı ve zulme neden olan kaynaklarını Yahudilere yüklemek, kapitalizmin tüm ahlaki ve adaletli sonuçlarını da Protestanların ahlakına dayandırmak için eserler yazar. Onun ve o dönemin yazarlarının öncelikli amacı da her türlü bilimsel, akademik ve ekonomik verilerden Yahudiliği

arındırmak olacaktır. Entelektüel antisemitizm de böyle inşa olacak ve insanlara Yahudiliğin kötülüğü üzerine bilimsel ispatlamalara girişilecektir. Böylece 19. ve 20. yüzyıllarda Yahudilere duyulan kadim nefret, bin bir kanaldan dünyanın sosyal, siyasal, ekonomik ve fikir dünyasına bütün haşmetiyle egemen olur. Duyulan nefret, bundan böyle sadece dini değil aynı zamanda teorik, laik ve ekonomiktir. Her durumda artık Yahudilerden kurtulmak gerekir. Yahudilerin vakti dolmuştur. Böylece Yahudiler, liberalinden sosyalistine, milliyetçisinden muhafazakârına kadar her tip ve türden nefretin odak noktası ve ortak düşmanı haline gelmiştir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 313-320). Yahudiler bu büyük nefret dalgası sonrası artık Avrupa dışında yeni sığmaklar ve yeni ideolojik sığınmalıklar arayacaklardır.

19. ve 20. yüzyıllarda mallarm, insanların ve fikirlerin daha serbestçe dolaşması, feodal kurumlarm ortadan kalkması ve özgürleşmenin başlaması Yahudileri de kendi kaderlerini daha özgürce çizmeye iter. Yahudilerin üçte ikisi Rusya ve Avusturya-Macaristan'a, diğer çoğunluğu da Amerika ve Filistin'e gider. Yahudiler, Rusya'da sosyalizm, Avusturya'da psikanaliz, Amerika'da tüm dünyanın Amerikanlaşması, Filistin'de ise Siyonizm ideolojisinin matrisi, öncüleri ve uygulayıcıları olmuşlardır. Bu dünyalarda korku ve umut arasında neredeyse yüzyıl boyunca büyük mücadeleler verirler. Rusya'da sürekli ezilmeleri ve yok edilme ve katliam korkuları arasında sosyalizmin kurucuları ve devrimin öncüleri arasında yer alırlar. Partileri, sendikaları, grevleri, aydınları ve kitlesel isyanları ile sosyalist devrimin öncülüğünü üstlenirler. Avusturya'da ise insanların psikiyatrik hastalıkları üzerinden tüm dünyada değer yaratan psikanalizin öncüleri olurlar. Amerika'da ise ülkenin sağladığı özgürlük ve zenginlik imkânlarını sonuna kadar kullanarak kapitalizmin gelişmesi ve tüm dünyanın Amerikanlaştırılması sürecine çok güçlü ve etkin katkılar yaparlar. Devlet projelerinin finansmanı; bireysel keşif ve icatlar; bankalar; her türlü ticaret ağları; tekstil, mobilya, giyecek ve yiyecek sanayii; pamuk işletmeciliği; her türlü sigorta işletmeciliği; ordu teçhizatı ve silah ekonomisi; çelik ve otomotiv sanayii; her türlü iletişim ve medya ağları; gazete, telgraf, sinema, sanat, antika ve galeri işleri; altın ve gümüş madenciliği; uluslararası hammadde ticareti; petrol üretim ve dağıtım şirketleri; banka simsarlığı; uluslararası büyük devlet ve özel yatırımlarının finansmanı ve kredi şirketleri aracılığıyla Yahudiler, Amerika'nın zenginleşmesini, büyümesini ve güçlenmesini kısaca kapitalistleşmesini sağlarken onun ürettiği Amerikan kültürünün misyonunun da tüm dünyaya taşıyıcıları ve uygulayıcıları olmuşlardır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 320-359). Amerika, dünyanın en güçlü ülkesi olurken Yahudiler de bu güçlü ülkenin en güçlü toplumu olmuşlardır. Onların

bekledikleri "vaat edilmiş hayat" Amerika'da gerçekleşirken "vaat edilmiş topraklar" ise hala özlemle onları beklemektedir. Filistin topraklarına "Son Sürgün" için büyük hazırlıklar ve büyük göçler çoktan başlamıştır bile.

Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurmak fikri olan "Siyonizm" Yahudilerin dördüncü ve en önemli büyük projesi olarak tarih sahnesine çıktı. Kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi gücünün yarattığı cesaretle evrensel bir Tanrı kompleksi olan devlet yaratma ideali onları büyüledi. Siyonist proje, aynı zamanda "Tanrı, Kan ve Para" geleneğinin bir ürünü idi. Yahudilerin dünyaya dağılmış olmaları ve birçok ülkede büyük zulüm ve katliamlara maruz kalmaları onları Siyonizm düşüncesine yöneltmiştir. Avrupa ve Amerikalı birçok tüccar ve bankacı Yahudi bu işi gerçekleştirmek için o bölgeye göçleri örgütlemek ve finanse etmek için onlarca kuruluş, vakıf, fon ve birlik kurdular. Bu birlikler bölgeye göç edenlere arazi ve çiftlikler satın alarak yerleşimlerini sağladılar.

Siyonizm kavramı ilk ortaya çıktığı 1890 tarihinden itibaren çok büyük destek gördü. "Yahudilerin anavatanları Filistin'de tekrar kutsal bir devlet kurmalarını; siyasi, milli ve ruhani dirilişlerini gerçekleştirmelerini; Yakup'un evini ve tapınağı tekrar inşa etmelerini; vatanı olmayanların ülkesi, göçebelerin hedefi ve millet vasfını kaybetmiş bir halkın zulüm gören mensupları için bir sığınak olmasını; Yahudi milletini bir toprakta diriltmesini; herkes tarafından tanınan bir vatanın kurulmasını; vatansız bir millet için milletsiz bir vatanın para ile satın alınmasını; Yahudi çiftçi, zanaatkâr ve girişimcilerin bu bölgeye göç etmesini savunan bu Siyonizm hareketinin lideri Theodor Herzl olmuş ve Siyonizm Kongresini 1896 yılında toplayarak siyasi, ekonomik ve dini kaynaklar ve ilişkiler inşa etmiştir. Bu ve benzeri Yahudi örgütlerin destek ve teşvikleri ile I. Dünya Savaşı sonuna kadar binlerce Yahudi Filistin topraklarına göç ederek orada nüfus ve nüfuz sahibi olmuşlardır. II. Dünya savaşı sürecinde Avrupa'da birçok ülkede savaşın sebebi, toplumun yozlaştırıcısı, ahlaksızlığın kaynağı ve casuslar olarak suçlanan, küresel ekonomide savaş simsarlığı yapmakla ve ülkelerine ihanet etmekle itham edilen Yahudiler zulüm, sürgün ve soykırıma tabi tutulurlar. Önceki kuşaklar Yahudilikten kurtulmak isterken yeni kuşaklar Yahudilerden kurtulmak ister. Avrupa'da yükselen yeni kuşak antisemitizm için Yahudiler bir günah keçisi değil her şeyin dönüp dolaşıp yine onlarm egemenliğine girdiği bir odak noktası ve ihanet kaynağıdır. Dünyadaki kötülüklerin iki büyük kaynağı olan Tanrı ve Parayı yok etmek için onların kaynağı Yahudileri yok etmek gerekir. Teorisi yaklaşık iki bin yıldır ince ince işlenen Yahudilerin yok edilmesi ideolojisi Avrupa'nın antisemitik ik-

tidarları tarafından altı aşamada gerçekleşir: Mallarına el koyma, toplama, zorla çalıştırma, hareketli infaz birlikleri, tehcir ve imha.

Bu uygulamalar sonucunda II. Dünya Savaşı sonuna kadar Yahudilerin Avrupa'daki nüfusları dokuz milyondan üç milyonu düşerek yaklaşık üçte ikisi yok edilmiştir. II. Dünya Savaşında başta Almanya olmak üzere yaşanan Yahudi soykırımlarının etkisi ile hem Filistin'e göçler hızlanarak büyük nüfus artışlarına neden olmuş hem de dönemin en büyük devletleri olan ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin tam desteği sağlanmıştır. Bu desteklerin de güçlü ve yoğun etkisiyle İngiliz mandasının sona erdiği tarih olan 14 Mayıs 1948 yılında Yahudilerin devleti İsrail'in kuruluşu ilan edilir ve BM nezdinde oy çokluğu ile resmen tanınır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 360-419). Böylece Yahudiler daha önce kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi ile imtihan edildikleri dünyada evrensel bir Tanrı kompleksi olan devlet ile imtihan edilmeye başlayacaklardır: Dünya da onunla imtihan edilmeye.

11. Göçebe Ruh ile Yerleşik Olmak Arasında Evrensel Dilemma: Yahudilerin Kaderi ve Karakteri

Büyük filozof Herakleitos'un ifadesi olan "karakterim kaderimdir" sözü Yahudiler için de geçerli olsa da eksiktir. Bu söze aynı zamanda "kaderim de karakterimdir" sözü eklenirse Yahudi gerçeğine ulaşmış oluruz. Zira Yahudiler için "karakterlerini inşa eden kaderleri iken, kaderlerini de yaratan karakterleri" olmuştur. Üç bin yıllık Yahudi tarihi, diğer toplumlar için kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi içinde "paraya tapan bir ulus" olmak fikrini inşa ederken onların kaderinin ve karakterinin de olağanüstü çeşitliliğinin de nasıl oluştuğunu göstermektedir. Bin yıllar boyunca hiçbir sınır çizgisi bu insanları birbirine bağlamaz veya birbirinden ayırmaz gibi görünür. Yeryüzündeki tüm yenilikleri ve yeni meslekleri icat ve icra eden bu insanlar, sürekli aynı seçimle karşı karşıya kalmışlardır: yerleşmek, yerleşik hale gelmek, asimile olmak ve kimliğini kaybetmek veya kendin olarak kalmak, başkalarının üstlenmek istemediği rolleri üstlenmek, zulüm görme ve tehcir edilme risklerini göze almak.

Kendi benliklerini devam ettirmenin bu binbir yolundan birini seçmiş olanlar; göçebe boyutu olmadan Yahudi kültürünün olmadığını, bir ahlakın hizmetinde olmadan zenginlik olmadığını, dünya için iyi olmayan bir şeyin kesinlikle kendileri için de iyi olmadığını ve dünyanın, kendilerine yüklemiş olduğu rollerden muazzam kazançlar elde ettiğini göstermiştir. Nitekim dünya Yahudilerden, hem kendi yaşam araçlarını yaratmalarını hem de ikamet haklarını ödemelerini talep etmiştir. Yahudiler kendilerinin

çok ötesinde şu gerçeği ortaya çıkarmışlardır: Yerleşik toplumlardan hiçbiri, bu toplumlar arasında mal, fikir ve sermaye getirip götüren, bu uğurda hiçbir yerleşiğin göze alamayacağı entelektüel ve maddi riskleri göze almaya cesaret eden göçebeler olmadan ayakta kalamazdı. İki tip kültür arasındaki ilk farklılık, her ikisinin de göze almaya hazır olduğu tehlikenin derecesinde yatar. Belirli bir zaman için yerleşik olarak kabul edilen, kendilerini ağırlayanlar için zenginlikler yaratan, devamlı gitmek zorunda kalmakla tehdit edilen, verdikleri hizmetler için kendilerinden nefret edilen ve getirdikleri yenilikler yüzünden kendilerinden şüphe edilen göçebeler, göze aldıkları tehlikeler artık yerleşiklerin de göze alabileceği kadar kontrol altına alındığı anda kovulur. Bunun tam tersi olarak göçebenin de vahalara kabul edilmek, diyalog kurmak ve ticaret yapmak için yerleşiklere ihtiyacı vardır. Göçebeler aynı zamanda, cemaat yardımından da yararlanmak için de bir arada yaşamak zorundadır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 459-460). Tevrat'ta Adem ile başlatılan Yahudilerin göçebe hayatının yarattığı evrensel maddi ve manevi tüm değer, birikim ve kazanımların kaynağında da bu kültürün ürünleri vardır.

Yahudi halkı, yerleşikler için zenginlikler yaratan göçebeler rolünü oynamıştır. Ataları İbrahim ile başlayan "dünyayı iyileştirme" kutsal misyonlarını böylece yerine getirmişlerdir. Yahudi kimliği, kaderi ve karakteri bu şekilde, bu zoraki göçebelik koşulları içinde oluşmuştur. Yahudi halkının adı yolculuk; hayatı hareket; özlemi yerleşiklik olmuştur. Misafirperverlik ile kendisini ağırlayanların zenginleşmesi, hayatta kalışının koşuludur. Kültürü ve ahlakı, gezginliğin gereklilikleri etrafında şekillenmiştir. Dayanışma, misafirperverlik ve hoşgörü kutsal kanunları, eğretilik ve marjinallik ise içinde bulunduğu şartlardır. Ticaretinin sermayesi yeniliktir. Göçebe olduğundan ne kalıcı olarak istifleyebilir ne de bir yere kök salabilir. Bu yüzden kendileri gibi göçebe olan para, Yahudiler için bir araçtır. Göçebelik bir üstünlük değildir. Yerleşiklerin hayatta kalması ve refahı için kesinlikle şart olan, başka halklarla paylaşılan bir özelliktir sadece. Yahudiler, üçbin yıldır, gezginler tarafından verilen şu üç temel hizmeti sağlamaktadır: Keşfetmek, bağ kurmak ve yenilik yapmak (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 460). Yahudilerin bu üç kaderi ve karakteri olmadan dışa açık hiçbir toplum ayakta kalamaz, bir medeniyet kuramazdı. Yahudiler kendi medeniyetlerinden vazgeçme pahasına diğer tüm medeniyetlerin inşa sürecine harç ve malzeme taşımışlardır.

Yahudilerin ilk özelliği olan "keşfetmek" onların göçebe gezginliğinin yarattığı özgürlüğün ve özgünlüğün sonucudur. Keşifler asla şahsi mül-

kiyet olmayıp, herkesin hizmetine verilen bir fikir, bir toprak veya bir bilgidir. Yahudilerin ilk tarihi ve dini keşifleri, Tanrının birliğidir. Böyle bir gelişme ancak göçebeler tarafından keşfedilebilirdi. Göçebeler oradan oraya dolaşırken tanrılarını da beraber yanlarında götürürler. Daha taşınabilir hale gelmesi için bu tanrıları tek bir Tanrı bünyesinde eritmişlerdir. Göçebelerin Tanrısı ancak herkesin evrensel tek Tanrısı olabilirdi. Tevrat, Yahudilerin gittikleri her yere Tanrılarını da götürdükleri hikâyeleriyle doludur. Önemli bir başka keşifleri ise para ve para araçlarının keşfidir: Çek, poliçe, banknot. Bir soyutlama, evrensel bir kalıp ve göçebe olan para, maddi alanda Tanrının işlevlerine paralel işlevler görür. Nasıl Tanrı çoktanrıcılığın yerini aldıysa, para çoklu malların takas edilmesinin yerine geçmiştir. Tanrı gibi para da; şiddetin, kurbanın, misillemenin, kısasın, yerini almıştır. Tanrı fikri gibi para da, göçebe bir soyutlamadır. Tanrı gibi, ancak çok farklı bir alanda, para da toplum hayatının mutlak gücüne sahip, hata yapmayan, kıskanç ve anlaşılmaz organizatörü gibi ortaya çıkmıştır. Tanrı gibi para da, hafif seyahat etme imkânı tanır; para her türlü keşfin kaynağıdır. Para; Tanrıya hizmet etmek, iyilik yapmak için araçtır. Para, Tanrının diğer yüzüdür. Yahudilerin keşfettiği üçüncü şey ise topraktır. Yeni toprakları, yeni ülkeleri ve yeni coğrafyaları keşfedenler Yahudilerdir. Bu nedenle Yahudiler astronomi, harita bilimi ve coğrafya bilimi alanlarında büyük kaşifler yetiştirmişlerdir. Bir başka önemli keşifleri olan evrensel ve soyut düşenmeyi bilimsel yöntemin kaynağı kılmalarıdır. Hahamların yöntemi ile bilimsel yöntem neredeyse aynıdır. Özel durumlar arkasındaki değişmezleri, içtihadın arkasındaki ilkeleri, kelimelerin ardındaki sayıları ve sayıların anlamlarını ve olayların arkasındaki olguları ortaya çıkartan bilimsel yöntemleri keşfetmişlerdir. Tıptan matematiğe, müzikten kimyaya, nükleer fizikten psikanalize, genetikten astronomiye kimsenin cesaret edemediği alanlarda büyük bilim adamları yetiştirmişlerdir. Dünyayı değiştirmek için ekonominin dışındaki yolları da böylece keşfetmişlerdir. En büyük keşiflerinden biri de göçebe olmanın kazandırdığı bilgi, birikim ve tecrübe ışığında sadece mekânda değil zamanda da yolculuk ederek zamanda ikamet etmek, geleceği öngörmek ve gelecekteki riskleri tartmak keşiflerini insanlığın hizmetine sunmuşlardır. Bu nedenle entelektüel spekülasyon, göçebenin gözünde zaman içinde yapılan sanal bir yolculuktur. Bu uzun vade algısı; Yahudileri tesadüfleri kestirmeye, rehin seçmeye ve kendilerini güvenceye almaya iten zoraki meslekleriyle de uyumludur. Bu nedenledir ki Yahudiler; riskleri tahmin etmeye ve zamanı keşfetmeye yönelik her türlü mesleğin öncüsü olmuşlardır: bankacılıktan sigortacılığa, filozoftan gelecek bilimciye, borsacıdan iktisatçıya (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 460-

461). Bu alanlardaki öngörülerinin ispatı bile onları günah keçisi olmaktan kurtaramamış bilakis kanıtı olarak görülmüştür.

Yahudilerin kaderinin inşa ettiği ikinci karakter ise "bağ kurmak"tır. Keşfetmek, birbiriyle hiçbir alakası olmayan alanlar arasında bağlar kurmaktır. Bu bilim için olduğu gibi hayat için de geçerli asli bir kuraldır. Keşfetmek, tanınan ve keşfedilen toprakları oralarda oturan yerleşiklerle birlikte, birbirine bağlamaktır. Bu şekilde, eski çağlardan beri bütün liman, pazar ve fuarlarda aracı cemaatler oluşmuş, yerler, halklar, sosyal gruplar, şirketler ve pazarlar arasında kültürel ve ticari iletişim ağları ve bağları kurulmuştur. Elbette ki böyle bir ağı ve bağı kurabilme güç ve imkânı dünyanın hemen hemen her yerinde örgütlü cemaatlere sahip bulunan Yahudiler için çok daha kolay olmuştur (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 461-462). Yahudiler, sürgünlerin doğurduğu zulüm ve krizleri fırsata çevirmeyi bilmişlerdir. Onların kurduğu bu ağlar ve bağlar olmadan dünya ekonomisi ne büyüyebilir ne de küreselleşebilirdi. İlk Yahudi mesleği de doğal olarak, satın alınmak istenen her türlü şey için tedarikçi veya satmak istenen her türlü şey için müşteri bulmaya yönelik simsarlık mesleği olmuştur. Yahudiler bu şekilde bağ kurmaya yönelik her türlü mesleği icra etmişlerdir: Denizci, armatör, diplomat, iş bankacısı, uluslararası ticaret danışmanı, matbaacı, gazeteci, yazar, sinemacı. Yazı ve dil bu ilişkilerin, ağların ve bağların en önemli aracı olduğu için Yahudilerin en önemli yetkinlikleri de bu alanlarda ortaya çıkmıştır. Tevrat'a sahip olmanın verdiği ayrıcalıkla yazılı ifade biçimlerini bilmek, Yahudileri en eski ve köklü iletişim uzmanı yapmıştır. Yazıyla birlikte matbaa, medya, telefon, radyo, sinema gibi diğer iletişim biçimlerinde de söz sahibi olmuşlardır.

Yahudilerin üçüncü kaderi ve karakteri ise "yenilik yapmak"tır. İhraç ettikleri, bağ kurdukları gibi, her şeyi kendi bünyelerine ithal de ederler. Yerleşikler tarafından kabul gördükleri ve yerleşik milletler arasında bağ kurdukları anda, bu milletlere keşfettiklerini götürürler: Mal, sermaye, fikir. Zaten yabancıların ilk mesleği, kendilerini ağırlayanlara dışarının ürünlerini tedarik etmektir. Bu şekilde tütünden baharata, elmastan kahveye, tekstilden ipeğe kadar her türlü malı uluslararası dolaşıma sokmuşlardır. Tarımdan sendikacılığa, ideolojik devrimlerden iktisadi teorilere, bankacılıktan sanata kadar en yerleşik mesleklere bile yenilikler getirirler: Her türlü şeyin ve her türlü fikrin ticaretini yaparlar. Yahudilerin kaderini ve karakterini şekillendiren keşfetmek, bağ kurmak ve yenilik yapmak özellikleri ve evrensel rolleri, yerleşik hayatın ve ekonominin işlemesi için esastır. Bunlar dünyanın gelişiminin ve değişiminin anahtarlarıdır. Bu göçebeler

olmadan yerleşikler de asla gelişemez. Yine göçebeler olmadan yerleşik düzenler ve değerler de sorgulanamaz. Bu yüzden yerleşik düzeni sorgulayan ve değiştiren Yahudilere her zaman şüphe ve kötü gözle bakılmıştır. Alışılmış durumların altüst edilmesine katkıda bulunan bu günah keçisi halktan her zaman nefret edilmiştir. Bu nedenle kendi Yahudilerini yücelten devletler yükselirken onları kovanlar çöküşe geçmiştir. Amerika, Yahudilerin ellerinde yükselirken Rusya çökmeye mahkûm olmuştur (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 462-463).

Yahudiler kendileri ile barış içinde kendilerini yücelten devletleri ve milletleri yüceltip tüm medeniyetlerin inşasında çok büyük emek ve katkı sağlarken kendilerine ait evrensel bir kalıcı medeniyet inşa edememişlerdir. Bunun kaynağında bir medeniyet kurabilmek için asli şart olan yerleşiklik kültürü ve vasatına sahip olmamaları yatmaktadır. Bütün ulusların medeniyet kurmak girişimi olmuş, bu imkân ve potansiyele sahip olmuşlardır. Bunun nedeni diğer ulusların birikim ve medeniyet değerlerine saygı duyup üzerine yeni eklerle o medeniyet birikimine kendi değerlerini eklemişlerdir. Kendi medeniyet değerlerine özgüvenleri yüksek olduğu, nispeten evrensel bir inşa algısına sahip oldukları ve diğer medeniyetlerle ve farklılıklarla (ötekilerle) uyum içinde yaşama kapasiteleri yüksek olduğu için bu uluslar büyük medeniyetler kurabilmişlerdir. Medeniyetin, bir sorun çözme yöntemi olması hasebiyle başka medeniyetleri hazmedebilme kapasitesi olmayan medeniyetler kendi değerlerini evrensel anlamda inşa edemezler. Bu tür medeniyetler, dinler, uluslar hazmetme kapasiteleri olmadığı veya çok düşük olduğu için galip geldikleri veya tahakküm ettikleri diğer medeniyetlerin birikimlerini tamamen sıfırlayarak (yok ederek, ortadan kaldırarak, yağmalayarak) yeni bir evrensel medeniyet kuramamışlardır. Ötekilerle uyum ve hoşgörü içinde birlikte yaşama ahlakı, farklılıklara tahammül/katlanma/tolerans kabiliyeti ve evrensel değer inşa etme yönünde kendi medeniyet değer ve ilkelerine tevazu içinde güven duyma erdemine sahip olamadıkları için bu uluslar/dinler/topluluklar kalıcı bir evrensel medeniyet kuramamışlardır. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtirasları içinde yok etmeye şartlanmış bu uluslar belki diğer ulusların medeniyet inşasında olumlu veya olumsuz rol üstlenmişlerdir ama kendi medeniyet değerlerini evrenselleştirememişlerdir. Bu özelliklere sahip uluslara olumlu medeniyet katkısı bakımmda en yetkin örnek Yahudiler iken olumsuz medeniyet katkısı bağlamındaki en iyi örnek de Moğollardır.

12. Kolektif ve Evrensel Tanrı Kopleksleri Arasında Yahudilerin Kadim Var Oluş Sırları: Ötekilerin Ötekileri

Yahudilerin kaderini ve karakterini şekillendiren keşfetmek, bağ kurmak ve yenilik yapmak özellikleri ve evrensel medeniyet inşa etme rolleri dünyanın gelişimini sağlarken hiçbir milletin asla başaramayacağı bir biçimde Yahudileri ise hem din hem de ulus olarak ayakta kalmaya, kendi değerlerini korumaya ve kutsal misyonlarını gerçekleştirmek için çalışmaya sevk etmiştir. Her yenilgi, zulüm, sürgün ve soykırım sonrası küllerinden yeniden bir millet inşa etmeyi başarmışlardır. Her şeye rağmen ayakta kalmalarının sırrı onların bu inatçı ve kararlı misyonlarında saklıdır. Onlar, sürekli yok olmak ve asimile olmak ateşleri arasında kalmışlar ve kalıcılık ile değişimi harmanlayarak var oluşlarını gerçekleştirmişlerdir. Onların tarih kadar uzun ömürlü olmasını sağlayan yedi asli kural ve özellik onların kader ve karakterinin de kaynağı olmuştur.

Yahudileri ayakta tutan ilk kural; "zulümlerden korunmak için grup halinde yaşamak"tır. Cemaat yaşamının katı düzeni, yalnız dua etme yasağı, grup içi evlilik ve bunaltıcı dayanışma zorunluluğu bu özellikten kaynaklanır. İkinci özellik ve kural; "durmadan tetikte olmak"tır. Tehditleri tartmak, tehlike anında göçmeye hazır olmak ve yönetimlere bağlı kalmak bu kuralın sonucudur. Üçüncü kural olan "kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarmak" ise eğitimin önemi, dil bilmenin değeri ve cemaat ağlarının gücünü gösterir. Dördüncü özellikleri ve kuralları olan "kendine çok sert bir ahlak anlayışı" empoze etmek ise onların dini birliğinin garantisi olmuştur. Beşinci kural olan "kendi kanunlarını çiğnemeden ev sahibinin kanunlarını kabul etmek" ise bağlılıkları peş peşe değil eşzamanlı yaşamak, iki kimlikliği kabul etmek ve her yerde iyi ve sadık vatandaş olmak demektir. "Yabancı getirileri kabul etmek, fikirleri, kültürleri, başkalarının dillerini kabul etmek" ise altıncı kuraldır. Yahudi kader ve karakterini inşa eden yedinci kural ve özellik ise "cemaatin etrafında yaşayanlar açısından ilerleme sağlayacak yeni zenginlikler veya yeni hizmetler yaratmak"; asla var olan değer ve malları istifleme yoluyla bir kuvvet veya servet oluşturmamaktır. Yeter ki başkalarına yaramayan onlara da yaramasın. Yeter ki onların refah içinde yaşamaları, başkalarının çıkarma olsun: "Tanrıyı bütün gücünle sevmelisin" yani "bütün servetinle". Bu kurallar ve özellikleri olmadan Yahudi cemaatler şüphesiz ne kendilerini kovan şiddete ne de asimile eden yerleşikliğe karşı koyabilirdi. Yahudi halkı bu kurallar sayesinde varoluş nedenini muhafaza etmeyi başarmıştır. Yahudi halkı ikibin yıl boyunca kendi topraklarında kendi devletlerinin yönetiminde kalmış olsaydı, hiç şüphe

yok ki kimliğini kaybetmiş olurdu. Bir ülkeye indirgenseydi o bölge halklarından sadece biri olurdu. Oysa o halklardan hiçbiri ayakta kalmamıştır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 463-465). Zulüm ve sürgünler; Yahudi halkını göçebe kalmaya iterek, çelişkili bir şekilde bu halkın uzun ömürlü olmasını sağlamıştır. Her bir Yahudi kişiye Yahudi kalmak için bir neden vermiştir: Her hal ve şartta hayatta kalmak. Bu yüzden de Yahudilerin hayatta kalması ve "insanlığı iyileştirmesi" de yine tüm dünya arasındaki barış ve ilerleme simsarı bu kutsal rolünü ve ilahi misyonuna devam ettirmesine bağlıdır.

Yahudiler, tüm bu kader ve karakterlerinin kazandırdığı nitelikleri ve yetenekleri sayesinde bulundukları ülkelerde nüfusun yüzde biri bile olsalar, güçlerini bu oranın kat be kat yüksek bir çarpanıyla etkin hale dönüştürürler. Bunun en güzel örneği dünya üzerindeki nüfusları ve güçleri arasındaki orantıdır. Bir ülkede bulunduklarından çok kısa bir zaman sonra tarihi tecrübelerinin ve ahlaki, siyasi, sosyal ve ekonomik yeteneklerinin kendilerine kazandırdığı adaptasyon/uyum kabiliyetleri ile başta eğitim, para ve ticaret olmak üzere o ülkenin gücünü ve yönetimini yönlendirmeye yönelirler. Onların dini ve tarihi bilgi ve bilinç birikimi bunun gereklerini onlara öğretir. Dünyada seçkin/asil/kutsal/üstün oldukları ama aynı zamanda da yalnız oldukları hissiyle Yahudiler, hemen her konuda çok büyük bir dayanışma ve birlik gösterirler. Onların dışındaki hiçbir din veya ulus için bunu söylemek mümkün değildir. Seçkin ve kutsal bir ulus olmalarının bilinciyle diğer uluslara kul/köle olmamak için kötü ve aşağı tabakadan işlerde çalışmazlar, çalışan bir Yahudi varsa da geri kalanlar ona sahip çıkar ve iş verir. Bu nedenle de bir Yahudi için olmazsa olmaz iki asli varlık şartı, iyi bir eğitim ve paradır. Çünkü onları birlik ve bütünlük içinde tutacak tek evrensel güç kaynakları bunlardır. Bu birlik ve beraberlik bilinci Yahudileri bir din ve ulustan öte çok güçlü maddi ve manevi bağlarla birbirine organik olarak bağlanmış/kenetlenmiş bir dini cemaat, sosyal bir aile ve siyasi bir örgüt gibi hareket etmelerini sağlar. Yahudiler dini ve tarihi tecrübeleri ışığında inandıkları gibi tüm diğer uluslar kendilerini yok etmeye şartlanmış düşmanlardır. Bu nedenle yok olmamak için önce var olma sonra da güç elde etmek gerekir inancına ulaşmışlardır. Bu nedenle tüm dünyada "birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için!" ilkesine dayalı çok kuvvetli bir Yahudi dayanışması yaşanır. Eğitime veya işe muhtaç kişiler bu büyük ailenin bir parçası olduklarını her zaman bilerek ve güvenerek yaşarlar. Bu güven onları atalete sevk etmek yerine tam tersine aşırı çalışmaya sevk etmektedir.

Yahudilerin güç kaynaklarından bir diğeri ise eğitimdir. Dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar "önce eğitim!" diyerek hareket ederler. Bu nedenle

de dünyanın eğitim seviyesi en yüksek insan topluluğu Yahudilerdir. Eğitime bu denli büyük önem atfetmelerinin birinci sebebi bulundukları ülkede egemen topluma muhtaç olmadan ve onların düşmanlıklarına ve dışlamalarına mahal vermeden bir varoluş içinde olmak gerektiğine olan inançtır. Eğitime verilen önemin ikinci bir nedeni de eğitim sayesinde bulundukları ülkelerinin sosyal, siyasal ve ekonomik güç, karar ve yönetim merkezlerine hâkim olmak ve bu kaynaklara tahakküm ederek ülkenin yönetiminde söz sahibi olabilmektir. O ülkede yönetilen olmaktansa yöneten olmayı tercih etmektir ki aksi yöndeki acı tecrübeleri sürekli hafızalarında yinelenmektedir.

Yahudilerin evrensel tahakküm kaynaklarının merkezinde ise din üzerinden tanımlanan kimlik ve bu kimliğin kazandırdığı evrensel birlik ve beraberlik inancı vardır. Bu inancın doğal sonucu ise örgütlenme, lobicilik ve dünyayı besleyen kültür kanallarında etkin olmaktır. Bu nedenle evrensel tahakkümün iki kaynağı olan eğitim yani bilgi ve ticaret yani para onlar için en hayati değerlerdir ki bu iki gücün varlığını mükemmel bir örgütlenme sistemi ile sürdürebilmektedirler. Bilgiye ve paraya hükmeden dünyaya hükmeder, çünkü bilgi ve para üreterek insanların akıllarına, ruhlarına ve bedenlerine tahakküm etmek mümkündür. "Bilgi güçtür" ilkeleri gereği tüm dünyaya en etkin ve yaygın olarak haber/bilgi servis eden kaynakların sahibi yine Yahudilerdir. Etkin ve yaygın dünya medyasının çok büyük ve güçlü oranı tek bir etnik/dini gruptan gelen Yahudi ailelere aittir. Bulundukları ülkelerde nüfus olarak çok küçük bir etnik/dini grup olmalarına rağmen iletişim araçlarının, bilgi-haber kaynaklarının ve medyanın önemli bir kısmını ellerinde tutarlar. Böylece de tüm dünyada kendilerinin binlerce yıldır mağduru oldukları insanların algılarını şekillendirme gücüne ulaşırlar. Yahudiler sadece bilgi ve eğitime önem vermekle kalmazlar, aynı zamanda eğitim, kültür ve düşünce materyallerinde de üreticisi olarak tekel haline gelmeye çalışırlar. Tüm bunların doğal sonucu ise teknolojiden siyasete, medyadan ticarete sağlanan üstünlük ve diğer ülkelerin güçlerini de kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilme gücüne ulaşmaktır ki bu da evrensel Tanrı kompleksinin hem asli kaynağı hem de asli araçlarının bir ulusun elinde temerküze dönüşmesi demektir.

Yahudilerin yukarıda belirtilen çok çalışkan olmak, eğitim/bilgiye önem vermek, ticaret/para alanında yetenekli ve yetkin olmak, diğer topluluklarda ve devletlerde çok güçlü bir adaptasyon/uyum kabiliyeti içinde olmak ve çok yüksek düzeyli bir örgütlenme ve organizasyon yeteneğine sahip olmak özellikleri yanında hem kutsal kitaplarının hem de kendi tarihi, dini ve kültürel tecrübi birikimlerinin ürettiği özellikleri de vardır ki bu konular

daha önce tek tek incelenmiştir. Yahudilerin dini, siyasi, toplumsal, ulusal, ahlaki ve ekonomik bu kaderlerinin ve karakterlerinin diğer dinler ve toplumlar tarafından algılanış şekilleri ise onlara yönelik antijudaizm ve antisemitizmin de kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu yorumların çoğunu Hıristiyan ve İslam dünyasının hem dini hem siyasi hem de ekonomik kaynaklarında, yorumlarında ve zihni anlayış dünyalarında görmek mümkündür. Bu algılar da o din ve mensuplarının kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin ürünüdür. İnsanların kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine kaynaklık eden hafızaları Yahudiler söz konusu olunca sürekli yenilenmektedir. Bu nedenle insanların geçmişle/tarihle işleri bitmiş olabilir ama geçmişin Tanrı kompleksi kaynaklarının onlarla asla işi bitmemiş, peşlerini bırakmamıştır. Aslında geçmişin hiçbir şey ve hiçbir kişi, toplum, din, ulus ve devletle de işi bitmez. Geçmişin özellikle insanın/insanlığın geleceğiyle işi bitmez. Bir Tanrı kompleksi kaynağı olarak tarih/geçmiş insanı sürekli kendine/geriye doğru çekip durur. Böylece gelecek bir nevi geriye dönüşü izleyerek ilerlemekten ibaret hale dönüşür. Geçmiş elini ve gölgesini geleceğin üzerinden asla çekmez. Çünkü bu onun yok oluşu anlamına gelir. Böylece geçmiş insanın/insanlığın geleceğini yönetip ona tekebbür içinde tahakküm ederek onun üzerinde Tanrı kompleksi bir mukadderat belirlenim gücüne ulaşır. Bu nedenle hiç kimse geçmişini değiştirecek bir güce ulaşamaz. Fakat geleceğini de değiştiremeyecek kadar güçsüz olunamayacağı için de bu geçmiş-gelecek arasındaki tahakküm ve tekebbür savaşı "bugün" üzerinden sürdürülür. Özellikle Yahudiler geleceklerini geçmişlerinin elinden/tahakkümünden kurtarmak için zamana hükmetmek için mutlak güçle donanmak gerektiğine inanarak tüm insanlığa yönelik kendi geçmişleri ile ilgili yeni bir zaman tasavvuru inşa etmek zorunda kalmanın sorunlarını yaşamaktadırlar. Geçmişi veya diğer tüm insanların geçmiş hafızasını değiştirirlerse başta kendi gelecekleri olmak üzere tüm insanlığın geleceğini değiştirebileceklerine inanmaktadırlar. Her ne kadar hiç kimse geçmişi değiştirecek kadar güçlü değilse de geçmişe dair insanlık hafızasına değiştirecek kadar güçlü olunabilir. Yeter ki insanlığın zaman tasavvurunu inşa eden araçlara sahip olunabilsin. Bu nedenle de "insanları dirilerden çok ölüler yönetir ve insanlara dirilerden çok ölüler zulüm eder" sözü doğrudur/anlamlıdır. Özellikle de Yahudiler için.

Yahudiler hakkında diğer toplumların ürettiği kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynaklı algısal özelliklerin ve önyargıların sebebi de bu geçmişin geleceğin peşini bırakmamasıdır. Yahudilerin geçmiş tecrübeler içinde üretilen algısal özelliklerinin başında onların başta Tanrı olmak üzere herkesi fakir olmakla suçlayıp yargılamaları vardır. Her türlü ilişkilerinin mer-

kezine para ve ekonomik zenginlik kaynaklarını koydukları için diğer ulus ve insanları da bu niteliklerine göre yargılarlar ve aşağılarlar. Yahudiler, kendilerinin Tanrının çocukları oldukları için kutsandıklarını ve bu nedenle de günahsız olarak yaşayacaklarını ve yargılanacaklarına inanırlar. Bu yüzden de cennete sadece kendilerinin gideceğini ve orada diğer insanları yargılama hakkının kendilerine ait olduklarını iddia ederler. Zaman zaman da bu insanları yargılama haklarını dünyada da kullanırlar. Yahudiler, seçkin ve üstün ulus oldukları için diğer insan ve uluslarla yaptıkları ahit ve antlaşmaların gerçekliğine ve ciddiyetine değer atfetmezler. Antlaşmalar eşitler arasında olacağı için onları hiçbir kişisel, toplumsal, ulusal ve uluslararası hukukilik normları bağlamaz. Onlar Tanrının çocukları oldukları için tek muhatapları da Tanrıdır. Yahudiler, yine kendi üstünlükleri iddiasından kaynaklı olarak diğer insanlarla ticari ilişkilerinde de öncelikli olarak ahlak, sadakat ve hukuk değerlerinden ziyade kar ve çıkar değerlerini esas alırlar. Amaç kar ve çıkar olduğunda da bu amaca ulaştıran her şeyi mubah kılarlar. Yahudilerin amaçları uğruna dini, siyasi, ekonomik ve hukuki olarak meşrulaştıramayacakları hiçbir şey yoktur. Yahudiler kendilerini Tanrının seçilmiş has çocukları olarak kabul ettikleri için diğer insanların da kendilerine köle olarak yaratıldıklarına inanırlar. Bu inançları dinleri için de geçerlidir ki en, tek ve gerçek doğru din onlarınki olduğu için diğer tüm insanların büyük bir günah ve kirlilik içinde olduklarını düşünürler ve onları aşağılarlar. Bu nedenle de Yahudiler Yahudi olmayanlara karşı çok güçlü ve yoğun bir kin ve düşmanlık beslerler. Yahudiler tarihi ve dini tecrübelerin ve kutsal yazıların da öğrettiği gibi tarih boyunca sürekli düşmanlarına yenilerek bir daha onların kölesi olmamak için onlara karşı devamlı bir teyakkuz ve tedbir içindedirler. Bu nedenle de savaşı her zaman düşmanın içinde çıkartıp onları birbirleri ile mücadeleye yönlendirmektedir. Düşman inanç ve ulusların birliğini bozacak yöntemler geliştirirler. Düşmanını kendi evinden çıkamaz ederler.

Diğer dinlerin kendi kitaplarından ve Tevrat'tan çıkarttıkları bu önyargılar ve yorumlara ek yüzlerce de olumsuz özellikleri art arda sıralanmaktadır. Yahudiler hakkındaki yargılayıcı ve itham edici bu özellikleri çoğu kez onların tek Tanrılı bir dine mensup olduklarından dolayı, milli birlik ve beraberliklerini devamlı canlı tuttuklarına bağlanmış, defalarca yaşadıkları katliam, sürgün ve göç psikolojisi nedeniyle, kendilerini daima savunmada tuttuklarından, devamlı bir "tedbir ve teyakkuz" halinde olmalarına neden olduğu öne sürülmüştür. Bu tedbir hali de onları sürekli gözü açık ve çalışkan yapmıştır. Dünyada çok az bir nüfusu bile temsil etmemelerine rağmen dünyanın en etkin ve güçlü bilim, siyaset, sanat, sinema, ekonomi, edebiyat,

fizik, matematik ve tıp insanları onlar arasından çıkmaktadır. Bu alanlara tahakkümleri ile dünyada siyasetten ekonomiye, askeri alanlardan eğitime, spordan tüketime, eğlenceden kültüre kadar uzanacak tüm alanlara hakim olarak dünyanın gidişatına yön verebilmekte oldukları iddia edilmiştir. Bu yüzden her toplumun ötekisi olarak Yahudilerin olmadığı bir dünya sahnesi asla düşünülemez. Yahudilerin dini inanç ve dayanışma bağlarının, üyeleri arasında bir özgüven oluşturduğu (gerek milli tanrı ve seçilmiş ırk olsun, gerek Tevrat vaatleri olsun) ve bu özgüven inancının, bireyde gittikçe başarıyla gerçekleşmeye başladığı yönünde inanç kuvvetlidir. Yahudilerin tedbir ve teyakkuz hali nedeniyle milli birliği koruma isteği ve sonucunda yüzyıllardır süregelen (ve milli birliğin sembolü olan) Tevrat okumak onları ayakta tutmuştur. Erken yaşta Tevrat çalışılması, çocuğu erken yaşta okumayla ve eğitimle tanıştırır. Özellikle kutsal kitapların yanında, uğradıkları işkence ve zulümler de bireye tarihsel şekilde anlatılıyorsa, bu kişinin idealist olması ve güçlü bir kimlik bilinci kazandırması kaçınılmazdır.

Yahudilere göre Tanrı, ataları İbrahim, İshak ve Yakup'la bir ahit yapmış ve onların soyunu kendisi için özel millet olarak seçmiştir. Bu yüzden Tanrı, tarihte onlara daima yardım etmiştir. Dört yüz yıllık Mısır esaretinden onları kurtarmak için Musa'yı görevlendirmiş ve kendisi de onların kurtuluşuna müdahalede bulunmuştur. Kutsal kitabı Tevrat'ı diğer milletlere vermemiş, onu özel milletine teslim etmiştir.Seçilmişlik fikri, Yahudileri tarih boyunca daima diğer milletlerden farklı kılmıştır. Yahudiler, her türlü baskı ve zorlama karşısında millî ve dinî kimliklerini bu fikir sayesinde koruyabilmişler ve ideallerini canlı tutmuşlardır. Bu sayede onlar, yaklaşık iki bin yıllık sürgün hayatından sonra, 1948'de kutsal topraklarda bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı başarmışlardır.Yahudilik, diğer dinlerden farklı olarak, belli bir toprakla özdeşleştirilmiş bir dindir. Yahudiliğin en temel kurum ve kuralları bu topraklara göre belirlenmiş ve şekillenmiştir. Tanrının seçip belirlemesi nedeniyle kutsal sayılan bu topraklar, Filistin topraklarıdır. Yahudilik bu toprakların dışında tam olarak yaşanamaz. Zorunlu sürgün hali hariç, Tevrat'm buyruklarına kulak veren Yahudilerin mutlaka bu topraklarda yaşamaları gerekir. Yahudi din bilginleri, şartları uygun olup da kutsal topraklarda yaşamayan Yahudileri Tevrat'ın buyruklarına karşı gelmiş bir asi olarak değerlendirmektedirler.Yahudilik, kutsal sayılan Filistin topraklarıyla özdeşleştirilmiş bir din olduğu gibi aynı zamanda mabet merkezli bir dindir. Yahudilikteki birçok kuralın mabette gerçekleştirilmesi gerekir. Bu mabet de her hangi bir mahalli sinagog (havra) değildir. Yerini Tanrının seçmiş olduğu ve onun istemesiyle Kral Süleyman tarafından yaptırılan Kudüs'teki meşhur mabettir. Süleyman Mabedi olarak da bi-

linen bu mabedin Yahudiler nezdindeki adı Bet-Hamikdaş'tır (Kutsal Ev). Birçok defa tahribata uğrayan ve en son M.S. 70 yılında tamamen yıkılan Süleyman Mabedinden geriye bugün sadece batı duvarı kalmıştır. Süleyman Mabedinden kalan batı duvarı Yahudiler için önemlidir. Yahudiler, bu duvarın önünde Mabedin durumu ve kendi tarihleri ve talihleri için ağıt yakarlar ve en kısa zamanda yeniden inşa edilmesi için Tanrıya yakarırlar.

13. Vaat Edilmiş Topraklarda Vaat Edilmemiş Huzur: Barış Yurdunda (Jarü- Selam/Kudüs/İsrail) Savaş Devleti

Yahudiler "Tanrı, Kan ve Para" ile özdeşleştirdikleri bir hayat anlayışlarını küreselleştirerek tüm dünyayı da Yahudileştirmişlerdir. Böylece herkesin kendilerine benzediği yani paranın evrensel Tanrı olarak kabul edildiği bir dünyayı yaratarak hayatın ve ilişkilerin yasalarını ve kurallarını kendilerinin koydukları bir kan oyununu her zaman kazanma imkânına kavuştular. Evrensel Tanrı kompleksi kaynağı olan Paranın Tanrı olduğu bir küresel dünya egemenliğinde paranın sahipleri de kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi içindeki o dinin peygamberleri ve hâkimleri olurlar. Bu durum onların hem evrensel medeniyet taşıcıları olarak barış simsarı olmalarının ve böylece ayakta kalmalarının devam etmesinin hem de tersine sadece Tanrı, kan ve para üzerine inşa edilen bu küresel düzenin savaş simsarları olmaya yönelmelerinin dilemmasıdır ki Yahudilerin bu iki yoldan/rolden hangisini tercih edecekleri hem kendilerinin hem de insanlığın geleceği için çok hayati bir anlam ve değer taşımaktadır. Yahudileri insanlığın en yetkin medeniyet taşıyıcıları kılan şey onların varlığını ve etkinliğini hiçbir sınırın sınırlandıramamasıdır. Tarihi hikâyelerini Adem'in sınırlandırmalara (yasak meyve) isyam ile başlatmalarının nedeni de budur. Eğer tüm bu tarihi, dini, siyasi, ekonomik ve kültürel medeniyet taşıyıcısı bir kavim olarak Yahudiler, bir devlet ile sınırlanırlarsa göçebe medeniyet inşasının aktörleri olmaktan da uzaklaşacaklar ve yerleşik olmanın statükocu tekdüzeliğine mahkûm kalarak başta kendi tarihi, dini, siyasi, ahlaki ve ekonomik değerlerini sonra da insanlığm iyileştirilmesi için ortaya koydukları mücadele azimlerini ve birikimlerini kaybedeceklerdir.

Yahudiler kendi varlık ve kimliklerini bir devletin toprakları ile sınırlandırmaya kalkarsa, bu onun sonu olacaktır. Ancak küresel ölçekte göçebe kültürü ve algısı ile yoluna devam ederse üçbin yıldır yaptığı gibi hayatta kalacak ve insanlığa da yok olmaması için yardım edebilecektir. Yahudiler bu kutsal misyonu sürdürmek istiyorlarsa asla bir toprak parçası ile izole olmamalıdır. Kendi menfaati için insanlığın menfaatini öncelemesi gerekir.

Hem insanlık için göçebe medeniyet taşıyıcısı hem de kendisi için medeniyetlerle insanlığın evrensel değerleri ile bütünleşici bir misyon üretmelidir. Dünyayı kendi değerleri ile küreselleştirirken küresel değerleri de yerelleştirmelidir. Aksi taktirde evrensel ölçekte bir küresel misyon taşımak yerine bir toprak parçası içinde korumacı bir dini ve siyasi kimliklenme sürekli savaş getirir ve bu Yahudilerin de sonu olur. Evrensel barışm kendilerini güçlendirdiğini ve ayakta tuttuğunu unutup yerel ve bölgesel sürekli savaşların Tanrı, kan ve para tüketiminde tüm güçlerini de kaybedeceklerdir. Hem evrensel hem de bölgesel barışın kendilerini ayakta tutacağını bilerek nefret ve savaş üzerine inşa edilmiş evrensel Tanrı kompleksi sahibi devletlerinin savaş, kin, düşmanlık ve güç/para simsarı elitlerinin kan ve para üzerine kurulmuş iktidarlarını takip etmeyip Tanrı RAB'bin evrensel ilahi misyonu olan "barış, adalet, merhamet ve sadakat" değerlerinin taşıcıları olmalıdırlar. İsrail devletini kuran şeyin Hıristiyanların nefreti ve o devleti yaşatacak şeyin de Müslümanların nefreti olduğu inancından yani nefretle ve nefretin ürettiği kan ve paradan beslenme alışkanlığından vazgeçip tarihi misyonlarının kendilerine kazandırdığı sevgi ve hoşgörü kültürüne dönmeleri gerekir. Kutsal yasaları olan "kendine yapılmasını istemediğin şeyi ötekine yapma" emrine her zaman yaptıkları gibi ötekinin nefretini umursamadan uymaları gerekir. Ötekine yardım etmeden ayakta kalmanın mümkün olmadığı tarihi bilgelik yasasını bilerek ötekiler içindeki ötekilerin ötekileri ile dayanışma içinde ötekilerinin de ortak kutsal evrensel yasaları olan "adalet, merhamet ve sadakate" dayalı bir barış yapmalıdır.

Sermayesi ortak dini, tarihi ve ahlaki birikimleri ve bu birikimlerin ortak yasası "ötekine olduğu gibi saygı duy" düsturu olan halklarla aynı sermayenin tükenmesine fırsat vermeden dini, siyasi, sosyal ve ekonomik sermaye birlikleri kurmalıdır ki bunu tarihi misyonu ve yeteneği ile Yahudilerden daha iyi yapacak hiçbir millet yoktur. Kan ve paranın yarattığı salt güç ile savaşların değil yıkımların kazanıldığını unutmadan "savaşı kazanalım derken barışı da kaybetme" risk eşiğini geçmemek gerekir. Yahudiler dini ve tarihi birikimleri ile nefretten saygıya, yargılamaktan anlamaya, düşmanlıktan işbirliğine geçilecek ilişki biçim ve kurumlarını da yaratabilme yeteneğine sahiptir. Daha önce yaptıkları gibi insanlığa ortak değerler, ortak yaşam tarzı ve ortak bir kaderde birleşme yöntemleri öğretebilirler. Barışa tarihi ve kutsal misyonu gereği kendisi de katkı vereceği gibi ötekilerin de katkı vermesine zemin, zaman ve fırsat vermelidir. Yahudiler ve düşmanları birbirleri ile savaşmanın kendi birliklerini korumak ve sürdürmek için en iyi araç olduğuna inanan savaş ve kan simsarlarını ortak düşman olarak görerek barış simsarlığına yönelmelidirler. Düşmanlarını

sınırlandırmak ve onlardan korunmak için insanlıkla aralarına ördükleri duvarların aslında kendilerini çitlerle çevirip insanlığa kapattıklarını ve Yahudilerin sınırların arkasına hapsedilmesinin insanlığm kaybedeceği evrensel medeniyet katkılarına ihanet olduğunu bilmeleri gerekir. Hem kendilerinin ötekilere, hem de ötekilerin kendilerine yönelik nefreti ve kaynaklarıyla cesurca yüzleşmeleri ve bu nefretlere kaynaklık eden kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğalarla her düzlemde "emrolundukları gibi" hesaplaşmaları gerekir. Tüm bu tarihi, dini, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı Yahudi halkı, kendini bir ülkenin ve devletin evrensel Tanrı kompleksi tekebbürü ve tahakkümü sınırlarına hapsederek kendine ve insanlığa zulmetmemelidir. Kendisini "insanlığın iyileştirilmesi" kutsal misyonundan azade kılarak insanlığı kendisinden mahrum bırakmamalıdır. Kendini bir devletin alanında ve anlamında sınırlandırarak, insanlık medeniyetinin sınırlandırılamazlık ilkesine karşı çıkarak kendisiyle birlikte insanlığı da küçültmemelidir.

Yahudi halkı, "Barış Yurdunda" tüm insanlığa örnek bir ulus olma kutsal misyonları doğrultusunda barışı ve barışm öngördüğü açılımları kabul etmek zorundadır. Kendine haslığını bir toprak parçasının kutsal mülkiyeti üzerine kurmaktan vazgeçmesi ve kendisini bir kez daha, göçebe ve aracı kimlik ve yetenekleri ön plana çıkarabilme, yani bir dil, bir tarih, bir kültür ve "adalet, merhamet ve sadakat" gibi ortak evrensel kutsal ilkelerden oluşan bir değerler bütünü aracılığıyla var olmaya, yükselmeye ve ışıldamaya devam edebilme kapasitesiyle tanımlaması ve bu yönde çabalaması gerekecektir. O vakit, kendi değerlerinin olduğu kadar evrensel değerlerin de simsarı ve ozanı haline gelecek, aynı zamanda öteki ilan ettiği diğer din ve medeniyetlerin değerleriyle de barışarak ahlaki ve evrensel zenginleşmeyi de kabul edecektir. Herkes, farklılıkları takdir etmeyi; kendi mutluluğunu ötekilerin mutluluğunda bulmayı; mutluluğu birlikte yan yana yaşayan dışa kapalı cemaatlerde ve kesin inançlı cemaatçilik çerçevesinde değil de dışa açık, çoklu ve çoğulcu aidiyet ve ilişkilerde bulmayı; evrensel kültürel yenilenmeye katkı vermek ve katılmayı öğrendiğinde bu evrensel barış ve zenginleşme gerçekleşecektir. Herkes ancak dışa açık toplumların hayatta kalabildiğini unutmamalıdır (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 470-474). Böylece Yahudiler tarihi ve kutsal misyonuna/rolüne tekrar dönerek yeniden tüm dünyada barışın, ilerlemenin ve iyileşmenin simsarı olacaktır. O vakit, Tanrı/din silahlanması yerine ahlak/değer silahlanması, kan/savaş silahlanması yerine akıl/barış silahlanması ve kin/nefret silahlanması yerine hoşgörü/saygı silahlanması girişilmeye değer tek insanlık yarışı/mücadelesi/rekabeti olacaktır. Yoksa Yahudiler de, her bir milletin/devletin/dinin/mezhebin ki-

şisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin tekebbür ve tahakküm ihtirasının tekdüzeliği ile ötekini yok etmek üzerine kurulu birbirine benzeyen siyasetlerin/dinlerin/devletlerin insanlığı yok etmesine katkı sağlamış ve bu insanlıkla beraber kendi intiharlarının da sürecini başlatmış olacaklardır.

Yahudi halkı, diğer bütün insanlara kendisinin her türlü zulüm, sürgün ve soykırıma rağmen ayakta kalmasını ve uzun ömürlü olmasını sağlamış ahlaki değerleri bizzat kendisi de uygulayıp hatırlatarak ve başkalarının iletişim kurmasına, yaratmasına, ilerlemesine ve diyalog kurmasına yardımcı olarak evrensel ahlaki bir rol oynayabilir. Tüm dinler, uluslar, bölgeler ve devletlerarasında gidip gelen aracılar; zenginlik, fikir ve kültür aracıları; fakat aynı zamanda ve en önemlisi olarak dünya tarihinin bu yeni evresinde ellerindeki en temel zenginliğin aracıları: Zaman. Yahudi halkı, herkesin Tanrısı haline gelen Tanrısını, kendisinin de içinde dolaştığı ve değerini parayla ölçtüğü zamanın efendisi olarak tahayyül ettiğine, Tanrısını ve parasını çoğu zaman kendisinin aleyhine olacak şekilde başkalarının hizmetine vermiş ve böylelikle dünyaya zaman yani Tanrı yoluyla sonsuzluk zamanını; para yoluyla maddi zamanı; bilim ve sanat yoluyla da akıl zamanını arz etmiş olduğuna göre, bugün de yine bu halka düşen zamanı insanlığın ilerlemesi için yeni bir kaynak haline getirmektir. Ve bunu yerleşikler ile göçebelerin gelecek kültürü açısından elzem tek ortak erdemini ön plana koyarak yapması gerekecektir: Konukseverlik. Her şeyin başkalarını mutlu etmenin mutluluğu, zaman değiş-tokuşu etrafında döndüğü konukseverlik: Toprağın ve paranın çifte egemenliğinden çekip kurtarılmış bir zaman tasavvuru (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 474-475): İnsana, mekâna, eşyaya, hayata, barışa, adalete, merhamete, sadakate kaynaklık eden bir zaman tasavvuru.

Unutmamak gerekir ki, aslında Yahudilerle ilgili her konu ve olay doğrudan insan ve insanlıkla ilgilidir. Bu nedenle bu konuyu kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi bağlamında çok daha derinlemesine analiz etmek zorunda kaldık. Yahudi halkının yol hikâyesi insanlığın da yol hikâyesidir. Onların yaşadığı tüm dilemmalar tüm insanların yaşadığı dilemmalardır: Tekdüzeliğin aldırmazlığında yok olmak veya farklılıklara gösterilen hoşgörüsüzlükten ölmek. Bu yol hikâyesi, bütün nesnelerin ve bütün sosyal ilişkilerin son tahlilde paraya dönüştüğünü; herkesin egemen kültürleri benimsediğini; statükoya meydan okuyan insanların günah keçisi ilan edilerek ötekileştirildiğini; uyum gösterdiğinde de, isyan ettiğinde de önyargı ile şüpheli ilan edilip ötekileştirilen herkesin kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden sürekli zulüm gördüğünü; tehdit ve teyakkuz

içinde yaşamanın toplumları dayanışma içinde güçlendirdiğini; insanlığın farklı olan ötekileri hazmetme kapasitesi ve çoğulculuğa açık toplum olma yetenekleri ile ilerlediğini; eğitim, mükemmellik, uzun ömürlülük ve başkalarına saygının ancak aynı tecrübeleri yaşamış toplumların bir hassasiyeti olduğunu; göçebe olmadan yerleşik ve yerleşik olmadan da göçebeliğin olamayacağı ve her ikisi arasında da saygıya dayalı iletişimin olmamasının da insanlığın ilerlemesini sağlayamayacağını; herkesin ötekinin varlığının ve katkısının ancak kendi çıkarına olacağını; herkesi olduğu gibi kabul ederek herkese başkalarından ne beklemesi ve başkalarına ne vermesi gerektiğini öğrenmesini anlatır. Bu hikâye insanlara en azından şu dersi vermesi gerekir: Her bir insanın kurtarılmak için başka bir insana ihtiyacı olduğu gibi her bir kolektivitenin (etnik, dini, mezhebi, ulusal, evrensel) de ayakta kalmak için başka kolektivitelere ihtiyacı vardır. Bu nedenle Tanrı, dünya, ötekisi ve para ile olan ilişkileriyle Yahudi halkının tarihi yol/hayat hikâyesi, tüm insanlığı bekleyen şeylerin (sorunlar ve çözümlerin) bir ön gösterimidir ve bu ön gösteri, öğrettiği kanunlar bakımından tüm insanlık için çok değerlidir (Yahudiler, Dünya ve Para, s. 475-476). Bu yüzden Yahudileri tanımak ve Yahudi tarihini anlamak insanı ve insanlığı tanımak ve anlamak demektir. Çünkü onlar tarihte ayakta kalmak için sahip oldukları tüm değerleri de küreselleştirerek tüm dünyayı ve insanlığı da Tanrı, dünya ve para ilişkileri bağlamında kendilerine benzeterek Yahudileştirmişlerdir.

Yahudiler yukarıda ifade edilen tüm kader ve karakterlerinin kendilerine kazandırdığı maddi ve manevi birikim ve tecrübeleri ile yeryüzünde kutsal egemenliklerini ilan edecek bir devlete ihtiyaç duymuşlardır. Gökyüzü Tanrısı Tanrı RAB ve yeryüzü tanrıları egemen devletler Yahudilerin bu arzularına, ağıtlarına ve çağrılarına cevap vererek 14 Mayıs 1948 yılında Yahudilerin devleti İsrail'in kuruluşunu gerçekleştirmiş ve onların da dini, tarihi, siyasi ve ekonomik birikimlerini artık sadece kendi medeniyetlerini inşa etmeleri için büyük bir fırsat bahşetmişlerdir. Artık vatansız bir milletin yeni bir vatanı, devletsiz bir milletin yeni bir devleti olmuştur. İki bin yıllık tüm dünyaya yayılan zorunlu sürgün sona ermiş gönüllü sürgün dönemi başlamıştır. Yahudilerin yeni imtihanı da yaşadıkları tüm bu zulüm ve sürgün dönemlerinde mağdur iken insanlıktan Tanrı RAB adına talep ettikleri "Adalet, Merhamet ve Sadakat" ilkelerini hâkim/egemen güç iken nasıl uygulayacakları olmuştur. Güçsüzken sığındıkları "Tanrı, Kan ve Para" hukukunu güçlü iken nasıl uygulayacakları olmuştur. Böylece Tanrı RAB'bin kutsal çocuklarının İbrahim'den kaynaklı "tüm uluslara örnek olarak onları kutsamak" kutsal misyonunu gerçekleştirmeleri için kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi denemelerinin yeni bir dilemma aşa-

masına evrilmişlerdir: "Ya ilahları (Tanrı kompleksleri) kendi güçleri olan dinlerin/ulusların/devletlerin elinde kul/köle olmak" ya "ilahları kendi güçleri olan dinlerden/uluslardan/devletlerden biri olarak başka ulusları kul/köle oldurmak" ya da "tüm insanlığı kendi güçlerine kul/köle olarak gören dinlerden/uluslardan/devletlerden oluşan ilahlar hiyerarşisinden (Tanrı kompleksi hiyerarşisi) kutsal misyonlarına geri dönerek barış, adalet, merhamet ve sadakat değerleri adına/uğruna/için intikam almaktır".

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMALILAR: KUTSALA KARŞI SEKÜLER

"Tanrının Egemenliğine Karşı Egemenliğin Tanrıları".

Roma, tek başına kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin doruk noktasıdır. Tanrıya karşı Tanrı komplekslerinin dünyada "yeryüzü egemenliğini" ilan ettikleri bir Tanrı kompleksleri cennetidir. Cennetteki yasak ağacın tüm yasak meyvelerinin en sıradan insanının bile elinde sıradanlaştığı bir yeryüzü cennetidir. Roma, kişisel Tanrı kompleksi doğaların kendini gerçekleştirmek için her türlü bedensel ve manevi hazzın meşru ilan edildiği, aleni olarak saygınlık atfedilip hukukileştirildiği ve kendisini kişisel Tanrı kompleksi bağlamında en üst düzeyde gerçekleştirenlerin ise tanrı-insan olarak kutsandığı bir bireysel ihtiras dünyasıdır. Roma, kolektif Tanrı kompleksi asabiyetin en üst noktalara çıkartılarak yüceltildiği, binlerce tanrı aracılığıyla kutsallaştırıldığı ve ulusal kolektivitenin her şeyin üzerinde bir ekonomik, siyasi ve kültürel değer atfedilerek putlaştırıldığı bir dinsel tahakküm evrenidir. Roma, evrensel Tanrı kompleksi doğaya sahip bir devletin tüm dünyaya tekebbür içinde tahakküm etme hırsının, başka ulusları zelil kılma yargılamasının ve güç, ihtişam ve terör ile tek bir yeryüzü imparatorluğu kurma tutkusunun kozmopolit gerçekliğidir. Roma, kendisinden sonra gelecek tüm kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarının da ideal örneklik sembolüdür.

A. ROMA TARİHİ; TANRI KOMPLEKSLERİNİN GEÇİT TÖRENİ

İnsanlık tecrübesinin iki bin yıllık kesiti olduğu kadar insan doğasının da kendini Tanrı kompleksleri aracılığıyla gerçekleştirim örneklerinin tüm

yansımalarının da kaynağı olan Roma[6] M.Ö. 753'te kurulmuştu: yine bir Tanrı kompleksi çatışması ile. Efsaneye göre Roma devletini Rhea Silvia'nın, Savaş Tanrısı Mars'tan olan ikiz oğulları Romulus ve Romus kurmuştur. Rhea Silvia'yı çocuklarının öldürülmesi korkusuyla bir sepet içine koyarak onları Tiber Nehri'ne attı. Ancak bir süre sonra sepet bir incir ağacının dallarına takılıp kıyıya sürüklendi. İkizler, onları bulan dişi bir kurt tarafından emzirildiler, daha sonra da bir çoban tarafından büyütüldüler. Her ikisi delikanlılık çağma gelince düşmanlarını öldürüp, dedeleri Numitor'u tekrar Alba Longa tahtına çıkarttılar. Bu arada sepet içinde kıyıya sürüklendikleri yerde yeni bir kent kurmaya karar verdiler. Kehanet uyarınca kenti Palatinus Tepesi'nde kuracaklardı. Romulus bir çift beyaz sığırın (biri öküz, diğeri boğa) koşulduğu sabanla kentin sınırını çizmeye koyulmuştu ki kardeşi Romus sabanın izinin üzerinden atlayınca bir anlık öfkeye kapılan Romulus, onu öldürdü. Roma, devleti iki kardeş arasında yaşanan "Kabil kompleksinin" bir ürünü olarak kan üzerine inşa edildi ve sürdürüldü. Kişisel Tanrı kompleksi sembolü Romulus yeni kurulan kenti nüfuslandırmak için kolektif bir Tanrı kompleksi kaynağı yaratmak amacıyla haydutlar, kaçaklar ve suçlu erkekleri toplayarak kente getirdi; daha sonra da, komşu Sabinleri bir ziyafete katılmaya ikna etti ve bu ziyafet sırasında Romalılar Sabinlerin kadınlarını zorla kaçırarak kendilerine eş yaptılar; böylece yeni kurulan kentte bir toplum yaratıldı. Kişisel Tanrı kompleksine kapılarak kardeşini öldürerek kurulan Romanın sütunları da kolektif Tanrı kompleksinin ürünü olarak başka ulusları güç ve şiddetle gasp, yağma ve hilelerle yok etmek üzerinde yükselmiştir.

Roma devleti kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin her üçünü de kendi yönetiminde ve ruhunda meczetmiş bir evrensel siyasal güçtür. Roma; krallık, cumhuriyet ve imparatorluk olarak dönüşüm geçirmiştir. Roma, kişisel Tanrı kompleksleri sembolü, krallar, diktatörler ve imparatorların şahsında kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğasını tüm dünyaya egemen kılmaya çalışmış; kolektif Tanrı kompleksi sembolü Romalı soyluların ve onarın kolektif tahakküm aracı senato ile kişisel ve evrensel Tanrı kompleksleri ihtiraslarını gerçekleştirmiş; evrensel Tanrı

[6] Roma Tarihi ve Dini Kaynakçası: Reginald H. Barrow, Romalılar, Çev: Ender Gürol, İz Yayınları, İstanbul, 2006; Oğuz Tekin, Helen ve Roma Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2364, Eskişehir; Halil Demircioğlu, Roma Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998; Çiğdem Dürüşken, Roma Dini, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003; Halil Bayraktar-Erdal Nevruzoğlu, Roma Dini, yaklasansaat.com; Walter Burkert, İlkçağ Gizem Tapıları, Çev: Sina Şener, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999; Yves Bonnefoy, Mitolojiler Sözlüğü, Çev: Levent Yılmaz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000; Juliane von Laffert (Ed.), Mitoloji, NTV Yayınları, İstanbul, 2010; wikipedia.org.

kompleksi sembolü imparatorlukları ile de kendi dinlerini, kültürlerini ve tekebbür içindeki tahakküm/egemenlik iradelerini diğer uluslara, dinlere ve halklara dikte etmişlerdir.

Roma, kuruluş dönemlerinde başında Rex olarak adlandırılan bir kral tarafından yönetildi. Soylulardan oluşan Senatus'un (Senato) teklifi ile Curia Meclisi tarafından seçilirdi. Emretme yetkisine (imperium) sahip olan kral, iktidar ve ihtişamın üç tahakküm kaynağı olan, yeryüzünde "Tanrı gibi" hükmetme kudreti kazandıran egemenlik tekelini ifade eden siyasi, dini ve hukuki tek güçtü. Kral, hem başkomutan, hem başrahip, hem de başhâkim olarak askeri, dini ve hukuki gücü elinde tutardı. Kralın danışma organı olarak görev yapan ve soylu aile temsilcilerinden oluşan Senatus ise 300 üyeden oluşuyordu. Üyeler, kral tarafından pater familias'lar (soylu ailelerin temsilcileri) arasından seçilirdi. Senatus gerçek gücüne ve anlamına Cumhuriyet Dönemi'nde kavuşacaktır. Senatus'un dışında curia'ların oluşturduğu Comitia Curiata denen bir meclis vardı. Kralın seçimi, kanunların yapılması ve savaş kararı almak bu meclisin görevleri arasındaydı. Bu curia meclisi (Comitia Curiata) daha ziyade patricii denen hukuktan tam olarak yararlanan yurttaşların oluşturduğu bir meclisti.

Curia sistemi aynı zamanda Roma ordusunu oluşturmaktaydı. Her bir tribus 1000 piyade ve 100 süvari sağlamakla yükümlüydü; curia bazında düşünüldüğünde ise, her bir curia 100 piyade ve 10 süvari sağlıyordu. Krallık döneminin sonuna doğru Comitia Curiata'nın yerini yine benzer bir organizasyon olan Comitia Centuriata (Yüzler Meclisi) aldı. Bu kez bu meclise sadece "tam hukuklu" patricii (veya patricius'lar) yurttaşlar değil, onlara göre daha az haklara sahip "sınırlı hukuklu" yurttaşlar da (plebler) girebiliyordu; böylece tüm Roma yurttaşları, ister zengin ister fakir olsun tek meclis çatısı altında toplanmış oluyordu. Roma devletinin bu siyasi yapısı, tam da kişisel, kolektif ve evrensel üç Tanrı kompleksi (teslis) doğaların kendini bir bütün olarak gerçekleştirim aygıtı olarak işlev görmüştür. Fakat zaman zaman bu üç Tanrı kompleksi doğadan birisi diğer ikisi üzerinde de egemenlik kurarak kendini gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Kral/diktatör/imparator kişisel; soylular/senato/halk/cumhuriyet kolektif; Roma/İmparatorluk ise evrensel Tanrı kompleksi sembolleri olarak kendilerini gerçekleştirmişlerdir.

M.Ö. 7. yüzyıl sonlarına doğru, Roma'nın da aralarında olduğu birçok Latin yerleşimi, Etrüsk kent-devletlerine tâbi oldu. Bir Etrüsk kral sülalesi olan Tarquiniuslar Roma'da denetimi ele geçirdi ve Roma'nın köyden kente dönüşümü hızlandı. Etrüsk kökenli ilk kral Tarquinius Priscus (M.Ö. 616-

579) idi. Daha sonra sırasıyla Servius Tullius (M.Ö. 578-535) ve Tarquinius Superbus (M.Ö. 535-510) Roma tahtına geçti. Etrüskler bir yüzyıldan biraz fazla bir süre Roma'da egemen oldular. Tarquinius ailesinin Roma'dan kovulması (M.Ö. 510) ve yeni bir anayasa oluşturulması ile Roma'da Cumhuriyet idaresi başlamış oldu (M.Ö. 509). Roma, siyasi örgütlenme biçiminin de gösterdiği gibi tamamen evrensel Tanrı kompleksi doğasını gerçekleştirmek amacıyla askeri bir örgütlenme üzerine inşa edilmişti. İktidarın üç egemenlik tekelini temsil eden başkomutanlı, başrahiplik ve başhâkimlik işleri bile bu organizmik hiyerarşik askeri örgütlenmeye göre yürütülüyordu. Çünkü evrensel Tanrı kompleksi ideallerinin gerçekleştirilmesi için tek evrensel gerçek savaştı ve Roma, savaşçı bir toplumdu. Roma tarihinde iç savaşlar da dahil savaşın sürmediği zamanlar neredeyse yok gibiydi. Barış dönemleri de savaşa hazırlıktan ibaretti. Roma'nın ekonomisinin de savaşa dayanıyor olmasından, consul'lerden göreve başladıktan sonra, orduların basma geçerek, Roma'nın sınırlarını genişletmeleri ve kumandası altındaki askerlerin seferden ganimetlerle dönmeleri beklenirdi. Bu denli büyük bir evrensel Tanrı kompleksi hırsı içinde var olan bir askeri organizasyonunun doğal ürünü de kişisel ve kolektif Tanrı kompleksleri arasında yaşanan ve amaca ulaşmak için her şeyin mubah göründüğü iç savaşlar, saray içi entrikalar ve soylu aileler arasındaki güç çatışmaları olacaktır. Savaş zamanında, iktidarı temsil edecek adayların askeri beceri ve şöhretleri ön plana çıkarken, diğer tüm zamanlarda, politik çekişmeler, ihtiraslar, zenginlik düzeyleri, asalet değerleri ve menfaatler göz önünde tutulmaktaydı.

Roma, kişisel Tanrı kompleksi krallık yönetiminden soyluların ve onların egemenlik alanı senatonun yönettiği kolektif Tanrı kompleksi yönetimi olan Cumhuriyete geçtiğinde tek kişinin Tanrı gibi hükmetme ihtirasını yok etmek için yürütme erkini yıllık seçilen ve praetor unvanı taşıyan iki yüksek devlet memurunun (magistratus) yönetimine verdi. Güç ve yetki tek bir kişiden (kraldan), iki kişiye (praetor denen iki magistrata) geçti. Yaklaşık 150 yıl sonra, bu magistratlar praetor değil consul olarak adlandırılmaya başlandı. Praetor'lar ise adli ve hukuki işlerden sorumlu yüksek devlet memurları olarak görevlerini sürdürdüler. Cumhuriyet idaresinin başındaki iki consul de eşit şekilde emretme ve hükmetme yetkisine (imperium) sahipti. Fakat her ikisince paylaşılan bu güç, sınırsız ve karşı konulmaz değildi. Her bir consul, diğerinin aldığı karara itiraz (veto) edebilirdi. Ayrıca, idari ve siyasal kararlarda consul'ler Senatus'a danışırlar ve oradan çıkan karara (Senatus consultum) göre hareket ederlerdi. Görev süresince dokunulmazlıkları olan consul'ler Roma Halk Meclisi'nce (Comitia Centuriata) yıllık olarak seçiliyorlardı. Kanunların yapılması ve savaş kararı

almak Comitia Centuriata'nın görevleri arasındaydı. Bu iki meclisin yanı sıra Comitia Tributa ve Concilium Plebis de Cumhuriyet döneminin önemli meclislerindendi. Sonuçta, meclislerden çıkan tüm kararların Senatus'da onaylanması gerekmekteydi; çünkü Senatus, Cumhuriyet idaresinin merkezi durumundaydı. Senatus'a da başkanlık eden consul'ler, Roma Devletinin askeri, hukuki ve mali âmirleriydi. Consul'lerin, devlet hazinesinden (aerarium) sorumlu olan ve quaestor adını taşıyan iki yardımcısı vardı. Dinsel işler ve yetki, Pontifex Maximus denen başrahibin sorumluluğundaydı. Ayrıca, Rex Sacrorum (kutsal işlere bakan kral) adını taşıyan bir görevli daha vardı ki onun da vazifesi dinsel törenlerin organizasyonunda başrahibe yardımcı olmak ve din ve kurban işlerini düzenlemekti. Bazen, savaş ya da iç savaş gibi olağanüstü durumlarda, consul'ler, Senatus'un kararıyla, yetkilerini bir dictator'a devrederlerdi; dictator, mutlak otoriteyle devletin idaresini ele alırdı.

Böylece Roma, kişisel Tanrı kompleksi kaynağı olarak egemenliğin tek elde toplanmasını, başkomutan, başrahip ve baş hâkim güçlerini kolektif Tanrı kompleksi sembolü olarak Cumhuriyete egemen olan Senatonun eline vermekteydi. Fakat insan doğasmdaki ve evrensel Tanrı kompleksini temsil etmedeki insan ihtirasları bu sistemi de kendi lehine bozacaktır. Kişisel Tanrı kompleksi doğanın kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğalara tahakküm etme ihtirasının doğması her zaman an meselesidir ve kişisel Tanrı kompleksi doğduğunda da diğer tüm Tanrı kompleksi doğalar ona kayıtsız şartsız teslim oluyordu: Tıpkı Jullius Caesar'ın bir diktatör olarak doğduğu gibi.

1. Jullius Caesar; Kişisel Tanrı Kompleksi Doğadan Evrenselin Ruhuna, Firavun'un Yeniden Yaratılması: "Roma'da ikinci adam olmaktansa, küçük bir köyde birinci adam olmayı tercih ederim!".

Sezar, soyu tanrıça Venüs'ün oğlu Troyalı prens Aeneas'ın oğlu Iulus'tan gelen ve patrici sınıfından bir aile olan Juliagens'ine mensup soylu biridir. Ona verilen "Sezar" isminin kaynakları arasında sezaryenle (caesum/kesilerek) doğmuş olması; saçının çok sık olması (caesaries/sık); gözlerinin parlak gri olması (caesiis/parlak); savaşta bir fil öldürmüş olması (caesai/fil öldüren) gibi kayıtlar vardır. Sezar'ın aynı adı taşıyan babası Cumhuriyetin seçimle iş başına gelen üst düzey magistraları arasında ikinci sırada yer alan praetorluk makamına kadar yükselme başarısı göstermiş ve Asya eyaleti valiliği yapmış seçkin bir liderdir. Annesi Aurelia Cotta birkaç konsül çıkarmış etkili bir aileden geliyordu. Sezar'ın vasisi olarak iyi bir hatip ve

dil bilimci olan Galya kökenli Marcus Antonius Gnipho'nun atandığı bilinir. Sezar'ın her ikisinin de adı Julia olan iki kız kardeşi vardı.

Sezar'm gelişim yıllarına tam bir kargaşa hâkimdi. Roma'nın müttefiklerine verilen Roma Yurttaşlığı hakkının geri alınmasının neden olduğu kargaşa, Roma ve İtalyan müttefikleri arasmda Sosyal Savaş olarak adlandırılan bir savaşa neden olurken Pontuslu VI. Mithridates Roma'nın doğu eyaletlerini tehdit eder hale gelmişti. Roma siyaseti ana olarak iki hizip olarak bölünmüş, optimates adındaki birinci hizip Senato içerisinde aristokratik yönetimi savunurken, populares hizbi doğrudan seçimleri tercih etmekteydi. Sezar'ın amcası Marius, popularis hizbine mensupken rakibi Lucius Cornelius Sulla bir optimas idi. Hem Marius hem de Sulla Sosyal Savaş sırasmda sivrilmişler, her ikisinin de Mithridates'e karşı yapılan seferi komuta etmek istemesine rağmen şans başlangıçta Sulla'ya gülmüştü. Ancak Sulla ordunun komutasını ele almak için şehir dışına çıktığında bir tribün tarafından geçirilen yasa ile komuta Marius'a tevdi edildi. Sulla'nın tepkisi ordusuyla Roma'ya dönmek ve komutanlığını ilan ederek Marius'u sürgüne göndermeyi denemek oldu ancak o sefere çıktığında Marius çoktan geçici bir ordunun başına geçmişti. Marius ve müttefiki Lucius Cornelius Cinna şehri ele geçirdi, Sulla "halk düşmanı" ilan edildi ve Marius'un birliklerinin Sulla'nın destekçilerinden intikamı kanlı oldu. Marius M.Ö. 86 yılının başlarında öldü ancak hizip etkin bir güç olarak kaldı.

M.Ö. 85 yılmda, Sezar'ın babası ölünce Sezar on altı yaşında ailenin başına geçti. Ertesi yıl Marius'un tasfiyesi sırasmda ölen eski Jüpiter yüksek rahibi Merula'nın yerine yeni Flamen Dialis olarak atandı. Sulla M.Ö. 82 yılmda geri dönerek Roma'yı ele geçirdi ve kendisini diktatör olarak atadı; her ne kadar bu makama atanan kişi geleneksel olarak sadece altı ay görev yapabilse de Sulla için bir limit belirlenmemişti. Marius'un heykelleri yıkıldı ve mezarı açılarak cesedi Tiber nehri'ne atıldı. İki yıl diktatör olarak görev yapan Sulla M.Ö. 80 yılmda istifa etti ve yeniden konsülar bir hükümet kurup bir yıl konsül olarak görev yaptıktan sonra emekliye ayrıldı. Sulla iki yıl sonra M.Ö. 78'de ölünce Sezar Roma'ya geri döndü. Tüm mallarına el konulduğundan, Roma'nın dışında alt sınıftan insanların yaşadığı Subura'da mütevazı bir eve yerleşti. Sezar'ın geri dönüşü Marcus Aemilius Lepidus tarafından Sulla karşıtı bir darbe girişimi olarak değerlendirildi ancak Sezar Lepidus'un liderliğine güvenmediğinden bu plana katılmaktan kaçındı ve bunun yerine yeniden avukatlık yapmaya başladı. Olağanüstü hitabetine eşlik eden heyecanlı jestleri, ince sesi, irtikâp ve yolsuzluk'tan adı çıkmış eski valilerin ceza davalarındaki insafsızlığı sayesinde tanınan ve

sevilen biri haline geldi. Sezar, doğasında taşıdığı tüm kişisel Tanrı kompleksi yetenekleri kolektif Tanrı kompleksi sosyal ve siyasal itibarı elde etmek için kullandı. Retoriğini mükemmelleştirmek amacıyla M.Ö. 75 yılmda Cicero'yu da eğitmiş olan Apollonius Molon'un yanına, Rodos'a gitti.

Sezar Ege Denizi'ni geçerken Kilikyalı korsanlar tarafmdan kaçırıldı ve Oniki Ada'lardan biri olan küçük Farmakos adasında tutsak edildi. Esareti boyunca gururlu bir tavır sergiledi. Korsanlar fidye olarak yirmi talent altın istemeye karar verince, Sezar elli talent altın istemeleri konusunda ısrar etti. Fidyenin ödenmesinden sonra serbest bırakılan Sezar bir donanma topladı ve korsanları kovalayarak yakaladıktan sonra Bergama'ya hapsetti. Asya eyaleti valisi korsanları idam etmeyi reddederek onları köle olarak satmayı tercih etti ancak Sezar kıyıya geri döndü ve tutsak olduğu zaman söz verdiği gibi korsanları çarmıha gerdirdi. Sezar'm kişisel Tanrı kompleksi doğasına hâkim olan intikam güdüsü onu hayata ve evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarına bağlayan en önemli gücü idi. Sezar, Rodos'ta iken Pontus'tan gelen işgal tehdidine karşı koymak için orduya geri çağrıldı. Roma'ya dönüşünde, Roma politik yaşamında cursus honorum'un ilk basamağı olan tribün görevine seçildi. Kul kompleksi sendromuna daha fazla katlanamayan köle ayaklanması Spartaküs'e karşı kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi soyluların ve Romanın egemenliğinin sürmesi için bu savaşta (M.Ö. 73-71) görev aldı.

M.Ö. 69 yılında 'quaestor' seçilen Sezar, bu görevini yerine getirmek üzere Hispania'ya gitti. Orada bulunduğu sırada Büyük İskender'in heykeliyle karşılaştığı ve şimdi İskender'in dünyayı ayakları altına aldığı yaşta olduğunu ve onunla karşılaştırıldığmda çok az şey başardığı gerçeğini hoşnutsuzlukla fark edip doğasındaki kişisel Tanrı kompleksi ihtiraslarını gerçekleştirmek için ant içtiği söylenir. Bu amacını gerçekleştirmenin yolunun askeri başarılardan ziyade bu başarıları sosyal, siyasal ve ekonomik güce dönüştürebilme işlevine sahip tek kurum olan politikaya yönelir. Tüm askeri görevlerinden erkenden ayrılma talebi kabul edilince Roma politik yaşamına geri döner. Geri döndüğünde ise yine kişisel Tanrı kompleksi politik ihtirasını gerçekleştirmenin bir aracı olarak politik güç ve ittifaklar devşirmek amacıyla diktatör Sulla'nın torunu Pompeia ile evlendi ve hemen ardından 'aedile' seçildi. Bu dönemde politik başarı için sadece soyluların gücünün değil halkın gönlünün de kazanılması gerektiğini görerek tüm güç ve yeteneklerini popülist bir şekilde halkı kazanmaya yöneltti. Bu amaçla Sezar, hâlâ yönetimde olan Sulla yanlısı rejimle çelişen bir hareket olarak Marius'ın zaferleri anısına yapılan zafer anıtlarını restore ettirdi.

Ayrıca Sulla'nın yasaklarından fayda sağlayanlara karşı ceza davaları açtı ve ödünç para ile kamu işleri, halk hizmetleri ve büyük eğlence oyunları için büyük miktarlarda paralar harcadı. Ayrıca bu dönemde daha yüksek makamlara ulaşmak amacıyla da iki başarısız darbe girişimi içinde yer aldı. M.Ö. 63'te Sezar Pontifex Maximus seçimlerinini kazanarak etkin ve yetkin bir politik görev üstlendi.

Aynı yıl konsül olarak görev yapmakta olan Cicero, cumhuriyetin kontrolünü ele geçirmek için bir tertip hazırlayan Catilina'nın planlarını açığa çıkarınca Catulus ve diğerleri Sezar'ın da bu planın bir parçası olduğunu iddia ettiler. Sezar, bu komplonun parçası olmadığını ispat etti ama Senato da tüm darbecileri idam ettirdi. Sezar M.Ö. 62 yılında 'praetor' olarak seçilmişti. Fakat tekrar yaşanan bir darbe girişimi ile görevine son verilme kararı alınmış ama Senato, Sezar'ı destekleyen sokak gösterileri artmaya başlayınca onu görevine iade etme konusunda ikna olmuştu. Sezar'ın kul kompleksi doğasını çok iyi çözdüğü halkı kazanmak için uyguladığı popülist politikalar meyvesini vermişti. Praetorluğunun bitmesinin ardından Sezar Hispania eyaletine yönetici olarak atandı. Hispania'da Callaici ve Lusitanilerin topraklarını fethetti ve birlikleri tarafından imparator olarak selamlandı. Bu durum Sezar'a kişisel Tanrı kompleksini gerçekleştirme imkânı ve cesareti vermişti. Sezar imparator olarak selamlandığı için bir Roma Zafer Alayı ile ödüllendirildi. Ancak Sezar'ın gözü cumhuriyetin en yüksek magistralığı olan Konsüllük görevindeydi. Ortada bir sorun vardı ve Sezar eğer zafer alayına katılırsa bir asker olarak kalmalı ve Roma şehir surlarının gerisinde beklemeliydi ancak konsüllük seçimlerine katılmak istiyorsa komutayı bırakmalı ve şehre sıradan bir yurttaş gibi girmeliydi. Zafer alayı ve Konsüllük arasmda bir seçim yapmak durumunda kalan Sezar, kişisel Tanrı kompleksinin evrensel Tanrı kompleksini temsil etme ihtirasının ürünü olarak konsül olmaya seçti ve M.Ö. 59 yılında konsül seçildi. Onun bu tercihi kişisel Tanrı kompleksi doğasının kolektif Tanrı kompleksi doğalar tarafından da takdir edilmesiydi.

Sezar, borcu yüzünden Crassus'a politik olarak bağımlı olduğu halde, Senato'da emekli askerleri için doğuda yerleşim yerleri ve tarım arazileri tahsis edilmesi mücadelesinde başarısız olan Pompey ile de iyi geçinmeye çalışmıştı. Pompey ve Crassus, birlikte konsüllük yaptıkları M.Ö. 70 yılından beri kavgalıydı ve Sezar birisiyle ittifak kurmanın diğerini kaybetmek anlamına geldiğini bildiğinden aralarını bulmaya çalışmıştı. Bu üçlünün, kamu işleri üzerinde kontrolü sağlayabilmek için hem paraları hem de politik nüfuzları vardı. Birinci Üçlü Yönetim (Triumvirlik) olarak bilinen

bu gayri resmî ittifak, Pompey'in Sezar'ın kızı Julia ile evlenmesiyle daha da sağlamlaştırıldı. Sezar, Pompey ve Crassus tarafından da desteklen ve kamu arazilerinin fakirlere gerekirse güç kullanılarak dağıtılmasını içeren bir kanun teklifi sunarak ittifakı aleni hale getirdi. Sezar bir taraftan evlilikler ile politik ittifaklar kurup siyasi güç devşirirken diğer tarafından popülist politikalar ile de toplumsal güç halesi yaratıyordu. Pompey, şehri askerlerle doldurdu ve muhaliflerin gözünü korkutmayı başardı. İtiraz edenler Sezar'ın silahlı destekçileri tarafından Forumdan uzaklaştırıldı. M.Ö. 56 yılı baharında Üçlü yönetim yenilenirken Sezar'ın prokonsüllüğü beş yıllık bir süre için yeniden uzatıldı. Crassus, M.Ö. 53 yılında, başarısız bir Part ülkesini işgal girişimi sırasında öldü. Triumvirlik sona ermişti. Roma, şiddetin sınırına gelmişti. Pompey tek başına konsül olarak atandı ve hemen ardından düzeni sağlamak için boş konsül koltuğuna oturması için davet ettiği, Sezar'ın politik rakipleriyle de ittifaklar kurdu. Bu arada Sezar başta Galya olma üzere büyük fetihler yaparak gücünü ve etkisi arttırıp Roma'daki en önemli siyasi güç ve aktör oldu.

Sezar'ın kişisel yetenekleri sadece askeri alanda değildi. Sezar, çok yetkin bir hatip ve karizmatik bir lider olarak da insanlar üzerinde herkesten çok daha etkin bir cazibe ve nüfuz yaratmakta idi. Sezar, yaşadığı dönemde Roma'nın en ünlü hatiplerinden ve düzyazı yazarlarından biri olarak kabul edilirdi ve retoriği ve tarzı ünlü hatip Cicero tarafından da övgüye değer bulunmuştu. Sezar, sahip olduğu askeri yeteneklerden dolayı da tarihin en önemli askerî taktisyen ve stratejistleri arasında kabul edilir. Sezar, gerek Galya savaşları sırasında, gerekse iç savaş sırasında taktik açıdan göz alıcı büyük zaferler kazanmıştır. Sezar'ın hangi topraklarda ya da hangi hava koşullarında olursa olsun seferlerindeki başarısının sırrı, komuta ettiği lejyonların sahip olduğu sıkı disiplindi. Sezar birinci sınıf piyade ve süvarilere sahip olmanın yanında Roma ağır silahlarına ve üstün mühendislik yetenekleriyle donatılmış bir orduya sahipti. Aynı zamanda manevra yapan birliklerin ulaştığı hız efsane haline gelmişti; Sezar'ın ordusu bazen bir günde o zaman için inanılmaz bir sürat olan 64 km. yol alabiliyordu.

M.Ö. 50 yılında Pompey'in önderliğindeki Senato, prokonsüllük görevinin sona erdiği gerekçesiyle Sezar'a Roma'ya geri dönmesi ve ordusunu terhis etmesi emrini verdi. Dahası, Senato Sezar'ın ikinci kez konsül seçilmesini de yasakladı. Sezar, konsüllerin kullandığı dokunulmazlık hakkı ya da ordusunun gücü arkasında olmadan Roma'ya girmesi halinde kovuşturmaya uğrayacağını ve politik olarak dışlanacağını düşünüyordu. Pompey, Sezar'ı başkaldırı ve vatana ihanetle suçladı ki bu suçlama büyük bir kut-

sallık değeri ifade eden Roma için en büyük suçtu. Sezar'ın M.Ö. 49'da generallerin ordularıyla geçmelerinin yasak olduğu Rubicon nehrini geçmesiyle Roma'da iç savaş başlamış oldu ve o zamanki değimle "ölüm yaydan çıktı". M.Ö. 48 yılında Sezar, sahip olduğu tek lejyondan çok daha fazla bir güce sahip olmasma rağmen Pompey'i Yunanistan bölgesinde karşılaştığı Pompey'i, Farsalus savaşıyla kesin olarak yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Roma'da Sezar diktatör olarak atandı. Sezar, çok kısa bir zaman içinde vatan hainliğinden vatanın babası ve kurtarıcısı unvanına ulaşmıştı. İki unvan arasmdaki tek fark güçtü ve güç Roma'da tek belirleyici Tanrı kompleksi kaynağıydı. M.Ö. 46'da on yıl için 'dictator' seçilen Sezar, iki yıl sonra (M.Ö. 44) bu kez yaşam boyu 'dictator' seçildi.

Cumhuriyet döneminde diktatör, olağandışı hatta olağanüstü bir makamdı. Özellikle devletin güvenliğinin tehlikede olduğu, büyük karışıklıkların baş gösterdiği dönemlerde mutlak yetkilerle donanımlı bir diktatör atanırdı: "Tanrı değilse bile Tanrı gibi". Diktatör, esas olarak Cumhuriyet ile bağdaşmayan bir magistra idi. Öncelikle diğer tüm magistra'ların üstünde idi. Tribunis plebis dışmdaki diğer tüm makamlar, onun emri altında olurdu. Buna göre, normal dönemlerde bağımsız olan magistra'lar, artık diktatörün emirlerine uymak zorunda kalırlardı. Bunu yapmayan magistra'ların görevlerine son verilirdi. Roma Cumhuriyetinin karakteristik özelliği olan, aynı makamda, aynı anda iki kişinin görev yapması ve birbirlerini veto edebilecek olmaları kuralının tek istisnası diktatör idi. Diktatör 'imperium magnum' sahibi idi. Üstelik diktatör, görevi sırasında yaptıklarından hukuken sorumlu tutulmazdı. Bu onun mutlak egemenliğinin de kaynağı idi. O egemenliğin üç iktidar tekeli olan başkomutanlık, başrahiplik ve başhâkimlik yetkilerini de elinde bulunduruyordu. Diktatör tek başına, askeri, idari ve kazai tüm yetkileri 'rei gerundae causa' biçiminde kullanırdı. Diktatör görevi sırasında yaptığı işlemlerden dolayı, hukuken sorumlu tutulmazdı. Bunun yanı sıra, diktatörün consul'dan farklı olarak senato'dan daha bağımsız olarak hareket edebilirdi, insanlara bir mahkemece yargılaması yapılmaksızın ceza verme hususunda daha geniş yetkileri vardı. Diktatörlerin kanun çıkarma ve kanunlarda gerekli gördükleri düzeltmeleri yapabilme yetkileri de söz konusu idi. Ayrıca diktatörün hakim olarak hareket etmesi de mümkündü. O, neredeyse Tanrı Roma'nın bir insan bedeninde "Tanrı gibi" kendisini yeniden yaratmasıydı. Tanrıya bile bu kadar yetki verilirise o da "Tanrı gibi" olabilirdi.

"Tanrı gibi" olmak yetkileriyle donatılmış Sezar, kişisel Tanrı kompleksinin en üst düzey tecessüm alanı olarak diktatör atanır atanmaz tüm düş-

manlarından intikam almak üzere bütün ülkeyi dolaşarak savaşlar yaptı ve ülkesinin tek ve mutlak hâkimi oldu. Ardından dönemin büyük güçlerinden Mısır'a yönelerek XIII. Ptolemaios ve onun kız kardeşi, karısı ve aynı zamanda vekil kraliçe olan Firavun VII. arasındaki iç savaşa müdahil oldu ve 'nın tarafını tuttu. M.Ö. 47 yılında yapılan Nil Savaşı ile Sezar Mısır'a egemen oldu ve 'yı tahta çıkardı. Sezar ve İskenderiye iç savaşı sırasında elde ettikleri zaferi M.Ö. 47 yılı baharında Nil üzerinde düzenledikleri bir zafer alayı ile kutladılar. Kraliyet kayığına eşlik eden 400 gemi, Sezar'a Mısır Firavunlarının sahip olduğu ihtişamı yansıtmayı amaçlıyordu. Sezar, Mısır'da kralların Tanrı olarak kabul edilmesinden ve onlara Tanrı gibi kulluk edilmesinden etkilenerek kendi ülkesinde de Firavun olarak anılması için tanrı-insan iddiasında bulundu. Bu onun kişisel Tanrı kompleksi iddiasının doruk noktasıydı. Sadece dünyevi değil kutsal alanda da Tanrı olmak ihtirası aslında onun için sonun da başlangıcı oldu. Sezar ve hiç evlenmediler zira Roma kanunlarına göre bunu yapmaları mümkün değildi. Evlilik kurumu sadece Roma yurttaşları arasmda yapıldığında geçerli oluyordu ve Mısır kraliçesiydi. Sezar'ın evliliği 14 yıl önce bir çocuk sahibi olmadan sona erdiğinden ile olan ilişkisi Romalılar tarafından zina olarak değerlendirilmedi ve Sezar, ile olan ilişkisini sorunsuzca sürdürebildi. Roma'yı birkaç kez ziyaret etti ve bu ziyaretlerinde Sezar'ın Romanın hemen dışında, Tiber kıyısındaki villasında ikamet etti.

Kişisel Tanrı kompleksi ihtirasını kolektif Tanrı kompleksi diktatörlük kurumu ile perçinleyen Sezar, evrensel Tanrı kompleksi ihtiraslarının tatmini için de dünyanın geri kalan tüm uluslarıyla büyük savaşlara girişti. M.Ö. 47 yılının ilk aylarını Mısır'da geçiren Sezar, daha sonra Ortadoğu'ya yöneldi ve Pontus kralı II. Farnekes'i yok edeceği Zela Savaşı'nı kazandı. Ardından Afrika'ya geçti. Sezar geri kalan son muhalifleri de M.Ö. 45 yılı Mart ayında yapılan Munda Savaşı ile yok etti. Bu süre zarfında, Sezar M.Ö. 46 yılında üçüncü ve M.Ö. 45 yılında da dördüncü defa Konsül seçildi. Hispania'da seferde olduğu sırada, Senato Sezar'a büyük onur payeleri ve unvanlar vermeye başladı. Sezar, kendisine verilen bu onur ve unvanlar nedeniyle halk nezdindeki iktidar ve ihtişamını göstermek amacıyla büyük ziyafetler, oyunlar ve kutlamalar düzenledi.

Sezar, kul kompleksi doğaya sahip bir halk yaratmaksızın Tanrı kompleksine dayalı bir diktatörlük sürdüremeyeceğinin bilinciyle popülist uygulamalara girişti. Bu amaçla Sezar, devlet sübvansiyonlu hububatın satın alınmasını sıkı bir şekilde düzenledi ve alıcıların sayısını belirli bir rakamda sabitleyerek hepsini kayıt altına aldırdı. Fakirler için ayrılan tahıl payları-

nın satılmasını da yasakladı. M.Ö. 47-44 arasında emekli askerleri için arazi tahsisi ve Roma dünyası boyunca emekli asker kolonileri kurulmasıyla ilgili planlar hazırladı. Sezar mevcut takvim sistemi üzerinde gerçekleştirdiği revizyon, yaptığı en etkili ve uzun soluklu reformlardan biri olarak tarihe geçti. Sezar M.Ö. 46 yılında her dört yılda bir artık yıl hesabma dayalı 365 günlük takvim sistemini geliştirdi (Jülyen takvimi olarak bilinen bu takvim Papa XIII. Gregory tarafından 1582 yılmda revize edilerek günümüzde kullanılan Gregoryen takvimi oluşturulmuştur). Bu reformun bir sonucu olarak 455 gün uzunluğundaki standart bir Roma yılı mevsimlere bölünmüş oldu. Gregoryen takviminin 7. ayına Sezar'm onuruna "July" adı verildi. Bu dönemde Sezar Forumu ve içinde bulunan Venüs Genetrix Tapmağı ile birlikte pek çok kamu binası inşa edildi.

Sezar, iktidarının verdiği güç ile Senatodan kendi adına tevcih edilen onurların arasına 'Pater Patriae' (Vatanın Babası) unvanın da eklenmesini istemiştir. Üçüncü kez diktatör seçilmiş ve hemen ardından aslında onu on yıllık bir süre için diktatör yapacak şekilde birbirini izleyen dokuz tek yıl için diktatör olarak atanmıştır. İlave olarak üç yıllık bir süre için 'praefectus morum' yani tüm ulusun sadece aklının değil ahlakının da mükemmellik sembolü olarak 'ahlaki en üstün kişi' seçilmiştir. Kişisel Tanrı kompleksinin en büyük tutkusu olan unvanlarla bir kutsal ve mutlak mükemmellik evreni inşa eden Sezar, Senato tarafından "ömürboyu diktatör" anlamına gelen 'Dictator Perpetuus' olarak adlandırılmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez olmak üzere, ön yüzünde bu unvan ve Sezar'ın profilden figürü arka yüzde ise tanrıça Ceres ve Sezar'ın unvanı olan 'Augur Pontifex Maximus' bulunan bir Roma denarius'u basılmıştır. Bu sembolik gösteri Sezar'm kendisini Tanrılar ile aynı seviyede olarak tüm dünyaya ilan etmesi anlamına geliyordu. Cumhuriyet döneminde konsüllerin imajlarının sikkeler üzerine basılarak olardaki "ölümsüzlük" ihtirasının fiziksel alana yansıtılması alışılagelmiş bir durum olsa da 'Diktatör' unvanın sikke üzerinde bu şekilde tanrılara eş bir pozisyonda basılması tarihte ilk kez olmuştur. Sezar'ın bu Tanrı kompleksi ihtirasının kaynağının Mısır tecrübesinin ürünü olarak Firavun olma hırsından kaynaklandığı aşikârdır.

Sezar, tarihe mal olmuş ve kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğasını en yoğun olarak tatmin etmiş ayrıcalıklı insan-tanrılardan biridir. Kendisine sosyal, siyasal ve ekonomik olarak popülist yöntemlerle bağımlı hale dönüştürdüğü kul kompleksi sembolü halk tarafından 'Mağlup Edilmez Tanrı' diye anılan Sezar, aşırı ihtişam ve lüks tutkusu, süsüne ve giyimine düşkün olması, saçları döküldüğünden kel bölümlerini gizlemek için

başında defne dalından bir çelenkle gezmesi, soylulara karşı halkın tarafında saf tutmasıyla Tanrı kompleksinin dünyevi ve kutsal tecessümünü sembolize eder. Zafer kazandığında söylediği "Geldim, gördüm, yendim" (Veni, vidi, vici!) sözü tarihe geçmiştir. Sezar, halkın iyi savaşması yanında, iyi yönetilmesi gerektiğini öne sürerek pek çok kanun çıkarmıştır. Halka ve askerlere altın dağıtmış, ziyafetler çekmiş, gladyatör oyunları ve sirkler gibi halkı eğlendirecek gösteriler düzenleyerek kendisine tapınılmasının dünyevi araçlarını da çok iyi kullanmıştır. Aşırı derecede popülist bir yönetim sergilemiş, halk nezdindeki iktidar, ihtişam ve itibara çok büyük bir önem atfetmiştir. En önemli özelliği çıkaracağı kanunları halk için yaptığı çok büyük eğlencelerden sonra ilan etmesidir. Sağ elle tokalaşmak Sezar'dan önce bir adetten ibaretken, Sezar bunu bir kanun haline getirmiştir. Silah sağ elde taşındığı için bu elle tokalaşmak, kişinin elinde silah bulunmadığının ve dostça bir yaklaşım içinde olduğunun, karşıdakine zarar vermek istemediğinin işaretiydi. Ancak solak olan Sezar, düşmanları karşısmda bunu bir avantaja çevirmek istemiş ve sağ eliyle tokalaşırken sol eliyle de silahını rahatça tutmak gayesiyle sağ elle tokalaşmayı kanunlaştırmıştır. Böylece gizli düşman sağ elini uzatırken, kendisi sol elinde silah bulunduruyor, kendini emniyete ahyordu.

İstisnasız her türlü sıradan unsuru kişisel Tanrı kompleksinin bir aracına dönüştürebilme yeteneğine sahip olan Sezar, evrensel Tanrı kompleksi doğasım gerçekleştirmek için de yabancı halklara da Roma yurttaşlığı hakkı tanımıştır. İnsanları özgürlükte değil kölelikte eşit vatandaşlar haline dönüştüren Sezar, kendi heykellerini ülkenin her yayına diktirmiştir. Böylece kendisinin fiziki egemenliğinin tahakkümünü bedeninde yaşayamayanlara metafizik üstünlüğünü ruhlarında yaşama fırsatı sunmuştur. Meclis ve senatonun ne yaptığına dair bilgi edinmek isteyen herkese gönderilmek üzere 'Acta Diurna' ismindeki ilk haber gazetesini çıkardı. Sezar halk tarafından çok seviliyordu. Kendisine ilahi sıfatlar atfediliyor; 'İmparator', 'İnsanlığın babası', 'Mağlup edilmez Julien' gibi isimlerle anılıyordu. Roma tapınaklarından birinde Roma'nın yedi büyük imparatorunun yanına heykeli dikilerek altına 'Yenilmez Tanrı' sözcükleri yazılmıştı. Doğum günü tatil olarak kutlanırken ismi de doğduğu aym ismi olarak (July) takvime konup ölümsüzlüğü ilan edilmiş oluyordu.

Bir yönetici olmakla birlikte bir yazar da olan Sezar'ın insan, yönetim ve hayatın doğasına ilişkin sözleri de tarihte önemli bir yer edinmiştir. Onun bu sözlerindeki felsefi altyapı dikkate alındığında insan doğası üzerinden nasıl bir Tanrı kompleksi doğası inşa ettiği daha iyi anlaşılır. "Ölüme gö-

nüllü kişiler bulmanın, acıya sabırla katlanmaya hazır kişiler bulmaktan daha kolay" olduğunu söyleyen Sezar, "insanoğlunun daima inanmayı arzuladığı şeye inandığını" belirtir. Bu sözleriyle kul kompleksi doğasındaki kendini feda etmeye hazır akıl ve ahlak tutulmasının ve kesin inançlılık içinde insanların nasıl hayvanlar gibi sürü halinde güdeleyeceğinin işaretlerini verir. "Doğal bir kanun olarak, insanları görebildiklerinden çok göremedikleri korkutur" inancına sahip olan Sezar, "tüm kötü örneklerin, başlangıçta kendilerini makul ve kabul edilebilir şekilde göstererek insanları kontrol altına aldığını" söyler. Popülizmin ve diktatörlüğün karma ruhu ile korku ve umut arasında bir kul kompleksi doğalı halk yaratılmadıkça sürdürülemeyeceğine inanan Sezar, sadece görünen korku aygıtlarının değil asıl görünmeyen korku unsurlarının etkisine vurgu yapar. Sezar'm bir diktatör olmaktan tatmin olmayıp unvanları arasma 'Yenilmez Tanrı' ismini eklenmesinin nedeni de budur. "Kılıçlar parladığı zaman aşkın, dindarlığın, hatta tanrıların yüzlerinin bile kaybolduğunu" belirten Sezar, "onura duyduğu sevginin, ölüm karşısında duyduğu korkudan daha güçlü" olduğunu savunur. Güçlü bir Tanrı kompleksi kişilik olmasının kaynağında yatan asli unsurun tıpkı Tanrı gibi yaratıcılık gücü olduğunu, "öğretmektense yaşamın özü olan yaratmaya tutkun" olduğunu söyleyerek ifade eden Sezar, bu tutkunun ürününün de 'tek ve mutlak olmayı' gerektirdiğini "Roma'da ikinci adam olmaktansa, küçük bir İber köyünde birinci adam olmayı tercih edeceğini" sözüyle vurgular. "Korkakların, gerçek anlamda ölmeden önce defalarca öleceğini"; "uzun saçlı ve iyi beslenmiş adamdan değil, soluk benizli ve aç bir adamdan korkmak gerektiğini"; "barış isteyenlerin her an savaşa hazır olmaları gerektiğini"; "insanların en büyük düşmanının en son bakacağı yere saklanacağını" savunur. Tarih ve kader hakkında da her konuda "zar atılmıştır" diyen Sezar, "insanların bazı zamanlarda kaderlerinin efendisi olurken çoğu zaman onun kölesi olduğunu ama bunun da suçunun yıldızlar değil insanın ve insandaki güce ve güçlüye kul olma hastalığı" olduğunu savunur.

Sezar'ın kişisel Tanrı kompleksi ihtirasından kaynaklı olarak aşırı derecede iktidar ve ihtişam ihtirasının yarattığı unvan tutkusu nedeniyle kendisine Pater Patriae (Vatanın Babası), Pontifex Maximus (Kutsal Başrahip), Corona Civica (Roma Tacı) ve Diktatör unvanın da olduğu pek çok onur payesi verilmişti. Senato tarafından kendisine verilen bu payelerin, ölümlü bir insana bu kadar onur payesi vermenin yersiz olduğunu düşünen düşmanları tarafından kendisine düzenlenen suikastın başlıca nedeni olmuştur. Onun unvan düşkünlüğü aynı zamanda ölüm sebebi de olmuştur. Çünkü Tanrı komplekslerinin en üstün ihtirasları aynı zamanda onların

en büyük zaaflarını da oluşturuyordu. Bu evrensel kuralı bilen senatodaki düşmanları Sezar'a M.Ö. 44 yılında bir senatör heyetinin kendisine tevcih ettikleri yeni onursal payeleri bildirmek üzere onu davet ederler. İhtiras gözü karartmış, kendisinden başka hiçbir gerçeği görmesine engel olmuştur. Sezar'm kendisine unvan verecek heyeti ayakta karşılamak yerine Venüs Genetrix Tapmağında oturarak kabul etmeyi tercih etmesi kolektif Tanrı kompleksinin temsilcileri senatörleri kin ve nefret içinde intikam almaya itmiştir. Sezar'a suikast düzenlemesinin başlıca nedeni de onun bu kişisel Tanrı kompleksi sembolü diktatör olmayı kolektif Tanrı kompleksi sembolü senatonun ve evrensel Tanrı kompleksi sembolü Romanın üzerinde vehmetmesiydi. Vehim ise gerçekliğin hayali olduğu için Sezar sınırı aşmıştı. Sezar bu noktanın bir adım ötesi olan krallık unvanından ilgisini kesememiş insanların kendisine Latince kral anlamına gelen "rex" şeklinde hitap etmesini istemişti. Zamanla halk her yere dikilen Sezar heykellerine tanrı muamelesi göstererek tıpkı Jüpiter'e yaptıkları gibi çelenkler takmışlar, her yerde büyük "rex" diye bağırmışlardır. Ayrıca Sezar'm Rostra'da bulunan heykeline defne dalından bir çelenk koydurması yani çelengin Jüpiter ve hükümdarlığı sembolize etmesi nedeniyle kendisini tanrı olarak göstermesi de bardağı taşıran son damla olmuştu. İnsan, 'Tanrı gibi' olabilirdi ama kendisine Tanrı gibi olma imkanı ve gücü bahşeden Tanrının yani Romanın üzerine çıkamazdı.

Sezar'm halk tarafından tanrılaştırılması ve neredeyse tapılacak kadar sevilmesini kıskanan ve tehdit olarak gören düşmanları ilk önce onun halk nezdindeki itibarını yok etmek için çeşitli spekülasyonlar yaparak toplumu manipüle etmeye yöneldiler ve bu amaçla da onun cinsel sapkınlıkları, ruhsal hastalıkları, sağlık sorunları ve eşcinsellik eğilimleri üzerine şayialar yarattılar. Onun bir tanrı değil sıradan insan olduğunu ispatlama kaygısıydı bu. Hatta bu amaçla bazı Romalı politikacılar onu aşağılamak ve küçük düşürmek için Sezar'dan kral değil kraliçesi olarak bahsettiler. Bu söylentilerin yayılmasının nedenlerinden en önemlisi bir liderin "kişilik katlini" gerçekleştirmeden fiziksel katlinin meşruiyetinin sorgulanacağı sorunu idi. Senato, çok iyi bilmekteydi ki bir tanrı-insanın tanrısal özellikleri yok edilmeden insani varlığı ortadan kaldırılamazdı. Bu yüzden Roma'da insanların politik rakiplerini aşağılamak ve gözden düşürmek için bu tür iftiralar atması sık rastlanılan bir durumdu. Rakipler tarafından kullanılan en gözde taktiklerden biri de politik rakibini, köklerini Yunan ve Doğu kültüründen alan ve Roma'nın muhafazakâr yaşam tarzıyla karşılaştırıldığında eşcinselliğe ve müsrif bir hayat tarzına daha hoşgörülü yaklaşan Helenistik yaşam biçimine sahip olmakla suçlamaktı. Evrensel Tanrı kompleksi ihti-

rası içindeki bir kişisel Tanrı kompleksini yok etmenin en iyi yolu kolektif Tanrı kompleksi kaynaklarını kurutmak idi.

Sezar'm bu denli güçlenmesinin tehlikeli olduğunu ve kendi çıkarlarını zedeleyeceğini düşünen başta evlatlığı Brutus, arkadaşı ve karısının kardeşi Cassius ve diğer senato üyeleri kendilerine 'Liberatores' adını vererek suikast planını hazırlamaya başladılar. Sezar'm, sadece senatörlerin girmesine izin verilen ve senatörlerin giydiği togaların suikastte kullanılacak hançerleri saklamak için gayet uygun oluşu nedeniyle, Senato binasında öldürülmesi kararlaştırıldı. M.Ö. 15 Mart 44 tarihinde bir grup senatör tuzak kurarak, Senatoya gücünü geri vermesini rica eden bir dilekçe taslağını okuması için Sezar'ı foruma çağırdı. Sezar'm yolu Pompey tiyatrosundan geçerken bir grup senatör tarafmdan kesildi ve Sezar doğu portikosuna bitişik bir odaya doğru yönlendirildi. Sezar sahte dilekçeyi okumaya başladığı sırada dilekçeyi kendisine sunmuş olan Cimber, Sezar'ın togasını aşağı indirdi. Sezar, ağlayarak Cimber'e "ama bu bir vahşet!" dediği sırada, Casca hançerini çekti ve Sezar'm boğazını kesti. Sezar hemen etrafından döndü ve Casca'nın kolunu yakalayarak "Casca, seni hain, ne yapıyorsun?" dedi. Korkudan donakalmış olan Casca, "Kardeşlerim, yardım edin" diye bağırdı. Tam bu sırada aralarında Brutus'un da bulunduğu grubun geri kalanı da Sezar'ı hançerlemeye koyuldular. Sezar kaçmaya çalıştı ancak gözleri kandan göremez olduğundan ayağı takıldı ve yere düştü; adamlar, Sezar portikonun alt merdivenlerinde savunmasız bir şekilde kalana kadar hançerlerini saplamaya devam ettiler. Bu suikasta müdahil olan kişi sayısı altmıştan fazlaydı. Sezar 23 defa hançerlenmişti. Sezar'ın son sözü "Sen de mi Brutus? Öyleyse yıkıl Sezar" olmuştur. Kolektif Tanrı kompleksi Senato kendi eliyle yaratıp, besleyip büyüttüğü kişisel Tanrı kompleksi diktatörü evrensel Tanrı kompleksi Roma adına yok etti: 'Diktatör öldü, yaşasın Roma!'. Brutus ve beraberindekiler böyle bağırarak Capitol Tepesine doğru yürüdüler ve toplanan kalabalığa "Roma halkı, bir kez daha özgürüz!" diye bağırdılar. Özgürlük, Sezar tarafından kulluğa ve köleliğe alıştırılmış Roma halkının umurunda bile değildi. Özgürlüklerini çoktandır ekmek, güvenlik, eğlence, ziyafet ve popülist politikaları karşılığında Sezar'a satmışlardı. Bu nedenle de Roma halkı çok sevdikleri Sezar'ın öldürülmesine isyan ederek Sezar'm üzerinde 23 adet yara izi olan balmumundan bir heykeli foruma diktiler. Toplanan kalabalıktan birinin başlattığı yangın, forumun ve komşu binaların ciddi biçimde zarar görmesine yol açtı. Takip eden kaos sırasmda Marcus Antonius, Octavian ve diğerleri beş seri iç savaşta karşı karşıya geldi ve tüm bunlar Roma'nın bir imparatorluğa dönüşmesiyle sonuçlandı.

2. Cumhuriyetten İmparatorluğa; Kişisel, Kolektif ve Evrensel Tanrı Kompleksinin Ortak Yeni Adı: "Roma; Tanrıların ülkesi".

Sezar'ın öldürülmesi, suikastçıların öngöremediği şekilde Roma Cumhuriyeti'nin sonunu hazırladı. Sezar'ın oldukça popüler birisi olduğu Roma'nın orta ve alt sınıfları, küçük bir kibirli entelektüel grubunun savunucularını ve hamilerini öldürmesinden dolayı oldukça öfkeliydi. Antonius, üzgün Romalı ayaktakımını belki de Roma'nın kontrolünü tek başına ele geçirmek niyetiyle Optimates mensuplarının üzerine saldı. Böylece 13 yıl sürecek iç savaşta başlamış oldu. Ancak Sezar, tek mirasçısı olarak yeğeni Octavian'ı işaret etmiş ve onu Roma'nın en zengin yurttaşlarından biri yapmanın yanında oldukça güçlü bir Sezar unvanını da ona miras bırakmıştı. Octavian, aynı zamanda Büyük Sezar'ın evlatlık oğlu olması nedeniyle Roma halkının çoğunluğunun da sadakatine sahipti. Antonius ise ile evlenerek güçlü bir konum aldı. Yunanistan'da bir ordu toplamaya başlayan Brutus ve Cassius ile savaşabilmek için Antonius'un, hem Sezar'ın savaş için ayırdığı yedek akçelerine hem de bu ikisine karşı girişeceği bir eylemin Sezar adına olduğuna dair iddiasının meşruluğunun desteklenmesine ihtiyacı vardı. Bunun için Octavian, Antonius ve Sezar'ın komutanı Lepidus arasmda ikinci ve son Triumvirlik oluşturuldu. İkinci Üçlü Yönetim ilk iş olarak Sezar'a Divus (Apotheosis/Tanrı) unvanını verdi. Sezar'ın merhametinin onun ölümüne yol açtığı iddiasıyla Sulla devrinden beri kullanılmayan "yasaklamalar" devreye sokuldu. Bu yasaklar daha çok Brutus ve Cassius'a karşı girişilen iç savaşın finansmanını sağlamak için kullanıldı ve bu ikisi nihayet Antonius ve Octavius tarafından yenildiler. İç savaşm üçüncü aşamasında, Octavian'ın karşısmda artık Antonius ve vardı. Octavianus politik manevralarla Senatoyu ve Roma halkını o sırada Mısır'da Ptolemaiosların Kraliçesi 'nın yanında bulunan Antonius'a karşı kışkırttı ve Roma'da hava tamamen Octavianus lehine döndü; Octavianus M.Ö. 31 yılındaconsul de seçildi. Bundan böyle, Antonius, Roma'nın düşmanıydı ve yok edilmeliydi. Senato, ve Antonius'a savaş ilân etti. Yapılan çatışmada Antonius öldürüldü, ise intihar etti (M.Ö. 30). Mısır, Roma eyaleti yapıldı (M.Ö. 30). Octavianus büyük bir törenle M.Ö. 29'da Roma'ya döndü; artık sadece Roma'nın değil Akdeniz dünyasının da gerçek ve tek lideriydi. Böylece Octavianus, Caesar Augustus adıyla ilk Roma İmparatoru oldu. Böylece bir kişinin (Sezar) kişisel Tanrı kompleksi ihtirası kolektif Tanrı kompleksinin bedeninde (halk) hayat bularak evrensel Tanrı kompleksinin (Roma) ruhunu evrensellik (imparatorluk) misyonuyla yeniden yarattı. Divus olarak ölen bir imparatorun küllerinden bir imparatorluk doğdu.

Senatus, Mısır'dan Roma'ya dönen Octavianus'a M.Ö. 27'de tüm askeri gücün lideri anlamına gelen başkomutan (imperator) unvanıyla birlikte "augustus" (kutsal) unvanı da verdi. Bu unvan kendisiyle öylesine bütünleşti ki âdeta onun adı oldu. Augustus adı sonraki Roma imparatorları tarafından da unvan olarak kullanıldı. Augustus, askeri birliklerin (lejyon) bulunduğu eyaletlerin (İspanya, Gallia, Syria, Cilicia, Kıbrıs) idaresini kendi üzerine aldı; diğerleri Senatonun idaresinde kaldı. İmparatora bağlı eyaletlerin başında kendisinin atadığı legatus'lar bulunurken, Senatoya bağlı eyaletlerin başında proconsul'ler (valiler) vardı. Bu arada Roma takviminin altıncı ayı olan Sextilis'in adı da Augustus (Ağustos) olarak değiştirildi. Augustus'un Roma'nın en büyük ve tek lideri olarak kabul edilip onurlandırılmasıyla, evinin kapısı iki defne dalı ile meşe yapraklarından yapılmış bir çelenkle (corona civica) süslendi; üzerinde imparatorun dört önemli erdeminin yani virtus (cesaret), clementia (merhamet), justitia (adalet) ve pietas (dindarlık) sözcüklerinin kazmarak yazılmış olduğu altın bir kalkan da (clipeus virtutis) Curia'ya (Senatus) ithaf edildi. Augustus'a, M.Ö. 23'te tribunicia potestas (tribunus'luk yetkisi ve ayrıca veto hakkı da) ve imperium maius proconsulare (Senatus eyaletlerinin idaresine müdahale edebilme) yetkisi, M.Ö. 12'de Pontifex Maximus (Devlet Dininin Lideri), M.Ö. 2'de de Pater Patriae (Vatanın Babası) unvanları verildi. Böylece Augustus ile birlikte, Principatus (princeps'ten) dönemi başlamış oluyordu. Meclis, varlığını korumasına rağmen, eski gücünü kaybetmişti; güç artık imparatora geçmişti. İmparator da tıpkı diktatör gibi tüm Tanrı kompleksi iktidar ve ihtişamın sembolü olarak dünyevi egemenliğinin yanına kutsal egemenlik değerleri de ekledi.

Augustus, Tiberius'u evlat edinerek ona 10 yıllığına tribunica potestas yetkisi verdirdi (M.S. 4). Böylece üvey oğlu Tiberius, Roma tahtının en güçlü vârisi oldu. Tiberius, Augustus'un M.S. 14 yılında ölümü üzerine Roma İmparatoru olarak tahta geçti. İktidarı boyunca Augustus'un politikasını sürdürmeye çalışan Tiberius'un ilk işi Senatodan Augustus'un tanrılaştırılması (divus) kararını çıkartmak oldu. Kişisel Tanrı kompleksinin Tanrı gibi değil de bizzat Tanrı olarak ilan edilmesi bir geleneğe dönüştü. Diktatör ile imparator arasındaki en büyük fark da bu noktada ortaya çıktı: Yaşayan Tanrı, Ölü Tanrı. Bu denli güçle donatılmış bir tanrısal iktidarın yani Roma'nm doğal olarak sahibi olmak isteyen, ellerindeki mülkiyetin ve asaletin iktidarım, iktidarın ve asaletin mülkiyetine dönüştürmek isteyen ve kişisel Tanrı kompleksi ihtirasıyla donanımlı insanlardan oluşan onlarca kolektif Tanrı kompleksi soylu ailelerin iktidar mücadelesinin de kaynağı demekti. Bu nedenle Tiberius, imparatorluğunun neredeyse tamamında sa-

ray içi entrikalar ve iktidar savaşlarıyla geçirdi. İmparatorluk tahtında hak sahibi olduğunu iddia eden onlarca muhalif aile ve düşmanlarla amansız mücadeleler vermek zorunda kaldı. Onlarca muhalif imparator adayı sürgünde, cezaevinde ve zehirlenerek öldürüldü. En büyük taht rakibi olan Germanicus'un ailesinden Agrippina, Nero Caesar ve Drusus Caesar da hapiste öldüler. Geride sadece Germanicus ve Agrippina'nın en küçük oğulları Gaius (Caligula) kaldı.

3. Caligula; 'Tanrı-İmparator'dan 'Lanetli Ruh'a Düşüş: "Korktukları sürece bırakın benden nefret etsinler".

Tiberius son yıllarını Capri Adası'nda geçirmiş devlet işleriyle yoğun olarak ilgilenememişti; başlangıçtaki ılımlı yönetimi sonradan katılaşmıştı. Kendisinden sonra tahta kimin geçeceği hâlâ meçhuldu. İki aday vardı: Germanicus'un hayattaki tek oğlu Gaius (Caligula) ve torunu Tiberius Gemellus. Nitekim o sıralar 73 yaşında olan Tiberius her ikisini de meşru mirasçısı olarak ilân etti. Ancak, tahtın vârisi olarak o sırada 23 yaşlarında bulunan Gaius (Caligula) görülüyordu. Tiberius M.S. 37'de öldüğünde yerine Gaius (Caligula) tahta oturdu. Sıradan bir insanın, eline mutlak iktidar ve sınırsız bir güç geçtiğinde ne denli bozulacağının ve bir tohum olarak toprağında bulunan kişisel Tanrı kompleksi parçacığının kendini gerçekleştirmek uğruna ne denli siyasayı ve toplumsalı dönüştüreceğinin örnekliği Caligula'nın yönetiminde gizlidir.

Sezar'm Firavun örnekliğinden yola çıkarak Roma'ya taşıdığı despot, diktatör, tiran ve zalim krallarının/yöneticilerinin "haddi aşarak Tanrı gibi yeryüzünde yasa koyup uygulamaya yöneldikleri" tekebbür içindeki tahakküm düzeninin yeni sembolü imparator Caligula'dır. Caligula'nın asıl adı Gaius Julius Caesar Germanicus idi. Askeri kamplarda askerlerin giydiği caligae denen çizmeleri, henüz 3-4 yaşında bir çocukken ayağına giydiğinden kendisine caligula (küçük çizme veya çizmecik) lâkabı takılmıştı. Bu yüzden daha çok lâkabıyla, yani Caligula olarak tanınmaktadır. Tiberius öldüğünde Caligula, Senatus tarafından princeps yani imparator ilân edildi. Caligula, annesi ve kardeşinin cesedinin küllerini Roma'ya getirip Augustus Mausoleum'una koydurdu. Bazı aile dostlarına ve büyükannesi Antonia'ya onursal unvanlar verdirdi. Kendisine destek olan praetor'ları ödüllendirdi. Ancak imparator olduktan 6-7 ay kadar sonra (Ekim ayında) Caligula ağır bir hastalık geçirdi. Onu tanıyanların yazdıklarına göre iyileştikten sonra farklı bir karaktere bürünmüştü. Hastalığın zihinsel ve sinirsel bir araz bıraktığı düşünülüyordu. Kişisel Tanrı komplekslerinde ortak olan

bir hassasiyet ile kendisini sürekli tehlike altında hissediyor; öldürüleceğinden korkuyordu. Bu duygu ve düşüncelerle, çevresinde tehlike olarak gördüğü kişileri birer birer öldürttü. Kardeşi Gemellus ve Praetor Praefectus'u Macro da öldürüldüler.

Caligula döneminde, arenalarda kanlı gladyatör ve vahşi hayvan gösterileri sıkça düzenlenmeye başlandı. Caligula, Senatoyu ve senatörleri de küçümsüyor, kendisini her şeyin üstünde görüyordu; artık hissedilir bir tekebbür içindeki megalomani tüm benliğini kaplıyordu. Kişisel Tanrı kompleksi ihtirasının yarattığı aşırı komploculuk nedeniyle ve keyfi davranışlarının ürünü olarak yaptığı icraatların hiçbir makul tarafı bulunmuyordu. Caligula, hem kişisel hem kolektif hem de evrensel Tanrı kompleksi ihtirasları ile Roma'nın aynı ihtirasları temsil etme gücünü bir bedende bütünlüyordu. O, Roma iken Roma da o idi. Evrensel Tanrı kompleksi bağlamında Roma tek gerçek iktidar sembolü iken kişisel Tanrı kompleksinin tekebbür içinde tahakküme yönelen siyasi kişiliği ise Caligula idi: Çoklukta birlik, birlikte çokluk.

Caligula, kul kompleksi doğası gereği halkın güce tapınmasının gereği olarak "bebeğimiz" ve "yıldızımız" selamlamaları arasmda Roma'ya girerek İmparator olan ama zalim yönetimi sonucunda öldürülünce de yine halkın kul kompleksi doğasının gereği olarak ihanet güdüleri ile "lanetler" ve "küfürler" ile yok edilen bir imparator oldu. Fakat halk, Caligula'nın hastalanmadan önceki ilk yedi aylık yönetimini tamamen mutluluk dolu olarak tasvir eder. İlk zamanlarında, politik bir doğası olmasına rağmen cömert ruhlu, alçak gönüllü ve iyilik dolu olmasına rağmen daha sonrasında çeşitli gerekçe iddiaları ile zalim bir tirana dönüşmüştür. Güç, sıradan bir insanı kendine köle edinmiştir. Gücün yasası gereği, güç insanın kontrolünde ise adalete, insan gücün kontrolünde ise zulme kaynaklık etmekte idi: Kontrolsüz güç terör demekti. İmparator olduktan sonra Caligula'nın oldukça sık banyo yapması, çok içmesi ve cinsel sapkınlığa düşmesi nedeniyle virüs kaptığı da iddia ediler. Aslında onun kaptığı tek virüs Tanrı kompleksi idi. Diğer tüm iddialar kul komplekslerinin Tanrı kompleksi bir kişiliğin zulmü altında ezilmenin ezikliğini meşrulaştırma söylemleridir. Caligula "bu hastalığından bir şehvet canavarı ve şeytani bir zalim olarak çıkmıştır". Bundan sonra Caligula konsülleri senatoya danışmadan görevden uzaklaştırmış ya da yeniden yerleştirmiş, en fazla parayı vereni atamış ve birkaç senatörü arabasının yanında resmi kıyafetleriyle koşmaya zorlayarak halkın önünde küçük düşürmüştür. Bu noktada hayatının akışı, Romalılarca "bebeğimiz" ve "yıldızımız" diye selamlanan genç bir adamdan despot bir tirana doğru dikkat çekici biçimde değişmiştir.

Caligula'nın dinle ilgili politikalardaki uygulamaları da öncüllerinden sert biçimde ayrılır. Augustus zamanında, özellikle İmparatorluğun batısında, "Tanrılaştırılmış imparator kültü" oluşturularak teşvik edildi ve genellikle yeni kurulan bir Roma kolonisinde oluşturulan ilk yapılanma oldu. Bu kültler ve ruhları halk tarafından kutsal kabul edildi. Caligula bu lidere tapınma kültünü hayal edilemeyecek bir noktaya taşımıştır. Roma Forumu'ndaki Castor ve Pollux Tapınağı doğrudan Palatina'daki İmparatorluk konutuyla bağlantılıydı ve Caligula'nın kendisine adanmıştı. Kendisinin tanrılığını ilan eden Caligula, bu kutsal tapmaklarda Tanrılar gibi giyinir ve kendisini bir tanrı gibi takdim eder, ardından dalkavukça yöntemlerle huzurunda bulunanların kendisini benimseyerek onaylamalarını talep ederdi. "Tanrılaştırılmış İmparator Kültü"nün doğası, imparatorun çevresindeki ruha saygı gösterilmesinden doğrudan Caligula'nın kendisine tapınılmasına doğru değişti. Bunun gibi, Caligula'nın politikaları, sadece külte bağlı uygulamalara değil İmparatorluğun tamamındaki dinsel uygulamalara da etki etti. Heykellerin başları, birçok kadın heykeli de dahil Caligula'nın başıyla yer değiştirdi ve Caligula bu tanrılara Hellenistik yönetici kültüne benzer şekilde ibadet edilmesini istedi. Kişisel Tanrı kompleksindeki Tanrı gibi olma hırsını bizzat Tanrı olma ihtirasına dönüştürdü ve doğal olarak kul kompleksi içinde bir halk yaratmaya yöneldi.

Caligula'nın kendi kutsal tapınaklarında bir sunak dikilmesine kızan Yahudiler onu yıktılar. Bu duruma sinirlenen Caligula, Kudüs Tapınağı'na kendisinin bir heykelinin dikilmesini emretti. Evrensel tanrı kompleksi Roma'nın Tanrısı olarak kendini ilan eden kişisel Tanrı kompleksi sembolü Caligula hakkında ifade edilen diğer iddialar arasında; aşırı zalimliği; işkenceden zevk alması; çoklu ve alışılmamış cinsel sapkınlıkları; gelenek ve Senatoya karşı olan saygısızlığı; üç kız kardeşiyle olan ensest ilişkileri; zevk alemlerinde yüksek dereceden Senato üyelerinin eşlerini en yüksek teklifi verenlere satması; gece güneşin doğmasını emrederek sarayının koridorlarında dolaşma alışkanlığı; atı İncitatus'u bir rahip olarak adlandırıp yaşaması için içinde mermer bir ahır, altından bir yemlik bulunan bir ev ve mücevherlerle süslü gerdanlık takması ve sonra atını Senato'ya konsül olarak ataması; sarayında bir genelev açması; arenada aslan ve kaplanlarla dövüşmek için yeterli suçlu kalmamışsa bazı izleyicileri arenaya attırması; insanları hissedebilecekleri çok sayıda küçük yaralar açarak işkence ile öldürmesi; tahıl ambarlarını kapatarak yurttaşlarını açlığa mahkûm etmesi; yemek yerken idam seyretme hobisi; kendisini yaşayan tanrı olarak nitelendirmesi; kendisine yukarıdan bakılmasını suç ilan edip şiddetle cezalandırması; kendisi kel olduğu için saçı olanları cezalandırması; aşırı hedonistik

(hazcı) davranışlara yönelmesi; Napoli körfezinde Baiae'den Puteoli'ye uzanan ve gemilerin yan yana dizilmesiyle oluşturulan bir köprü inşa ettirip at arabası üzerinde olanca hızıyla bir uçtan öteki uca geçmesi; aşırı israfın sonunun gelmemesi; hazinenin tamamen boşaltılıp borç alımlarına girilmesi; Britania'yı istilası sırasında, askerlerine Manş kıyısında istiridye kabukları toplamalarını emretmesi gibi kişisel Tanrı kompleksi örnekleri de sayılabilir. Fakat onun Tanrı kompleksi kişiliğinin doruk noktası kendisine hayat felsefesi yaptığı şu sözüdür: "korktukları sürece bırakın benden nefret etsinler". Caligula'nın yeteneği, Tanrı kompleksi kişiliği yaratan unsurun tek başma o liderlerin kendilerine tapınma kibri olmadığını aynı zamanda ve daha önemlice olarak da "insanların insanlara korktukları sürece tapınma" hastalığı yani kul kompleksi olduğunu anlaması ve bunun gerektirdiği her şeyi yapmaya çalışmasıdır.

Caligula, "kendi aklının ve iradesinin idaresini ruhunun değil bedeninin istek ve ihtiraslarının ele geçirdiği hasta ruhlu bir kişi ve kişiliktir". Yönetiminde sadece Yahudilerin değil tüm insanların zulüm, şiddet ve ihanet gördüğü zalim bir Tanrı kompleksi örneği olan Caligula, halkı üzerinde sürekli korku ve terör estiren bir dönem Firavun'udur. Caligula'nın dönemi insanların barış yerine savaş, kardeşlik yerine düşmanlık ve merhamet yerine zulüm gördekleri sürekli bir kargaşa ve kaos dönemidir. Bu nedenlerden dolayı tam bir Tanrı kompleksi kişilik örneği sergileyen Caligula, "kibirli olup kendisinin Tanrı olduğunu düşünmekle kalmaz aynı zamanda bunu dillendiren de biridir". Zaten Philo'ya göre Caligula'nın "haddi aşıp" artık insanların değil bizzat "Tanrının muhataplık ve iktidar hukuku alanına geçmesinin" nedeni de bu "kibri ve kibrinin doğurduğu kendisini Tanrı ilan etmesi ve bunu da insanlara yasalarla ve terörle zorla kabul ettirmeye çalışmasıdır". Caligula'nın halk ve soylular nezdinde sınırı aştığı uygulama ise altında "Tanrı Jüpiter/Zeus" yazan kendisinin büyük bir heykelinin tapınağın en kutsal bölümüne dikilmesidir. Bu durum bir Tanrı kompleksi iddiasının bizzat Tanrı Roma'nın da üzerine çıkması demektir ki Roma'nın gerçek sahibi ve kurucuları kolektif Tanrı kompleksi sembolü soylu ailelerin de egemenlik ve tanrısallık sınırıdır: Bardağı taşıran son damla, sınırı aşan son adım.

Kişisel Tanrı kompleksinin kendisine kazandırdığı ihtiras ile evrensel Tanrı kompleksini tek ve mutlak temsil etme sınırını geçmiş olan Caligula M.S. 41'de, Praetor Praefectus'u Cassius Chaerea'nın başını çektiği bir grup soylu senatör tarafından, bir tören dönüşü, Palatinus Tepesi'ndeki sarayın altında yer alan bir koridordan geçerken, karısı ve kızıyla birlikte saldırıya

uğrayarak feci şekilde öldürüldü. Caligula, bazılarına göre, Roma halkına yaptığı kötülüklerin bedelini ödemişti. Birçok muhalifi oldu. Kendisine suikast tertipleyen Lepidus ve taraftarları da feci şekilde öldürüldü. Evrensel Tanrı kompleksi Roma, kendi doğurduğu, ihtiraslarını iktidar sütüyle emzirerek besleyip büyüttüğü kişisel Tanrı kompleksi evlatlarının kanları ile besleniyordu. Kişisel, kolektif veya evrensel hiçbir Tanrı kompleksi herhangi birinin diğer ikisini de temsil etmesine veya tahakküm etmesine tahammül etmiyordu. Tanrı kompleksinin evrensel yasası da buydu.

Caligula'nın öldürülmesinden sonra amcası Claudius praetor muhafızları tarafından praetor'ların kampına götürülerek aynı gün imparator ilân edildi. Claudius'un yaptığı ilk işlerden biri, yeğeni Caligula'nın katillerini cezalandırmak oldu. Claudius, aynı akıbete uğramamak için önlemler almayı da ihmal etmedi. Hatta Caligula'nın zehir deposunu bile yok etti. Yine de bazı suikast girişimleri oldu; ancak sıkı önlemler alındığı için bu suikast girişimleri etkisiz hale getirildi. Claudius, oldukça iyi bir iç ve dış politika izledi. Onun zamanında Mauretania (M.S. 42), Britannia (M.S. 43), Lykia (M.S. 43), Iudaea (M.S. 44) ve Trakya (M.S. 46) eyalet haline getirilerek Roma topraklarına katıldı. Claudius, yoğun bayındırlık faaliyetlerine imza attı: Fucinus Gölü'nün kurutulması, su kemerleri, yollar ve Ostia Limanı'nın inşası gibi. Kişisel ve kolektif Tanrı komplekslerinin evrensel Tanrı kompleksi sembolü Roma'ya hâkim olmak mücadelesi bu dönemde doruk noktaya çıktı. Claudius, başta karısı olmak üzere çevresindeki soylu ailelerin saray içi entrikalarıyla uğraştı. Claudius'un karısı Messalina, entrikaları sayesinde kötü bir üne sahip oldu. Claudius'un Messalina'dan bir oğlu oldu. Messalina haris yaradılışta ve kıskanç biriydi. İktidardaki pozisyonunu sağlam tutabilmek adına yakın çevresindekileri öldürtmekte hiç sakınca görmedi. Ancak sonuçta da kendisi de saray içi bir entrika ile öldürüldü. Birkaç ay sonra Claudius yeğeni Agrippina ile evlendi (M.S. 49). Agrippina'nın önceki evliliğinden Nero Claudius Caesar Germanicus adını almış ve kısaca Nero olarak tanınmış bir oğlu vardı. Agrippina, kocası Claudius'u kendi oğlunu manevi oğlu olarak kabul etmesi için ikna etti ve M.S. 51 yılında Nero'ya Princeps Iuventutis (Gençlerin Lideri/Gençler Arasında Birinci) unvanı verilerek Roma tahtının meşru vârisi olduğu ilân edildi. İki yıl sonra da Claudius'un kızı Octavia ile evlendiğinde veliahtlığı daha da güçlenmiş oldu (M.S. 53). Bir süre sonra, artık kendi oğlunun Roma tahtına geçmeye hazır olduğunu gören Agrippina, mantar yemeğine koyduğu zehirle kocası Claudius'u öldürdü (M.S. 54): Roma'da amaca ulaşmak için her yol mübahtı.

4. Nero; Yenilmez Kutsal Tanrı Olmak ya da Vatan Haini Olmamak: "İşte sadakat budur! Ey Jüpiter, içimde bir sanatçı yok oluyor! Dünya büyük bir sanatçıyı kaybediyor".

Her türlü kişisel Tanrı kompleksi doğayı üzerinde barındıran ve kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynakları olan soyluluk, senato ve Roma tarafından da daha çocukken kutsanan Nero, Claudius'tan sonra Roma tahtına çıktı. Nero, o güne kadarki en genç imparator olduğu için devletin idaresi gerçekte çok güçlü kişisel Tanrı kompleksi ihtiraslarıyla donanmış annesi Agrippina'nın elindeydi. Stoacı filozof Seneca'nın da Nero'nun eğitiminde payı büyüktü; bu nedenle Nero onun desteğini de alıyordu. Hatta Nero'nun imparator olur olmaz Senatoya yaptığı konuşmanın metnini de Seneca hazırlamıştı. Nero, Augustus'un politikasına sadık kalacağına ve Senatoyu daha etkin kılacağına söz vermişti. Yaptığı ilk işlerden biri, imparator seçilmesinin anısına, praetor muhafızlarına yüklü miktarda para vermek oldu (donativum); bu uygulama neredeyse bir gelenek haline gelmişti. Nero, aşırı popülist politikaları ile hem halkın hem de ordunun gözünde büyük bir kutsama ile tanrılaştırılıyordu. Kişisel Tanrı kompleksi ihtirasının halkın kul kompleksi hırsıyla beslenmesinden etkilenen Nero, iktidar ve ihtişamın kazandırdığı tekebbür içinde tahakküme yol açan çok zorba ve zalimce bir yönetime kaydı.

Gerçekte Roma tahtının asıl vârisi Claudius'un üvey oğlu Nero değil öz oğlu Britannicus olması gerekiyordu. Nero, Britannicus'u sadece tahtın gerçek varisi olduğu için değil ruhunda ona karşı hissettiği büyük bir kıskançlık ki onun sesinin kendisininkinden çok daha güzel olması ve sanatçılığının daha üstün olması da etkiliydi. Hepsinden önemlisi kendi iktidarından umduğu iktidar ve ihtişam payını alma umudu kırılan annesinin onu imparator yapmak istemesi idi. Ayrıca Nero'nun bir korkusu da sevgi tekeli idi. Britannicus'un halkın gözünde babasının hatırasından dolayı kendisinden daha fazla saygı görebileceği korkusu da vardı. Tüm bu gerekçelerin de etkisi ile Nero, kişisel Tanrı kompleksi doğasının 'tek' ve 'mutlak' olmak ilkesi gereği Britannicus'u bir akşam yemeği sırasında zehirleterek öldürdü (M.S. 55). Aynı 'tek' ve 'mutlak' olma doğası asla ortak kabul etmediği için Nero, annesinden de çekiniyordu; onun devlet yönetimine karışmasını istemiyordu. Bu nedenle annesi Agrippina'yı çevresinden uzaklaştırdı; Seneca ile Praetor Praefectus'u Burrus devlet idaresinde ön plana çıktılar. Nero, kendini daha pasif işlere ve eğlenceye verdi. Arkadaşlarıyla tavernalara gidiyor, kadınlara sarkıntılık ediyor, eşcinsel davranışlar içinde oluyordu. Bazen yalnız kaldığında bazen de toplantılarda lir çalıp müzikal icraatlarda bulunuyordu. Nero, annesi Agrippina'nın kendisi için bir tehdit olduğunun

farkındaydı; nitekim Nero'nun yakınındaki kadınlar da (özellikle sevgilisi Sabina) aynı kişisel Tanrı kompleksi doğaları gereği imparatoru annesine karşı kışkırtıyorlardı. Annesinin gelen heyetleri karşılamak için oğlunun yanında oturma ısrarı bardağı taşıran son damla oldu: Tanrı kompleksi de tıpkı Tanrı gibi yanına asla şirk kabul etmezdi, annesi bile olsa. Nero, Tanrı kompleksi doğasının gerçekleşim iradesinin önündeki en önemli engel olan annesinin öldürülmesinin zamanı geldiğini anlamıştı: Gölgedekilerin gölgesi olmazdı. M.S. 59 Mart ayında Nero, adamlarını annesinin villasına göndererek onu öldürttü. Ancak bu davranış halk arasında hiç de hoş karşılanmadı; Nero anne katili olarak kötü bir üne sahip oldu: Sınırı aşmıştı.

Nero zaman içerisinde yavaş yavaş gücünü artırdı. 55 yılında, Agrippina'nın ve rakiplerinin müttefiklerinden olan herkesi devlet görevlerinden uzaklaştırdı. Pallas, Burrus'la birlikte imparatorluk tahtına Faustus Cornelius Sulla Felix'i geçirmeye çalışmakla suçlandı. Danışmanı ve öğretmeni Senaca'yı ise annesi Agrippina ile ilişki kurmak ve zimmetine para geçirmekle itham ederek yönetimden uzaklaştırdı. Nero, sadece üç yıl içinde kendisine sadece düşman olanları değil dost olarak iktidarını gölgeleyenleri de yok etti. Kişisel Tanrı kompleksi doğasının bir ürünü olarak kendini Tanrı gibi vehmetmenin doğurduğu iktidarı kaybetme evhamları içerisinde yüzlerce insanı ya idamla, ya zehirleterek, ya sürgüne göndererek, ya da suikastlarla öldürterek yok etti. Nero, imparatorluktan tanrısallığa yükseltilmenin doğal sonucu olarak insani vehimlerle psikolojik sınırı da geçmişti. Bu nedenle Nero, kardeşi, annesi ve danışmanlarını yok etmekle yetinmemiş tanrısal iradesinin önünde engel olarak gördüğü herkesi tehdit olarak görüp yok etmiştir. Karısı Octavia'yı kısırlıkla suçlayarak boşayıp sürgüne göndermekle yetinmeyip hakkındaki dedikoduları kesmek için onu idam ettirerek öldürtmüştür. Nero, kişisel Tanrı kompleksi doğanın ruhsal tatmin olma doygunluğunun sınır noktası olan herkesi düşman olarak görerek evham, desise ve şüphelerle akıl ve ahlak tutulması alanına geçmişti: Gücü zaafı olmuştu. Bu nedenle de Nero için, kulağına herhangi bir kimse hakkında birkaç kelime fısıldanması veya onun kendi hakkında iyi şeyler düşünmediğinin söylenmesi adı edilen kimsenin tez zamanda öldürülmesi için yeterliydi: Tanrı kompleksi komploculuk kompleksi olmadan varlığını sürdüremezdi. Öyle ki, Nero'nun sadece özel hocası değil aynı zamanda en güvendiği dostu bilge filozof Seneca bile bu şayialar ve komplo iddiaları nedeniyle kendini öldürmek zorunda kalmıştı: Şuyuu vukuundan beterdi.

Nero, kişisel Tanrı kompleksi doğasını gerçekleştirmek için kolektif Tanrı kompleksi aygıtı Senato ve evrensel Tanrı kompleksi sembolü Roma'yı

da bir araç gibi kullandı. Her şeyi kendi kişisel Tanrı kompleksi doğasının tatmin aracına indirgedi. Nero, elindeki siyasi ve hukuki gücünü bir kılıç ve kırbaç gibi kullanarak düşmanlarını yok etmek veya terbiye etmek amacıyla kullandı. Bu nedenle imparatorluk tarihinde bu kadar kısa süre içinde en fazla "İmparatora, Senato'ya, Roma'ya" karşı "vatana ihanet" suçlaması ile onlarca senatör ve soylu idama mahkûm edildi. Nero, ayrıca saplantı (paranoya) düzeyine varan ve gölgesinden bile şüphelenecek düzeye varan vehimleri nedeniyle de kanunları keyfi olarak yorumlayarak birçok insanı iddia edilen konuşmaları, yazdığı kitaplardaki ifadeleri, birkaç kişinin toplantı yapması, imalı söylevlerde bulunulması nedeniyle "İmparatora ve Senato'ya iftira ve suikast komplosu düzenlemek" suçlamasıyla idam ettirdi. Kendi kişisel Tanrı kompleksine tehdit olarak gördüğü her şeyi kendisi ile özdeşleştirdiği Senato ve Roma'ya ihanet suçlaması ile meşrulaştırarak yok ediyordu: "Her hangi bir ayrım ya da ılımlılık göstermeden canının çektiği herkesi keyfince öldürtüyordu". Tanrının en önemli özelliği olan 'hayatı ve ölümü istediği gibi yönetme' hak ve yetkisini kendinde görüyordu. Tüm bu eylemlerinin sonunda da tehdit ve korku ile sindirdiği kolektif Tanrı kompleksi sembolü Senatonun tüm gücüne el koydu: Kişisel Tanrı kompleksi kişi, kişilik sınırını aşmış kendisi gibi asla ortak tanımayacak olan evrenselin alanına girmişti: Ya Nero, Ya Roma.

Nero'nun kişisel Tanrı kompleksi ile bu denli zulümler yapmasına rağmen bu denli uzun süre iktidarda kalmasının en önemli nedeni onun, halkının kul komplesi doğasını çok iyi bilmesi ve bunun gereği olarak da aşırı popülist söylem ve eylemlerde bulunması idi. Roma'da kolektif Tanrı kompleksi kaynağı halkı kazanan tüm iktidarı/unvanları kazanırdı. Halkı kazanmanın da yolu, duygularını tatmin etmek, eğlendirmek, karnını doyurmak ve mümkün olduğunca da savaştan uzak tutmaktı. Tam da bu popülist gerekçelerle 54-68 yılları arasında imparatorluğu yöneten Nero, saltanatı boyunca dikkatini daha çok diplomasi, ticaret ve imparatorluğun kültürel sermayesinin arttırılması üzerine yöneltmiştir. Tiyatrolar yapılmasını emretmiş ve atletizm yarışmaları düzenlemiştir. Nero, hastalığa varan desise ve vehimlere inanması, aşırı şehvet ve zevk düşkünlüğü, zorba ve katilliği ve son olarak da Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik işkenceye, canlı canlı yakmalara, hayvanlara yem olarak atılmalara, arenalarda kılıçtan geçirilmelerine varan zulümlerle bilinmesine rağmen bu eylemleri ile de sadece evrensel Tanrı kompleksi Roma'nın saraylarında değil kolektif Tanrı kompleksi kaynağı halkın gönlünde de taht kurmuştur. Bu nedenle de tüm bu zulümlerine rağmen uyguladığı popülist politikalar ile de halkın taptığı bir Tanrı olarak da anılmıştır. Halk ona önceki Sezarlara verilen "Yenilmez

Kutsal Tanrı" payesini uygun bulmuştur: Acıkana kadar. Kendisini Tanrı ilan ederek her yere heykellerini ve sunularını diktiren Nero, güzel sanatlar, müzik ve spor etkinliklerinin coşkulu bir hamisiydi. Aşırı lüks tüketimi, cinsel alemlere ve halk ziyafetlerine ayırdığı harcamalar ile imparatorluğun hazinesini ciddi anlamda israf etmiştir.

Nero, popülist uygulamaları ve halkını besleyen Tanrı olma payesi nedeniyle saltanatı boyunca, sık sık toplumun alt sınıflarını koruyan ve memnun eden politikalar yürüttü. Bu sebeple Nero hastalığa varan popülerlik takıntısı olmakla, ihtişam ve gösterişe tapınmakla eleştirilmiştir. 55 yılıyla birlikte, Nero yönetimde daha faza etkin bir rol almaya başladı. 55 ve 60 yılları arasmda dört kez Konsül olarak görev yaptı. Nero, alt sınıfların haklarını korumak için çalışmıştı. Bu sınıfın muhatap olduğu kefalet ve cezalar için sınırlamalar getirdi. Aynı zamanda, kanun adamlarının alacağı ücretler de sınırlıydı. Senato'da azat edilmiş köle sınıfının kötü davranışları üzerine tartışmalar vardı ve efendilerin gerekli durumlarda özgürlüğü geri alabilmesi talep ediliyordu. Nero, azatlı köleleri destekledi ve patronların bu tip haklar elde etmesini engelledi. Senato'nun, bir kölenin işlediği suçtan ait olduğu evdeki tüm kölelerin sorumlu tutulmasına yönelik bir kanun geçirme denemesi Nero tarafından veto edildi. Yolsuzlukları azaltmak Nero'nun saltanatında önemli bir yer tutmuştur. Yüksek dereceden memurların fakirlerden çok fazla vergi topladığı suçlamaları üzerine, Nero vergi toplama ayrıcalığını daha düşük seviyeden yetenekli komisyonculara verdi. Nero, magistra ya da vekillerin, rüşvet almak için bir toplanma yeri olabileceği korkusuyla, halka açık eğlencelere gitmesini yasakladı. Buna ilaveten, haraç ve rüşvet suçundan tutuklanan birçok devlet görevlisi görevden uzaklaştırıldı. Nero'un eylemleri fakirlerin ekonomik durumlarına yardım etmeyi amaçlıyordu. Fakirlerin haddinden fazla vergilendirildiği yönünde yeni şikayetler gelmeye başlayınca Nero tüm dolaylı vergilerin oranını yarıya düşürdü. Buna ilaveten, devletin gizli vergi kayıtları halka açık hale getirildi. Yiyecek ithalindeki giderleri düşürmek için, ticaret gemilerinin vergiden muaf olduğu ilan edildi.

Kişisel Tanrı kompleksi doğası gereği kendini evrenselin merkezine oturtan Nero, dört atın çektiği yarış arabaları kullanmaktan, arp çalmaktan ve şiir okumaktan hoşlanırdı. Hatta imparatorluğun her tarafında diğer sanatçılar tarafından seslendirilen şarkı şölenleri düzenlemişti. Kendisi bu şölenlerde şarkı söylüyor, at arabası yarışlarına katılıyor, aktör, sporcu ve şarkıcı olarak da boy gösteriyordu. Nero, kişisel Tanrı kompleksi doğasının en önemli özelliklerinden biri olan "ilgi, sevgi ve saygı görme" ihtirasına

kapılmıştı. Bu durum halk tarafından büyük bir sevgi kaynağı iken soylular tarafından utanç verici bulunarak eleştiriliyordu. Soylular Nero'nun umurunda bile değildi: Sorunu da buydu, sonu da.

Nero candan bir sanat ve gösteri aşığıydı. Bir dizi 'gymnasium' ve tiyatro inşa ettirdi ve oyunculara Yunan tarzı elbiseler giydirdi. Bu nedenle Helenizm suçlaması ile sürekli aşağılandı. Çok büyük gladyatör oyunları düzenledi. Ayrıca 'Quinquennial Neronia' adıyla çok büyük ziyafetler içeren kendi adına festivalleri başlattı. Festival, oyunlar, şiirler ve tiyatro gösterileri içeriyordu. Tarihçiler, o dönemde tiyatronun aşağı tabaka için olduğu şeklinde bir inanış olduğuna ve onları ahlaksızlık ve tembelliğe ittiğine inanıldığına işaret eder. Senato ve soylular ise bu gösteriler için yapılan devasa harcamaları sorgulamaya başlamışlardır. Tüm bu müsrif harcamalar sonucunda 63 yılında bütçe krizinin ilk göstergeleri ortaya çıkmaya başladı. Roma'da yiyecek fiyatları tavan yapmaya başladı. Nero, kamu fonlarının yönetimine yeniden atamalar yaptı, bütçe sorumluluklarını sıkılaştırdı ve hazineye özel bir bağışta bulundu. Bu sıkıntılar yetmezmiş gibi Nero, büyük ihtişam gösterilerine girerek büyük imar projelerini hayata geçirdi. Kendisine görkemli büyük 'Domus Aurea'/'Altın Ev' sarayını yaptırttı. Hatta Korint Boğazı'na bir kanal kazdırmaya başladı. Bunlar da yetmezmiş gibi Nero döneminde başta Yahudi ve Hıristiyanlar olmak üzere Britanya, Filistin, Mısır, Afrika'daki sömürge ve koloniler, Galya ve İspanya'da onlarca çok büyük isyanlar yaşandı. Bu isyanlara paralel olarak yine çok sayıda suikast girişimleri ve kumpasları da oldu. Her savaş ve isyan zamanında "Cepheye gidip düşmana şarkı söyleyeceğim, sesimle hepsini büyüleyip zafer kazanacağım!" sözleri bile Nero'nun iyiden iyiye kişisel Tanrı kompleksi kaynağı olan kendini sevme ve kendine tapınma göstergesi idi. Hatta bu nedenle İspanya'ya kendi kurduğu bir koro ile giderek devletinin itibarını ve kendisinin saygınlığını bile hiçe saymıştı. Bütün bu projeler, imarlar, gösteriler, savaşlar ve isyanlar devlet bütçesini iflasın eşiğine getirdi. Nero'nun çözüm olarak bulduğu zengin soylu çiftlik sahiplerinin yaşadığı eyaletlerdeki vergilerin çok ağır bir biçimde arttırılması da onun sonunu hazırladı: Dokunulmaz son sınır emek ve ekmekti. Soylular kendi emek ve ekmekleri üzerinden iktidar ve ihtişam gösterilerine asla izin vermezlerdi.

Nero'nun kişisel Tanrı kompleksi ihtirasının doruk noktası birçok farklı anlatıya rağmen 64 yılında yaşanan Roma yangını idi. Tarihçiler Dio, Suetonius ve Tacitus'a göre "çılgınca bir kaprisle motive olmuş ve şehri yerle bir etme arzusuyla dolmuş olan Nero, sarhoş taklidi yapan adamlarını şehri yakmaya gönderdi. Nero, yangını Palatine tepesindeki sarayından şarkı söy-

leyerek ve Lir çalarak seyretti". Nero, kişisel Tanrı kompleksi ihtirasların asli kaynağı olan "ölümsüzlük arzusu" ile tarihe geçmek, kendi iktidarını ihtişamla taçlandırmak ve halkın nezdindeki nüfuz ve saygınlığını arttırmak amacıyla Roma'nın yeniden inşa etmek isteğine esir düştü. Nero, hayatının en büyük fikr-i sâbiti/kesin inançlılığı/saplantısı olan Roma'yı zevkine göre yeniden inşa etmek için, 'Büyük Roma Yangınını' başlattı. Yangın sonucu Roma'nın tamamına yakını kül oldu. Yangının ardından, zalim ve gaddar olarak anılmak yerine şefkatli ve merhametli olarak bilinmek amacıyla popülist bir şekilde Nero, evsizlere sığınak sağlamak için sarayını açtı ve hayatta kalanların açlıktan ölmesini önlemek için gıda tedarikinin düzenli olmasını sağladı. Yangın sırasında, yeni bir şehir geliştirme planı yaptı. Yangından sonra evler birbirinden ayrılarak briketten inşa edildi ve geniş yollar üzerinde cepheleri revaklarla süslendi. Bu tarihçilere göre halk bir günah keçisi aramıştı ve dedikodular Nero'yu sorumlu tuttu. Suçlu olarak, Nero Hıristiyanlar olarak bilinen bir gizli tarikatı hedef gösterdi. Başkaları çarmıha gerilip yakılırken Hıristiyanların köpeklere atılmasını ve içi ateşle doldurulan hendeklerde yakılmasını emretti. Böylece bir taşla üç kuş vurdu.

Bu olayların bardağı taşıran son damla olduğu ve Nero'yu yıkmanın tam zamanı/fırsatı olduğuna inanan Senato ve ordu, kendisini kundakçılık, katillik ve uygunsuz ahlaki davranışlarda bulunma ile suçlayarak başkaldırdı. Senato Nero hakkında "Roma düşmanı, vatan haini" kararını ilan etti. Fakat kendisine kul kompleksi içinde bağlı ve bağımlı olan halk Roma'yı kan gölü hâline getirerek ayaklanmaları bastırdı. Roma yanarken lir çalıp şarkılar söyleyen Nero, yanan Roma yerine daha muhteşem bir şehir kurmayı düşünmüştü.

Nero'nun büyük Roma yangınından ve daha sonrasmda ortaya çıkan isyan ve senato kumpaslarından halkın desteğiyle çok daha güçlenerek çıkması üzerine kişisel Tanrı kompleksinin ürünü olarak tekebbür içinde tahakküm ihtirası tanrılık iddiasına kadar vardı. Hemen her şehre kendi heykel ve sunaklarını yaptırarak tapınma ve sunu törenleri yapılmasını emretti. Fakat hem bu eylemleri ve hem de Helenleştirme uygulamalarına isyan eden Yahudiler 66 yılında merkezi Kudüs olmak üzere birçok şehirde isyan ettiler. Her yerde Yahudiler ile Romalılar ve Yunanlılar arasmda çatışmalar patlak verdi. Nero, isyanı batırmak için Kudüs'e gelmiş isyanı bastırmış ama korkusu nedeniyle tapmakları yıkmaktan vazgeçip Yahudiliği resmen kabul etmişti. Fakat Nero, çok daha büyük bir tehdit olarak gördüğü Hıristiyanlara hiç acımadı. Tarihte eşi benzeri az görülür işkencelerle, toplu ateşe atmalarla, çarmıha germelerle ve katletmelerle çok büyük

kıyımlar gerçekleştirdi. Hatta Nero, her başarısı, her projesi ve her zaferinin ardından 'şükrünü ifa etmek' amacıyla kendi tanrılarına sunu/adak olarak Hıristiyanlardan seçtiği kişileri kurban olarak sunardı. Hıristiyan kaynakları, Nero'yu Hıristiyanlara yönelik mezalimlerin ilk ve en büyük zalimi olarak anlatmaktadır. Nero, aynı zamanda Hıristiyanlığın büyük kurucu ve önderleri kabul edilen Petrus ve Pavlus'un katili olarak da kabul edilir. Nero'nun bir havarinin katili olduğunu iddia eden ilk metin, yazarı belirsiz 'İşaya'nın Yükselişi' adındaki eserde geçer. Bu metinde, "annesinin katili ve kendisi bir kral olan bu kişi (Nero), İsa'nın on iki havarisine işkence edendir. On ikiden biri, onun ellerine teslim edilmiş ve onun tarafından acımasızca işkence edildikten sonra başı kesilerek katledilmiştir" denmektedir. Başı kesilerek öldürülen Pavlus iken Roma'da baş aşağı çarmıha gerilerek işkenceyle öldürülen de Petrus'tur. Hıristiyan kaynakları Nero'nun kendisini Tanrı ve tüm dinlerin hamisi olarak adlandırmasından dolayı 'Sahte Mesih' olarak da takdim ederler: "Annesinin katili kanunsuz ve zorba bir kral, dünyanın tüm gücü onunla birlikte oldu ve ona, o ne kadar arzu ederse o kadar güç verdi" (İşaya'nın Yükselişi).

Nero'nun evrensel Tanrı kompleksi kaynağı imparatorluğunun ve imparatorluğunun kendine kazandırmış olduğu kişisel Tanrı kompleksinin doruğundaki iktidar ve ihtişamının zevali gelmişti. Kolektif Tanrı kompleksi Senato ve soylular Nero'nun kişisel Tanrı kompleksi sınırını evrensel Tanrı kompleksi alanına dahlederek aştığına inanarak bir başka kolektif Tanrı kompleksi kaynağı olan halk nezdinde itibarını ve gücünü sıfırlamanın propagandasına yöneldiler: Roma da dil kılıçtan daha keskindi. Bu amaçla soylular Nero'nun Sporus adındaki delikanlıyı hadım ettirip onu bir kadın haline dönüştürdüğünü ve ardından çeyiz ve gelin duvağının da dahil olduğu neredeyse geleneksel bir törenle büyük bir kalabalığın bakışları arasında onu evine aldığını ve ona karısı gibi davrandığını yaydılar. Bu şayiaya süslü imparatoriçe elbisesi giyen ve tahtırevan'a binen Sporus'u mahkemelere ve Yunan çarşılarına götüren ve Roma sokaklarında dolaşırlarken zaman zaman sevgiyle öpen Nero da katkıda bulunmuştu. Nero, 67 senesinde, şarkıcılık, çalgıcılık, şairlik ve binicilik alanlarındaki kabiliyetlerini ispatlamak üzere Yunanistan'a gitti. Bu davranışı, diğer hareketleriyle birlikte, onun ruh hastası olduğu ve Helen hayranı olduğu üzerindeki şüphelere dayalı şayiaları kuvvetlendirdi. Yunanistan'da ikinci senesini doldurduğunda başta komutanları olmak üzere Senato ve ordunun ayaklanmalarına mâni olamadı. Ülkesinde senato tarafından "vatan haini ve Roma düşmanı" olarak ilan edildi. Senato, Neron'un muhalifleri sindirmek

için kullandığı cellatları da ikna ederek, yapılan oylama ile Neron'u "devlet düşmanı" ilan ederek imparatorluktan azlettiğini duyurdu.

Sıradan bir insandan imparatorluğa, imparatorluktan Tanrılığa, Tanrılıktan da devlet düşmanlığına yol alan bu Tanrı kompleksi kişilik artık çok da uzun olmayan kompleksler yolunun sonuna gelmişti. Nero, imparatorluğun kontrolünü askeri olarak sağlamayı denedi ancak Roma'daki düşmanları eldeki fırsatı hemen kullanıldı. 68 yılı Haziran ayıyla birlikte senato Galba'yı imparator seçti ve Nero halk düşmanı ilan edildi. Praetorian muhafızlara, kendisi de imparator olma hayalleri kuran praetorian prefect Nymphidius Sabinus tarafından Nero'ya ihanet etmeleri için rüşvet verildi. Nero geride kalan arkadaşlarıyla beraber Roma'nın varoşlarında bulunan Via Salaria'ya kaçtı. Nero, saklandığı yerden bir Roma askeri figürü görmesi üzerine "İşte sadakat budur! Ey Jüpiter, içimde bir sanatçı yok oluyor! Dünya büyük bir sanatçıyı kaybediyor" sözlerini söyleyip kalbine/boğazına hançerini sokarak intihar etti. Nero, henüz 30 yaşındaydı.

Nero'nun ölümüyle birlikte, Julio-Claudian Hanedanı sona ermiştir. Bunu Dört İmparator Yılı olarak da bilinen bir kaos ve iç savaş dönemi takip etti. Nero'nun ölümü senatörler, soylular ve üst sınıftan kişilerce memnuniyetle karşılanmıştı ama alt tabakadakiler, köleler, halk, arena ve tiyatronun müdavimleri ve Nero'nun popülist aşırılıklarıyla beslenenler yıkılmıştı. Nero'ya sadık, ancak onu devirmek için rüşvet almış olan ordu mensupları ise ihanetin bedelini ödemekten dolayı korku içinde idiler. Nero'nun intiharından sonra ona gerçekten de bir Tanrı gibi tapınan doğu eyaletlerinde Nero'nun aslında ölmediği ve bir şekilde geri geleceği şeklinde yaygın bir inanış ortaya çıkmıştı. En az üç "sahte" Nero'nun liderliğinde isyanlar çıktı. Yüzü Nero'ya çok benzeyen ve onun gibi kithara ve lir çalan ilki, 69 yılında ortaya çıktı. Onun gerçekte kim olduğunu bilen birkaç kişi bulunduktan sonra, yakalandı ve idam edildi. Yine İmparator Titus (79-81) zamanında Nero'ya benzeyen ve yine lir eşliğinde şarkı söyleyen bir başkası da Asya'da ortaya çıkmış ancak o da ilkiyle aynı akıbeti paylaşmıştır. Nero'un ölümünde yaklaşık 20 yıl sonra İmparator Domitianus zamanında üçüncü bir taklitçisi ortaya çıkmıştır. Bu üçüncüsünü bir savaşa neden olmak üzereyken bu işten vazgeçmeye ikna etmek çok zor olmuştu. Tüm bu sahte Tanrı arzuları ve onlara inanan halkın isyanları Nero'nun yarattığı kişisel Tanrı kompleksinin üzerine inşa edildiği kul kompleksinin tutku ve ihtirasını göstermektedir: Kul Kompleksleri olmadan Tanrı kompleksleri doğmaz, yaşamaz ve hatta ölmez de.

5. Dört İmparator: "Roma demek biraz da ihtiras oyunları ve entrika düzenleri demekti".

Nero'nun ölümü üzerine imparator olan Galba, kısa saltanatına Nero'nun birçok müttefikini ve gelecekteki olası düşmanlarını idam ettirerek başlamıştı. Ama Otho, Galba'yı devirdi. Otho, Nero'ya benzediği için ordu tarafından sevilip desteklendi. Ordu, Nero'ya ihanetini ona benzeyen Otho'ya sadaket ile temizledi. Otho da tıpkı Nero gibi popülist davranarak her yerde Nero'nun davranışlarını taklit etti. Otho, 'Nero' adını büyük bir unvan gibi kullandı ve Nero'nun yıkılan çok sayıda heykelini yeniden diktirip onu 'Tanrı' ilan etti. Nero'nun bedeni ölmüş ama ruhu Roma'yı esir almıştı. Vitellius, Otho'yu devirerek imparator olduğunda Nero'nun ruhunu yaşatmaya devam etti. Vitellius, kendi iktidarının meşruiyetini Nero'nun halk nezdindeki itibar ve sevgisini kendi iktidarına araç kılarak güçlendirdi. O da Nero'yu Tanrı ilan ederek adına heykeller, sunaklar, şölenler, festivaller ve kurbanlar adadı. Nero'nun kendisinin ve kendisi hakkında yazılan tüm şarkıları kutsal ilan etti. İç savaş ve Flavius Hanedanlığı sırasında da halkın Nero'ya karşı olan aşırı kutsaması ve hassasiyeti devam etti. Bu durum, özellikle en popüler olduğu doğu eyaletlerinde özellikle hâkimdi: Orada Tanrı gibi değil bizzat Tanrı idi. Bu yüzden doğuda ölmediğine inanç çok güçlü olduğu için sahte Nero'lar halkın tapındığı yeni Tanrı kompleksleri oldu: Kul kompleksi, Tanrı kompleksiz olamazdı, sahte bile olsa.

Nero'nun ölümünden sonra iki yıllık süre içerisinde Galba, Piso, Otho ve Vitellius gibi dört imparator başa geçti ama taht savaşları ve entrikalar ile hepsi de tek tek öldürüldü. Tarihe "Dört İmparatorlar Yılı" olarak geçen dönemden sonra Vespasianus imparator oldu. Vespasianus ile birlikte Roma tahtında Flavius Hanedanı'nın egemenliği başlar. Vespasianus imparator ilân edildiğinde Judaia'da Yahudi isyanını bastırmakla meşguldü. Bir süre sonra bu işi oğlu Titus'a devrederek kendisi Aleksandreia'ya (İskenderiye, Mısır) geçti. Vespasianus Aleksandreia'da imparator olarak selamlandı. M.S. 69 yılında Vespasianus'un imparatorluğu Senato tarafından da onaylandı. Bu arada imparatorun oğlu Titus da Judaia'nın fethini tamamladı; Jerusalem'i (Kudüs) ele geçirdi (M.S. 70); çok sayıda Yahudi öldürüldü. İki yıl sonra da Kommagene (güneydoğu Anadolu'da) de Roma'ya ilhak edildi (M.S. 72) ve Syria eyaletine dâhil edildi. Vespasianus M.S. 70 yılı Ekim ayında Roma'ya geldiğinde büyük bir zafer alayı düzenlendi. İmparator, çocukları Titus ve Domitianus'a ceasar ve princeps iuventutis unvanları vererek onların Roma tahtının vârisi olduklarını gösterdi. Senatus'a, kendisinden sonra Titus'un tahta çıkacağını bildirdi. Titus, kardeşi Domiti-

anus'tan yaklaşık 10 yaş büyüktü. Roma'da büyük bir imar faaliyetine girişti. Ünlü Colosseum amfi tiyatrosunun inşasına başlanması da Vespasianus dönemine rastlar; ancak inşaatı Titus zamanında bitirilmiştir. Vespasinus'a bazı suikast planları da yapıldı. Ancak suikastlerin hiçbiri amacına ulaşmadı ve suikastçiler öldürüldüler. Vespasianus, M.S. 79'da öldü.

Babası Vespasianus'un ölümü üzerine Roma tahtına geçen Titus, Latince ve Eski Yunanca şiirler yazıyor, müzikle uğraşıyor, lir çalıyordu. Halk, ilk zamanlarda Titus'un son derece iyiliksever ve insanca davranışlarına tanık olmuştu. M.S. 79'da Vesuvius (Vezüv) yanardağının patlaması sonucu Pompeii, Herculaneum ve Stabiae kentlerinin de aralarında olduğu Cumae körfezindeki yerleşimler lavların altında kaldı; büyük bir felaket yaşandı. Titus, Vezüv felaketinin yaralarmm sarılması için elinden gelen her türlü gayreti gösterdi. Ancak, bir yıl sonra ikinci bir felaket daha yaşandı. Bu kez Roma'da büyük bir yangın çıktı; ardından veba salgını halkın bir bölümünün yok olmasına neden oldu. Titus yine halkın yanındaydı; yangından harap olan yerlerde yeniden imar faaliyeti başlatıldı, yangından zarar gören Jupiter Optimus Maximus Tapınağı'nın yeniden inşasına başlandı. Bu arada, inşasına babası zamanında başlanılan Amphitheatrum Flavium olarak da bilinen ünlü Colosseum'un açılışı da yapıldı. Günlerce süren gösterilerde Colosseum gladyatör oyunları ve vahşi hayvan gösterilerine sahne oldu; hatta arenanın suyla doldurularak bir deniz savaşının (naumachia) temsil edildiği gösteri bile yapıldı. Titus, M.S. 81 yılında kardeşi Domitianus tarafından zehirletilerek öldürüldü. Tahta da tek varis olarak Domitianus oturdu.

Vespasianus, her iki oğluna da önemli unvanlar vermişti; consul, princeps iuventutis gibi. Ancak, Titus'a önemli görevler verilmesine karşın, Domitianus sadece unvanlarla yetinmek zorunda bırakıldı. Bu nedenle Domitianus, ağabeyi Titus'a kıskançlık duyuyor ve bir gün durumun tersine döneceğini umuyordu. Nitekim Titus'un ölümü ona bu fırsatı verdi. İmparatorluğu, ağabeyinin ölümünün ertesi günü Senato tarafından onaylandı (M.S. 81). Domitianus kamu ahlakını yüksek tutmak için çok çaba gösterdi. Ahlaksız tutum ve davranışlar sergileyen bazı senatörleri cezalandırdı. Domitianus zamanında Senatonun güç ve prestiji geriledi; imparatorun kendisi ve saray, Senatonun önüne geçti. Bazen öyle ileri gitti ki, Ekim (October) ayının adını Domitianus'a çevirdi. Zaman geçtikçe imparatorun muhalifleri de artmaya başladı. Domitianus artık hep öldürülme korkusuyla yaşıyordu ve bu nedenle her kimden en ufak şüphe duyuyorsa onu hemen öldürtüyordu. Atalarındaki kişisel Tanrı kompleksinin tüm evhamları onu da esir

almıştı. İmparatorun kendisinde olduğu kadar çevresinde de bir paranoya başlamıştı. Herkes birbirinden şüphe ediyor, ihbar edilme ve öldürülme korkusu yaşıyordu. Sonunda, imparatorun karısının ve praetor muhafızlarının da içinde olduğu bir suikast planı hazırlandı. Plana göre, saray kâhyası Parthenius imparatorun yastığmm altındaki bıçağını önceden alarak imparatoru savunmasız bırakacak, sonra da Stephanus adlı bir azatlı kolundaki yara sargısının içine sakladığı bıçakla imparatora saldıracaktı. Nitekim öyle oldu; ilk darbeyi alan Domitianus yastığının altındaki bıçağını almak istediğinde boş bir kın buldu sadece. Stephanus'un peşinden gelen diğerleri de imparatoru bıçaklayarak öldürdüler (M.S. 96): Yasa gereği vehimler mutlaka gerçek olurdu.

Domitianus'un öldürülmesi ve Roma tahtına Nerva'nın çıkarılmasıyla Flaviuslar sülalesinin iktidarı da son bulmuş oluyordu. Domitianus'tan sonra Nerva'dan itibaren Roma tahtına geçen beş imparatorun iktidar dönemlerinde istikrar ve refah hâkim olduğundan, Antik Çağ'da bu imparatorlar (Nerva, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius ve Marcus Aurelius) "iyi imparatorlar" olarak da anılırdı. Dördüncü imparator Antoninus Pius 161 yılında öldüğünde varis olarak Marcus Aurelius'u imparator ilan etmişti.

Marcus Aurelius'un felsefeye (özellikle stoacı felsefeye) ilgi duyan bilge bir kişi idi. Birçok yasaya ve büyük hukuki ve siyasi düzenlemelere imza atmakla birlikte tüm Roma'ya yayılan çok büyük isyan dalgaları ile savaşmaktan kendini kurtaramadı. Marcus Aurelius M.S. 169 yılmda Germanlara karşı savaşmak üzere Roma'dan ayrılmış ve sonra da Suriye'ye gelmişti. Yani yaklaşık sekiz yıl Roma'dan uzak kalmıştı. Bu arada Marcus Aurelius, o sırada 16 yaşında olan oğlu Commodus'u imparator ilân ederek öldü (M.S. 180).

6. Commodus; Kişisel Tanrı kompleksi Herkül'ün Evrensel Tanrı Kompleksi 'Colonia Commodiana' Yaratması: "Roma demek Romalı demektir. Halkı satın alırsan satamayacağın hiçbir şey yok demektir".

Commodus, babasmdan sonra Roma tahtına geçmesi beklendiğinden sarayda büyümüş ve yetişmişti. 5 yaşındayken 'Sezar' unvanıyla onurlandırılmış (M.S. 166), 16 yaşındayken de 'Augustus' unvanı verilerek babasına ortak imparator ilân edilmişti (M.S. 177). Commodus aynı yıl consul seçildi. Uzun yıllardır Roma imparatorları devlet içinde en iyiler veya güvenilir olanlar arasından evlat edinme yöntemiyle (adoptatio) seçiliyordu; Commodus ile beraber tekrar babadan oğula geçen bir imparatorluk söz konusu

oldu. Babasının ölümünden sonra tek başına kalan Commodus, iktidarı boyunca birkaç kez suikast girişimine maruz kaldı. Bunların ilki kız kardeşi Lucilla tarafından planlanmıştı (M.S. 182). Plana göre Lucilla'nın yeğeni Quintianus, giysisinin altına gizlediği bıçakla Colosseum'un kapısında bekleyecek ve Commodus'a saldıracaktı. Ancak, Commodus'un yaklaştığını gören Quintianus, bıçağı hemen saplamak yerine, "Bak! Bu bıçağı sana Senato gönderdi!" diyerek saldırması, ona zaman kaybettirdi ve saldırının farkına varan imparatorun muhafızları onu yakaladılar. Daha sonra Quintianus ve imparatorun kız kardeşi Lucilla öldürüldü. Bir süre sonra praetor praefectus'larından Tarrutenius Paternus da, imparatorun yakın dostu Saoterus'un öldürülmesine karışması nedeniyle, imparatorun emriyle diğer Praetor Praefectus'u Tigidius Perennis tarafından öldürüldü. Bütün bu olaylar imparatorun kendisini güvende hissetmemesine ve paranoyaya kapılmasına neden oldu. Praetor Praefectus'u Cleandrus'a çok güvenen imparator onu devlet yönetiminde de söz sahibi yaptı. O güne kadar hiçbir Praetor Praefectus devlet yönetiminde bu denli güç sahibi olmamıştı. Devlet işlerinin yükünü Cleandrus'un üzerinde olması, imparatorun kendisini zevk ve sefaya vermesine neden oldu. Hatta sarayda kendisine bir harem bile kurduğu söyleniyordu. Evrensel Tanrı kompleksini temsil etmenin kibri kişisel Tanrı kompleksinin kendisini esir almasına neden oldu. Fakat daha kolektif Tanrı kompleksi temsilcisi senato ve halk sözünü söylememişti.

Roma halkında Cleandrus'a karşı da bir hoşnutsuzluk baş göstermeye başlamıştı. M.S. 190'da Roma'da, başlangıcı epey önceye giden bir kıtlık söz konusuydu. Özellikle buğday kıtlığı had safhadaydı. Cleandrus'un mevcut buğdayı satın alarak suni bir kıtlık yarattığı söylentisi vardı. Ve halk Circus Maximus'ta toplanarak büyük bir protesto gösterisine katıldı. Öfkeli kalabalık o sırada Roma'nın birkaç kilometre uzağında bulunan Commodus'a giderek Cleandrus'un öldürülmesini istedi. Krizin büyüyeceğini ve kendi hayatının da tehlikede olduğunu hisseden imparator, Cleandrus'u öldürttü. Halk, Cleandrus'un başını keserek caddelerde dolaştırdı: Halk ekmekle değil kanla beslenmeye başlamıştı.

Kul kompleksi içinde istediği kurbanları efendilerinden alan halkın da destek ve tapınması ile Commodus kişisel Tanrı kompleksi doğasını gerçekleştirmenin ihtirasına yöneldi. Bir hırs olarak var olan Tanrı kompleksi tohumunu halkın sulaması ile ihtirasa dönüştürdü. Bu tekebbürün verdiği tahakküm arzusuyla Commodus son yıllarında psikolojik bir değişim içine girdi. Commodus, kendisini tanrı Herkül ile özdeşleştiriyor, hatta kendisini Herkül'ün bir reenkarnasyonu olarak görüyor ve bunu insanlara ispat-

lamak amacıyla sık sık arenada efsanevi kahramana benzemeye çalışarak değişik vahşi hayvanlarla dövüşüyordu. Bazen tıpkı Herkül gibi başında aslan başı postu başlık ve elinde sopasıyla dolaşıyordu. Bu şekilde göründüğü heykellerini tüm ülkeye tapınılması için diktiriyordu. Bastırdığı sikkelerde de kendini 'Yenilmez Güçlü Tanrı Herkül' olarak sembolize ediyordu. Sonunda kişisel Tanrı kompleksinin doruk noktası olan "ölümsüzlük" ihtirası ile yılın tüm aylarının adlarını kendi unvanlarını vererek değiştirdi: Augustos, Commodus; Eylül, Hercules oldu. Commodus, yine ölümsüzlük tutkusunun ihtirasıyla daha önce hiç kimsenin meyletmediği bir işe girişerek Roma'nın adını resmen 'Colonia Commodiana' olarak değiştirdi (M.S. 190). Bu davranışı da onun için bir sınır teşkil ettiğinden sonunun başlangıcı oldu. Evrensel Tanrı kompleksini(Roma'yı) temsil etmek gücü onu kendisinin sahibi zannetmek vehmini kimseye vermezdi. Bu nedenle kişisel Tanrı kompleksinin doruk noktası olan Commodus'un bu megalomanisi onun iktidarının kaynağı olsa da zaaflarının da göstergesi oldu.

Nitekim imparator M.S.192 yılı sonlarında Kasım festivalinde yine Herkül kıyafetiyle gladyatör oyunlarına katıldı, yüksekçe bir yerden vahşi hayvanları hedefleyen atışlar yaptı; bazen arenaya inerek kaplan, fil, su aygırı gibi vahşi ya da bazı evcil hayvanları öldürdü; tahta kalkan ve kılıçla bir gladyatör gibi dövüştü. Öldürdüğü bir devekuşunu göstererek senatörleri de bu şekilde öldürebileceğini ima etti. İmparatorun bu durumu çevresindeki herkesi endişelendiriyordu; hiç kimse hayatını güvende hissetmiyordu. İşte böyle bir ortamda, imparatora yakın üç isim (Praetor Praefectus'u Quintus Aemilius Laetus, saraydaki baş mabeyinci Electus ve imparatorun gözdelerinden Marcia) ona karşı bir suikast planı hazırladılar. İmparator 1 Ocak günü gladyatör olarak bir gösteri yapmayı planladığından geceyi gladyatör okulu olarak hizmet veren Colosseum yakınındaki Vectilianus Villası'nda geçirmek istedi. M.S. 31 Aralık 192 gecesi Marcia, gizlice Commodus'un yemeğine zehir koyarak onu zehirledi. Yemek sonrası kendini iyi hissetmeyen imparator odasına giderek yatağına uzandı; ancak kusarak kendini toparlamaya çalıştı. Zehirin etkisinin öldürücü olmayacağı endişesine kapılan suikastçiler, genç atlet Narcissus'u göndererek Commodus'u boğdurdular (M.S. 31 Aralık 192). Senato ve halk Commodus'un anısını lanetledi; heykellerini kırdı, adı yazıtlardan silindi. Commodus'un öldürülmesiyle İmparatorluk yeni bir krizle karşı karşıya kaldı. M.S. 193 yılından başlayarak birkaç yıl içinde hanedan üyesi olmayan Pertinax, Julianus, Pescennius Niger ve Clodius Albinus askerlerin desteğiyle İmparator ilan edildiler. Ancak sonunda Septimius Severus tahtın tek hâkimi oldu.

7. Büyümeden Bölünmeye: "İktidar bozar, mutlak iktidar mutlaka bozar".

193 yılında tahta oturan Severus, ilk kez yirmili yaşlarının başında consul olmuş ve daha sonraki yıllarda da birkaç kez consul'lük yapmıştır. Gallia Lugdunensis valisi olduğu dönemde (M.S. 185-187) Syria'daki Emesa'da bir yüksek din görevlisinin kızı olan Julia Domna ile evlendi. Çiftin Antoninus (Caracalla) ve Geta adlarında iki oğlu oldu. Julia Domna seyahatlerinde eşine refakat ediyor, Severus da onu çeşitli unvanlarla onurlandırıyordu. Domna'nın taşıdığı unvanlardan biri de Mater Castrorum (Ordugâhların Anası) idi. İki kardeş arasındaki husumet, Caracalla'nın kardeşi Geta'yı annesi Domna'mn kollarında öldürmesiyle sonuçlanacaktır.

Septimius Severus herhangi bir karşı koymayla karşılaşmadan M.S. 193 yılı Nisan ayında Roma'ya geldi ve kendisine Senatus tarafmdan imparatorluk yetkileri verildi. Fakat çok uzun yıllar valilerinin imparatorluk iddiaları ile savaşmak zorunda kaldı. Septimius Severus M.S. 208 yılı başlarında Britannia'da düzenlemeler yapmak ve kuzey kabilelerin Britannia'ya yaptıkları saldırılara son vermek üzere karısı ve iki oğluyla birlikte yola çıktı. Oğulları Caracalla ile Geta arasındaki husumet ve kıskançlık da imparatoru endişelendiriyor ve huzursuz ediyordu. Nitekim Severus, M.S. 211'de 65 yaşında Britannia'da Eburacum'da öldü.

Septimius Severus iki oğlunu da halefi olarak hazırlamıştı. Parth savaşından sonra Caracalla'ya augustus unvanı vererek (M.S. 198), imparatorluğun yönetimine ortak etmişti. Severus daha sonra Geta'ya da augustus unvanı vermişti. Babalarının ölümünden sonra Caracalla ve Geta Roma İmparatorluğu'nun başına geçti. Fakat Caracalla tek başına imparator kalmak istiyordu; bu yüzden Geta'nın ortadan kaldırılması gerekiyordu. Britannia seferindeyken babalarmm ölmesi üzerine Caracalla ve Geta orada daha fazla kalmak istemediler ve Roma'ya döndüler. Her iki kardeş Palatinus Tepesi'ndeki saraya yerleştiler; birbirlerine olan güvensizlikten yaşadıkları mekânların girişleri ayrı tutuldu ve birbirlerine geçişler mümkün olmayacak şekilde düzenlendi. Hatta daha da ileri gidilerek imparatorluğun ikiye bölünmesi bile düşünüldü. Caracalla, Avrupa ve Kuzeybatı Afrika'nın idaresini, Geta'da Asya ve Mısır'ın idaresini alacaktı. Ancak annelerinin itirazı üzerine bu plan sadece düşüncede kaldı. Bunun üzerine Caracalla, subaylarına kardeşi Geta'yı öldürttü. Saldırı anında Geta, annesinden kendisini korumasını istediyse de subayların kılıçlarından kaçamadı ve annesi Julia Domna'nın kollarında öldürüldü (M.S. 212). Caracalla, hem praetor'lara

hem de senatörlere, aslında Geta'nın kendisini öldürmek istediğini ve kendisini savunmak için onu öldürtmek zorunda kaldığını anlattı.

Yüksek miktarda para karşılığında (donativum) praetor'ların rızası ve Senatonun onayıyla olay kapatıldı. İki kardeşin ortak imparatorluğu sadece 10 ay sürmüştü. Geta'yı destekleyenler de aynı akıbete uğradı; Geta'nın anısı lanetlendi (damnatio memoriae), adı yazıtlardan ve sikkelerden kazınarak silindi. Caracalla'nın en önemli icraatlarından biri M.S. 212 yılında çıkarttığı ve "Yurttaşlık Yasası" (Constitutio Antoniniana) olarak bilinen yasadır. Bu yasa ile imparatorluk sınırları içindeki tüm özgür erkek ve kadınlara Roma yurttaşı olma imkânı verildi. M.S. 215 yılı baharında Parthların ülkesine doğru yola çıktı; amacı Parthları kesin yenilgiye uğratmaktı. Önce Antiokheia'ya geldi, oradan Aleksandreia'ya geçti. Burada binlerce kişi imparatorun öfkesine kurban gitti; Alekasandreia katliamı uzun süre belleklerden silinmedi. M.S. 216 yılında Parth seferi başladı; Parth kentleri ele geçirilerek yakılıp yıkıldı. Kışın yaklaşması üzerine Caracalla, Edessa'ya (Urfa) çekildi ve burada bir taraftan kendini eğlenceye verirken öte taraftan da ertesi yıl çıkacağı Parth seferinin planlarını yaptı. M.S. 217 yılı baharında Karrhai'daki (Harran) Ay Tanrısı Men'in Tapınağı'nı ziyaret için yola çıkan imparator, yolda, Praetor Praefectus'u Marcus Opellius Macrinus'un kışkırtmasıyla Martialis adlı bir praetor muhafızı tarafından öldürüldü (M.S. 217). Caracalla'nın öldürülmesinden sonra Roma tahtına Severus Hanedanı üyesi olmayan Macrinus geçmiş ve oğlu Diadumenianus'a da imparatorluk yönetimine ortak etmişti. Ancak her ikisi de muhalifleri tarafından öldürüldüler.

218 yılında ise Elagabalus, imparator ilân edildi. Elagabalus, Macrinus taraftarlarına karşı acımasızca davrandı; kimilerini öldürdü; kimilerini görevlerinden uzaklaştırdı. İmparatordan dolayı Güneş Tanrısı kültü Roma'da da kabul gördü. Emesa'daki kutsal siyah taşı (lapis niger) da Roma'ya getirdi. Ancak imparatorun kadınsı ve eşcinsel davranışları halk tarafından hoş karşılanmıyordu. Hakkında bir sürü ahlaksız öyküler anlatılmaya başlanmıştı. Elagabalus Roma'daki praetor'ların karargâhında kendi askerleri tarafından öldürüldü (M.S. 222). Annesi de aynı akıbete uğradı. Her ikisinin de başları kesilerek, Roma caddelerinde sürüklenerek teşhir edildiler; imparatorun cesedi Tiber Nehri'ne atıldı.

Elagabalus'tan sonra tahta Severus Alexander oturdu. Severus Alexander hiçbir karşı koymayla karşılaşmadan Senatus tarafından imparator olarak ilân edildi. Kuşkusuz Alexander henüz 14 yaşında olduğundan devlet idaresi esas olarak annesi Julia Mamaea ile 16 kişilik bir Danışma Meclisi'nin elindeydi. Mamaea'nın sağ kolu Domitius Ulpianus idi. Praetor

muhafızlarının komutanı olan bu kişi asıl iki praetor praefectus'unun da üstünde bir pozisyondaydı. Bir süre sonra praetor praefectus'larının beklenmedik ölümünden sorumlu tutularak praetor muhafızları tarafından öldürüldü. Alexander zamanında Roma'da imâr ve bayındırlık faaliyetlerine hız verildi; ayrıca Elagabalus'un Emesa'dan Roma'ya getirdiği kutsal siyah taşı (lapis niger) tekrar Emasa'ya götürdü. Ancak, Alexander ve annesi Mamaea'nın Germanlara karşı çekingen bir tavır izlemesi, para karşılığında barış yapmak istemesi ve Romalı askerler nezdinde güven kaybetmeleri nedeniyle, askerler yeni bir imparator arayışına girdiler ve Trakyalı bir asker olan Maximinus'u imparator ilân ettiler. Daha sonra Vicus Britannicus'ta (Mainz) bulunan Alexander ile annesini öldürdüler (M.S. 235). Severus Alexander'in öldürülmesiyle Severuslar sülalesi de son buldu.

Maximinus Thrax'ın M.S. 235 yılında tahta geçmesi ile birlikte askerlerin sürekli yeni imparatorlar atadığı bir askeri anarşi dönemine geçildi. Bu dönemde tüm güç ve yetki senatonun elinden çıkıp askeri birliklerin eline geçmiştir. Maximinus'un iktidarından I. Constantinus'un M.S. 307'de tahta oturmasına kadar birçok kişi imparatorluk tacım başma taktı ama sürekli isyanlar, zehirlenmeler, entrikalar ve bir fiil de savaşlar ile bu dönem büyük bir kargaşa ve anarşi içinde geçti. Bu dönemler arasında tahta oturan I. Gordianus, II. Gordianus, Pupienus, Balbinus, III. Gordianus, Aemilianus, Valerianus, Aurelianus, Dominatus, Diocletianus, Maximianus, Martianus ve Licinius sürekli taht savaşları ile meşgul olup öldürüldüler. Bu anarşi ve iç savaş dönemi M.S. 324'te Constantinus'un, Khrysopolis (Üsküdar) mevkiinde Licinius'u yenilgiye uğratması ile son buldu. Bu dönemler aynı zamanda çok güçlü bir şekilde büyüyen ve yayılan Hıristiyanlık dininin isyanları ve onlara karşı verilen acımasız ve vahşice katliamların da dönemi idi. Özellikle III. Gordianus'un Hıristiyanlara karşı verdiği şiddetli cezalar ve katliamlar ile Diocletianus'un imparatorluğun dini birliğinin sağlanmasında Roma'nın geleneksel dinine önem vermesi, tüm Romalılardan pagan tanrılarına (özellikle Jupiter ve Herkül) tapmalarını istemesi ve buna uymayanlar için yayımladığı emirnamelerle Hıristiyanların toplu olarak ibadet ettikleri yerleri yakması, Hıristiyanları topluca öldürmesi ve onları canlı canlı aslanlara yem olarak atması öne çıkmaktadır.

Tarihte "Büyük" (Magnus) lakabıyla anılan Flavius Valerius Constantinus, 312 yılında Maxentius'un ordusunu yenerek imparatorluk tahtına oturdu. Bu savaş öncesinde Constantinus, rüyasında askerlerin kalkanları üzerine İsa'nın monogramını (khi ve rho) çizmeleri halinde savaşı kazanacaklarını görmüş ve bu yüzden askerlerine bu monogramı kalkanlarına

çizmelerini emretmişti. Savaşı kazandığmda bu rüyanın etkisi olduğunu düşündü. Bu zaferden sonra Roma Senatoyu Constantinus'un augustus unvanını onaylayarak tüm imparatorluk yetki ve güçlerini ona verdi. Constantinus, diğer augustus Licinius ile birlikte Hıristiyanlara tam bir tolerans emirnamesini (Milano Emirnamesi) yayımladılar (M.S. 313). Constantinus ve Licinius M.S. 315 yılı consul'lüğünü de paylaştılar. İki augustus arasındaki denge politikası fazla uzun sürmedi ve iki augustus arasında savaş patlak verdi. Constantinus, Hadrianopolis ve Khrysopolis'te yapılan savaşlarla Licinius'a karşı zafer kazandı ve Licinius M.S. 325 yılında öldürüldü. Bu zaferden sonra Constantinus tek başına imparatorluğun hâkimi oldu.

8. Roma'nın Bölünmesi ve Hıristiyanlığın Bütünlemesi: "Tanrının hakkı Tanrıya, Sezar'ın hakkı Sezar'a". Şimdilik...

Constantinus'un, daha sonra Gothlar, Alamannlar ve Sarmatlarla savaştı. Fakat Doğu seferine çıkamadan 337'de öldü. Constantinus devlet idaresinde ve memuriyetlerde bazı değişiklikler ve yenilikler yapmıştır. Constantinus ile birlikte Diocletianus'un çoklu yönetimi ifade eden tetrarşi sistemi sona erdi, tek kişinin yönetimi esas alındı. Constantinus, imparatorluğun altın sikkesi olan aureus'un yerine, ondan biraz daha hafif olan solidus adı verilen yeni bir altın sikkeyi tedavüle soktu. Constantinus'un en önemli icraatlarından biri de hiç kuşkusuz, imparatorluğun başkentini Roma'dan Byzantion'a taşıması ve kentin adını kendi adına izafeten Constantinopolis'e çevirmesidir. Hıristiyanlığm imparatorluk dahilinde kabul edilip desteklenmesi Constantinus zamanında olmuştur. Constantinus, devlet dinini paganizmden Hıristiyanlığa dönüştürme sürecini başlatan imparator oldu. Aslmda bu karar Roma bedenine Hıristiyan ruhunu geçirmek idi veya Hıristiyanlık ruhuna Roma bedenini. Böylece Roma ruhen sona erdi. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini bir bütün olarak kendinde mezetmiş olan Roma, tıpkı kuruluşunda olduğu gibi kardeş katli, anne-baba katli gibi onlarca entrikanın, ihanetin, isyanın, kumpasın ve suikastlerin tarihi oldu. Kanla kurulan Roma, kandan beslenerek büyüdü ve beslendiği kanların kendisini boğmasıyla da yok oldu: Özellikle Yahudi ve Hıristiyanların kanı. 313 yılındaki Milano Emirnamesi ile Hıristiyanların artık inançlarını serbestçe yaşayabilecekleri bir ortamı hazırlamıştır. Babalarının ölümünden birkaç ay sonra Büyük Constantinus'un üç oğlu II. Constantinus, II. Constantius ve Constans augustus unvanı aldılar (M.S. 337) ve ertesi yıl bir toplantı yaparak imparatorluk topraklarının yönetimini aralarında paylaştılar (M.S. 338). M.S. 340'da II. Constantinus egemenlik alanını genişletmek amacıyla Constans'ın egemenlik alanında bulunan İtalya'ya girdi; fa-

kat Constans'ın ordusu II. Constantinus'un ordusunu Aquileia'da bozguna uğrattı ve II. Constantinus öldürüldü. Böylece Constans, Constantinus'un payına düşen toprakların da egemeni oldu. Ancak aralarında rekabet ve taht kavgası nedeniyle iktidarları uzun ömürlü olmadı; üçü de öldürüldü. Onlardan sonra ise çok kısa süreli olarak Julianus (M.S. 361-363), Iovianus (M.S. 363-364), I. Valentinianus (M.S. 364-375), Valens (M.S. 364-378), Gratianus (M.S. 367-383) ve II. Valentinianus (M.S. 375-392) imparatorluk yaptılar.

M.S. 392 yılında tahta geçen Theodosius ülkenin idaresini ikiye bölerek Batı'nın idaresini German komutam Arbogast'a bıraktı. Fakat ikili yönetimde anlaşamayınca aralarında çıkan savaşı M.S. 394'te kazanan Theodosius tek başına imparatorluğunu ilan etti. Hıristiyanlığı yüceltmeye çalışması ve koyu bir Hıristiyan olması nedeniyle "Büyük" lâkabıyla anılan I. Theodosius, 395'te öldü. Her ne kadar imparatorluk geniş bir coğrafyaya yayılması nedeniyle uzun zamandır Batı ve Doğu olarak yönetiliyorsa da, ölümünden hemen önce imparatorluğun idaresini fiilen iki çocuğu arasmda Batı ve Doğu olmak üzere paylaştırarak, Batı'nın idaresini küçük oğlu Honorius'a, Doğu'nun idaresini büyük oğlu Arcadius'a verdi. Bundan böyle imparatorluğun Batı ve Doğu'su bir daha birleştirilmedi. Dolayısıyla imparatorluğun resmen ikiye bölünmesi M.S. 395 yılı olarak tarihlenir ve I. Theodosius'a atfedilir. Tarihi yasa gereği bölünenler ölümü ayrı ama kaderi aynı şekilde paylaşırlar: Yahuda ve İsrail gibi.

Batı'nın ilk imparatoru Honorius'tan sonra (M.S. 393-423) tahta III. Valentinianus (M.S. 425-455) geçti. Onun döneminde imparatorluk toprak kaybetti. Hun imparatoru Attila, Roma için en büyük tehlikelerden biriydi. Valentinianus M.S. 455'te öldürüldü. Valentinianus'tan sonra Batı Roma tahtına sırasıyla Maximus (M.S. 455), Avitus (M.S. 455-456), Maiorianus (M.S. 457-461), Severus (M.S. 461-465), Anthemius (M.S. 467-472), Olybrius (M.S. 472), Glycerius (M.S. 473-474), Julius Nepos (M.S. 474-475) ve Romulus Augustulus (M.S. 475-476) geçti. Hepsi de bir veya birkaç yıl tahtta kalabildi. Germanlar Batı Roma için sürekli tehdit ve tehlike unsuruydu. Roma İmparatorluğu'nun başında bulunan Julius Nepos, Orestes tarafından tahttan uzaklaştırılmış ve kendi oğlu Romulus Augustulus tahta geçirilmişti; ancak kendisi henüz çocuk yaşta olduğu için devlet idaresi gerçekte babası Orestes'in elindeydi. Bu kez de German komutanı Odoaker, bir darbeyle Romulus'u tahtı terk etmeye zorlamış ve Honorius'tan bu yana devam eden Batı Roma, Germanların eline geçmişti (M.S.476). Doğu Roma İmparatorluğu ise 1453'te Osmanlı Sultanı II. Mehmet (Fatih) tarafından

yıkılıncaya kadar yaşamaya devam etmiştir. Bugün tarihçiler tarafından Roma İmparatorluğu'ndan dil, din ve kültür bakımından farklı olması nedeniyle Bizans olarak adlandırılan imparatorluk gerçekte Roma İmparatorluğu'nun Doğu yarısıdır, yani Doğu Roma İmparatorluğu'dur; Bizans adı Doğu Roma İmparatorluğu için çok sonraları modern tarihçiler tarafından kullanılan bir addır.

B. ROMA UYGARLIĞI; TANRI KOMPLEKSİNİN SOSYAL, KÜLTÜREL, EKONOMİK ve DİNİ KAYNAKLARI

Roma İmparatorluğu, tüm Tanrı komplekslerini piramidal bir hiyerarşi içinde her bir nüvesi birbirine inanılmaz bir organizmik bağ ile bağlanmış bütüncül devasa bir inşaat gibidir. Roma dünyası söz konusunu olduğunda, antik veya modern, Yunan veya başka hiçbir uygarlığa uygulanmamış bir tutarlılıkla karşılaşılmaktadır. Hem planının düzenliliği hem de çok kuvvetli Roma çimentosunun bir arada tuttuğu Roma surlarının taşları gibi Roma ülkesinin çeşitli kısımları da fizik, örgütsel ve psikolojik bir bütün olarak birbirine bağlıdır. Fiziki bağlar, her eyalette kurnlu askeri garnizonların oluşturduğu ağı ve eyaletleri Roma'ya bağlayan taştan yapılmış yol şebekesini içerir. Örgütsel bağlar, ortak hukuk ve yönetim ilkesini ve ortak yönetim standartları uygulayan dünya çapında bir memurlar ordusuna dayanır. Psikolojik denetimler, evrensel Tanrı kompleksi başkent Roma'nın otoritesini tehdit eden herhangi bir kimse veya herhangi bir şeyin mutlak bir kesinlikle yok edileceği korkusu ve cezası üzerine kuruludur.

1. Roma'nın Sosyal-Kültürel-Ekonomik Yapısı: "Colosseum yıkılırsa halk, halk yıkılırsa Roma, Roma yıkılırsa bütün dünya yıkılır".

Roma, korku ve umut arasmda insanların kaderine tahakküm eden yeryüzü egemenliğinin sadece Tanrısı değil aynı zamanda dinidir de. Bu dini, siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri birlik, Roma İmparatorluğu'nun 2206 yıl boyunca ayakta kalmasının sırrıdır da. Roma uygarlığı üç sacayağına dayanmaktaydı: Etrüskler, Helenizm ve Doğu-Latin Geleneği. Roma'nın dininden sanatına kadar tüm kurum ve dinamiklerinde bu üç kültürel öğenin izlerine rastlanır. Roma bir kara devletiydi ve bu yüzden "karanın emredici" güdüsüne sahipti. Bunun temelleri Roma kentinin kurulduğu verimli topraklar olan Latium Ovası'nda yatmaktadır. Roma'nın askeri örgütlenme ve düzenli yönetim yetenekleri ve üç temel erdemi burada doğmuştur: Gravitas: sorumluluk duygusu; Pietas: aileye ve ülkeye bağlılık duygusu

ve Iustitia: doğal düzen duygusu. Tüm bu kurumsal ve ahlaki değerler Akdeniz uygarlığını oluşturmaktadır. Akdeniz uygarlığı; görkemli şehircilik, mimari anlamda mükemmel ustalık; çeşitli meslek gruplarının niteliği; stadion ve tiyatroların olduğu bir kent portresi; büyük limanlar; düzenli ve hepsi bir şekilde Roma'ya uzanan ticaret yolları; düzenli askeri birlikler ve tüm toplumların dilini mezcederek Latinleştiren bir dil.

Romalılar, düzenli bir birlik sağlayan, gelişmiş sanat teknikleri olan Etrüskler ile Güney İtalya ve Sicilya bölgesine yerleşmiş olan Yunanlılar'dan öğrendiği Hellen kültürünün etkisiyle büyük bir uygarlık yaratmıştır. Roma için her şey sadece "düzen" ve "görkem" yani tek tip bir sistemin işlediği organizmacı hiyerarşik bir düzen ve bu düzeni insanların ruhuna sindiren büyük bir ihtişamın nüfuz gücü idi: "Colosseum yıkılırsa halk, halk yıkılırsa Roma, Roma yıkılırsa dünya yıkılır". Yıllar içerisinde Roma doğuya doğru genişledikçe ve ticaret daha da gelişkin hale geldikçe Doğulu unsurlar söz konusu kültürün içerisine girmeye başladı, özellikle dinsel alanda. Roma'da yaşam, yedi tepe üzerine kurulmuş olan Roma şehri etrafında dönerdi. Şehirde Kolezyum, Trajan Forumu ve Panteon tapmağı gibi birçok anıtsal yapı bulunuyordu. Yüzlerce kilometre uzunluğundaki suyollarından gelen temiz suların aktığı çeşmeler, tiyatrolar, kütüphaneler, dükkânlar ve hamamlar vardı. Antik Roma'nın kontrolünde olan topraklarda ikamet binaları mütevazı evlerden kırsal kesimde bulunan villalara kadar çeşitlilik gösteriyordu. Başkent Roma'daki Palatine tepesinde imparatorluk binaları bulunurdu. Alt ve orta sınıflar şehir merkezinde, neredeyse bugünkü modern gettoları anımsatan apartmanlarda otururlardı. Roma şehri bir milyona yaklaşan nüfusuyla döneminin en büyük şehriydi. Şehir merkezlerinin çoğunda bir forum, tapınaklar ve Roma'dakilere benzer ama daha ufak yapılar vardı. Bu yüzden Roma, insan doğasındaki tüm Tanrı komplekslerinin doğum sancıları yaşadığı ve kendini gerçekleştirmek için ihtiraslarını beslediği muazzam verimli bir topraktı.

Roma, başlangıçta krallar tarafından yönetiliyordu. Krallar sırayla Roma'nın başlıca kabilelerinden seçiliyordu. Kral, karizması ve elindeki güce nispetle mutlak iktidar sahibi bir tiran da, Senato ve halkın baş yöneticisi bir idareci de olabilirdi. Askerî konularda krahn otoritesi mutlaktı. Kral aynı zamanda dinin de başındaki kişiydi. Kralın dışında üç yönetici meclis vardı. Krala danışma kurulu olarak hizmet veren Senato, kralın önerdiği yasaları onaylayıp geçiren Comitia Curiata ve halka duyuru yapmak veya halkın belli olaylara tanıklık etmesi için kullanılan Comitia Calata. Roma Cumhuriyeti'ndeki sınıf mücadeleleri demokrasi ve oligarşinin bir harma-

nına neden olmuştu. Roma yasaları geleneksel olarak Comitia Tributa'nın oyuyla geçiyordu. Aynı şekilde kamu görevlerine aday olanlar halk tarafından seçiliyordu. Ancak danışma kurulu olarak hizmet veren Roma Senatosu oligarşik bir yapıydı. Cumhuriyet döneminde senatonun otoritesi çok yüksekti fakat yasama gücü yoktu. Ne var ki, senatörlerin bireysel olarak nüfuzu o kadar fazlaydı ki Senato'nun rızası olmadan herhangi bir şey elde etmek pek kolay değildi. Yeni senatörler Censura tarafından en başarılı patriciler arasından seçilirdi. Censura bir senatörü 'ahlâksızlık' suçlamasıyla görevden alabilecek yetkiye de sahipti.

Cumhuriyetin sabit bir bürokrasisi yoktu ve vergiler tımar sistemiyle toplanırdı. Devlet mevkileri görevin başındaki kimsenin geliriyle finanse edilirdi. Herhangi bir vatandaşın elinde çok fazla güç toplamasını engellemek için her yıl yeni magistralar seçilirdi ve magistralar çalışma arkadaşlarından biriyle güçlerini paylaşmak zorundaydılar. Örneğin normal şartlarda en yüksek mevkide iki konsül bulunurdu. Acil durumlarda ise geçici bir diktatör atanırdı. Cumhuriyet boyunca yönetim sistemi yeni taleplere uyum göstermek amacıyla birkaç defa elden geçmişti. Sonunda sürekli genişleyen Roma saltanatının kontrolü için yetersiz kaldığı görüldü ve Roma İmparatorluğu kuruldu. İmparatorluğun erken dönemlerinde cumhuriyetçi devlet yapısı görünüşte korundu. Roma imparatoru yalnızca bir princeps ya da "birinci vatandaş" olarak tanımlanıyordu. Senato evvelce halk meclislerinin elinde olan tüm yasama gücünü ve hukukî yetkileri kendisinde toplamıştı. Ancak zamanla imparatorların yönetimi giderek otokratikleşti ve senato da imparator tarafından tayin edilen bir danışma kurulundan ibaret hale geldi. Cumhuriyetin senatodan başka daimi bir devlet yapısı olmadığından imparatorluğa yerleşmiş bir bürokrasi miras kalmamıştı. İmparatorluk toprakları eyaletlere ayrılmıştı. Gerek yeni toprakların işgal edilmesinden ötürü, gerekse de güçlü yerel yöneticilerin isyan heveslerini kırmak için eyaletlerin daha küçük parçalara bölünmesinden ötürü eyaletlerin sayısı zaman içinde artmıştır.Augustus'un iktidara gelmesinden sonra eyaletler valiyi seçen kuruma göre imparatorluk ya da senato eyaletleri olarak ayrıldı. Diocletianus dönemindeki tetrarşi sırasında imparatorluk her birinin başında bir praetor olan 12 piskoposluk bölgesine ayrıldı. Sivil ve askerî yönetim ayrıldı. Sivil yönetim valiye, askerî kumandanlık ise dux'a verildi. Yerel düzeyde ise kasabalar eski askerler veya alt sınıf Romalıların yaşadığı colonia ve azat edilmiş köylülerin yaşadığı municipia olarak ikiye yarılmıştı.

Antik Roma'daki hukukî prensipleri ve uygulamalarının kökeni M.Ö. 449'dan kalma on iki tablet yasalarına ve 530 yılında imparator Jüstinyen'in

yaptığı yasalara dayandırılabilir. Jüstinyen'in kanunnamesiyle muhafaza edilen Roma hukuku Doğu Roma İmparatorluğu boyunca devam etmiş ve Kıta Avrupası'nın batısında benzer yasal düzenlemelere temel olmuştur. Roma hukuku daha geniş anlamda 17. yüzyılın sonuna kadar Avrupa'nın büyük bölümünde uygulanmaya devam etti. Jüstinyen ve Theodosius yasalarının da içerdiği üzere antik Roma hukukunun başlıca kısımları Ius Civile, Ius Gentium ve Ius Naturale'den oluşuyordu. Ius Civile (Yurttaş yasası) Roma vatandaşlarının tâbi olduğu medenî kanundu. Praetores Urbani vatandaşların taraf olduğu davalarda yargı yetkisine sahip bireylerdi. Ius Gentium (Milletler yasası) yabancılara ve onların Roma vatandaşlarıyla olan münasebetlerinde uygulanan medenî kanundu.Praetores Peregrini vatandaşlarla yabancılar arasındaki davalarda yasama yetkisine sahip bireylerdi. Ius Naturale tabii kanunu içine alan ve herkes için geçerli olan kanunlar manzumesiydi.

Antik Roma çok fazla doğal kaynağa ve insan kaynağına sahip fevkalade geniş bir alana hükmediyordu. Roma ekonomisi tarım ve ticarete yoğunlaşmıştı. Serbest tarım ticareti İtalya'nın görünümünü değiştirmiş ve M.Ö. I. yüzyılda üzüm ve zeytin arsaları ithal hububat fiyatlarıyla baş edemeyen küçük çiftçilerin yerini almıştı. Mısır, Sicilya, Tunus ve Kuzey Afrika'nın alınması devamlı bir hububat akışı sağlamıştı. Zeytinyağı ve şarap İtalya'nın başlıca ihraç ürünleri haline gelmişti. Sanayi ve imalat faaliyetleri daha küçüktü. Bu alandaki en büyük faaliyetler dönemin binalarının inşası için malzeme sağlayan madencilik ve taşocağı işletmeleri idi. İmalatta üretim daha küçük ölçekteydi ve genelde atölyeler ve en fazla on işçi çalıştıran küçük fabrikalardan ibaretti. Ancak bazı tuğla fabrikalarında yüzlerce işçi çalışırdı. Roma İmparatorluğu'nun ilk dönemlerindeki ekonomisi bir pazar ekonomisi ve verimlilik, şehirleşme ve sermaye pazarlarının gelişimi bakımından o güne kadarki en gelişmiş tarım ekonomisi idi. Her tür ürünün pazarı vardı. Toprak, kargo gemileri ve hatta sigorta pazarı da vardı. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ekonomi küçük arazilere ve ücretli iş gücüne dayalıydı. Ancak yapılan fetihlerle köleler giderek çoğaldı ve ucuzladı. Cumhuriyetin son dönemlerinde ekonomi büyük ölçüde gerek vasıflı gerekse vasıfsız işler için kullanılan köle gücüne dayanıyordu. Bu dönemde kölelerin Roma Cumhuriyeti nüfusunun yüzde 20'sini, Roma şehrinin ise yüzde 40'ını oluşturuyordu. Antik Roma'da takas sistemi, genellikle vergi toplanmasında uygulandıysa da Roma'nın oldukça gelişmiş bir madeni para sistemi vardı. Pirinç, bronz ve değerli madenlerden yapılan madeni paralar imparatorluk içinde ve dışında kullanılmaktaydı. Pazarlardan ziyade askerî karakolları birbirine bağlamak için inşa edilen Roma yolları impa-

ratorluğun en önemli bağlantı ve egemenlik araçlarıydı. M.Ö. II. yüzyılda Roma deniz ticaretinde de dünyanın hâkimi durumundaydı.

Roma toplumu evrensel Tanrı kompleksinin en önemli güç kaynağı olan kul kompleksi hiyerarşik düzeni içinde örgütlenmişti. Bu nedenle de son derece hiyerarşik bir yapıya sahipti. Toplumun en alt kesiminde köleler (servi), onların üstünde azledilmişler (liberti) ve en üstte de özgür doğmuş vatandaşlar (cives) vardı. Özgür vatandaşlar da kendi aralarında sınıflara ayrılmıştı. En net ve eski ayrım şecerelerini şehrin yüz kurucu atasına dayandırabilen patriciler ve bunu yapamayan plebler arasındaydı. Siyasi, adli, iktisadi ve dini sahada imtiyazlı olan patriciler, devletin yüksek memuriyetlerine ve rahipliklere seçilebiliyor; yazılı olmayan örf ve adete göre iş gören toprakları işliyor, Roma mahkemelerinde yargıçlık vazifesini yine yalnız onlar görüyordu. Bu da soylu sınıfını evrensel Tanrı kompleksi Roma'yı ayakta tutan kolektif Tanrı kompleksini sembolize ediyordu. Romanın gerçek sahipleri de onlardı. Devlet toprakları vatandaşlarına ücret karşılığında satıyordu ki, bundan asıl faydalananlar yine particiler oluyordu. Böylece elinde gayet az bir toprağı olan pleb bir vatandaş askere giderken gerekli bütün masrafları (silah, elbise) kendisi karşılamak zorunda olduğu için, durumu büsbütün bozuluyor ve bunu düzeltmek için, durumu iyi olanlardan aldığı borcunu vaktinde ödeyemediği zaman, köle oluyordu. Patrici olsun, pleb olsun sülalesinde bir konsül bulunan herkes asil (nobilis) sayılırdı. Marius ve Cicero gibi geldiği ailenin çıkardığı ilk konsül olan kişiler novus homo (yeni adam) olarak bilinirdi ve torunlarına asil sıfatı kazandırırdı. Yine de patrici kökenli olmanın çok önemli bir itibarı ve gücü vardı ve özellikle dinî görevler yalnızca patricilere açıktı. Bu da soya dayalı kolektif Tanrı kompleksinin dini bir kolektivite yaratma gücünün işaretiydi. Çünkü Roma'yı ayakta tutan diniydi.

Evrensel Tanrı kompleksisembolü Romanın varlığı ve sürekliliğinin kökeninde soya dayalı ayrıcalıkların ürettiği kolektif Tanrı kompleksi Patrici sınıfının merkezinde/kaynağında mülkiyetin/zenginliğin olduğu siyasi, askeri ve dini tekel gücü vardı. Bu güç mülkiyetin iktidarının doğurduğu iktidarın mülkiyetinin de kaynağı idi. Roma savaşçı bir toplum olduğu için kökeninde askeri hizmete dayalı bir sınıf ayrımı daha önemli hale geldi. Bu sınıfların mensupları belirli aralıklarla Yargıçlar tarafından mülklerine göre belirlenirdi. En zengin olanlar siyasete hükmeden ve orduya kumandanlık eden Senato mensubu sınıftı. Ardından başlangıçta gücü savaş atı edinmeye yeten ve bir tüccar sınıfı oluşturan equestrianlar (atlı sınıfı ya da şövalyeler) gelirdi. Ardından edinebildikleri askerî teçhizatlara göre bir dizi sınıf

gelirdi. En altta ise hiçbir mülkü olmayan vatandaşlardan oluşan proletarii vardı. Marius'un reformlarından önce orduda görev alma hakları yoktu ve zenginlik ve itibar bakımından azledilmişlerin bir basamak üstündeydiler. Cumhuriyet döneminde oy verme yetkisi de bu sınıflara göre değişiyordu. Vatandaşlar seçmen "kabilelerine" kayıtlıydılar. Zengin sınıfların kabileleri yoksul sınıflara oranla daha az üyeye sahipti. Proletarii'nin tamamı tek bir kabileye kayıtlıydı. Oy verme işlemi sınıf sırasıyla yapılırdı ve kabileler çoğunluğu elde eder etmez tamamlanırdı, dolayısıyla yoksul sınıflar çoğu zaman oy bile kullanamazlardı. Kadınlar, vatandaş sayılmıyorlardı, dolayısıyla oy vermeleri ya da siyasette yer almaları söz konusu değildi. Fakat yüksek makamlara gelen eşleri ve çocukları üzerinde çok büyük nüfuza da sahiptiler. Hatta zaman zaman iktidar kavgalarının bizzat tarafı olarak da imparatorluğun kaderine etki etmişlerdir. Ellerine geçen gücü kat be kat fazlasıyla tahakküme dönüştürmek hususunda erkeklerden daha etkiliydiler.

Roma toplumunun temel birimleri büyük kutsallık ve onur atfedilen ev halkı ve ailelerdi. Ev halkı evin reisi paterfamilias (ailenin babası), karısı, çocukları ve diğer akrabalardan oluşuyordu. Üst sınıflarda köleler ve hizmetkârlar da ev halkının bir parçasıydı. Evin reisinin kalan ev halkı üzerindeki gücü (patria potestas) çok fazlaydı. Aile üyelerini evlenmeye ya da boşanmaya zorlayabilir, çocuklarını köle olarak satabilir, ailesindekilerin mallarına el koyabilir ve hatta aile üyelerini öldürebilirdi. Patria potestas yetişkin erkek evlatların üzerinde bile geçerliydi. Bir erkek babası hayatta olduğu sürece paterfamilias olamadığı gibi mülk sahibi de olamıyordu. Birbirine akraba ev halkları bir aile (gens) oluştururlardı. Aileler kan bağı (veya evlatlık) üzerine dayalıydı ancak aynı zamanda siyasi ve ekonomik ittifaklardı. Özellikle Roma Cumhuriyeti döneminde bazı güçlü aileler ya da Gentes Maiores siyasi yaşama hâkim olmuşlardır. Bu da aile ve kan bağına dayalı çok güçlü bir asabiyetin yarattığı soylar ve soylular arasında kolektif Tanrı kompleksi ihtiraslarından kaynaklı büyük saray içi entrika ve çatışmalara hatta iç savaşlara bile kaynaklık etmekteydi.

Yaklaşık 2200 yıl tarih sahnesinde kalan Roma; hukuk, din, ahlak ve kültürü ile başta Batı olmak üzere tüm dünya uygarlıklarını etkilemiştir. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini bir bütün olarak şahsında meczetmiş olan Roma'nın hukukunu, dinini ve kültürünü anlamak başta Batı uygarlığının düşünce temellerini anlamak anlamına geldiği gibi insan doğası ve doğasındaki Tanrı komplekslerinin de tüm yansımalarını keşfetmek demektir. Çünkü Roma'nın hikâyesi insana dairdir. M.Ö. VII.

yüzyılda, merkezi İtalya'da ortaya çıkan Roma İmparatorluğu, farklı inançlara sahip çok sayıda yerli kavimler, Anadolu'dan gelen Etrüskler ve Güney İtalya'daki eski Yunan sömürgesi halklardan oluşmuştur. Roma dini ise; başlangıçtaki yerli paganist geleneğine; krallık, cumhuriyet ve imparatorluk dönemlerinde, sömürgeleştirilen toplumların paganistik ritüel ve inançlarının da katılmasıyla ortaya çıkmıştır. Paganizm, kökenleri dünyanın kadim doğa dinlerine uzanan bir inanç biçimi ve bu dinlerin genel adıdır. Paganlar politeist (çok tanrılı) inançlara sahip olup çok sayıda Tanrı ve Tanrıçaların izinde ve emrinde yaşarlar. Roma; Mısır, Mezopotamya, Hint, Anadolu, Helen (Yunan) coğrafyalarının barındırdığı paganist dinlerini, bu bölgeleri işgal ettikçe merkezi İtalya'ya taşımıştır. Yakın dönem araştırmaları, Roma dinine, Hint etkisini; Veda öğretisi ile olan benzerliğini ve Doğu'nun paganist dinleri ile olan ilişkisini açıkça ortaya koymuştur. Roma, evrensel Tanrı kompleksinin doğası gereği evrensel bir dini sistem yaratmıştır. Din Romanın saltık amacı olmasa da Roma'yı yaratan ve sürdüren asli kaynak olmuştur. Hatta Romanın bizzat kendisi bir din olmuştur: Tanrısının da kendisi olduğu bir din.

2. Roma'nın Dini ve Dinlerin Roma'sı: "Roma dini, Tanrılar hiyerarşisinden oluşuyordu. En üstün Tanrı ise bizzat Roma idi".

Roma dininin başlangıcı; büyünün en önemli ritüel olduğu, dini kuralların oluşmadığı, sınırları belirsiz bir dönemdir. Yunan ve Anadolu etkisinden önceki bu dönemde Romalılar, olağan veya olağanüstü tabiat olaylarını ve bu olayların arkasında "vehmettikleri gizli güçleri" tanrılar edinmişlerdir. Romalıların bu dönemde Helenlerde (Yunan'da) olduğu gibi; tanrı tasvirleri, putları, totemleri, tabuları, tapınakları yoktu. Evlerinin ocaklarını, kilerlerini, koruları, mağaraları, su kaynaklarını tanrılarıyla "iletişim ve tapınma yeri" olarak kullanıyorlardı. Roma dininde bir sonraki aşama; ilkel kabile dini veya Latium köylü dini olarak adlandırılan; aile içi din kültlerinin oluşumudur. Aile içindeki bu düzen, Roma'nın kentleşmesi ile birlikte, bir sistem oluşturmuş ve tarımsal kült oluşumu değişerek devlet dininin temellerini meydana getirmiştir. Aile içi soyut tanrılar, artık devletin koruyucu tanrılarıdır. Aile içiyle sınırlı tapınma törenleri, Devlet'in resmi törenleri haline gelmiştir. Roma dini, Etrüsk Krallığı ve daha sonraki Cumhuriyet döneminde, dışa açılmayla birlikte farklılaşmıştır. Böylece, geleneksel soyut paganizm, müşahhas paganizme adım atmıştır.

Bu soyut paganizm, Helen tanrıcılığı ve mitolojisi, Hint, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu paganistliği ile birleşerek, Roma dinini oluşturdu. Sena-

törlerden oluşan din adamları sınıfı, tapınaklar ve tanrı totemleri de böylece ortaya çıktı. Helen topraklarının, M.Ö. 146'da ele geçirilmesiyle Yunan politeizmi (çok tanrıcılığı), felsefe ve kültürü, Roma'yı etkilemiştir. Yunan paganistliği ve felsefesi, Roma elit tabakası ve halkı arasında hızla yayılmıştır. Etrüsk döneminde, şehirlerde adlarına tapmaklar kurulan "Tinia, Uni, Minerva" üçlü tanrıları, daha sonra Yunan tanrıları "Zeus, Hera, Athena" ile özdeşleşmiştir. Bunlar, "Jüpiter, Juno, Minerva" olarak isimlendirilmiştir. Diğer Yunan tanrıları; Poseidon (Atlantis'in de baş tanrısı), Selena (ay tanrısı), Hades (yeraltı tanrısı), Afrodit (aşk tanrısı) ve Ares'tir (savaş tanrısı). Bunlarm Roma'daki karşılıkları; yani isimleri ise sırasıyla; Neptun, Luna, Pluton, Venüs ve Mars'tır. Bu tanrılar özellikle savaş zamanlarında önemli roller oynarlardı. Roma ordusunda görev alan bir subay, tapınağa gider ve rahipler aracılığıyla yüzüne kan sürülerek düşmanlarına karşı savaş tanrısı Mars'tan kendisi için yardım ve düşmanları için de lanet dilerdi. Roma ordusu, savaşlarda, Mars'a bağlılıklarını bildirir yardım ister, hep bir ağızdan yemin ederek haykırırlardı. Diğer Yunan tanrıları da zamanla farklı isimlerle Roma paganistliğinde yerlerini almışlardır. Roma'nın geleneksel cinsiyetsiz tanrıları, Yunan etkisi ile cinsiyet kazanmış; soyları, aşk öyküleri, iktidar kavgaları olmuştur. Romalılar da, Yunanlılar gibi önemli gördükleri kişileri ve olayları kutsallaştırarak tanrılarının sayısını artırmışlardır. İnsan-tanrılar da böyle ortaya çıkmıştır. Roma'nm kuruluşu kutsallaştırılmış, kurucusu Romulus'da tanrılaştırılmıştır. Böylece hem devlet hem de insan tanrılar ortaya çıkmıştır. Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri "Tanrı gibi" olmaklığın üstüne çıkarak bizzat Tanrı olmuşlardır. Tanrılarının gökyüzü egemenliği için verdikleri iktidar mücadelesinin aynısını yeryüzü egemenliği için bu insan-tanrılar vermeye yönelmiştir. Bu Tanrı inancı iktidar uğruna her şeyin mubah görüldüğü bir din yaratmıştır. Din de siyaset olmuştur.

Zamanla Roma dini, tümüyle siyasallaşarak kurumsallaşmış ve devlet kontrolüne girmiştir. Roma, tüm diğer her şey gibi dini de kendi tekeline almıştır. Bu aşamadan sonra, işgal edilen ülkelerden getirilen tanrılar ve onların tapınma kültleri, devlet denetimine tabi olmuştur. Devlet dinine, faydasına ve siyasetine uygun olmayan tanrılar ve tapınma kültleri elenmiş ya da uygun hale dönüştürülmüştür. Evrensel Tanrı kompleksi sembolü Roma tanrısının ulûhiyetini kabul ettikleri ve ona hizmet ettikleri sürece her dine, tanrıya ve ona inanan halklara Roma'da yer vardı. Roma'da yaşanan isyan ve iç savaşların kaynağın da bu tanrılar ve dinler arasındaki iktidar savaşı vardır. Roma en geniş sınırlarına ulaştığında imparatorluğun geniş coğrafyasını kültürel anlamda birleştirebilmek için ortak bir inanç sis-

temi yaratmak gerekmiştir. İmparatorluk kültleri (İmparatorların tanrılara özdeş sayılması) geniş kitlelerce benimsenmemiştir. Bu durumda Helenistik kültür ve gizemli Doğu dinleriyle kurulan ilişkiler Romalının ufkunu genişletmiş ve evrensel bir din yaratmadan evrensel bir imparatorluk kurulamayacağını öğretmiştir. Özellikle kaderci, reenkarnasyoncu ve devlete itaati emreden dinler ve tanrılar bu sisteme entegre edildiler. Roma tanrılarının en tepede olmasını kabul eden tüm tanrılara bu tanrılar piramidinde yer açıldı. Bu bağlamda öncü olan Augustus, Roma dininin kurumsallaşıp resmileşmesinde önemli rol oynamıştır. Augustus, Hint-Avrupa köklerinden gelen Roma geleneğine bağlı olmasına rağmen devletin dinsel kapısını paganist yeni kültlere ve kültürlere açık tutmuştur. Roma geleneklerini Helenistik öğelerle kaynaştırmıştır. Bu dönemde din adamları, devlet tarafından seçilip görevlendirilmiş, dini kurumlar, Roma'ya ve imparatora hizmetle mükellef tutulmuştur. Evrensel Tanrı kompleksi Roma tanrısının kutsal gölgesi altında yaratılan bu kutsal kolektif Tanrı kompleksi dini sınıfı dini sistemin emniyet sübabı olmuştur.

Genel olarak tüm doğu dinlerinde görülen kişisel Tanrı kompleksi sembolü imparator, kral veya sultanların tanrılaştırılması Roma'da Sezar ile doruğa çıkmıştır. Sezar'dan sonraki imparator ve aileleri hayattayken kutsal ilan edilip tanrılaştırılmışlar ve onlar adına tapınma ritüelleri düzenlemişlerdir. Başlangıçta, tanrı totemlerine tapınan halk, daha sonra bu kurumları kendi bünyesinde toplayan imparatora yönlendirilmiş ve imparator da tanrılaştırılmıştır. Devletin, din üzerindeki kontrolü ve baskısı her zaman en asli ilke olarak sürdürülmüş ve devletin otoritesi ve kontrolü dışında kalan dinlere asla hoşgörü gösterilmemiştir. İmparator Tiberius döneminde, Roma'da, Mısır ve Yahudi dini yasaklanmış, bu dinlere girenlere katliama dahi varan en ağır cezalar verilmiştir. Bu cezalar çok uzun yıllar Hıristiyanlara da uygulanmıştır. II. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık başlangıçta karşılaştığı zulme rağmen imparatorluk içinde yayılmaya başladı. İmparator Nero döneminden itibaren Roma'nın Hıristiyanlığa karşı resmî tavrı olumsuzdu. İnsanlar sırf Hıristiyan oldukları için ölümle cezalandırılıyorlardı. İmparator Diokletian yönetiminde Hıristiyanlara yönelik zulüm doruğa çıktı. Ancak Büyük Konstantin döneminde Hıristiyanlık Roma devletinde resmî olarak desteklenen bir din haline geldi ve oldukça popüler oldu. İmparator Julianos döneminde pagan inanışın başarısızlıkla sonuçlanan diriltilme çabalarından sonra Hıristiyanlık imparatorluğun kalıcı dini haline geldi. 391 yılında imparator I. Theodosius'un bir fermanıyla Hıristiyanlık dışmdaki tüm dinler yasaklandı.

Roma'nın eski dini, en azından tanrılar söz konusu olduğunda yazılı anlatımlarla değil tanrılar ve insanlar arasındaki karmaşık ilişkilerle oluşturulmuştu. Yunan mitolojisinin aksine tanrılar cisimleşmiş değil 'numina' adı verilen muğlak bir şekilde tanımlanmış kutsal ruhlardı. Romalılar aynı zamanda herkesin, her yerin veya her şeyin ebedî bir ruhu olduğuna inanırlardı. Roma Cumhuriyeti döneminde din, senatörlük mevkiine gelmiş kimselerin görev aldığı ruhban makamlarından oluşan sıkı bir organizmacı hiyerarşik sistemin altında örgütlenmişti. Yunanlarla temas arttıkça eski Roma tanrıları da giderek Yunan tanrılarıyla ilişkilendirilmeye başlandı. Jüpiter Zeus ile aynı tanrı konumuna geldi. Mars Aresile, Neptün de Poseidon ile aynı konuma geldi. Roma tanrıları aynı zamanda Yunan tanrılarının vasıflarını ve mitolojilerini de üstlendi. Roma tanrılarının antropomorfik (insani özellikler/tanrıların insanlaştırılması) nitelikler kazanması ve Yunan felsefesinin iyi eğitimli Romalılar arasında yaygınlaşmasıyla eski dinî törenlere ilgi azaldı ve M.Ö. I. yüzyılda eski ruhban makamlarının siyasi nüfuzu devam etmekle birlikte dinî önemi ciddi biçimde azaldı. Roma dini giderek daha fazla imparatorluk sarayına temerküz etmeye başladı ve bazı imparatorlar ölümlerinin ardından tanrılaştırıldı.

İmparatorluk döneminde Romalılar ele geçirdikleri yerlerin mitolojilerini benimsediler ve bunun sonucunda geleneksel İtalyan tanrı ve tanrıçalarının tapınakları ve rahipleri, yabancı tanrılarla yan yana yer almaya başladı. Mısır'ın Isis'i ve Perslerin Mitras'ı gibi birçok yabancı inanç popüler hale geldi. Romalıların hayatında dinin büyük bir önemi vardı. Latince'de 'din' anlamına gelen religio sözcüğünün religare yani 'bağlamak' anlamına gelmesi bu bu dini bağımlılığın önemini vurgular. Roma halkının günlük yaşamı için de dinin önemi çok büyüktü. Roma tarihine dair neredeyse her türlü olgu, yükselişlerden çöküşlere kadar, rahatlıkla dine bağlanarak açıklanabilmekteydi. Sonuçta ilk dönem Roma dininde neredeyse her olay için bir tanrı veya tanrıça bulunması da bunun göstergelerinden sayılabilir. Romalılar tanrılarına kendilerine benzetmedikçe onlara tapınmadılar. Bunun nedeni Roma dininin karakteristik özellikleridir. Bu dinin bir imparatorluk dini olması nedeniyle tıpkı devleti gibi sınırları muğlak, kuralları esnekti. Roma, her bir dini ve tanrıyı kendine benzer hale yani kendine hizmet eder hale getirmedikçe onu resmileştirmiyordu. Her ne kadar bir tür ruhban sınıfı (rahip ve rahibeler), ilahilik ve kutsallık gibi kavram ve kurumlar yer alsa da bunların hepsi sistematik bir biçimde bütün oluşturmamaktaydı. Roma politeizmi ve inanç yapısı birçok farklı kültürü barındırsa da bunlardan en etkin olanı her zaman Yunan paganizmi ve mitolojisi olmuştur. Ayrıca, güç sembolleri ve bazı kamusal ibadetler yoğun oranda Etrüsk

kültür ve inancından etkilenmiştir. Romalıların bu erken dönemde sahip oldukları dini yapı iki ana nokta ile tanımlanabilir: Çok gelişmiş bir ayin sistemi, ruhban okulları ve ilgili tanrı "küme"leri; Roma kentinin bulunuşu ve kuruluşuna dair çok zengin bir tarihi mitler yapısı ki bu yapı fani insanlar ile birlikte çoğu ilahi müdahaleyi de içerir. Roma mitolojisi, en azından tanrılar ve tanrı anlayışı açısından, anlatılardan değil de tanrılar arasında ve tanrılar ile insanlar arasında yer alan kenetlenmiş ve kompleks bir ilişkiler ağından oluşmaktaydı. Erken Romalıların dini, daha sonraları birçok farklı ve çelişen inancın eklenmesi ve özellikle de Yunan mitolojisinin büyük bir kısmının asimile edilmesiyle, çok farklı bir hal ve yapıya dönüşmüş ve farklılaşmıştır.

Tanrılar hakkında bir anlatı geleneği olmasa da Romanın bulunuşu, kuruluşu ve ilk dönemleri hakkında çok zengin ve efsanevi anlatı kültürleri mevcuttur. Romulus ve Numa gibi ilk krallar, tamamen mitolojik bir doğaya sahipti ve bu tür efsanevi öğeler Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar uzanabilmekteydi. Roma ayinsel ibadet ve uygulamaları iki tanrı sınıfına yani tanrılar hiyerarşisine dayanmaktadır: di indigetes ve de novensides veya novensiles. İndigetes Roma devletinin, şehrinin, özgün tanrılarıydılar ve böyle yaklaşık 30 tanrıya adanmış özel bayramlar (festivaller) mevcuttu. Novensides ise kültleri tarihi süreçte daha sonraları şehre gelmiş tanrılardır ki bunların ortaya çıkışları genellikle belirli bir kriz veya ihtiyacın doğurduğu bilinen belirli tarihi olaylardır. Erken Roma tanrılarına, di indigetes'e, ilaveten çeşitli etkinlik ve eylemlerde çağırılan özelleşmiş veya uzmanlaşmış küçük tanrılar da mevcuttu. Roma, ihtiyaca göre tanrı yaratma tanrısallığının sembolü idi ve Romanın ve Romalarının ihtiyaçları da sınırsızdı. Bu tür ihtiyaçlara ve eylemlere ayinsel bir boyut kazandırılmıştı. Örneğin ekini ekerken belli bir tanrı ismiyle çağırılır, hasat ederken ise bir başkası çağırıldı. Aslında bu yoğun ayin kültürünün ve küçük tanrı anlayışının temelinde politeizmden çok bir tür polidemonizm yatmaktaydı. Zira bu küçük tanrıların güçleri ancak uzmanlaştıkları/özelleştikleri eyleme yetmekteydi, diğer eylemlerde herhangi bir güçleri bulunmuyor ve bu nedenle de tanrıdan çok bir tür ilahi ruh kavramma yakındılar. İlk panteonun yani tanrılar hiyerarşisinin en üst basamağında Jüpiter, Mars ve Quirinus üçlemesi (teslis) vardı. Tanrılar arasmdaki hiyerarşik yapı yeryüzüne de aynen yansıdığı için bu üç tanrının rahipleri veya flamenleri en yüksek dereceye sahiptiler. Tanrılar hiyerarşisinin ikinci basamağmda Janus ve Vesta bulunmaktaydı. Erken dönemde bu tanrıların pek bir kişilikleri veya şahsi özellikleri yoktu ve kişisel tarihlerinde evlilik ve soy ağaçları bulunmuyordu. Roma devleti etrafındaki bölgeleri fethettikçe komşu kültür ve toplulukların yerel tanrı-

ları da Roma mitolojisine giriş yapmıştır. Romalılar geleneksel olarak yeni fethedilen yerlerin tanrılarına da kendi özgün tanrıları ile bir tutmuş aynı saygı ve onuru bahşetmişlerdir. Birçok seferde yeni fethedilen bölgenin tanrılarının da Roma'da yeni tapmaklarda yer almaları için davette bulunulmuştur. Bu nedenle Roma'ya özgü olmayan birçok farklı kült, tanrı ve tanrıça Roma din ve mitolojisine giriş yapmış kimi zaman bu yeni tanrı ve tanrıçalar Roma mitolojisinde var olan belirli tanrı ve tanrıçalarla özdeşleştirilmiştir. Hatta Roma, egemenlik altına aldığı birçok halkın tanrısını ve tapınağını Roma'da inşa ederek Roma'yı sadece siyasi egemenliğin değil dini egemenliğin de başkenti/mabedi yapmıştır. Roma'ya (devlete) tapınmaktan kaçanlar Roma'ya (dine/tanrılarına) tapınmaya mecbur kaldılar. Bu yüzden tapınmak/yaşamak için bütün yollar Roma'ya çıkmakta idi.

Çok tanrılı bir din anlayışından gelen Romalılar tabiat kuvvetlerinin birer tanrı olduğuna, tabiatta ve hayatta olan her şeyin tanrısal iradeye bağlı olduğuna inanıyorlardı. Başlangıçta Etrükslerin etkisinde kalan din anlayışı, fetihlerden sonra yeni ülkelerin kültürleriyle tanışınca buralarda yaşayan halkların dini inançlarından da etkilenmiştir. Romalılar Fenike, İran, Frig inançlarının etkisinde de kaldılar ama özellikle Yunan uygarlığının (Helen) din ve inanç konusundaki etkisi daha fazla ve belirgindir. Kendi tanrılarının cumhuriyet döneminde daha yakından tanıştıkları Yunanlıların tanrılarına benzediğini gören Romalılar onların tanrılarını aynen kabul etmişler ve mitolojilerini de benimsemişlerdir. Bu çerçevede Yunanlıların önemli tanrılarından olan Gök Tanrı (Tanrıların Kralı) Zeus (Zevs), Jupiter; Ay Tanrısı Hera, Junon; zekâ ve akıl tanrıçası Athena, Minerva; güzellik ve aşk tanrıçası Afrodit, Venüs; ölüler ve cehennem tanrısı Hades, Plüton; bereket tanrıçası Demeter, Neptün; eğlence ve şarap tanrısı Diyonizos ise Baküs olarak adlandırılmıştır.

Roma dininin çok önemli olan ve öne çıkan bu tanrı ve tanrıçaları ile onları temsil eden simge ve sembolleri ile görevleri bu dinsel bütünlüğün boyutunu da göstermektedir: Kartal, asa ve şimşek ile sembolize edilen Mutlak kudret ve Gök Tanrısı Jupiter; Zeus'un karısı olan Tavus kuşu, zambak, nar ile sembolize edilen doğum ve evlilik Tanrıçası Juno; zeytin dalı, kalkan ve baykuş ile sembolize edilen koruyucu tanrıça, savaş ve şehir tanrıçası Minerva; ok ve gümüş yayın sembolize ettiği şiir, müzik, dansı ve aydın, durgun, ölçülü gücü simgeleyen ışık tanrısı Pholbus; ok ve yay, geyik ve hilal ile sembolize edilen ve toprak, iffet ve bereketi simgeleyen avcı tanrıça ve ana tanrıça Diana; kanatlı pabuçlar ile sembolize edilip hırsızların, yolcuların, yolların, postacıların, ticaretin ve tüccarların tanrısı, tanrıların habercisi

yolcuların yardımcısı olarak kabul edilen haberci tanrı Mercurius; çekiç ve örs ile sembolize edilen ve her türlü madeni işleyen demirci tanrı Vulcanus; kutsal ateş ile sembolize edilip ocağı ve aile erdemlerini simgeleyen tanrıça Vesta; miğfer ve mızrak ile sembolize edilen savaş tanrısı Mars; güvercin ile sembolize edilen güzellik ve aşk tanrıçası Venüs; bereket boynuzu, buğday demeti ve orak ile sembolize edilen bereket tanrıçası Ceres; üç çatallı asa (Trident) ile sembolize edilen deniz tanrısı Neptun; tanrıyı görünmez kılan bir başlık ile sembolize edilen yer altı tanrısı Pluton; yılan ile sembolize edilen sağlık tanrısı Aesculapius; tarım ve şarap tanrısı Liber; kehanet, şiir, tıp, felsefe ve müzik tanrısı Apollon; yeraltı tanrıçası Proserpine; büyü tanrıçası Trivia; barış tanrıçası Victoria; intikam tanrıçası Nemesis; toprak ana tanrıçası Terra; düşler tanrısı Somnia; uyku ve hipnoz tanrısı Somnus; gece tanrıçası Nox; karanlık tanrısı Erebos; ölüm kapılarının sorumlu tanrısı Letus; gençlik tanrıçası Juventas; vahşi doğa tanrısı Faunus; sınır taşı tanrısı Terminus; aşk tanrısı Amos; kuzey rüzgar tanrısı Aqulio; batı rüzgar tanrısı Favonius; güney rüzgar tanrısı Auster; doğu rüzgar tanrısı Eurus; zaman tanrısı Satrun; göğü tutan tanrı Uranüs; adalet ve düzen tanrıçası Justitia; kuvvet tanrısı Herkül; korku tanrısı Timor; kavga, fitne, fesat, nifak tanrıçası Discordia; bitkilerin tanrıçası Flora; hikmet tanrıçası Metis; hatıra tanrıçası Mnemosyne; su tanrıçası Thetis; hile tanrıçası Fraus; şevk tanrısı Zelus; dayanıklılık tanrısı Kratos; şiddet tanrıçası Bia.

Bu denli geniş bir panteonun ve tanrılar hiyerarşisinin olduğu Roma'da doğal olarak da insanların kaderine tahakküm etme iktidarları olarak sihir, falcılık, kehanet ve büyücülük kurumsallaşmış ve Roma dininin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Büyücülük ve kehanet, tüm çok tanrıcı eski uygarlıkların ortak temel özelliği idi. Büyüler, büyülü muskalar, çeşitli sihirler, geniş halk kitleleri tarafından çok sık başvurulan ritüellerdir. Büyü ile uğraşan insanlara, halk ve Roma imparatorları, önem vermişlerdir. İmparator Claudius, bu konu da bir okul bile açmıştır. Hadrianus ise bizzat büyü ve astroloji ile uğraşmıştır. Paganistliğin ve onun ayrılmaz bir parçası olan büyücülük birlikte hüküm sürmüştür. Kırık çıkıkların tedavisi, köpek ısırmaları, baştaki yaralar, urlar, cinsel hastalıklar, kişisel rekabet ve çiftçilikte kısacası hayatın her alanında büyüye yaygın bir şekilde başvurulmaktaydı. Roma'da, Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, büyüler, konularına göre sınıflandırılmış ve kurallarını içeren bir büyü terminolojisi oluşturulmuştur. Mahkemelerde, rakiplerini sindirmeye yönelik büyüler ve aşk büyüleri davaları görülmüştür. Bu işlerin kurumsal temsilcileri de metafizik evrenin kolektif Tanrı kompleksleri olarak çok büyük bir saygı görmüşlerdir.

Yunan ahlak ve gelenekleri Romalıların Etrükslerden itibaren şekillenen dini gelenek ve inanışlarına da etki etti. Romalılar da bütün ilk çağ toplumları gibi fala inanmak, kuşların uçuşu veya kesilen kurbanların iç organlarının dağılışına bakarak kehanette bulunmaya çalışmak gibi inanışlara sahiptiler. Hatta öyle ki savaş ilan etmek gibi son derece ciddi ve önemli devlet işleri bile fala bakılarak kararlaştırılırdı. Hatta bu iş için resmi kâhinler ve kutsal tavuklar bile vardı. Bu tavuklar kendilerine verilen yemi yemezse bu tanrıların yapılmak istenen işe razı olmadıkları biçiminde yorumlanıyordu. Falcılıkla birlikte büyücülük de önemli bir inanış biçimiydi. Roma'da halkın gözünde çok değerli olan sadece falcılık ve büyücülükle uğraşan bir sınıf bile vardı. Tanrılarla ilişkilerin merkezinde adak, sunu, bağış ve kurban ritüelleri vardı. Bu açıdan Romalıların dinleri bir tür tanrısal sözleşme idi: 'Veriyorum ki sen de veresin!'. Dinsel her eylem bir belirginlik içinde yürütülmelidir. Örneğin, duanın ya da kurbanın yöneltildiği tanrının adı tam tamına söylenmeli, gerekli formüller kesin bir sessizlik içinde kelimesi kelimesine tekrar edilmelidir. Uğurlu ve uğursuz günler özenle saptanır, duruma göre o günlerde kimi işlere izin verilir ya da verilmez. Uzmanlar, tanrısal isteğin işareti olan kuşların davranışları falının uygun olup olmadığını bildirirler. Vatan sevgisi yolunda bir kimse kendisini 'Ölüler Ülkesi Tanrıları'na adayabilir, bu takdirde o kimse o savaş içinde yaşamını yitirmelidir.

Tabiat olaylarını kehanetle yorumlamak, bazı kutsal saydıkları hayvanların iç organlarına ya da kuşlara bakarak Roma'nın, siyasal, sosyal, askeri politikasıyla ilgili kehanette bulunmak din adamlarının resmi görevlerindendir. Tanrıların, duaları kabul edip etmedikleriyle ilgili işaretleri yorumlayan kişiler, senatörler ya da yüksek devlet memurları arasından seçilirdi. Bu kişilere, gözlemledikleri işaretlere göre isimler verilirdi. Kartalların, akbabaların uçuşuna, tavukların, bazen de ineklerin yeme şekline bakarak kehanette bulunanlara 'augur' yani 'kuş bilimci' denirdi. Etrüsk dininden hareketle, hayvanların iç organlarına bakarak kehanette bulunanlara ise 'haruspex' adı verilirdi. Bu kişiler, hayvanların iç organlarına bakarak tanrıların, kendilerinden ne istediğini bulmaya çalışırlardı. Roma tarihçisi Titus Livius, M.Ö. 340 yılında "Roma ordusunun, savaşmadan önce bir kurban adadığını, haruspex'in bu kurbanın karaciğerini inceleyerek o dönemin konsülü Decius'a, tanrıların kendi yanlarında olduğunu söylediğini ve bunun üzerine Roma ordusunun savaşa girdiğini" yazar.

Titus Livius'un da ifade ettiği gibi kurban törenleri, Roma dininin en önemli ritüelleridir. Bir taraftan tanrıların öfkelerini dindirmek, diğer taraftan da tanrıları memnun etmek için kurban takdim edilirdi. Bu takdimde;

çeşitli hayvanlar, yiyecek-içecekler sunulurdu. İmparator Augustus zamanın da yaşamış Verrius Flaccus'a göre "has buğday, mısır unu, şarap, mayalı ekmek, kuru incir, peynir, bulgur, susam, yağ, pullu balıklar; hayvanlardan domuz, sığırlar, koyun ve köpekler kurban ve adak olarak sunulurdu". Bu listenin dışında, tanrılar yesin-içsin diye daha başka yiyecekler sunulmuştur. Örneğin, süt, bu yiyeceklerin en önemlilerindendir. Ilık süt, en eski tanrıçalardan Pales'in hoşuna giderdi. Erkek kurbanlar tanrılara, dişi kurbanlar ise tanrıçalara sunulurdu. Göksel tanrılara, açık renk tüylü, yer altı tanrılarına ise koyu renk tüylü hayvanlar kurban edilirdi. Bazı tanrıların ise özel kurbanları vardı. Jüpiter, iğdiş edilmiş boğa; Apollon, Mars, Neptunus ise el değmemiş boğa isterdi. Kurban, süslenip, boynuzları yaldızlanarak tapınağa götürülür. Kafası, tuzlu has buğday ununa batırılarak şarap sunulurdu. Sonra hayvanın alnına çekiç, balyoz veya balta ile vurulur, hayvanın kanı sunağa sürmek için bir kap içerisinde biriktirilirdi. Eğer bu işlemler sırasında hayvan direnir veya kaçarsa bu kötüye yorumlanırdı. Tanrıların rızasını almak için iç organlara bakılırdı. Şayet iç organ falının sonuçları kötü çıkarsa, yeni bir hayvan daha kesilirdi. Roma senatosu, M.Ö. 176'da aldığı bir kararla; bu konuyla ilgili kesin kuralı ortaya koymuştu: "Tanrıların rızası alınıncaya kadar, yetişkin kurbanlar keserek törene devam edilmelidir". Parçalanan kurban etlerinden daha çok kan içeren bölümleri alınırdı. Tanrılara sunulmak üzere kanla yıkanmış sunak üzerinde yakılırdı. Kurban sahibi ve yardımcıları, tanrılara sunulan parçalardan artanları yiyebilirdi. Sıradan insanların özel tanrıları olduğu gibi soyluların da özel tanrıları ve mabetleri vardı. Bu özel mabetlerde, tanrı ve tanrıçalardan oluşan maske (anıt, totem, heykel) bulunmaktaydı. Özellikle düşmanlarına karşı yardım istemek ve lanetlemek için bu mabet odalarına gider düşmanlarına için lanet isterlerdi. Kendilerine ve ailelerine yardım dilemekten daha çok işlerine ve aşklarına mani olan düşmanlarına tanrılardan lanet isterlerdi. Bu ilahlara başvurarak 'büyü ve lanetleme' toplumun her kademesinde başvurulan bir yöntemdi. Dileklerinin gerçekleşmesi için tanrılarına kurban ve kan adamak, yüzlerine kan sürmek, hatta bir çukura girerek kurbanın kanıyla bulanmak en yaygın ritüeldi. Kurban demek tam da anlamına uygun olarak sunakları, mabetleri ve kişileri kanla yıkamak ve adeta kan takdim etmekti. Gökyüzü Tanrılarını kanla kutsarlarken yeryüzü Tanrılarını da yine aynı şekilde kanla beslemeye çalışırlardı. En büyük Tanrı olan Roma için de kan demek egemenlik demekti.

Yunan Dini'nden, Roma'ya aktarılan bir büyücü kültü de Sibylla'nın kitapları ve Sibyl rahibeleridir. Roma'nın bu kitaplarla tanışması M.Ö. 367 veya daha eski bir tarihtir. Sibyl adı verilen bu kâhin kadınların kitapları

esas olarak Asya orjinli bir kehanettir. Bu kitaplar, Yunan paganistliğine ait tanrıların birer birer Roma'ya getirilmesine vesile olmuştur. Yaşlı Plinius, bu kitapları şöyle tanımlamıştır: "bir kehanet gücü ve semavi dünya ile bir tür görkemli iletişim". Yunan tanrıları ve ritüellerini de içeren bu kitaplar Roma'ya getirilerek, Capitolium'daki Jüpiter Tapmağı'na konmuştur. Sonra da Augustus döneminde Palatinus'taki Apollon Tapınağı'na yerleştirilmiştir. Romalılar, askeri bir felaket veya salgın bir hastalığın yol açtığı bunalımlarda bu kitaplardaki kehanetlere başvurmuşlardır. Roma'nın Yunanlılardan aldığı büyük tanrılardan özellikle askeri hiyerarşik düzen ve savaş için tapındıkları tanrıları vardı. Yunanlıların Tanrı ilan edip adlarına tapmaklar ve heykeller yaptıkları Deimos (Kaygı) ve Phobos (Korku) gibi tanrılar Romalılar tarafından da yüce kabul edilip Pallor ve Pavor adlarına dönüştürülerek aynı şekilde tapınaklar ve heykeller yaptırmışlardı. Askeri başarısızlıkların ve krizlerin sorumluluğunu onlara yüklüyorlardı. Kötü ruhları ve başarısızlık korkularını yok etmek için onlara adaklar sunuyor ve ibadetlerde bulunuyorlardı. Onlar, kötülüklere ve başarısızlıklara karşı dost olunması gereken müttefikler ya da korkunç düşmanlar olarak görünüyordu.

Roma, Kartaca ile yaptığı savaşta da bu büyü kitaplarına ve bu savaş tanrılarına başvurmuştur. Romalı felsefeci Cicero'nun anlattığına göre "atalarımız zamanında, devletimiz zor ve sıkıntılı günler geçirirken Tiberius Gracchus öldürüldüğünde ve alametlerden büyük tehlikelerin dehşet yaratacağından haberdar olunca Sibylla kitaplarına başvuruldu ve bu kitaplardan en eski tanrıça Ceres'in yatıştırılmasının gerektiği anlaşıldı". Roma'da, bireysel gizem dinlerine de temel oluşturan Sibylla kitapları, Roma dinine değişik törenler de katmıştır. Bu törenlerde yiyecek ve içecek doldurulmuş sofraların yanına tanrı heykelleri yerleştirilerek halka sunulurdu. Bu törenlerden birisinde de, heykeller tapınaklardan çıkartılır, döşeklere yerleştirilir ve halk, başlarına çelenkler takıp defne dalları taşıyarak bu döşeklerin arasmda dolaşırdı. Soylu Romalı kadınlar da, tanrıların köleleri olarak saçlarını dağıtıp sunakları süpürürlerdi.

Roma'nın erken dönemlerinde Roma dini bir aile diniydi. Devlet genişledikçe bu aile dini bir devlet dinine dönüştü. Aile de devlet gibi kutsal bir kuruluştu ve son derece basit dinsel törenleri bulunuyordu. Toplum geliştikçe yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmaya başladı, yeni ihtiyaçlar yeni kutsallıkları beraberinde getirdi, son noktada ise büyük bir imparatorluğun içerisindeki yüzlerce toplumun farklı inançlarının kaynaştığı bir yapı haline geldi. Romalılar etraflarındaki her şeyde bir kuvvetin, bir ruhun olduğuna inanıyorlardı. Bu kuvvet tanrısaldı. Romalılar bu kuvveti pek çok şeye yönlendir-

mişlerdir, özellikle kendi sosyo-ekonomik hayatları için önemli olan şeylere. Örneğin aile ocağının ruhunun adı Vesta, evin kilerinin bekçileri Penatlar idi. Aile tanrıları anlamına gelen Lares'ler ve daha pek çok böyle kutsal varlık vardı. Pek çok da ritüel vardı. Romalılar çok dindar insanlardı ve her işlerinde edecekleri dualar mutlaka bulunuyordu. Bununla birlikte yine ailenin öneminden kaynaklanan bir "ata kültü" bulunmaktaydı. Romalılar, atalarının ruhlarına büyük saygı gösterir, onlara dua ederlerdi ki bu imparatorluk döneminde de devam eden bir gelenektir. Aileler birleşip devlet yapısı oluşturmaya başladıklarında söz konusu kutsal varlıklar da devlete ait olmaya başladılar: aile ocağının ruhu Vesta artık Vesta bakireleri olarak devlet ocağının koruyucusu; önceleri tarlaların tanrısı olan Mars aileler birleşince savaş tanrısı oldu. En büyük Tanrı(ça) Roma ise en büyük aile olarak hem kolektif hem de evrensel Tanrı kompleksinin kaynağı oldu. Bu yüzden pek çok panteon tanrısından çok daha fazla etkili olmuş bir tanrı kültü daha doğdu: Roma İmparatorluk Kültü. Augustus'un ölümünden sonra veliahtı tarafından "Tanrı" ilan edilip adına tapınakların yaptırılmasıyla böyle bir gelenek başlamıştır. Bu gelenek Doğu'da Batı'da olduğundan daha kolay kabul görmüştür. Bunun nedeni zaten tanrı-kral figürünün yabancı olmamasıdır. Hatta Romanın tanrı-krallar veya insan-tanrılar inanışını özellikle Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarından aldığı da bilinmektedir.

Romalılar doğa olaylarının yanında insan, toplum ve devlet yaşamının her anında, her aşamasında, her alanında kendini gösteren tanrısal kuvvetler yarattılar. Romalıya göre bu kuvvetler insanoğlunun içinde (Genius), doğasında ve ruhunda hissedildikten başka, çeşitli nedenlerle onun tüm işlerini de kontrolü altında tutmaktadır. Giderek bu tanrısal kuvvetler etkilerini ev içerisinde, örneğin kapıda (Janus), ocakta (Vesta), kilerde (Penates) hissettirdiği gibi, dışarıda da tohumlara (Saturnus), sürülere (Faunus), ateşe (Vulcanus) bakma, hububatı büyütme (Ceres), hububatı saklama (Telhis), hububatın içlerini doldurma (Ops) gibi fonksiyonları ile kendilerini göstermektedirler. Hatta insanın günlük işlerinin yanı sıra Roma toplumunun da yaşamına böyle bir takım tanrısal kuvvetlerin el attığı düşünülmüş bunun sonucunda Roma'nın en eski tanrısal üçlüsü (triası) olan Juppiter, Mars ve Quirinus oluşmuştur. Romalılar tanrılarını insan biçiminde (anthropomorf) düşünmüşler, onlara aileler kurmuşlar, aşklar, ihanetler, savaşlar, entrikalar atfetmişler ve heykeller ve tapınaklar yapıp onlar hakkında mitolojiler meydana getirmişlerdir. Ne var ki tüm bu etkilere karşın Romalı yine bir noktada kendi benliğini korumayı bilmiştir. Bu da, her tarafta hissettiği tanrısal kuvvetlerin kendi hareketlerini kontrol ettiği düşüncesi ve bunun neticesi olarak onlara gereken saygı ve tapınmayı göstererek

yardımlarını sağlamak ve öfkelerinden sakınmak kaygısıdır ki, bu durum onları son derecede dindar bir ulus kılmıştır: Korku dininin. Bununla birlikte başları sıkıştığında, doğudaki pekçok kent Jupiter için adaklar adamış, onları koruyan tanrıça Roma'ya dualar etmiş ve tanrı-insan olan krallarına/imparatorlarına kul kompleksi içinde ibadet etmişlerdir.

Roma, egemenlik altına aldığı toplumları kolayca yönetmesini, siyasi itaati/köleliği dinsel boyun eğmeye/kulluğa dönüştürebilme kabiliyetine ve çeşitli dönemlerde kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini bizzat tanrılığa yükselterek tapınanma ritüelleri yaratmayı doğu kültüründe de hazır bulduğu insana tapınma geleneğine borçludur. Mezopotamya'da Babil Atramkhasis efsanesi "inuma ilu av-ilu" (tanrılar insanken) sözleriyle başlar. Tanrılar insanken tıpkı insanlar gibi iki doğalı bir çatışma evrenine sahiptiler. Yakındoğu'da, Mezopotamya'da, Sümer ve Akad inanışlarında birbiriyle çoğu zaman çatışma içinde olan iki tanrı vardır: An ve Enlil (Sümer); Enki ve Ninmah, Teşub ve Kumarbi (Hitit); El ve Baal (Ugarit); Hürmüz (aydınlık/iyilik) ve Ehrimen (karanlık/kötülük) (İran Zerdüştlüğü); Marduk ve Asur. Bu tanrılar devlet tanrısıdır ve görevleri kainatı korku kaynağı olan ejderha Tiamat'ın yıkımından korumak ve insanlığı yok etmek isteyen iki kötü iblis olan Lamaştu ve Pazuzu ile savaşmak ve kralın hükümranlığını korumaktır. Bu tanrılar dünyayı ve insanları taş, ateş ve sudan oluşan canavarlardan korurlar. Ekinleri farelerden ve felaketlerden korusun diye tanrı Ninuta'ya adaklar kurban edilir. Mezopotamya'da İnana, Marduk ve Ninurta gibi tanrıların görevi dünyayı ve insanları tehdit eden canavarlardan korumaktır. Mezopotamya medeniyetleri Babil, Sümer ve İbranilerde tanrılar büyük tufandan insan ırkını kurtarıcı güçtür. Sümerlerde insanların düşmanı olan diğer tanrılara karşı insanları kollayan, tufan olayında onlara gizlice gemi yapmasını söyleyen tanrı Enki'dir. Karanlığa ve karanlığın temsil ettiği zulme karşı "ışık" anlamına gelen güneş ve aydınlığı doğal olarak da adaleti temsil eden Sümer tanrısı Utu'dur. Hammurabi'nin kanunlarını aldığını ve onun kutsal gücünü temsil ettiğini iddia ettiği tanrı da yine budur. Yakındoğu mitolojilerinde gerçek hayata paralel olarak bir de "Ölüler Diyarı" vardı. Kötü ruhların, hayaletlerin, kötü niyetli tanrılarm ve iblislerin bulunduğu bu dünya gerçek dünyaya müdahil olabiliyor ve insanların hayatlarını olumsuz yönde yönetebiliyordu. Ölüler ile canlılar iç içe yaşadıkları için hayat ve ölüm de birliktedir. Tüm kötü unsurlar korku ve dehşet salarak kontrol ettikleri canlıların hayatlarına ve kaderlerine yön verebiliyorlardı. Dünyada tapınılan tanrıların rolü de tüm bu korku ve kötülük kaynaklarına karşı insanları iyilik ve güvenlik içinde tutmaktı. Enheduana bir şiirinde tanrıça İnana için şöyle yazar: "görünüşünle

dehşet uyandırdığın, düşmanlarına bu dehşeti saçtığın, sana başkaldıranları toptan yok ettiğin, hatta onların cesetlerini bir hayvan gibi yediğin herkesçe görülecektir". İnsanlar tanrıları yaratıp korkularından emin olduklarında ise kendilerini tanrı ilan ettiler. Çünkü onlar da tıpkı tanrılar gibi korku ve güven yaratabiliyor, insanları kötülüklerden koruyabiliyordu. Böylece tarih sahnesine tanrı-krallar çıkıyordu. Tarihte adı geçen ilk Tanrı-Kral Akad imparatoru Naram-Sin'dir. Tanrılar insanken ile başlayan süreç insanlar tanrıykene evrilir. Böylece koruyucu tanrı figürü sadece hükümdarlara ve devletlere ait bir inanışa dönüşür ve "tanrı adına"nın yerini bizzat "tanrı olarak" alır. Augustus ile başlayan Roma'daki tüm Tanrı-Kral figürlerinde ve Roma tanrılarında da tüm bu özellikler bire bir örtüşmektedir.

Romanın örnek aldığı bir diğer doğu medeniyet kaynağı olan Mısır'da da durum hemen hemen aynıydı. Mısırlılar hem siyasal hem dinsel hem de sosyal hayatlarını düzenleyen binden fazla tanrı yarattılar ve insanı serseme çevirecek kadar karmaşık bir panteonu kapsayan hayret verici bir siyasi din kurdular. Diğer kültürlerin tanrıları gibi Mısır tanrıları da kendilerini yaratan insanların amaçlarına, arzularına ve korkularından korunmalarına hizmet ettiler. Tıpkı diğer medeniyetlerde olduğu gibi Mısırlılar için hayat ve evren birbiri ile karşıtlıklardan oluşan bir ikilik düzeniydi. İkilik düzeninin tanrıları da birbiriyle çatışan ve egemenlik kurmak isteyen ikili tanrılardı. Tanrılar arasmda da büyük bir hiyerarşik düzen ve bürokratik yapı vardı. Mısırlılar aynı hiyerarşik ve bürokratik düzeni piramit mükemmelliğinde yeryüzünde de gerçekleştirdiler. Çeşitli asil soylar ve kabileler kendi tanrılarının ve doğal olarak da kendi iktidarlarının egemenliği için tıpkı tanrılar gibi savaştılar. En büyük savaş da en büyük tanrı kabul edilen korku ve ölümü temsil eden Osiris'in (ölüler diyarının efendisi) altında yer alan Set ve Horus'un savaşıdır. Böylece her iki tanrı çatışması bir yandan korku, şiddet ve kaosu (Set) diğer yandan da güven ve düzeni (Horus) kişiselleştirir. Bu kişiselleştirmede "tanrının oğlu" olan Firavun da yine güven ve düzenin temsilcisi tanrı-kral olarak ortaya çıkar. Firavun bu çok katmanlı ve aşırı hiyerarşik bürokrasi ortamında tanrılar ile uyrukları arasındaki ilişkiyi sağlar. Bu bürokratik yapının tüm dünyevi ilişkilerini ise tapmaklara bakmakla görevli ruhban sınıfı ve din bürokrasisi üstlenmiştir. Korku hemen arkasından siyaseti yaratmış ve siyaset de korku kültürüne dayanan bir tanrılar ve insanlar hiyerarşisi ve bürokrasisini yaratmıştır. Dinin ve tanrıların yarattığı bu mükemmel kurgunun aynısını Roma da kendi imparatorluğuna uyarladı. Mezopotamya ve Anadolu geleneği ile Mısır firavunlarının bu Tanrı-Kral tapınım kültürü Roma geleneğinde, kendini tanrı ilan ettiren Aleksandros (Büyük İskender) örnekliği ile de meşrulaştırılmış-

tır. Dini değerinden çok siyasi bir değere sahiptir bu kült. Bazı kentlerin imparatorluğa bağlılık bildirmek için imparatorluk adına beş adet tapmak yaptırdığı görülmekte, bazı kentlerde ise kenti sembolize eden tanrıların yerine geçtiği görülmektedir. Zaten tanrıların tapınakları, genellikle şehrin tepelik bölgelerine ya da en azından tüm açılardan görülecek bir yere yapılırlardı. Gökyüzünde bir tanrılar hiyerarşisi yaratmadan yeryüzünde kullar hiyerarşisi inşa edemeyeceğini bilen Roma en büyük tanrı kültü olarak da kendisini yani Roma tanrısını yarattı.

Fakat dünya değiştikçe tanrılar da değişti. Eski dünyanın tanrıları artık eski dünyada kalmaya başlamıştı. Ekonomik krizler, savaşlar, istilalar insanları umutsuz bir hale düşürmeye başlamıştı. İnsanların adlarına ritüeller gerçekleştirdiği tanrılar da azalmaya başlamıştı. Panteonun büyük tanrılarına değil de artık daha küçük, yerel ya da yerelleştirilmiş tanrılara inanmaya başlamışlardı. Roma tanrılara zenginlik ve refah aracı olarak bakıyorlardı ancak insanların bireysel tanrılara, kendine özel totemlere inanmaya ihtiyacı vardı. İşte bu ihtiyacın çok büyük bir kısmı "Gizem Dinleri" denilen kültlerle kapatıldı, Antik Doğu'nun mistik kültleriyle. M.Ö. III. yüzyıldan itibaren Roma'ya girmeye başlayan bu dinler gittikçe güç kazanmış ve imparatorluk dönemine gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dinlerin en önemli özelliği gizemli öyküleri olması ve öykünün ayrıntılarının gizli olup müritlerin çeşitli törenlerden ve denemelerden geçerek bu gizemlere erişebilmesidir. Bu dinlerin hepsinde ölen ve dirilen tanrı betimlemesi, her bahar yeniden doğan ve her kış ölen bitki örtüsünün yıllık döngüsünü ifade ederdi. Dine kabul edilen kişi doğadaki yeniden doğuşu, ölümü, yavaşlamayı ve gelişmeyi görür ve yeniden doğuşa inanırdı. Bu dinler sevgi yoluyla taraftarlarının tanrıyla yakın ilişki içine girmelerini sağlardı. Gizem dinlerine konu olan tanrılar ölümlüler gibi acı çeker, ölür ve sonra tekrar dirilirlerdi. Din içerisindeki tapınmanın amacı acı çeken tanrının acısına ortak olmaktır. Bu dinlerde her türlü zulme rıza göstermeyi emreden bir acı çekme ve yas tutma kaderci inanışı vardı. Müritlerine ne kadar acı çekip yas tutarlarsa o kadar kurtuluş ve umut vaat ederlerdi. Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde yaygın olarak tapınım gören gizem dinlerinin başında Kybele kültü, Dionysos (Bacchus) kültü, Demeter (Ceres) kültü, Isis kültü ve Mithras Kültü vardı. Bu kültler de Roma'nın her başı sıkıştığında yardımma koşan tanrılardan oluşmaktaydı.

Roma Kartacalı Hannibal ile on iki senedir devam etmekte olan Pön savaşı sonunda ruhen çökmüştü. Hannibal bu süre zarfında Roma'yı kuşatmış ve istila ve işgale hazırlanıyordu. Bu durum, hem halkın ve yönetici-

lerin ve hem de askerlerin üzerinde yorgunluk, bitkinlik, çaresizlik, hatta ümitsizlik doğurmuştu. Roma'nın içinde bulunduğu bu buhranlı ortam, ıstıraplı Roma halkını yeni bir kurtarıcı tanrı aramaya sevk etmiş ve yine Sibyl kitaplarına başvurmaya zorlamıştı. Bu kitapların işe karışması yeni bir tanrının ve onun tapınma ritüellerinin Roma'ya çağrılması ile sonuçlanmıştı. Bu tanrıça 'Merhametli Büyük Ana Kybele' (Magna MaMater) idi. Magna Mater Roma surları içine her şeyden önce 'Kent Koruyucu Tanrıça' niteliği ile girmiştir. Çünkü tanrıça ile ilgili arkeolojik yapıtların büyük bir kısmı onu başında surlu bir taç ile tahtında oturan ve önünde kutsal hayvanları yani aslanları olan bir tanrıça olarak tanıtmaktadır. Bilindiği gibi bu surlu taç onun 'Kent Koruyucu' gücünün simgesi olup Hellenistik devirde yaratılmış bir buluştur. Zil, tympanum, dümbelek, flüt onun orgiastik âyinlerinde kullanılan müzik aletleridir. Kendisi aynı zamanda tüm insanları 'Besleyici Ana'dır. Özünde ve tapımımmda, doğanın engel tanımayan taşkın güçlerini sembolize eden Dionyzik karakter vardır. Yüksek dağ tepelerine ve karanlık orman köşelerine özel bir tutkusu vardır. Vahşi hayvanların, özellikle de aslanların hâkimidir. Çünkü tanrıça asıl öz karakteri ile el değmemiş vahşi doğanın temsilcisidir.

Romalılar, bu tanrıçanın şehre getirilmesini ve ona olan bağlılıklarını çok görkemli seremonilerle kutladı. Hatta onu devlet adına karşılamak üzere Roma'nın en seçkin aileleri temsilci olarak seçildi. Tanrıçanın gelişine rastlayan günde bir Lectisternium düzenlendi ve o gün tatil ilan edildi. Hatta şerefine Megalensia adı verilen oyunlar kuruldu. Senatus kararıyla tanrıçaya Palatinus tepesinde sadece kendisinin olan ihtişamlı bir tapınak yapıldı. Devlet ve yöneticiler başka tanrılara göstermediği ilgiyi bu tanrıçaya ve onun tapınımma göstermiştir. Tanrıçanın tapınımı Patricilerin, yani aristokrasinin himayesi altında görülmekte idi. Kybele tapınımının ritüelleri, parlak renkli giysiler içinde göğüslerinde tasvirler olduğu halde merasim alayı içinde hareket eden ve 'Büyük Ana'nın şerefine flüt ve tympanum çalan Phrygialı bir rahip ile bir rahibenin sorumluluğunda idi. Roma'da da tanrıçanın rahipleri bayramlarda evden eve dilenmek suretiyle tapınımın yaşaması için para topluyorlardı. Cicero rahiplere verilen bu ayrıcalığın halkın düşüncesini boş inançlarla doldurduğunu ve insanların dini inançlarının para ile sömürüldüğü için malî bakımdan kendilerini bitip tükettiğini söylemektedir. Kybele tanrıçasının senelik festivali başta olmak üzere diğer tüm tapınım uygulamaları Roma yönetim makamları (Praetor) tarafından denetim altında bulunduruluyordu. Devlet tüm tapınımlar gibi onu da kontrolüne almıştır. Devlete rağmen Romalılar tapmımı içtenlikle benimsediler ve desteklediler. Fakat yine de onun seremonilerdeki israf

ile hadım rahipler (Gallos) gibi bazı unsurlarına dayanamadılar. Bundan dolayı, erkenden Romalı vatandaşlara tanrıçanın hizmetinde dilenci-rahip (Metragyrtai) veya flütçü olarak bulunmak, kendini hadım ederek tanrıçaya adamak yasaklanmıştır.

Roma'nm devlet ve insan felsefesine uygun olarak resmileştirip koruma altına aldığı Kybele kültünden sonraki diğer gizem dinleri ise "Bacchus Kültü" ve "Mithras Kültü" idi. Bu gizemli dinler ve kültler ile oluşturulmuş gizemli tarikatlara da özellikle soylular, tüccar ve askerler rağbet etmekteydi. İnsana, tanrısallığı ve ölümsüzlüğü vereceğini iddia eden Bacchus tarikatının ayinleri ve törenleri vardı. İnsanın, dizginlenemez yanım simgelediği ifade ediliyordu. Şarap, tanrıları ile bağlantı kurmayı kolaylaştırdığından müritlerin, sürekli sarhoş olmaları gerekiyordu. Sarhoşluk ortamındaki ayinlerde her çeşit ilişki serbestti. Özellikle kadın müritlerin müzik ve dans eşliğinde kendilerinden geçmeleri çok taraftar çekiyordu. Roma'da önceleri, gizli gizli kutlanan törenlerde şarap içilir, et yenir, her türlü davranışlar ortaya çıkardı. Genç kızlar ve erkekler kendilerinden geçer, dinsel çalgı aletleri, davul ve zillerin çılgınlığı ile karanlık tünellere girilir ve her türlü çılgınlıklar yapılırdı. Bu tarikata girmek isteyenler çok az yemek yer ve suyla armarak tapınağa girebilirdi. Bu tarikatta başlangıçta sadece kadınlar ayine katılabilirken sonradan erkekler de katılmaya başlar. Bacchus ayinlerinin geceden sabaha kadar sürmesi ve ayinlerde yaşanan sınırsız ilişkilerin doğurduğu ahlaki itirazlar Romalı yöneticileri bile rahatsız etmiştir. Bu tarikat üyeleri özellikle yönetici soylular arasında oğlancılık, lezbiyenlik, ensest ilişki ve her türlü farklı ilişkiler oldukça yaygındı. Dini ve ahlaki bir sınırın olmadığı, vahşet ayinlerinin olduğu, sınırsız cinselliğin egemen olduğu bu tarikat üyelerinin bencillik, kibir, güç, asalet, para ve her türlü hilekârlık içinde meşrulaştırdıkları entrikalar Roma yönetimini de tehdit etmekteydi. Bu nedenle, M.Ö. II. yüzyılda Romalı yöneticiler, sert önlemler almak zorunda kalırlar. Titus Livius, bu törenlere engel olmak isteyenlerin kurban seçildiğini yazmıştır. Bu törenlere katılanların çılgınlıkları, çocuk kaçırmadan, oğlan çocuklarına cinsel tacize ve insanların kurban edilmesine kadar uzanmıştır. M.S. 79 yılında, Vezüv yanardağının patlamasıyla küller altında kalan bu Bacchus tapınakları ile ilgili yine çok çeşitli ve gizemli teoriler ortaya atılmıştır.

Roma'mn, gizemli pagan tarikatlarının en önemlilerinden bir diğeri de Mithras kültü ve ona bağlı gizemli tarikattır. Mithra, aracılık anlamına gelir. Anlaşma ve dostluk tanrısı olarak vasıflandırılmıştır. Persçe'de aynı anlama gelen 'Mihr' sözcüğü de kullanılır. Roma'ya Hint-İran kültünden geçmiştir. Bu tarikat, M.S. II. yüzyılda, Roma'da oldukça yaygın hale gelmiştir. Roma-

lı tüccar ve askerlerden oluşan taraftarları aracılığıyla İngiltere'den Filistin'e ve diğer sömürgelere kadar her yerde taraftarlar bulmuştur. Tarsus, bu gizemli tarikatın önemli bir merkezidir. Bu tarikatın Roma'ya taşınmasında Tarsuslu denizciler önemli rol oynamışlardır. Tarikatın önemli bir özelliği ayinlerinin, halka açık olmamasıdır. Başka tarikatlara katılanlar buna katılamazlar. Özel yeraltı mağaralarındaki ayinleri, kuralcılığı ve disiplini, Roma askerlerini kendisine çekmiştir. Mithras, baş tanrı Ahuramazda'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Kötülük tanrısı Ahiraman'm karşısında yer alır ve onunla savaşır. Bu savaş, iyilikle kötülüğün, ışıkla karanlığın, gökyüzüyle yeryüzünün savaşıdır. Mithras, güneşle simgelenerek 'her şeyi gören göz' olarak takdim edilmiştir ve kâhinleri aracılığıyla ışığın karanlıkla, yeni enerjinin eski enerjiyle mücadelesi olarak sunulmuştur. Bu tarikatta mürit adayı ilk önce bir hazırlık dönemi geçirir. Su içmekten ve et yemekten kaçınır. Daha sonra Mithras'ın askeri olur ve çeşitli mertebelerden geçerek tanrı ile özdeşim kurarak kutsal ve ilahi bir kişilik ve boyut kazanır. Mithras, iyiliğin kazanması, insanların arınması ve insanlığın kurtuluşu için cennetten sürülmüş bir Mesih'tir. İnsanların günahını taşıyan ve onların yargıcı olarak dönüşü beklenen aracı kimsedir.

Tüm bu dinsel kültler ve tanrı anlayışları göstermektedir ki Roma uygarlığı, insanı iki boyutta ele almıştır. Birincisi maddeci bir uygarlıktır ki bunun da özünde fiziksel güç bulunur. İkinci boyut ise, tinsel anlamda insanın kurtuluşu ve onun kaynağı olarak da Roma'nın varlığı, gücü, egemenliği, şerefi ve gururu vardır. Bu iki boyuta dünyevi ihtirasları, güç savaşlarını, iktidar tutkusunu, ihtişam tapınmalarını ve kahramanlık kültünü de ilave etmek gerekir. Roma insanının bu karakteristik özelliği, elbette dini anlayışını da etkilemiştir. Hiyerarşik güce tapınmanın esas olduğu, dünyevi arzu ve ihtirasların egemen olduğu ve mevki, makam, asalet, para ve servetin kutsandığı bu kültürde her şey iktidar için mücadeleye indirgenmiş ve bu amaçla yapılan her şey meşru ve değerli/saygın kabul edilmiştir. Bu gerekçe ile de Roma dininin pragmatist paganistliği tam anlamıyla örtüşmüştür. Çünkü herkes istediği amacını meşrulaştıracak bir tanrı bulmakta zorlanmayacağı gibi örnek aldıkları tanrılar da zaten aynı amaçlar için sürekli entrikalar ve savaşlar yapmaktadırlar. Roma yöneticileri bu tanrılar aracılığıyla insanların cehaletini ve korkularını kullanarak onları, kendilerinin tanrılar olduğuna inandırmakta zorluk çekmemişlerdir. Çünkü Roma devleti ve din adamları bu dinsel kurallar, tanrılar, kurbanlar, ritüeller ve mabetler aracılığıyla kendi asli amaçları olan yeryüzü hükümranlıklarını perdelemekte ve tanrıları birer maske olarak kullanmakta idiler. Bu maskların arkasına saklanarak insanları tanrılara doğal olarak da kendilerine

bağlı ve bağımlı kılıyor ve gökyüzündeki tanrılar hiyerarşisini yeryüzünde kullar hiyerarşisine dönüştürüyorlardı.

Roma, tüm bu dini inanışlarda ortak olan kaderci, çileci, yas tutmacı ve daha iyi şartlarda yeniden doğulacağı öğretileri ile efendi-köle ilişkisini ilahi bir yasaya ve doğal bir kanuna/düzene bağlıyordu. Bu düzende tanrılar vasıta (aracı) görevi yaparken siyasi liderler ve onların meşruiyet kurumları olan din adamları sınıfı (rahipler, kahinler) da halk adına ve halk için tanrıyla bizzat iletişimi sağlayan resmi bürokratik kurumlara dönüşüyordu. Mısır'daki siyasi ve dini büzen Roma'nın şahsında tecessüm ediyordu. Bir tarafta kendilerini gizleyerek sadece ruhbanlara (kâhinlere) emir ve kehanetlerini fısıldayan gizemli tanrı ve tanrıçalar diğer tarafta ise onları temsil etme gücünü ve ayrıcalığını kullanarak toplumda kutsal, üstün ve özel bir yer edinen yönetici ve ruhban sınıfı ortaya çıkıyordu. Bu hiyerarşik pramidal tanrı ve kul düzeninde ruhbanlar, ya yönetimi ellerinde tutar ya yönetimi ellerinde tutanları ellerinde tutarlardı. Böylece, din adını taşıyan aslında tamamen sosyal, siyasal ve ekonomik eşitsizlikleri ve zulümleri meşrulaştıran bu hiyerarşik tanrı-kul düzeni, egemen güçlerin tahakkümünü güçlendiriyor ve onların adaletsizliklerine itiraz hakkını yok ediyordu. Hatta zamanla, kralların tanrılaştırılmasıyla Roma'daki gibi tanrıların sayısı artıyor ve ruhbanların hem gökyüzü hem de yeryüzü tanrıları ile olan ilişkiden her türlü maddi ve manevi güç, otorite ve servet ile yönetime katılma gücü artıyordu. Kendilerini, bir takım doğal olayların veya felaketlerin arkasma saklayarak insanların mukadderatına yön veren bu dinsel güçler kehanet, sihir, büyücülük ve falcılık ile dini bir nüfuz elde ederek insanları hiçbir zaman gerçeğe dönemeyecek bir şekilde kesin inançlılık tasallutu altında tutarak kontrol etmişlerdir. Bu gelenek Roma'da Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesiyle birlikte hiyerarşik bir kurum olarak kiliseye ve din adamlarına tevarüs etmiştir.

M.S. 30 yılından itibaren Roma İmparatorluğuna giren Hıristiyanlık özellikle alt tabakadaki insanlar arsında yayılmıştır. M.S. 305 yılından sonra doruğa çıkan Hıristiyanlık ve Eski Roma dini taraftarları arasında çekişmeler 305-306 yılları arasında en şiddetli çatışmalara sahne olmuştur. 306 yılında bu çatışmalar sonucunda iktidarı tek başına ele geçiren I. Constantinus tek başma imparator olup 313 yılında yayımladığı Milano Fermanı ile Hıristiyanlığı serbest bırakıp yayılmasını teşvik etmeye başlamıştır. Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğunun resmi din olarak kabul ettiren I. Theodosius'un (379-395) Roma'daki Vesta Tapınağında Roma'nın kuruluşundan bu yana yanan kutsal ateşi söndürmesiyle birlikte paganist inanç sindirilmeye

başlanarak yavaş yavaş tarih sahnesinden silinmiştir. Tüm bu pagan dini anlayış ve kurumların yerine Hıristiyanlık bu paganist dini kültür ve gelenekten edindiği tüm tecrübe, teori, kuram, kurum ve kurallarıyla Roma ve Roma mirası üzerine inşa edilen Batıya ve tahakküm ettiği dünyaya egemen olmuştur. Roma kendine benzetmediği hiçbir şeyi içine almazdı. Sonuçta Roma bedenine Hıristiyanlık ruhu geçirildi veya Hıristiyanlık ruhuna Roma bedeni giydirildi. Böylece Roma ruhen sona erdi ama bedenen kilise kurumunun yarattığı kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin ruhunda yeniden ve daha güçlü olarak tecessüm etti: Otoriter Tanrı kompleksleri yerini totaliter Tanrı komplekslerine bırakmıştı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HIRİSTİYANLAR: KUTSALA KARŞI KUTSANMA

"Göklerin Egemenliğine Karşı Yeryüzü Egemenliği".

Hıristiyanlık[7], Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının ve medeniyetlerinin kesişim noktasmdaki eski Filistin'de doğup yaşamış olan İsa'nın şahsında kaynağını bulmaktadır. İsa Yahudi bir soydan gelmekte olup Bethlehem'de dünyaya gelmiştir. Bakire bir kız olan annesi Meryem, oğluna mucizevî bir şekilde hamile kalmıştır. İsa, hayatının büyük bir dönemini küçük bir köy olan Nasıra'da normal şekilde çalışarak geçirmiştir. Otuz yaşma geldiğinde köyünden başlamak üzere insanlığı başta kişisel olmak üzere kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi hastalıklarından arındırma mücadelesine girişmiştir: "Tanrı sizin değişmenizi istiyor, O'na iman ediniz ve O'nun krallığına giriniz" (Luka 4: 14-21). Onun bu şekildeki vaazı, ruhsal yenilenmeye çağıran vurgulu bir davet olduğu gibi, aynı zamanda gerçeğe ulaşma, özgürlük ve mutluluk sözüydü. Çünkü O'na göre tüm Tanrı kompleksleri insanları gerçek yerine yalana, hürriyet/özgürlük yerine köleliğe ve adalet yerine zulme sürüklüyordu. İsa aracılığı ile Tanrı, kendisini insanlara bildirmekte ve onları kendisiyle birlik olmaya, kendisine yakın olmaya çağırmaktadır; böylece her insan, gerçeği, özgürlüğü ve adaleti tamamlamak için arzu ve iştiyakını O'nda yerine getirebilecektir. Bu amaçla İsa, mütevazı olanları, kalbi temiz ve samimî olanları, merhametli, adaletli ve barışsever olanları kutsamıştır. Fakat o, çok büyük fedakârlıklara mal olsa da, bütün günah şekillerinden tam ve cesaretli bir kurtuluşu ve günah zincirlerini kırmayı

[7] Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2008; http://www.hristiyan.net/kilisetarihi.htm; http://tr.wikipedia.org.

istemiştir: "Şayet bir insan bütün dünyayı kazansa ama hayatını kaybetse, bunun insana faydası nedir?".O, havarilerinden Tanrı'nın önünde mütevazı olmalarını, her insanı kardeş olarak telakki etmeyi, Tanrı'nın her bir insanı affettiği gibi affetmeye hazır olmalarını istemektedir. O böylece bütün insanların Tanrı'ya güvenle bakmalarını sağlayarak herkese ümit ve kurtuluş müjdesi getirmiştir: Tanrı komplekslerinden kurtuluş.

A. İSA'NIN İŞLERİ: KİM'LİKTEN NE'LİĞE

İsa, günlük hayatın çilelerini ve zorluklarını tecrübe etmiş, çalışma ve aile hayatını onurlu ve saygın noktasına getirmiş, erkeklerle kadınların eşit olduklarını ilan etmiştir; köle-efendi, zengin-fakir ayrımlarını kaldırmış, çocuklara özel şefkat göstermiş, arkadaşlarını sevmiş, ülkesine sadık olmuştur. Vefat etmezden önce, havarilerine şöyle söyleyerek öğretisini özetlemiştir: "Benim sizi sevdiğim gibi siz de başkasını seviniz. Bu şekilde, şayet birbiriniz için sevgiye sahip olursanız, bütün insanlar sizlerin havariler olduğunuzu bileceklerdir" (Yuhanna, 13: 1-16; 34-35). Onun, etrafında bulunan insanların çekmekte oldukları sıkıntı ve ıstıraplara karşı göstermiş olduğu acıma hissi ve Tanrı'nın ondaki kurtarıcı mevcudiyetini başkalarına açıkça gösterme arzusu, onu birçok mucizeleri yerine getirmeye sevk etmiştir: Doğuştan kör olanları, topal ve felçli olanları tedavi etmiş, bazı kimseleri ölümlerinden sonra diriltmiştir. Bu mucizelerle insanlara, kendisinin Tanrı tarafından gerçek olarak kendilerine gönderilmiş olduğunu göstermeyi düşünmüştür.

İsa havarilerine, kendisi ve misyonu hakkında sadece kavrayabilecekleri kadar anlatmış, ama ölümünden sonra onlara Kutsal Ruh'u göndereceğini ve onlara, kendilerini tam anlamaya ve gerçeğe sevk edecek olan şeyin o Kutsal Ruh olduğunu söylemiştir (Yuhanna, 14: 15; 16: 12-15). İsa Tanrı'dan "Baba" olarak, kendisinden de O'nun tarafından gönderilmiş "Oğul" olarak bahsetmiştir. O, kendisinin tamamen Baba'sının hizmetinde olduğunu ve yetişmesinin Tanrı'nın isteğini yerine getirmek için olduğunu açıklamıştır (Matta 12: 25-30). Onun bütün hayatı, insanları Tanrı komplekslerinden arındırma adına sevgi, adalet, barış, merhamet ve tevazu ruhuyla tamamlamış olduğu misyonu üzerinde odaklanmıştır. O, "hizmet edilmek için değil, hizmet etmek için ve birçok insan için hayatını fidye olarak vermek" için geldiğini açıklamıştır. O, kendisinden, hayatını koyunları için adayan "iyi çoban" olarak bahsetmiş ve ölümünü, toprağa düşerek ölen ama daha fazla meyve vermek için yeni bir bitki olarak tekrar canlanan buğday tanesine benzetmiştir (Yuhanna, 10: 11; 13: 12; Markos, 9: 34). Sözleri ve davra-

nışları ile ülkesinin kendisini öldürmeye karar veren kolektif Tanrı kompleksi sembolü Yahudi dini liderlerin ve evrensel Tanrı kompleksi sembolü siyasi önderlerin gururunu yaralamış, tekebbüre dayalı tahakküm düzenlerini yerle bir etmiştir. İsa bunu bilmesine rağmen hayatını tehdit eden tehlikeden kaçmak için hiçbir şey yapmamıştır. Tutuklanıp da Roma valisi Pilatus'a teslim edildiği gün gelip çatmıştır. Bu vali zayıf karakterli ve ruhsuz biri olup, onu çarmıha gerdirerek utanç verici bir işkenceyle öldürmek suretiyle Yahudi halkı arasında itibar kazanmak istemiştir. Çarmıha gerili olduğu halde son nefesini vermezden önce, İsa kendisini Tanrı'ya, Baba'sına emanet etmiş ve cellatlarını affetmiştir. İnfaz hükmünü yerine getiren Romalı memur onun ölmekte olduğunu gördüğünde "Gerçekten bu Tanrı'nın oğlu!" (Luka, 23: 26) diye bağırmıştır.

İsa'nın havarilerinden bazıları, onu defnetmek için validen izin almışlardı. Mezar Romalı askerler tarafından sıkı bir şekilde korunuyordu, ancak onun vefatından üç gün sonra mezar boş bulundu ve İsa, tıpkı söz verdiği gibi ölümden sonra dirilerek çok açık bir şekilde ve farklı münasebetlerle kendisini havarilerine gösterdi. Bunun karşılığında havariler, onu bizzat kendi gözleriyle gördüklerine ve elleriyle ona dokunduklarına dair şehadette bulundular. Sonra bir gün onların huzurunda, İsa, yeryüzündeki görünen misyonunu tamamlamış olarak göğe doğru yükseldi. Evrensel misyonunun emanetçisi ve mirasçısı olarak havarilerini/elçilerini tayin etmiştir.

İsa'nın hayatının temel gerçekleri ve öğretisinin sözleri, onun havarileri tarafından yazılmış dört İncil kitabı içerisinde yer alır. Hıristiyanlar için bu İnciller, Yeni Ahit metinlerinin en kıymetli parçasını oluşturur. Bu İnciller, mesajı ve havarilerin İsa hakkında vermiş oldukları şehadeti ihtiva ederler. İnciller vasıtasıyla İsa'nın figürü, her insanı havarilerine sormuş olduğu sorularla yüz yüze getirerek, kendisi ve misyonu hakkında taraf olmaya davet etmek suretiyle tarihin içerisinde yaşar ve ayakta durmaya devam eder: "Ya siz, ben kimim dersiniz?" (Matta 16: 13-20). İsa, devamlı ibadet ve şuur hali içerisinde Baba'sı Tanrı ile yakın birlik içerisinde yaşarken, bütün insanlarla gerçek dayanışmanın ruhunu da ortaya koymuştur. O herkese; erkeklere ve kadınlara, adil olanlara ve günahkârlara, zenginlere ve fakirlere, ırkdaşı olan Yahudilere ve yabancılara karşı nazik ve şefkatli olmuş, insanlar arasmda hiçbir Tanrı kompleksi kaynağını ayrımcılık olarak kullanmamıştır. Tercihini ıstıraplılardan veya çaresizlerden, alt tabaka ve ezilen kesimden tarafa yapmıştır. O her bir insana, o zamana kadar hiç kimsenin göstermediği saygıyı göstermiştir. Büyük gerçeğin ve hürriyetin sağlıklı iklimi, kendisini takip edenlere hâkim olmuştur. Gerçekten de İsa, bir ölüp bin dirilmiştir: "Ya siz! İsa kim dersiniz?".

B. ELÇİLERİN İŞLERİ: GÖKYÜZÜ EGEMENLİĞİNİN YERYÜZÜ KRALLARI

İsa, kendisini ve inananlarını kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi kaynaklarından arıtarak bir lider, önder veya halk kahramanı haline getirecek şeylerden sakınmış ve halka açılma döneminin başından beri, küçük bir grup havariyi ve kendisiyle beraber yakın şekilde çalışacak olanları seçerek onlara öğretmenlik yapmıştır. İncillere göre Baba'sına ilk defa ibadet etmek suretiyle, kendisine tabi olacak olanları çağırmış ve kendisiyle beraber kalacak, gidip mesajım yayacak 12 kişilik havari grubunu oluşturmuştur. Bundan dolayıdır ki onları, "gönderilenler" anlamına gelen "Elçiler" (Apostles) olarak isimlendirmiştir. Mesajında, misyonunda ve yetkisinde elçilerine özel bir yer vermiş ve hayatta iken onları, Filistin'in küçük şehir ve köylerine vaaz etmeleri için göndermiştir. Diğer elçilerin arasında Petrus'u seçmiş ve "kardeşliğinizi teyit edin" diyerek, kendisine iman edenleri koruyup gözetme, onları yönlendirme işini ona emanet etmiştir (Luka, 6: 12-19; 9: 1).

1. Gökyüzü Egemenliğinin Yeryüzü Elçileri: "Yerde ve gökte bütün egemenlik/otorite bana verildi, bundan dolayı yeryüzüne dağılın".

İsa, Petrus ve diğer elçilere, mesajım bütün milletlere sadakatle iletebilsinler diye kendilerinin yollarını aydınlatması ve onları doğruya hidayet etmesi için Kutsal Ruh'tan özel bir yardım vaat etmiştir. O, yeryüzünde kendisinin başlatmış olduğu insanları Tanrı kompleksi ihtiraslarının esaretinden kurtarma işinin icrasını onlara emanet ederek, kendi adına dinsel vaftizin yerine getirilme yetkisini, günahları affetme ve kurtuluş ayininin kutlanma yetkisini onlara vermiştir. Tekrar dirilmesinden sonra dünyayı terk etmezden önce İsa, elçilerine, onlara Kutsal Ruh'u göndereceğine dair sözünü yeniledi ve onlara tekrar yeryüzündeki misyonuna devam edeceğine dair söz verdi: "Yerde ve gökte bütün egemenlik/otorite bana verildi, bundan dolayı gidiniz ve onları Baba'nın, Oğul'un ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz yaparak ve benim size emrettiğim her şeyi onlara öğretmek ve göstermek suretiyle bütün milletlerden havariler edininiz ve bakınız, ben daima çağın yakınına kadar sizinle beraberim". Böylece insanların arasındaki yetkilerinin bir işareti olarak onlara, Tanrı'nın adıyla mucizeler yerine getirme gücünü, onların gerçek bir şekilde yerine getirdikleri gücü vermiştir (Matta: 16-20). Böylece onları da kendisi gibi kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri ile "sınanma" sürecine sokmuştur: Kendileri arınmadan hiç kimseyi arındıramazlardı.

"İsa, ölüm acısını çektikten sonra birçok inandırıcı kanıtlarla elçilere dirilmiş olduğunu gösterdi. Kırk gün süreyle onlara görünerek Tanrı'nın Egemenliğine dair konuştu. Kendileriyle birlikteyken onlara şu buyruğu vermişti: 'Kudüs'ten ayrılmayın, Baba'nın vermiş olduğu ve benden duyduğunuz sözün gerçekleşmesini bekleyin. Şöyle ki, Yahya suyla vaftiz etti, ama sizler birkaç güne kadar Kutsal Ruh'la vaftiz edileceksiniz. Kutsal Ruh üzerinize inince güç alacaksınız. Kudüs'te, tüm Yahudiye ve Samiriye'de ve dünyanın dört bir bucağında benim tanıklarım olacaksınız'. İsa bunları söyledikten sonra, onların gözleri önünde yukarı alındı. Bir bulut O'nu alıp gözlerinin önünden uzaklaştırdı. İsa giderken onlar gözlerini göğe dikmiş bakıyorlardı. Tam o sırada, beyaz giysiler içinde iki adam yanlarında beliriverdi: 'Ey Celililer, neden göğe bakıp duruyorsunuz? Sizden göğe alınan bu İsa, göğe çıktığını nasıl gördünüzse, aynı şekilde geri gelecektir' dediler. Bundan sonra elçiler, Zeytin dağından Kudüs'e döndüler. Petrus, Yuhanna, Yakup, Andreya, Filipus, Tomas, Bartalmay, Matta, Alfay oğlu Yakup, Yurtsever Simun ve Yakup oğlu Yahuda oradaydı. Bunların hepsi, İsa'nın annesi Meryem, diğer kadınlar ve İsa'nın kardeşleriyle tam bir birlik içinde sürekli dua ediyorlardı. O günlerde Petrus, yaklaşık yüz yirmi kardeşten oluşan bir topluluğun ortasında ayağa kalkıp şöyle konuştu: 'Kardeşler, Kutsal Ruh'un, İsa'yı tutuklayanlara kılavuzluk eden Yahuda ile ilgili olarak Davut'un ağzıyla önceden bildirdiği Kutsal Yazı'nın yerine gelmesi gerekiyordu. Yahuda bizden biri sayılmış ve bu hizmette yerini almıştı. Bu adam, yaptığı kötülüğün karşılığında aldığı ücretle bir tarla satın aldı. Sonra baş aşağı düştü, bedeni yarıldı ve bütün bağırsakları dışarı döküldü. Kudüs'te yaşayan herkes olayı duydu. Tarlaya 'Hakeldema' (Kan tarlası) adını verdiler'. Sonra Yahuda'nın yerine Matiya on bir elçiye katıldı" (Elçilerin İşleri; 1: 1-26).

Elçiler, İsa'nın tekrar dirilmesinden elli gün sonra ve onun yeryüzünü terk etmesinden sadece birkaç gün önce Kutsal Ruh'u alır almaz evrensel misyonu yayma ve insanları vaftiz etme/arındırma işlerine başladılar. Elçilerin Kutsal Ruh'u aldıkları gün İbrânî Pentekost (Hamsin) yortusuydu. Petrus, elçiler ve diğer katılımcıların ilk grubu, derhal açık bir şekilde vaaza başladılar ve İsa'nın Tanrı'dan getirdiği kurtuluşun "müjdesini" cesaretli bir şekilde ilan etmeye başladılar: "Bunu kesinlikle bilmelisiniz, Tanrı onu hem Lord (Efendi) ve hem de Saviour (Kurtarıcı) yaptı, bu İsa sizi, bizim sözlerimiz aracılığı ile hararetli bir şekilde teşvik eder; biz sizleri İsa'nın adıyla, Tanrı ile uzlaşma içerisinde olmaya davet ediyoruz" (Elçilerin İşleri, 3: 13; 5: 29). Elçilerin şehadetine iman edenler vaftiz edildiler ve "Tanrı Kilisesi"nin ilk çekirdeğini oluşturdular. Yunanca kelime "church" (kilise);

"assembly" (meclis, toplantı, kongre) veya "convacation" (çağrı, davet, toplantı) anlamma gelir. Tarihî kayıtlar ilk kilisenin Asya'dan, Afrika'dan ve Avrupa'dan insanları bir araya getirdiğini açıkça göstermektedir: "Aramızda Partlar, Medler, Elamlılar var. Mezopotamya'da, Yahudiye ve Kapadokya'da, Pontus ve Asya ilinde, Frikya ve Pamfilya'da, Mısır ve Libya'nın Kirene'ye yakın bölgelerinde yaşayanlar var. Hem öz Yahudi hem de Yahudiliğe dönme Romalı konuklar, Giritliler ve Araplar var aramızda. Ama her birimiz Tanrı'nın büyük işlerinin kendi dilimizde konuşulduğunu işitiyoruz. Onlar kendilerini elçilerin öğretilerine ve arkadaşlığına, efkaristiyaya (ekmeğin bölünmesine) ve ibadetlere adamışlardı. Onlar Tanrı'ya hamt ederek ve bütün insanlara iyilik dileyerek memnun ve cömert kalplerle yiyeceği paylaşmışlardı. Ve Rab, günbegün kurtuluşa eren kimseleri onların sayılarına ekledi" (Elçilerin İşleri 2: 9-11; 43-47). Bu dönemde elçilerin yaptığı geziler, vaazlar ve çektiği çileler İncil'de yer alan "Elçilerin İşleri" kitabının da ana konusudur:

> "Pentikost günü geldiğinde bütün imanlılar bir arada bulunuyordu. Ansızın gökten, güçlü bir yelin esişini andıran bir ses geldi ve bulundukları evi tümüyle doldurdu. Ateşten dillere benzer bir şeylerin dağılıp her birinin üzerine indiğini gördüler. İmanlıların hepsi Kutsal Ruh'la doldular, Ruh'un onları konuşturduğu yabancı dillerde konuşmaya başladılar. O sırada Kudüs'te, dünyanın her ülkesinden gelmiş dindar Yahudiler bulunuyordu. Bunlar sesi işittikleri zaman büyük bir kalabalık halinde toplandılar. Her biri kendi dilinde konuşulduğunu duyunca şaşakaldılar. Hayret ve şaşkınlık içinde, 'Bakın, bu konuşanların hepsi Celileli değil mi? Nasıl oluyor da her birimiz kendi ana dilimizi işitiyoruz? Aramızda Partlar, Medler, Elamlılar var. Mezopotamya'da, Yahudiye ve Kapadokya'da, Pontus ve Asya ilinde, Frikya ve Pamfilya'da, Mısır ve Libya'nın Kirene'ye yakın bölgelerinde yaşayanlar var. Hem öz Yahudi hem de Yahudiliğe dönme Romalı konuklar, Giritliler ve Araplar var aramızda. Ama her birimiz Tanrı'nm büyük işlerinin kendi dilimizde konuşulduğunu işitiyoruz' diye sordular. Bunun üzerine Onbirlerle birlikte ayağa kalkan Petrus yüksek sesle kalabalığa şöyle seslendi: 'Ey Yahudiler ve Kudüs'te bulunan herkes, bu gördüğünüz, Yoel peygamber aracılığıyla önceden bildirilen olaydır: 'Tanrı, tüm insanların üzerine Ruhumdan dökeceğim. Oğullarınız ve kızlarınız peygamberlik edecekler. Gençleriniz görümler, yaşlılarınız da düşler görecek. O günlerde gerek erkek gerek kadın, kullarımın üzerine de Ruhumdan dökeceğim, onlar da peygamberlik edecekler. Yukarıda, gökyüzünde harikalar yaratacağım. Aşağıda, yeryüzünde belirtiler, kan, ateş ve duman bulutları görülecek. Rab'bin büyük ve görkemli günü gel-

meden önce güneş kararacak, ay da kan rengine dönecek. O zaman Rab'be yakaran herkes kurtulacaktır'. Ey İsrailliler, Nasıralı İsa, Tanrı'nın, kendisi aracılığıyla aranızda yaptığı mucizeler, harikalar ve belirtilerle kimliği kanıtlanmış bir kişidir. Tanrı'nın önceden belirlenmiş amacı ve önbilgisi uyarınca elinize teslim edilen bu adamı, yasa tanımaz kişilerin eliyle çarmıha çivileyip öldürdünüz. Tanrı ise, ölüm acılarına son vererek O'nu diriltti. Çünkü O'nun ölüme tutsak kalması olanaksızdı. O'nunla ilgili olarak Davut şöyle der: 'Rab'bi her zaman önümde gördüm, O benim sağımda durduğu için sarsılmam. Bu nedenle yüreğim mutlu, dilim sevinçlidir. Dahası, bedenim de umut içinde yaşayacak. Çünkü sen canımı ölüler diyarına terk etmeyeceksin, Kutsalını çürümeye bırakmayacaksın. Yaşam yollarını bana öğrettin; varlığınla beni sevinçle dolduracaksın'. Kardeşler, büyük atamız Davut öldü, gömüldü, mezarı da bugüne dek yanı başımızda duruyor. Davut bir peygamberdi ve soyundan gelen birini tahtına oturtacağına dair Tanrı'nın kendisine ant içerek söz verdiğini biliyordu. Geleceği görerek Mesih'in ölümden dirilişine ilişkin şunları söyledi: 'O, ölüler diyarına terk edilmedi, bedeni çürümedi'. Tanrı, bu İsa'yı ölümden diriltti ve biz hepimiz bunun tanıklarıyız. O, Tanrı'nın sağına yüceltilmiş, vaat edilen Kutsal Ruh'u Baba'dan almış ve şimdi gördüğünüz ve işittiğiniz gibi, bu Ruh'u üzerimize dökmüştür. Davut, kendisi göklere çıkmadığı halde şöyle der: 'Rab Rabbime dedi ki, Ben düşmanlarını senin ayaklarının altına serinceye dek, sağımda otur'. Böylelikle tüm İsrail halkı şunu kesinlikle bilsin: Tanrı, sizin çarmıha gerdiğiniz bu İsa'yı hem Rab hem Mesih yapmıştır. Bu sözleri duyanlar, yüreklerine bir hançer saplanmış gibi oldular. Petrus ve öbür elçilere, 'Kardeşler, ne yapmalıyız?' diye sordular. Petrus onlara şu karşılığı verdi: 'Tövbe edin, her biriniz İsa Mesih'in adıyla vaftiz olsun. Böylece günahlarınız bağışlanacak ve Kutsal Ruh armağanını alacaksınız. Bu vaat size, çocuklarınıza ve uzakta olanların hepsine, Tanrımız olan Rab'bin kendine çağıracağı herkese yöneliktir" (Elçilerin İşleri; 2: 1-39).

"Elçilerin İşleri" bölümünü Pavlus'un yol arkadaşlarından biri olan Luka'nın yazdığı bilinmektedir. Petrus ve Pavlus, yaptıkları uzun yolculuklar sırasında yeni topluluklarla karşılaşıp tanışırlar ve onlara İncil'i öğretip onları Mesih adına vaftiz ederler. Elçilerin İşleri kitabı, inanlılar topluluğunun büyüyüp gelişmesinde önemli bir yer tutan, dersler alınabilecek temel olaylar dizisini sunar. Elçilerin İşleri kitabı, İsa'nın göğe yükseldiği 30 yılları ile Elçi Pavlus'un Roma'da tutuklandığı 63 yılları arasındaki dönemi konu eder. Elçilerin İşleri, Luka kitabının bir devamıdır. Luka kitabı, İsa'nın, başlangıçtan göğe alındığı güne dek yapıp öğrettiklerini kaydeder (Luka, 1: 1-3). İncil'in ilk dört kitabından sonra yer alan ve Müjde'nin Kudüs'ten

Anadolu'ya, oradan da antik çağın merkezi Roma'ya yayılışını anlatan Elçilerin İşleri kitabı, bu özelliğiyle bir köprü görevi görmekte ve İncil'deki mektuplara zemin hazırlamaktadır. Örneğin kitap, Pavlus'un, adını sanını anarak sonradan mektuplar yazdığı birçok kente yaptığı ziyaretleri anlatır. Elçilerin İşleri kitabı, ilk Mesih inanlılarının Müjde'yi, "Kudüs'te, tüm Yahudiye ve Samiriye'de ve dünyanın dört bir bucağında" nasıl yaymaya başladıklarını anlatır. Bütün bu olaylar Kutsal Ruh'un inanlılar topluluğuna verilmesiyle başlar. Sonraki bölümler, Tanrı'nın inanlılar topluluğunu adım adım nasıl yönlendirdiğini anlatır. İsa'nın elçileri dolaşıp Müjde'yi yayarken Tanrı da yaptığı mucizelerle onların bildirisini doğrular. Topluluğun, Yahudi din önderlerinin başını çektiği karşı koymalara rağmen hızla büyüdüğünü anlatır. Gerçekte Yahudi kökenli olan inanlılar topluluğunun tüm ulusları kucaklayan evrensel bir kimliğe nasıl kavuştuğu anlatılır. Ayrıca kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğalarının elçiler arasında, Yahudi din adamları arasında ve Roma içinde ne denli büyük çatışmalara kaynaklık ettiğini de gösterir. Tek farkla ki bu kez Tanrı ve İsa çok daha kararlıdır: "Kutsalı çürümeye bırakmayacaklar; köpeklere yedirmeyecekler; domuzların önüne atmayacaklardı".

2. Evrensel Misyonun Evrene Çağrısı: "Adalet, Merhamet ve Sadakat" adına.

İsa'nın evrensel "adalet, merhamet ve sadakat" misyonunu barış söylemiyle miras alan elçiler tıpkı öğretmenleri gibi insanların sadece ruhlarına değil bedenlerine de şifa dağıtan mucizeler gösterdiler. Onlar da Tanrı gibi değil ama İsa gibi olmuşlardı:

> "Bir gün Petrus'la Yuhanna, dua vaktinde tapınağa çıkarken gördükleri kötürüm bir adamı iyileştirdiler. Bunun üzerine tüm halk hayret içinde onlara doğru koşuştu. Bunu gören Petrus halka şöyle seslendi: 'Ey İsrailliler, buna neden şaştınız? Neden bize gözlerinizi öyle dikmiş bakıyorsunuz? Sanki biz kendi gücümüz ya da dindarlığımızla bu adamın yürümesini sağlamışız gibi. İbrahim'in, İshak'ın ve Yakup'un Tanrısı, atalarımızın Tanrısı, kulu İsa'yı yüceltmiştir. Siz O'nu ele verdiniz. Pilatus O'nu serbest bırakmaya karar verdiği halde, siz O'nu Pilatus'un önünde reddettiniz. Kutsal ve adil Olan'ı reddedip bir katilin salıverilmesini istediniz. Siz Yaşam Önderi'ni öldürdünüz, ama Tanrı O'nu ölümden diriltti. Biz bunun tanıklarıyız. Gördüğünüz ve tanıdığınız bu adam, İsa'nın adı sayesinde, O'nun adına olan imanla sapasağlam oldu. Hepinizin gözü önünde onu tam sağlığa kavuşturan, İsa'nın aracılığıyla etkin olan imandır. Şimdi ey

> kardeşler, yöneticileriniz gibi sizin de bilgisizlikten ötürü böyle davrandığınızı biliyorum. Ama tüm peygamberlerin ağzından Mesihinin acı çekeceğini önceden bildiren Tanrı, sözünü bu şekilde yerine getirmiştir. Öyleyse, günahlarınızın silinmesi için tövbe edin ve Tanrı'ya dönün. Öyle ki, Rab size yenilenme fırsatları versin ve sizin için önceden belirlenmiş olan Mesih'i, yani İsa'yı göndersin. Tanrı'nın eski çağlardan beri kutsal peygamberlerinin ağzından bildirdiği gibi, her şeyin yeniden düzenleneceği zamana dek İsa'nın gökte kalması gerekiyor. Musa şöyle demişti: 'Tanrınız olan Rab size, kendi kardeşlerinizin arasından benim gibi bir peygamber çıkaracak. O'nun size söyleyeceği her sözü dinleyin. O peygamberi dinlemeyen herkes Tanrı'nın halkından koparılıp yok edilecektir" (Elçilerin İşleri; 3: 1-23).

İsa'nın misyonunu kendileri için büyük bir isyan ve küfür tehdidi olarak görüp de onu çarmıha mahkûm eden kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri bu kez de elçilere aynı gerekçelerle savaş ilan ettiler. "Kâhinler, tapınak koruyucularının komutanı ve Sadukiler, halka seslenmekte olan Petrus'la Yuhanna'nın üzerine yürüdüler. Çünkü onların halka ders vermelerine ve İsa'yı örnek göstererek ölülerin dirileceğini söylemelerine çok kızmışlardı. Onları yakaladılar, akşam olduğu için ertesi güne dek hapiste tuttular. Ne var ki, konuşmayı dinlemiş olanların birçoğu iman etti. Böylece imanlı erkeklerin sayısı aşağı yukarı beş bine ulaştı". İnsanlar hem daha önceki ihanetlerinin suçluluk psikolojisi hem de İsa'nın gerçeğe çağıran sözlerinin gücü karşısında iman etmekte idiler. Halk bu kez kişisel Tanrı komplekslerinden arınmakta ve kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin meydan okumalarına karşı durmakta idi. Dönemin şartları gereği de halkın karar ve inancının Roma nezdinde Yahudi yöneticilerden daha saygın olduğu bir dönemdi. Artık gerçek kolektif Tanrı kompleksi bir kurum değil halkın bizzat kendisi idi. "Yahudilerin yöneticileri, ihtiyarları ve din bilginleri Kudüs'te toplanıp Petrus'la Yuhanna'yı huzurlarına getirtip onlara, 'Siz bunu hangi güçle ya da kimin adına dayanarak yaptınız?' diye sordular. O zaman Kutsal Ruh'la dolan Petrus onlara şöyle dedi: 'Halkın yöneticileri ve ihtiyarlar! Hepiniz ve tüm İsrail halkı şunu bilin: bu kötürüm adam, sizin çarmıha gerdiğiniz, ama Tanrı'nın ölümden dirilttiği Nasıralı İsa Mesih'in adı sayesinde önünüzde sapasağlam duruyor. İsa, 'Siz usta yapıcılar tarafından hiçe sayılan, ama köşenin baş taşı durumuna gelen taş'tır'. Başka hiç kimsede kurtuluş yoktur. Bu göğün altında insanlara bağışlanmış, bizi kurtarabilecek başka hiçbir ad yoktur" dediler. Kurul üyeleri kolektif Tanrı kompleksinin verdiği tekebbür ve İsa'ya yaptıkları zulümden kaynaklı cesaretleriyle havarileri de yok etmeyi düşündüler. Ama bu kez Tanrı "kut-

salı çürümeye bırakmayacaktı" ve "bu usta yapıcılar tarafından hiçe sayılan, ama köşenin baş taşı durumuna gelen İsa taşı da" inananlarını Kutsal Ruh ile birlikte destekleyip yanlarında duracaktı. Bu nedenle İsa gerçeğini "inkâr edemeyeceğini; halkın tepkisinin artacağını ve iman edenlerin çoğalacağını düşünen Kurul üyeleri, İsa'nın adından kimseye söz etmemeleri, İsa'nın adını hiç anmamaları ve o adı kullanarak hiçbir şey öğretmemeleri hususunda onları tehdit ederek gönderdiler. Ama Petrus'la Yuhanna şöyle karşılık verdiler: 'Tanrı'nın önünde, Tanrı'nın sözünü değil de sizin sözünüzü dinlemek doğru mudur, kendiniz karar verin. Biz gördüklerimizi ve işittiklerimizi anlatmadan edemeyiz" (Elçilerin İşleri; 4: 1-20).

İsa, evrensel bir gökyüzü egemenliği için insanların öncelikle kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi ihtiraslarından arınmaları gerektiğini "havarilerinin ayaklarını yıkarken" onlara öğretmişti. Onlar da bu misyonu tüm inananlara fiili örneklikler göstererek anlatıyorlardı. Bu nedenle "inananların topluluğu yürekte ve düşüncede birdi. Hiç kimse sahip olduğu herhangi bir şey için 'bu benimdir' demiyor, her şeylerini ortak kabul ediyorlardı. Elçiler, Rab İsa'nın ölümden dirildiğine çok etkili bir biçimde tanıklık ediyorlardı. Tanrı'nın büyük lütfu hepsinin üzerindeydi. Aralarında yoksul olan yoktu. Çünkü toprak ya da ev sahibi olanlar bunları satar, sattıklarının bedelini getirip elçilerin buyruğuna verirlerdi; bu da herkese ihtiyacına göre dağıtılırdı" (Elçilerin İşleri; 4: 32-35). Böyle bir ideal kardeşlik birliği hem kişisel Tanrı kompleksine kaynaklık eden zenginlik-mal-mülk ve mevkiihtiraslarından hem de kibir ve üstünlük iddiası üzerine dayalı kolektif Tanrı kompleksi hırslarından onları arındırıyordu. Ama "test edilerek kazanılmamış hiçbir erdemin sahibi olunamayacağı" kutsal yasa gereği zaman zaman bu komplekslerinden dolayı "Tanrıyı sınamamak hususunda" sınanıyorlardı. İnananlar arasında bulunan "Hananya adında bir adam, karısı Safira'nın onayıyla bir mülk sattı, paranın bir kısmını kendine saklayarak gerisini getirip elçilerin buyruğuna verdi. Karısının da olup bitenlerden haberi vardı. Petrus ona, 'Hananya, nasıl oldu da Şeytan'a uydun, Kutsal Ruh'a yalan söyleyip tarlanın parasının bir kısmını kendine sakladın? Tarla satılmadan önce sana ait değil miydi? Sen onu sattıktan sonra da parayı dilediğin gibi kullanamaz mıydın? Neden yüreğinde böyle bir düzen kurdun? Sen insanlara değil, Tanrı'ya yalan söylemiş oldun' dedi. Bundan yaklaşık üç saat sonra Hananya'nın karısı, olanlardan habersiz içeri girdi. Petrus ona, 'Söyle bana, tarlayı bu fiyata mı sattınız?' diye sordu. 'Evet, bu fiyata' dedi Safira. Petrus ona şöyle dedi: 'Rab'bin Ruhunu sınamak için nasıl oldu da sözbirliği ettiniz? İşte, kocanı gömenlerin ayak sesleri kapıda, seni de dışarı taşıyacaklar'. Kadın o anda Petrus'un ayakları dibine yıkılıp can verdi. İçeri

giren gençler onu ölmüş buldular, onu da dışarı taşıyarak kocasının yanına gömdüler. İnanlılar topluluğunun tümünü ve olayı duyanların hepsini büyük bir korku sardı" (Elçilerin İşleri; 5: 1-11). Korkunun kaynağı Tanrı kompleksi doğalardan arınmanın ne denli zor olacağı sorunuydu.

3. Kutsalı Temsil ve Bölüşüm Krizleri: "İnanlılar arasındaki Grekçe konuşanlar ile İbranice konuşanlar arasında çatışma çıktı"; "Ey elçiler bu kutsal yetkiyi bana satın".

Elçiler, İsa'dan aldıkları miras ve Kutsal Ruh'dan aldıkları destekle birçok insan üzerinde mucizeler göstererek onları hastalıklarından iyileştiriyorlardı. Fakat halk gerçeği gözleriyle görmelerine rağmen kolektif Tanrı kompleksi din adamları ve Yahudi yöneticileri ve evrensel Tanrı kompleksi Romalı yöneticilerden "korktukları için hala onlara inanmıyorlardı. Elçiler, halk arasmda birçok mucizeler ve harikalar yaratmasına rağmen halk onlara büyük saygı duyduğu halde, dışarıdan hiç kimse onlara katılmayı göze alamıyordu. Buna rağmen, Rab'be inanıp topluluğa katılan erkek ve kadınların sayısı giderek arttı. Bütün bunların sonucu, yoldan geçen Petrus'un hiç değilse gölgesi bazılarının üzerine düşsün diye halk, hasta olanları caddelere çıkartıp şilteler ve döşekler üzerine yatırır oldu. Kudüs'ün çevresindeki kasabalardan da kalabalıklar geliyor, hastaları ve kötü ruhlardan acı çekenleri getiriyorlardı. Bunların hepsi iyileştirildi" (Elçilerin İşleri; 5: 12-16). Ama sadece bedenleri, ruhları hala akıllarını kuşatan kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin korkusu altında acı çekiyordu.

Yahudi halkı tıpkı İsa örnekliğinde olduğu gibi "iki Tanrıya birden iman ediyorlardı". Bir tarafta onları gerçeğe çağıran Tanrı RAB ve elçileri, diğer tarafta kolektif ve evrensel Tanrı iddiasında bulunan Yahudi din adamları, yöneticiler ve Roma efendileri vardı. "Bir insanda iki kalp, bir gönülde iki Tanrı olmayacağını" bilen egemen Yahudi yöneticiler halkın ikiyüzlü inanç sorununu yine kılıcın korkusu, kırbacın sesiyle çözmek istediler. "Bunun üzerine, kıskançlıkla dolan başkâhin ve beraberindekilerin hepsi, yani Saduki mezhebinden olanlar, elçileri yakalatıp devlet hapishanesine attırdılar. Başkâhin ve beraberindekiler gelince Yüksek Kurul'u, İsrail halkının tüm ihtiyarlarını toplantıya çağırdılar. Sonra elçileri getirtmek için tutukevine adam yolladılar. Komutanla görevliler gidip elçileri getirdiler. Halkın kendilerini taşlamasından korktukları için zor kullanmadılar. Başkâhin onları sorguya çekti: 'Bu adı kullanarak ders vermeyin diye size kesin buyruk vermiştik. Ama siz öğretinizi Kudüs kentinin her tarafına yaydınız. İlle de bizi bu adamın kanını dökmekten sorumlu göstermek istiyorsunuz' dedi. Pet-

rus ve öbür elçiler şöyle karşılık verdiler: 'İnsanlardan çok Tanrının sözünü dinlemek gerek. Atalarımızın Tanrısı, sizin çarmıha gererek öldürdüğünüz İsa'yı diriltti. İsrail'e günahlarından tövbe etme ve bağışlanma fırsatını vermek için Tanrı O'nu Önder ve Kurtarıcı olarak kendi sağına yükseltti'. Kurul üyeleri bu sözleri işitince küplere bindiler ve elçileri yok etmek istediler. Tartışmalar sonunda elçileri içeri çağırtıp kamçılattılar ve İsa'nın adından söz etmemelerini buyurduktan sonra salıverdiler. Elçiler, İsa'nın adı uğruna hakarete layık görüldükleri için Yüksek Kurul'un huzurundan sevinç içinde ayrıldılar. Her gün tapınakta ve evlerde ders vermekten ve Mesih İsa'yla ilgili müjdeyi yaymaktan geri kalmadılar' (Elçilerin İşleri; 5: 17-42).

Yahudi din adamları ve yöneticilerin kolektif Tanrı kompleksi doğalarının gereği olarak "kıskançlık; tutuklatma, işkence ettirme; sorgulama; alaya alma; hakaret etme; sinirden küplere binme; elçileri yok etmeyi isteme; kamçılatma ve İsa'nın adından söz etmemelerini buyurma" davranışları elçilere en küçük bir üzüntü veya acı vermek yerine "İsa'nın adı uğruna hakarete layık görüldükleri için sevinç içinde" kalmalarına neden olmuştu. Çünkü İsa gibi olmak için İsa gibi acı çekmek, arınmanın tek yoluydu. Bu acı onlardaki kişisel Tanrı komplekslerinden kurtuluşun müjdesiydi. Ama onları bekleyen daha büyük tehlike bu "kurtuluş müjdesinin onlarda yarattığı seçilmişlik, üstünlük ve ayrıcalıklı olma" iddiasının doğurduğu kolektif Tanrı kompleksi hastalıkları idi. Bu nedenle de "kurtulmuş" seçkin topluluk arasmda ilk kolektif Tanrı kompleksi çatışması dil ve ırk ayrımı üzerenden başladı. Sorun "seçilmiş olmak" değil "seçilmişler içinde 'en' seçilmiş topluluk olmaktı": Grekçe konuşan Yahudiler mi, İbranice konuşan Yahudiler mi?

İsa'nın öğrencilerinin sayıca çoğaldığı o günlerde, "Grekçe konuşan Yahudiler, günlük yardım dağıtımında kendi dullarma gereken ilginin gösterilmediğini ileri sürerek İbranice konuşan Yahudilerden yakınmaya başladılar". Maddi kaynakların bölüşüm krizinden ve kutsalı temsil krizinden kaynaklanan bu kolektif Tanrı kompleksinin çözümü için ise bulunan yol tüm inananları organizmik hiyerarşik bir kurumsal yapı içinde örgütlemeyi amaç edinen evrensel bir Tanrı kompleksi düzeni inşa etmek fikri idi. Bu fikir daha sonraları "Kilise" olarak örgütlenecek olan kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kurumun yaratılması idi; Yahudi ve Roma örnekliğinde: "Bu yakınmalar ve çatışmalar üzerine Onikiler, bütün öğrencileri bir araya toplayıp şöyle dediler; 'Tanrı sözünü yayma işini bırakıp maddi işlerle uğraşmamız doğru olmaz. Bu nedenle kardeşler, aranızdan Ruh'la ve bilgelikle dolu, yedi saygın kişi seçin. Onları bu iş için görevlendirelim. Biz ise kendi-

mizi duaya ve Tanrı sözünü yayma işine adayalım'. Bu öneri bütün topluluğu hoşnut etti. Böylece, iman ve Kutsal Ruh'la dolu biri olan İstefan'ın yanı sıra Filipus, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ve Yahudiliğe dönme Antakyalı Nikolas'ı seçip elçilerin önüne çıkardılar. Elçiler de dua edip ellerini onların üzerine koydular. Böylece Tanrının sözü yayılıyor, Yeruşalim'deki öğrencilerin sayısı arttıkça artıyor, kâhinlerden birçoğu da iman çağrısına uyuyordu" (Elçilerin İşleri; 6: 1-7). Ama kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi doğaların ihtiras tohumlarının büyüyeceği toprak da tarih sahnesindeki yerini ahyordu. Hıristiyanlar, yok etmek için geldikleri Yahudi ve Roma dini ve siyasi hiyerarşik düzenine benzemeye başladılar.

Evrensel kutsal yasa gereği benzediğiniz şeyin mahkûmu, "yenildiğiniz şeyin kölesi olurusunuz". Hıristiyanlar da düşmanlarının silahlarıyla ve kurumlarıyla donanarak onlarla mücadele etmek yolunu seçtiler. Zaten Yahudiler ve Roma kendisine benzetmediği hiçbir kurumsal yapıyla savaşmazdı. Çünkü Hıristiyanlara haram/yasak olan herşey onlar için helal/meşru idi: yalan, iftira, zulüm, ayatma, hile, kumpas, entrika, el altından düzen kurma, kışkırtma. Hıristiyanlar bu acı gerçeği "Tanrının lütfuyla ve kudretiyle dolu olan, halk arasında büyük belirtiler ve harikalar gösteren İstefanos" örneğinde anladılar. "İstefanos, halka çok büyük belirtiler ve harikalar gösteriyordu. Fakat Kirene, Kilikya, İskenderiye ve Asya ilindeki havralardaki din adamları onunla çekişmeye başladılar. Bunun için birkaç kişiyi el altından ayartarak onlara, 'Bu adamın Musa'ya ve Tanrı'ya karşı küfür dolu sözler söylediğini duyduk' dedirttiler. Böylelikle halkı, ihtiyarları ve din bilginlerini kışkırttılar. Gidip İstefan'ı yakaladılar ve Yüksek Kurul'un önüne çıkardılar. Getirdikleri yalancı tanıklar, 'Bu adam durmadan bu kutsal yere ve Yasa'ya karşı konuşuyor. Nasıralı İsa burayı yıkacak, Musa'nın bize emanet ettiği töreleri de değiştirecek dediğini duyduk' dediler" (Elçilerin İşleri; 6: 1-15). İstefan'ın konuşması değil merhamet ve inançlarını yumuşatmak tam tersine kin ve nefretlerini biledi:

> "Başkâhin, 'Bu iddialar doğru mu?' diye sordu. İstefan şöyle karşılık verdi: 'Kardeşler ve babalar, beni dinleyin. Atamız İbrahim daha Mezopotamya'dayken, Haran'a yerleşmeden önce, yüce Tanrı ona görünüp şöyle dedi: 'Ülkeni ve akrabalarını bırak, sana göstereceğim ülkeye git'. Bunun üzerine İbrahim Kildanilerin ülkesini bırakıp Haran'a yerleşti. Babasının ölümünden sonra da Tanrı onu oradan alıp şimdi sizin yaşadığınız bu ülkeye getirdi. Burada ona herhangi bir miras, bir karış toprak bile vermemişti. Ama İbrahim'in o sırada hiç çocuğu olmadığı halde, Tanrı bu ülkeyi mülk olarak ona ve ondan sonra gelecek torunlarına vereceğini vaat etti. Tanrı

şöyle dedi: 'Senin torunların, yabancı bir ülkede, gurbette yaşayacaklar. Dört yüz yıl köle olarak çalıştırılacak, kötü muamele görecekler. Ama Ben, kölelik edecekleri ulusu cezalandıracağım. Bundan sonra oradan çıkacak ve bana bu yerde tapınacaklar'. (İbrahim'den Musa'ya kadar olan tarihi anlattıktan sonra). Sonra Rab halkını kurtarması için Musa'yı seçerek ona, 'seni Mısır'a göndereceğim'. Halkı Mısır diyarından çıkaran, orada, Kızıldeniz'de ve kırk yıl boyunca çölde harikalar ve mucizeler yaratan oydu. İsrail oğullarına, 'Tanrı size kendi kardeşlerinizin arasmdan benim gibi bir peygamber çıkaracak' diyen Musa odur. Çöldeki topluluğun arasında yaşamış, Sina dağında kendisiyle konuşan melekle ve atalarımızla birlikte bulunmuş olan odur. Bize iletmek üzere kendisine yaşam dolu sözler verildi'. Ne var ki, atalarımız onun sözünü dinlemek istemediler. Onu reddettiler, Mısır'a dönmeyi özler oldular. Harun'a, 'Bize öncülük edecek ilahlar yap' dediler. Ve buzağı biçiminde bir put yapıp ona kurbanlar sundular. Kendi elleriyle yaptıkları bu put için bir şenlik düzenlediler. Bu yüzden Tanrı onlardan yüz çevirip onları göksel cisimlere kulluk etmeye terk etti. (Musa'dan İsa'ya kadar geçen zamanda yapılan ihanetleri de anlattıktan sonra İstefan devam etti). 'Ey dik kafalılar, yürekleri ve kulakları sünnet edilmemiş olanlar! Siz tıpkı atalarınıza benziyorsunuz, her zaman Kutsal Ruh'a karşı direniyorsunuz. Atalarınız peygamberlerin hangisine zulmetmediler ki? Adil Olan'ın geleceğini önceden bildirenleri de öldürdüler. Melekler aracılığıyla buyrulan Yasa'yı alıp da buna uymayan sizler, şimdi de adil Olan'a ihanet edip O'nu katlettiniz!" (Elçilerin İşleri; 7: 1-53).

İstefan, Yahudi halkını en hassas yerinden vurmuştu: İhanet doğası ve "Keşke! Sendromu". Yahudi halkının kendilerini arındırmaya ve kurtarmaya gelenlere hala aynı ihanet doğası içinde kin ve nefretle ölüm tuzakları kurduğunu ve hala kul kompleksi doğası içinde "Mısır'a dönmeyi özler olduklarını" ifade eden İstefan, elbette "dik kafalı, yürekleri ve kulakları sünnet edilmemiş, ihanetleri ile tıpkı atalarına benzeyen, her zaman Kutsal Ruh'a karşı direnen, peygamberlerin hepsine zulmeden, çoğunu öldüren ve son olarak da adil Olan'a ihanet edip O'nu katleden" bu halkın ve onları temsil eden din adamlarının kendisini de katledeceğini çok iyi biliyordu: "Kurul üyeleri bu sözleri duyunca küplere bindiler, İstefan'a karşı dişlerini gıcırdattılar. Kulaklarını tıkayıp çığlıklar atarak hep birlikte İstefan'a saldırdılar. Onu kentten dışarı atıp taşa tuttular. İstefan taş yağmuru altında, 'Rab İsa, ruhumu al!' diye yakarıyordu. Sonra diz çökerek yüksek sesle şöyle dedi: 'Ya Rab, bu günahı onlara yükleme!' Bunu söyledikten sonra gözlerini yaşama kapadı" (Elçilerin İşleri; 7: 54-60). İstefan'ın öldürülmesi Yahudi din adamlarına diğer elçilerin de öldürülebileceği yönünde cesaret

verdi: Yeter ki kendi "diş gıcırtılarını" "taş yağmurları" ile bastıran halkın desteği yanlarında olsun.

Gerçekten de "İstefan'ın öldürülmesi üzerine Kudüs'teki inanlılar topluluğuna karşı korkunç bir baskı dönemi başladı. Elçiler hariç tüm imanlılar Yahudiye ve Samiriye'nin her yanma dağıldılar. Bazı dindar kişiler, İstefan'ı gömdükten sonra onun için büyük yas tuttular. Saul adındaki askeri görevli ise inanlılar topluluğunu kırıp geçiriyordu. Ev ev dolaşarak, kadın erkek demeden imanlıları dışarı sürüklüyor, hapse atıyor ve öldürüyordu. Bunun sonucu dağılan imanlılar, gittikleri her yerde Tanrı sözünü müjdeliyorlardı" (Elçilerin İşleri; 8: 1-3). Hıristiyan inananlar için her zulüm yeni bir kapı, her işkence yeni bir arınma, her acı da yeni bir kurtuluşa vesile oluyordu. Çünkü Tanrı söz verdiği gibi onlarla birlikte idi. Elçilerin Saul'un zulmünden kaçıp dünyanın dört bir yanına dağılmaları bir anda inananlar topluluğunu da evrensel bir misyona yöneltti. Artık müjdenin muhatabı sadece Yahudiler değil tüm insanlıktı. Tüm insanlığı vaftiz edip arındırma yetkisi yani kutsalı temsil etme misyonu da sadece seçilmişlere yani ruhundaki kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınanlara ve Kutsal Ruh'la bütünleşenlere aitti. Bu kutsal yetki ne "satın alınabilir", ne kazanılabilir, ne de miras ve diğer yollardan devredilebirdi. Bunun aksini düşünmek "Rab'bin Ruhunu sınamak ihaneti" demekti. Tıpkı 'Büyücü Simun' gibi: "Petrus'la Yuhanna Samiriyeli imanlıların Kutsal Ruh'u almaları için dua edip onların üzerine ellerini koyunca, onlar da Kutsal Ruh'u aldılar. Elçilerin bu el koyma hareketiyle Kutsal Ruh'un verildiğini gören Büyücü Simun onlara para teklif ederek, 'Bana da bu yetkiyi verin ki, kimin üzerine ellerimi koysam Kutsal Ruh'u alsın' dedi. Petrus ona şöyle dedi: 'Paran seninle birlikte mahvolsun! Çünkü Tanrı'nın armağanını parayla elde edebileceğini sandın. Senin bu işte bir payın, bir hakkın yok. Yüreğin, Tanrı'nın gözünde doğru değildir. Bu kötülüğünden tövbe et ve Rab'be yalvar, yüreğindeki bu düşünce belki bağışlanır. Senin kin dolu, kötülüğe tutsak olmuş biri olduğunu görüyorum" (Elçilerin İşleri; 8: 14-25). Ve "kin dolu, kötülüğe tutsak olmuş" insanlar asla kutsaldan pay alamazlardı.

4. Acının Diyeti: "Rab'bin öğrencilerine karşı tehdit ve ölüm soluyan Saul, iman etti ve Pavlus ismini aldı".

Elçilerin vaaz ve vaftizleriyle arınan inananlar topluğu her tarafta arttıkça bunu kendi düzenlerine ve dini egemenliklerine bir tehdit olarak gören kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi temsilcileri Yahudi din adamları ve yöneticiler elçiler üzerine kin, nefret ve iftira söylemleriyle birlik-

te işkence ve ölüm eylemlerini de uygulamaya koyuyorlardı. Bu işkence ve ölüm kusan sistemin diğer adı Saul'du: "Başkâhinlerin verdiği yetki ile Saul, Rab'bin öğrencilerine karşı tehdit ve ölüm soluyordu. Başkâhine gitti, Şam'daki havralara verilmek üzere mektuplar yazmasını istedi. Orada İsa'nın yolunda yürüyen kadın erkek, kimi bulsa tutuklayıp Kudüs'e getirmek niyetindeydi". Ama:

> "Yol alıp Şam'a yaklaştığı sırada, birdenbire gökten gelen bir ışık çevresini aydınlattı. Yere yıkılan Saul, bir sesin kendisine, 'Saul, Saul, neden bana zulmediyorsun?' dediğini işitti. Saul, 'Ey efendim, sen kimsin?' dedi. 'Ben, senin zulmettiğin İsa'yım. Haydi kalk ve kente gir, ne yapman gerektiği sana bildirilecek' dedi. Saul, birkaç gün Şam'daki öğrencilerin yanında kaldı. Havralarda İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğunu hemen duyurmaya başladı. Onu duyanların hepsi şaşkına döndü. 'Kudüs'te bu adı ananları kırıp geçiren adam bu değil mi? Buraya da, öylelerini tutuklayıp başkâhinlere götürmek amacıyla gelmedi mi?' diyorlardı. Saul yani yeni ismiyle Pavlus ise günden güne güçleniyordu. İsa'nın Mesih olduğuna dair kanıtlar göstererek Şam'da yaşayan Yahudileri şaşkına çeviriyordu. Aradan günler geçti. Yahudiler, Saul'u öldürmek için bir düzen kurdular. Ne var ki, kurdukları düzenle ilgili haber Saul'a ulaştı. Yahudiler onu öldürmek için gece gündüz kentin kapılarını gözlüyorlardı. Saul, Kudüs'te girip çıktıkları her yerde öğrencilerle birlikte bulunarak Rab'bin adını korkusuzca duyurmaya başladı. Dili Grekçe olan Yahudilerle konuşup tartışıyordu. Ama onlar onu öldürmeyi tasarlıyorlardı. Kardeşler bunu öğrenince onu Sezariye'ye götürüp oradan Tarsus'a yolladılar. Tüm Yahudiye, Celile ve Samiriye'deki inanlılar topluluğu esenliğe kavuştu. Gelişen ve Rab korkusu içinde yaşayan topluluk, Kutsal Ruh'un yardımıyla sayıca büyüyordu" (Elçilerin İşleri; 9: 1-31).

Kolektif Tanrı kompleksi temsilcileri Yahudi din adamlarının elindeki kırbaç olan Saul, kişisel Tanrı kompleksinin ihtiraslarıyla "Rab'bin öğrencilerine karşı tehdit ve ölüm soluyordu". Ama tehdidi merhamet ile ölümü de yaşam ile kutsanarak müjdenin en büyük savunucularından biri oldu. Gerçekten de İsa, "Acı ile beslenen inananlar topluluğuna merhamet ile diyetler" sunuyordu.

5. Göklerin Egemenliğinin Evrensel Misyonunun İlanı ve Kutsalı Temsil Çatışması: "Kutsal Ruh kutsal armağanını öteki uluslardan olanların da üzerine döktü".

İsa'nın misyonu sadece Yahudiler için değildi. Yani o ulusal değil evrensel bir misyon için gelmiş, Yahudilerin arınmasını ve ihanetlerinden vazgeç-

melerini öncelemesine rağmen tüm ulusları vaftiz etmek ve göklerin egemenliğinin kutsal öğretisini tüm insanlara yaymak için gönderilmişti. Bu misyon, hem Hıristiyanlar hem de Yahudiler için en büyük Tanrı kompleksi sınanması idi ve bu sınanmanın merkezinde İsa'dan sonra bu misyonun temsilciliğini üstlenen Petrus vardı:

> "Rab'bin emriyle Petrus, Sezariye'de Yüzbaşı olan Kornelyus adındaki dindar bir adamın evine gitti. Bu arada Kornelyus, akraba ve yakın dostlarını toplamış onları bekliyordu. Eve giren Petrus'u karşıladı, tapınırcasına ayaklarına kapandı. Petrus ise onu ayağa kaldırarak, 'Kalk, ben de insanım' dedi. Petrus Kornelyus'la konuşa konuşa içeri girdiğinde birçok insanın toplanmış olduğunu gördü. Onlara şöyle dedi: 'Bir Yahudi'nin başka ulustan biriyle ilişki kurmasının, onu ziyaret etmesinin töremize aykırı olduğunu bilirsiniz. Oysa Tanrı bana, hiç kimseye murdar ya da kirli dememem gerektiğini göstermiştir. Bu nedenle, çağrıldığım zaman hiç itiraz etmeden geldim. Şimdi, beni ne amaçla çağırttığınızı sorabilir miyim? Tanrı'nın insanlar arasında ayrım yapmadığını, ama kendisinden korkan ve doğru olanı yapan kişiyi, ulusuna bakmaksızın kabul ettiğini gerçekten anlıyorum. Tanrı'nın, herkesin Rabbi olan İsa Mesih aracılığıyla esenliği müjdeleyerek İsrail oğullarına ilettiği bildiriden haberiniz vardır. Yahya'nın vaftiz çağrısından sonra Celile'den başlayarak tüm Yahudiye'de meydana gelen olayları, Tanrı'nın, Nasıralı İsa'yı nasıl Kutsal Ruh'la ve kudretle meshettiğini biliyorsunuz. İsa her yanı dolaşarak iyilik yapıyor, İblis'in baskısı altında olanların hepsini iyileştiriyordu. Çünkü Tanrı O'nunla beraberdi. Biz, İsa'nın, Yahudilerin ülkesinde ve Kudüs'te yaptıklarının hepsine tanık olduk. O'nu çarmıha gerip öldürdüler. Ama Tanrı O'nu üçüncü gün diriltti ve açıkça görünmesini sağladı. İsa, halkın tümüne değil de, Tanrı'nın önceden seçmiş olduğu tanıklara, ölümden dirilmesinden sonra kendisiyle birlikte yiyip içen bizlere göründü. Tanrı tarafından ölülerle dirilerin Yargıcı olarak atanan kişinin kendisi olduğunu halka duyurmamızı, buna tanıklık etmemizi buyurdu. 'Peygamberlerin hepsi O'nunla ilgili tanıklıkta bulunuyorlar. Şöyle ki, O'na inanan herkesin günahları O'nun adıyla bağışlanır'. Petrus daha bu sözleri söylerken Kutsal Ruh, konuşmayı dinleyen herkesin üzerine indi. Petrus'la birlikte gelmiş olan Yahudi imanlılar, Kutsal Ruh armağanının öteki uluslardan olanların da üzerine dökülmesini şaşkınlıkla karşıladılar. Çünkü onların, bilmedikleri dillerde konuşup Tanrı'yı yücelttiklerini duyuyorlardı. O zaman Petrus, 'Bunlar, tıpkı bizim gibi Kutsal Ruh'u almışlardır. Suyla vaftiz olmalarına kim engel olabilir?' dedi. Böylelikle onların İsa Mesih adıyla vaftiz olmalarını buyurdu" (Elçilerin İşleri; 10: 24-48).

İsa'nın evrensel misyonunun anlaşılması o dönem için nerdeyse imkânsız bir şeydi. Dünya kolektif Tanrı kompleksinin vazgeçilmez unsuru olan bir dinin tüm insanlık için geçerli ve ortak ilke ve değerlere sahip olabileceğini anlamaktan uzaktı. Çünkü başta Roma evrensel Tanrı kompleksi düzeni olmak üzere tüm dünya dinler etrafında örgütlenmiş uluslardan müteşekkildi. Bir dinin sadece Yahudiler için değil tüm insanlık için olması demek en başta kişisel Tanrı kompleksi kaynaklarını yok sayıp tüm insanların özgür ve eşit olduğunu kabul etmekle aynı şeydi. Bu nedenle Petrus'un davetlerinde inananların "ona tapınırcasına ayaklarına kapanması" doğaldı. Ama doğal olmayan tüm kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınmış bir insan olarak Petrus'un "kendisine taparcasına ayaklarına kapananları ayağa kaldırarak, 'Kalkın, ben de insanım" demesidir. İsa'nın kutsal misyonu evrensel özgürlük ve eşitlik düzeni getirirken asla kişisel ve kolektif Tanrı kompleksine dayanan kutsal bir hiyerarşik kölelik düzenine müsaade etmezdi. Çünkü "Tanrı inananlarına hiç kimseye murdar ya da kirli dememeleri gerektiğini; Tanrı'nın insanlar arasında ayrım yapmadığını; kendisinden korkan ve doğru olanı yapan kişiyi, ulusuna bakmaksızın kabul ettiğini ve tüm insanların Rabbi olarak İsa Mesih aracılığıyla esenliği müjdeleyerek İsrail oğullarına ilettiği bildiriden tüm insanları haberdar etmeleri gerektiğini" emretmişti. Bu yüzden "Petrus'la birlikte gelmiş olan Yahudi imanlılar bile, Petrus konuşurken Kutsal Ruh'un konuşmayı dinleyen herkesin üzerine inmesini; Kutsal Ruh armağanının Yahudi ulusu dışındaki öteki uluslardan olanların da üzerine dökülmesini şaşkınlıkla karşıladılar. Çünkü onlar öteki ulusların bilmedikleri dillerde konuşup Tanrı'yı yücelttiklerini duyuyorlar ve bu duruma inanamıyorlardı". Oysa evrensel misyon gereği tüm insanların eşit olması kaçınılmazdı: "Öteki uluslar da tıpkı bizim gibi Kutsal Ruh'u almışlardır. Suyla vaftiz olmalarına kim engel olabilir?".

> "Elçilerle tüm Yahudiye'deki kardeşler, diğer ulusların da Tanrı'nın sözünü kabul ettiklerini duydular. Ama Petrus Kudüs'e gittiği zaman sünnet yanlıları onu eleştirdiler. 'Sen sünnetsiz kişilerin evine gidip onlarla yemek yemişsin!' dediler. Petrus baştan başlayarak olanları tek tek onlara anlattı. 'Kendimden geçerek bir görüm gördüm. Büyük bir çarşafı andıran bir nesnenin dört köşesinden sarkıtıldığını, bunun gökten aşağı inip benim bulunduğum yere kadar geldiğini gördüm. Çarşafın içinde, yeryüzünde yaşayan dört ayaklılar, yabanıl hayvanlar, sürüngenler ve gökte uçan kuşlar gördüm. Sonra bir sesin bana, 'Kalk, Petrus, kes ve ye!' dediğini işittim. 'Asla olmaz, Rab! Ağzıma hiçbir zaman murdar ya da kirli bir şey girmemiştir' dedim. 'Tanrı'nın temiz kıldıklarına sen murdar deme' sesi

> üç kez tekrarlandı; sonra her şey yeniden göğe alındı. Ruh bana insanlar arasında asla ayrım yapmaksızın evime gelen misafirlerle gitmemi emretti. Ben öteki uluslarla konuşmaya başlayınca Kutsal Ruh, başlangıçta bizim üzerimize indiği gibi, onların da üzerine indi. O zaman Rab'bin söylediği şu sözü anımsadım: 'Yahya suyla vaftiz etti, sizler ise Kutsal Ruh'la vaftiz edileceksiniz'. Böylelikle Tanrı, Rab İsa Mesih'e inanmış olan bizlere verdiği armağanın aynısını onlara verdiyse, ben kimim ki Tanrı'ya karşı koyayım?'. Olup bitenlerin haberi, Kudüs'teki inanlılar topluluğuna ulaştı. Bunun üzerine imanlılar Barnaba'yı Antakya'ya gönderdiler. Barnaba, Saul'u (Pavlus) bulup Antakya'ya getirdi. Böylece Barnaba'yla Saul bütün bir yıl oradaki inanlılar topluluğuyla bir araya gelerek öteki uluslardan da olanların oluşturduğu büyük bir kitleyi eğittiler. Öğrencilere ilk kez Antakya'da Mesihçiler adı verildi. O günlerde Kudüs'ten Antakya'ya bazı peygamberler geldi. Bunlardan Agabus adlı biri ortaya çıkıp bütün dünyada şiddetli bir kıtlık olacağını Ruh'un aracılığıyla bildirdi. Öğrenciler, her biri kendi gücü oranında, Yahudiye'de yaşayan kardeşlere gönderilmek üzere yardım toplamayı kararlaştırdılar. Bu kararı yerine getirip bağışlarını Barnaba ve Saul'un eliyle topluluğun ihtiyarlarına gönderdiler" (Elçilerin İşleri; 11: 1-30).

Binlerce yıldır kutsalı sadece kendilerinin temsil ettiğine olan inancın verdiği kolektif Tanrı kompleksi ihtirasıyla "Yahudiler içinden çıkmış inananlar bile" "diğer ulusların da kendileri gibi Tanrı'nın sözünü kabul ettiklerini" bir türlü kabul edemediler. Hatta onlar ile Tanrı arasında yapılan bir antlaşma sembolü olan sünnet olmanın ayrıcalığı üzerinden kutsalı sadece kendilerinin temsil ettiği iddiasında direttiler. İnananlar bu kez sünnet yanlıları ve karşıtları olarak ikiye bölündüler. Asıl ayrım kaynağı kutsalı temsil sorunuydu. Tanrının kutsal çocukları Yahudiler nasıl olur da "öteki uluslarla aynı yasalara ve statüye tabi olabilirlerdi?". Nasıl olurdu da kutsal ile lanetli, arınmış ile kirli, temiz ile murdar eşit olabilirdi? Fakat Tanrının evrensel yasaları olan "Tanrı'nın temiz kıldıklarına kimse murdar demesin"; "insanlar arasında asla hiçbir ayrım yapılmasın" kuralı yeni dinin ve yeni yaşam müjdesinin asli ilkeleri idi. Bu yasa gereği artık "Kutsal Ruh, Yahudilerin üzerine indiği gibi öteki ulusların da üzerine inecekti". "Böylelikle Tanrı Rab, İsa Mesih'e inanmış olanlara verdiği armağanın aynısını öteki uluslara verecektir": "Tanrı buna karar verdiyse ben kimim ki Tanrı'ya karşı koyayım?". Siz kimsiniz ki Tanrıya karşı koyacaksınız?

Yahudiler, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi kaynakları olan "seçilmiş kutsal ulus" olma ayrıcalığım "öteki uluslarla" da paylaşacaklarını an-

lamanın verdiği kıskançlık, kin ve nefret içinde inananlardan intikam almaya yöneldiler. "O sırada kral Hirodes, inanlılar topluluğundan bazı kişileri, kötülük yapmak amacıyla yakalattı. Yuhanna'nın kardeşi Yakup'u kılıçla öldürttü". Kişisel Tanrı kompleksi ihtirasın o dönemdeki sembolü olan Kral Hirodes'in en büyük kaprisi "Yahudilerin memnun kalacağı" işkence ve zulümden kaynaklı ihtişamını halka izletmekti. "Krallık giysilerinin ihtişamı içinde Hirodes tahtına oturarak halka bir konuşma yaptı". Kul kompleksi doğası içinde Tanrı kompleksleri yaratmakta uzman olan Yahudi halkı "Bu bir insanın sesi değil, bir ilahın sesidir!' diye bağırarak" kral Hirodes'i Tanrının hududuna doğru sürüklediler. Tüm bu kutsamalar ve yüceltmeler içinde tekebbüre kapılan kral, Tanrı kompleksi sınırını geçerek Tanrı olmaya yönelip "Tanrı'ya ait olan yüceliği kendine mal etti. O anda Rab'bin bir meleği Hirodes'i vurdu. İçi kurtlarca kemirilerek can verdi. Tanrının sözü ise yayılıyor etkisini arttırıyordu" (Elçilerin İşleri; 12: 1-24).

6. Evrensel Misyonun Evrene İlanı ve Evrenin Cevabı: "Her türlü zulme rağmen Tanrının sözü yeryüzünün dört bir bucağına kurtuluş müjdesi olarak yayılıyordu... Yahudi halkı ise sürekli bağırıyordu: 'Böylelerini yeryüzünden temizlemeli, yaşamaları uygun değildir!".

Tanrının emri ve "Kutsal Ruh'un buyruğuyla yola çıkan elçiler" Kıbrıs'tan Salamis'e, Konya'dan Selanik'e, Korint'ten Efes'e, Asya'dan Roma'ya kadar müjdenin çağrısını insanlara duyurdular. Bu yolculuklarda her türlü iftira, işkence, esaret ve ölümlere maruz kaldılar. Özellikle bu bölgedeki Yahudi din adamlarıyla çok büyük kavgalar ve mücadeleler verdiler. Yahudiler tıpkı İsa'ya yaptıkları gibi inananları Roma'ya asi, hain ve kâfir olarak tanıtıp onların büyük işkence ve zulüm görmelerine neden oldular. Elçiler gittikleri her yerde "yürekleri her türlü hile ve sahtekârlıkla dolu olan; doğru olan her şeyin düşmanı olan; Rab'bin düz yollarını çarpıtan; Tanrı'ya tapan saygın kadınlarla kentin ileri gelen erkeklerini ve ayak takımını kışkırtan; halkı kendi taraflarına çekerek elçileri taşlatan; gereksiz birçok müphem bilgi ve sorularla Tanrı'yı ve elçileri sınayan; 'Romalılar için benimsenmesi ve uygulanması yasak olan birtakım töreler yayarak kentimizi allak bullak ediyorlar' diyerek Roma yöneticilerini kışkırtan; 'Dünyayı altüst eden o adamların hepsi, İsa adında başka bir kral olduğunu söyleyerek Sezar'ın buyruklarına karşı geliyorlar' diyerek yargılanıp işkence görmelerini sağlayan; sözleri ile kalabalık ve kentin yetkilileri arasına telaş ve teyakkuz yaratan; putlar yaparak geçinen el sanatçılarını geçimlerinin ellerinden alınması gerekçesiyle kışkırtan" bu kolektif Tanrı kompleksi kurumlarıyla çatıştılar.

Fakat elçiler gittikleri her yerde "kutsalı çürümeye bırakmayacaklarını; günahlarını İsa aracılığıyla bağışlanacağını; yeryüzünün dört bir bucağına hiçbir ulus ayrımı yapmaksızın kurtuluş müjdesini götüreceklerini; kendileri için 'Tanrılar insan kılığına girip yanımıza inmiş!' diye tapmanlara kendilerinin de insan olduklarını hatırlatacaklarını; geçmiş çağlarda olduğu gibi Tanrı, tüm ulusların kendi yollarından gitmelerine tekrar izin verdiğini; halkın başta kendileri olmak üzere insanlara ve putlara kurban sunmasını engellemeyi; önemli olanın bedende değil ruhta sünnet olunması gerektiğini; Tanrının tüm ulusları bir tek insandan türettiğini ve bu nedenle tüm insanların kardeşler olarak eşit olduklarını; tüm insanların Tanrı'nın soyundan olduğunu; Tanrının tövbe edip vaftiz olunduğunda geçmiş dönemlerin bilgisizliğini ve günahlarını görmezlikten gelip affedeceğini" (Elçilerin İşleri; 13-19) tüm insanlara ve insanlığa ilan ettiler. Tüm bu zulüm ve işkenceler karşısında tıpkı İsa gibi "Terbiye edilmek uğruna acılara katlandılar ve çekilen bütün sıkıntı ve acılara rağmen birçok inanlının çektiği sıkıntılardan cesaret alıp Tanrı sözünü yüreklilikle yaymaktan büyük sevinç duydular". Onların acı ve zulümden duydukları sevinç ve mutluluk düşmanlarını da kahreden en büyük silahları oldu: Tıpkı İsa gibi, tıpkı Pavlus gibi:

> "Kudüs'e vardığında kardeşleri Pavlus'a şöyle dediler: 'Görüyorsun kardeş, Yahudiler arasında binlerce imanlı var ve hepsi Kutsal Yasa'nın candan savunucusudur. Ne var ki, duyduklarına göre sen diğer uluslar arasında yaşayan bütün Yahudilere, çocuklarını sünnet etmemelerini, törelerimize uymamalarını söylüyor, Musa'nın yasasına sırt çevirmeleri gerektiğini öğretiyormuşsun. Bu yüzden tapınağa git aksini ispatla' dediler. Fakat Asya ilinden gelen bazı Yahudiler Pavlus'u tapınakta görünce onu tanıyıp tüm kalabalığı kışkırtarak onu yakaladılar. 'Ey İsrailliler, yardım edin!' diye bağırdılar. 'Her yerde herkese, halkımıza, Kutsal Yasa'ya ve bu kutsal yere karşı öğretiler yayan adam budur. Üstelik tapınağa bazı Grekleri sokarak bu kutsal yeri kirletti'. Bütün kent ayağa kalkmıştı. Her taraftan koşuşup gelen halk Pavlus'u tutup tapınaktan dışarı sürükledi. Arkasından tapınağın kapıları hemen kapatıldı. Onlar Pavlus'u öldürmeye çalışırken, tüm Kudüs'ün karıştığı haberi Roma taburunun komutanına ulaştı. Komutan hemen yüzbaşılarla askerleri yanına alarak kalabalığın olduğu yere koşturdu. Komutanla askerleri gören halk Pavlus'u dövmeyi bıraktı. O zaman komutan yaklaşıp Pavlus'u yakaladı, iki zincirle bağlanması için buyruk verdi. Halk sürekli bağırıyordu: 'Böylesini yeryüzünden temizlemeli, yaşaması uygun değildir!' diye seslerini yükselttiler. Onlar böyle bağırır, üstlüklerini sallayıp havaya toz savururken komutan, Pav-

> lus'un kalenin içine götürülmesini buyurdu. Halkın Pavlus'un aleyhine neden böyle bağırdığını öğrenmek için onun kamçılanarak sorguya çekilmesini istedi. Fakat kendisini bağlatmış olan komutan onun Roma vatandaşı olduğunu anlayınca korktu. Komutan ertesi gün Yahudilerin Pavlus'u tam olarak neyle suçladıklarını öğrenmek isteyerek onu hapisten getirtti, başkâhinlerle tüm Yüksek Kurul'un toplanması için buyruk verdi ve onu aşağı indirip Kurul'un önüne çıkardı" (Elçilerin İşleri; 21- 22).

Sahne aynı sahne, aktörler aynı aktör, figüranlar da aynı figüranlardı. Tek değişen İsa'nın yerinde Pavlus vardı. Kul kompleksi içindeki halk yine kolektif Tanrı kompleksi içindeki din adamlarının arkasından gidiyor, Roma ise yine halkı ve din adamlarını hoşnut etmenin yollarını arıyordu. Sahnede yine temizlenmesi gereken bir "kirli", yine arındırılması gereken bir "murdar", yine lanetlenmesi gereken bir kurban ve yine öldürülmesi gereken bir asi, hain ve kafir vardı: "Böylesini yeryüzünden temizlemeli, yaşaması uygun değildir!". Bir yerde kimin kirli kimin temiz, kimin arınmış kimin murdar, kimin kutsal kimin lanetli olduğu konuşulmaya, kıyaslanmaya veya yargılanmaya başlanmışsa o işin sonu mutlaka kanla bitmekte idi. Tarihin yasası da buydu: Er ya da geç.

Tıpkı İsa gibi Yüksek Kurul'un önüne çıkan "Pavlus, daha kardeşler, ben bugüne dek Tanrı'nın önünde tertemiz bir vicdanla yaşadım' der demez başkâhin Hananya, Pavlus'un yanında duranlara onun ağzına vurmaları için buyruk verdi. Bunun üzerine Pavlus ona, 'Seni badanalı duvar, Tanrı da sana vuracaktır! Sen hem beni Kutsal Yasa'ya göre yargılamaya oturmuşsun, hem de Yasa'yı çiğneyerek bana tokat attırıyorsun'. Çevrede duranlar, 'Tanrı'nın başkâhinine hakaret mi ediyorsun?' dediler. Kuruldakiler arasındaki çekişme öyle şiddetlendi ki komutan, Pavlus'u parçalayacaklar diye korktu. Askerlerin aşağı inip onu zorla aralarından alarak kaleye götürmelerini buyurdu. Ertesi sabah Yahudiler aralarında gizli bir anlaşma yaptılar. 'Pavlus'u öldürmeden bir şey yiyip içersek, bize lanet olsun!' diye yemin ettiler. Bu tuzağı duyan komutan, Pavlus'u Antipatris'e göndertti. Oranın valisi Feliks Pavlus'un, Hirodes'in sarayında gözaltında tutulması için buyruk verdi. Pavlus'un tutuklanmasından beş gün sonra başkâhin Hananya ve ihtiyarlardan bazıları Pavlus'la ilgili şikâyetlerini valiye ilettiler: 'Ey erdemli vali Feliks! Senin sayende uzun süredir esenlik içinde yaşamaktayız. Aldığın önlemlerle de bu ulusun yararına olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Yaptıklarını, her zaman ve her yerde büyük bir şükranla anıyoruz. Seni fazla yormak istemiyorum; söyleyeceğimiz birkaç sözü hoşgörüyle dinlemeni rica ediyorum. Biz şunu anladık ki, bu adam

dünyanın her yanında tüm Yahudiler arasında kargaşalık çıkaran bir fesatçı ve Nasranî tarikatının elebaşlarından biridir. Tapınağı bile kirletmeye kalkıştı. Ama biz onu yakaladık. Onu sorguya çekersen, onunla ilgili tüm suçlamalarımızın doğruluğunu kendisinden öğrenebilirsin'. Oradaki Yahudiler de anlatılanların doğru olduğunu söyleyerek bu suçlamalara katıldılar... Feliks ise Yahudilerin gönlünü kazanmak amacıyla iki yıl boyunca Pavlus'u hapiste bıraktı. Yeni vali Festus gelince Pavlus'un yargılaması yeniden başladı. Pavlus içeri girince Kudüs'ten gelmiş olan Yahudiler çevresini sardılar ve kanıtlayamadıkları birçok ağır suçlamada bulundular. Pavlus, 'Ne Yahudilerin yasasına, ne tapınağa, ne de Sezar'a karşı hiçbir günah işlemedim' diyerek kendini savundu. Yahudilerin gönlünü kazanmak isteyen Festus, Pavlus'a şöyle karşılık verdi: 'Kudüs'e gidip orada benim önümde bu konularda yargılanmak ister misin?'. Valinin niyetini anlayan Pavlus, 'davamın Sezar'a (İmparator'a) iletilmesini istiyorum' dedi. Festus, danışma kuruluyla görüştükten sonra şu cevabı verdi: 'Davanı Sezar'a ilettin, Sezar'a gideceksin' dedi" (Elçilerin İşleri; 23-25). Böylece evrensel davanın evrensel Tanrı kompleksi sembolü Roma'nın aklına ve kalbine yürüyüşü başladı.

7. Evrensel Misyonun Evrensel Tanrı kompleksi Roma'nın Aklına ve Kalbine Çağrısı; 'Romalılara Mektup': "Tanrı insanlar arasında ayrım yapmaz".

Tanrı Rab'bin mesajı öncelikli olarak kutsal ulusu Yahudi halkına iletilmişti. Fakat onlar başta İsa olmak üzere tüm elçileri doğalarındaki kolektif Tanrı kompleksi ihtirasları nedeniyle iftira, tehdit, işkence, hapis ve ölümlerle yok etmeye çalıştılar: "Ey Yeruşalim! Bir tavuk, civcivlerini kanatları altına nasıl toplarsa, ben de kaç kez senin çocuklarını öylece toplamak istedim, ama siz istemediniz" (Matta, 23: 37).Davet kendilerine geldiğinde kolektif Tanrı kompleksi doğaları gereği reddettikleri gibi "öteki uluslara" ulaşmaya başlayınca da evrensel Tanrı kompleksi hırsları nedeniyle de yine reddedip savaş açtılar. Bu savaştaki en büyük ortakları ise yine aynı evrensel Tanrı kompleksi kaynağı Roma idi. Bu nedenle elçiler her nereye gitti ise peşlerinde birer gölge gibi onları takip edip onları egemen güçlere şikayet edip öldürülmelerini sağladılar. Pavlus'un Kudüs'ten başlayıp da Roma'da biten hikayesinin kaynağında da bu ihanet ve işbirliğinin ipuçları vardır. "Roma'ya ulaştıktan üç gün sonra Pavlus, Yahudilerin ileri gelenlerini bir araya çağırdı. Bunlar toplandıkları zaman Pavlus kendilerine şöyle dedi: 'Kardeşler, halkımıza ya da atalarımızın törelerine karşı hiçbir şey yapmadığım halde, Kudüs'te tutuklanıp Romalıların eline teslim edildim. Ben

İsrail'in umudu uğruna bu zincire vurulmuş bulunuyorum. Ruh dedi ki, 'Bu halka gidip şunu söyle: Duyacak duyacak, ama hiç anlamayacaksınız, bakacak bakacak, ama hiç görmeyeceksiniz. Çünkü bu halkın yüreği duygusuzlaştı, kulakları ağır işitir oldu. Gözlerini de kapadılar. Öyle ki, gözleri görmesin, kulakları işitmesin, yürekleri anlamasın ve bana dönmesinler. Dönselerdi, onları iyileştirirdim'. 'Şunu bilin ki, Tanrı'nın sağladığı bu kurtuluşun haberi diğer uluslara gönderilmiştir. Ve onlar buna kulak vereceklerdir'. Pavlus onlara Tanrının egemenliği ile ilgili açıklamalarda bulununca onlardan bazısı ona inandı bazısı da inanmadı. Birbiriyle anlaşamaymca Pavlus'un yanından ayrılıp onu Sezar'la olan davasmda yalnız bıraktılar" (Elçilerin İşleri; 28: 17-31).

Pavlus'un belirttiği gibi gerçekten de Müjde'nin ilk ve asli muhatabı olan Yahudiler "duydular ama hiç anlamadılar; baktılar ama hiç görmediler. Onların yüreği duygusuzlaşmış, kulakları ağır işitir olmuş, gözleri de gerçeğe kapanır olmuştu. Bu yüzden kurtuluşun haberi diğer uluslara gönderilmişti". "Her ulustan insanların iman edip söz dinlemesini sağlamak için Mesih'in aracılığıyla ve O'nun adı uğruna Tanrı'nın lütfuna ve elçilik görevine sahip olanlar İsa Mesih'in çağrılmışları olan tüm uluslara müjdeyi ulaştırdılar. Müjde, önce Yahudilerin, sonra da Yahudi olmayanların olmak üzere, iman eden herkesin kurtuluşu için Tanrının gücüydü. Tanrının tüm insanları akladığı, Müjde'de de açıklanmıştır. Aklanma yalnız imanla olur. Yazılmış olduğu gibi, 'imanla aklanan insan yaşayacaktır" (Romalılara Mektup; 1: 16-17). Bu evrensel misyon sonucunda Hıristiyanlar topluluğu büyüdükçe İsa'nın elçileri her topluluğu ayrı ayrı ziyaret edip yerinde eğitemez oldular. Bu nedenle Kutsal Ruh'un yönlendirmesiyle yazdıkları mektupları Roma İmparatorluğunun çeşitli kentlerinde oluşan topluluklara göndermeye başladılar. Derlenip bir araya getirilen bu mektuplar ta başlangıçtan beri Kutsal Yazılar olarak kabul edilip İncil'e eklendi. Bu nedenle Elçi Pavlus'un Romalılara mektubunun özünde tüm insanlığa yönelik olarak kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınma çağrısı dini açıdan en asli kaynaklardan biri olarak kabul görmektedir:

> "Haksızlıkla gerçeğe engel olan insanların bütün tanrısızlık ve haksızlığına karşı Tanrı'nın gazabı gökten açıkça gösterilir. Çünkü Tanrı'ya dair bilinen ne varsa, gözlerinin önündedir. Tanrı hepsini gözlerinin önüne serdi. Dünyanın yaratılışından beri, Tanrı'nın görünmeyen nitelikleri, yani sonsuz gücü ve Tanrılığı, O'nun yaptıklarıyla anlaşılarak açıkça görülüyor. Bu nedenle özürleri yoktur. Tanrı'yı bildikleri halde O'nu Tanrı olarak yüceltmediler, O'na şükretmediler. Ama düşüncelerinde budalalığa

düştüler; anlayışsız yüreklerini karanlık bürüdü. Akıllı olduklarını iddia ederken akılsız olup çıktılar. Ölümsüz Tanrı'nın yüceliği yerine ölümlü insana, kuşlara, dört ayaklılara ve sürüngenlere benzeyen putları yeğlediler. Bu yüzden Tanrı, birbirlerinin bedenlerini aşağılasınlar diye, onları yüreklerinin tutkuları içinde ahlaksızlığa terk etti. Onlar Tanrı'yla ilgili gerçeğin yerine yalanı koydular. Yaradan'ın yerine yaratığa tapıp kulluk ettiler. Oysa Tanrı sonsuza dek övülmeye layıktır. İşte böylece Tanrı onları utanç verici tutkulara teslim etti. Onların kadınları bile doğal ilişkiler yerine doğal olmayanları yeğlediler. Aynı şekilde erkekler de kadınla doğal ilişkilerini bırakıp birbirlerine karşı şehvetle yanıp tutuştular. Erkekler erkeklerle utanç verici ilikilere girdiler ve kendi bedenlerinde sapıklıklarına yaraşan karşılığı aldılar. Tanrı'yı tanımakta yarar görmedikleri için Tanrı onları yararsız düşüncelere, yakışıksız davranışlara terk etti. Her türlü haksızlık, kötülük, açgözlülük ve kinle doldular. Kıskançlık, öldürme hırsı, çekişme, hile ve kötü niyetle doludurlar. Dedikoducu, yerici, Tanrı'dan nefret eden, küstah, kibirli, övüngen, kötülük üreten, ana baba sözü dinlemeyen, anlayışsız, sözünde durmaz, sevgiden yoksun ve acımasız insanlardır. Böyle davrananların ölümü hak ettiğine dair Tanrı buyruğunu bildikleri halde, bunları yalnız yapmakla kalmıyor, yapanları da onaylıyorlar" (Romalılara Mektup; 1: 18-32).

Elçi Pavlus, Romahlar şahsında insanlığın içinde bulunduğu kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini ve onlardan arınma yollarını bir bir açıklar: "haksızlıkla gerçeğe engel olmak; insanların bütün tanrısızlık ve haksızlık kötülüklerini rahatça sergilemek; Tanrı'ya dair bilinen ne varsa kendilerine has kılmak; Tanrı'yı bildikleri halde O'nu Tanrı olarak yüceltmemek; O'na şükretmemek; düşüncelerinde budalalığa düşmek; anlayışsız yüreklerini karanlık bürümek; akıllı olduklarını iddia ederken akılsız olup çıkmak; ölümsüz Tanrı'nın yüceliği yerine ölümlü insana, kuşlara, dört ayaklılara ve sürüngenlere benzeyen putlara tapmak; yüreklerinin tutkuları içinde ahlaksızlığa yönelmek; Tanrı'yla ilgili gerçeğin yerine yalanı koymak; Yaradan'ın yerine yaratığa tapıp kulluk etmek; Tanrı yerine insanlara övgüler dizmek; utanç verici tutkulara teslim olmak; doğal ilişkiler yerine doğal olmayan ilişkiler içine girip cinsel sapıklığa düşmek; erkekler erkeklerle utanç verici ilişkiler içinde olmak; kendi bedenlerinde sapıklıklar yapmak; Tanrı'yı tanımakta yarar görmemek; yararsız düşüncelere, yakışıksız davranışlara girmek; her türlü haksızlık, kötülük, açgözlülük ve kinle dolup taşmak; kıskançlık, öldürme hırsı, çekişme, hile ve kötü niyetle dolu olmak; dedikoducu, yerici, Tanrı'dan nefret eden, küstah, kibirli, övüngen, kötülük üreten, ana-baba sözü dinlemeyen, anlayışsız, sözünde durmaz,

sevgiden yoksun ve acımasız insanlar olmak; tüm bu günah ve kötülükleri yalnız yapmakla kalmayıp yapanları da onaylamak". Tüm bu özellikler tam da evrensel Tanrı kompleksi Roma'nın tekebbüre dayalı evrensel tahakküm sisteminin kaynaklarıdır: "Tanrı yerine insana tapıp kulluk etmek".

Pavlus, Romalılara yazdığı diğer mektuplarda da yine Tanrı komplekslerinin doğasına, özelliklerine ve kaynaklarına çok yoğun atıflar da bulunup bu hastalıklardan arınmanın yollarına tüm insanlığı davet eder. Pavlus, tüm günahların ve kötülüklerin kaynağında kişisel Tanrı kompleksi ihtiraslarının olduğunu, onun da özünde "doğal benlik" ve onun ruh yerine "bedensel ihtirasları" beslemesinin yattığını belirtir. O'na göre insan doğasındaki bu ruh ve beden çatışmasının doğurduğu dilemma Tanrı ile Tanrı kompleksi, Yasa ile yasak arasındadır ve savaş alanı da insanın bizzat kendi bedenidir: "Yasa'nın ruhsal olduğunu biliriz. Ben ise bedenselim, günaha köle gibi satılmışım. Ne yaptığımı anlamıyorum. Çünkü istediğim şeyi yapmıyorum; nefret ettiğim ne ise, onu yapıyorum. Ama istemediğim şeyi yaparsam, Yasa'nın iyi olduğunu kabul etmiş olurum. O halde bunu artık ben değil, içimde yaşayan günah yapıyor. İçimde, yani doğal benliğimde iyi bir şey bulunmadığını biliyorum. İçimde iyiyi yapmaya istek var, ama güç yoktur. İstediğim iyi şeyi yapmıyorum, istemediğim kötü şeyi yapıyorum. İstemediğim şeyi yapıyorsam, bunu yapan artık ben değil, içimde yaşayan günahtır. Bundan şu kuralı çıkarıyorum: ben iyi olanı yapmak isterken, içimde hep kötülük vardır. İç varlığımda Tanrı'nın Yasasından zevk alıyorum. Ama bedenimin üyelerinde başka bir yasa görüyorum. Bu da aklımın onayladığı yasaya karşı savaşıyor ve beni bedenimin üyelerindeki günah yasasına tutsak ediyor. Ne zavallı insanım! Ölüme götüren bu bedenden beni kim kurtaracak? Rabbimiz İsa Mesih aracılığıyla Tanrı'ya şükürler olsun! İşte ben aklımla Tanrı'nın yasasına, ama doğal benliğimle günahın yasasına kulluk ediyorum" (Romalılara Mektup; 7: 14-25). Pavlus'un bu dilemması ilk Adem'den son Adem'e kadar tüm Ademoğullarının yaşam yasasıdır: Tanrı Yasasma karşı Benlik Yasası; Ruh Yasasına karşı Beden Yasası.

İnsanın "yenildiği şeyin ve emir aldığı kişinin kölesi" olacağını belirten Pavlus, insanın en çok yenildiği ve emir aldığı Tanrının/efendinin kişisel Tanrı kompleksi kaynağı olan "doğal benlik ihtirasları" ve "bedensel arzuları" olduğunu belirttikten sonra bundan arınmanın da yollarını anlatır. "Yasa'mn yönetiminde değil de, Tanrı'nın lütfu altında olduğumuz için günah mı işleyelim? Kesinlikle hayır! Söz dinleyen köleler gibi, kendinizi kime teslim ederseniz, sözünü dinlediğiniz kimsenin köleleri olduğunuzu bilmez misiniz? Ya ölüme götüren günahın, ya da doğruluğa götüren söz dinlerliğin kölelerisiniz. Ama Tanrı'ya şükürler olsun! Eskiden günahın kö-

leleri olan sizler, adandığınız öğretinin özüne yürekten bağlandınız. Günahtan özgür kılınarak doğruluğun köleleri oldunuz. Doğal benliğinizin güçsüzlüğünden dolayı insan ölçülerine göre konuşuyorum. Bedenlerinizin üyelerini ahlaksızlığa ve kötülük yapmak üzere kötülüğe nasıl köle olarak sundunuzsa, şimdi de bu üyelerinizi kutsal olmak üzere doğruluğa köle olarak sunun. Sizler günahın kölesiyken doğruluktan özgürdünüz. Şimdi utandığınız şeylerden o zaman ne kazancınız oldu? O şeylerin sonu ölümdür. Ama şimdi günahtan özgür kılınıp Tanrı'nın kulları olduğunuza göre kazancınız, kutsallaşma ve bunun sonucu olan sonsuz yaşamdır. Çünkü günahın ücreti ölüm, Tanrı'nın armağanı ise Rabbimiz Mesih İsa'da sonsuz yaşamdır" (Romalılara Mektup; 6: 15-23).

Pavlus, kişisel Tanrı kompleksi kaynağı olan "doğal benlik ihtirasları" ve "bendensel arzuları" anlatıp inananları uyardıktan sonra kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini analiz etmeye yönelir. Pavlus'un, bu amaçla masaya yatırdığı iki kurum ve Tanrı kompleksi sembolü vardır: Yahudiler ve Roma:

> "Ya sen? Kendine Yahudi diyor ve Kutsal Yasa'ya dayanıp Tanrı'yla övünüyorsun. Tanrı'nın isteğini biliyorsun. En üstün değerleri ayırt etmeyi Yasa'dan öğrenmişsin. Kutsal Yasa'da bilginin ve gerçeğin özüne kavuşmuş olarak körlerin kılavuzu, karanlıkta kalanların ışığı, akılsızların eğiticisi, çocukların öğretmeni olduğuna inanmışsın. O halde sen başkasına öğretirken, kendine öğretmez misin? Hırsızlık etmemeyi öğütlerken, hırsızlık eder misin? Zina etmeyin derken, zina eder misin? Putlardan tiksinirken, tapınakları yağmalar mısın? Kutsal Yasa'yla övünürken, Yasa'ya karşı gelerek Tanrı'yı aşağılar mısın? Nitekim Şöyle yazılmıştır: 'Sizin yüzünüzden uluslar arasında Tanrı'nın adına küfrediliyor'. Kutsal Yasa'yı yerine getirirsen, sünnetin elbette yararı vardır. Ama Yasa'ya karşı gelirsen, sünnetli olmanın hiçbir anlamı kalmaz. Bu nedenle, sünnetsiz olanlar Yasa'nın buyruklarına uyarsa, onlar da sünnetli sayılmayacaklar mı? Sen Kutsal Yazılara ve sünnete sahip olduğun halde Yasa'yı çiğniyorsan, bedence sünnetli olmayan, ama Yasa'ya uyan kişi seni yargılamayacak mı? Çünkü ne dıştan Yahudi olan gerçek Yahudidir, ne de görünüşte, bedensel olan sünnet gerçek sünnettir. Yalnız içten Yahudi olan Yahudidir. Sünnet de yürekle ilgilidir; yazılı yasanın değil, Ruh'un işidir. İçten Yahudi olan kişi, insanların değil, Tanrı'nın övgüsünü kazanır" (Romalılara Mektup; 2: 17-29). "O halde Yahudi'nin ne üstünlüğü var? Sünnetin yararı nedir? Her yönden çoktur. Birincisi, Tanrı'nın sözleri Yahudilere emanet edildi. Peki, Yahudilerden bazıları güvenilmez çıkmışsa ne olur? Onların güvenilmezliği Tanrı'nın güvenilirliğini ortadan kaldırır mı? Kesinlikle hayır!

> Biz Yahudiler diğer uluslardan üstün müyüz? Elbette değiliz. Biz daha önce ister Yahudi ister Grek olsun, herkesi günahın buyruğunda olmakla suçladık. Yazılmış olduğu gibi: 'Doğru olan kimse yok, bir kişi bile yoktur. Anlayan kimse yok, Tanrı'yı arayan kimse yok. Hepsi yoldan saptılar, birlikte yararsız oldular. İyilik eden yok, bir kişi bile yoktur. Ağızları açık bir mezardır. Dilleriyle aldatırlar. Dudaklarının altında yılan zehri var. Ağızları lanet ve acı sözle doludur. Ayakları kan dökmeye seğirtir. Yollarında yıkım ve dert vardır. Esenlik yolunu da bilmiyorlar. Gözlerinde Tanrı korkusu yoktur'. Kutsal Yasa'da söylenenlerin, her ağız kapansın ve bütün dünya Tanrı'ya hesap versin diye bu Yasa'nın yönetiminde bulunanlara söylendiğini biliyoruz. Bu nedenle Yasa'nın gereklerini yapmakla hiç kimse Tanrı katında aklanmayacaktır. Çünkü Yasa sayesinde günahın bilincine varılır". (Romalılara Mektup; 3: 1-19).

Pavlus, inananlarına kişisel Tanrı kompleksi kaynaklarını ve özelliklerini bir bir açıkladıktan sonra onların bu komplekslerden arınmaları için "adalet, merhamet ve sadakat" yasalarına dayalı olarak reçeteler ve tavsiyer de sunar: "İnsanlara merhametle davranın. Merhamet eden, güler yüzle etsin. Sevginiz ikiyüzlü olmasın. Kötülükten tiksinin, iyiliğe bağlanın. Birbirinizi kardeşlik sevgisiyle, şefkatle sevin. Birbirinize saygı göstermekte yarışın. Gayretiniz eksilmesin. Ruhta ateşli olun. Rab'be kulluk edin. Ümidinizi düşünerek sevinin. Sıkıntıya dayanın. Kendinizi duaya verin. İhtiyaç içinde olan kutsallara yardım edin. Konuksever olmaya bakın. Size zulmedenler için iyilik dileyin. İyilik dileyin, lanet etmeyin. Sevinenlerle sevinin, ağlayanlarla ağlayın. Birbirinizle aynı düşüncede olun. Böbürlenmeyin; tersine, hor görülenlerle arkadaşlık edin. Bilgiçlik taslamayın. Hiç kimseye kötülüğe karşı kötülük etmeyin. Herkesin gözünde iyi olanı yapmaya dikkat edin. Mümkünse, elinizden geldiğince bütün insanlarla barış içinde yaşayın. Kendi öcünüzü kendiniz almayın; bunu Tanrı'nın gazabına bırakın. Çünkü Şöyle yazılmıştır: 'Rab diyor ki, öç benimdir, kötülüğün karşılığını ben vereceğim'. Ama, 'Düşmanın acıkmışsa onu doyur, susamışsa su ver. Bunu yapmakla onu utanca boğarsın'. Kötülüğe yenilme, kötülüğü iyilikle yen" (Romalılara Mektup; 12: 1-21).

8. Kolektif Tanrı Kompleksinin Hıristiyan Kaynakları: "Tanrı'nın yeni çocukları biziz ve biz aynı zamanda O'nun mirasçılarıyız!".

Pavlus, inananları kolektif Tanrı komplekslerinden arındırmak amacıyla Yahudilerin kolektif Tanrı kompleksi hastalıklarına örnekler verir. O'na göre Yahudi örnekliğinde kolektif Tanrı kompleksinin kaynağında "kutsalı temsil etme seçkinciliğinin doğurduğu öteki uluslardan üstün olmak iddi-

ası" vardır. Kutsalı ve gerçeği sadece kendilerinin temsil ettiğini savunan Yahudiler "Kutsal Yasa'ya dayanıp Tanrı adına öteki uluslara karşı kıyaslamalarda ve yargılamalarda" bulunmaktadırlar. Yahudiler "sadece kendilerinin arınmış, kurtulmuş ve seçilmiş olduklarıyla övünmekte; Tanrı'nın ne istediğini sadece onlar bilmekte; insanlığın en üstün değerlerini onlar temsil etmekte; kutsallığa ve Kutsal Yasa'ya sahip olmanın tekebbürü içinde bilginin ve gerçeğin özüne sadece kendileri kavuşmuş olarak körlerin kılavuzu, karanlıkta kalanların ışığı, akılsızların eğiticisi, çocukların öğretmeni olduklarını iddia etmekte; ama başkasına öğretirken kendine öğretmemekte, hırsızlık etmemeyi öğütlerken kendisi hırsızlık etmekte, zina etmeyin derken zina etmekte, putlardan tiksinirken tapınakları yağmalamakta, Kutsal Yasa'yla övünürken Yasa'ya karşı gelerek Tanrı'yı aşağılamakta; her konuda ikiyüzlülük yapmakta; bedence sünnetli olmanın üstünlüğüyle övünürken ruhça sünnet olmamakta ve Yahudilerin diğer uluslardan üstün olduğunu savunmaktadırlar".

Pavlus, İsa'mn "Başkasını yargılamayın ki, siz de yargılanmayasınız. Başkasını nasil yargılarsanız, siz de aynı yoldan yargılanacaksınız. Hangi ölçekle ölçerseniz, size de aynı ölçek uygulanacaktır" (Matta, 7: 1) sözlerini yorumlayarak inananları kolektif Tanrı kompleksi hastalıklardan arındırmak ister. "Ey başkasını yargılayan adam, başkasını yargıladığın konuda kendini mahkûm ediyorsun. Çünkü sen, ey yargılayan, aynı şeyleri yapıyorsun. Böyle davrananları Tanrının haklı olarak yargıladığını biliriz. Bu gibi şeyleri yapanları yargılayan, ama aynısını yapan ey adam, Tanrı'nın yargısından kaçabileceğini mi sanıyorsun? Tanrı'nın sınırsız iyiliğini, hoşgörüsünü ve sabrını hor mu görüyorsun? O'nun iyiliğinin seni tövbeye yönelttiğini bilmiyor musun? İnatçılığından ve tövbesiz yüreğinden dolayı Tanrı'nın adil yargısının açıklanacağı gazap günü için kendine karşı gazap biriktiriyorsun. Tanrı, 'herkese, yaptıklarının karşılığını verecektir'. Durmadan iyilik ederek yücelik, saygınlık ve ölümsüzlüğü arayanlara sonsuz yaşamı verecek. Ama bencil olanların, gerçeğe uymayıp haksızlığın peşinden gidenlerin üzerine gazap ve öfke yağdıracak. Başta Yahudi'ye, sonra Yahudi olmayana olmak üzere, kötülük yapan her insana sıkıntı ve elem verecek; yine başta Yahudi'ye, sonra Yahudi olmayana olmak üzere, iyilik yapan herkese yücelik, saygınlık ve esenlik verecektir. Çünkü Tanrı insanlar arasmda ayrım yapmaz" (Romalılara Mektup; 2: 1-11). Tanrı nezdinde tüm insanların eşit olduğunu belirten Pavlus, insanlar arasındaki asli hukukun "adalet, merhamet ve sadakat" ilkelerine dayalı evrensel kardeşlik hukuku olduğunu belirtir. Bu ilkelerin karşısında yer alan kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi kaynaklarının doğasında "gerçeğe uymayıp haksızlığın peşin-

den gitmek" olduğunu onun da özünde "bencillik"hastalığının bulunduğunu ifade eder. O'na göre tüm bu hastalıklarından arınmanın tek yolu da "Tanrının insanlar arasında asla ayrım yapmayacağına" inanmak ve buna göre yaşamaktır.

Pavlus, kişisel ve kolektif Tanrı kompleksi kaynaklarını, özelliklerini ve arınma yollarını anlattıktan sonra inananlar topluluğu veya "Kilise" olarak bilinen seçkin, kurtarılmış ve arınmış topluluğunun kutsallaştırılması işine yönelir. Yahudilerin kolektif Tanrı kompleksi hastalıklarını lanetlerken aynı özellikleri kendi inananlar topluluğuna yüklemeye çalışır. Zaten bir topluluğa olan nefret ve lanetleme doğal olarak hemen başka bir topluluğa sevgi ve kutsamayı peşinden getirir. Hıristiyan topluluğunun kutsallaşmasının kaynağında ise İsa Mesih'in kendisini kurban olarak adayarak tüm inananları benlik doğalarından arındırıp günahlarından vaftiz etmesinin doğurduğu ayrıcalıklı konum vardır. Bu aslında tam da kutsalı temsil krizidir: "Mesih İsa'ya ait olanlara karşı artık hiçbir mahkûmiyet yoktur. Çünkü yaşam veren Ruh'un yasası, Mesih İsa sayesinde beni günahın ve ölümün yasasından özgür kıldı. Doğal insan benliğinden ötürü güçsüz olan Kutsal Yasa'nın yapamadığını Tanrı yaptı. Öz Oğlunu günahlı insan benzerliğinde günah için kurban olarak gönderip günahı insan benliğinde yargıladı. Öyle ki, Yasa'nın gereği, doğal benliğe göre değil, Ruh'a göre yaşayan bizlerde yerine gelsin. Doğal benliğe uyanlar benlikle ilgili işleri, Ruh'a uyanlar ise Ruh'la ilgili işleri düşünürler. Benliğe dayanan düşünce ölüm, Ruh'a dayanan düşünce ise yaşam ve esenliktir. Çünkü benliğe dayanan düşünce Tanrı'ya düşmandır; Tanrı'nın Yasasına boyun eğmez, eğemez de. Benliğin denetiminde olanlar Tanrı'yı hoşnut edemezler. Ne var ki, Tanrı'nın Ruhu içinizde yaşıyorsa, siz benliğin değil, Ruh'un denetimindesiniz. Ama bir kişide Mesih'in Ruhu yoksa o kişi Mesih'in değildir. Eğer Mesih içinizde ise, bedeniniz günahtan ötürü ölü olmakla beraber, aklanmış olduğunuz için ruhunuz diridir. Mesih İsa'yı ölümden dirilten Tanrı'nın Ruhu içinizde yaşıyorsa, Mesih'i ölümden dirilten Tanrı, içinizde yaşayan Ruhuyla ölümlü bedenlerinize de yaşam verecektir. Öyleyse kardeşlerim, borçluyuz ama, doğal benliğe göre yaşamak için benliğe borçlu değiliz. Çünkü benliğe göre yaşarsanız, öleceksiniz; ama bedenin kötü işlerini Ruh'la öldürürseniz, yaşayacaksınız. Tanrı'nın Ruhuyla yönetilenlerin hepsi Tanrı'nın oğullarıdır. Çünkü sizi tekrar korkuya götüren kölelik ruhunu almadınız, oğulluk ruhunu aldınız. Bu ruhla, 'Abba, Baba!' diye sesleniriz. Ruh'un kendisi, bizim ruhumuzla birlikte, Tanrı'nın çocukları olduğumuza tanıklık eder. Eğer Tanrı'nın çocuklarıysak, aynı zamanda mirasçıyız. Mesih'le birlikte yüceltilmek üzere Mesih'le birlikte acı çekiyorsak, Tanrı'nın mirasçılarıyız,

Mesih'le ortak mirasçılarız. Çünkü Tanrı, önceden bildiği kişileri, Oğlunun benzerliğine dönüştürmek üzere önceden belirledi. Öyle ki, Oğul birçok kardeşler arasında ilk doğan olsun. Tanrı, önceden belirlediği kişileri çağırdı, çağırdığı kişileri akladı ve akladığı kişileri yüceltti". Tanrı bizden yanaysa, kim bize karşı olabilir? Öz Oğlunu bile esirgemeyip O'nu hepimiz için ölüme teslim eden Tanrı, O'nunla birlikte bize her şeyi bağışlamayacak mı? Tanrının seçtiklerini kim suçlayacak? Onları aklayan Tanrıdır. Kim suçlu çıkaracak? Ölmüş, üstelik dirilmiş olan Mesih İsa, Tanrının sağmdadır ve bizim için aracılık etmektedir. Mesih'in sevgisinden bizi kim ayırabilir? Sıkıntı mı, elem mi, zulüm mü, açlık mı, çıplaklık mı, tehlike mi, kılıç mı? Yazılmış olduğu gibi: 'senin uğruna bütün gün öldürülüyoruz, kasaplık koyun sayılıyoruz'. Ama bizi sevenin aracılığıyla bu durumların hepsinde galiplerden üstünüz. Eminim ki, ne ölüm, ne yaşam, ne melekler, ne yönetimler, ne şimdiki zaman, ne gelecek zaman, ne güçler, ne yükseklik, ne derinlik, ne de yaratılmış başka bir şey bizi Rabbimiz Mesih İsa'da olan Tanrı sevgisinden ayırmaya yetecektir" (Romalılara Mektup; 8: 1-39).

Pavlus, İsa'nın kurban edilmesiyle seçkin bir inananlar topluluğunun ortaya çıktığını, bu topluluğun tıpkı İsa gibi "Tanrı'nın çocukları" olduğunu ve bu nedenle de O'nun kutsalı temsilde tek "mirasçıları" olduğunu belirtir. O'na göre eğer inananlar topluluğu "Mesih'le birlikte yüceltilmek üzere Mesih'le birlikte acı çekiyorsa, Tanrı'nın mirasçılarıdır, Mesih'le ortak mirasçılardır". Çünkü O'na göre "Tanrı, önceden bildiği kişileri, Oğlunun benzerliğine dönüştürmek üzere önceden belirledi. Öyle ki, Oğul birçok kardeşler arasmda ilk doğan olsun. Tanrı, önceden belirlediği kişileri çağırdı, çağırdığı kişileri akladı ve akladığı kişileri yüceltti". Tüm bu aklanmalar ve yüceltmelerin verdiği temizlik ve kutsanmışlık karşısında kutsalı temsilde inananlar topluluğunun hiçbir ortağı veya dengi yoktur: "Tanrı bizden yanaysa, kim bize karşı olabilir? Öz Oğlunu bile esirgemeyip O'nu hepimiz için ölüme teslim eden Tanrı, O'nunla birlikte bize her şeyi bağışlamayacak mı? Tanrının seçtiklerini kim suçlayacak? Onları aklayan Tanrıdır. Kim suçlu çıkaracak? Ölmüş, üstelik dirilmiş olan Mesih İsa, Tanrının sağındadır ve bizim için aracılık etmektedir. Mesih'in sevgisinden bizi kim ayırabilir? Sıkıntı mı, elem mi, zulüm mü, açlık mı, çıplaklık mı, tehlike mi, kılıç mı? Yazılmış olduğu gibi : 'senin uğruna bütün gün öldürülüyoruz, kasaplık koyun sayılıyoruz'. Ama bizi sevenin aracılığıyla bu durumların hepsinde galiplerden üstünüz. Eminim ki, ne ölüm, ne yaşam, ne melekler, ne yönetimler, ne şimdiki zaman, ne gelecek zaman, ne güçler, ne yükseklik, ne derinlik, ne de yaratılmış başka bir şey bizi Rabbimiz Mesih İsa'da olan Tanrı sevgisinden ayırmaya yetecektir". Pavlus'un bu kutsalı temsilde tek ve mutlak temsil-

ci olma iddiası Hıristiyanlık dünyasında ilerde kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi temsilcisi kurum olan "Kilise"nin de en asli teorisi olacaktır: "Biz Tanrının seçtikleri Kiliseyi kim suçlayacak? Bizi aklayan Tanrıdır. Bizi kim suçlu çıkaracak? Biz tüm durumlarda herkesten daha üstünüz".

Pavlus, kutsalı temsil etme hak ve yetkisinin Yahudilerden alınıp "Tanrının seçilmiş kulları" olarak kendi inananlar topluluğuna verildiğini ispatlamak için İbrahim'den Musa'ya kadar oluşmuş kutsal geleneği anlattıktan sonra "Yahudilerden değil, diğer uluslar arasından da çağırmış olduğu arınmış ve seçilmiş insanlar biziz. Hoşeya'nın kitabında denildiği gibi: 'Halkım olmayana halkım, sevgili olmayana sevgili diyeceğim. Kendilerine, 'halkım değilsiniz' denildiği o yerde, yaşayan Tanrı'nın oğulları diye adlandırılacaklar'. Aklanma peşinde olmayan uluslar aklanmaya, imandan gelen aklanmaya kavuştular. Aklanmayı sağlayacak bir yasanın ardından giden İsrail ise, o yasayı yerine getiremedi. Neden? Çünkü imanla değil, iyi işlerle olurmuş gibi aklanmaya çalıştılar ve 'sürçme taşı'nda sürçtüler. Yazılmış olduğu gibi: 'Bakın, Siyon'a bir sürçme taşı, bir tökezleme kayası koyuyorum. O'na iman eden utandırılmayacak" (Romalılara Mektup; 9: 1-33) demektedir. Yahudiler, kendi seçilmişliklerini tekebbüre dönüştürerek Kutsal Yasa'ya inanmakta ve uygulamakta "bilinçli bir gayret içinde olmadılar. Tanrı'nın öngördüğü doğruluğu anlamadıkları ve kendi doğruluklarını yerleştirmeye çalıştıkları için Tanrı'nın öngördüğü doğruluğa boyun eğmediler. Ne var ki, her iman edenin aklanması için Mesih, Kutsal Yasa'nın sonudur. İsa'nın Rab olduğunu ağzınla açıkça söyler ve Tanrı'nın O'nu ölümden dirilttiğine yürekten iman edersen, kurtulacaksın... Ama İsrail'le ilgili deniyor ki, 'Söz dinlemeyen, asi bir halka bütün gün ellerimi uzattım. Ama dinlemediler, gelmediler" (Romalılara Mektup; 10: 1-21). Yahudiler, kutsalı temsil etme ve "Tanrının çocukları" olarak seçilmiş bir ulus olma ayrıcalıklarını inananlar topluluğuna kaptırdılar. Çünkü sadece "Kutsal Yasa'nın sonu olan Mesih'e iman edenler aklanacak ve İsa'nın Rab olduğunu ağzıyla açıkça söyleyip ve Tanrı'nın O'nu ölümden dirilttiğine yürekten iman edenler kurtulacaktır".

Pavlus'a göre Tanrı arınmışlık ve kurtulmuşluk ayrıcalığını sadece inananlar topluluğuna vermiştir. Bunun nedeni Yahudilerin Tanrı ve Oğluna ihanet etmeleri idi. Artık kutsalı temsil yetkisi sadece "Tanrı'nın lütfuyla seçilmiş küçük bir topluluğa aittir. İsrail aradığına kavuşamadı, seçilmiş olanlar ise kavuştular. Yahudilerin suçlarından ötürü diğer uluslara kurtuluş verildi. Yahudiler Müjde'yi reddederek seçilmişler uğruna Tanrı'ya düşman oldular. Seçilmiş inananlar Yahudilerin söz dinlemezliğinin sonucu

olarak merhamete kavuştular. Tanrı, merhametini herkese göstermek için Yahudilerin hepsini söz dinlemezliğin tutsağı kıldı" (Romalılara Mektup; 11: 5-32). Pavlus, seçilmişlerin kutsallığını, kutsallığın tek ve mutlak temsilciliğiyle özdeşleştirdikten sonra tıpkı Musa gibi, bu kurtulmuş topluluktan organizmacı bir kutsal hiyerarşik kurumsal düzen inşa etmeye yönelir ki bu düzen daha sonra tüm kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin kaynağı olarak tecessüm edecek olan evrensel kilise düzenidir: "Ey kardeşler, kimse kendisine gereğinden çok değer vermesin. Herkes, Tanrı'nın kendisine verdiği iman ölçüsüne göre düşüncelerinde ölçülü olsun. Bir bedende ayrı ayrı işlevleri olan çok sayıda üyemiz olduğu gibi, çok sayıda olan bizler de Mesih'te tek bir bedeniz ve birbirimizin üyeleriyiz. Tanrı'nm bize bağışladığı lütfa göre, ayrı ayrı ruhsal armağanlarımız vardır. Birinin armağanı peygamberlikse, imanının ölçüsüne göre peygamberlik etsin. Hizmetse, hizmet etsin. Öğreten biriyse, öğretsin. Öğüt veren, öğütte bulunsun. Bağışta bulunan, bunu cömertçe yapsın. Yöneten, gayretle yönetsin. Merhamet eden, güler yüzle etsin".

Pavlus'a göre böyle bir kolektif bütünlüğün (kilisenin) varlığı ve sürekliliği için de mutlaka inananların bu kolektiviye kendi kişisel arzu ve ihtiraslarından arınmış bir şekilde girmeleri ve bu kolektivitenin varlık ve yasalarını her şeyin üstünde tutmaları zorunludur. Çünkü beden yoksa organlar, organlar yoksa hücreler, hele hele ruh yoksa hiçbiri de yok demektir. Bu yüzden "birbirinizi kardeşlik sevgisiyle, şefkatle sevin. Birbirinize saygı göstermekte yarışın. Gayretiniz eksilmesin. Ruhta ateşli olun. Rab'be kulluk edin. Ümidinizi düşünerek sevinin. Sıkıntıya dayanın. Kendinizi duaya verin. İhtiyaç içinde olan kutsallara yardım edin. Konuksever olmaya bakın. Sevinenlerle sevinin, ağlayanlarla ağlayın. Böbürlenmeyin; tersine, hor görülenlerle arkadaşlık edin. Bilgiçlik taslamayın. Hiç kimseye kötülüğe karşı kötülük etmeyin. Herkesin gözünde iyi olanı yapmaya dikkat edin. Birbirinizle aynı düşüncede olun" (Romalılara Mektup; 12: 1-21).

9. Evrensel Tanrı Kompleksi Sembolü Devlete Mutlak İtaat Çağrısı veya 'Öğrenilmiş Çaresizlik': "Herkes, altında bulunduğu yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur".

Pavlus, inananlarını kişisel ve kolektif Tanrı komplekslerine karşı uyardıktan sonra evrensel Tanrı kompleksi sembolü devlete ve yöneticilerine yönelik de inananlarını "mutlak itaate" çağırır: "Herkes, altında bulunduğu yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var

olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı'nın düzenlediğine karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik yapanlar değil, kötülük yapanlar yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin? İyi olanı yap, yönetimin övgüsünü kazanırsın. Çünkü yönetim, senin iyiliğin için Tanrı'nın hizmetindedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork! Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'nın hizmetindedir. Bunun için, yalnız Tanrı'nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime bağlı olmak gerekir. Vergi ödemenizin nedeni de budur. İşte yöneticiler, Tanrı'nın bu amaç için gayretle çalışan hizmetkârlarıdır. Vergi hakkı olana vergiyi, gümrük hakkı olana gümrüğü, korku hakkı olana korkuyu, saygı hakkı olana saygıyı, onur hakkı olana onuru, herkese hakkını verin. Birbirinizi sevmekten başka hiç kimseye bir şey borçlu olmayın. Çünkü başkalarını seven, Kutsal Yasa'yı yerine getirmiş olur. 'Zina etme, adam öldürme, hırsızlık yapma, başkasının malına göz dikme' buyrukları ve bundan başka ne buyruk varsa, şu sözde özetlenir: 'Komşunu kendin gibi sev'. Sevgi, komşuya kötülük etmez. Bu nedenle sevgi, Kutsal Yasa'nın yerine getirilmesidir. Karanlığın işlerini üzerinizden atıp ışığın silahlarını kuşanın. Kendinizi eğlenceye, sarhoşluğa, ahlaksızlığa, sefalete, çekişmeye ve kıskançlığa kaptırmayın. Gün ışığında olduğu gibi sayın bir yaşa sürelim. Rab İsa Mesih'i kuşanın. Benliğinizin tutkularına uymayı düşünmeyin" (Romalılara Mektup; 13: 1-14).

Pavlus, hem İsa Mesih, hem inananlar, hem de kendi kişisel tecrübeleri ışığmda öğrenmiştir ki yeryüzü egemenliğinin tek, mutlak ve en üstün gücü devletlerdir ve insanlar onlar karşısında hem dünyevi hem de ilahi açıdan çaresizdir. Devlet gücüne ve otoritesine karşı bir duruş sergilenirse inananların ölümünden ziyade kutsal davanın yok olması mukadderdir. Asıl olan kutsal davanın yaşaması olduğu için egemen güçlere mutlak itaat edilmeli, onların yasalarına bir köle gibi uyulmalı, gerekirse ikiyüzlü davranarak onların tehdit ve tahditleri geçici olarak bertaraf edilmelidir. Bu nedenle korunması gereken asli dava müjdenin mesajlarımn insanlara ulaştırılması olduğu için devlet güçleri ile uyumlu ve barış içinde hareket etmek gerekir. İnananların kutsal organizmik bütünlüğünün korunması bu devlet gücüne sadakatle bağlanmayı gerektirir. Ayrıca Tanrının yasası gereği ne denli acı, zulüm ve işkence yaşanırsa o denli arınma da gerçekleşeceği için devletlerin zulmünün Tanrıdan geldiğine inanarak kadere, doğal olarak da devlete kayıtsız şartsız itaat etmek gerekir. Çünkü devlet "Tanrının yeryüzündeki cezalandırıcı eli" olduğu için ona isyan veya itiraz da doğal olarak Tanrıya yapılmış sayılacaktır. Bu yüzden "herkes, altında

bulunduğu yönetime bağlı olmalı; adil olsun, zalim olsun tüm yönetimlerin Tanrı'dan olduğuna ve Tanrı tarafından kurulduğuna inanmalı; yönetime karşı direnmenin Tanrı'ya da isyan olduğunu bilmeli; yönetimin övgüsünü kazanmak için çalışılması gerektiğini düşünmeli; boş yere taşımadığı yönetimin kılıcından korkmalı; zalim yönetimlerin Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'nın hizmetinde olduğunu ve tüm vatandaşlık görevlerini eksiksiz yerine getirmenin ilahi bir zorunluluk olduğuna iman etmelidir".

Pavlus, Romalılara Mektupların son bölümlerinde kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine yönelik düşüncelerini ve onlardan arınma yollarını da anlatır. Özellikle tüm Tanrı komplekslerinin kaynağı olan kibir ve ondan kaynaklı olarak "kıyaslama" ve "yargılama" konuları üzerinde çok yoğun olarak durur:

> "İmanı zayıf olanı kabul edin, ama düşünceleri üzerinde onunla tartışmaya girmeyin, yargılamalarda bulunmayın. Sen kimsin ki, başkasının kulunu yargılıyorsun? Kulu haklı çıkaran da, suçlu çıkaran da kendi efendisidir. Hiçbirimiz kendimiz için yaşamayız, hiçbirimiz de kendimiz için ölmeyiz. Yaşarsak, Rab için yaşarız; ölürsek, Rab için ölürüz. Öyleyse sen, kardeşini neden yargılıyorsun? Ya sen, kardeşini neden hor görüyorsun? Tanrı'nın yargı kürsüsü önüne hepimiz çıkacağız. Böylece her birimiz kendi adına Tanrı'ya hesap verecektir. Bunun için, artık birbirimizi yargılamayalım. Size göre iyi olan şey kötülenmesin. Çünkü Tanrı'nın Egemenliği, yiyecek ve içecek sorunu değil, doğruluk, esenlik ve Kutsal Ruh'ta sevinçtir" (Romalılara Mektup; 14: 1-17). "İmanı güçlü olan bizler, kendimizi hoşnut etmeye değil, güçsüz olanların zayıflıklarını yüklenmeye borçluyuz. Her birimiz, komşusunu ruhça geliştirmek amacıyla, komşusunun iyiliğini gözeterek onu hoşnut etsin. Nitekim Mesih bile kendini hoşnut etmeye çalışmadı. Yazılmış olduğu gibi, 'Seni aşağılayanların aşağılamalarına ben uğradım'. Mesih sizi kabul ettiği gibi, Tanrı'nın yüceliği için siz de birbirinizi kabul edin" (Romalılara Mektup; 15: 1-12). "Kardeşler, size yalvarırım, aldığınız öğretiye karşı gelerek ayrılıklara ve sapmalara neden olanlara dikkat edin, onlardan sakının. Böyle kişiler Rabbimiz Mesih'e değil, kendi midelerine kulluk ederler. Saf adamların yüreklerini, kulağı okşayan tatlı sözlerle aldatırlar" (Romalılara Mektup; 16: 17-27).

Pavlus, inananların en büyük ayrıcalığı olan "iman etmenin" önündeki en büyük tehdidin inananlar arasında yaşanacak olan üstünlük mücadelesi olduğunu vurgulayarak bunun kaynağındaki "kibir; ötekini yargılama; iman konusunda üstünlük mücadelesi içine girme; sürekli kendini haklı çıkarmaya çalışma; insanları hor görme; hayatı doğruluk, esenlik ve Kutsal

Ruh'ta sevinç üzerine değil yiyecek ve içecek sorunu olarak görme; güçsüz olanların zayıflıklarını yüklenmeye değil kendini hoşnut etmeye çalışma; insanları aşağılama; ayrılıklara ve sapmalara sürüklenme; Rabbe değil, kendi midelerine kulluk etme; saf adamların yüreklerini, kulağı okşayan tatlı sözlerle aldatma" olduğunu belirtir.

10. Hıristiyanların Ruh Toprağında Yetişen Kişisel, Kolektif ve Evrensel Tanrı Komplekslerine Meydan Okuma; 'Korintlilere Mektuplar': "Kalıcı olan üç şey vardır: İman, ümit ve sevgi. Bunlardan en üstün olanı da sevgidir".

Pavlus'un Müjdenin kurtuluş mesajlarını yaydığı önemli merkezlerden biri de Korint idi. Korint, orta Yunanistan ile Peloponnes yarımadası arasındaki körfezin ağzında kalan, kuzey-güney ve doğu-batı ticaret yollarını denetimi altında tutan önemli bir kentti. Korint kenti, cinsel ahlaksızlığıyla ün salmıştı. Eski Grek tanrılarına ait en az on iki tapınağın bulunduğu bu kent alabildiğine putperestliğin pençesindeydi. Örneğin, putlara sunulan adakların sadece belirli bölümleri yakılır, geri kalanı yenir ya da kasaplarda satılırdı. Bunun yanı sıra felsefe ve bilgelik büyük değer taşırdı. Hem Yahudi, hem Yahudi olmayanlardan oluşan inanlılar topluluğu böyle bir ortamda belirli bazı kültürel sorunlarla karşı karşıya kaldı. Pavlus, Korint'e M.S. 50 yıllarında geldi. Rab'bin, 'Bu kentte benim halkım çoktur' sözü üzerine orada bir buçuk yıl kaldı. Pavlus, Korintlilere yazdığı ilk mektupta onları içinde bulundukları Tanrı kompleksi hastalıklar ve günahlarından ötürü azarlamıştı. Ama sonuç alamayınca onları doğru yola döndürmek için ikinci ziyarette bulunur. Umduğu gibi bir sonuç vermeyen bu ziyareti 'keder dolu' bir ziyaret olarak niteler. Üçüncü bir ziyaret tasarlar; ama aynı durumla karşılaşmamak için bundan vazgeçer. Sonunda 'büyük bir sıkıntı ve yürek acısıyla' başka bir mektup yazar. Korintliler mektubu alınca tövbe ederler ve Pavlus'u sevince boğarlar. Fakat Korintliler tövbe ettikleri halde her şey pek de yolunda gitmez. Kimi Yahudi din adamları, ya da Pavlus'un deyimiyle 'sözüm ona üstün elçiler' Korintlilere gelerek 'farklı bir müjde' yaymaya çalışırlar. Pavlus bu adamları, Korintlileri köleleştirmek isteyen 'sahte elçiler, aldatıcı işçiler' diye niteler ve şiddetle eleştirir. Pavlus, Korintlilere yazdığı bu mektuplarda onları içinde bulundukları Tanrı kompleksi hastalıkları ve günahlarından ötürü uyarmaktadır.

Pavlus, inananlar topluluğunun daha işin başında kolektif Tanrı komplekslerine kapılarak elçiler üzerinden ayrım yapmalarını ve "her bir grubun 'Ben Pavlus yanlısıyım', 'Ben Apollos yanlısıyım', 'Ben Kefas yanlısıyım'

ya da 'Ben Mesih yanlısıyım' diyerek aralarında bölünmeler ve çekişmeler olduğunu" eleştirir ve "Tanrı'nın önünde hiçbir insan övünmesin. Ama siz Tanrı sayesinde Mesih İsa'dasınız. O bizim için Tanrısal bilgelik, doğruluk, kutsallık ve kurtuluş oldu. Bunun için, yazılmış olduğu gibi, 'Övünen, Rab ile övünsün" (Korintlilere Birinci Mektup; 1: 10-31) diyerek onları kolektif Tanrı komplekslerinden arınmaya ve gerçeğe davet eder. Pavlus, inananların bu ayrımcılıkları ile "hâlâ benliğe uyarak aralarındaki kıskançlık ve çekişmeler nedeniyle diğer insanlardan hiç de farklarının kalmayacağını" bildirir. Pavlus, inananları "Apollos kim? Pavlus kim? İman etmenize aracı olmuş hizmetkârlardır. Rab her birimize bir görev vermiştir. Tohumu ben ektim, Apollos suladı. Ama Tanrı büyüttü. Önemli olan, eken ya da sulayan değil, ekileni büyüten Tanrı'dır. Ekenle sulayanın değeri birdir" sözleriyle azarlar. Her bir "inananın bizzat kendisinin Tanrının kutsal tapınağı" olduğunu "tapınağı aşağılayan veya yıkanların da Tanrıyı inkâr ettiğini" söyler. İnananların çağın en büyük Tanrı kompleksi özelliği olan "bu çağın ölçülerine göre kendini bilge sanmasını" gören Pavlus, inananlara "bilge olmak için 'akılsız olmak gerektiğini. Çünkü bu dünyanın bilgeliğinin Tanrının gözünde akılsızlık olduğunu ve Tanrının bilgeleri akıllarından ve kurnazlıklarından yakalayacağını" vurgular. Çünkü ona göre bilgili olmak kibri üzerine dayalı üstünlük iddiası en büyük akılsızlıktır. Çünkü "Rab, bilgelerin düşüncelerinin boş olduğunu bilmektedir". Bu yüzden "hiç kimsenin insanlarla övünmemesi gerektiğini, Pavlus, Apollos, Kefas, dünya, yaşam ve ölüm, şimdiki zaman ve gelecek zaman, her şeyin zaten inananlara ait olduğunu" ilan eder. Çünkü "inananlar Mesih'in, Mesih de Tanrınındır" (Korintlilere Birinci Mektup; 3: 1-23).

İnananlar arasındaki kolektif Tanrı kompleksi hastalığının kaynağında öteki inananları yargılama hastalığının bunun da kaynağında kutsalı temsil etme hak ve ayrıcalığının sadece kendi gruplarına ait olduğu vehminin yattığını belirten Pavlus, inananların asli gücünün birlikte olması gerektiğini salık verir. "Her şeyi yargılayacak olanın sadece Tanrı olması nedeniyle hiç kimsenin ötekini belirlenen zamandan önce yargılamaması; hiç kimsenin biriyle övünüp bir başkasını hor görmemesi; hiç kimsenin kendisini başkasından üstün ilan etmemesi" gerektiğini savunan Pavlus, inananlarına "Tanrı'dan almadığın neyin var ki? Eğer O'ndan aldınsa, niçin O'ndan almamış gibi övünüyorsun? Unutmayın ki Tanrı'nın Egemenliği lafta değil, güçtedir" (Korintlilere Birinci Mektup; 4: 5-21)diyerek onları azarlamaktadır. Çünkü Hıristiyanlar da yavaş yavaş eleştirdikleri Yahudi ve Roma halkına benzemeye başlamışlardır. Özellikle inananlar arasmda Roma ve Helen kültürüne özenmekten kaynaklanan "cinsel ahlaksızlık, putperest-

ler arasında bile rastlanmayan türden ahlaksız davranışlar", "çekişme, kıskançlık, öfke, bencil tutkular, iftira, dedikodu, böbürlenme, karışıklık, pislik, cinsel ahlaksızlık ve sefahat" doğmuştur. Pavlus, bu iddialar üzerine çok sinirlenir ve inananlara "ahlaksızlık yapanlarla arkadaşlık etmemelerini; bu dünyanın ahlaksızlarını, açgözlülerini, soyguncularını, ya da putperestlerini dışlamalarını; ahlaksız, açgözlü, putperest, sövücü, ayyaş ya da soyguncu kardeşlerini aralarına almamalarını; kötü adamları aralarından kovmalarını" (Korintlilere Birinci Mektup; 5: 1-13) emreder.

İmanın güçlü olduğunda tüm günahlardan arınmanın mümkün olduğunu bu yüzden de inananların "melekleri bile yargılayacağını" ifade eden Pavlus, inananların "birbirine karşı davaları olmasının bile onlar için düpedüz bir yenilgi" olduğunu belirtir. "Günahkârların, Tanrı'nın Egemenliğini miras almayacağını" hatırlatan Pavlus, inananları "aldanmayın! Ne cinsel ahlaksızlık yapanlar, ne puta tapanlar, ne zina edenler, ne cinsel sapıklar, ne eşcinseller, ne hırsızlar, ne açgözlüler, ne ayyaşlar, ne sövücüler, ne de soyguncular Tanrı'nın Egemenliğini miras alacaklardır. Bazılarınız böyleydiniz; ama yıkandınız, kutsal kılındınız, Rab İsa Mesih'in adıyla ve Tanrımızın Ruhu aracılığıyla aklandınız. 'Bana her şey serbest', ama her şey yararlı değildir. 'Bana her şey serbest', ama hiçbir şeyin tutsağı olmam. Yemek mide için, mide de yemek içindir. Ama Tanrı hem mideyi, hem de yemeği ortadan kaldıracaktır. Beden cinsel ahlaksızlık için değil, Rab içindir. Rab de beden içindir. Rab'bi dirilten Tanrı, kendi kudretiyle bizi de diriltecek. Siz kendinize ait değilsiniz. Bir bedel karşılığı satın alındınız; bunun için Tanrı'yı bedeninizde yüceltin" (Korintlilere Birinci Mektup; 6: 1-20) şeklinde uyarır. İnananların "en büyük düşmanının yeryüzü egemenliğinin kralı olan Şeytanın olduğunu" belirten Pavlus, inananları "Şeytan kendinizi denetleyemediğinizden dolayı sizi ayartmasın. Herkes ne durumda çağrıldıysa, o durumda kalsın. Köleyken mi çağrıldın, üzülme. Özgürken çağrılmış olan da Mesih'in kölesidir. Bir bedel karşılığı satın alındınız, Şeytana ve insanlara köle olmayın" (Korintlilere Birinci Mektup; 7: 1-24) sözleriyle uyarır.

İnananları Şeytana ve insanlara köle olarak yaşatacak en büyük kişisel Tanrı kompleksi hastalıkların başında "bilgi" geldiğini belirten Pavlus'a göre "bilgi insanı kibirlendirir. Bir şey bildiğini sanan kişi henüz bilmesi gerektiği gibi bilmiyordur. Ama Tanrı'yı seven kişiyi Tanrı bilir. Ama herkes bu bilgiye sahip değildir. Hâlâ putperest alışkanlıklarının etkisinde kalan bazıları, şüphe içindeki bilgiyi hem kendisinin hem de kardeşinin sendeleyip düşmesine" (Korintlilere Birinci Mektup; 8: 1-13) sebep olacak şekilde kullanmaktadır. Bilgisini bir üstünlük, kıyaslama ve yargılama gücü olarak

anlamaktadır. Bu yüzden bilgi güç ise güç de kibirdir ve Şeytana köleliktir. Bunun için Tanrı, kutsal kitabında örnek almması için Yahudilerin hikâyesini detaylıca anlatmıştır: "Onlar gibi kötü şeyler arzu etmemeleri için insanlığa ders olsun diye":

> "Kardeşler, atalarımızın hepsinin bulut altında korunduğunu ve hepsinin denizden geçtiğini bilmenizi istiyorum. Musa'ya bağlanmak üzere hepsi bulutta ve denizde vaftiz edildi. Hepsi aynı ruhsal yiyeceği yedi. Hepsi aynı ruhsal içeceği içti. Artlarından gelen ruhsal kayadan içtiler ve o kaya Mesih'ti. Ne var ki, Tanrı onların çoğundan hoşnut değildi; nitekim cesetleri çöle serildi. Bu olaylar, onlar gibi kötü şeyler arzu etmememiz için bize ders olsun diye oldu. Onlardan bazıları gibi, puta tapanlar olmayın. Cinsel ahlaksızlığa düşmeyelim. Onlardan bazıları böyle yaptı ve yirmi üç bini bir günde yere serildi. Bazıları gibi Rab'bi sınamayalım. Öyle yapanları yılanlar öldürdü. Kimileri gibi de söylenip (şikâyet edip) durmayın. Söylenenleri ölüm meleği öldürdü. 'Her şey serbest', ama her şey yararlı değildir. 'Her şey serbest', ama her şey yapıcı değildir. Herkes kendi yararını değil, başkalarının yararını gözetsin. Kasaplar çarşısında satılan her çeşit eti vicdan sorunu yapmadan, sorgusuz sualsiz yiyin. Çünkü 'yeryüzü ve yeryüzündeki her şey Rab'bindir'. Eğer iman etmemiş bir kimse sizi yemeğe çağırır ve siz de gitmek isterseniz, önünüze konulan her şeyi vicdan sorunu yapmadan, sorgusuz sualsiz yiyin. Ama biri size, 'Bu kurban etidir' derse, hem bunu söyleyen için, hem de vicdan huzuru için yemeyin. Senin değil, diğer adamın vicdanının huzuru için demek istiyorum. Benim özgürlüğümü neden başkasının vicdanı yargılasın? Özet olarak, her ne yer ve içerseniz, her ne yaparsanız, her şeyi Tanrı'nın yüceliği için yapın. Yahudilerin, Greklerin ya da Tanrı topluluğunun tökezleyip düşmesine neden olmayın. Ben de kendi yararımı değil, kurtulsunlar diye birçok kimsenin yararını gözeterek herkesi her yönden hoşnut etmeye çalışıyorum" (Korintlilere Birinci Mektup; 10: 1-33).

Pavlus, Yahudilerin ne denli seçkin bir kutsal topluluk olmalarına rağmen Tanrıya ihanetleri ve İsa Mesih'i reddedip öldürmeleri üzerine kutsallıklarını lanete, diğer ulusların da lanetlerini kutsala dönüştürdüklerini anlattıktan sonra, aynı hataya düşmemek için alınacak en büyük dersin "iman değil imanda sevgi eksikliği" olduğunu söyler ve inananlarını uyarır: "Size en iyi yolu göstereyim. Eğer insanların ve meleklerin dilleriyle konuşsam, ama sevgim olmasa, ses çıkaran bir bakır ya da çınlayan bir zilden farkım olmaz. Eğer peygamberlikte bulunabilsem, bütün sırları bilsem ve her türlü bilgiye sahip olsam, eğer dağları yerinden oynatacak kadar büyük bir ima-

nım olsa, ama sevgim olmasa, bir hiçim. Eğer bütün malımı sadaka olarak dağıtsam ve bedenimi yakılmak üzere teslim etsem, ama sevgim olmasa, bunun bana hiçbir yararı yoktur. Sevgi sabırlıdır, sevgi şefkatlidir. Sevgi kıskanmaz, övünmez, böbürlenmez. Sevgi kaba davranmaz, kendi çıkarını aramaz, kolayca öfkelenmez, kötülüğün hesabını tutmaz. Sevgi haksızlığa sevinmez, ama gerçek olanla sevinir. Sevgi her şeye katlanır, her şeye inanır, her şeyi ümit eder, her şeye dayanır. Sevgi asla son bulmaz. Ama peygamberlikler ortadan kalkacak, diller sona erecek, bilgi ortadan kalkacaktır. Çünkü bilgimiz sınırlıdır, peygamberliğimiz de sınırlıdır. Ama mükemmel olan gelince, sınırlı olan ortadan kalkacaktır. Kalıcı olan üç şey vardır: iman, ümit ve sevgi. Bunlardan en üstün olam da sevgidir" (Korintlilere Birinci Mektup; 13: 1-13). Adalet, merhamet ve sadakat ilkelerinin özü de işte bu sevgidir: Sevgiyi sevmek.

11. Kutsala Karşı Kutsal, Seçilmiş Ulusa Karşı Arınmış Topluluk, Eski Ahide Karşı Yeni Ahid ve Musa'ya Karşı İsa: "Musa'nın utancından yüzüne örttüğü peçe sadece Mesih İsa aracılığıyla kalkar".

Pavlus, "keder dolu ziyaretleri" ve "kahır dolu mektuplarını", "her gittiği yerde yaptığı binaları yıkan" ve "birer Tanrı tapmağı olarak inşa ettiği insanların bedenlerini, akıllarını, kalplerini ve ruhlarını ifsad eden" Yahudi din adamlarını merkeze alarak yapmaya yönelir ve onlara karşı tıpkı onlar gibi kolektif Tanrı kompleksinin üstünlük silahları ile savaşmaya başlar. Bu durum Hıristiyanlık için de kırılma noktasıdır: Düşmanının silahıyla silahlanmak veya düşmanına benzemek. Bu yüzden kalemini kılıç, dilini kırbaç gibi kullanmaya karar verir. O'na göre Yahudilerin anladığı dil de budur. Pavlus, kutsala karşı yürüttüğü kutsalı temsil savaşındaki en büyük silahı olan eleştirilerine "elçilerin Yahudi din adamları gibi dinlerini ve Tanrı sözlerini ticaret aracı yapmadıklarını belirterek" başlar. Kendilerinin Yahudiler gibi "mürekkeple değil, yaşayan Tanrı'nın Ruhuyla, taş levhalara değil, insan yüreğinin levhalarına yazılmış Mesih'in mektubu ile" insanlara hizmet ettiklerini belirten Pavlus; kendilerini kutsalı temsilde "yetkin ve yeterli kılanın Tanrının" bizzat kendisi olduğunu iddia eder. Bu yüzden de Yahudilere ait "eski ahid ve eski yazılı yasaların kutsalı temsil etmeyeceğini asıl temsilin Ruh'a dayalı yeni bir antlaşma olduğunu ve kendilerinin de bu antlaşmanın hizmetkârları olmaya yeterli kılındıklarını" söyler. Çünkü "yazılı eski yasa öldürür, Ruh ise yaşatır. Ölümle sonuçlanan hizmet, yani taş üzerine harf harf kazılmış olan yasa yücelik içinde geldiyse Ruh'a dayalı hizmetin yücelik içinde olacağı daha kesindir. İnsanı mahkûm eden

hizmetin kutsallığı/yüceliği varsa, aklanmayı sağlayan hizmetin kutsallığı/yüceliği çok daha aşkındır. Çünkü eskiden yüceltilmiş olanın, şimdi yücelikte aşkın olana göre yüceliği yoktur. 'Geçici olan, yücelik içinde geldiyse, kalıcı olanın yüceliği çok daha büyüktür". Pavlus, kutsalı sadece kendilerinin temsil ettiğini ispatlamaktaki ısrarım kutsalm sınırlarına da müdahil olarak bir adım daha ileri götürüp Musa ve İsa kıyaslamasında bulunarak aşar. Hatta "kutsalı sadece kendilerinin temsil etmesinin verdiği ümide sahip olduğu için büyük cesaretle konuşabileceğini" söyler: "Biz yüzündeki parlaklığın giderek söndüğünü İsrail oğulları görmesin diye yüzünü peçeyle örten Musa gibi değiliz. İsrail oğullarının zihinleri körleşmişti. Bugün bile eski antlaşmayı okudukları zaman zihinleri aynı peçeyle örtülü kalıyor. Çünkü bu peçe yalnız Mesih İsa aracılığıyla kalkar. Ne var ki bugün bile, Musa'nın yazıları okundukça bir peçe yüreklerini örtüyor. Oysa ne zaman birisi Rab'be dönerse, o peçe kaldırılır. Rab Ruh'tur ve Rab'bin Ruhu neredeyse orada özgürlük vardır. Ve biz hepimiz peçesiz yüzle Rab'bin kutsallığını/yüceliğini görerek kutsallık/yücelik üstüne kutsallıkla/yücelikle O'na benzer olmak üzere değiştiriliyoruz. Bu da Ruh olan Rab sayesinde oluyor" (Korintlilere İkinci Mektup; 3: 1-18) ve O kutsal Ruhu sadece biz temsil ediyoruz.

Pavlus, kutsalı sadece kendilerinin temsil ettiklerinin verdiği üstünlük bilinci ve "bu hizmeti Tanrı'nın merhametiyle üstlenmiş olmanın cesareti" ile arınmış seçkin topluluğun Yahudilerden daha üstün oldukları övgüsünü sürdürür: "Bizler, gizli ve utanç verici yolları reddettik. Hileye başvurmayız. Tanrı'nın sözünü de çarpıtmayız. Gerçeği ortaya koyarak kendimizi Tanrı'nın önünde her insanın vicdanına tavsiye ederiz. Yaydığımız müjde örtülü ise de, mahvolanlar için örtülüdür. Tanrı'nın görüntüsü olan Mesih'in yüceliğini bildiren müjdenin ışığı imansızların üzerine doğmasın diye bu çağın ilahı Şeytan onların zihinlerini kör etmiştir. Biz kendimizi ilan etmiyoruz; ama Mesih İsa'yı Rab, kendimizi de İsa'nın uğruna kulları ilan ediyoruz. Çünkü 'Karanlıktan ışık parlayacak' diyen Tanrı, İsa Mesih'in yüzünde parlayan kendi yüceliğini tanımamızdan doğan ışığı bize vermek için yüreklerimizi aydınlattı. Üstün gücün bizden değil, Tanrı'dan kaynaklandığı bilinsin diye biz bu hazineye toprak kaplar içinde sahibiz. Her yönden sıkıştırılmışız, ama ezilmiş değiliz. Şaşırmışız, ama çaresiz değiliz. Kovalanıyoruz, ama terk edilmiş değiliz. Yere yıkılmışız, ama yok olmuş değiliz. İsa'nın yaşamı bedenimizde açıkça görülsün diye İsa'nın ölümünü her zaman bedenimizde taşıyoruz. Çünkü İsa'nın yaşamı bizim ölümlü bedenimizde açıkça görülsün diye, biz yaşayanlar İsa uğruna sürekli olarak ölüme teslim ediliyoruz. Böylece bizde ölüm, sizde ise yaşam etkin olmak-

tadır. 'İman ettim ve bu nedenle konuştum' diye yazılmıştır. Aynı iman ruhuna sahip olarak biz de inanıyor ve bu nedenle konuşuyoruz. Çünkü Rab İsa'yı ölümden dirilten Tanrı'nın, bizi de İsa'yla dirilteceğini ve sizinle birlikte kendi önüne çıkaracağını biliyoruz. Gözlerimizi görünen şeylere değil, görünmeyenlere çeviriyoruz. Çünkü görünenler geçicidir, görünmeyenler ise sonsuza dek kalıcıdır" (Korintlilere İkinci Mektup; 4: 1-18).

Pavlus'a göre kalıcı olan tek şey ise Mesih'tir ve "bir kimse Mesih'te ise, yeni yaratıktır; eski şeyler geçmiş, her şey yeni olmuştur. Bunların hepsi Tanrı'dandır. Tanrı, Mesih'in aracılığıyla bizi kendisiyle barıştırdı ve bize barıştırma görevini verdi. Şöyle ki Tanrı, insanların suçlarını saymayarak dünyayı Mesih'te kendisiyle barıştırdı ve barıştırma sözünü bize emanet etti. Böylece, Tanrı'nın kendisi aracılığımızla çağrıda bulunuyormuş gibi Mesih'in adına elçilik ediyoruz. Mesih'in adına yalvarıyoruz: Tanrı'yla barışın. Tanrı, Mesih sayesinde kendisinin doğruluğu olalım diye, günahı bilmeyen Mesih'i bizim için günah sunusu yaptı. Öyle ki Mesih sayesinde Tanrının doğruluğu olalım" (Korintlilere İkinci Mektup; 5: 17-21). "Çünkü biz yaşayan Tanrı'nın tapınağıyız. Nitekim Tanrı şöyle diyor: 'Aralarında oturacağım, aralarında yürüyeceğim. Onların Tanrısı olacağım, onlar da benim halkım olacak'. Bu nedenle, 'imansızların arasından çıkıp ayrılın. Murdar olana dokunmayın ve ben sizi kabul edeceğim' diyor Rab. Rab diyor ki, 'Size Baba olacağım, siz de oğullarım ve kızlarım olacaksınız" (Korintlilere İkinci Mektup; 6: 3-18). Tanrının yeni çocukları olan Hıristiyanlar elbette ki eski çocukları Yahudilerden daha üstün olacaktır ve "onları böyle övünmekten hiçbir şey alıkoyamayacaktır". Çünkü Pavlus'a göre bu üstünlük ile "yararlı olmasa da övünmek gereklidir. Çünkü bu durum sadece gerçeği söylemiş olmaktır. Gururlanmayayım diye bana bir Şeytan meleği verildi. Hatta bu gururdan kurtulmak için Rab'be üç kez yalvardım. Ama O bana dedi ki, 'Lütfum sana yeter. Çünkü gücüm, güçsüzlükte tamamlanır'. İşte, Mesih'in gücü üzerimde bulunsun diye güçsüzlüklerimle sevinerek daha çok övüneceğim. Çünkü her ne kadar bir hiç isem de, o sözüm ona üstün elçilerden hiç de aşağı değilim. Ben sizde olanı değil, sizi istiyorum. Biz Tanrı'nın önünde, Mesih'e ait kişiler olarak konuşuyoruz. Sevgili kardeşler, yaptığımız her şey sizin gelişmeniz ve iyiliğiniz içindir" (Korintlilere İkinci Mektup; 12: 1-21).

Pavlus, kutsala karşı verdiği kutsalı temsil mücadelesinde Yahudi din adamlarıyla beraber Roma ve Helen egemen kültürünün inananlar arasında yarattığı şüpheler, ortaya çıkan sahte peygamberler, sahte elçiler ve Hıristiyanlığın farklı yorumları ile de savaşmak zorunda kalır.

"Ben, sizler için Tanrısal bir kıskançlık duyuyorum. Çünkü sizleri, el değmemiş bir kız gibi tek bir ere, Mesih'e sunmak üzere nişanladım. Ne var ki, yılanın Havva'yı kurnazlığıyla aldatması gibi, düşüncelerinizin Mesih'e olan içten ve pak adanmışlıktan saptırılmasından korkuyorum. Çünkü size gelen ve bizim tanıttığımızdan değişik bir İsa'yı tanıtanları pekâlâ hoş görüyorsunuz. Ayrıca, aldığınız ruhtan farklı bir ruhu ve kabul ettiğinizden farklı bir müjdeyi kabul ederek bunları hoş görüyorsunuz. Bu sözüm ona üstün elçilerden hiç de aşağı olduğumu sanmıyorum! Mesih'in gerçeği bende olduğu kadar kesinlikle diyebilirim ki, Ahaya ilinde hiç kimse beni böyle övünmekten alıkoyamaz. Tanrı bilir ki, sizi seviyorum. Övündükleri konuda bize eşit sayılmak isteyen fırsatçılara fırsat vermemek için, yaptığımı yapmaya devam edeceğim. Bu tür adamlar sahte elçiler, aldatıcı işçiler, kendilerine Mesih'in elçisi süsü verenlerdir. Bu şaşılacak şey değildir. Şeytan bile kendisine ışık meleği süsü verir. Onun hizmetkârlarının da kendilerine doğruluğun hizmetkârları süsü vermesi pek şaşırtıcı değildir. Söylediklerimi, Rab'bin söyleyeceği gibi değil, akılsızmışım gibi, bu övüngen tavırla söylüyorum. Mademki birçokları ne olduklarıyla övünüyorlar, ben de övüneceğim. Sizler akıllı olduğunuz için akılsızlara seve seve katlanıyorsunuz! Aslında sizi köle edenlere, sizi sömürenlere, sizden yararlananlara, büyüklük taslayanlara ya da sizi tokatlayanlara katlanıyorsunuz. Utanarak kabul ediyorum ki, biz bunu yapacak güçte değildik! Ama birinin övünmeye cesaret ettiği konuda, akılsız biri gibi konuşuyorum, ben de övünmeye cesaret ediyorum. Bunlar İbrani midirler? Ben de İbraniyim. İsrailli midirler? Ben de İsrailliyim. İbrahim'in soyundan mıdırlar? Ben de onun soyundanım. Mesih'in hizmetkârları mıdırlar? Aklımı kaçırmış gibi konuşuyorum. Ben O'nun daha üstün bir hizmetkârıyım. Ben daha çok emek verdim, hapse daha çok girdim, sayısız kere dayak yedim, çok kez ölümle burun buruna geldim. Yahudilerden beş kez otuz dokuzar kırbaç yedim. Üç kez değnekle dövüldüm, bir kez taşlandım, üç kez deniz kazasına uğradım. Bir gün bir gece açık denizde kaldım. Sık sık yolculuk ettim. Irmaklarda ve haydutlar arasında, gerek soydaşlarım gerekse de diğer uluslararasında tehlikelere uğradım. Şehirde, çölde, denizde ve sahte kardeşler arasmda tehlikelere düştüm. Emek verdim, sıkıntı çektim, çok kez uykusuz kaldım. Açlık ve susuzluğu tattım. Çok kez yiyeceksiz ve soğukta çıplak kaldım. Bütün diğer sorunların yanı sıra, tüm inanlı toplulukları için her gün çekmekte olduğum kaygının baskısı var üzerimde. Kim güçsüz olur da ben güçsüz olmam? Kim günaha düşürülür de ben onun için yanmam? Eğer övünmem gerekirse, güçsüzlüğümü gösteren şeylerle övüneceğim" (Korintlilere İkinci Mektup; 11: 1-33).

Pavlus, inananlar topluluğunun Yahudi, Roma ve Helen kültürü ve düşüncesi altında çok çabuk saptırıldıklarını, özellikle İsa hakkında yayılan Yahudi ve pagan inanışlarının onlar üzerindeki saptırıcı etkisini ve ortaya çıkan yeni Mesih inançlarının olumsuz etkisini çok sert bir üslupla eleştirir. O'na göre "Yılan nasıl Havva'yı kurnazlığıyla aldatmışsa, sahte elçiler, aldatıcı işçiler, kendilerine Mesih'in elçisi süsü verenler de inananlar topluluğunu aldatmaktadır. Nasıl ki Şeytan bile kendisine ışık meleği süsü vererek aldatıyorsa Şeytanın bu sahtekâr hizmetkârları da kendilerine doğruluğun hizmetkârları süsü vermektedir". Her zaman olduğu gibi insanları aldatmak için kutsallık elbisesi giymektedirler. Bu yüzden de inananlar topluluğu "kendilerine gelen ve gerçek elçilerin tanıttığından değişik bir İsa'yı tanıtanları pekâlâ hoş görüyorlar, aldıkları ruhtan farklı bir ruhu ve kabul ettiklerinden farklı bir müjdeyi kabul ederek bunları hoş görüyorlardı". Bu nedenle de Pavlus, büyük bir ihanete uğramanın verdiği kahırla onlara sitayişlerde bulunmaktadır: "Sizler akıllı olduğunuz için akılsızlara seve seve katlanıyorsunuz! Aslında sizi köle edenlere, sizi sömürenlere, sizden yararlananlara, büyüklük taslayanlara ya da sizi tokatlayanlara katlanıyorsunuz. Utanarak kabul ediyorum ki, biz bunu yapacak güçte değildik! Ama birinin övünmeye cesaret ettiği konuda, akılsız biri gibi konuşuyorum, ben de övünmeye cesaret ediyorum. Bunlar İbrani midirler? Ben de İbraniyim. İsrailli midirler? Ben de İsrailliyim. İbrahim'in soyundan mıdırlar? Ben de onun soyundanım. Mesih'in hizmetkârları mıdırlar? Ben O'nun daha üstün bir hizmetkârıyım. Ben daha çok emek verdim, hapse daha çok girdim, sayısız kere dayak yedim, çok kez ölümle burun buruna geldim. Yahudilerden beş kez otuz dokuzar kırbaç yedim. Üç kez değnekle dövüldüm, bir kez taşlandım, üç kez deniz kazasına uğradım. Bir gün bir gece açık denizde kaldım. Sık sık yolculuk ettim. Irmaklarda ve haydutlar arasında, gerek soydaşlarım gerekse de diğer uluslar arasında tehlikelere uğradım. Şehirde, çölde, denizde ve sahte kardeşler arasında tehlikelere düştüm. Emek verdim, sıkıntı çektim, çok kez uykusuz kaldım. Açlık ve susuzluğu tattım. Çok kez yiyeceksiz ve soğukta çıplak kaldım. Bütün diğer sorunların yanı sıra, tüm inanlı toplulukları için her gün çekmekte olduğum kaygının baskısı var üzerimde. Kim güçsüz olur da ben güçsüz olmam? Kim günaha düşürülür de ben onun için yanmam? Eğer övünmem gerekirse, güçsüzlüğümü gösteren şeylerle övüneceğim".

12. Kutsal Öğretinin Yeni Yorumu; Eski ve Yeni Savaşı: "Eski Yasa öldürür, Yeni Yasa yaşatır".

Pavlus, tıpkı Yahudi geleneğinde olduğu gibi kendisini büyük kurtarıcılardan sonra onların misyonunu sürdüren büyük peygamberler mertebesinde

görür. Bu nedenle de Pavlus, Hıristiyanlık dini öğretisinin asli kurucu babası olarak kabul edilir. Kendisi de zaten "bununla övünmeye cesaret ederek"; "Bunlar İbrani midirler? Ben de İbraniyim. İsrailli midirler? Ben de İsrailliyim. İbrahim'in soyundan mıdırlar? Ben de onun soyundanım. Mesih'in hizmetkârları mıdırlar? Ben O'nun daha üstün bir hizmetkârıyım" demektedir. Bu yüzden Pavlus, İsa sonrasında yaşanan tüm itikadi, ibadi ve muamelata dair sorunlara İsa'dan aldığı yetkiye dayanarak yorumlar, çözümler ve öğretiler geliştirmiştir. Hıristiyanlığın yaşanan tüm öğretisinin kaynağında onun bu görüşleri yer almaktadır. Pavlus, Hıristiyanlığı neredeyse yeniden yorumlamıştır. Özellikle Hıristiyanlığın Yahudilikten tamamen bağımsız bir din olarak ortaya çıkmasında onun etkisi İsa'dan daha büyüktür. Pavlus, tüm bu yeni dini yorumlarını Galatyalılara, Efeslilere, Filipililere, Koloselilere, Selaniklilere ve çömezi Timoteyus'a yazdığı mektuplarda tüm dünyaya ilan eder.

Pavlus'un bu mektuplarının asli konusu yine Yahudi, Roma ve Helen dini ve kültürü karşısında sapıtan, etkilenen, çatışmalar içine giren, bölünen ve topluluktan ayrılan Hıristiyanların alacağı tavırlarla ilgilidir. Yahudi din öğretmenlerinin, Yahudi olmayanların iyi birer Mesih inanlısı olabilmeleri için sünnet olmaları ve Musa'nın yasasına uymaları gerektiğini yaymaları, eski antlaşmanın geçerliliğinin devam etmesini söylemeleri mektupların başlıca konusudur. Pavlus'un en önemli görevlerinden biri de Eski Antlaşma'da yer alan Kutsal Yasa'nın, İsa'nın öğretisi ışığında nasıl anlaşılması gerektiğini göstermekti. Pavlus, eski ve yeni antlaşmanın evrensel kutsal misyonu temsil konusunda yine evrensel tarihin en büyük çatışma kaynağı olan İbrahim'in iki eşi Sara ve Hacer örneklerinden yola çıkarak teorilerini dillendirir:

> "Sizi Mesih'in lütfuyla çağıranı bırakıp değişik bir müjdeye böylesine çabuk dönmenize şaşıyorum. Aslında başka bir müjde yoktur. Ancak aklınızı karıştıran ve Mesih'in müjdesini çarpıtmak isteyen kimseler vardır. Biz ya da gökten bir melek bile, size bildirdiğimiz müjdeye ters düşen bir müjde bildirirse, lanet olsun ona! Şimdi ben insanların onayını mı, Tanrı'nın onayını mı arıyorum? Yoksa insanları mı hoşnut etmeye çalışıyorum? Eğer hâlâ insanları hoşnut etmek isteseydim, Mesih'in kulu olmazdım. Kardeşlerim, yaydığım müjdenin insan uydurması olmadığını bilmenizi istiyorum. Ben bu müjdeyi insandan almadım, bunu bana İsa Mesih açıkladı. Beni daha annemin rahmindeyken seçip lütfuyla çağıran Tanrı, uluslara müjdelemem için Oğlunu bana göstermeye razı oldu" (Galatyalılara Mektup; 1: 6-12). "Ey elçiler, sünneti esas alıp sünnetsizleri

dışlayarak Yahudiler gibi ikiyüzlülük ediyorsunuz. Nasıl olur da ulusları Yahudileşmeye zorlarsınız? Kişinin, Kutsal Yasa'nın gereklerini yapmakla değil, İsa Mesih'e olan imanla aklandığını biliyoruz. Bunun için biz de, Yasa'nın gereklerini yapmakla değil, Mesih'e imanla aklanalım diye Mesih İsa'ya iman ettik. Çünkü hiç kimse eski Yasa'nın gereklerini yapmakla aklanmaz. Ben, Tanrı için yaşamak üzere Yasa'nın aracılığıyla Yasa karşısında öldüm. Mesih'le birlikte çarmıha gerildim. Artık ben yaşamıyorum, Mesih bende yaşıyor. Aklanma Eski Yasa aracılığıyla kazanılabilseydi, o zaman Mesih boş yere ölmüş olurdu" (Galatyalılara Mektup; 2: 13-21). "İsa Mesih'e olan imana dayanan vaat iman edenlere verilsin diye, Kutsal Yazı bütün dünyayı günahın tutsağı ilan ediyor. Bu iman gelmeden önce, biz Yasa altında hapsedilmiştik, gelecek iman açıklanıncaya dek Yasa'nın tutuklusuyduk. Yani, Yasa imanla aklanalım diye Mesih'in gelişine dek eğiticimiz oldu. Ama iman gelmiş olduğundan, artık Yasa'nın eğiticiliği altında değiliz. Çünkü Mesih İsa'ya iman ettiğiniz için hepiniz Tanrı'nın oğullarısınız. Vaftizde Mesih'le birleşenlerinizin hepsi Mesih'i giyindi. Artık ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayrımı vardır. Hepiniz Mesih İsa'da birsiniz. Ve eğer Mesih'e aitseniz, o zaman İbrahim'in soyundansınız, vaade göre de mirasçılarsınız" (Galatyalılara Mektup; 3: 1-29). "İbrahim'in, biri köle kadından, biri de özgür kadından iki oğlu olduğu yazılıdır. Köle kadından olan oğul olağan yoldan, özgür kadından olan oğul ise vaat sonucu doğdu. Burada bir benzetme vardır. Bu kadınlar eski ve yeni iki antlaşmayı simgeler. Biri Sina dağındandır, köle olacak olan çocuklar doğurur. Bu Hacer'dir. Hacer, Arabistan'daki Sina dağını simgeler. Şimdiki Kudüs'ün karşılığıdır. Çünkü çocuklarıyla birlikte kölelik ediyor. Oysa göksel Kudüs özgürdür, bizim annemiz odur. Nitekim şöyle yazılmıştır: 'Sevin, çocuk doğurmayan ey kısır kadın! Doğum ağrısını bilmeyen sen, sesini yükselt ve haykır! Çünkü terk edilmiş kadının çocukları, kocası olanın çocuklarından çoktur'. Kardeşler, siz de İshak gibi, vaadin çocuklarısınız. Olağan yoldan doğan, Kutsal Ruh'a göre doğana o zaman nasıl zulmettiyse, şimdi de öyle oluyor. Ama Kutsal Yazı ne diyor? 'Köle kadını ve oğlunu kov, dışarı at. Çünkü köle kadının oğlu, özgür kadının oğluyla birlikte asla mirasa ortak olmayacaktır'. İşte böyle, kardeşler, biz köle kadının değil, özgür kadının çocuklarıyız" (Galatyalılara Mektup; 4: 4-31).

Pavlus, Yahudi din öğretmenlerinin faaliyetleri ile inanlıların çabucak 'değişik bir müjdeye' yönelmelerine şaşırmıştır. Bunun üzerine başka bir müjde olmadığını, yaydığı bildirinin tek geçerli müjde olduğunu vurgulamak ister. Bu bildiriyi doğrudan doğruya İsa Mesih'ten aldığını söyler. Pavlus müjdesini özetler: 'Kişinin, Kutsal Yasa'nın gereklerini yapmakla

değil, İsa Mesih'e olan imanla aklandığını biliyoruz. Bunun için biz de, Yasa'nın gereklerini yapmakla değil, Mesih'e imanla aklanalım diye Mesih İsa'ya iman ettik. Çünkü hiç kimse Yasa'nın gereklerini yapmakla aklanmaz. Tanrı onlara Kutsal Ruhu, Kutsal Yasa'ya uydukları için değil, iman ettikleri için verdi. İbrahim de imanıyla aklanmıştı. Yasa ise ondan sonra, Mesih gelinceye dek etkin olmak üzere verilmişti. Şimdiyse, tüm inanlılar Mesih'le birleşmişlerdir: hepsi O'nda birdirler. Bu nedenle aralarında ırk, cinsiyet ya da mevkiye dayanan ayrımlar son bulmuştur. İnanlıların hepsi Tanrı'nın çocuklarıdır ve Tanrı'nın vaadine göre mirasçıdırlar. Tanrı, Kutsal Yasa'ya bağlı yaşayanları, Yasa'nın tüm gereklerini yerine getirme tutsaklığından kurtarmak için Oğlunu gönderdi. Ama bu özgürlük doğal benliğin arzularına uymak için fırsat olmamalı. Tersine, inanlılar Kutsal Ruh'un yönetiminde olmalıdırlar. Ancak böyleleri Ruh'un meyvesi olan sevgi, sevinç, esenlik, sabır vb. niteliklere sahip olabilir. Bu nitelikler doğal benliğin niteliklerinden çok farklıdır':

> "Efes'te kal ve bazı kişilerin farklı öğretiler yaymamalarını, efsanelerle ve sonu gelmeyen soyağaçlarıyla uğraşmamalarını buyur. Bu şeyler, imana dayanan Tanrısal düzene hizmet etmekten çok, tartışmalara neden olur. Bu buyruğun amacı, pak yürekten, temiz vicdandan ve içten imandan doğan sevgiyi uyandırmaktır. Bazı kişiler bunlardan sapmış ve boş konuşmalara dalmışlardır. Kutsal Yasa öğretmeni olmak istiyorlar, ama ne söyledikleri sözleri ne de iddialı oldukları konuları anlıyorlar. Yasa'yı özüne uygun biçimde kullanan biri için, Yasa'nın iyi olduğunu biliyoruz. Çünkü şunu biliyoruz ki Yasa, doğru olanlar için değil, yasa tanımayanlar ve asiler, tanrısızlar ve günahkârlar, kutsallıktan yoksun ve kutsala karşı saygısız olanlar, anne ya da babasını öldürenler, katiller, cinsel ahlaksızlıkta bulunanlar, eşcinseller, köle tüccarları, yalancılar, yalan yere yemin edenler ve sağlam öğretiye karşıt olan başka ne varsa, onlar için konmuştur. Mübarek Tanrı'nın bana emanet edilen yüce müjdesine göre bu böyledir. 'Mesih İsa günahkârları kurtarmak için dünyaya geldi' sözü, güvenilir ve her bakımdan kabule layık bir sözdür. Günahkârların en kötüsü benim. Ama Mesih İsa, kendisine iman edip sonsuz yaşama kavuşacak olanlara örnek olayım diye sınırsız sabrını öncelikle bende sergilemek için bana merhamet etti. Oğlum Timoteyus, imana ve temiz vicdana sarıl. Bazıları temiz vicdanı bir yana itmekle iman konusunda battılar. Himeneyus ve İskender bunlardandır. Küfür etmemeyi öğrensinler diye onları Şeytan'a teslim ettim". (Timoteyus'a Birinci Mektup; 1: 3-20). "Dinleyenleri felakete sürüklemekten başka hiçbir yararı olmayan kelime kavgaları çıkarmamaları için onları Tanrı'nın önünde uyar. Gerçeğin bildirisini doğru kullana-

rak kendini Tanrı'ya makbul ve alnı ak bir işçi olarak sunmaya gayret et. Bayağı ve boş sözlerden sakın. Çünkü bunlara dalanlar tanrısızlıkta daha da ileri gidecekler. Sözleri kangren gibi yayılacak. Himeneyus ve Filitus bunlardandır. Dirilişin olup bittiğini söyleyerek gerçek yoldan saptılar. Şimdi de bazılarının imanını altüst ediyorlar. Büyük bir evde yalnız altın ve gümüş kaplar değil, tahta ve toprak kaplar da vardır. Kimi onurlu, kimi bayağı iş için kullanılır. Eğer bir kimse bayağı olandan arınırsa, onurlu amaçlara uygun, kutsal kılınmış, efendisine yararlı ve her iyi işe hazır bir kap olacaktır. Gençlik tutkularından kaç. Temiz yürekle Rab'be yakarranlarla birlikte doğruluğun, imanın, sevginin ve esenliğin ardınca koş. Saçma ve cahilce tartışmalara girmeyi reddet. Bunların kavga doğurduğunu bilirsin. Rab'bin kulu kavgacı olmamalı. Tersine, herkese karşı sevecen ve öğretmeye yetenekli olmalı, haksızlıklara sabırla dayanmalı. Kendisine karşı olanları yumuşak huyla yola getirmeli. Gerçeği anlamaları için Tanrı belki de onlara bir tövbe yolu açar. Böylelikle ayılabilirler ve isteğini yerine getirmeleri için kendilerini tutsak eden İblis'in tuzağından kurtulabilirler. (Timoteyus'a İkinci Mektup; 2: 14-26).

Pavlus, mektuplarında öğretisinin merkezine Tanrı'nın Mesih İsa aracılığıyla gerçekleştirdiği 'yüce tasarıyı' koyar. Tanrı'nın bu tasarısı, inanlıları, inanlılar topluluğunu ve Mesih'i kapsar. Pavlus'a göre, inanlılar bir zamanlar günah içinde ölüydü, 'ama merhameti bol olan Tanrı, onları Mesih'le birlikte yaşama kavuşturdu. Onları kendi kutsal ve kusursuz oğulları olmak ve yüceliğinin övülmesi için yaşamak üzere önceden seçmiştir. Elçilere de kendi isteğinin ve tasarımının sırrını açıklamıştır. Onlar Tanrı'nın öngördüğü iyi işleri yapmak için Mesih İsa'da yaratılmış olarak Tanrı'nın eserleridir'. Bu yüzden evrensel kutsal misyonu temsil etme yetkisi sadece onlara aittir:

"Tanrı, kendi önünde, sevgide kutsal ve kusursuz olmamız için dünyanın kuruluşundan önce bizi Mesih'te seçti. Kendi isteği ve iyi amacı uyarınca, İsa Mesih aracılığıyla kendisine oğullar olalım diye bizi önceden belirledi. Öyle ki, sevgili Oğlunda bize bağışladığı yüce lütfu övülsün. Tüm bilgelik ve anlayışla üzerimize yağdırdığı kendi lütfunun zenginliği sayesinde, Mesih'in kanının aracılığıyla Mesih'te kurtuluşa, suçlarımızın bağışına sahibiz. Tanrı, Mesih'te edindiği iyi amaç uyarınca bize kendi isteğinin sırrını açıkladı. Zaman dolunca gerçekleştireceği bu tasarıya göre, yerdeki ve gökteki tüm varlıkları Mesih'te birleştirecek. Her şeyi kendi isteği doğrultusunda düzenleyen Tanrı'nın amacına göre önceden belirlenip Mesih'te seçildik, mirasçı atandık. Tanrı, Mesih'i tüm yönetim ve hükümranlıkların, tüm güç ve egemenliklerin, yalnız bu çağda değil, gelecek çağ-

da da anılacak tüm adların çok üstüne çıkardı. Her şeyi O'nun ayakları altına sererek O'na bağımlı kıldı. O'nu, bütün varlıkların üzerinde baş olmak üzere inanlılar topluluğuna (kiliseye) verdi. Bu topluluk O'nun bedenidir, her yönden her şeyi dolduranın doluluğudur" (Efeslilere Mektup; 1: 4-23). "Ben Pavlus, siz uluslar uğruna Mesih İsa'nın tutuklusu oldum. Tanrı'nın bana bağışladığı lütfu size ulaştırmakla görevlendirildim. Tanrı, sır olan tasarısını doğrudan bana açıklayıp bildirdi. Bu sır önceki kuşaklara açıkça bildirilmedi. Şimdiyse Mesih'in kutsal elçilerine ve peygamberlerine Ruh aracılığıyla açıklanmış bulunuyor. Şöyle ki, diğer uluslar da mirasa ortaktır, aynı bedenin üyeleridir ve Müjde aracılığıyla Mesih İsa'da vaade ortaktırlar. Tanrı'nın etkin gücüyle bana verilen lütuf armağanı uyarınca bu müjdeyi yaymakla görevlendirildim. Tüm kutsalların en değersiziydim. Yine de Mesih'in akıl ermez zenginliğini uluslara müjdeleme ve her şeyi yaratan Tanrı'da öncesizlikten beri gizli tutulan sırrın nasıl düzenlendiğini tüm insanlara açıklama ayrıcalığı bana verildi. Öyle ki, Tanrı'nın çok yönlü bilgeliği, inanlılar topluluğu aracılığıyla göksel yerlerdeki yönetimlere ve hükümranlıklara şimdiki dönemde bildirilsin. Bu, Tanrı'nın başlangıçtan beri tasarladığı ve Rabbimiz Mesih İsa'da yerine getirdiği amaca uygundu. Mesih'te ve Mesih'e olan imanımızla Tanrı'ya cesaret ve güvenle yaklaşabiliriz. Bunun için, uğrunuza çektiğim sıkıntılar karşısında yılmamanızı rica ediyorum. Bunlar size yücelik kazandırır" (Efeslilere Mektup; 3: 1-13).

Pavlus'a göre bu "ilahi tasarı ve kutsal sırrın gereği olarak İsa'nın baş, inananların da bedeni olduğu birlik ve bütünlüğü" (Kilise) korumak ve yüceltmek her şeyden önce asli meselidir. Bu yüzden inanlılar yalnız Tanrı'ya değil, birbirlerine de yakın olmalıdırlar. Mesih, Yahudilerle diğer uluslararasındaki düşmanlık duvarını yıkmıştır. Buna göre her iki topluluktan inananlar da Tanrı'nın ev halkındandır. Bu yüzden Pavlus'un görevi Müjde'yi diğer uluslara ulaştırmaktır. Tüm bu kutsal, seçilmiş ve kusursuz inanlılar topluluğu, korunması gereken organizmacı hiyerarşik bir birlik içindedir. Topluluğun üyelerine, topluluğu geliştiren ayrı ayrı ruhsal yetenekler verilmiştir. Bu yeteneklerin bütünlüğü daha sonraları kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin en önemli sembolü olacak olan "Kilise" kurumunu oluşturur:

"Sizler bir zamanlar, içinde yaşadığınız suç ve günahlarınızdan ötürü ölüydünüz. Bu dünyanın gidişine ve havadaki hükümranlığın egemenine, yani söz dinlemeyen insanlarda şimdi etkin olan ruha uymaktaydınız. Bir zamanlar hepimiz böyle insanların arasında, doğal benliğin ve aklın isteklerini yerine getirerek benliğimizin tutkularına göre yaşıyorduk. Ötekiler

gibi doğal olarak gazap çocuklarıydık. Ama merhameti bol olan Tanrı bizi çok sevdiği için, suçlarımızdan ötürü ölü olduğumuz halde, bizi Mesih'le birlikte yaşama kavuşturdu. O'nun lütfuyla kurtuldunuz. Tanrı bizi Mesih İsa'da, Mesih'le birlikte diriltip göksel yerlerde oturttu. Bunu, Mesih İsa'da bize gösterdiği iyilikle, lütfunun sonsuz zenginliğini gelecek çağlarda sergilemek için yaptı. İman yoluyla, lütufla kurtuldunuz. Bu sizin başarınız değil, Tanrı'nın armağanıdır. Kimsenin övünmemesi için iyi işlerin ödülü değildir. Mesih'in kendisi barışıklığımızdır. Kutsal Yasa'yı, buyrukları ve kurallarıyla birlikte etkisiz kılarak iki topluluğu birleştirdi, kendi bedeninde aradaki engel duvarını, yani düşmanlığı yıktı. Amacı, bu iki topluluktan kendisinde yeni bir insan yaratarak esenliği sağlamak, düşmanlığı çarmıhta öldürmek ve çarmıh aracılığıyla bir bedende iki topluluğu Tanrı'yla barıştırmaktı. O gelip, hem uzakta olan sizlere, hem de yakındakilere esenliği müjdeledi. O'nun aracılığıyla hepimiz aynı Ruh'ta Baba'nın huzuruna çıkabiliriz. Buna göre artık yabancı ve garip değil, kutsallarla birlikte yurttaş ve Tanrı'nın ev halkısınız. Elçilerle peygamberlerden oluşan temel üzerine bina edildiniz. Köşe taşı Mesih İsa'nın kendisidir. Bütün yapı, Rab'be ait kutsal bir tapınak olmak üzere O'nda kenetlenip yükseliyor. Siz de Ruh aracılığıyla, Tanrı'nın konutu olmak üzere hep birlikte Mesih'te bina ediliyorsunuz" (Efeslilere Mektup; 2: 1-22). "Gözetmen olacak kişi, ayıplanacak bir yönü olmayan, tek karılı, davranışlarında ölçülü, sağduyulu, saygın, konuksever, öğretmeye yetenekli biri olmalı. Şarap düşkünü ve zorba olmamalı; uysal, kavgadan ve para sevgisinden uzak biri olmalı. Kendi evini iyi yönetmeli, çocuklarına söz dinletip kendisine tam bir saygı göstermelerini sağlamalıdır. Kendi evini yönetmesini bilmeyen, Tanrı'nın topluluğunu nasıl güdebilir? Gözetmen, yeni iman etmiş biri olmamalıdır. Aksi halde gurura kapılıp İblis'in uğradığı yargıya uğrayabilir. Ayıplanacak bir duruma ve İblis'in tuzağına düşmemesi için topluluğun dışında olanlarca da iyi bir insan olarak tanınmalıdır. Aynı şekilde topluluğun görevlileri, özü sözü ayrı, şarap tutkunu ve haksız kazanç peşinde koşan kişiler değil, ağırbaşlı kişiler olmalı. Temiz vicdanla imanın sırrına sarılmalıdırlar. Bunlar da önce sınansınlar; eleştirilecek bir yönleri yoksa o zaman görev alsınlar. Aynı şekilde görevli kadınlar iftiracı değil, ağırbaşlı, davranışlarında ölçülü ve her bakımdan güvenilir olmalıdırlar. Kuşkusuz, Tanrı yolunun sırrı büyüktür: 'O, bedende göründü, Ruh'ça doğrulandı, meleklerce görüldü, uluslara tanıtıldı, dünyada O'na iman edildi, yücelik içinde yukarı alındı" (Timoteyus'a Birinci Mektup; 3: 3-16).

Pavlus'a göre Mesih, bedene benzetilen Hıristiyan kilise topluluğunun başıdır. Topluluk da O'nun önderliğinde gelişmektedir. Organizmacı bir

yapıya benzetilen topluluk (Kilise) hem 'kutsal bir tapınak hem de Tanrı'nın konutudur'. İnanlılar topluluğu aynı zamanda Tanrı'nın bilgeliğini göklerdeki ruhsal güçlere gösteren araçtır:

> "Her zaman alçakgönüllü, yumuşak huylu ve sabırlı olun. Birbirinize sevgiyle, hoşgörüyle davranın. Ruh'un birliğini esenlik bağıyla korumaya gayret edin. Çağrınızdan doğan tek bir ümide çağrıldığınız gibi, beden bir, Ruh bir, Rab bir, iman bir, vaftiz bir, her şeyin üzerinde, her şeyle ve her şeyde olan herkesin Tanrısı ve Babası birdir. Ama lütuf her birimize Mesih'in armağanı ölçüsünde bağışlandı. Bizler sevgiyle gerçeğe uyarak bedenin başı olan Mesih'e doğru her yönden büyüyeceğiz. O'nun önderliğinde bütün beden, her eklemin yardımıyla kenetlenmiş ve kaynaşmış olarak, her üyesinin düzenli işleyişiyle büyüyüp sevgide gelişiyor. Bunun için şunu söylüyor ve Rab adına sizi uyarıyorum: artık diğer ulusların yaşadığı gibi, onların boş düşüncelerine göre yaşamayın. Onların zihinleri körleşmiştir. İçlerindeki bilgisizlikten ve yüreklerinin duygusuzluğundan ötürü Tanrı'nın yaşamına yabancılaşmışlardır. Tüm duyarlılıklarını yitirmiş, açgözlülükle her türlü pisliği yapmak üzere kendilerini sefahate vermişlerdir. Ama siz Mesih'i böyle öğrenmediniz. Kuşkusuz İsa'nın sesini duydunuz ve O'ndaki gerçeğe uygun olarak O'nun yolunda eğitildiniz. Buna göre, önceki yaşayışınıza ait olup aldatıcı tutkularla yozlaşan eski yaradılışı üzerinizden sıyırıp atın. Düşüncede ve ruhta yenilenin. Gerçek doğruluk ve kutsallıkta Tanrı'nın benzerliğine göre yaratılmış yeni yaradılışı giyinin. Bunun için yalanı üzerinizden sıyırıp atın. Her biriniz komşusuyla gerçeği konuşsun. Çünkü hepimiz aynı bedenin üyeleriyiz. Öfkelenin, ama günah işlemeyin. Öfkenizin üzerine güneş batmasın. İblis'e de fırsat vermeyin. Hırsızlık eden artık hırsızlık etmesin. Tersine, kendi elleriyle iyi olanı yaparak emek versin; böylece ihtiyacı olanla paylaşacak bir şeyi olsun. Ağzınızdan hiç kötü söz çıkmasın. İşitenler yararlansın diye, ihtiyaca göre, başkalarının gelişmesine yarayacak olanı söyleyin. Tanrı'nın Kutsal Ruhunu kederlendirmeyin. Kurtuluş günü için o Ruh'la mühürlendiniz. Her kötü niyetle birlikte her türlü kin, öfke, kızgınlık, bağrışma ve sövgü sizden uzak olsun. Birbirinize karşı iyi yürekli, şefkatli olun. Tanrı sizi Mesih'te bağışladığı gibi, siz de birbirinizi bağışlayın" (Efeslilere Mektup; 4: 2-32).

Tanrı'nın tasarısı öncelikle Mesih'le ilgilidir. Tanrı her şeyi, 'tüm yönetim ve hükümranlıkların, tüm güç ve egemenliklerin üstüne çıkardığı Mesih'te birleştirmeyi tasarlamıştır'. Bunun tam karşı egemenlik düzeninde ise Şeytan ve kulları yer alır. Pavlus, Tanrı tasarısı ve inanlıların özellikleri

ile onların en büyük düşmanı olan Şeytana karşı koyabilmek için inanlıların kuşanması gereken ruhsal silahlara ilişkin uyarılarda bulunur:

> "Dikkatli olun! Mesih'e değil de, insanların geleneğine ve dünyanın temel ilkelerine dayanan felsefeyle, boş ve aldatıcı sözlerle kimse sizi tutsak etmesin. Çünkü Tanrılığın tüm doluluğu bedence Mesih'te bulunuyor. Siz de her yönetim ve hükümranlığın başı olan Mesih'te doluluğa kavuştunuz. Ayrıca Mesih'in gerçekleştirdiği sünnet sayesinde günahlı benliğinizden soyunarak elle yapılmayan sünnetle O'nda sünnet edildiniz. Vaftizde O'nunla birlikte gömüldünüz ve O'nu ölümden dirilten Tanrı'nın gücüne iman ederek O'nunla birlikte dirildiniz. Siz suçlarınız ve benliğinizin sünnetsizliği yüzünden ölüyken, Tanrı sizi Mesih'le birlikte yaşama kavuşturdu. Bütün suçlarımızı O bağışladı. Kurallarıyla bize karşı ve aleyhimizde olan yazılı antlaşmayı sildi, onu çarmıha mıhlayıp ortadan kaldırdı. Yönetimlerin ve Şeytana hizmet eden hükümranlıkların elindeki silahları alıp onları çarmıhta yenerek açıkça gözler önüne serdi. Eski yasaların ve kuralların hepsi, kullanıldıkça yok olacak nesnelerle ilgilidir; insanların buyruklarına ve öğretilerine dayanırlar. Kuşkusuz bu kuralların uydurma dindarlık, sahte alçakgönüllülük ve bedene eziyet açısından bilgece bir görünüşü vardır; ama doğal benliğin düşkünlüğünü önlemekte hiçbir yararları yoktur" (Koloselilere Mektup; 2: 8-23). "Mesih'le birlikte dirildiğinize göre, gökteki değerlerin ardından gidin. Mesih orada, Tanrı'nın sağında oturuyor. Yeryüzündeki değil, gökteki değerleri düşünün. Çünkü siz öldünüz, yaşamınız da Mesih'le birlikte Tanrı'da saklıdır. Yaşamınız olan Mesih göründüğü zaman, siz de O'nunla birlikte yücelmiş olarak görüneceksiniz. Bu nedenle bedenin dünyasal eğilimleri olan fuhşu, pisliği, şehveti, kötü arzuları ve putperestlikle eş olan açgözlülüğü öldürün. Geçmişte siz de bu yollarda yürüdünüz. Ama şimdi öfke, kızgınlık, kötü niyet dahil, hepsini üzerinizden sıyırıp atın. Ağzınızdan hiçbir sövgü ya da edepsiz söz çıkmasın. Birbirinize yalan söylemeyin. Çünkü eski yaradılışı kötü alışkanlıklarıyla birlikte üzerinizden çıkarıp attınız, eksiksiz bilgiye erişmek üzere Yaratıcısının benzeyişinde tazelenen yeni yaradılışı giyindiniz. Bu yenilikte Grek ve Yahudi, sünnetli ve sünnetsiz, barbar, İskit, köle ve özgür ayrımı yoktur. Mesih her şeydir ve her şeydedir. Böylece, Tanrı'nın kutsal ve sevgili seçilmişleri olarak yürekten sevecenliği, iyiliği, alçakgönüllülüğü, sabır ve yumuşaklığı giyinin. Birbirinize hoşgörülü davranın. Eğer birinizin ötekinden bir şikâyeti varsa, Rab'bin sizi bağışladığı gibi, siz de birbirinizi bağışlayın. Bunların hepsinin üzerine yetkin birliğin bağı olan sevgiyi giyinin. Mesih'in esenliği yüreklerinizde hakem olsun. Tek bir bedenin üyeleri olarak bu esenliğe çağrıldınız. Şükredenler olun! Mesih'in

sözü tüm zenginliğiyle içinizde yaşasın. Tüm bilgelikle birbirinize öğretin, öğüt verin, mezmurlar, ilahiler ve ruhsal ezgiler söyleyerek yüreklerinizde şükranla Tanrı'ya nağmeler yükseltin. Söylediğiniz ve yaptığınız her şeyi Rab İsa'nın adıyla, O'nun aracılığıyla Baba Tanrı'ya şükrederek yapın" (Koloselilere Mektup; 3: 1-17).

Pavlus, ayrıca mektuplarında yoğun bir şekilde imanı ve sevinci, çektiği bütün sıkıntı ve acılara rağmen birçok inanlının, çektiği sıkıntılardan cesaret alıp Tanrı sözünü yüreklilikle yaymalarmdan büyük sevinç duymaktadır:

"Bunun için, sevgili çocukları olarak Tanrı'yı örnek alın. Mesih bizi nasıl sevdiyse ve kendisini bizim için güzel kokulu bir sunu ve kurban olarak nasıl Tanrı'ya sunduysa, siz de öylece sevgi yolunda yürüyün. Aranızda hiçbir cinsel ahlaksızlık, pislik ya da açgözlülük anılmasın bile. Kutsallara yaraşmaz bu. Aranızda açık saçıklık, budalaca konuşmalar, bayağı şakalar da olmasın. Bunlar size yakışmaz. Bunun yerine şükredin. Şunu kesinlikle bilin ki, hiçbir ahlaksızın, pisliğe düşkün olanın ya da putperest demek olan açgözlü kişinin, Mesih'in ve Tanrı'nın Egemenliğinde mirası yoktur. Hiç kimse sizi boş sözlerle aldatmasın. Bu şeylerden ötürü Tanrı'nın gazabı söz dinlemeyenlerin üzerine gelir. Onun için böyleleriyle oturup kalkmayın. Bir zamanlar karanlıktınız, ama şimdi Rab'de ışıksınız. Işığın çocukları olarak yaşayın. Çünkü ışığın meyvesi her tür iyilik, doğruluk ve gerçekte görülür. Rab'bi neyin hoşnut ettiğini ayırt edin. Karanlığın meyvesiz işlerine katılmayın. Tersine, onları açığa çıkarın. Karanlıktakilerin gizlice yaptıkları şeylerden söz etmek bile ayıptır. Işığın açığa vurduğu her şey görünür. Çünkü görünen her şey ışıktır. Nasıl yaşadığınıza çok dikkat edin. Bilgelikten yoksun olanlar gibi değil, bilge kişiler gibi yaşayın. Fırsatı değerlendirin. Çünkü yaşadığımız günler kötüdür. Bunun için akılsız olmayın, Rab'bin isteğinin ne olduğunu anlayın. Şarapla sarhoş olmayın, sizi sefahate götürür. Bunun yerine Ruh'la dolu olun. Birbirinize mezmurlar, ilahiler ve ruhsal ezgiler söyleyerek yüreğinizde Rab'be nağmeler yükseltin, terennüm edin. Durmadan, her şey için Rabbimiz İsa Mesih'in adıyla Baba Tanrı'ya şükredin. Mesih'e duyduğunuz saygıdan ötürü birbirinize bağımlı olun" (Efeslilere Mektup; 5: 1-21). "Mesih'in kulları olarak Tanrı'nın isteğini candan yerine getirin. İnsanlara değil, Rab'be hizmet eder gibi gayretle hizmet edin. Çünkü ister köle ister özgür olsun, herkesin, yaptığı her iyiliğin karşılığını Rab'den alacağını biliyorsunuz. Ey efendiler, siz de kölelerinize aynı şekilde davranın. Artık onları tehdit etmeyin. Onların ve sizin Efendinizin göklerde olduğunu ve insanlar arasında ayrım yap-

madığını biliyorsunuz. Rab'de ve O'nun üstün gücüyle güçlenin. İblis'in hilelerine karşı durabilmek için Tanrı'nın sağladığı bütün silahları kuşanın. Çünkü savaşımız insanlara karşı değil, yönetimlere, hükümranlıklara, bu karanlık dünyanın güçlerine, Şeytanın ve kötülüğün göksel yerlerdeki ruhsal ordularına karşıdır. Bundan dolayı, kötü günde dayanabilmek, gerekli olan her şeyi yaptıktan sonra yerinizde durabilmek için Tanrı'nın bütün silahlarını kuşanın. Böylece, belinizi gerçekle kuşatmış, göğsünüze doğruluk zırhını takmış ve ayaklarınıza esenlik müjdesini yayma hazırlığını giymiş olarak yerinizde durun. Şeytan'ın bütün ateşli oklarını söndürebileceğiniz iman kalkanını elinize alın. Kurtuluş miğferini ve Tanrı sözü olan Ruh'un kılıcını alın. Her türlü dua ve yalvarışla, her zaman Ruh'un yönetiminde dua edin. Bu amaçla, tüm kutsallar için yalvarışta bulunarak tam bir adanmışlıkla uyanık durun" (Efeslilere Mektup; 6: 1-18).

Pavlus, dostları için dua etmekte ve mektubuyla onları yüreklendirmeye çalışmaktadır. Sevinmeleri; birlik içinde olmaları; yalnız kendilerini değil, başkalarını da düşünmeleri gerektiğini öğütlemektedir:

"Her şeyden önce şunu öğütlerim: Tanrı yoluna tam bir bağlılık ve ağırbaşlılık içinde sakin ve huzurlu bir yaşam sürelim diye, krallar ve tüm üst yöneticiler dahil, bütün insanlar için dilekler sunulsun, dualar, niyazlar ve şükürler edilsin".(Timoteyus'a Birinci Mektup; 2: 1-7). "Kötülük yapan o adamlardan, o köpeklerden sakının; o bedenle ilgili dinsel törelere aşırı bağlı olan sünnet bağnazlarından sakının! Çünkü gerçek sünnetliler, Tanrı'nın Ruhu aracılığıyla tapınan, Mesih İsa'yla övünen ve benliğe güvenmeyen bizleriz. Kardeşler, hep birlikte beni örnek alın. Size verdiğimiz örneğe göre yaşayanlara dikkatle bakın. Birçok kişi Mesih'in çarmıhına düşman olarak yaşıyor. Bunların sonu yıkımdır. Bunların tanrısı mideleridir. Ayıplarıyla övünür, yalnız bu dünyayı düşünürler. Oysa bizim vatanımız göklerdedir. Ve oradan, Kurtarıcı olan Rab İsa Mesih'i bekliyoruz. O, her şeyi kendine bağlı kılmaya yeterli olan gücünün etkinliğiyle bizim zavallı bedenlerimizi değiştirip kendi yüce bedenine benzer hale getirecektir" (Filipililere Mektup; 3: 2-21). "Mesih bizi özgürlük için, özgür olalım diye özgür kıldı. Bunun için dayanın. Bir daha kölelik boyunduruğunu takınmayın. Kardeşler, siz özgür olmaya çağrıldınız. Ancak özgürlüğünüz doğal benliğe fırsat olmasın. Birbirinize sevgiyle hizmet edin. Bütün Kutsal Yasa tek bir sözde özetlenmiştir: 'Komşunu kendin gibi sev'. Ama birbirinizi ısırıyor ve yiyorsanız, dikkat edin, birbirinizi yok etmeyesiniz! Kutsal Ruh'un yönetiminde yaşayın. O zaman benliğin arzularını asla yerine getirmezsiniz. Çünkü benlik Ruh'a, Ruh da benliğe aykırı olanı arzular.

İstediğiniz şeyleri yapmayasınız diye bunlar birbirine karşıttır. Ruh'un yönetimindeyseniz, Yasa'ya bağımlı değilsiniz. Benliğin işleri açıktır. Bunlar cinsel ahlaksızlık, pislik, sefahat, putperestlik, büyücülük, düşmanlık, çekişme, kıskançlık, öfke, bencil tutkular, ayrılıklar, bölünmeler, çekememezlik, sarhoşluk, çılgınca eğlenceler ve benzeri şeylerdir. Sizi daha önce uyardığım gibi yine uyarıyorum, böyle davrananlar Tanrı'nın Egemenliğini miras alamayacaklar. Ruh'un meyvesi ise sevgi, sevinç, esenlik, sabır, şefkat, iyilik, bağlılık, yumuşak huyluluk ve özdenetimdir. Bu tür nitelikleri yasaklayan yasa yoktur. Mesih İsa'ya ait olanlar, doğal benliği, tutku ve arzularıyla birlikte çarmıha germişlerdir. Ruh sayesinde yaşıyorsak, Ruh'un izinde yürüyelim. Boş yere övünen, birbirlerine meydan okuyan, birbirlerini kıskanan kişiler olmayalım. (Galatyalılara Mektup; 5: 1-26).

Pavlus, inananlar topluluğunun yanlış öğreti yayanlar tarafından saptırılmamaları, kendilerine karşı olanlardan yılmadan Rab'be sımsıkı bağlı kalmaları gerektiğini hatırlatır. Onlara da, kendisi gibi Mesih uğruna acı çekmek ayrıcalığı verilmiştir. Pavlus onlara, 'Mesih'i ve kendisini örnek almaları' gerektiğini söylemektedir:

"Kardeşler, eğer biri suç işlerken yakalanırsa, Ruh'a uyan sizler, böyle birini yumuşak ruhla yola getirin. Siz de ayartılmamak için kendinizi kollayın. Birbirinizin yüklerini taşıyın, böylece Mesih'in yasasını yerine getirirsiniz. Kişi bir hiçken kendini bir şey sanırsa, kendini aldatmış olur. Herkes kendi işini sınasın. O zaman başkasının yaptıklarıyla değil, yalnız kendi yaptıklarıyla övünebilir. Herkes kendine düşen yükü taşımalıdır. Tanrı sözünde eğitilen, kendisini eğitenle bütün nimetleri paylaşsın. Aldanmayın. Tanrı alaya alınmaz. İnsan ne ekerse, onu biçer. Kendi doğal benliğine eken, benlikten ölüm biçecektir. Ruh'a eken, Ruh'tan sonsuz yaşam biçecektir, iyilik yapmaktan usanmayalım. Cesaretimizi yitirmezsek, mevsiminde biçeriz" (Galatyalılara Mektup; 6: 1-18). "Hiçbir şeyi bencil tutkularla ya da boş övünmeyle yapmayın. Her biriniz alçakgönüllülükle diğerini kendinden üstün saysın. Yalnız kendi yararını değil, başkalarının yararını da gözetsin" (Filipililere Mektup; 2: 3-4). "Eğer bir kişi farklı öğretiler yayar ve doğru sözleri, yani Rabbimiz İsa Mesih'in sözlerini ve Tanrı yoluna dayanan öğretiyi onaylamazsa, kendini beğenmiş, bilgisiz bir kişidir. Böyle biri, tartışmalar ve kelime kavgaları çıkarmayı hastalık derecesinde sever. Bu şeyler kıskançlıklara, çekişmelere, iftiralara, kötü kuşkulara, düşünceleri yozlaşmış ve Tanrı yolunu kazanç yolu sanıp gerçeği yitirmiş adamların durmadan sürtüşmelerine yol açar. Oysa eldekiyle yetinerek Tanrı yolunda yürümek büyük kazançtır. Çünkü dünyaya ne bir

şey getirdik, ne de ondan bir şey götürebiliriz. Yiyeceğimiz ve giyeceğimiz varsa, bunlarla yetiniriz. Zengin olmak isteyenler ayartılıp tuzağa düşerler, insanları çöküşe ve yıkıma götüren birçok anlamsız ve zararlı arzulara kapılırlar. Çünkü her türlü kötülüğün bir kökü de para sevgisidir. Bazıları zengin olmak hevesiyle imandan saptılar ve kendi kendilerine çok acı çektirdiler. Ama sen, ey Tanrı adamı, bu şeylerden kaç. Doğruluğun, Tanrı yolunun, imanın, sevginin, sabrın ve uysallığın ardından koş. Şimdiki çağda zengin olanlara gururlanmamalarını, gelip geçici zenginliğe ümit bağlamamalarını buyur. Zevk almamız için bize her şeyi bol bol veren Tanrı'ya ümit bağlasınlar. Onlara, iyilik yapmalarını, iyilikten yana zengin olmalarını, cömert ve paylaşmaya istekli olmalarını buyur. Böylelikle gerçek yaşama kavuşmak üzere gelecek için kendilerine sağlam temel olacak bir hazine biriktirmiş olurlar. Ey Timoteyus, sana emanet edileni koru. Bayağı ve boş sözlerden, yalan yere 'bilgi' denen düşüncelerin çelişkilerinden sakın. Bu sözde bilgiye sahip olma iddiasında bulunan bazıları imandan saptılar" (Timoteyus'a Birinci Mektup; 6: 3-21).

Pavlus, tüm hayatını uğruna feda ettiği tüm uluslara müjde mesajını yaymak ve insanların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin asli kaynağı olarak tanımladığı "doğal benliğe tapınma" hastalığından arındırmak için uğraşmıştır. İnsanlardaki tüm Tanrı komplekslerinin kaynağı olan bu "doğal benliğe tapınma" ihtirasları İsa'nın asli mesajı olan "insanların gerçeği bilerek özgürleşmesinin" karşısında yer alan kul kompleksi doğanın da kaynağıdır. Pavlus, "doğal benliğe tapınma" ihtiraslarının ürünü olan insanın "bir hiçken kendini bir şey sanması; başkaları ile kendini kıyaslayarak yargılayıp üstünlük davası içine girmesi; kendi işi ile değil de başkalarının işiyle onları sınaması; kendisi veya başkalarının yaptığı işlerle övünerek gurura kapılması; Tanrının kendisine lütfettiği bütün nimetleri paylaşmayıp bir kısmını kendine ayırması; dünya işleri hakkında kaygı ve tasaya kapılması; inançlarında şüpheye düşmesi; kendinde olan bilgi, güç, servet ile kibirlenmesi; Tanrıyı alaya alması; kendi doğal benliğine ve o benliğin ihtiraslarını günahlar ve kötülüklerle beslemesi; bencil tutkular ve boş övünmelerle gösteriş için iş yapması; alçakgönüllülükle değil üstünlük iddiasıyla insanlara yaklaşması; başkalarının yararını değil yalnız kendi yararını gözetmesi; kendini beğenmesi; bilgisiyle övünmesi; tartışmalar ve kelime kavgaları çıkarmayı hastalık derecesinde sevmesi; kıskançlık, çekişme, iftira, kötü kuşku, düşünce yozlaşması ve Tanrı yolunu para, çıkar ve kazanç yolu sanıp gerçeği yitirerek dünyevi ihtiraslara yönelmesi; bilgi üstünlüğünü ispatlamak için durmadan sürtüşmeler içine girmesi; verilenlerle ve sahip olunanlarla yetinmemesi; zengin olmak istemesi; insanları

çöküşe ve yıkıma götüren birçok anlamsız ve zararlı arzulara kapılması; zenginliğiyle gururlanması; göklerin değil yeryüzünün hazinelerini biriktirmek için yarışması" hastalıkları konusunda da inanları sıkı sıkı uyarır.

Pavlus, öğretmeni İsa'nın ilan ettiği "hiç kimse iki efendiye kulluk edemez. Ya birinden nefret edip öbürünü sever, ya da birine bağlanıp öbürünü hor görür. Siz hem Tanrı'ya, hem de paraya (Mamon) kulluk edemezsiniz" (Matta, 6: 24) yasasını da hatırlatırcasma inananları kişisel, kollektif ve evrensel Tanrı kompleksinin en büyük Tanrısı olan "Para Sevgisi" konusunda da ikaz eder. O'na göre "Her türlü kötülüğün bir kökü de para sevgisidir. Bazıları zengin olmak hevesiyle imandan saptılar ve kendi kendilerine çok acı çektirdiler. Ama sen, ey Tanrı adamı, paradan kaç".

Pavlus, inananlarını Tanrıya şirk koşmak (iki Tanrı edinmek) olarak ilan ettiği kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri konusunda uyarırken tüm bu komplekslerin kaynağı olarak "doğal benliğe" ve "paraya tapınma" hastalıklarına aşırı vurgu yapmıştır. Pavlus Tanrı kompleksleri ile Tanrıya şirk koşmak konusundaki hassasiyetinin doruk noktasına ise "insanın kendini severek kendisini Tanrı ilan etmesi" yani insanlığın en yoğun ve en yaygın hastalığı olan "kendine tapınma" şirkini koyar:

> "Kardeşlerim, insanlardan bazıları çıkıp tanrı diye anılan ya da tapılan her şeye karşı gelerek kendini hepsinden yüce gösterecek, hatta Tanrı'nın tapmağında oturup kendisini Tanrı ilan edecektir. O, her türlü mucizede, yanıltıcı belirtilerle harikalarda ve mahvolanları aldatan her türlü kötülükte sergilenen Şeytan'm etkinliğiyle gelecek. Mahvolanlar, gerçeği sevmeye ve böylece kurtulmaya yanaşmadıklarından mahvoluyorlar. İşte bu nedenle Tanrı, yalana kanmaları için onların üzerine yanıltıcı bir güç gönderiyor. Öyle ki, gerçeğe inanmamış ve kötülükten zevk almış olanların hepsi yargılansın" (Selaniklilere İkinci Mektup; 2: 3-14). "Şunu bil ki, son günlerde çetin anlar olacaktır. İnsanlar, kendilerini seven, para düşkünü, övüngen, kibirli, küfürbaz, anne baba sözü dinlemez, nankör, kutsallıktan ve sevgiden yoksun, uzlaşmaz, iftiracı, özünü denetleyemeyen, azgın ve iyilik düşmanı olacaklar. Hain, aceleci, kendini beğenmiş, Tanrı'dan çok eğlenceyi seven, Tanrı yolundaymış gibi görünüp bu yolun gücünü inkâr edenler olacaklar. Bu kötü ve sahtekâr kişiler, aldatarak ve aldanarak gittikçe daha beter olacaklar" (Timoteyus'a İkinci Mektup; 3: 1-13).

Pavlus, inananlarını kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine karşı kahır ve sitayişle uyardıktan sonra evrensel Tanrı kompleksinin o dönemki temsilcisi Roma tarafından başı kesilerek öldürüldü. Sonu tıpkı örnek aldığı öğretmeni İsa gibi oldu. Daha hayattayken olmadık iftira, iş-

kence ve cezalara maruz kaldı. Tıpkı Musa ve İsa gibi, kendisini de kahır içinde öldüren şey de yıllarca Müjdenin mesajım ve arınmanın yollarını öğrettiği "dünya sevgisi" ile aldatılmış olan inananlar topluluğutarafından ihanete uğramaktı: "Ne acıdır ki, inananlar topluluğu da öteki insanlar gibi kulaklarını okşayan sözler dinleyebilmek için çevrelerine, kendi arzularına uygun öğretmenler topladılar. Kulaklarını gerçeğin sesine tıkayıp inançlarından dönerek sahte peygamberlere inanıp efsanelere daldılar. Benim kanım ölüme mahkum edildiğim için adak şarabı gibi dökülmek üzereyken inananlar arasındaki elçiler bile bu dünyayı sevdiği için beni terk edip gittiler. İlk savunmamda benden yana çıkan olmadı, herkes beni terk etti. Bunun hesabı onlardan sorulmasın. Ama Rab beni her kötülükten kurtaracak ve kendi göksel egemenliğine güvenlik içinde ulaştıracak. Sonsuzlara dek O'na yücelik olsun. Amin" (Timoteyus'a İkinci Mektup; 4: 1-18). Pavlus, bu son mektubunda da ifade ettiği gibi "kanı adak şarabı gibi dökülmek suretiyle" başı kesilerek efendisi İsa'nın yanındaki yerini almıştı. Sıra yine evrensel Tanrı kompleksi Roma tarafından baş aşağı çarmıha gerilerek işkenceyle öldürülen kutsal elçi Petrus'un müjde uyarılarına gelmişti.

13. Gökyüzü Egemenliğinin Saklı Tasarım Mirasının Kutsal Saklı Seçilmişleri; 'Petrus'un Mektupları': "Biz, göklerde saklı mirasa temsilci seçilmiş bir soy, Kral'ın kâhinleri, kutsal bir ulus, Tanrı'nın öz halkıyız".

İsa'nın kendisinden sonra misyonunu ve elçilik görevini bizzat isim vererek kutsadığı Petrus, O'nun ölümünün ardından kendi ölümüne kadar Müjdenin kutsal yasalarını ve kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden vaftiz ile arınmanın yollarını insanlara anlattı. O da tıpkı İsa ve Pavlus gibi çok büyük iftira, işkence ve zulümlere maruz kaldı. Elçi Petrus bu mektubunu Anadolu'ya dağılmış inanlılara yazdı. Mektup, inananlara yönelik baskıların en yoğun olduğu dönemde yani İmparator Nero'nun egemenlik sürdüğü dönemin M.S. 54-68 yıları arasında yazıldı. Petrus'un kendisi de bu dönemin sonlarında Roma'da işkenceyle öldürülmüştü. Petrus mektubu evrensel Tanrı kompleksinin sembolü 'Babil' adını verdiği Roma'dan yazmıştır. Petrus, inanlıları, karşılaştıkları baskı ve sıkıntılar karşısında dimdik ayakta durmaya ve doğru olanı yapmaya özendirir. Baskı, mektup boyunca işlenen ana konudur. Tanrı kutsal olduğu için, Petrus inanlıları da kutsal olmaya çağırır. İnanlılar bunu özel yaşamlarında, yetkililere ve efendilerine bağımlılıkta, eşleriyle ve birbirleriyle olan ilişkilerinde göstermelidirler. Mektupta, inanlıların nasıl davranması gerektiğini anlatan yaklaşık 65 buyruk vardır:

"Zihinlerinizi eyleme hazırlayın. Ayık olun. Sizi çağıran Tanrı kutsal olduğuna göre, siz de her davranışınızda kutsal olun. Kimseyi kayırmadan, kişiyi, yaptıklarına bakarak yargılayan Tanrı'yı Baba diye çağırdığınıza göre, gurbeti andıran bu dünyadaki zamanınızı Tanrı korkusunda geçirin. Biliyorsunuz ki, atalarınızdan kalma boş yaşayışınızdan gümüş ya da altın gibi geçici şeylerle değil, Mesih'in kusursuz ve lekesiz bir kuzunun kanına benzer değerli kanı fidyesiyle kurtuldunuz. Gerçeğe uymakla kendinizi arıttınız ve kardeşler için içten bir sevgiye sahip oldunuz" (Petrus'un Birinci Mektubu; 1: 13-22). "Birbirinizi kardeşçe sevin. Şefkatli ve alçakgönüllü olun. Kötülüğe kötülükle, sövgüye sövgüyle değil, tersine kutsamayla karşılık verin. Çünkü kutsanmayı miras almak üzere çağrıldınız. Şöyle ki, 'Yaşamdan zevk almak ve iyi günler görmek isteyen, dilini kötülükten, dudaklarını hileli sözlerden uzak tutsun. Kötülükten sakınsın ve iyilik etsin" (Petrus'un Birinci Mektubu; 3: 8-12). "Mesih bedende acı çektiğine göre siz de aynı düşünceyle silahlanın. Çünkü bedende acı çekmiş olan, günaha sırt çevirmiştir. Sonuç olarak, dünyadaki yaşamının geriye kalan bölümünü artık insan tutkularına göre değil, Tanrı'nın isteğine göre sürdürür. İnanmayanların hoşlandıklarını yapıp sefahat, şehvet, sarhoşluk, çılgınca eğlenceler, içki âlemleri ve iğrenç putperestlik içinde yaşayarak geçmişte harcadığınız günler yeter! Her şeyden önce birbirinize olan sevginiz candan olsun. Çünkü sevgi birçok günahı örter. Söylenmeden, birbirinize karşı konuksever olun. Hiçbiriniz katil, hırsız, kötülük yapan ya da başkalarının işine karışan biri olarak acı çekmesin. Ama bir kimse Mesih inanlısı olduğu için acı çekerse, utanç duymasın" (Petrus'un Birinci Mektubu; 4: 1-19). "İhtiyar yöneticilerden rica ediyorum: Tanrı'nın size verdiği sürüyü güdün. Zorunluymuş gibi değil, Tanrı'nın istediği şekilde, gönüllü olarak gözetmenlik yapın. Para hırsıyla değil, gönül rızasıyla, size emanet edilenlere egemenlik taslamadan sürüye örnek olarak görevinizi yapın. Baş Çoban göründüğü zaman, yüceliğin solmaz tacına kavuşacaksınız. Ey gençler, siz de ihtiyarlara bağımlı olun. Hepiniz birbirinize karşı alçakgönüllülüğü kuşanın. Çünkü 'Tanrı kibirlilere karşıdır, ama alçakgönüllülere lütfeder'. Uygun zamanda sizi yüceltmesi için, kendinizi Tanrı'nın kudretli eli altında alçaltın. Bütün kaygılarınızı O'na yükleyin. Çünkü O sizi kayırır. Ayık ve uyanık olun. Düşmanınız İblis, yutacak birini arayarak kükreyen aslan gibi dolaşıyor. Dünyanın her yerindeki kardeşlerinizin aynı acıları çektiğini bilerek imanda sarsılmadan İblis'e karşı direnin. Sizi Mesih'te olan kendi sonsuz yüceliğine çağıran ve tüm lütfun kaynağı olan Tanrı, kısa bir süre acı çekmenizden sonra kendisi sizi

yetkinleştirecek, pekiştirecek, güçlendirip temellendirecektir" (Petrus'un Birinci Mektubu; 5: 1-10).

Petrus, inananlara her yerde yapılan zulüm ve baskılara dikkat çekerek onlara "zihinlerini eyleme hazırlamalarını; sürekli ayık olmalarını; kutsal olma bilinci içinde hareket etmelerini; kimseyi kayırmadan, kişiyi, yaptıklarına bakarak yargılamalarını; zamanlarını Tanrı korkusunda geçirmelerini; atalarından kalma boş yaşayışlardan yüz çevirmelerini; gümüş ya da altın gibi geçici şeylerin peşinde koşmamalarını; sürekli gerçeğe uymak ve gerçeği anlatmakla kendilerini arıtmalarını; kardeşleri için içten bir sevgiye sahip olmalarını; birbirlerini kardeşçe sevmelerini; şefkatli ve alçakgönüllü olmalarını; kötülüğe kötülükle, sövgüye sövgüyle değil tersine kutsamayla karşılık vermelerini; dillerini kötülükten, dudaklarını hileli sözlerden uzak tutmalarını; kötülükten sakınıp iyilik etmelerini; Mesih gibi bedende acı çekme düşüncesini bir silah gibi kuşanmalarını; hayatlarını insan tutkularına göre değil Tanrı'nın isteğine göre sürdürmelerini; inanmayanların hoşlandıkları şeyleri yapmamalarını; sefahat, şehvet, sarhoşluk, çılgınca eğlenceler, içki âlemleri ve iğrenç putperestlik içinde yaşamamalarını; konuksever olmalarını; katil, hırsız, kötülük yapan ya da başkalarının işine karışan biri olmamalarını; düşünce ve inançlarından dolayı asla utanç duymamalarını" tavsiye eder.

Petrus, inananları bu tavsiyeleri ile kişisel Tanrı komplekslerinden arındırmaya yönelirken hemen peşinden de onları kendisinin kutsal ve seçilmiş bir topluluk yani kilise olarak nitelendirdiği kolektif Tanrı kompleksi hastalıklara düşmemeleri ve yeni kurumsal organizmacı hiyerarşik düzenin iktidar ilişkilerinin kurbanı olmamaları hususunda çok ciddi bir şekilde uyarır. Petrus, kolektif Tanrı kompleksinin kul kompleksi ile örtüştüğü sürü-çoban metaforunu kullanarak kilise yöneticilerine "Tanrı'nın size verdiği sürüyü güdün. Zorunluymuş gibi değil, Tanrı'nın istediği şekilde, gönüllü olarak gözetmenlik yapın" diyerek iktidar ilişkilerindeki zor ve gönüllülük ikiliğinden gönüllülüğü esas alır. Yine Petrus, kilise yönetiminde insanların değil işlerin yönetilmesi gerektiğini vurgular. Çünkü işleri bırakıp insanları yönetmenin kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine kaynaklık edeceğini bilir. Ayrıca kolektif Tanrı kompleksi içinde hiyerarşi yaratacak olan "para hırsı ile topluluğu yönetmekten değil" yine "gönül rızasıyla topluma örnek olmaktan" bahseder. Topluluk olarak kolektif Tanrı kompleksini engellemeye çalışan Petrus, bu kez de kolektif Tanrı kompleksi içinde kişisel ve evrensel Tanrı komplekslerinin doğmasına engel olmak ister. Kişisel Tanrı kompleksinin kaynağı olan "kibri", "Tanrı kibirlilere karşıdır ve

onlara lanet eder" diyerek yok etmeye çalışan Petrus, inananlara "hepiniz birbirinize karşı alçakgönüllülüğü kuşanın. Çünkü Tanrı alçakgönüllülere lütfeder. Tanrının sizi yüceltmesi için, kendinizi Tanrı'nın kudretli eli altında alçaltın. Bütün kaygılarınızı O'na yükleyin. Çünkü O sizi kayırır" tavsiyesinde bulunur. Petrus, kişisel Tanrı kompleksi doğaların özünde var olan "insanlara bilgi, güç, servet ve makam üstünlüğü ile egemenlik taslamanın İblis'in bir özelliği olarak lanete müstahak olduğunu" ilan ettikten sonra inanlarına "düşmanınız İblis, yutacak birini arayarak kükreyen aslan gibi dolaşıyor. Dünyanın her yerindeki kardeşlerinizin aynı acıları çektiğini bilerek imanda sarsılmadan İblis'e karşı direnin" çağrısmda bulunur.

Petrus, birinci mektubunda kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine karşı inananlarını uyarırken çok kısa bir süre sonra öleceğini bildiği için öğretisini yazıya dökmek için ikinci bir mektup kaleme alır. Böylelikle öğrencileri ve arkadaşları ölümünden sonra onun öğretisini sürdürecektir. Petrus, inananlar arasında yanlış öğreti yayanlara ilişkin cevaplar verir. Petrus, bu mektubunda öğretisinin merkezine inanlıların geliştirmesini istediği yedi temel niteliği koyar: "erdem, bilgi, özdenetim, dayanma gücü, Tanrı yoluna bağlılık, kardeşseverlik ve sevgi":

> "Bizi kendi yüceliği ve erdemiyle çağıranın Tanrısal gücü, kendisini tanımamızın sonucu olarak, yaşamamız ve Tanrı yolunda yürümemiz için gereken her şeyi bize vermiştir. O'nun yüceliği ve erdemi sayesinde bize çok büyük ve değerli vaatler verilmiştir. Öyle ki, dünyada kötü arzuların yol açtığı yozlaşmadan kurtulmuş olarak, bu vaatler aracılığıyla Tanrısal özyapıya ortak olasınız. İşte bu nedenle her türlü gayreti göstererek imanınıza erdemi, erdeminize bilgiyi, bilginize özdenetimi, özdenetiminize dayanma gücünü, dayanma gücünüze Tanrı yoluna bağlılığı, bu bağlılığınıza kardeşseverliği, kardeşseverliğinize sevgiyi katın. Çünkü bu niteliklere artan ölçüde sahip olursanız, Rabbimiz İsa Mesih'i tanımakta etkisiz ve verimsiz olmazsınız. Bu niteliklere sahip olmayan uzağı göremez, kördür. Eski günahlarından temizlendiğini unutmuştur. Bunun için ey kardeşler, çağrılmışlığınızı ve seçilmişliğinizi kökleştirmeye daha çok gayret edin. Bunları yaparsanız, hiçbir zaman tökezlemezsiniz. Böylelikle Rabbimiz ve Kurtarıcımız İsa Mesih'in sonsuz egemenliğine girme hakkı size cömertçe sağlanacaktır" (Petrus'un İkinci Mektubu; 1: 3-11).

Petrus, inananları bekleyen en büyük tehlike olarak gördüğü kişisel Tanrı kompleksi hastalıklardan arınmaları için onlara tavsiye ettiği yedi temel nitelik olan "erdem, bilgi, özdenetim, dayanma gücü, Tanrı yoluna bağlılık, kardeşseverlik ve sevgi" değerlerinden bahsettikten sonra onları bekleyen

kolektif Tanrı kompleksi tehlikesi ve onun da merkezinde yer alan Yahudilerin özellikleri ve onlarla aralarındaki farklılıkları da o dönemin şartlarındaki önemine binaen yoğun bir şekilde vurgular:

> "İsrail halkı arasında sahte peygamberler vardı, tıpkı sizin de aranızda yanlış öğreti yayanlar olacağı gibi. Bunlar kendilerini satın alan Efendi'yi bile inkâr ederek gizlice aranıza yıkıcı öğretiler sokacaklar. Böyleleri ani bir yıkıma uğrayacaklar. Birçok kişi de onların sefahatine kapılacak. Onların yüzünden gerçeğin yoluna sövülecek. Açgözlülüklerinden ötürü uydurma iddialarla sizi sömürecekler. Onlar için çoktan beri verilmiş olan yargı gecikmez. Onları bekleyen yıkım da uyuklamaz. Rab, kendi yolunda yürüyenleri, karşılaştıkları denemelerden nasıl kurtaracağını bilir. Doğru olmayanları, özellikle doğal benliğin yozlaşmış arzularının ardından giden ve yetkisini hor görenleri cezalandırarak yargı gününe dek nasıl alıkoyacağını da bilir. Bu küstah ve dikbaşlı kişiler, yüce varlıklara sövmekten korkmazlar. Anlamadıkları konularda sövüp sayan bu kişiler, içgüdüleriyle yaşayan, yakalanıp boğazlanmak üzere doğan, mantıktan yoksun hayvanlar gibidir. Ve hayvanlar gibi, onlar da yıkıma uğrayacaklar. Ettikleri haksızlığa karşılık zarar görecekler. Gündüzün zevk âlemlerine dalmayı eğlence sayarlar. Onlar birer leke ve yüzkarasıdır. Sizinle yiyip içtikleri zaman kendi aldatıcı yollarından zevk alırlar. Gözleri zinayla doludur, günaha doymazlar. Kararsız kişileri ayartırlar. Yüreği açgözlülüğe alıştırılmış lanetli insanlardır. Haksızlıkla elde ettiği kazancı seven Beor oğlu Balam'ın yolunu tutarak doğru yolu bırakıp saptılar. Balam, işlediği suçtan ötürü azarlandı. Konuşamayan eşek, insan diliyle konuşarak bu peygamberin çılgınlığına engel oldu. Bu kişiler, susuz pınarlar, fırtınanın sürüklediği bulutlar gibidirler. Onları koyu karanlık bekliyor. Çünkü yanlış yolda yürüyenlerden henüz kurtulanları, boş ve kurumlu sözler söyleyerek doğal benliğin tutkularıyla ve şehvet âlemleriyle ayartırlar. Onlara özgürlük vaat ederler, Oysa kendileri yozlaşmışlığın kölesidirler. Çünkü kişi neye yenilirse, onun kölesi olur. Rab ve Kurtarıcı İsa Mesih'i tanımakla dünyanın çirkefliklerinden kurtulduktan sonra tekrar aynı işlere karışıp yenilirlerse, son halleri, ilk hallerinden beter olur. Çünkü doğruluk yolunu bilip de kendilerine emanet edilmiş olan kutsal buyruktan geri dönmektense, bu yolu hiç bilmemiş olmak onlar için daha iyi olurdu. Şu gerçek özdeyiş onların durumunu anlatıyor: 'Köpek kendi kusmuğuna döner, domuz da yıkandıktan sonra çamurda yuvarlanmaya döner" (Petrus'un İkinci Mektubu; 2: 1-22).

Petrus, o dönemde inananların arasına girerek onların imanında şüpheler yaratarak farklı inançlar ve çatışmalar aşılayan Yahudi önderler ve din

adamları konusunda uyarılarda bulunur. Bu sahte mesihçilik içinde olan ve "inananlara yanlış öğreti yayan" insanları "İsrail halkı arasında yaşayan sahte peygamberlere" benzeten Petrus, "onların kendilerini kanı ile satın alan Efendi'yi bile inkâr ederek gizlice aralarına yıkıcı öğretiler sokacakları" konusunda uyarır ve "böylelerinin ani bir yıkıma uğrayacaklarını ama birçok inanan kişinin de onların sefahatine kapılacağını, onların yüzünden gerçeğin yoluna sövüleceğini, açgözlülüklerinden ötürü uydurma iddialarla insanları sömüreceklerini" belirtir. Bu insanların sadece kişisel Tanrı kompleksi ihtirasların kaynağı olan "doğal benliğin yozlaşmış arzularının ardından gidenleri" aldatabileceklerini ifade eden Petrus, bu kişilerin asli özellikleri arasında "küstah ve dikbaşlı olmak; yüce varlıklara sövmek; anlamadıkları konularda sövüp saymak; içgüdüleriyle yaşamak; mantıktan yoksun hayvanlar gibi olmak; insanların aklına şüphe ve haksızlık tohumları ekmek; gündüzün zevk âlemlerine dalmayı eğlence saymak; ikiyüzlülük içinde inananlarla birlikte görünüp kendi aldatıcı yollarından zevk almak; gözleri zinayla dolu olmak; günaha doymamak; kararsız kişileri ayartmak; yüreği açgözlülüğe alıştırılmış lanetli insanlar olmak; haksızlıkla elde ettiği kazancı seven Beor oğlu Balam'ın yolunu tutarak doğru yolu bırakıp sapmak; fırtınanın sürüklediği bulutlar gibi gücün peşinden koşmak; boş ve kurumlu sözler söylemek; doğal benliğin tutkularıyla ve şehvet âlemleriyle insanları ayartmak; kendileri yozlaşmışlığın köleleri oldukları halde insanlara boş özgürlük vaat etmek" hastalıkları vardır. Pavlus, "doğruluk yolunu bilip de kendilerine emanet edilmiş olan kutsal buyruktan geri dönen" böyle tip inananları da "köpek kendi kusmuğuna döner, domuz da yıkandıktan sonra çamurda yuvarlanmaya döner" diyerek eleştirir.

Petrus, İsa ile birlikte dağa çıktığında İsa'nın görünümünün değiştiğini görmüş ve Tanrı'nın sesini işitmiş kutsal bir kişilik olarak, Kutsal Yazıların kesinliğini; yanlış öğreti yayanların ihanetini; kardeşi olarak ilan ettiği Pavlus'un mektuplarının diğer kutsal yazılarla aynı değerde olduğunu açıklar:

> "Her kötülüğü, her hile ve ikiyüzlülüğü, kıskançlıkları ve bütün iftiraları üzerinizden sıyırıp atın. Yeni doğmuş bebekler gibi, hilesiz sütü andıran Tanrı sözünü özleyin ki, bununla beslenip büyüyerek kurtuluşa erişesiniz. Çünkü Rab'bin iyiliğini tattınız. İnsanlarca reddedilmiş, ama Tanrı'ya göre seçkin ve değerli olan diri taşa, Rab'be gelin. O sizi diri taşlar olarak ruhsal bir tapınağın yapımında kullansın. Böylelikle, İsa Mesih aracılığıyla Tanrı'nın beğenisini kazanan ruhsal kurbanlar sunmak üzere kutsal bir kâhinler topluluğu olursunuz. Siz seçilmiş bir soy, Kral'ın kâhinleri, kutsal bir ulus, Tanrı'nın öz halkısınız. Sizi karanlıktan kendisinin

> şaşılacak ışığına çağıran Tanrı'nın erdemlerini ilan etmek için seçildiniz. Bir zamanlar halk değildiniz, ama şimdi Tanrı'nın halkısınız. Bir zamanlar merhamete erişmemiştiniz, Oysa şimdi merhamete eriştiniz. Sevgili kardeşler, size yalvarırım, cana karşı savaşan bedensel tutkulardan kaçının. İnsanlar arasmda yetkili kılınmış her kuruma, gerek her şeyin üstünde olan krala, gerek kötülük yapanların cezalandırılması ve iyilik edenlerin onurlandırılması için kral tarafından gönderilen valilere Rab'bin adına bağımlı olun. Çünkü Tanrı'nın isteği, iyilik yaparak akılsızların bilgisizliğini susturmanızdır. Özgür insanlar olarak yaşayın; ama özgürlüğünüzü kötülük yapmak için bahane etmeyin. Tanrı'nın kulları olarak yaşayın. Bütün insanlara saygı gösterin. İmanlı kardeşlerinizi sevin. Tanrı'dan korkun, krala saygı gösterin" (Petrus'un Birinci Mektubu; 2: 1-17).

Petrus, Mesih'in sıkıntıları karşılamakta onlara örnek olduğunu vurgular. Petrus, Tanrı'nın kendilerini göklerde saklı mirasa kavuşturduğunu ve bunun da onları "seçilmiş bir soy, Kral'ın kâhinleri, kutsal bir ulus, Tanrı'nın öz halkı" yaptığını söyleyerek inananlar arasında daha önce çok yoğun bir şekilde eleştirdiği kolektif Tanrı kompleksi ihtiraslarına kapı aralar. Ayrıca Petrus inananlar topluluğuna "insanlar arasında yetkili kılınmış her kuruma, gerek her şeyin üstünde olan krala, gerek kötülük yapanların cezalandırılması ve iyilik edenlerin onurlandırılması için kral tarafmdan gönderilen valilere Rab'bin adına bağımlı olun. Tanrı'dan korkun, krala saygı gösterin" çağrısında bulunarak evrensel Tanrı kompleksi devletlere karşı kayıtsız şartsız mutlak itaati ve gönüllü kulluğu da tavsiye eder. Onun "bu kutsal taşlardan ördüğü kutsal bina ve kurumlar" daha sonra "Kilise" kurumu olarak ortaya çıkacak ve tam da onun tavsiye ettiği gibi kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin "kutsal tapınağını" temsil edecektir. Petrus yine de tüm bu kutsanmışlıklar ve maruz kalınan baskı ve zulümler içindeki inananları yüreklendirmek ister: "Siz bir zamanlar halk değildiniz, ama şimdi Tanrı'nın halkısınız. Bir zamanlar merhamete erişmemiştiniz, Oysa şimdi merhamete eriştiniz. Sizi Mesih'te olan kendi sonsuz yüceliğine çağıran ve tüm lütfun kaynağı olan Tanrı, kısa bir süre acı çekmenizden sonra sizi yetkinleştirecek, pekiştirecek, güçlendirip temellendirecektir". Petrus'un tüm bu öğretilerinin kaynağında öz olarak insanların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerine onları sevk eden "doğal benliğin ihtiras tutkuları ve yozlaşmış arzuları" vardır. İnsan eğer gerçek ve özgür benliğin kutsal ve Ruhsal evrenine yönelmezse bu "doğal benliğin ihtiras tutkuları ve yozlaşmış arzuları" elinde kul kompleksi içinde köleliğe mahkûm olur: "Çünkü insan neye yenilirse, onun kölesi olur".

14. Gökyüzü Egemenliğini Yeryüzünde İnşa Süreci; 'İbranilere Mektup': "Gerçek kurban, iyiliktir".

'İbranilere Mektup' bölümünün yazarı İsa'nın on iki elçisi arasında yer almaz; ama İsa'mn öğretilerini ilk izleyicilerinden olduğu kesindir. Yazarın Eski Antlaşma'yı iyi bildiği apaçıktır. Geleneksel başlıkla (İbranilere) içeriğin tamamı, mektubun Yahudi asıllı Mesih inanlılarına yazıldığını gösteriyor. Bu insanlar, daha önce ölüm derecesinde olmamakla birlikte, inançları uğruna büyük baskılara uğramışlardı. Baskılar sonucunda inanç ve gayretleri zayıfladığı için inananları inandıklarına sımsıkı sarılmaya özendiriliyor. Mektup M.S. 70'ten önce yazılmıştır. 'İbranilere Mektup'un asli konusu Yahudiler ile Hıristiyanların gökyüzü egemenliğini temsil etmek konusunda yaşadıkları çatışmalardır. Bu nedenle mektup, başta Eski Ahid-Yeni Ahid, Musa-İsa, cennete kimlerin gireceği, kutsal kilise hiyerarşisi, imanın şartları, kimlerin arınıp kurtuluşa ulaşacağı ve İsa'nın kurbanlık kanının misyonu üzerinden karşılaştırmalar olmak üzere iki inanç grubu arasındaki kolektif Tanrı kompleksi iddialarıyla doludur.

Mektup, inananların İsa aracılığıyla nasıl seçildiklerini ve kurtuluşa ulaştıklarını anlatarak başlar: "Tanrı bu son çağda da her şeyin mirasçısı olarak belirlediği ve aracılığıyla evreni yarattığı kendi Oğluyla bize seslenmiştir. Oğul, Tanrı'nın yüceliğinin parıltısı ve O'nun varlığının öz görünümüdür. Kudretli sözüyle her şeyi devam ettirir. Günahlardan arınmayı sağladıktan sonra, yücelerde ulu Tanrı'nın sağında oturdu. Meleklerden ne kadar üstün bir adı miras aldıysa, onlardan o kadar da üstün olmuştur. Çünkü Tanrı meleklerin herhangi birine, 'Sen benim Oğlumsun, bugün ben sana Baba oldum' ya da 'Ben O'na Baba olacağım, O da bana Oğul olacak' demiş midir? Bütün melekler, kurtuluşu miras alacaklara hizmet etmek için gönderilen görevli ruhlar değil midir?" (İbranilere Mektup; 1: 1-14).

'İbranilere Mektup', İsa'nın 'Tanrının oğlu' olarak meleklerden üstünlüğünü ve yüceliğini anlattıktan sonra Yahudilerin kolektif Tanrı kompleksi içinde kutsalı temsil tekeli iddiasını da kırmak amacıyla İsa'nın Musa'ya olan üstünlüklerini sıralar. Mektup'a göre, "Musa, Tanrı'nın tüm evinde Tanrı'ya nasıl sadık kaldıysa, İsa da kendisini görevlendirene sadık kalır. Evi yapan, evden daha çok saygı gördüğü gibi, İsa da Musa'dan daha büyük yüceliğe layık sayıldı. Her evin bir yapıcısı vardır, Oysa her şeyin yapıcısı Tanrı'dır. Musa, gelecekte söylenecek sözlere tanıklık etmek için Tanrı'nın tüm evinde bir hizmetkâr olarak sadık kaldı. Oysa Mesih, O'nun evi üzerinde yetkili oğul olarak sadık kalır" (İbranilere Mektup; 3: 1-19).

Mektup, İsa'nın Musa'dan üstünlüğünü doğal olarak İsa'ya inanan Hıristiyanların Musa'ya inanan Yahudilerden daha üstün olduklarını kanıtladıktan sonra asli mesele olan Eski Yasa ile Yeni Yasa'nın yani kutsal yasaların sahibinin, mirasçısının ve temsilcisinin kim olduğuna gelir: "Söylediklerimizin özü şudur: göklerde, yüce Olan'ın tahtının sağında oturan, kutsal yerde, insanın değil, Rab'bin kurduğu asıl tapınma çadırında görev yapan İsa başkâhindir. Oysa Musa, tapınma çadırını kurmak üzereyken Tanrı tarafından şöyle uyarıldı: 'Her şeyi, dağda sana gösterilen örneğe uygun olarak yapmaya dikkat et'. Şimdiyse, İsa daha iyi vaatler üzerine kurulmuş daha iyi bir antlaşmanın aracısı olduğu kadar, daha üstün bir göreve de sahip olmuştur. Eğer o ilk antlaşma kusursuz olsaydı, ikincisine gerek duyulmazdı. Tanrı, İsa ile 'yeni bir antlaşma' yaparak ilkini eskimiş saymıştır. Eskiyen ve köhneleşen, çok geçmeden yok olur" (İbranilere Mektup; 8: 1-13). "Tüm peygamberleri kutsayan başkahin İsa, doğal olarak hepsinden yücedir. Hiç kuşkusuz, kutsayan kutsananlardan üstündür. İsa, kendisinden önceki tüm yasaları, zayıflığı ve yararsızlığı nedeniyle geçersiz kıldı. Çünkü Eski Yasa hiçbir şeyi yetkinleştiremedi. Böylece İsa daha iyi bir antlaşmanın kefili olmuştur. İsa sonsuza dek yaşadığı için kâhinliği süreklidir. Bu nedenle O'nun aracılığıyla Tanrı'ya yaklaşanları tamamen kurtaracak güçtedir. Çünkü onlara aracılık etmek için hep yaşamaktadır. Böyle bir başkâhinimiz, kutsal, suçsuz, lekesiz, günahkârlardan ayrılmış ve göklerden daha yücelere çıkarılmış bir başkâhinimiz olması uygundur. O, diğer başkâhinler gibi her gün önce kendi günahları için, sonra da halkın günahları için kurbanlar sunmak zorunda değildir. Çünkü kendi kendini sunmakla bunu ilk ve son kez yaptı. Kutsal Yasa, zayıflığı olan insanları başkâhin atamaktadır. Ama Yasa'dan sonra gelen yemin sözü, sonsuza dek yetkin kılınmış olan Oğul'u başkâhin atamıştır" (İbranilere Mektup; 7: 1-28).

'İbranilere Mektup', İsa'nın Musa'dan, Yeni Antlaşmanın Eski Antlaşmadan üstün olduğunu belirttikten sonra İsa'ya ve Yeni Antlaşmaya inanan kilise topluluğunun da kolektif ve evrensel misyonunun kutsallığını, mutlaklığını, tekliğini ve üstünlüğünü açıklamaya yönelir. Eski Antlaşmanın hiyerarşik "tapınak düzeninde yapılan ibadetlerin, sunulan adaklar ve kurbanların, tapınan kişinin vicdanını yetkinleştiremediğini; bunların yalnız yiyecek, içecek ve çeşitli dinsel yıkanmalarla ilgili bedensel kurallar olduğunu" ifade eden Mektup, İsa'nın sonsuz kurtuluşu sağlayarak kendi kanıyla kutsal yere ilk ve son kez girip kendini kurban etmesi ile kanı aracılığıyla yeni bir antlaşmanın aracısı olduğunu ve kendisinin, onları birinci antlaşma zamanında işledikleri suçlardan kurtarmak için fidye olarak öldüğünü" belirterek "tüm insanlığın arınmasını ve bağışlanmasını sağladığını"

söyler. Çünkü "Kutsal Yasa'ya göre, hemen her şey kanla temiz kılınır ve kan dökülmeksizin bağışlama olmaz. Böylelikle aslı göklerde olan örneklerin bu kurbanlarla, ama gökteki asıllarının bunlardan daha iyi kurbanlarla temiz kılınması gerekmiştir" (İbranilere Mektup; 9: 1-28). Bu nedenle "Eski Yasa'da gelecekteki iyi şeylerin aslı yoktur, sadece gölgesi vardır. Bu nedenle Yasa, her yıl sürekli aynı kurbanları sunarak Tanrı'ya yaklaşanları asla yetkinliğe erdiremez. Eğer erdirebilseydi, kurban sunmaya son verilmez miydi? Bu yüzden Mesih, ikinciyi/yeniyi geçerli kılmak için birinciyi/eskiyi kaldırıyor. Tanrı'nın bu isteği uyarınca İsa Mesih'in bedeninin ilk ve son kez sunulmasıyla kutsal kılındık. Bu yüzden artık kurban yoktur. Sadece iman vardır" (İbranilere Mektup; 10: 1-39).

'İbranilere Mektup', kurban, oruç, sünnet, adak ve çeşitli ibadet türlerinden yola çıkarak Yahudi yasalarının tamamen ritüeller ile insanın imanını yok ettiğini, gösterişi imanın yerine koyduğunu, şekli özün önüne koyduğunu, bedensel kurallar ile ilahi ve Ruhsal imanın tek kurtuluşa erdirecek yol olduğunu inkâr ettiğini, bu nedenle de kendi kendisini de hükümsüz kıldığını ilan eder. Oysa Hıristiyanlık için "iman olmadan hiçbir eylemin ve söylemin değeri olmadığı gibi, iman olmadan Tanrıyı hoşnut etmek de imkânsızdır". Çünkü iman, kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi hastalıklarının tek ve asli ilacıdır. Bu yüzden sadece Hıristiyanlar "gerçekten iman edip canlarının kurtuluşuna kavuşanlardan" olmuşlardır. 'İbranilere Mektup'un 'İman' başlıklı bölümünün Hıristiyanlığın Amentüsü olmasının nedeni de bu kurtuluşa kavuşma kılavuzu olmasıdır:

> "İman, ümit edilenlere güvenmek, görünmeyen şeylerin varlığından emin olmaktır. Atalarımız bununla Tanrı'nın beğenisini kazandılar. Habil'in Tanrı'ya Kabil'den daha iyi bir kurban sunması iman sayesinde oldu. Nitekim Habil ölmüş olduğu halde, iman sayesinde hâlâ konuşuyor. İman olmadan Tanrı'yı hoşnut etmek imkânsızdır. İman sayesinde Nuh, henüz olmamış olaylarla ilgili olarak Tanrı tarafından uyarıldığında, Tanrı korkusuyla ev halkının kurtuluşu için bir gemi yaptı. Bununla dünyayı yargıladı ve imana dayanan doğruluğun mirasçısı oldu. İman sayesinde İbrahim, miras olarak alacağı ülkeye gitmek üzere çağrıldığı zaman Tanrı'nın sözünü dinledi ve nereye gideceğini bilmeden yola çıktı. İman sayesinde, bir yabancı olarak vaat edilen ülkeye yerleşti. İman sayesinde, Sarâ'nın kendisi de kısır ve yaşı geçmiş olduğu halde vaat edeni güvenilir saydığından gebe kalmaya güç buldu. Böylece tek bir adamdan, üstelik ölüden farksız birinden gökteki yıldızlar kadar, deniz kenarındaki kum taneleri kadar sayısız torun meydana geldi. Onlar dünyadaki yurtlardan daha iyisini, yani gök-

sel olanı arzu ediyorlardı. İbrahim sınandığı zaman, imanla İshak'ı kurban olarak sundu ve onu kutsadı. İman sayesinde İshak, gelecek şeylerle ilgili olarak Yakup'u, Yakup da ölürken, iman sayesinde Yusuf'un oğullarını kutsadı. Yusuf ölürken, İsrail oğullarının Mısır'dan çıkacağını iman sayesinde hatırlattı ve çıkışlarında kendisinin kemiklerini de götürmelerini buyurdu. Musa, Firavun'un kızının oğlu olarak tanınmayı imanı sayesinde reddetti. Bir süre için günahın sefasını sürmektense, Tanrı'nın halkıyla birlikte kötü muamele görmeyi yeğledi. Mesih uğruna aşağılanmayı, Mısır'ın hazinelerinden daha büyük bir zenginlik saydı. Çünkü alacağı ödülü düşünüyordu. Firavun'un öfkesinden korkmadan, imanla Mısır'dan ayrıldı. Görünmez Olan'ı gördüğü için dayandı. İman sayesinde İsrailliler Kızıl denizden, karadan geçer gibi geçtiler. Mısırlılar bunu deneyince boğuldular. İsrailliler yedi gün Eriha surları etrafında döndüler; sonunda imanları sayesinde surlar yıkıldı. Fahişe Rahav, imanı sayesinde casusları dostça karşıladığı için imansızlarla birlikte öldürülmedi. Tüm imanlı krallar ve peygamberler iman sayesinde ülkeler fethettiler, adaleti sağladılar, vaat edilenlere kavuştular, aslanların ağızlarını kapadılar. Şiddetli ateşi söndürdüler, kılıcın ağzından kaçıp kurtuldular. Güçsüzlükten kuvvet aldılar, savaşta güçlendiler, yabancı orduları bozguna uğrattılar. Kadınlar, ölümden dirilen ölülerini geri aldılar. Salıverilmeyi reddeden başkaları ise dirilip daha iyi bir yaşama kavuşmak umuduyla işkencelere katlandılar. Daha başkaları alaya alınıp kamçılandılar, hatta zincire vurulup hapsedildiler. Taşlandılar, testere ile biçildiler, kılıçtan geçirilip öldürüldüler. Koyun postu ve keçi derileri içinde dolaştılar, yoksulluk çektiler, sıkıntılara uğradılar, kötü muamele gördüler. Dünya onlara layık değildi. Çöllerde, dağlarda, mağaralarda, yeraltı oyuklarında dolanıp durdular. Onların hepsi imanları sayesinde Tanrı'nın beğenisini kazandıkları halde, hiçbiri vaat edilene kavuşmadı. Bizden ayrı olarak yetkinliğe ermesinler diye, Tanrı bizim için daha iyi bir şey hazırlamıştır" (İbranilere Mektup; 11: 1-40).

'İbranilere Mektup', imanın kurtuluşa kavuşturan tek şey olduğunu belirttikten sonra bu imanın mirasçılarının ve temsilcilerinin ise sadece İsa Mesih'e inanan Hıristiyan topluluğu olduğunu belirtir. Mektup, "imanı ile Tanrının görünmez Ruhunun tanıkları olan bu insanlar kalabalığı içinde tanıklık sırasının kendilerinde olduğunu" belirterek inananları "imanın öncüsü ve tamamlayıcısı İsa'yla bütünleşmeye" çağırır. Onunla bütünleşilir ve "onun yolunda terbiye olmak için acılara katlanılırsa Tanrı tıpkı İsa'ya yaptığı gibi onları da kendi oğulları olarak kabul eder ve böylece sarsılmaz bir egemenliğe kavuşturur" (İbranilere Mektup; 12: 1-29). "Bu nedenle Tanrı'nın huzur diyarına girmek için sadece Tanrı Rab'be sevgi ile iman etmek"

ve O'nun karşısındaki tüm Tanrı komplekslerinin kaynağı olan "Para Tanrısından nefret ile uzaklaşmak" gerekir. Bu yüzden "arınmanın ve kurtuluşa ermenin tek yolu gerçekten iman edenlerin yaşayışlarının para sevgisinden uzak olması; sahip oldukları ile yetinmeyi öğrenmesi, adalet ve merhamet üzere iyilik yapmayı ve kendilerinde olanı başkalarıyla paylaşmayı bilmeleri" gerekir. "Çünkü Tanrı sadece bu tür iyilik kurbanlarından hoşnut olur" (İbranilere Mektup; 13: 1-21).

15. Kişisel, Kolektif ve Evrensel Tanrı Komplekslerinden Arınma Buyrukları; 'Yakup'un Mektubu': "İhtiras gebe kalınca, günah doğurur, dünya ile dostluk da Tanrı'ya düşmanlık doğurur".

Yakup'un Mektubu, İsa'nın kardeşi Yakup tarafından yazılmıştır. Mektup, diğer uluslar arasında 'dağılmış olan on iki oymağa' hitaben yazılmıştır. Bunlar o çağda bilinen dünyaya dağılmış Yahudi kökenli inanlılardır. Mektup, inanlının tutum, davranış ve özellikle sözleri üzerinde durur. Mektup inanlıların nasıl düşünmesi ve davranması gerektiğini açıklayan 45 buyruk içerir. Mektup inanlının tutumunu irdelerken, sıkıntıya dayanmak, alçakgönüllülük, tarafsızlık, merhamet, sabır, arzular ve ihtiraslar sonucu doğan günahlar gibi konuları ele alır. Zengin ve yoksulun durumuyla yakından ilgilenir. Kişisel Tanrı kompleksi silahlarından biri olan dizginlenemeyen dilden ve nasıl konuşulması gerektiğinden bir hayli söz eder.

Mektup'ta geçen kurtuluş reçetesinin ilaçları şunlardır: "Acı ve zor denemeleri büyük sevinçle karşılayın. Çünkü bilirsiniz ki, imanınızın sınanması dayanma gücünü yaratır. Dayanma gücü de, hiçbir eksiği olmayan, olgun ve yetkin kişiler olmanız için tam bir etkinliğe erişsin; Arzu ve ihtiraslarınız ile kendi kendinizi ayartmayın. Arzu gebe kalınca günah doğurur. Günah olgunlaşınca da ölüm getirir; herkes dinlemekte çabuk, konuşmakta yavaş, öfkelenmekte de yavaş olsun. Çünkü insanın öfkesi, Tanrı'nın istediği doğruluğu sağlamaz. Bunun için her türlü pisliği ve her tarafa yayılmış olan kötülüğü üstünüzden sıyırıp atarak, içinize ekilmiş ve canlarınızı kurtaracak güçte olan sözü alçakgönüllülükle kabul edin; Tanrı sözünü yalnız duymakla kalarak kendinizi aldatmayın, bu sözün uygulayıcıları da olun"(Yakup'un Mektubu; 1: 12-24); "insanlar arasmda ayrım yapmayın. Toplandığınız yere altın yüzüklü, şık giyimli bir adamla kirli giysiler içinde yoksul bir adam geldiğinde, şık giyimli adama ilgiyle, 'Sen buraya, iyi yere otur', yoksula da 'Sen orada dur' ya da 'Ayaklarımın dibine otur' derseniz, aranızda ayrım yapmış, kötü niyetli yargıçlar olmuş olursunuz; yoksulun onurunu kırmayın; sizi sömüren zenginlere saygı duymayın; Özgürlük Yasası'yla yargılanacak olanlar gibi ko-

nuşun ve davranın. Çünkü yargı, merhamet göstermemiş olana karşı merhametsizdir. Merhamet, yargıya galip gelir" (Yakup'un Mektubu; 2: 1-13).

Yakup, inananların kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden arınmalarının ilk ve asli yolunun öncelikle kişisel Tanrı komplekslerinin kaynağı olan "bedenlerin üyeleri üzerinde tahakküm kurmak için savaşan tutkular" olduğunu belirtir. Ona göre insanlar "arasındaki kavga ve çekişmelerin kaynağı da yine bedenlerinin üyelerinde savaşan tutkular olduğunu" söyler ve bu kaynağı açıklar: "Bir şey arzu ediyorsunuz, ama elde edemeyince adam öldürüyorsunuz. Kıskanıyorsunuz, ama isteğinize erişemeyince çekişiyor ve kavga ediyorsunuz. Dünya ile dostluğun Tanrı'ya düşmanlık olduğunu bilmiyor musunuz? Dünya ile dost olmak isteyen, kendini Tanrı'ya düşman eder. Kutsal Yazı şöyle diyor: 'Tanrı kibirlilere karşıdır, ama alçakgönüllülere lütfeder'. Rab'bin önünde kendinizi alçaltın, O da sizi yüceltecektir. Kardeşlerim, birbirinizi yermeyin. Kardeşini yeren ya da kardeşini yargılayan kimse, Yasa'yı yermiş ve Yasa'yı yargılamış olur. Ya komşusunu yargılayan sen, kim oluyorsun? Küstahlıklarınızla övünüyorsunuz. Bu tür övünmelerin hepsi kötüdür" (Yakup'un Mektubu; 4: 1-17). Yakup, "ihtirasların ve arzuların kaynağında kibir, övünme ve başkalarını kıyaslayarak yargılamanın küstahlığını" izah ettikten sonra insanlardaki bu küstahlığın kaynağında da "zenginliğin yarattığı kibir" olduğunu söyleyerek zenginlere uyarılarda bulunur: "Dinleyin şimdi ey zenginler, başınıza gelecek felaketlerden ötürü feryat ederek ağlayın. Servetiniz çürümüş, giysinizi güve yemiştir. Altınlarınız, gümüşleriniz pas tutmuştur. Bunların pası size karşı tanıklık edecek, etinizi ateş gibi yiyecektir. Son günlerde servetinize servet kattınız. Bakın, ekinlerinizi biçmiş olan işçilerin haksızca alıkoyduğunuz ücretleri size karşı haykırıyor. Orakçıların feryadı, tüm güçlere egemen olan Rab'bin kulağına erişti. Yeryüzünde zevk ve bolluk içinde yaşadınız. Boğazlanacağınız gün için kendinizi besiye çektiniz" (Yakup'un Mektubu; 5: 1-10).

Yakup, kişisel ve kolektif Tanrı komplekslerinden arınmak için inananları uyardıktan sonra onları bekleyen en büyük iki felaket ve ateş olarak nitelendirdiği "dil" ve "bilgi" ile onların yarattığı Tanrı kompleksleri sorununa yönelerek inananlar için "adalet, merhamet ve sadakat" ilkeleri üzerinden tavsiyelerde bulunur: "Kardeşlerim dilinizi gemleyin. Eğer bir kimse sözleriyle hiç hata yapmazsa, bütün bedenini de dizginleyebilen yetkin bir kişidir. Bize boyun eğmeleri için atların ağızlarına gem vurursak, onların bütün bedenlerini de yönlendirebiliriz. Dil bedenin küçük bir üyesidir, ama büyük işlerle övünür. Bakın, küçücük bir kıvılcım ne kadar büyük bir ormanı tutuşturabilir! Dil de bir ateş, bedenimizin üyeleri arasında

bir kötülük dünyasıdır. Bütün varlığımızı kirletir. Her tür yabani hayvan, insan soyu tarafından evcilleştirilmiştir. Ama dili hiçbir insan evcilleştiremez. Dil, öldürücü zehirle dolu, dinmeyen bir kötülüktür. Dil ile Tanrıyı över, Tanrı'nın benzeyişinde yaratılmış olan insanlara söveriz. Övgü ve sövgü aynı ağızdan çıkar. Bir pınar aynı gözden tatlı ve acı su akıtır mı? Dilini atlar gibi gemleyip evcilleştirerek bilge ve anlayışlı olan kişi olumlu yaşayışıyla, bilgelikten doğan alçakgönüllülükle iyi eylemler gösterir. Ama yüreğinizde kin, kıskançlık ve bencillik varsa övünmeyin, gerçeği inkâr etmeyin. Böyle bir bilgelik, gökten inen değil, dünyadan, benlikten, cinlerden gelen bir bilgeliktir. Çünkü nerede kıskançlık ve bencillik varsa, orada karışıklık ve her tür kötülük vardır. Ama gökten inen bilgelik her şeyden önce paktır, sonra barışçıl, yumuşak ve uysaldır. Merhamet ve iyi meyvelerle doludur. Kayırıcılığı ve ikiyüzlülüğü yoktur. Barış içinde eken barış yapıcıları doğruluk ürününü biçerler" (Yakup'un Mektubu; 3: 2-18). Bu yüzden her zaman, her yerde ve her konuda mutlaka doğruyu ve gerçeği söyleyin: "Hiçbir şey üzerine yemin ederek konuşmayın. 'Evet'iniz evet, hayır'ınız hayır olsun!' ki, yargıya uğramayasınız" (Yakup'un Mektubu; 5: 11-12).

16. Yalana Karşı Gerçek, Köleliğe Karşı Özgürlük, Yasaya Karşı Vahiy; 'Yuhanna'nın Mektupları': "Baba bizi o kadar çok seviyor ki, bize 'Tanrı'nın çocukları' deniyor! Gerçekten de öyleyiz. Daha şimdiden Tanrı'nın çocuklarıyız".

Mektup ve Vahiy kitaplarının yazarı olan Yuhanna, 'İsa'nın sevdiği öğrencisi', İncil'in Yuhanna kısmını yazan elçidir. Yuhanna, mektupta İsa Mesih'le ilgili kişisel deneyimlerini vurgular. Mektup, ilk olarak Mesih'in kimliği üzerinde dururken neredeyse tamamına yakını sevgi ve günah konusunu işler. İnananların Tanrının seçilmiş oğulları olduğunu söyleyen Yuhanna, yanlış öğreti yayan kişilere cevaplarla birlikte, bu kişilerin küçümsediği gerçekleri vurgulamak için yoğun bir şekilde 'gerçek' kavramı üzerinde durur. Yuhanna'nın birinci mektubu İsa'nın, "gerçek insanı özgür kılar" sözünün yorumlanması gibidir: "Gerçek insanı özgür kılar ama 'tek gerçek' iddiası da insanı köle kılar".

Yuhanna'ya göre "Tanrı ışıktır ve O'nda hiç karanlık yoktur. Eğer O'nunla paydaşlığımız var der ve karanlıkta yürürsek, yalan söylemiş ve gerçeğe uymamış oluruz. Ama kendisi ışıkta olduğu gibi, biz de ışıkta yürürsek, birbirimizle paydaşlığımız olur ve O'nun Oğlu İsa'nın kanı bizi her günahtan arındırır. Günahımız yok dersek, kendimizi aldatırız ve içimizde gerçek olmaz. Ama günahlarımızı itiraf edersek, güvenilir ve adil olan Tanrı, günahla-

rımızı bağışlayıp bizi her kötülükten arındıracaktır. Günah işlemedik dersek, O'nu yalancı durumuna düşürmüş oluruz ve O'nun sözü içimizde olamaz. İsa Mesih, yalnız bizim günahlarımızı değil, bütün dünyanın günahlarını da bağışlatan kurbandır. O'nun buyruklarını yerine getirirsek, O'nu tanıdığımızdan emin olabiliriz. 'O'nu tanıyorum' deyip de O'nun buyruklarını yerine getirmeyen yalancıdır ve kendisinde gerçek yoktur. 'Tanrı'da yaşıyorum' diyen, Mesih'in yürüdüğü yolda yürümelidir. Işıkta olduğunu söyleyip de kardeşinden nefret eden hâlâ karanlıktadır. Çünkü kardeşinden nefret eden, katildir. Bakın, Baba bizi o kadar çok seviyor ki, bize 'Tanrı'nın çocukları' deniyor! Gerçekten de öyleyiz. Daha şimdiden Tanrı'nın çocuklarıyız. Tanrının buyruğu, Oğlu İsa Mesih'in adına inanmamız ve tıpkı İsa'nın buyurduğu gibi, birbirimizi sevmemizdir. Tanrı'nın buyruklarını yerine getiren Tanrı'da yaşar, Tanrı da o kişide yaşar". "Sevgili kardeşlerim, sevgi Tanrı'dandır, Tanrı sevgidir. Bu yüzden birbirimizi sevelim. Tanrı'yı biz sevmiş değildik, ama O bizi sevdi ve Oğlunu günahlarımızı bağışlatan kurban olarak dünyaya gönderdi. İşte sevgi budur. Tanrı sevgidir. Sevgide yaşayan, Tanrı'da yaşar, Tanrı da onda yaşar. Eğer bir kimse, 'Tanrı'yı seviyorum' der ve kardeşinden nefret ederse, yalancıdır. Çünkü görmüş olduğu kardeşini sevmeyen, görmemiş olduğu Tanrı'yı sevemez. 'Tanrı'yı seven, kardeşini de sevsin' diyen buyruğu Mesih'ten aldık" (Yuhanna'nın Birinci Mektubu; 1-4).

Yuhanna'nın yazdığı ikinci mektup olan "Vahiy Kitabı" ise kendisine gelen esinlemelerden ve görümlerden oluşur. Yuhanna, kitaba kaynaklık eden görümleri, inanlıların baskı altında olduğu bir dönemde, ya Roma İmparatoru Nero'nun (M.S. 54-68) son yıllarında, ya da Domityan'ın zamanında (M.S. 81-96) almıştır. Kitap, ilk yüzyılda oldukça yaygın ve sembolizm yönünden zengin bir yazın türü olan 'apokaliptik' yani Tanrı'nın insanlık tarihindeki amacını açıklamayı hedef edinen 'açınlama' veya 'vahiy' türündedir. Apokaliptik yazılar, ağırlıklı olarak Eski Antlaşma'ya dayanır. Tanrı'nın tek egemen olduğu, iyi ve mükemmel amacını gerçekleştirmek için sonunda dünya tarihini doğaüstü olaylarla etkileyeceği görüşü, apokaliptik görüşün ağırlık noktasını oluşturur. Tanrı'nın karşıtları, simgesel olarak çoğu kez karşımıza 'canavarlar' biçiminde çıkan kötülüğün çeşitli güçleridir. Görümler, konuşan melekler, kıyasıya dövüşen büyük güçleri anlatır. Sonunda, Tanrı'ya inanıp zulüm görmüş olanların öcü alınır. Yuhanna kitapta bunun İsa Mesih'in esinlemesi olduğunu, Tanrı'nın, yakın zamanda olması gereken olayları kendi kullarına göstermesi için İsa'ya bu esini verdiğini özellikle belirtir. Yuhanna'dan, gördüklerini, o anda olup bitenleri ve gelecekte olacakları yazması istenir. Kutsal Ruh ve melekler, ne yazması gerektiği konusunda onu yönlendirirler.

Vahiy kitabı, bildirimler, çeşitli buyruklar, övgüler, uyarılar ve vaatler içerir. Vahiy kitabı İsa'ya ve Tanrı görkemine ilişkin görümler ve gökte yer alan tapınmadan sahneler içerir. İsa'ya ve Tanrı'ya ait çeşitli unvanları sıralar. Kitap, dünyanın uğrayacağı Tanrı gazabından ve Tanrı yargısından söz eder. İnsanlar bu yargıya aldırmaz, tövbe etmeye yanaşmazlar. Söz konusu yargı, yedi mührün açılması, yedi borazanın çalınması ve Tanrı öfkesiyle dolu yedi tasın yeryüzüne boşaltılmasıyla gerçekleşir. Yedinci borazanın çalınmasıyla 'dünyanın egemenliği, Rabbin ve O'nun Mesihi'nin olur'. Ejderha, yani Şeytan, gökten yeryüzüne atılır. Kendisi ve yandaşları bir süre için sahip oldukları gücü sergilerler. Ne var ki, birer birer yenilgiye uğrarlar. 'Babil' veya Roma yıkılır, 'canavar ve sahte peygamber' ve sonunda Şeytan 'ateş gölüne atılır'. Ölüler yaptıklarına göre yargılanır. Adları yaşam kitabında bulunanlar yeni bir göğe, yeni bir dünyaya kavuşur. Bundan böyle 'Tanrı'nın konutu insanların arasındadır. Tanrı onların arasmda yaşayacak, onlar O'nun halkı olacaklar, Tanrı'nın kendisi de onların arasında bulunacaktır. Onların gözlerinden bütün yaşları silecektir. Artık ölüm de olmayacaktır. Artık ne yas, ne ağlayış, ne de ıstırap olacaktır'. Adları yaşam kitabmda olmayanlar ise ateş gölüne atılacaktır; ikinci ölüm de budur.

İsa, tek tek yedi kiliseyi ve bağlılarını sayarak kendi inananlarını ölümün elinden almak için onları içine yuvarlandıkları günahlardan tövbe ederek arındırmaya çalışır. Onlara tek tek günahlarını sayarak arınmamaları halinde başlarına gelecek sonuçlarla tehdit eder ve "deneme saatindeki" korkunç işkence sahneleri ile korkutur:

> "Tanrı'nın Oğlu şöyle diyor: Efes'teki topluluğun meleğine yaz: 'Senin yaptıklarını, çalışkanlığını, sabrını biliyorum. Kötü adamlara dayanamadığını da biliyorum. Elçi olmadıkları halde kendilerini elçi diye tanıtanları sınadın ve onları yalancı buldun. Evet, sabırlısın. Benim adım uğruna acılara dayandın ve yılmadın. Ne var ki, sana karşı bir sitemim var: başlangıçtaki sevginden uzaklaştın. Bunun için nereden düştüğünü hatırla! Tövbe et ve başlangıçta yaptıklarını sürdür. Eğer tövbe etmezsen, sana gelir, kandilliğini yerinden kaldırırım'. İzmir'deki topluluğun meleğine yaz: 'Senin sıkıntılarını ve yoksulluğunu biliyorum. Oysa zenginsin! Yahudi olduklarını söyleyen, ama Yahudi değil de Şeytan'ın havrası durumunda olanların iftiralarını biliyorum. Çekmek üzere olduğun sıkıntılardan korkma! Ölüm pahasına da olsa sadık kal, ben sana yaşam tacını vereceğim. Bergama'daki topluluğun meleğine yaz: 'Nerede yaşadığını biliyorum; Şeytan'm tahtı oradadır. Yine de adıma bağlı kalıyorsun. Ne var ki, sana karşı birkaç sitemim var. Aranızda Balam'ın öğretisine bağlı kalanlar var. Putlara sunulan

kurbanların etini yemeleri ve cinsel ahlaksızlıkta bulunmaları için İsrail oğullarını ayartmayı Balak'a öğreten Balam'dı. Onun için tövbe et! Yoksa senin yanına tez gelir, ağzımdaki kılıçla onlara karşı savaşırım. Tiyatira'daki topluluğun meleğine yaz: 'Senin yaptıklarını, sevgini ve imanını, hizmetini ve sabrını biliyorum. Ne var ki, sana karşı bir sitemim var: kendini peygamber diye tanıtan İzebel adlı kadını hoşgörüyle karşılıyorsun. Bu kadın, öğretisiyle kullarımı saptırıp cinsel ahlaksızlıkta bulunmaya ve putlara sunulan kurbanların etini yemeye yöneltiyor. Bak, onu sıkıntı dolu bir yatağa atacağım; onunla zina edenleri de, onun yaptığı işlerden tövbe etmezlerse, büyük sıkıntıların içine atacağım. Onun çocuklarını vebayla öldüreceğim" (Vahiy; 2: 1-29). "Sart'taki topluluğun meleğine yaz: 'Senin yaptıklarını biliyorum. Yaşayan topluluk olarak ad yapmışsın, ama ölüsün. Uyan ve tövbe et! Eğer uyanmazsan, ben hırsız gibi geleceğim. Sana hangi saatte geleceğimi hiç bilemeyeceksin. Filadelfya'daki topluluğun meleğine yaz: 'Senin yaptıklarını biliyorum. Bak, Şeytan'm havrasından olanları, Yahudi olmadıkları halde Yahudi olduklarını ileri süren yalancıları öyle edeceğim ki, gelip senin ayaklarına kapanacak ve benim seni sevdiğimi anlayacaklar. Laodikya'daki topluluğun meleğine yaz: 'Senin yaptıklarını biliyorum. Ne soğuksun, ne sıcak, ılıksın. Bu yüzden seni ağzımdan kusacağım. Zenginim, zenginleştim, hiçbir şeye ihtiyacım yok diyorsun ama zavallı ve acınacak durumda, yoksul, kör ve çıplak olduğunu bilmiyorsun. Ben sevdiklerimi azarlayıp terbiye ederim. Onun için gayrete gel ve tövbe et. Ben nasıl galip gelerek Babamla birlikte Babamın tahtına oturdumsa, galip gelene de benimle birlikte tahtıma oturma hakkını vereceğim. Kulağı olan, Ruh'un topluluklara ne dediğini işitsin" (Vahiy; 3: 1-22).

Aslında İsa'nın Yuhanna aracılığıyla yedi bölgeye kurulmuş kilise inananlarım "deneme saatindeki" büyük acı ve ıstıraplardan esirgemek için "sitemler" aracılığıyla tehdit ettiği ve korkuttuğu tüm günahlar bir toplumun kolektif Tanrı kompleksi hastalıklarını da anlatmaktadır. İsa, sık sık ifade ettiği gibi Yahudi halkının da aynı hastalıklardan dolayı felakete ve ölüme sürüklenmesinin sebebinin de bu kolektif Tanrı kompleksi hastalıkları olduğunu söyler ve kendi inananlarını Yahudiler ve onların kendilerine aşılayacağı bu hastalıklardan uzak durmaya çağırır. Çünkü İsa, "sevdiklerini azarlayarak terbiye eder". İsa'ya göre lanetten arınıp kutsal olmak için lanetlilerden de uzak durmak gerekir. İsa'nın kendi kiliselerinde kolektif Tanrı kompleksi kaynakları olarak lanetlediği bu hastalıklar ise şunlardır: "Tanrı ve Mesih sevgisinden uzaklaşmak; Yahudi olduklarını söyleyen, ama Yahudi değil de Şeytan'ın havrası durumunda olanlarm Tanrı ve İsa hakkındaki iftiralarına inanmak; Yahudiler gibi Balam'ın öğretisine bağlanarak

putlara sunulan kurbanların etini yemek ve cinsel ahlaksızlıkta bulunmak; kendini peygamber diye tanıtanları hoşgörüyle karşılayıp onların öğretilerine uyarak sapık cinsel ahlaksızlıklara ve putlara sunulan kurbanların etini yemeye yönelerek putlarla zina etmek yani Tanrıyı putlarla aldatarak onlarla düşüp kalkmak; Babilliler gibi ad yapmak, ün salmak ihtirası içine girmek; 'zenginim, zenginleştim, hiçbir şeye ihtiyacım yok' diye tekebbür içinde tahakküme yönelmek".

Yuhanna'nın Vahiy Kitabı, sadece aşırı sembolizm yönünden zengin bir yazın türü olan 'apokaliptik' yapısı nedeniyle Hıristiyanlık inancının en önemli metni sayılmaz, aynı zamanda ve daha önemlice olarak 'Gnostik' özellikleri ile de bu inancın meta-fizik ile fizik arasındaki bağlamını inşa eder. Tüm Tanrı komplekslerinin doğasında var olan Gnostisizm yani sadece bir kişiye, bir topluluğa, bir ulusa veya bir inanca bahşedilmiş özel bir bilgi ve sırra dayalı kurtuluş inancı, Vahiy Kitabının ana konusudur. Hıristiyanlıktaki cennet, cehennem, kıyamet, Mesihin tekrar gelişi ve yargılanma sahnelerinin neredeyse tamamı bu kitap kaynaklıdır. Bir Gnostik olarak Yuhanna ve kendisine tercümanlık yaptığı İsa, hem dünyanın hem de yedi kilise ile temsil edilen Hıristiyanların günahkâr ve lanetli yaşayışlarından "sitem" etmekte, böyle bir yaşam tarzını lanetlemekte ve sadece kendisine verilen tasarım sırrı ve yargılama yetkisinin bilgisi ile bu lanetli insanları kıyamet gününde cezalandıracakları yönünde tehditlerde bulunmaktadırlar. Dünyanın ve dünyaya ait tüm değerlerin de lanetlenmesi ile mükemmel bir yeryüzü cenneti yaratılması gerektiğine olan inancın verdiği bilgi tekeli ile Yuhanna, bu dünyadan da bu dünyaya ait tüm kötülüğün de kurtuluş reçetelerini sunar. Bu lanetli dünyadan Mesih'in izinde giderek kurtuluşun anahtarlarını taşıyan kutsal çocukların iyi bir dünya yaratacak tek güç olduğu da muhakkaktır. Tüm insanlığın kurtuluşu için mücadele eden bu topluluğunun başına gelen baskı ve zulümler de tıpkı İsa'nın kanı gibi arınma diyetidir. Bu yüzden ne kadar acı olursa o kadar da günahlardan arınma olur. Bu sırra İsa aracılığıyla vakıf olan Yuhanna'ya göre tüm insanların nihaî kurtuluşu ölümdeki İsa inayetle gerçekleşecektir. İsa'nın ve doğal olarak Yuhanna'nın elinde tüm dünyayı ve insanlığı kurtaracak sihirli formül vardır. Bu yüzden bir Gnostik olarak Yuhanna, aynı zamanda dünyayı kurtaracak bilgiye sahip olan tek insandır veya peygamberdir. Dünyada mutlak kurtuluşun ve dünyanın bütün problemlerinin mutlak olarak çözülmesinin sırrına ve bilgisine mutlak anlamda vakıf olan Yuhanna, eskatolojik yani ebedi kurtuluşcu bir dil ile insanlara kurtuluş formülleri vaaz eder. Ama bu formülün özü İsa Mesih'e iman etme şartıdır. Ona inanmaksızın kurtuluş olmaz.

Yuhanna'nın Gnostik anlayışının ürünü olarak kullandığı apokaliptik ve eskatolojik tüm görümlerinin ve vahiylerinin kaynağında da İsa Mesih vardır: İsa hem bu dünya hem de öteki dünyanın Mesih'idir: "Gökteki tahtın üzerinde oturanın sağ elinde, iki tarafı da yazılmış ve yedi mühürle mühürlenmiş bir tomar gördüm. Yüksek sesle, 'Tomarı açmaya, mühürlerini çözmeye kim layıktır?' diye seslenen güçlü bir melek de gördüm. Ama ne gökte, ne yeryüzünde, ne de yer altında tomarı açıp içine bakabilecek kimse yoktu. Bir ihtiyar, 'İşte, Yahuda oymağından gelen Aslan, Davut'un kökünden Olan galip geldi. Tomarı ve tomarın yedi mührünü O açacak'. Dört yaratığın ve ihtiyarların çevrelediği tahtın ortasında boğazlanmış gibi duran bir Kuzu gördüm. Kuzu'nun yedi boynuzu ve yedi gözü vardı. Bunlar, Tanrı'nın bütün dünyaya gönderilmiş yedi ruhudur. Kuzu gidip tahtın üzerinde oturanın sağ elinden tomarı aldı. Tomarı alınca, dört yaratık ve yirmi dört ihtiyar O'nun önünde yere kapandılar. Her birinin elinde bir çenk ve kutsalların duaları olan buhurla dolu altın taslar vardı. Yeni bir ezgi söylüyorlardı: 'Tomarı almaya ve mühürlerini açmaya layıksın! Çünkü boğazlandın, ve her oymaktan, her dilden, her halktan, her ulustan insanları kendi kanınla Tanrı'ya satın aldın. Onları Tanrımızın hizmetinde bir krallık haline getirdin, kâhinler yaptın. Dünya üzerinde egemenlik sürecekler'. Ve gökte, yeryüzünde, yer altında ve denizlerdeki tüm yaratıkların, bunlardaki tüm varlıkların şöyle dediğini işittim: 'Boğazlanmış Kuzu, gücü, zenginliği, bilgeliği ve kudreti, saygıyı, yüceliği ve övgüyü almaya layıktır. Övgü, saygı, yücelik ve güç sonsuzlara dek, taht üzerinde oturanın ve Kuzu'nun olsun!" (Vahiy; 5: 1-13). Ve Kuzunun müjdesini tüm insanlığı arındırmak için yayan seçilmiş kutsal Tanrı çocukları olan Hıristiyanların olsun!

C. HIRİSTİYANLARIN İŞLERİ: GÖKYÜZÜ EGEMENLİĞİNİN YERYÜZÜ EGEMENLERİ

İlk inanan Hıristiyan topluluğu başta Pavlus ve Petrus'un çok büyük gayretleri ile İsa'nın müjdesini ve kurtuluş çağrısını bilinen dünyanın neredeyse tamamına ulaştırdılar. Bu denli zorluk ve çileye rağmen gerçekleştirilen bu gayretlerin insanlık tarihinde başka bir örneğine rastlamak zordur. İnsanların çoğu elçilerin ve öğrencilerinin vaazlarını dinlediler ve aralarından İsa'ya iman edenler oldu. Müjde'nin merkezi Kudüs'te yoğunlaşan imanlıların mücadelesi bölgedeki Roma ve Yahudi yöneticilerini tehdit eder boyuta gelince aşırı zulüm ve ölümler yaşanmaya başladı. Ama iman edenler inanlıların merkezi Kudüs'ten ayrılmak istemediler. Daha sonra İstefanos'un ölümüyle Kudüs'teki kilise dağılmak zorunda kaldı: "O gün Kudüs'teki inanlılar topluluğuna karşı korkunç bir baskı dönemi başladı.

Elçiler hariç tüm imanlılar Yahudiye ve Samiriye'nin her yanına dağıldılar. Bazı dindar kişiler, İstefanos'u gömdükten sonra onun için büyük yas tuttular" (Elçilerin İşleri, 8: 1-2). Böylece Hıristiyanlık da bu insanların gittikleri her yere yayılmış oldu. Bu yerlerden biri de ilk "Hıristiyan" olarak toplanılan yer olan eski Antioch; (Antakya) şehridir. Daha sonra da Pavlus Müjde yolculuklarına başlamıştır.

I. yüzyıl sonlarına doğru kiliseler kendi içinde büyük bir gelişim gösterdiler ve büyük şehir merkezlerinde kiliseler kuruldu. Kudüs'teki kilisenin önderi İsa'nın kardeşi Yakup'tu. Yakup Yahudi Meclisi Sanhedrin tarafından tutuklanıp İsa Mesih'i reddetmesi için zorlanmıştır. Ama Yakup bunu kabul etmeyince yüksek bir tepeden aşağıya atılmıştır. Yakup'un düştükten sonra da hala ölmediği anlaşılınca dövülerek öldürülmüştür. 70 yılında İmparator Vespasian, oğlu Titus'u Kudüs'e göndermiştir. Titus'da şehre geldiğinde ilk olarak şehri yok etmiştir. Titus komutanlığında yapılan bu yıkımda Yahudiler büyük bir kıyıma uğrarken Hıristiyanlar İsa'nın önceden yaptığı uyarı gereğince Ürdün'e kaçıp oraya yerleşmişlerdir: "Daniel peygamberin sözünü ettiği yıkıcı iğrenç şeyin kutsal yerde dikildiğini gördüğünüz zaman Yahudiye'de olanlar dağlara kaçsın. Damda olan, evindeki eşyalarını almak için aşağı inmesin. Tarlada olan, abasını almak için geri dönmesin" (Matta, 24: 15-18). Kudüs şehri tekrar inşa edildikten sonra, II. yüzyıl başlarında burada yeniden kiliseler kurulmuştur. Fakat bu kiliseler Yahudi olmayanlar tarafından kurulmuş kiliselerdir. Bu yeni kurulan kiliselerin önderlerinin isimleri de Yahudi olmayanların isimlerini taşımaktadır ki, zaten birçok yıl boyunca Yahudilerin Kudüs'e girmeleri yasaktı. Kudüs, daha sonraki yüzyıllarda Hıristiyanlığa önderlik eden beş patriklikten birisi olmuştur. Bu patrikliklerden bir tanesinin Kudüs olmasının nedeni İsa'nın orada yaşamış olmasıdır.

I. ve II. yüzyıllarda Roma'nın aşırı zulümleri ve elçilere yönelik işkence ve idam cezaları nedeniyle Hıristiyanlık büyük bir gizlilik içinde yayılmıştır. Bu dönemde inananlar hayatta kalmaya çalışmakla uğraştıkları için yazmaya pek vakitleri ve güçleri olmamıştı. Bu dönemde Markos kitabını yazan Markos, Mısır'daki İskenderiye'ye gitmiş ve orada Müjde'yi vaaz etmiştir. Thomas'ın da Müjde'yi Babil ve Hindistan'a kadar taşıdığı görülür. Hatta Ninova ve Musul bölgesinde yaşayan bazı Asurlu Hıristiyanlar da Müjde'yi Thomas aracılığıyla duymuşlardır. Müjde'nin Bizans'a da Andreas tarafından taşındığı bilinir. Büyük elçiler Petrus ve Pavlus ise Roma'ya kadar gitmişler ve 60'lı yılların ortalarında da her ikisi de burada katledilmişlerdir. Yuhanna ise Efes bölgesine gitmişti. Tabi ki, bu bölgeye ilk olarak

Müjde'yi götüren Pavlus'tu. Kutsal Kitap'tan da bildiğimiz gibi İsa, çarmıh üzerindeyken annesini Yuhanna'ya teslim etmişti. Meryem'de Yuhanna ile birlikte Efes'e gelmiş ve yaşamının sonuna kadar burada yaşamış ve burada ölmüştür. Elçiler de işlerini kendi aralarına ikiye böldüler: "On ikiler, bütün öğrencileri bir araya toplayıp şöyle dediler: 'Tanrı sözünü yayma işini bırakıp maddi işlerle uğraşmamız doğru olmaz. Bu nedenle kardeşler, aranızdan Ruh'la ve bilgelikle dolu, yedi saygın kişi seçin. Onları bu iş için görevlendirelim'. Bunlar kendilerini elçilerin öğretisine, paydaşlığa, ekmek bölmeye ve duaya adadılar" (Elçilerin İşleri, 6: 2-3). Asli misyon"elçinin öğretilerini devam ettirmek" olduğu için her elçinin öğrencisine verdiği yetki ve bir öğretiş zinciri kuruldu. Bu öğretiş sayesinde Hıristiyanlar, yüzyıllar boyunca kilisesini sabit bir ana temel üzerinde tuttu. Pavlus'un, Yuhanna'nın ve Petrus'un da öğrencileri vardı. Hatta Petrus'un öğrencisi Linus, Roma Katolik Kilisesi'ne göre ilk papa kabul edilmektedir.

Kilisenin bu şekilde doğuşunda, her Hıristiyan İsa'nın bir habercisi ve onun haklılığının ve gerçekliğinin şahidiydi. Birkaç yıl içerisinde, bu ilk Hıristiyanların şehadeti sayesinde, İsa'ya olan iman, Filistin'den Asya'nın, Afrika'nın ve Avrupa'nın Akdeniz bölgelerine kadar yayıldı ve hatta bu kıtaların içlerine doğru nüfuz etmeye başladı. Havari Petrus, Suriye'de ve öldürüldüğü Roma'da çalıştı. Pavlus bütün bir Greko-Romen dünyasında çalıştı. John ve Thomas, İncil'i Asya'nın batı bölgelerinde tebliğ ettiler. James, Kudüs'te Yahudi mühtediler arasında kiliseyi organize etti. Kurtuluş mesajının Yahudi milletinin sınırlarının ötesine yayılacağını ilan eden Yeşaya'nın kehaneti böylece yerine getirilmiş oldu.

Elçiler, Kutsal Ruh tarafından kendilerine tevdi edilen yetki ile donatılmış olarak, belli tereddütlere rağmen kurtuluş hediyesinin insanlar arasında ırktan veya doğuştan gelen farklılıklar olmaksızın herkese eşit derecede sunulduğunu ilan ettiler. Bir insan, eğer İsa'ya iman eder ve onun öğretilerini uygulamaya geçirirse, kendi kurtuluşunun hediyesini elde edebilir. Her insan ve her millet, bütün bir insanî ve ruhsal mirası da kendileriyle beraber getirmek suretiyle İncil hayatına davet edilir. İşte bu yüzdendir ki elçi Pavlus, Yahudilerle Yahudi, Yunanlılarla Yunan olmuş ve Tanrı'nın nazarında Yahudi veya Yunan, köle veya hür olmak gibi şeylerin değer ifade etmediğini, ancak bütün insanların İsa'da tek bir aile olduğunu ilan etmiştir: "Tek Rab, tek inanç, tek vaftiz; tek Tanrı ve onların tümünün Baba'sı, O ki, onların üzerinde, onların arasında ve onların içerisindedir".Millî ve kültürel farklılıklar, bastırılmış olmaktan uzak bir şekilde, Hıristiyanlık inancını, kendilerinin tam ve zengin gelişimleri için bir uyarıcı saik olarak

bulurlar (Galatyalılar, 3: 23-29; 1. Korintliler, 12: 13; Galatyalılar, 3: 23-29). Böylece çoğulculuk ve farklı olma, daha Hıristiyanların ilk nesillerinden itibaren üyelerini Kudüs ve Roma'nın sakinlerinden, Efes ve Korint sakinlerinden ve yine Antakya ve İskenderiye halklarının arasından toplayan tek Hıristiyan ailesinin içerisinde mevcut olmuştur. Hıristiyanlık mesajı her nerede kabul görmüşse, kendisini mevcut ruhi mirasa katmış ve mevcut ruhsal yapı üzerine eklenmiştir. Bütün ulusların insanî ve dini değerleri, kendilerini aşağı kılan birtakım temel elemanlardan kurtarılarak, olduğu gibi İsa'da yükseltilmiştir: "Her şey sizin, siz İsa'nın ve İsa da Tanrı'nındır".

Hıristiyanlık üçüncü yüzyıldan itibaren çok güçlü bir şekilde dünyaya yayılmıştır. Hıristiyanlık bu dönemde Roma imparatorluğun bütün illerinin dışında Mezopotamya'ya kadar yayılmıştı. Bu hızlı yayılmada özellikle toplumun giderek bozulması ve insanların arasmda inançlarda emniyet arayışlarıetkin olmuştur. Roma kenti o dönemlerde Hıristiyanlık açısından öncü bir kent olmasına rağmen diğer merkezlerde, özelikle Akdeniz'in doğu kesimleri ve Küçük Asya diye bilinen Batı Anadolu'da önemli birer merkezdiler. Antakya, İskenderiye ve daha küçük bir bölge olan Efes, Mesih inancının çok yaygın olduğu merkezlerdi. Helenistik yaşam biçiminin yaygın olduğu yerlerde Mesih inancı daha çabuk ve kolay yayılmıştır. Özellikle Grekçe konuşulmayan Mısır'ın kırsal kesimleri gibi yerlerde yayılış daha yavaş olmuştur. Yine de 300'lü yılların başında Kıpti kilisesi oluşmaya başlamıştır. Kuzey Afrika'da da çok erken bir dönemde kilise oluşmuştur. Özellikle Kartaca ve yakın bölgeler Roma'nın birinci derecede koloni kurma yerleri olduğu için bu bölgelerde yoğun bir şekilde Latince dili yayılmıştır. İkinci yüzyılın ortasında Kartaca'da doğan kilise babalarından Tertulyan ve aynı şehirde üçüncü yüzyılda episkoposluk görevindeyken idam edilen Cyprian aynı zamanda ünlü Latince yazarlardır. İspanya ve Fransa, Hıristiyanlığı doğrudan doğudan gelen bir etkiyle benimsemeye başlamıştır. 150 yıllarında özellikle Lyon ve Vienne kentlerinde önemli sayıda Mesih inanlısı vardı. Elçilerden sadece bir kuşak sonra yaşayan İzmirli İrenaeus 150 yıllarında Lyon'da kilise önderliği yapmıştır. III. yüzyıl sonunda Fransa'nın kuzey bölgesinde, Ren nehri boyunca ve Britanya'da bile kiliseler oluşmuştu.

Hıristiyanlık Roma imparatorluğu sınırları dışında da izleyiciler kazanmıştır. Bu bir yandan imparatorlukta bulunan inanlılarla ilişkide olan kimselerden ve bir yandan da ticaret yollarından dolayı gerçekleşmiştir. Güçlü kiliselerin olduğu Antakya ve Şam kentleri önemli birer ticaret merkezleriydi ve Mezopotamya bölgesindeki şehirlerle yakın ilişkileri vardı. Bu sayede 325 yıllarında Mezopotamya bölgesi ile çevresinde 20 kadar episkoposluk

oluşmuştur. Bunlar Hazar Denizi'nden Bahreyn adalarına kadar olan geniş bir alana yayılmış durumdaydı. Bu dönemde bu yörede Grekçe dili yanında Süryani dili de yaygın olarak kullanılmaktaydı.

Yaklaşık olarak 280 yıllarında Ermeniler devlet olarak Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Roma ile İran arasında bir nevi tampon bölgesi oluşturan Ermeniler, Aydınlatıcı Gregor adı ile bilinen bir kişinin yaşam ve müjdeleme eylemlerinin etkisiyle önce kralları sonra tüm halk putperestlikten Hıristiyanlığa dönmüştür. Birçok kilise kurulmuş, hatta daha önce putperest tapmak olan yerler kilise olmuştur. Gregor Ermenistan'daki bütün bu kiliselerin başı olmuş ve soyundan gelenler de bu görevi sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Ermeni kilisesi Gregorian olarak tanımlanmaktadır. Tarih boyunca buna benzer olaylar ve gelişmeler gerçekleşmiştir. Kabul görmüş bir liderin iman etmesi toplu değişimlere neden olabiliyordu ve o önderin uyguladığı kilise düzeni daha sonra bir halk, devlet ya da ulusun özdeşleştiği bir inanç sistemi oluveriyordu. Aynı dönemde Karadeniz'in kuzey ve doğu kıyılarında da kiliseler oluşmuştur. O bölgelerdeki şehirlerin birçok Helen kentlerle ticaret bağlantıları vardı. Üçüncü yüzyıl sona ermeden İskenderiye'nin Arabistan'la olan bağlantısından dolayı bu bölgede de Mesih izleyicileri artmaya başlamıştı.

Bu üç yüz yıl boyunca Hıristiyanlar, hem Roma hem de zamanın egemen devletleri ve dinleri tarafından çok büyük zulümlere, işkencelere ve toplu katliamlara maruz kalmışlardır. İlk yüzyılda Hıristiyanlığın büyük elçileri Petrus ve Pavlus Roma'da imparator Nero tarafından öldürülmüşlerdir. Petrus, başı üzerinde ters olarak çarmıha gerilip işkenceyle öldürülürken Pavlus da Roma vatandaşı olduğu için çarmıha gerilerek değil de kılıçla kafası kesilerek öldürülmüştür. Petrus'un öldürüldüğü ve gömüldüğü yer Hıristiyanlarca kutsal kabul edildiği için oraya Vatikan tepesi adı verilip büyük bir kilise kurulmuştur. Yuhanna dışında diğer bütün elçiler çarmıha gerilerek ya da farklı şekillerde öldürülmüşlerdir. İlk üç yüz yıl boyunca İsa'nın da haber verdiği gibi imparatorluğun değişik yerlerinde şiddetli zulümler olmuştur: "Anne babanız, kardeşleriniz, akraba ve dostlarınız bile sizi ele verecek ve öldürtecekler. Benim adımdan ötürü herkes sizden nefret edecek" (Luka, 21: 16-17).

Hıristiyanlığa yönelik ilk yüzyıldaki en büyük zulümler özellikle Yahudiler tarafından yapılmıştır. Mesih'e iman edenlerin çoğunluğu Yahudilerdi. Bu da doğal olarak dindar Yahudilerin tepkilerine yol açmıştır. Başka uluslardan Mesih inanlıları sayıları arttıkça Yahudiler tarafmdan yapılan zulümler ve baskılar da giderek arttı. Yahudilerin sürgün döneminde zu-

lümleri azalınca bu kez Roma imparatorluğu Hıristiyanlar için çok büyük bir mezalim kaynağı oldu. Hıristiyanlar, günlük yaşamla ilgili birçok konuda ödün vermedikleri, putlara saygı göstermedikleri ve toplumdan ayrı kaldıkları için birçok suçlamalara maruz kalmışlardır. Bu tepkiler üzerine inananlar dikkat çekmemek için toplantılarını gizli yapmaya başlamışlardır. Fakat bu da farklı suçlamalara neden olmuştur. Paganların dini törenlerine katılmadıkları için Hıristiyanlara tanrısız gözüyle bakıldı. Ama bu törenlerde genelde cinsel içerikli tapınmalar oluyordu ve bazen de bebekleri kurban ediyorlardı. Özellikle gece doğmuş kız çocuklarını ölmeleri için nehre bırakıyorlardı. Bu dönemdeki Hıristiyanlar arasındaki en önemli hizmetlerden birisi de ölüme bırakılan bu kız çocuklarını toplayıp evlatlık olarak alıp yetiştirmekti.

Hıristiyanlar, putlara sunulan kurban törenlerine, imparatorlara tapınma şölenlerine, dini uygulamalar ve cinsel merasimlere kısaca paganist toplumsal yaşama katılmadıkları için, o dönem için en büyük suç ve hakaret sayılan insan soyundan nefret etmekle suçlandılar. Aynı zamanda Hıristiyanlar festivaller, dini tatiller, bayramlar, sanatsal etkinlikler ya da gladyatör dövüşleri gibi toplu olarak yapılan eğlencelere de katılmıyorlardı. Çünkü genelde sanatın ya da sporun her dalında hep cinsellik kullanılıyordu. Tiyatro ya da resim olsun sanatın her dalında özellikle işlenen konu tanrıların ahlaksız ilişkileri idi. Gladyatörler sırf spor ya da eğlence olsun diye değersiz bir şekilde insanları öldürüyorlardı. Bu yüzden Hıristiyanlar gladyatörleri izlemeyi de ret ettiler. Aynı şekilde genelde diğer spor karşılaşmalarına da katılmıyorlardı. Çünkü toplu spor faaliyetleri çıplak olarak yapılıyordu ve bu tip faaliyetlerde özellikle eşcinsel ilişkiler çok fazla görülüyordu. Bütün bu cinsel rahatlığın ve sapkınlıkların yanında Roma imparatorluğunda evlenmek ve boşanmak da çok kolaydı. Ama Hıristiyanlar bu tür kolay evliliklere ve özellikle de boşanmaya karşıydılar. Hıristiyanlar için sadece ölüm ya da zina sonucunda boşanma olabiliyordu. Bazı Hıristiyanlar da savaşa karşı oldukları için tepki alıyorlardı. Hıristiyan olmadan önce Roma ordusunda asker olan bir kişi iman ettikten sonra savaşmayı ret edince ve bu tür kişilerin sayıları da gittikçe artınca çok büyük bir sorun yaratmaya başladılar. Hatta bu yüzden Hıristiyanlar vatan haini olarak suçlanıp öldürüldüler.

Tüm bu dini tehditlerin ötesinde Hıristiyanlık Roma için sosyal, siyasal ve ekonomik en büyük tehdit unsuruydu. Çünkü Hıristiyanlar devleti ayakta tutan ve sosyal, siyasal ve ekonomik düzenin sürmesini sağlayan eşitsizliğe dayanan tüm ilişkileri yıkıyorlardı. Başta kölelik kurumu olmak

üzere tüm efendi-köle ilişkilerini eleştirmek ve tüm insanların eşit olduğunu savunmak Roma'yı yıkmak demekti. Hıristiyan olan bir köle kısa bir süre sonra kilisede önder olabiliyordu. Hıristiyanlık din bağı dışında hiçbir bağı kabul etmiyor, herkesin Tanrı nezdinde eşit olduğunu savunuyordu. Hastanelerde bile putperest rahipler iyileştirmeler yapıyorlardı ve iyileşme olduktan sonra putlara kurban sunmak gerekiyordu. Mahkemeler bile putlara sunulan kurbanlardan sonra açılıyordu. Devlet yıldız fallarına göre yönetiliyordu. Hatta bazen bir karar alınacağı zaman ya da yapılacak bazı işler için bir kuş kesilip ciğerine bakılır ya da başka bir fal metodu ile uygun olup olmadığı kontrol edilirdi. Okullarda ise eğitim tamamen putperest felsefelerle ve tanrılarla ilgiliydi. Çocuklarını bu tür okullara göndermek istemedikleri için Hıristiyanları cahil olmakla ve devlete isyan etmekle suçluyorlardı. Aynı zamanda Hıristiyan öğretilerinin de kendi felsefelerinin yanında hiçbir şey olduğunu söyleyerek Hıristiyan felsefesini ve öğretisini hafife alıyorlar ve onların bir 'eşek başına ibadet ettiklerini' yayıyorlardı. Romanın Hıristiyanlar için yaptığı bir diğer suçlama türü de 'cinsel ahlaksızlık' idi. Kardeş öpücüğünden söz etmelerini ve birbirlerine kardeş demelerini ensest ilişkinin bir kanıtı olarak görmüşlerdir. Hıristiyanlar gizli olarak sabaha karşı güneş doğmadan toplanıyorlardı. Bu yüzden insanlar çeşitli dedikodular yapmaya başladılar. Gece toplantılarında ışığı söndürüp orada bulunan herkesin rastgele birisiyle cinsel ilişkiye girdiğini ya da Rab'bin Sofrası'nda bebek kurban ettiklerini ve onun kanını içip etini yediklerini söylüyorlardı. Bu yüzden de Rab'bin Sofrası'nı bir yamyam töreni olarak düşünüyorlar ve hatta Hıristiyanlar kutsal çocuğun etini yemek ve kanını içmek için bir araya geliyorlar diye söylentiler yayıyorlardı. Tüm bunların sonucunda da hem çok hızla yayılan bir din olması hem de Roma'yı bir zamanlar güçlendiren ve koruyan ilahlardan ayırdıkları için giderek artan felaketlerin baş sorumlusu sayılmaları nedeniyle Hıristiyanlar hain, asi, sapık ve tanrısız olarak suçlanıp işkenceler altında katledildiler

Roma'nın yeni doğan Hıristiyanlığı kendisine dini, siyasi, sosyal ve ekonomik olarak en büyük düşman olarak görmesi ile zulümler bir devlet politikası olarak 64 yılında Nero ile başlamış 323'te Konstantin'in imparator oluşuyla sona ermiştir. Ayrıca toplumsal alanda da bütün imparatorluğu kapsayan genel zulümler yaşanmıştır. Birinci gruptaki devlet kaynaklı zulümler insanlık tarihindeki en korkunç toplu işkence kayıtları olarak kabul edilir. Ayrıca Hıristiyanlık Roma tarafından Yahudiliğin bir mezhebi sayıldığı için Yahudiler zulüm gördüğünde onlarda görüyordu. Her halükarda Hıristiyanlar zulüm çarkının parçası oluyordu. Hatta yangınlar, yenilgiler, felaketler gibi olumsuz tüm olaylardan da Romanın tanrılarına boyun

eğmedikleri için sorumlu tutulup suçlanıyorlardı. Nero 64 yılında Roma yangınından sorumlu tuttuğu Hıristiyanlara karşı ilk büyük toplu zulüm dönemini başlatmıştır. Bu yangında bütün şehir yanarken tek yanmayan yer Hıristiyanların yaşadığı bölge olunca Nero yangını Hıristiyanların çıkardığını iddia etmiştir. Bu nedenle Nero'nun kazdırdığı ateş çukurlarında Hıristiyanları topluca yaktığı bilinmektedir. Bu zulüm daha sonra Asya'ya kadar ulaşmış ve oradaki kiliseleri etkilemiştir.

Nero'dan sonra Hıristiyanlara yönelik Roma zulüm politikasını kendini "Tanrı ve Egemen" diye tanımlamış ve kendine tapınmayı ret edenleri de ihanetle suçlayarak işkencelerle öldürmüş olan Domitian(81-96) sürdürmüştür. 80-110 yılları arasında özellikle Bitinya bölgesinde çok fazla Hıristiyan vardı ve bu bölgedeki bütün diğer putperest tapınaklar yıkılmıştı. Kimse artık putlara sunmak için kurban almıyordu. Bu dönemin Bitinya valisi olan Pleni Hıristiyanların suçlanmamak için putlara kurban kesmesi ve İsa'ya lanet okuması gerektiğini söylemiştir. Hıristiyanların çoğunluğu bu isteği yerine getirmedi ve bunun üzerine de idam edildiler. Hadrian(117-138) Hıristiyan diye suçlanamayanların korunması ve başkalarını yanlışlıkla bu iğrendirici suçlamayla kötüleyenlerin cezalandırılmasını emretmişti. Ama Hıristiyan olduğu kesin bilinenlerin ve gerçekten Hıristiyan olanlara zulmedilmesini yasaklamadı. Marcus Aurelius(161-180) döneminde de düzene karşı davranışları nedeniyle Hıristiyanlar imparatorluk için bir tehdit olarak görülmüş ve çok kanlı zulüm dalgaları olmuştur. O dönemde hâkim görüş olan ve Aurelius'un da tutkuyla savunduğu inanç biçimi olan Stoacılıktaki en büyük günah insanların bulunduğu yer ve konumdaki görevini yerine getirmeyerek doğal düzeni bozmaktı. İşte Hıristiyanlara yapılan zulmün kaynağı da bu öğreti idi. Çünkü Hıristiyanlar düzene uymuyorlar, düzeni bozuyorlardı. Hıristiyanlar kölelerine kardeş gibi davranıyorlar ve hatta kölelerini salıveriyorlardı. Bazen bugün köle olan biri imanda gelişip bir süre sonra kilise önderi olabiliyordu. Hıristiyanlık Marcus Aurelius'un inandığı her şeyi tehdit ediyordu. Bu yüzden de Marcus Aurelius döneminde Hıristiyanların katledilmeleri bir tesadüf değildi. Kendisi bir stoacı olduğu için bu zulmü destekliyordu. Böyle olunca da Hıristiyanlar için bu dönem zor bir dönem oldu. Birçok Hıristiyan inancından dolayı katledildi. Bu dönemdeki en yaygın ölüm cezası, Hıristiyanların farklı yerlere gönderilip oralardaki farklı tapınaklarda farklı putların önünde kurban gibi kesilmesi, buzlu sular içinde boğulmaya bırakılması idi.

Septimus Severus'un(193-211) imparatorluğu döneminde 202 yılında bir kanun çıkartılarak insanların Hıristiyan inancına geçmesi yasaklanmış

ve geçenler öldürülmüştür. Severus, daha sonra da Hıristiyanlara karşı 'Sol İnvectus' yani 'fethedilmeyen oğul' anlamına gelen yeni bir yasa çıkardı ve bu yasaya göre 'istediğin her şeye inanabilirsin ama, diğer inancın ne olursa olsun tek şart imparatora kurban sunmak ve tapınmaktı'. İmparatora tapınmak kaydıyla herkes inancında özgür olabilirdi. Tabi ki bu herhangi bir putperest için önemli olmayabilirdi. Ama tek Tanrı'ya inandıkları için Hıristiyan ve Yahudiler için çok önemliydi. Severus gerçek Hıristiyan ve Yahudilerin asla ikisine aynı anda tapınmayacaklarını biliyordu. Aslında bu yasanın amacı Hıristiyanları öldürmek değil işkence yoluyla imparatora tapınmalarını sağlamaktı. Bu işkencelerin en bilinen yöntemi de arenadaki aslanların önüne canlı canlı atılmaları idi. Decius(249-251) ise imparatorluk sınırları içerisindeki herkesi Roma tanrılarına sunu sunmaya zorladı. Decius, geleneksel bir Romalıydı ve eski geleneklere ve Roma tanrılarına tapınmayı önemsiyordu. Bu kurbanı sunan herkese resmi bir belge veriliyordu. Bunu yapmayı kabul etmeyenler de vatan hainliğiyle suçlanıp hapse atılarak öldürüldüler. Gallus (251-253) zulmü devam ettirmiştir. Özellikle bu dönemde çok büyük bir veba salgını olmuştu. Halk bu salgından kurtulmak için tanrılara koşarken Hıristiyanlar bunu yapmadığı için suçlandılar. Valerian(253-260) kendi döneminde yaşanan hastalıkların ve düşman saldırılarının nedeninin Hıristiyanların Roma ilahlarına sırt çevirmeleri olduğunu ilan edip daha şiddetli işkence ve zulümlere devam etmiştir. Bu çerçevede 257 yılında Roma imparatorluğunun her yerinde şiddetli bir zulüm dalgası görülmüştür. Ama bu seferki hedef sıradan halk değil özellikle kilise önderleri, gözetmenler ve hizmet edenlerdi. Kimileri tutuklanmış, kimileri köle olarak satılmış, kimileri ise öldürülmüştür. Kilise önderlerinden tutuklananların başı kesilmiş, herkesin izlediği tiyatro sahnelerinde şişe takılarak kızgın korlar üzerinde kızartılarak ölene kadar işkence yapılmıştır.

Dördüncü yüzyılın başında 303 yılında ise Dioklation Hıristiyanlara karşı o güne kadarki en korkunç zulüm dönemini başlatmış, bir ferman ile kilise binalarını yıktırmış ve Kutsal Kitap'ları yaktırmıştır. Hıristiyanlara karşı yapılan en büyük suçlama Hıristiyanların savaşmayı reddetmesi üzerine kullanılan devlet ve vatan hainliği idi. On yıl boyunca Britanya'dan Arabistan'a kadar imparatorluğun her köşesinde işkence ve zulüm devam etmiştir. Hatta Hıristiyanların yoğun olduğu doğu illerinde ise zulüm 323'e kadar sürmüştür ve toplu katliamlara kadar gitmiştir. Bu zulümler sırasında Hıristiyanların yaşadığı kasabalar toplu olarak ateşe verilmiştir. Bu dönemde devletin dışında halkın da büyük katliamlara giriştiği görülür. Yine bu dönemde imparatorlukta yetki ve güç sahibi olan Hıristiyanlar öldürüldü. Bu amaçla Hıristiyanların binalarına ve mezarlıklarına devlet

el koymuş, kutsal kitaplarını da yok etmişlerdir. Bazı Hıristiyanlar da bütün bu olanlara karşı çıkmaya çalışırken öldürülmüşlerdir. Bir de bütün bu karışıklıklar sırasında sarayda çıkan yangından da Hıristiyanlar sorumlu tutulmuşlar ve bunun üzerine de bütün Hıristiyanların adalet binasında tanrılara kurban sunma emri çıkartılmıştır. Ama birçok Hıristiyan kurban sunmayı ret ettikleri için kendileri kurban olmuşlardır. Bu zulüm imparatorluk boyunca yayılmış ve o güne kadar Hıristiyanların yaşadığı en kötü zulüm zamanı olmuştur. Hatta bazı Hıristiyanlar bu zulümden kaçarak Pers imparatorluğuna sığınmışlardır. Bu yüzden de Hıristiyanların düşmanla birlik yaptığı düşünülmüştür.

Bu zulümler sırasında Hıristiyanlar arasmda ve kilisede bölünmeler ortaya çıkmıştır. Bazı Hıristiyanlar bu işkencelere dayanamayıp inançlarını reddeder gibi gözüküp ya da reddedip tanrılara kurbanlar sundular. Bu kurbanlarını sunduklarına dair Roma hükümetinden bir belge almak zorundaydılar. Bazıları da kurban sunmayıp rüşvet vererek ya da tanıdık aracılığıyla bu belgeleri aldılar. Çünkü bu dönemlerde zulüm bilmeyen yeni bir nesil vardı ve işkencelerde giderek artıyordu. Daha önceki zulüm dönemlerindeki gibi direkt öldürmüyorlardı. Hatta amaç olabildiğince çok yaşatmaya çalışarak işkenceye devam edip bu belgeleri aldırmaya çalışmaktı. Özellikle rüşvetle bu belgeleri alma yöntemi birçokları için cazip geldi. Hem inkâr etmek zorunda kalmıyorlardı, hem de kurban sunmadan canlarını kurtarabiliyorlardı. Ama diğer grup da Hıristiyan olduklarını itiraf edip işkencelere dayanıp yaşamaya devam ediyorlardı. Böyle kişiler kilisede daha yüksek bir mertebede görülmeye ve daha fazla saygı görmeye başladılar. Hatta bazen bu şeklide işkencelere dayanmış kişiler kilisede episkoposlardan ya da önderlerden bile daha fazla söz ve yetki sahibi olabiliyorlardı. Bazen de özellikle işkencelere dayanamayarak imanlarını inkâr edip daha sonra tekrar tövbe edenler vardı ve bu kişilerin durumları ile ilgili olarak kilise bölünmüştü. Bir grup böyle kişilerin kesinlikle tekrar kiliseye dönemeyeceklerini, diğer bir grup ise bir kişi inkâr etse bile daha sonra tekrar tövbe edip döndüğünde kilisenin o kişiyi kucaklaması gerektiğini söylüyordu. Kilisenin bu farklı tavırları kilisede yüzyıllar süren bir bölünmeye yol açmıştır.

Bu dönemden sonra imparatorlar giderek devletin doğu kesimlerinden çıkmaya başlamışlardır. Artık Eski Roma'nın geleneklerini önemsemiyorlardı. Özellikle IV. yüzyılın ilk yarısında kiliseler dolmaya başlamıştı. Çünkü dönemin belirsizlikleri insanları sabit bir değere çekiyordu. Ayrıca Hıristiyanlık herkese hitap edebiliyordu. Felsefe sadece eğitilmiş ve aydın

kişiler için uygunken Hıristiyanlık ise eğitimsiz, eğitimli ayrımı yapmıyordu. Gizemli kültlere katılmak ise çok pahalıya mal oluyordu. Hıristiyanlık ise yoksulu da zengini de bağrına basıyordu. Bazı inançlar ise kapılarını sırf erkeklere açarken Hıristiyanlık ise kadın, erkek, çocuk demeden herkese kollarını açıyordu. İnsanların Hıristiyan olmalarının farklı nedenleri vardı ve Hıristiyanlık toplumun her ferdine hitap ediyordu. Hıristiyanlar yaklaşık 50 yıllık bir huzura kavuşmuşlar hatta artık zulümlerin bittiğini bile düşünmüşlerdir. Artık aristokratların içinden de daha çok Hıristiyan'a rastlanmaya başlanmıştı. Artık insanlar inancı uğruna ölenlerin hikâyelerini efsaneleştiriyorlar ve şehitleri çok üstün görüyorlardı. Hıristiyanlara yapılan eski suçlamaların bittiğini ve artık o zamanların geçtiğini düşünmüşlerdi. İmparatorlukta artık zulmü hiç bilmeyen ve hatırlamayan yeni bir nesil oluşmuştu.

İmparator Constantin 312 yılında Hıristiyanlığa yönelik hoşgörülü adımlar atmaya ve imparatorluğun tek hükümdarı olunca zor dönemler geçiren bu inanca her yönden kolaylık sağlamaya başladı. Başkenti eski Byzantium'da kurulup sonra Konstantinopolis adını verince orada birçok kilise binası da inşa ettirmişti. Roma toprakları oğulları arasında paylaştırıldıktan sonra kiliseler daha da gelişmeye başlamıştır. Çünkü onlar babalarından çok daha kesin bir şekilde pagan inançlarına karşı sert bir tutum sergilemişlerdir. Onlardan sonra gelen imparatorlar da kendilerini Hıristiyan olarak tanımlamışlardır. Eski inançlar giderek geri adım atmak zorunda kalmalarına ve Hıristiyanlık için rahat bir dönem olmasına karşın Mesih inancı daha çok ağızlarda yayılmaya yüreklerde ise kaybolmaya başlamıştır. İmparator I. Theodosius (379-395) döneminde eski tanrıların tapınakları yıkılmaya ve onları gizli gizli ziyaret edenlere zulüm edilmeye başlanmıştır. Hatta paganların zorla kiliseye gitmeleri buyurulmuş ve vaftiz olmak istemeyenler çeşitli işkence cezalara çarptırılmışlardır. Kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinden kaynaklı sistematik zulüm düzeni tersine dönmüştür.

Hıristiyanlara yönelik tüm bu işkence, zulüm ve katliamlar onların inançlarını ortadan kaldıramadığı gibi İsa'dan sonra dört yüzyıl içerisinde, Hıristiyanlık mesajı Roma İmparatorluğunun bütün Akdeniz topraklarına ve hatta buradan ötede Afrika'nın içerisine, Mezopotamya ve İran'a kadar taşınmıştı. Devlet dininin Romalılar arasındaki resmî doğasından dolayı, tek bir Tanrı'ya ve O'nun oğlu İsa'ya tapınma, Hıristiyanlık karşıtı zulüm ve işkenceleri kışkırttı ve bu durum, imparatorluk içerisinde din hürriyeti herkese sağlanıncaya kadar devam etti. Bu dört yüz yıllık dönem boyunca Hıristiyanlık başta İsa'yı tanıyan İsa'yla birlikte çalışan elçiler daha sonra

da elçilerden sonra onları takip eden kilise babalarının büyük gayret ve fedakârlıklarıyla tüm dünyaya yayıldı.

İkinci yüzyıldan itibaren elçilerin ölmesi veya öldürülmesi sonucu Hıristiyanlık dininin evrensel mücadelesini başta Petrus ve Pavlus olmak üzere bu elçilerin öğrencileri olan o zamanın birçok kilise önderi (Apostolik) veya 'Kilise Babaları' sürdürdü. Kilise Babaları kilise içinde çalışan önderlerdendir ve diğer görevlilerden daha kutsal değillerdir. Zaten kendi dönemlerinde bu kişiler kilise babası olarak anılmamışlardır. Daha sonra kilise kendi içinde bu isimleri vermiştir. Kilise babaları dönemi Augustin'le kapanmıştır. Bu kilise babaları arasmda en etkin ve yetkin olanlarının başında Romalı Klement (30-100); Antakyalı İgnatius (30-110); Hermes (Ö:150); Policarp (69-151); Papius (60-130) gelmektedir. Bu babalar Hıristiyanlığın sadece dini değil aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve siyasi bir evrensel örgütlenme biçimi olan kilise kurumunun da temellerini atmışlardır.

Kilise kurumunun evrensel ölçekte inşa edilmesinde tarihi zorunluluklarla birlikte dini ve teorik çatışma ve farklı düşüncelerin de etkisi büyüktür. İlk yüzyıllarda Hıristiyan inancında dikkat çeken iki nokta vardı. Bunlar görsel düzenin gelişmesi ve inancın mantıksal ifade edilmesiydi. İsa Mesih'in gerek Petrus'a gerekse diğer öğrencilere söylediği bazı sözleri kilise önderlerine geçen bir yetki olarak algılandı: "Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'un ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Egemenliğinin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak" (Matta, 16: 18-19). İlk kilise yapısı Tevrat'ta anlatılan İsrail'in yönetimi örnek alınarak oluşturulmuştu. Birinci yüzyıl sona ermeden önce var olan kilise topluluklarında 'Diakonos' yani hizmet görücü, 'Presbiteros' yani ihtiyar ve 'Episkopos' yani üst yönetici veya gözetmen görevleri oturmaya başlamıştı. Presbiteryen yapı yaşlılar tarafından yönetilen demektir. Çöldeki İsrail'i ihtiyarlar yönetiyordu. İhtiyarlık sistemi sinagog düzeninden alınmıştır. Zaten ilk kilise ibadetleri de Yahudi ibadetlerinden alınmıştı. Bazı kiliselerde birden fazla Episkoposun görevde olduğu bilinmektedir. Presbiteros ve Episkopos kavramları aynı görev için de kullanılıyordu.

Kilise yönetimindeki gelişmeler tek bir şekilde olmamıştır. Kilise bazı yerlerde daha hızlı bazı yerlerde ise daha yavaş gelişmiştir. O zamanda Evrensel Kilise ruhsal açıdan birbirine bağlı ama düzen açısından birbirinden ayrıydı. I. yüzyılda kilisenin yönetim şeklinde bir evrim gerçekleşmiştir. Daha önceleri kilisenin başında yalnızca ihtiyarlar bulunuyordu ve eşit şe-

kilde bir yönetim vardı. Ama daha sonraları Episkoposluk sistemi gelmiş ve ihtiyarların üzerinde bir Episkopos kiliseyi yönetmeye başlamıştır. Ama yine de Episkoposluk sistemi büyük bir merkezin önderi değil sadece kasaba veya köyün önderliğini yapıyordu. Ayrıca bir de küçük ev kiliseleri vardı. Episkopos bulunduğu kasabadaki bütün küçük ev kiliselerinin piskoposluğunu da yapıyordu. Ama kiliseler gelişip çoğaldıkça Episkoposluk sistemi değişmiş ve Episkopos bulunduğu bölgenin yöneticisi haline gelmeye başlamıştır. Bu gelişmelerde her yerde aynı şekilde ve zamanda olmamıştır. Örneğin; Antakyalı İgnatius Antakya Episkoposu olduğu dönemde Roma'nın bir Episkoposu yoktu ve Roma Kilisesi ihtiyarlar tarafından yönetiliyordu. Hıristiyanlığın bu ilk dönemlerinde bürokratik hiyerarşi ve otoriter bir düzen konusunda kiliselerde bir birlik yoktu. Uluslardan oluşan ilk kilise Antakya'da oluşmuş ve burada da yöneticilerden ziyade onların yerine peygamberler ve öğretmenlerden oluşan yöneticiler görev yapmıştır. Ayrıca kilisede peygamberler ve öğretmenlerin yanında hizmetçi, öğütçü, bağışçı veya yönetici görevlerine sahip kimseler de bulunuyordu: "Hizmetse, hizmet etsin. Öğretmekse, öğretsin. Öğüt veren, öğütte bulunsun. Bağışta bulunan, bunu cömertçe yapsın. Yöneten, gayretle yönetsin. Merhamet eden, bunu güler yüzle yapsın" (Romalılar, 12: 7-8). Hatta Pavlus'un kilise görevlilerini tayin ettiği de yazılmıştır: "Kendisi kimini elçi, kimini peygamber, kimini müjdeci, kimini önder ve öğretmen atadı" (Efesliler, 4: 11).

Kudüs kilisesinde ihtiyarlar var olduğu ve İsa'nın üvey kardeşi Yakup'un bir önder görevi üstlendiği de bilinmektedir. Ama Episkopos unvanı Yakup'a ancak daha sonraları atfedilmiştir. Pavlus da başlatmış olduğu kiliselerde sorumluluk taşıdığı için onlara müdahale etmiştir. Bu kiliselere bir nevi önderlik etmiştir. Yuhanna mektuplarında kendini presbiteros yani ihtiyar olarak tanımlar ve kilisede üstün olma hevesinde olan Diotrefis'in kendini tanımadığından yakınır: "Kiliseye bazı şeyler yazdım, ama aralarında en üstün olma sevdasmda olan Diotrefis bizi kabul etmiyor" (Yuhanna, 1: 9). Fakat II. yüzyıldan itibaren Episkoposun tek yönetici olduğu kilise sistemi giderek yaygınlaşmıştır. Elçi Petrus ve Pavlus'un da Roma ile olan bağlantılarından dolayı o kilisenin Episkoposu giderek bir önderlik rolü üstlenmeye başlamıştır. Yeruşalim'in yanı sıra Antakya ile İskenderiye de geniş bölgelerin baş sorumlusu ve bununla beraber bir başpiskopos koltuğuna sahip olmuşlardır. İmparatorların Hıristiyanlığa giderek daha fazla ağırlıklarını koymaları ve İstanbul'un da başkent olması ile birlikte İstanbul da böyle bir koltuğa sahip olmuştur. Bu dönemde başında kilise babalarının bulunduğu beş patriklik bulunmakta idi: Kudüs, Antakya, İskenderiye, Roma ve İstanbul.

Roma İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı beşinci yüzyıla kadar, bu kiliselerin üç ana kültürel kuşak içerisinde kurulduğu görülür: Petrus'un takipçilerinin bütün bir Hıristiyanlık ailesine başkanlık ettiği -Antakya'nın Aziz Ignatius'unun Romalılara mektubu- Petrus'un yaşadığı ve takipçilerine konuştuğu Roma'nın etkisi altındaki Batı-Latin kuşağı; Bizans'm etkisi altındaki Yunan-doğu kuşağı; Antakya Edessa (Urfa) etkisi altındaki Suriye kuşağı. Bu alanların her birinde Hıristiyanlık, içerisinde kök salmakta olduğu ulusların ana özelliklerine, yeteneklerine uygun olarak gelişti: Romalıların pragmatik (faydacı) geleneğine göre, Yunanlıların spekülatif zihniyetine göre ve Suriye'nin dini zahitliğine göre. Buna karşılık, bu bölgelerin her biri, Hıristiyanlığı barışçı bir şekilde çevrelerine yayma görevini deruhte ettiler. Roma Kilisesinden, Frenkleri, Keltleri, Angloları, Saksonları, Slavları, Macarları ve İskandinavyalıları Hıristiyanlaştırma teşebbüsü geldi. Bizans Kilisesi, Hıristiyanlığı Doğu Avrupa halkları arasında yaydı. Antakya ve Edessa (Urfa), İncil'i Mezopotamya ve İran'ın bölgelerinde tanıttı ve oradan, İsa'nın mesajı Hindistan'a, Çin'e ve Pasifik Okyanusuna kadar ulaştı. Aynı zamanda Hıristiyanlık, İskenderiye ve Kuzey Afrika'dan dışarı doğru yayılarak Etopya'ya ve Afrika'nın diğer bölgelerine ulaştı. Belli sayıdaki azizlerin hayatları, o dönemdeki kilisenin canlılığına ve o dönemin ruhsal isteklerine verdiği cevaba şahitlik eder. Aynı zamanda bu azizlerin hayatları ruhsal tecrübenin zengin bir farklılaşmasını da yansıtır: Ateşli ve parlak bir teolog olan Afrikalı Augustine; zahit ve hatip biri olan Asyalı John Chrysostom; Batı manastırının babası, ibadet ve aksiyon adamı Romalı Benedic. Bu insanlar, Batı kültürünün tarihini şahıslarında canlandırıyor olarak gözükmektedirler.

Hem yaygınlığı hem de siyasi güç merkezinde olması nedeniyle Roma kilisesi diğer tüm kiliselerin üzerinde idi. Roma Katolik kilisesinin papalık sisteminde piramit şeklinde bir bağ vardır. Bu Roma kilisesi diğer bütün kiliselerin üzerinde yetkilidir. Roma kilisesinin bütün kiliseler üzerinde önderlik etme iddiası vardır. Ama doğu kiliseleri tamamen bağımsız bir yapılanma içine girmişlerdir. Roma kilisesi, kendisinin diğer tüm kiliseler üzerindeki egemenliğini vurgulamak ve ilan etmek için kendisini 'Katolik' yani evrensel olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama Hıristiyan olarak bilinen bir çoğunluğu temsil etmek üzere bir kurumun oluşmasına neden olmuştur. Katolik kelimesinin ilk bilinen kullanılışı İgnatius'un İzmir kilisesine gönderdiği bir mektupla olmuştur ve zamanla da giderek yayılmıştır. İgnatius mektubunda 'İsa Mesih nerede olursa orada Katolik kilise de vardır' diye bir ifade kullanmıştır. İkinci yüzyılın sonlarında Katolik kelimesinin kullanımı giderek daha da çok artmıştır. Bu kelime ile kastedilen anlam da

bu kilisenin evrensel olduğu ve aynı zamanda yanlış öğretilerin karşısında doğru öğretiyi temsil eden tek gerçek kilise olduğudur. Ortodoks kelimesi de kilise tarihi boyunca doğru öğreti anlamında kullanılmıştır. Ama Katolik kelimesinde olduğu gibi Ortodoks kelimesi de başka bir kurumun oluşmasına neden olmuştur. Doğu kilisesi Ortodoks Kilisesi adını alırken Batı Roma kilisesi de Katolik Kilise adını almıştır: "Bak, Tanrı'nın ikameti insanlarla beraberdir. O, onlarla beraber ikamet edecek ve onlar da Tanrı'nın halkı olacaklardır. O, onların gözlerindeki yaşı silecek ve ölüm artık, daha önce geçip gitmiş olan şeylerden dolayı ne yas tutma, ne ağlama ve ne de acı çekme olacaktır" (Vahiy, 21: 3-4).

Katolik evrensel kilisenin gelişmesinde üç gerekçe gösterilebilir. Birincisi bütün Hıristiyanları bilinçli bir şekilde bir kilisede birleştirmekti. İkincisi, evangelion yani Müjde'yi katkısız olarak koruyup iletmekti. Öyle ki onu benimseyen kişi Tanrısal vahiy sayesinde yaşamın doluluğuna kavuşsun. Üçüncüsü ise, o dönemdeki bütün Hıristiyanları birleştirerek Mesih'i görünür beden haline getirmekti. Fakat kolektif ve evrensel Tanrı kompleksinin doğurduğu gerçeği ve kutsalı sadece kendilerinin temsil ettiği iddiası ve tekebbür içinde evrensel tahakküm düzenleri yaratma kaygısı bu gayretlerin tam tersibir etki yaratıp Hıristiyanların birbirlerini dışlamalarına, hatta kiliseden atmalarına neden olmuştur. Bu iddialar, kiliseyi İncil'in ne olduğu konusunda kesin beyanlar ve belirlemeler yaptırmaya zorlamıştır. Kilise bunu yaparken ilk önce Mesih'in sözleri daha sonra da onun atadığı elçilerin öğretilerini esas almıştır. Bunları tespit ederken de önce elçilerin öğrencileri olan elçisel kilise babaları denen kilise önderlerinin, elçisel öğretiyi doğru ve yetkiyle savunduklarına inandıkları için onların görüşlerini belirtmişlerdir. Sonra bütün topluluklarda okunan yazıları kimin yazdığını saptamaya ve bunların yetkisini tanımaya başlamışlardır. Üçüncü bir adım olarak da en basit ve kolay anlaşılır bir şekilde elçilerin öğretilerini dile getirmeye çalışmışlardır. Böylece Katolik-Ortodoks, evrensel-doğru öğreti kilisesinin üç unsuru elçisel yetki, Yeni Anlaşma ve Elçisel İnanç bildirgesi belirlenmiş ve farklılıklar ilan edilmiş oldu.

Doğudaki kiliseler eski yönetim şekline devam etmişler ve birbirlerine yetkisel olarak değil de ruhsal anlamda bağlı kalmışlardır. Antakya, Yeruşalim, Suriye, Ermeni bütün bu patrikliklerin hepsinin kendi yönetimleri vardı. Ama ruhsal olarak bu kiliselere İstanbul önderlik ediyordu. Batıdaki kiliselerin hem yetkisel hem de ruhani önderliğini ve bağlılığını Roma kilisesi temsil ediyordu. Hem İstanbul hem de Roma kiliseleri aynı zamanda ikiye bölünmüş Roma imparatorluğunun başkentlerinde olduğu ve siyasi

güce de dayandıkları için zamanla büyüdüler, etki güçleri arttı ve siyasi bir yetke olarak kullanıma müsait hale geldi. Ama bunlara rağmen İstanbul ve doğu kiliseleri birliği hiçbir zaman Roma Papahk sistemi gibi kendisini İsa'nın dünyadaki tek temsilcisi olarak görüp, tek güç olmaya yönelmedi. Doğu patrikliği batı patrikliğinin eşitler arasındaki ilk olma özelliğini de kabul ediyordu. Kabul etmediği diğer kiliseler üzerinde kendisini önder olarak yetkili görmesidir.

Batı Roma Papalık sistemi doğuya rağmen aşırı bürokratik yapısı, piramit şeklindeki yönetim şekli ve siyasi nüfuz mücadelesinin sürekli parçası olması nedeniyle sürekli doğu üzerinde de tahakküm kurmaya yöneldi. Batı Roma Papalık sistemi yani Vatikan en ücra köylere kadar varan bir manastır teşkilatlanması ile sürekli bir kontrol düzeni oluşturmuş ve bu dini düzeni ekonomik, toplumsal, siyasi ve hatta zaman zaman da askeri bir teşkilatlanmaya kadar vardırmıştı. Vatikan nerdeyse evrensel bir devlet örgütlenmesi içindeydi. Bu bağlamda vergiden eğitime, savaştan kral atamaya, ticaretten tarıma kadar her şeye müdahale etme hatta yönetme gücüne sahipti. Bu gücün kaynağında ise batıya özgü manastır örgütlenme sistemi vardı. Doğudaki manastır sisteminde keşişler normal hayatı bırakıp ayrı bir yerde yaşıyorlardı. Toplum içinde ya da topluluk olarak yaşamıyorlardı. Daha çok mağaralarda, ormanda ya da çölde yalnız olarak yaşıyorlardı. Sadece bazen belli zamanlarda bir araya geliyorlar ya da topluma karışıyorlardı. Batıda ise çoğunlukla tam tersiydi. Manastırlarda topluluk olarak yaşıyorlar. Ama belli zamanlarda ya da ibadetlerde birbirlerinden ayrılıyorlardı. Hatta bazıları belli bir süre manastırda yaşadıktan sonra kendi topluluklardan çıkıp toplumun içinde yaşıyorlardı. İnsanlara yardım ediyorlar ya da çalışarak ihtiyaçlarını karşılayıp ihtiyaçta olan insanlara hizmet ediyorlar ya da kutsal kitabın yasalarını duyuruyorlardı. Toplum içinde bu hizmetleri yapabilmek için de Papadan resmi olarak izin alıyorlardı. Hizmetlerine devam ederken de Papaya sadakatlerini gösterip rapor veriyorlardı. Özellikle başka ülkelere 'misyon' yolculuklarına çıktıklarında oradaki kurdukları kiliselerin de döndüklerinde papalığa sadakatlerini ve bağlılıklarını gösteriyorlardı. Böylece yeni kurulan kiliseler de Papalığa bağlanıyor ve Papalık piramidi altına giriyorlardı. Böylece Papalığın yetkisi doruğa ulaşmıştır. Hatta bu o kadar abartılmıştır ki XIX. yüzyıla kadar Papalığın yanılmaz olduğu söylenmiştir.

Hristiyanlığın ilahi/kutsal amacı Roma devletinin resmi dini olmakla birlikte tamamen araç haline dönüştü. Hıristiyanlık devletin dini/aracı olduğunda toplumsal alanın değil politik alanın bir aracı olarak Roma'nın

evrensel Tanrı kompleksi ideallerine hizmet etti. Tarihsel, toplumsal, dini kutsal bir amaç siyasi bir araca indirgendi. Tanrı kompleksi tekebbürü içinde tahakküm etmek bağlammda dinin bir devleti olmasından daha tehlikeli olarak devletin dini oldu. Böylece Yahudilikteki din-devlet-millet özdeşliğine dayanan örneklik, İslam'daki bir dinin devlete dönüşmesi örnekliğinin yanında şimdi de yeni olarak devletin dini örnekliği ortaya çıkmış oldu. Tarih, din ve devlet arasındaki bu üç Tanrı kompleksi örnekliğinin farklı tezahürlerine şahitlik etmiştir. Her üçünün de ortak özelliği güce dayalı evrensel Tanrı kompleksi ideali olmuştur.

Bu evrensel ideal doğrultusunda Kilise Roma imparatorluğunun yıkılışıyla oluşan her türlü otorite boşluğunu dolduran evrensel bir organizasyona ve devlete dönüşmüştü. İstediğini kral ilan ediyor, istediğine taç giydiriyor veya istediği ülkeye savaş ilan edebiliyordu. Bu dönem, Roma kilisesinin tanımlamış olduğu dinsel ve dünyevi alanlarda nüfuzunu rakipsizce gerçekleştirdiği ve kilisenin kutsadığı imparatorun diğer otoritelerce tanındığı bir düzendir. Düzen, merkezinde Papanın olduğu ve krallar ile feodal güçlerin birbirine karşılıklı bağımlılığına dayanıyordu. Kilise, diğerlerinin iktidarlarının meşruiyet kaynağı olarak dinsel ilkeler sunan aşkın güçtür. Dinsel meşruiyet, bu dönem iktidar söylemlerinin temelidir. Dinsel meşruiyetten beslenmeyen hiçbir iktidar toplumsal itaati sağlama gücüne sahip değildir. Kilise, bu dönemde sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri düzenleyen, dini ve kurumsal faaliyetleriyle Avrupa toplumunu kendine bağlı ve bağımlı hale sokan bir ruhani devlet konumundaydı. Kilise, bütün ilişkilerin ve çatışmaların çerçevesini ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan; tek, bütün ve bölünmez bir evrensel Hıristiyan ülkesinin varlığı üzerine kurulmuş, iktidarın, hiyerarşik olarak birçok dini ve siyasi yönetim birimleri arasmda dağılımı ve parsellenmesini kontrol eden; krallar dahil dünyevi alanda "evrensel nüfuz" iddiası içinde bulunan tüm yeryüzü egemenlerinin meşruiyet kaynaklığını elinde bulunduran ve kendisi de papalığın evrensel gücüne binaen dinsel alanda "evrensel nüfuz" iddiası ile Hıristiyan dünyası ve toplumu üzerinde mutlak tahakküm ve üstünlük kuran bir egemenlik biçimiydi. Kilise kendini Hıristiyan dünyasının tek sahibi ve temsilcisi görmekte ve iktidar alanı olarak da tüm Hıristiyan dünyasını dinsel otoritesinin meşruiyetini sağlayan kilise doktrini ile ideolojik totaliter ile kuşatmaktadır. Roma devletinin yıkılmasıyla doğan boşluğu bir iktidar odağı olarak dolduran kilise bütün Hıristiyan dünyasına yayılmış bir örgüt olarak diğer otoritelerden daha güçlü, daha yaygın, daha eski ve daha süreklidir. Kilise, Hıristiyanlığın amaçları doğrultusunda toplumun her alanına el atıp eğitimden vergiye her türlü toplumsal ilişkilere müda-

hale etmektedir. Kilise bu çağda dünyevi iktidarın yani kralın papaya bağlı olmasını, onun emir ve direktifleri altında hüküm vermesini, dünya krallığının Tanrı krallığına boyun eğmesi gerektiğini savunur. Papa bu yüzden tek egemenlik merkezi olarak kabul edilir ve krala bağımlı bir konumda olması asla düşünülemezdi. Roma Papalık kurumunun bu etkisi ve gücü XIV. Yüzyıla kadar artarak devam etmiştir.

Kilisenin aynı halkı farklı gerekçeler ile yönetmesinin karşısına kralların dünyevi iktidarı tekrar çıktı. XIV. yüzyılda güçlenmeye başlayan dünyevi iktidarın temsilcisi kralın karşısında kalan tek güçlü rakip kiliseydi. Kral ve kilise çatışması kaçınılmazdı. Ulusal krallar bir devlete iki baş düşünemiyorlardı. Papanın gücü tek başına tüm krallardan daha etkiliydi. Kral-Papa çatışması vergi toplama, yargılama ve eğitim alanlarındaki çift başlılıktan kaynaklanıyordu. Toplum hem dinsel hem de dünyevi iktidara boyun eğiyordu. Ortaya çıkan yeni zengin ve güçlü burjuva sınıfı, kilisenin feodal yapıyı koruyucu ve kendi gelişimini engelleyen yapısına karşı kralın yanında yer alıyordu. Bu sınıf yanına kilise sistemini eleştiren dinsel kesimi de alarak kilise iktidarına karşı mücadeleye girdi. Dine karşı bu dinsel savaş Protestan reformu olarak yürüdü. Burjuvazi böylece büyük evrensel savaşına Protestan reformcularını yanına alarak evrensellik iddiasında bulunan Katolik kilisesine karşı girdi. Krallıkla çatışmaya giren papalık gerek halk üzerinde uyguladığı sistemli dini ve ekonomik baskı ve sömürü politikasıyla, gerek vazgeçemediği lüks tutkusu nedeniyle kısa sürede geniş kitlelerin tepkisini çekmeye başladı. XV. yüzyıl başlarında kilisenin dünya işlerine karışmasını eleştiren ve onun bu etkisini insanların üzerinden çekmesi gerektiğini savunan düşünürler ortaya çıkmaya başladı. Kilisenin her yönüyle yeniden düzenlenmesi istekleri gittikçe arttı ve geniş halk kitleleri arasında ağırlık kazanmaya başladı. İngiltere'de John Wycliff'ın ve Bohemye'da Jan Hus'un ortaya attıkları reform önerileri halkın antiklerikal düşüncelerini körüklüyordu. Din adamlarının dünyevi yaşama karışmalarına duyulan düşmanlık artıyordu. Reformcular, bir yandan dinsel törenciliğe, iman konusundaki dinsel hiyerarşi anlayışına ve papanın kilise içindeki mutlak egemenliğine karşı çıkıyorlar, öte yandan kilisenin servet edinmesini eleştirip kilise mallarından vergi alınmasını, kilise vergilerinin kısıtlanmasını ya da kaldırılmasını ve endülüjans satışlarının yasaklanmasını savunuyorlardı. Tüm bu görüşler reform hareketlerini başlattı. Halk ise Hıristiyanlıkta herkesin birbirinin kardeşi olduğu, herkesin eşit olduğu ilkeleriyle hareket ediyordu. Papalık iktidarını zayıflatma amacı taşıyan reform aslında kralların siyasal iktidarının güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Halk kilise iktidarından kurtularak bağımsız kalmayacak, siyasal iktidarın egemenliğine

ve hiyerarşisine boyun eğecekti. Kiliseye karşı Reform hareketinin başarıya ulaşması için krallığın zorlayıcı gücüne ihtiyaç vardı. Kralların gücü arttırılmalı ve bu gücün dayandığı temeller sağlamlaştırılmalıydı.

Dine karşı bu dinsel savaş sırasında kral ve Papa, Tanrının tek temsilcisinin kendileri olduğunun ispatına giriştiler. Hem kralın hem de papanın egemenlik iddiasında bulundukları farklı farklı toplumlar değil aynı toplumdu. Aynı topluma hitap etmenin çatışmalarıydı bunlar. Çünkü kilise ve devlet iki ayrı toplum olarak örgütlenmemiş aynı toplumun iki ayrı kurumu olarak örgütlenmiştir. Bunun sonucu olarak da krallıklar ulusal devletleriyle beraber ulusal kiliselerini kurmaya yöneldiler. Krallıklar evrensel bir kilisenin içinde yer almaktansa kiliseyi kendi sınırları içinde örgütleyip denetimleri altına alma yolunda ilerlemekteydiler. Bunun ön koşulu ulusal gücün tek bir merkezde toplanmasıydı. Bu amaçla kral, devleti düzenli bir bürokrasiye dönüştürmüş, yeni vergi sistemleriyle gücünü tüm ülkeye yaymış, sürekli ve düzenli bir ordu kurmuştur. Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa'da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlamıştır. Reform hareketi, bireylerin doğrudan Tanrıyla ilişki kurabileceğini, bunun için kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına gerek olmadığını, insanların İncil'i kendilerinin okuyup yorumlayacağını, tanrıyla kulu arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini savunmaktaydı. Luther, Zwingli, Münzer, Calvin gibi düşünürlerin aynı şeyleri söylediği ve savunduğu söylenemese de reform hareketinin temel felsefesini tüm Avrupa'ya yaydılar. Reform; Avrupa ölçeğinde "evrensel" bir örgütlenme olan kilisenin hiyerarşik örgütlenmesini parçalamış; dinsel ve felsefi anlamda özgürleşme sürecini başlatmış; dinsel otoriteyi siyasal iktidara tabi kılmış; tanrısal kurtuluşa ermenin yolu olan lüksten, boş işlerden, uykudan kaçınıp çalışma, kazanma ve biriktirme kutsanarak oluşan Protestan ahlakı sayesinde kapitalizmin ruhunu inşa etmiştir. Roma Katolik Kilisesi bu hareketlerle yerel olarak tüm Avrupa'da güç yitirirken evrensel örgütlü yapısı bozularak ulusal kiliselere bölündü. Ulusal kiliseler de kralın iktidarına güçsüzlüklerinden dolayı boyun eğdiler. Din ve ulusal bilinç birbirini geliştirdi. Reform ulusal ayrımları güçlendirdi. Avrupa'nın din ve "dinsel ülke" birliği ilkesi parçalandı. Yükselen yeni evrensel güç odakları olan ulus devletlerin önündeki en büyük engel, din de ortadan kalktı. Kilise,evrensel Tanrı kompleksi egemen devletlerin hizmetindeki bir kolektif Tanrı kompleksi kurumu olarak ticareti, çalışmayı, zenginliği, siyasal iktidarı ve dünyevi meşruiyet arayışlarını kutsayan bir boyut kazandı.

Hıristiyanlığın evrensel/Katolik egemenliğinin siyasi gücünü krallar ve ulus devletler, dini gücünü reform ve bölünmeler kırarken felsefi, kültürel

ve toplumsal gücünü de Rönesans hareketi yok etmiştir. Rönesans hareketi ile insana, topluma, bilime, sanata, dine, tarihe tüm siyasal ve sosyal olgulara bakış olarak büyük bir nitelik değişimi oluşmuştur. Rönesans, Avrupa açısından dine ve kilise inancına dayalı dogmatik çağın bitişi, insana ve insan aklına olan güven ile birlikte Aydınlanma çağının başlamasıdır. Avrupa açısından Rönesans, bir tarihsel dönüşüm, bir devrimdir. Rönesans'la birlikte gelişen yeni bir insan anlayışı ve bu anlayışa bağlı olarak vurgulanan özgürlük kavramı önemli bir dini değişim unsurudur. Rönesans ile birlikte dinsel niteliği ağır basmayan bir özgürlük kavramı etrafında oluşan bireycilik anlayışının gelişimine temel oluşturan bir hareket olarak yeni bir insan felsefesi ortaya çıkmıştır. Rönesans'ın insan anlayışının temeli; insanın kendi eylemiyle kendini gerçekleştiren, kendi tarihini kendi yapıp ettikleriyle oluşturan bir varlık olduğu anlayışıdır ki bu Hıristiyanlık dini inancına bir tepkinin ifadesidir. Kilisenin egemen olduğu dogmatik çağdaki toplumsal şartların içine mahkûm olmuş durağan insan yerine dinamik bir insan anlayışı doğmuştur. Birey artık kişisel gelişim tarihine Tanrı veya din/kilise değil kendisi yön verecek ve kendi kurduğu dini, sosyal ve siyasal yapıların meşruiyet kaynağı olacaktır.

Rönesans ile birlikte insan birey olarak dinden, kiliseden ve toplumdan ayrı bir varlık halinde anlaşılmaya başlanmıştır. İnsanı dini cemaat, aile veya toplumsal tabakaların önceden verili hiyerarşik ve değişmez kalıplarının dışında, ayrı bir varlık olarak anlaşılmasının kökleri atılmış, kilise vatandaşlığı ve bağlılığı yok edilmiştir. Tüm dini ve toplumsal bağlarından soyutlanmış bir insan anlayışı ortaya çıkmıştır. Tanrı veya kutsal yasalar değil bizzat insanın kendi aklının ve duygularının tek yol gösterici olduğu kabul edilmiş, insan aklının sürekli bir şekilde ileriye doğru geliştiği anlayışı sonucu akıl dışı engellerin kaldırılarak akla uygun "rasyonel" bir düzen kurmanın gerekli olması anlamında arayışlar başlamış, bu arayışların önündeki en büyük engel olarak görülen din ve kilise dogmaları reddedilmiştir. Rönesans; tamamen din ve kilise bağlamı dışında insanın, eşyanın, hayatın ve dünyanın yeniden ama dünyevi (seküler) olarak tanımlanmasıdır. Rönesans'ın düşünce merkezinde Hümanizm vardır. Hümanizm her şeyin ölçüsü olarak insanı kabul etmektir. Kilisenin skolastik anlayışı reddedilerek bilimde, felsefede, sanat ve edebiyatta özgür insan anlayışının savunulmasıdır. İnsan her alanda yüceltilmektedir. İnsanların özgürlüğü, eşitliği, aklın egemenliği savunulmuştur. Ortaya evrensel dini değerlerden bağımsız bir kişilik olarak ferdiyetçi, akılcı ve yaşama her şeyden fazla değer veren "rasyonel birey" çıkmıştır. İnsanın her şeyin ölçüsü olduğu hümanizm felsefesi doğaya, tekniğe, bilime, sanata yöneltti ve bu alanlarda

çok hızlı ve yaygın bir gelişme ortaya çıktı. Astronominin, coğrafyanın gelişmesi ile kilisenin dogmatik düşünceleri yalanlanarak kilisenin değerleri ve kiliseye olan inanç ve bağlılık ilkeleri zayıfladı. Dinsel iktidar yerini aklın iktidarına, dini kutsal yasalar yerini beşeri seküler kanunlara, kilisenin ruhani otoritesi yerini devletlerin seküler iktidarına, her alanda aranan dini meşruiyet kaygıları yerini siyasi otoritelerin dünyevi meşruiyet değerlerine bıraktı. Tüm bu düşünce ve inançlar Hıristiyanlığın kadim düşmanları Roma ve Helen kültürünün/ruhunun Avrupa'nın bedeninde yeniden doğup Hıristiyanlığı yeniden yok etme girişimi olmuştur.

Tüm bu gelişmelerle beraber, yüzyılların akışı içerisinde, insanların birbirleriyle olan rekabeti, ulusçuluk ve diğer kültürel farklılıklar Hıristiyan dünyasına anlaşmazlığı ve bölünmeyi getirmiş, sadece siyasi veya ulusal birliği değil dini birliği de yok etmiştir. Bu hareketlerin etkisiyle halklar ve büyük gruplar Katolik topluluğundan tamamen koptular. Bu süreler içerisinde Doğu Kilisesi (Ortodoks) ile Batı Roma Kilisesi (Katolik) arasındaki çatlak gittikçe derinleşmiş ve daha keskin hale gelmiştir. Roma Kilisesi içerisinde de Papalar ve Piskoposlar sarih ve ciddi bir reform hareketini gerçekleştirmek için birçok Konsül toplamışlardır. Bu konsüllerde, Hıristiyan doktrininin insan hakkındaki temel öğretisi, kurtuluşun iç gerçekliği ve kilisenin hiyerarşik görünümleri açık bir şekilde tanımlanmıştır. Roma Katolik Kilisesinin misyonerlik şevki yeniden harekete geçirilmiş ve İncil mesajı, Avrupalıların henüz keşfetmiş olduğu Asya'nın, Afrika'nın ve Amerika'nın bütün bölgelerine götürülmüştür. Sonuçta belki siyasi değil ama dini anlamda evrensel bir kilise anlayışı ve ruhu yeniden yaratılmış oldu. Böylece, dini, siyasi, ekonomik ve ulusal üstünlük iddialarına dayanan kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin ruhu tüm evrene egemen oldu. Göklerdeki yasak ağacın meyvelerini yeryüzünde devşirmek amacıyla, kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi iddiaları ve ihtiras tohumları da dini temsil eden kiliselerin ilahi tekebbür arınmışhğı ile dünyayı temsil eden devletlerin siyasi tahakküm ayrıcalığı arasında insanların bedeninde, ruhunda, aklında ve ahlakında yaşanır ve çatışır kılındı: Kutsal dinlere karşı yaratılan seküler dinler olan ideolojilerin toprağında. Tüm zamanların ortak yasası uyarınca...

SONUÇ

"Tüm zamanların en iyisiydi, belki de en kötüsüydü. Bilgeliğin çağıydı, aptallığın çağıydı. İnançların dönemiydi, inançsızlığın ve şüphenin de. Aydınlığın mevsimiydi, belki de karanlığın. Umut'un baharıydı, umutsuzluğun da kışıydı. Her şey geleceğindi, gelecek hiçlikti aslında. Öncesinde her şey vardı, hiçbir şey yoktu. Herkes doğrudan cennete gidiyordu; ya da tersine, cehenneme. Gün bugüne o denli benziyordu ki, muhteris gürültücü yetkililer ve devlet adamları, karşılaştırmaların yalnızca üstünlük açısından yapılmasmda direnir oldular. Bu yüzden de her şeyin hem iyisi hem de kötüsü için 'EN' ile başlayan karşılaştırmalar yapmakta ısrarcıydılar. Zıtlıkların yasa olduğu dönemlerdeki gibi zaman, hem ağır ilerliyor, hem de yıldırım hızıyla geçip gidiyordu. Ülkenin soylu ve sorumlu beyleri ve gününü gün eden devlet erkânı her şeyin yolunda olduğundan, kurdukları bu düzenin sonsuza dek de öyle kalacağından en ufak bir kuşku duymamaktaydılar. Silahların dışmda zengin ve bol olan hiçbir şey yoktu. Bir de ölüm. O günlerde ölümle cezalandırılmak her iş ve mesleğin moda uğraş ve çözüm reçetesiydi. Ölüm, doğanın getirdiği bir çözümdü, bu kural yasalar için de neden geçerli olmasındı ki? Birine ölmesi için sadece 'Hain' demek yeterliydi. Tüm dünya hainlerin çarmıha gerilip tüm insanlara ibret olsun diye gösterilmesi ününü kazanmak için yarışıyordu. Zaten insanların canı da devletin malıydı. Egemen soylu yöneticilerin başkalarını ilgilendiren sıradan işler için bile gerçekten soylu bir kuralı vardı: Hiçbir şeyi kendi haline bırakma! Özel işleri için de bir kuralı vardı: Her şey benim istediğim biçimde yürüyecektir! Her şey, efendilerin gücüne, zevkine, keyfine ve kesesine hizmet etmelidir. Çünkü tek ilke vardır: 'Hayat sadece güçlüler içindir!'. Güçlü güçsüzü eziyor-

du. Tek yaşam kuralı buydu. Güçsüz insanın ise insanlık önünde boynu büküktü. İnsanlar ise kitle sürüleri haline getirilmişti. Kitleleri tatmin etmek zordu. Bir anları ötekine uymuyor, bir istedikleri bir istediklerini tutmuyordu. Aynı anda hem gülüyor hem ağlıyorlardı. Sanki gözyaşları ile akıttıkları kanları arasmda bolluk yarışı düzenliyorlardı. Kendilerine en çok gözyaşı ve kan vaat edene tapıyorlardı. Herkes aklını bir mezhebe koşmuş, 'doğrunun odağı biziz!' türünden laflarla işlerini yürütüyorlardı. Her gün Tanrı'nın yaşasınlar diye yarattığı kulları öldürülüp duruyordu. Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ve Ölüm; Tanrıça Giyotine bakılacak olunursa gerçekleştirilmesi en kolay olanı sonuncusuydu. O gerçekleşirse diğer üçü de yaşanabilir olurdu. Cennetten kovulan meleği şeytana dönüştüren şey insanları da şeytana çeviriyordu: kibir. Korkunç, geçici bir istektir bu. Herkesin gizli kalmış, özü yok edici isteklerinin kaynağıdır bu. Koşullar oluştu mu, hemen su yüzüne çıkar ve diğer tüm istekleri emri altına alır. Eski despotların yerine yeni despotlar geçiyordu. Eskilerin işi daha bitmeden yenileri de en yeni despotların ihtiraslarına kurban oluyordu. Herkes kılıcın ve kırbacın gölgesinde bir tutsaktı. Egemenler iktidarlarını sürdürmek için terörü canlı tutabilmek için gösterdiği çabaya karşın aynı terör tarafından yutulabileceklerini de biliyorlardı. Bir kez suçlanmaya görsün... İnsanlar birbirlerinin önünde eğiliyorlardı. Kimi acı çektirmek için kimi de acı çekmemek için. Efendilerin halk üzerinde çok büyük hakları vardı; isterlerse öldürür, isterlerse yaşatırlardı. 'Baskı, tek kalıcı felsefe; korku ve köleliğin getirdiği güce saygı insan sürüsüne kamçının sözünü dinlettiren tek gerçeklik idi'. 'Tavan göğü kapattığı sürece"(Charles Dickens; İki Şehrin Hikâyesi).

Tüm zamanların birbirine aslında İbni Haldun'un ifadesiyle "suyun suya benzediği kadar benzemesinin" gizemi ya da Dickens'in yukarıdaki ifadesiyle "zıtlıkları içinde barındıran bir dilemma" gibi tekrar tekrar dönmesinin sırrı da aynıdır: İnsan doğası. İnsanın doğası insanlığın kaderidir. İnsanın insanlığını gerçekleştirmesi amacı hiç değişmezken sadece araçlar değişmiştir. İlk Adem ile son Adem arasmda amaç açısından hiçbir fark yoktur. Fromm'un ifadesiyle fark sadece araçlardadır. Bu kitapta anlatılan insanın doğasının ürünü olan kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerinin Yahudi, Roma ve Hıristiyanlık tarihi hikâyeleri ve örneklikleri ile Dickens'ın 18. ve 19. yüzyılda gerçekleşen büyük devrimler ve değişimler için anlattığı "İki Şehrin Hikayesi" hatta tüm şehirlerin ve zamanların hikayeleri arasmda ne fark vardır? Kendi ifadesiyle tek fark vardır: "Haç yerine Giyotin". "Herkes aklını bir mezhebe koşmuş, 'doğrunun odağı biziz!' türündenlaflarla işlerini yürütüyorlardı. Her insanın aklı ve kalbi bir devrim

mahkemesi gibi işliyordu: Yargısız infaz ve suçsuz ceza. Tek yerleşik ve doğal düzen buydu".

Herkes zamanın başlangıcından beri farklı biçimlerde sahne almış kanla beslenen keskin dilli Tanrıça Giyotin'e kurban adamak, kan sunmak için çılgınca yarışıyordu. O, insan soyunun yenidendirilişinin simgesiydi. "Haç'tan daha çok önem taşıyordu. Göğüslerden haçlar çıkarılmış, yerlerine küçükgiyotinler takılmıştı. Haç'ı yadsıyanlar Giyotin'e diz kırıyorlardı. Öyle çok kelle uçmuştu ki, toprak kıpkızıllıktaydı. Herşey genç bir şeytan için düzenlenmiş bozyap gibiydi. Parçalarına ayrılıyor, gerektiğinde de birleştiriliyordu. Gür sesleri susturuyor; güçlüleri perişan, iyiyi ve güzeli yok ediyordu. Öylesine bir hızla çalışıyordu ki İncil'deki yaşlı adamdan çok daha çabuk çalıştığı apaçık ortadaydı. Her gün Tanrı'nın yaşasınlar diye yarattığı kulları öldürüp duruyordu. Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ve Ölüm; Tanrıça Giyotine bakılacak olunursa gerçekleştirilmesi en kolay olanısonuncusuydu". Ölüm gerçekleşirse diğer üçü de yaşanabilir olurdu. Tüm ideallerin gerçekleşebilirlik şartı sadece ölümdü. Daha fazla ölüm yaratanın daha fazla yaşama şansı vardı. Dinler ve devletler, inançlar ve ideolojiler, uluslar ve mezhepler arasındaki kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi savaşı ve rekabeti de bunun içindi.

Tüm zamanların kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri ve onların sembolleri olan "ülkenin soylu ve sorumlu beyleri, dinlerin sorumluluk sahibi din adamları ve gününü gün eden devlet erkanı her şeyin yolunda olduğundan, kurdukları bu düzenin sonsuza dek de öyle kalacağından en ufak bir kuşku duymamaktaydılar. Bugünlerde madde ötesi ile ilişkilerimiz ne denli sıkı fıkı ise, o günlerde de 'öte'den gelen haberlerde benzer bir artış olmuştu. Doğaüstünün özgürlüğünden pay almamış hayaletler söyleyeceklerini bitirip tüketmişlerdi. Bütün bu olup bitenin orta yerinde ise cellâtlar vardı. Sürekli iş başında her zamankinden daha işe yaramaz veher zamankinden çok aranan cellatlar. Bu nedenle ölüm araçları olan silahların dışında zengin ve bol olan hiçbir şey yoktu. Bir de ölüm... O günlerde ölümle cezalandırılmak her iş ve mesleğin moda uğraş ve çözüm reçetesiydi. Ölüm, doğanın getirdiği bir çözümdü, bu kural yasalar için de neden geçerli olmasındıki? Birine ölmesi için sadece 'Hain' demek yeterliydi". Tüm dünya hainlerin çarmıha gerilip tüm insanlara ibret olsun diye gösterilmesi ününü kazanmak için yarışıyordu. Zaten insanların canı da devletin malıydı."Devlete egemen soylu yöneticilerin başkalarını ilgilendiren sıradan işler için bile gerçekten soylu bir kuralı vardı: 'Hiçbir şeyi kendi haline bırakma!' Özel işleri için de bir kuralı vardı: 'Her şey benim istediğim biçim-

de yürüyecektir!' Her şey, efendilerin gücüne, zevkine, keyfine ve kesesine hizmet etmelidir. Çünkü tek ilke vardır: 'Hayat sadece güçlüler içindir!".

Kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri ile inşa edilen tüm zamanların evrensel yasası aynıydı: güce tapmak. "Bilgiden yoksun bilginler, cesaretten yoksun askerler, deniz görmemiş gemiciler, işbilmeyen memurlar, her işi bilen görevliler, muhteris tüccarlar, aç gözleriyle dünya işine dalmış pişkin din adamları; hepsi de sadece güçlüler için olan hayat yaratmışlardı. Tümü işlerine uygunsuz, kendilerine ait olanlar konusunda yalancı ama tümü şöyle ya da böyle güce hizmet eden egemen güçlü efendiler sınıfındandı. Hepsi ballı kazanç ve mevkilerin peşinde idiler. Hepsi de diğer sıradan insanların ilgi duyduğu her şeye kayıtsız kalmaları ile ünlü iyi yetişmiş kibar insanlardı. Bu yüzden her zaman ve her yerde güçlü güçsüzü eziyordu. Tüm zamanların tek yaşam kuralı buydu. Güçsüz insanın ise insanlık önünde boynu büküktü. Alın teri ile tek bir günahın kökünü kazımak yerine, devleti saran küçük kötülüklere karşıher türlü çözüm getiren entrikacılar, bulabildikleri kulaklara akıl karıştırıcı safsatalar boşaltıyor,- dünyayı sözlerle yeniden kuruyor, oyun kâğıtları ile Babil Kulesi'ni göğe erdiriyor, gözlerini metallerin değişimine dikmiş simyacılar gibi insanların değişimini müjdeliyorlardı. İnsanlar ise kitle sürüleri haline getirilmişti. Kitleleri tatmin etmek zordu. Bir anları ötekine uymuyor, bir istedikleri bir istediklerini tutmuyordu. Aynı anda hem gülüyor hem ağlıyorlardı. Sanki gözyaşları ile akıttıkları kanları arasmda bolluk yarışı düzenliyorlardı. Kendilerine en çok gözyaşı ve kan vaat edene tapıyorlardı. Eski despotların yerine yeni despotlar geçiyordu. Eskilerin işi daha bitmeden yenileri de en yeni despotların ihtiraslarına kurban oluyordu. Herkes kılıcın ve kırbacın gölgesinde bir tutsaktı. Egemenler iktidarlarını sürdürmek amacıyla yarattıkları terörü canlı tutabilmek için gösterdiği çabaya karşın aynı terör tarafından yutulabileceklerini de biliyorlardı. Yönettikleri kitlelerce bir kez suçlanmaya görsünlerdi". Zaman kutsal kitaplarda vaat edilen çağa doğru gidiyordu: "Sürüleri çobanlar değil çobanları sürüler güdecektir!".

Tüm zamanların Tanrı komplekslerinin ortak özelliği olduğu üzere muktedir soylu efendiler keyifleri ve zevkleri ile aralarına giren herşeyi ve herkesi yok ediyorlardı. Ölümün çözmediği sorun yoktu. "Herkesin en iyi bildiği şey öldürmekti. Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ve Ölüm birbirinden ayrılmaz kardeştiler. Yerden kin ve nefret büyüyor, göklerden ise ölüm yağıyordu. Cennetin kapıları ve pencereleri ise sıkı sıkı kapanmıştı. Dur durak yoktu. Acıma, barış, dinlenme ya da zaman ölçüsü yoktu. Gece ve gündüz her zamanki gibi birbirlerini izliyordu, o kadar. Gece oldu mu gündüz

bitmişti. Zamanın hesabı tutulmuyordu. Sabırlı bir kişi için bu kavram ne denli anlamsız ise, bir ulusun delilik ateşinde de zaman işte öyle yok olup gitmişti. Tüm kentlerin sessizliğini bozan sadece ölüm ve zulüm inlemeleri idi". Ölümün Tanrı ilan edildiği bu dünyada insanlar birbirlerinin önünde eğiliyorlardı. Kimi acı çektirmek için kimi de acı çekmemek için; kimi öldürmek için kimi de ölmemek için. "Tanrı gibi" tapınılan efendilerin halk üzerinde çok büyük haklarıvardı; isterlerse öldürür, isterlerse yaşatırlardı. "Baskı, tek kalıcı felsefe; korku tek asli yaşam standardı ve köleliğin getirdiği güce saygı ise insan sürüsüne kamçınınsözünü dinlettiren tek gerçeklik idi": "Tavan göğü kapattığı sürece".

Dickens'ın da ifade ettiği gibi "Cennetten kovulan meleği şeytana dönüştüren şey insanları da şeytana çeviriyordu: Kibir. Korkunç, geçici bir istekti bu. Herkesin gizli kalmış, özü yok edici isteklerinin kaynağıydı ki bir. Koşullar oluştu mu, hemen su yüzüne çıkar ve diğer tüm istekleri emri altına alırdı bu kibir". Kibir insanı özgür kilan tüm zamanların gerçeğini değil insanı köle kılan o zamanın gerçekliğini kendisine sahip Tanrı komplekslerine öğretti. Tüm zamanların yasası gereği kibir, kendisine köle olmayanlara efendilik bile yapmadı. Kibir kendisine köle olmanın şartı olarak da "iyiyle kötüyü bilip mutlak bilgiye ulaşarak Tanrı gibi olmak" yasak meyvesini yemeyi zorunlu kıldı. Bu nedenle cennetten kovulan tüm zamanların tüm Tanrı kompleksi kişilikleri, gerçeği aramanın veya bulmanın değil bizzat gerçeği bilmenin temsilcisi oldukları iddiasında oldular: Dinler, devletler, uluslar, ideolojiler, mezhepler, partiler, halklar, liderler. Bu yüzden binlerce değişkene bağlı bir problemi kişinin kendisinin merkezinde olduğu tek bir unsurla açıklamaya, karar vermeye ve topluma dikte etmeye yönelik bir tavır içinde anlaşılmaz olanı anlama, karmaşık olanı basite indirgeme, bilinemez olanı bilme, yönetilemez olanı yönetme iddiasına tutuştular. Alçakgönüllü bir şekilde sorunlarla yüzleşmek yerine "Tanrı gibi" davranarak sorunu ya yok etme ya da çözdüğünü iddia etme kompleksi içinde deneme-yanılma yöntemi yerine her şeyin mutlak bilgisine sahip olma gururu içinde dikte yöntemine yöneldiler. İnsanların milyonlarca yıldır deneme-yanılma yöntemiyle ürettikleri evrimsel yaşam, teamül ve değişim ilkeleri yerine tepeden inme mutlak bilgi, mutlak iyi ve mutlak doğru iddiası ile kendi devrimsel ilkelerini dayatma çabası, yöntemi ve siyaseti üreterek muhtemel gerçek olan yerine en iyiyi, en doğruyu aramak çabası içine girdiler. Farklılıklarda başarısızlık görüp tek biçimli başarı odaklı düşünerek başarısızhkların örnekliğini yok sayıp sonuç odaklı mutlak başarıya yöneldiler. Mutlak doğruyu fikir ayrılıklarında değil tek bir fikri sabitede ısrar etmekte arayan bir düşünce yöntemi ile hayata ve

gerçeğe dair soru ve sorunların tek ve mutlak doğru tek bir cevabının olmadığı inancı yerine tek doğru tercihli bir algının dayatması içine girdiler. Her sorunu nasıl çözeceğine dair mutlak bir cevabının olduğuna inanarak insanın kendi yanılabilirliğini kabul edememe tekebbürü içinde insanların kendi küçük dünyalarındaki Tanrı iddiasını büyük fikirleri ile başka insanların dünyalarında hâkim kılma mücadelesine tutuştular: "Tüm zamanların en iyisi" olmak tutkusuyla.

Tanrı kompleksi bu kişilikler, fikir ve fiillerine yöneltilen eleştirileri kendi şahıslarına meydan okuma olarak algılayıp kendi aşağılanmışlığına savaş açma ruh hali ile farklı bakış açılarının ve fikirlerin karmaşıklığında ve belirsizliğinde bunalmak yerine tek, basit, belirgin ve mutlak bir doğruya inanmanın ve yaşamanın konforunu sürme arzusuna yöneldiler. Bu amaçla da kolektif ve evrensel Tanrı komplekslerini kanla besleyip büyüttüler. İnsanlara hata yapma hakkı ve özgürlüğü tanımayıp mükemmel ve hatasız bir yaşam vaat eden kolektif bütünlükler içinde hata yapma özgürlüğünü bir hak olarak kullanmak yerine mükemmellik iddiası içinde hatasız yaşamaya yöneldiler. Zaafların mükemmellik dünyasında sıradan hayatlar yaşamaktansa, mükemmelliğin zaaflarına kapatma hülyasında "kendilerini özgür kılacak gerçeğin" ve gerçekliğin yolunu kaybedip sadece kendilerinin temsil ettiği gerçeklerin kölesi oldular. Tüm bu Tanrı kompleksi sorunlarını çözmek için yarattıkları "kesin inançlı" kolektif Tanrı kompleksleri, mutlak iktidar ve mutlak güçle donatıp "Hükümdar" ilan ettikleri yeryüzü egemen Tanrı gibileri ve kendi hak ve özgürlüklerinden vazgeçip Tanrının tüm özelliklerini kendisine yükleyerek kutsadıkları evrensel Tanrı kompleksleri olan 'ölümlü Tanrı Leviathan'ları bile onları bu dilemmadan kurtaramadı. Tanrı kompleksinden kurtulmak için yarattıkları her şey onları kul kompleksine mahkûm etti. Fromm'un ifadesiyle "Tanrısı olmak için yarattıkları her şeyin kulu oldular". Yok ettikleri her ihtirasları "Anka Kuşu" gibi eskisinin küllerinden yeni ve daha güçlü bir ihtiras yarattı. Hayatlarının her an ve durumunu "Nergis Çiçekleri" ile süslediler: "Tüm zamanların en iyisi" olmak tutkusuyla yarattıkları her şey "tüm zamanların en kötüsü" oldu.

İnsanlar, yaşadıkları cennetten dünyaya "herkesin gizli kalmış ihtiraslarının tohumu olan; özü yok edici isteklerinin kaynağı olan; koşullar oluştu mu, hemen su yüzüne çıkan; ortaya çıktığında da diğer tüm istekleri emri altına alan" kibir ile düşüşten sonraki bu dünyadan da tekebbür ile düşüş halleri yüzünden bırakın şeytanın övgüsünü lanetine mazhar oldular. Fromm'un ifadesiyle "büyük tinsel liderleri Musa, İsa ve Muhammed'in öğretilerine bağlanıp Tanrı komplekslerinden arınmak yerine onların öğre-

tilerine sahte bir bağlılık gösterip bu öğretileri bir batıl inançlar ve putperestlik ormanına dönüştürerek" o ormanın yasaları ile "her şeyin hem iyisi hem de kötüsü için 'EN' ile başlayan karşılaştırmalar yapmakta ısrarcı" olarak birbirlerini "üstünlük" silahlarıyla avlamaya yöneldiler. Tüm dünyayı "avcılık oyunları" ormanına çevirip orman kanunları ile inşa ettikleri dini ve seküler tapmaklar inşa ettiler. Göğü ve göklerin egemenliğini bu dünyevi ve yeryüzü egemenliği tapınaklarının "tavanlarıyla kapattılar". Gökyüzü egemenliğinde "yasak ve lanetli meyve" kibri, yeryüzü egemenliğinde kutsal ilan ederek birbirlerini onun sembolü Nergis çiçekleriyle avlamaya yöneldiler: Kutsal laneti, lanetli kutsallıkla avladılar.

Ta ki insanların Habil-Kabil gibi birbirlerini "avlamaktan vazgeçip" anlamaya çalışıncaya, birbirlerine yaptıkları "başkalarını sevmeyen kendini sevsin!" ve "kıyaslayanlar lanetlenecektir" lanetlemesini kaldırmak için birbirlerine "susayıp da duru bir pınara eğilince suda kendi kutsal yüzleri" yerine lanetledikleri ötekilerinin lanetli yüzlerini görünceye kadar... Ta ki, hiçbir kar-zarar, elem-haz, iyilik-kötülük, hain-kahraman, doğru-yanlış, yalan-gerçek, hayat-ölüm tehdidi ve tahdidi altında olmadan "başkaları benim yüzümden ne acılar çekmiş; şimdi anlıyorum. Tüm kötülüklerin kaynağı olan kendime ve kendimize olan sevgimi lanetliyorum. Artık anlıyorum ben oyum, o da benim. Tutuşturan da ben, tutuşan da, ötekine olan sevgimle yanıyorum. İsteneyim mi, isteyeyim mi? Sevdiğim yakın olsa keşke! Sevdiğim daha uzun ömürlü olsun dilerim. Ve şimdi can verelim, hepimiz de aynı ve bir solukta" sözleriyle bir su kıyısında Narkisos'la birlikte tüm insanlık olarak hep beraber eriyip tükeninceye kadar... Ta ki, tüm lanetlemeleri ve lanetlenmeleri kutsamayı kaldırmcaya, üstünlük ile kurgulanmış efendi veya köle/kulluk doğasını merhamet ile inşa edilmiş özgürlük ve eşitlik tabiatı ile yok edinceye kadar... Ta ki, Şeytan gibi Tanrıyı tövbeye çağırmak yerine Narkisos gibi tövbe ederek insan ve insanlık doğasındaki tüm "Nergis" çiçeklerini kurutuncaya kadar... "Mühlet verilenlerden olma" yazgısını dönüştürmek ve evrensel dilemmayı çözümlemek için: "Tavan göğü tamamen kapatmadan". Yoksa...

KAYNAKÇA

Alfred Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, Çeviren: Ayda Yörükan, İş Bankası Yayınları, 1994.

Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul, 1987.

Cemal Bali Akal, Sivil Toplumun Tanrısı, Afa Yayınları, İstanbul, 1990.

Çiğdem Dürüşken, Roma Dini, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003.

Erich Fromm, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri I, Çev: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul, 1995.

Erich Fromm, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri II, Çev: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul, 1995.

Erich Fromm, Özgürlükten Kaçış, Çev: Şemsa Yeğin, Payel Yayınları, İstanbul, 1996.

G.W.F. Hegel, Tarihte Akıl, Çev: Önay Sözer, Ara Yayınları, İstanbul, 1991.

George Sabine, Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev: Özer Ozankaya, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991.

Halil Demircioğlu, Roma Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.

Halis Çetin, Siyaset: Kral Çıplak Halk Çırılçıplak, Orion Yayınları, Ankara, 2012.

Halis Çetin, İnsan ve Siyaset, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

Halis Çetin, Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para, 2. Basım, Çev: Berna Günen, Kırmızıkedi Yayınları, İstanbul, 2014.

Juliane von Laffert (Ed.), Mitoloji, NTV Yayınları, İstanbul, 2010.

Kenneth Minogue, Siyaset ve Despotizm; Liberte Yayınları, Ankara, 2002.

Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2008.

M. Ali Ağaoğulları, Eski Yunanda Siyaset Felsefesi, V/Teori Yayınları, Ankara, 1989.

Max Weber, Sosyoloji Yazıları, Çev: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Oğuz Tekin, Helen ve Roma Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2364, Eskişehir.

Reginald H. Barrow, Romalılar, Çev: Ender Gürol, İz Yayınları, İstanbul, 2006.

Sedat Kızıloğlu, İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Ocak-2012.

Thomas Carlyle, Kahramanlar, Çev: Behzat Tanç, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1976.

Walter Burkert, İlkçağ Gizem Tapıları, Çev: Sina Şener, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

Yves Bonnefoy, Mitolojiler Sözlüğü, Çev: Levent Yılmaz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.

İNTERNET KAYNAKÇASI

Halil Bayraktar-Erdal Nevruzoğlu, Roma Dini, yaklasansaat.com.

Nevzat Tarhan: http://www.haber7.com/prof-dr-nevzat-tarhan/haber/331989-siya-sette-tanri-kompleksi, 05.10.2012.

Tim Harford; Trial, Error and the God complex, http://www.youtube.com/watch?v=K5wCfYujRdE, 25.12.12.

http://www.hristiyan.net/kilisetarihi.htm; http://tr.wikipedia.org.

http://psikoloji-phantasmal.blogspot.com/2007/08/narsisizm-hakkinda-herey.

http://tr.wikipedia.org.

http://www.sevivon.com/pages/tarih.html.

http://www.hristiyan.net/kilisetarihi.htm.

DİZİN

A

Adam Smith 44
Adem 2, 43, 58, 60, 61, 93, 98, 103, 168, 174, 249, 250, 251, 282, 292, 390, 464
Adler 7, 12, 14, 470
ahlak tanrısı 60
antisemitizm 278, 279, 281
apokaliptik 437, 439, 440
Apostles 368
Archie Cochrane 34
Aristo 38, 61, 232
Avimelek 108, 135, 136, 137
aydınlanma 232

B

Baal 129, 135, 136, 141, 191, 192, 194, 195, 197, 202, 203, 204, 226, 357
Babil 75, 102, 107, 123, 195, 196, 225, 226, 227, 228, 229, 245, 251, 262, 263, 264, 271, 357, 423, 437, 442, 466
Bacchus 359, 361
Bet-Amikdaş 169, 172, 173, 188, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 240, 241, 242, 243
Bodin 39
bodizm 3
Buda 6, 97

C

Caligula 89, 267, 317, 318, 319, 320, 321
Calvin 458
Carlyle 34, 54, 55, 470
Ceres 310, 352, 355, 356, 359
Cicero 305, 306, 307, 344, 355, 360
Claudius 321, 322, 352
Colosseum 331, 333, 334, 340, 341
Commodus 332, 333, 334
Constantinus 337, 338, 339, 363

D

Davut 89, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 194, 218, 228, 257, 260, 369, 371, 440
Debora 133, 134
Defoe 36
Demeter 351, 359
Derlemeci 210, 218, 219, 220, 221, 222, 223
diaspora 246, 266
Dickens 464, 467
dictator 303, 308
Dreyfus 278

E

Edom 109, 238
ego 3, 5, 12, 13, 20, 24, 29, 31, 62, 64, 67
elçiler 369, 372, 375, 376, 380, 384, 385, 388, 401, 407, 408, 410, 422, 442, 445, 451
Ermeni 444, 455
Esav 108, 109, 110, 127, 209, 238, 252
Eski Ahid 429
Esseniler 265, 266
Eyüp 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 231, 257
Ezra 198, 199, 229, 230

F

Ferisiler 235, 241, 243, 265, 266
Filistin 87, 107, 108, 117, 149, 154, 231, 236, 237, 245, 246, 247, 259, 275, 279, 280, 281, 291, 292, 326, 362, 365, 368, 442
fortuna 63
Fransız Devrimi 274, 275
Freud 3, 12, 13, 62, 84
Fromm 3, 6, 8, 10, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 464, 468, 470

G

Gidyon 134, 135, 136, 137
Gnostik 439, 440
Golyat 149, 150, 151
gönüllü kulluk 81, 95, 142, 143, 186
Gregoryen 310

H

Hacer 107, 174, 409, 410
Hakimler dönemi 132, 133
Hannibal 359
Havva 93, 174, 407, 408
Hedonizm 45
Hegel 34, 47, 56, 470
Helenizm 231, 232, 233, 235, 236, 240, 326, 340

Herakleitos 4, 13, 281
Hercules 334
Heroarşi 55
Herod 239, 240, 243, **266**
Herodotos 13
Hıristiyan 6, 9, 52, 98, **244, 246, 247,** 248, 289, 328, 338, **339, 348, 379,** 393, 394, 415, 433, **441, 442, 443,** 446, 447, 448, **449, 450, 451, 454,** 457, 460
Hobbes 40
homo economicus **50, 51**
homo faber 48
Hume 43

I

Isis 349, 359

İ

iblis 357
İbni Haldun 464
İbrahim 10, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 127, 174, 249, 251, 252, 282, 291, 297, 372, 377, 378, 396, 407, 408, 409, 410, 411, 432
İbraniler 102, 106, 107, 253, 254, 259
ideoloji 53, 56, 81, 82
idol 3
İgnatius 451, 452, 454
İncil 4, 2, 98, 367, 370, 371, 372, 388, 435, 442, 443, 453, 454, 458, 461, 465
insan doğası 4, 14, 36, 38, 39, 61, 311, 345
İsa 6, 6, 9, 10, 71, 79, 89, 98, 244, 246, 247, 267, 269, 270, 328, 337, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 398, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 435, 436, 437, 439, 440, 441, 442, 443, 445, 447, 451, 453, 454, 455, 468
İshak 107, 108, 109, 110, 112, 113, 127, 174, 252, 254, 291, 372, 411, 432
İskender 231, 232, 233, 236, 265, 305, 359, 412
İsmail 107, 108, 109, 110
İsrail 101, 102, 105, 106, 110, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 209, 210, 218, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 233, 236, 239, 245, 248, 252, 259, 262, 267, 274, 278, 281, 292, 293, 296, 339, 371, 373, 375, 376, 378, 381, 382, 388, 396, 397, 405, 426, 427, 432, 438, 452, 470
İsrailoğulları 101, 102, 107, 109, 110, 117, 119, 128, 129, 130, 140, 252
İstefan 377, 378, 379
İvri 249
İzevel 191, 192

J

Jullius Caesar 303

K

kapitalizm 277, 279
karizma 3, 51, 53
Karl Marx 277
Katolik 442, 454, 455, 457, 459, 460, 461
Kenan 106, 107, 111, 117, 120, 127, 128, 129, 133, 134, 154, 251, 256, 259
Kilikya 377
kilise 10, 52, 244, 247, 364, 370, 397, 415, 424, 425, 429, 431, 439, 441, 444, 445, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 457, 458, 459, 460, 461
konformizm 59
kontrol 22, 26, 28, 37, 39, 44, 52, 59, 61, 64, 65, 87, 94, 97, 115, 155, 169, 239, 240, 252, 257, 258, 282, 312, 356, 357, 363, 446, 455, 457
Korint 326, 384, 400, 443
Krallar Dönemi 140, 144
Kudüs 184, 185, 227, 231, 236, 237, 245, 246, 247, 248, 260, 262, 263, 265, 266, 267, 273, 276, 292, 319, 327, 330, 369, 370, 372, 373, 375, 376, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 410, 441, 442, 443, 453
kul kompleksi 4, 8, 9, 14, 17, 18, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 64, 65, 77, 78, 80, 81, 83, 85, 92,

95, 104, 135, 142, 158, 160, 169, 255, 265, 306, 309, 310, 312, 318, 319, 320, 322, 327, 344, 357, 378, 420, 425, 429
kuran 176, 266, 293, 329, 457
kutsal 2, 3, 9, 10, 24, 27, 34, 50, 52, 53, 55, 56, 59, 77, 79, 80, 85, 90, 91, 96, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 130, 131, 132, 141, 142, 143, 148, 155, 160, 165, 167, 169, 170, 171, 174, 175, 177, 185, 187, 188, 189, 196, 197, 198, 199, 202, 206, 208, 211, 216, 221, 222, 223, 227, 230, 233, 234, 236, 241, 245, 246, 247, 249, 251, 252, 253, 254, 256, 258, 260, 264, 266, 270, 271, 272, 273, 274, 280, 282, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 303, 309, 310, 311, 316, 319, 320, 330, 336, 337, 348, 349, 352, 353, 355, 356, 357, 360, 362, 363, 364, 373, 374, 375, 377, 379, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 391, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 405, 409, 412, 413, 414, 415, 417, 422, 423, 424, 427, 428, 429, 430, 431, 439, 440, 441, 445, 447, 449, 451, 456, 460, 466, 469
kutsal yasa 143, 174, 374, 377
Kybele 359, 360, 361

L

Leviathan 40, 468
Locke 41
Luther 458

M

Machiavelli 39, 61
Makabi İsyanı 236
Malaki 208, 209, 210
Mamon 255, 421
Manaşşe 119, 134, 135, 194, 195, 226
Marcus Antonius 304, 314
Marcus Aurelius 243, 332, 447, 448
Maşiah 244
mazoşist 73
Mevlana 36
Mezmur 162, 163, 164, 165, 166, 167
Mezopotamya 102, 103, 105, 106, 107, 245, 251, 346, 356, 357, 358, 370, 377, 443, 444, 451, 453
Midyanlılar 134, 135, 136, 140
Milano Fermanı 363
Mişna 243, 271
Mithras 359, 361, 362
mitoloji 52, 56
Moav 133, 137, 154
Muhammed 6, 9, 98, 246, 247, 468
Musa 6, 9, 10, 98, 101, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 144, 145, 155, 161, 167, 171, 173, 174, 189, 194, 198, 210, 230, 231, 243, 253, 254, 255, 256, 259, 291, 373, 377, 378, 385, 396, 397, 403, 404, 405, 409, 422, 429, 430, 431, 432, 468
mülkiyet 42, 46, 47, 49, 218, 253, 257, 261, 272, 283
Münzer 458

N

Napolyon Bonapart 275
Narkisos 1, 2, 3, 10, 11, 469
Narsisizm 3
Nebukadnessar 195, 196, 225
Nehemya 199, 230
Nero 89, 317, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 348, 423, 436, 445, 447
Ninova 217, 218, 442
Nuh 102, 249, 251, 432

O

Octavianus 315, 316
Odimpus kompleksi 104, 109, 157
Omnipotent 3, 11, 22, 24
oportünizm 59
Ortodoks 454, 455, 460
Otoriter kişilik 62
Öteki 5, 9, 22, 83, 85, 192, 382

P

panteon 356
Papa 247, 310, 457, 458
Para 5, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 292, 295, 296, 297, 421, 424, 433, 470
Pascal 104

Pater Patriae 310, 312, 316
Pavlus 328, 371, 372, 380, 383, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 427, 428, 441, 442, 443, 445, 451, 452, 453
Pers 225, 228, 229, 231, 232, 233, 262, 268, 273, 449
persona civitas 50
Petrus 328, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 379, 381, 382, 383, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 441, 442, 445, 451, 452, 453
Peygamberler Dönemi 102, 231
Philo 320
Pompeus 239, 266
pragmatizm 59
Presbiteros 452
Protestan 457, 459

R

Rehavam 185, 186, 187, 188, 190
Rex 301, 303
Roma 5, 10, 11, 65, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 81, 84, 85, 88, 89, 96, 97, 99, 109, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 253, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 367, 372, 373, 375, 377, 382, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 402, 407, 408, 409, 422, 423, 436, 437, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 464, 470, 471
Romulus 237, 300, 339, 347, 350
Romus 237, 300
Rousseau 41, 42
Rönesans 459, 460

S

Saddukiler 235, 241, 243, 265, 266
sadizm 66
Saint-Simon 277
Samaria 185
Samuel 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 259, 260, 261
Sanayi Devrimi 274, 275
Saul 140, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 158, 184, 259, 260, 379, 380, 383
Sefenya 263
SEKÜLER 5, 299
Senaca 323
Sezarizm 54
Sibylla 354, 355
Simun 369, 379
sinagog 292, 452
siyaset tanrısı 60
Siyonizm 102, 275, 279, 280, 470
Spencer 47
Süleyman 101, 156, 160, 161, 162, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 190, 195, 231, 259, 260, 261, 262, 292
süper ego 3, 12, 13, 24, 62
sürgün 2, 102, 116, 138, 196, 208, 227, 228, 231, 245, 249, 250, 251, 262, 267, 268, 269, 275, 281, 286, 291, 292, 295, 297, 445
Süryani 444

Ş

şeytan 465
Şimşon 138, 139, 140

T

tabu 10, 232
tahakküm 7, 8, 9, 10, 12, 22, 31, 58, 65, 72, 73, 74, 76, 80, 87, 96, 129, 133, 136, 146, 174, 177, 180, 187, 250, 257, 258, 261, 285, 288, 289, 295, 299, 300, 301, 303, 317, 321, 327, 333, 340, 352, 364, 367, 390, 434, 454, 455, 456, 457, 461
Talmud 243, 271, 272
Tanrı karmaşası 15
Tanrı kompleksi 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22,

23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 124, 131, 133, 135, 136, 138, 139, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 155, 158, 159, 160, 161, 165, 166, 168, 174, 175, 186, 187, 188, 200, 201, 205, 210, 211, 212, 215, 216, 217, 219, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 275, 280, 281, 286, 289, 290, 292, 293, 294, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 332, 333, 340, 344, 345, 347, 348, 365, 367, 368, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 398, 400, 401, 403, 422, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 439, 456, 459, 461, 465, 467, 468

tekebbür 5, 9, 31, 61, 72, 80, 85, 87, 129, 140, 146, 157, 175, 180, 187, 211, 222, 250, 257, 289, 295, 299, 301, 317, 318, 322, 327, 374, 439, 454, 461, 468

Tevrat 4, 5, 2, 71, 93, 98, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 237, 243, 249, 250, 251, 253, 256, 257, 258, 260, 269, 271, 282, 283, 284, 291, 292, 452

Titus Livius 353, 361
Toplum sözleşmesi 42
totem 354

Ü

üstün insan 51, 53, 56

V

Vahiy Kitabı 436, 439
virtu 63

W

Weber 34, 52, 53, 54, 58, 279, 470
Wycliff 458

Y

yabancılaşma 18
Yahuda 101, 102, 110, 122, 151, 152, 153, 156, 159, 160, 161, 169, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 209, 223, 226, 228, 229, 235, 240, 243, 245, 262, 266, 267, 339, 369, 440
Yakup 101, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 127, 174, 197, 204, 209, 210, 237, 251, 252, 257, 280, 291, 369, 372, 384, 432, 433, 434, 435, 441, 453
yazgı 77, 81
Yeni Ahid 404, 429
Yeremya 196, 202, 203, 204, 225, 227, 228, 229
Yeruşalim 124, 150, 155, 157, 159, 160, 172, 173, 175, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 209, 218, 219, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 239, 241, 242, 245, 377, 387, 453, 455
Yeşeya 200, 201, 202
Yeşu 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 259
Yuhanna 366, 369, 372, 373, 374, 379, 384, 435, 436, 437, 439, 440, 442, 445, 453
Yunus 210, 217, 218
Yusuf 105, 109, 110, 111, 112, 128, 159, 174, 249, 250, 252, 253, 432

Z

Zebur 162, 185, 257, 260, 262
Zeliotlar 241, 242, 243
Zwingli 458

İnsanlık; Tevrat, İncil ve Kuran'ın ortak kutsal yasaları olan 'adalet, merhamet ve sadakat' ilkelerine dayanan evrensel ahlaki nosyonunu kaybetmiş bir insanlık onuru ve ötekine zor ve zorbalıkla dayatılmış 'mutlak iyilik' ve "mutlak doğruluk'ların baskısı ile örselenmiş insanlık olurunun bunalımlarıyla boğuşuyor. İnsanlar, etnik, ideolojik, dinsel ve mezhebi kimliklere yapılan karşılıklı baskıların tükettiği güven ve meşruiyet krizleriyle uğraşıyor. Kazananın asla olmayacağı bu çatışmaların her zaman kaybedeninin insanlığın kadim 'adalet' birikimleri, ortak kutsal 'merhamet' gelenekleri ve ahlakilik paradigması ile sosyal-siyasal sermayeyi oluşturan 'sadakat'/güven teamülleri olduğu görülüyor. İnsanlık, ötekini yok etmek için üretilen teknik ilerlemelerin evrenselleşmesi ile öteki ile barış içinde birlikte yaşamanın ahlaki ürünleri olan 'adalet, merhamet ve sadakat' ilkelerinin yokluğunun doğurduğu kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksleri arasında boğuluyor. Bunun ürünü olarak da insanlık adına birbirine benzeyen dinler, mezhepler, devletler, medeniyetler, kabileler, kentler ve mahalleler ortaya çıkıyor. Her bir kişisel, kolektif ve evrensel kişilik, büyük bir Tanrı kompleksi narsizmi içinde mutlak doğrunun ve medeniyetin mutlak temsil etmenin tekliği inanç[redacted]üncesini; öteki veya alternatif [redacted]n ilan edilmesini; kendi hak[redacted]edip ötekileri buna itaate me[redacted]ürü olarak dayatılmasını evr[redacted]mma insanlık tarihinin özeti [redacted]nsanlığın kaderi' oluyor. Tam da [redacted] doğasının Tanrı kompleksi tekebbür ve tahakküm ürünleri ile inşa edilen "tavan, göğü tamamen kapatmak üzereyken".

Halis Çetin, beş ciltlik eserinin bu ikinci bölümünde, Musa, İsa ve Muhammed'in kaderi üzerinden Tevrat, İncil ve Kuran'daki insanlığın mukadderatını etkileyen kişisel, kolektif ve evrensel Tanrı kompleksi sorununu analiz ettiği birinci cildin teorik inşası üzerine pratik örnekler sunmaktadır. Çetin, Tanrı kompleksi sorunsalını din, tarih, siyaset, psikoloji, sosyoloji ve ekonominin bilgi birikimleri ile 'İnsanların', 'Yahudilerin', 'Romalıların' ve 'Hıristiyanlar'ın hayat hikayeleri ve iktidar mücadeleleri bağlamında somut gerçekliklerle yorumlamaya yönelmektedir. Bu gerçekliklerin günümüzde de yaşanan tüm Tanrı kompleksi tekebbür yapılarının tahakküm ihtiraslarına da ışık tutacağına inanarak Çetin, Tanrı ile Tanrı kompleksi arasında git-gellerle geçen insanlığın 'ilk sürgün' kaynaklı yol hikayesini süreklilik bağlamında anlatmaktadır: "Sürgünlerde sürünüp sürükleneceksiniz!".

THG
0153031
CNS